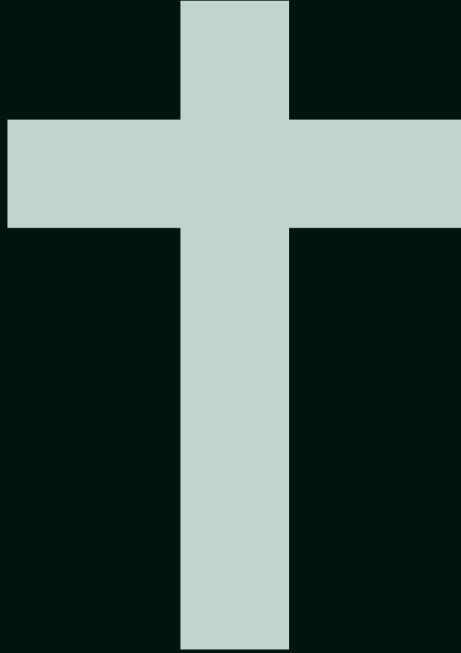

God Lavaiyat An
Puhuvasiwni

New Testament in Hopi (US:hop:Hopi)

God Lavayiyat Añ Puhvasiwni New Testament in Hopi (US:hop:Hopi)

copyright © 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Hopi

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Hopi [hop], USA

Copyright Information

© 2012, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Hopi

© 2012, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-04-25

Contents

MATTHEW	1
MARK	48
LUKE	77
JOHN	125
Jesus Ayamuyatuy Hiniwhtipuamu	158
ROMANS	199
1 CORINTHIANS	217
2 CORINTHIANS	235
GALATIANS	247
EPHESIANS	254
PHILIPPIANS	261
COLOSSIANS	266
1 THESSALONIANS	271
2 THESSALONIANS	275
1 TIMOTHY	278
2 TIMOTHY	284
TITUS	288
PHILEMON	291
HEBREWS	292
JAMES	305
1 PETER	310
2 PETER	315
1 JOHN	319
2 JOHN	324
3 JOHN	325
JUDE	326
HIMU NATONIQ A MATAQTIWHQA	328

LOMATUAWI MATTHEWT AHIY'O

The Birth Record of Jesus Christ (Lk 3.23-38)

¹ I' tutuveni it Jesus Christ hakiy ahpiy sinotiqaq tuawi'ta. Pam Abraham-nit pu David pumuy amuhpiy aniwhti. ² Ura Abraham Isaac náata; noqw pam Jacob náata; noqw pam Judas-nit pu tupkomuyatuy pumuy náamu. ³ Noqw Judas Phares-nit pu Zarat pumuy náamu; (Thamar pumuy yúamu); noqw Phares Esrom náata; noqw pam Aram náata: ⁴ Noqw pam Aminadab náata; noqw pam Naasson náata; noqw pam Salmon náata; ⁵ Noqw pam Booz náata, (Rachab put yúata); noqw Booz Obed náata, (Ruth put yúata); noqw Obed Jesset náata. ⁶ Noqw pam David it moñwit náata; noqw pam Solomon náata, (hakiy Urias nõmaatniñwuqa put yúata). ⁷ Noqw Solomon Roboam náata; noqw pam Abiat náata; noqw pam Asat náata. ⁸ Noqw pam Josaphat náata; noqw pam Joram náata; noqw pam Ozias náata. ⁹ Noqw pam Joatham náata; noqw pam Achaz náata; noqw pam Ezekias náata. ¹⁰ Noqw pam Manasses náata; noqw pam Amon náata; noqw pam Josias náata. ¹¹ Noqw pam Jechonias-nikañw pu tupkomuyatuy pumuy náamu, sinom Babylon aqw tsāmiwyaqat ephaqamo. ¹² Noqw pumuy Babylon aqw tsāmiwyaqw put atsva Salathiel tihtiwa. Pam hak Jechonias tíata. Noqw pam Zorobabel náata. ¹³ Noqw pam Abiud náata; noqw pam Eliakim náata; noqw pam Azor náata. ¹⁴ Noqw pam Sadoc náata; noqw pam Achim náata; noqw pam Eliud náata. ¹⁵ Noqw pam Eleazar náata; noqw pam Matthan náata; noqw pam Jacob náata. ¹⁶ Noqw pam Joseph náata. Noqw Joseph Maryt kōñaaata. Noqw Maryt hapi ahpiy Jesus, Christ yan túnwantiwhqa tihtiwa. ¹⁷ Noqw õviy Abraham añqw David aw pahsavo sohsoyam nānañk qatsívaptuyaqam pakwt nālōq sihkay'tasikipwatya; noqw pu David añqw Babylon aqw tsāmiwyaqat aw pahsavo pakwt nālōq sihkay'tasikip nānañk qatsívaptuya; noqw pu Babylon aqw tsāmiwyaqat añqw Christ aw pahsavo pakwt nālōq sihkay'tasikip nānañk qatsívaptuya.

The Birth of Jesus Christ (Lk 2.1-7)

¹⁸ Noqw yantaqat ahpiy Jesus Christ hapi tihtiwa: Put yuat Mary Joseph aw awiniwtaqw, nāt pumuy qa nāmatiqw, pam Qahováriwtaqat Hikwsit eñem nõ'yiwkañw mātāqti. ¹⁹ Noqw put siwatwaat Joseph suan hintaqe, put nuhtutpik hamanhintsanniqey qa suhtaq'ewnihqe, pay as put turs nanauyve mātāpniquey unañwti. ²⁰ Noqw nāt pam pan wūwankañw tūmoklawhq, meh, pi Tutuyqawhqat hoñviyaat put aw mātāqtique, aw pañqawu: Joseph, um David tíata, pay um qa nānaphin wūwantat, uhmantuway Maryt nāmi távini; pay put ahsonve aniwhtiqa Qahováriwtaqat Hikwsit eñemi. ²¹ Noqw pam tiyohyat tihtani; noqw um hapi put Jesus yan túnwani, ispi pam sinomuy qaanhtipuyamuy añqw ayo óyaniq'õ. ²²⁻²³ Ura Tutuyqawhqavay'ayay ahpiy yan lavayhti: Meh, nāt qanawhvalni'taqa māna nõ'yiltini; nen tiyohyat tihtani. Noqw puma put Emmanuel yan tuñwáyani, pam hapi Tutuyqawhqavay'ayay itamuma, i'nihqe pam'i. Noqw ii yantaqa sohsoy yaniwhtiqa, i' hisat lavaytiwhqa aw antsaniwa. ²⁴ Pahsat pu Joseph tātayhqe, Tutuyqawhqat hoñviyaat hin put aw tutaptaqat anhtiqe, mantuway nāmi távi; ²⁵ Nihqe pas pam put qa aw hintsana, pas pam susmohti tiy tihtaniqat aw pahsavoo. Noqw pam tiyohyat tihtaqa, Joseph put Jesus yan tuñwa.

2

Visitors from the East

¹ Noq̄w hak Moñwi Herod moñw'iwtaq̄w, Jesus Judea-tutskwat ep Bethlehem-kitsókit ep tihtiwa. Noq̄w meh, hakim pas wuwni'yuñqam hōpahaq̄w Jerusalem ep ōkihqe pañq̄w: ² Ya Jew-sinmuy amumi moñw'iwtañiqe tihtiwhq̄a hak háq̄amo? Pi itam hōpaq sōhut put tuawi'taq̄at tutwaqe put hakiy aw naokiwlalwaniqe ōviy añq̄wya. ³ Noq̄w Moñwi Herod it navotqe tusitaqe pas hinhaq̄am unañway'ta, pu sohsoyam Jerusalem ep yesq̄am pīwu. ⁴ Noq̄w ōviy pam Tutuyq̄awhq̄at awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu sinmuy amuñaq̄w tutavot tūtutuq̄aynayaq̄amuy sohsokmuy tsovalaqe, haq̄am Christ tihtiwniq̄at pumuy tūviñta. ⁵ Noq̄w puma put aw pañq̄w: Judeat ep Bethlehem ep'e; pi Tutuyq̄awhq̄at lavay'ayaat yan pēna: ⁶ Pu úmaa, uma Judat-tutskwat ep Bethlehem-kitsókit ep sínomu, pas uma Judat ep pavansinmuy amuñaq̄w qa hin'eway'omu; pi umuñaq̄w hak moñw'iwtañiq̄a wunuptuni; nen pam isinomuy amumi tunatyawmani, Israel-sinmuy amumii. ⁷ Pahsat pu Herod pumuy hakimuy pas wuwni'yuñqamuy nanauyve wánwayhqe, hisatniq̄w sōhu mātaq̄tiq̄at pumuy pās tūviñta, ⁸ Nit pumuy Bethlehem aw hōnaqe amumi pañq̄awu: Uma awye', tsākw pās hepyani, nen ason uma tutwe' añq̄w nuy āawnawisni; noq̄w nu tuwat awnen put pas hihtatani. ⁹ Noq̄w puma moñwit añq̄w yan nanaptat ahpiyya; noq̄w meh, ura sōhu hōpaq pumuy amumi mātaq̄tiq̄a pumuy amupyeve hinmaqe, haq̄am tiyohyat qátuhq̄at aw pítuhqe atsve huruhti. ¹⁰ Noq̄w puma sōhut tutwaqe, pas hinhaq̄am hahlayhtoti. ¹¹ Noq̄w puma kīhut aw yuñqe, pep tiyohyat yuyat Maryt enañ tutwa; nihqe puma tiyohyat atpipo tamōtshoñvat pas hihtatota; nit pu hihta enem hinvayaq̄ey añ hōtahtotaqe, put hihta huytota, sikavalasivata, pu frankincense, nit pu myrrh. ¹² Noq̄w pay puma Herod aw qa áhoyyaniq̄ey God añq̄w tumoknanaptaqe, pay pas háqe'wat ahoy tutskway aq̄wya.

The Escape to Egypt

¹³ Noq̄w pumuy ahpiyyaq̄w, pi meh, Joseph tūmoklawhq̄, Tutuyq̄awhq̄at hoñviayaat put aw mātaq̄tiq̄e aw pañq̄awu: Meh, Herod tiyohyat pās hepni, put nīnaniq̄ee. Noq̄w ōviy um qatuptut, tiyohyat, yuyat enañ wikkañw, Egypt-tutskwat aq̄w wāyani; nen pas ason nu hisat uñ hin āawnaniq̄at pahsavo um hāk pepeq qátuni. ¹⁴ Noq̄w ōviy pam qatuptut, tiyohyat yuyat enañ wikkañw, míhikpuva Egypt aq̄w'a; ¹⁵ Nihqe pas ason hisat Herod mokq̄at aw pahsavo pam pepeq qatu. Ura Tutuyq̄awhq̄a lavay'ayay ahpiy yan lavayhti: Nu Egypt aq̄w itiy wánwayi. Noq̄w yan hapi i' hisat lavayhtiwhq̄a aw antsaniwa.

The Killing of the Children

¹⁶ Noq̄w ima a'nō wuwni'yuñqam ahpiyyaq̄w, Herod māmatsq kurs puma paysoq put yūyuyhnaya. Noq̄w ōviy pas pam a'nō itsívutiqe, hakimuy hōnaqe, puma totimhoy-muy Bethlehem ep yesq̄amuy sohsokmuy qōq̄yaniq̄at ayata, pu ahsupoq qalava yesq̄amuyu, lōq̄ yahsañw'yuñqamuy ahpiy nāt tsātsakwmuy aq̄w pahsavoo. Ura pam pas wuwni'yuñqamuy pās tūviñtaqe hisat paniwhiq̄at navotq̄ey put ahpiy panhti. ¹⁷ Pahsat pu Tutuyq̄awhq̄at lavay'ayaat Jeremy hin lavayhti q̄at aw antsaniwa; ura pañq̄awu: ¹⁸ Ramat ep hakiy tōnaat nanaptiwa; hak paktōq̄numa, a'nō paknuma, pas pavan hinhtiq̄ey pan paknuma. Rachel timuy ōviy paknumqe, pas qa okniq̄ey nāwakna, puma sūlawhtiq̄w ōviy'o.

The Return from Egypt

¹⁹ Noq̄w ason hisat Herod mokq̄, meh, Joseph Egypt epeq tūmoklawhq̄, Tutuyq̄awhq̄at hoñviayaat put aw mātaq̄tiq̄e aw pañq̄awu: ²⁰ Um qatuptut tiyohyat, yuyat enañ wikkañw, Israel-sinmuy tutskwayamuy aq̄w áhoyni; pay put nīnayaniq̄ey anyuñqam qa yēse. ²¹ Noq̄w pahsat pu pam qatuptut, tiyohyat yuyat enañ wikkañw, Israel-sinmuy tutskwayamuy aq̄w'a. ²² Noq̄w yaw Archelaus nay Herod qeniyat ep Judeat aw

moñw'iwtaqat pam navotqe, pañsoniqey tusita; nit pay pam God añqw tumoknavotqe, Galileet ep haqamiwat aw lahsi. ²³ Nihqe pam pep pítuhqe kitsókit Nazareth yan mätsiwhqat ep qatuptu. Yan Tutuyqawhqat lavay'aymat hin lavayhtotiqat aw anhti; ura pañqawwa: Pam Nazareth-sino yan túñwantiwni.

3

The Preaching of John the Baptist (Mr 1.1-8; Lk 3.1-18; Jn 1.19-28)

¹ Noqw ephaqam hak tāqa John yan mätsiwhqa sinmuy kūyit akw tuvoylalawhqa Judeat ep qayēsiwhpuve yuaataqe, ² Pañqawlawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasyani; taq òveqatsit añqw moñwtunatyay aw hayhkalti. ³ Ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat Esaias yan lavayhti: Hakiy tōnaat qayēsiwhpuve tsa'tinumqa navotniwa; nihqe yan lalvaya: Uma Tutuyqawhqat eñem pōhut aw hintsatsnani, pam háqe'niqat aw suwiptotani. Noqw John ep i' hisatlavayhtiwhqa aw antsaniwa. ⁴ Noqw i' John hihta pohkot pōlay'taqat pōhōyat añqw yukiwtaqat yuwsikañw, kolāsat kwewta; noqw pam mātuy tūmoyta; pu piw haqam mōmohtuy tsāme', momospalayamuy enañ tūmoytañwu. ⁵ Pahsat pu Jerusalem añqw sinom put aw ökiwta, noqw pu Judeat sohsovik añq'ö, pu ahsupoq tutskwat pāyut Jordan nöyakiwtaqat añq'ö. ⁶ Nihqe qaanhtipuy nahostotat, John ahpiy pāyut Jordan aqw kūyit akw tuvoylatoti. ⁷ Noqw kaysiwhqam Pharisee-sinom-niqw, pu Sadducee-sinom put ahpiy kūyit akw tuvoylatotiniqe ep ökiqw, pam pumuy túwahqe amumi pañqawu: Is úmaa! Ya uma hinoqw tsütsu'tuy amún itsívut nātoniqat añqw watqa? Ya hak umuy āawna? ⁸ Kurs uma pas antsa nāp umuhtunatyay añqw lasye', uma alönöt qatsit ahpiy tutmalat hintsatskani. ⁹ Pu uma qa pan wūwankahkañw, umuh'unañwpeq pañqawwani: Abraham hapi itanaa, kitotani. Taq nu umumi pañqawni: God it o'wat añqw Abraham eñem sinmuy aniwnaniqey tuwi'ta. ¹⁰ Noqw pay hapi pikaiñwa himutsotskit ñayat tsahqaniqey na'sas'iwta; noqw öviy himuwa tsoki lomasipalat qa himuy'vañwuqa tsaqniwe' qōhit aqw tūviwni. ¹¹ Pay as pi pas antsa nu umuy kūyit akw tuvoylalawu; uma nāp umuhtunatyay añqw lasyaqat tuawi'taniqee. Nikañw añqw inuñkniwhqa inuhpenihqe pas pavan öqala; noqw soon nu yan'ewaynikañw put tōtsiyat yawmani; ason pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylalawni, pu qōhit akw'a. ¹² Pam wuhihpiy yawta, nihqe murivihkay ep pās wuwhini; nen söhövosit koyohtani; nikañw pam qōhit pas qa tokniqat akw tsihput taqtsokni.

The Baptism of Jesus (Mr 1.9-11; Lk 3.21-22)

¹³ Noqw pahsat pu Jesus John ahpiy kūyit akw tuvoylatiniqe Galileet añqw Jordan aw pitu. ¹⁴ Noqw John put qa nakwhanaqe aw pañqawu: Soon as qa nu uhpiy kūyit akw tuvoylatiwni. Noqw piw kurs um añaqaw inumii? ¹⁵ Noqw pay Jesus lavayhtiye put aw pañqawu: Pay soon tis qa pantani; itam pan hapi God tunatyayat añ ahsupoq aw antsanni. Noqw pahsat pu pam put nakwhana. ¹⁶ Noqw Jesus kūyit akw tuvoylatiwh, pahsat pay pānaqw yama; noqw meh, tokpela hötsíltiqw, God Hikwsiat höwit antaqa añqw hawhqe, put atsmi tsokiltiqw, pam aw yori. ¹⁷ Noqw meh, hakiy tōnaat öñaqw pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; it nu pas hahlayi.

4

The Temptation of Jesus (Mr 1.12-13; Lk 4.1-13)

¹ Pahsat pu Qahováriwtaqa Hikwsi qayēsiwhpumi haqami Jesus wíki, Nukpanat ahpiy aw unaheviwniqat öviy'ö. ² Noqw pam löp sunát-sikis talönvaqat pu tókilat añ qa nösqe,

put atsve tsönmoki. ³ Noqw Unatwi'taqa put aw pítuhqe aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen um it o'wat pölavikiniwhtiniqat aw pañqawni. ⁴ Noqw pam lavayhtiqe put aw pañqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Sino qa pölavikit-sa akw qátut, sohsok lavayit God moañaqw nõnantaqat akw qátuni. ⁵ Pahsat pu Nukpana pas āantsawat kitsókit aqw õmiq Jesus wikqe, God kīyat ep suswupakits'omiq put tsoka, ⁶ Nit aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen um atkamiq tsóokni; pi ura yan pey'ta: Pam hoñviaymuy ayataqw ūmi tunatyaltotini. Nen puma may akw un hólölni'yuñwni, taq ka um owat aqw uhkukuy sáviknani. ⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Um God Uhtutuyqawhqay aw qa tuwanlawni. ⁸ Pu piw Nukpana haqami pas wupatukwit aqw put wīki; nihqe tūwaqatsit añ ahsupoq moñwqeqnit, piw put añ hihta susnukñwat put aw mahtakna; ⁹ Nihqe put aw pañqawu: Iit sohsok nu ūmi nóani, um inutpipotamötswunuptut, inumi naokiwhtaq'õ. ¹⁰ Pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Sóoni, yupa Satan, pi yan pey'ta: Um Uhtutuyqawhqay God aw naokiwlawni, pu um put-sa eñem tumalay'tani. ¹¹ Pahsat pu Nukpana put mātavi; noqw meh, õñaqw hoñvia'yam put aw ökihqe aw unañwtapya.

Jesus Begins His Work in Galilee
(Mr 1.14-15; Lk 4.14-15)

¹² Noqw yaw John sivikimi panayaqw Jesus navotqe pañqw Galileet aqw'a. ¹³ Nihqe pam Nazareth-kitsókit añqw ahpiynihqe Capernaum-kitsókit ep pítuhqe pep huruhti. Pam kitsóki wuhkovatuphat qalaveq'a, Zabulon-nikañw pu Nephthalim pumuy tutskwayamuy qalavoo. ¹⁴ Yan Tutuyqawhqat lavay'ayaat Esaias hin lavayhtiqat aw anhti; ura pañqawu: ¹⁵ Zebulon tutskwayat pu Nephthalim tutskwayat wuhkovatuphat aqw pihkat pāyut Jordan yupqöyve qa-Jew-sinmuy tutskwayamuy Galileet ep ¹⁶ Hakim sinom qatalpuve yesqam qaan'ewakw tālat tutwa; noqw mokiwuy qalava, pu kihsinwiyat añ yesqamuy amumi tālawva. ¹⁷ Pahpiy haqahpiy pu' Jesus nuhtumi yuaativage pañqawlawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasyani, taq õveqatsit añqw moñwtunatyaw hayhkalti.

Jesus Calls Four Fishermen
(Mr 1.16-20; Lk 5.1-11)

¹⁸ Noqw Jesus wuhkovatuphat Galilee yan túñwantiwhqat qalavaqe hinmakañw, hakimuy löqmuy nātupkomuy tuwa, hakiy Simon, Peter yan piw túñwantiwhqat-nikañw, pu tupkoyat Andrew púmuy. Puma pakiwmaqtutsayat pāmiq pahpana, puma pakiwmahtatnihqey akw qátuhqee. ¹⁹ Nihqe pam pumuy amumi pañqawu: Uma inuñk hinmani. Noqw nu umuy tutuwnaqw, uma sinmuy kwihkwisnani, uma pāvakiwhtuy hin kwihkwisnaqey pan'i. ²⁰ Noqw pahsat pay puma tutsayay tatamhtat, put añki. ²¹ Pu pam pahpiynikañw, piw hakimuy löqmuy nātupkomuy tuwa, hakiy Zebedeet tímuyatuyu, hakiy James-nikañw pu tupkoyat John púmuy; puma nay Zebedeet amum pākihut añqw pakiwkañw, pakiwmaqtutsayay aw yuyku; noqw pam pumuy wáñwayi. ²² Noqw pahsat pay puma pākihut nay enañ mātapt, put añki.

Jesus Teaches, Preaches, and Heals
(Lk 6.17-19)

²³ Noqw Jesus tutskwat-Galileet añ ahsupoq waynumqe, tsotsvalkiyamuy añ sinmuy tutuqaynatinuma; nihqe lomatuawit moñwtunatyat yuaataqat nuhtumi yuaatinumkañw, sinmuy amuhpa' sohsokmuy hihta akw õpuiwyuñqamuy, pu tūtuyyaqamuy qalapsintima. ²⁴ Noqw put ahpiy pam ahsupoq Syriat añ nanaptiwa. Noqw puma sohsokmuy hihta tūyat akw õpuiwyuñqamuy, pu kānavoti'yuñqamuy put aw tsamvanta, pu hakimuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwyuñqamuy, pu homimitutuyyaqamuy, pu amuhpa' qatāyuñqamuy; noqw pam pumuy qalapsina. ²⁵ Noqw qaan'ewakw

hintaqam sinom Galileet ańq̄w put ańk hinnitusya, pu Decapolis ańq̄'ö, pu Jerusalem ańq̄'ö, pu Judeat ańq̄'ö, pu Jordan yupqöyñaq̄'ö.

5

The Sermon on the Mount

¹ Noq̄w pam qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy amumi yórikqe, tsomomiq wupqe, epeq qatuptuq̄w, put aw nánatuwnayaqam put aw öki. ² Noq̄w pam lavayhtiqe, pumuy tutuqaynativaqe, amumi pańqawu:

True Happiness (Lk 6.20-23)

³ Ań okiw'unañway'yuńqam hahlayhpit epya; pi puma hapi ðveqatsit ep mońwtunatyat himuy'yuńwa. ⁴ Pas ań tsaykitaqam hahlayhpit epya; pi puma okyani. ⁵ Ań pasi'nańway'yuńqam pas hahlayhpit epya; pi puma tūwaqatsit makiway'yuńwani. ⁶ Ań suan hinwisniqey tuńlay'yuńqam, hak nōsiwhqat, pu kūyit hin tuńlay'taqat pan suan hinwisniqey tunatyawyuńqam pas hahlayhpit epya; pi puma tunatyay aw yórikyani. ⁷ Ań nun'okwat hahlayhpit epya; pi God pumuy ðkwatuwni. ⁸ Ań suan unañway'yuńqam hahlayhpit epya; pi puma God aw yórikyani. ⁹ Ań namivöhikit tumalay'yuńqam hahlayhpit epya; pi puma God tímatnihqey pan tūńwantiwyani. ¹⁰ Ań suan hinwisqey ep okiwsahsanwaqam hahlayhpit epya; pi puma hapi ðveqatsit ańq̄w mońwtunatyat himuy'yuńwa. ¹¹ Sinom inutsviy umumiq hīhińqaqwakahkańw, umuy okiwsahsanyakańw, sohsok hīhihta qalolmat umuy atsátotoynayaq̄w, uma hahlayhpit epyani. ¹² Uma hahlayhtote' pas hinhaqam hahlayyani; ispi uma ðveqatsit ep qaan'ewakw ahsatit makiwyaniqee; pi pay puma Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy umupeveyaqamuy pan okiwsasna.

Salt and Light (Mr 9.50; Lk 14.34-35)

¹³ Uma hapi tūwaqatsit ep õńat anyuńwa. Nikańw pi õńa suhuviwe', sen hihta akw piw suhutiwni? Pi pam pāpu qa hihta ápiynihqe maspiwhq, sinom aw wukukuykuyani. ¹⁴ Uma hapi sinmuy amumi tālat anyuńwa. Tsomoveq kitsóki wúnuhqa kurs hin tupkiltińwu. ¹⁵ Ya sen sinom wihqöhít úwiknaye', hihta sīvut akw put kuhtayańwu? Qae. Puma put tsotsókpiyat epeq tsokayaq̄w, pam kīve yesqamuy sohsokmuy amumi talni'tańwu. ¹⁶ Noq̄w pan hapi uma sinmuy amumi talni'yuńwani; noq̄w puma umuhtutmalay lolmat aw tāyuńwe', ðveqatsit ep Umunay pas hihtatotani.

Teaching about the Law

¹⁷ Uma qa yan inumi wūwayani: Pam ka tutavot piw Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy lavaiyamuy ayo yúkuniqe ðviy pitu. Nu qa paniq̄w ðviy pitu; pi nu put aw antsanniqe ðviy pitu. ¹⁸ Nu hapi umumi pas súańqawni: Pay tokpela, pu tūwaqatsit nātoniq̄w, soon tutavot ep hihsay tsohkokpu alöntini; soon sushihsay pey'taq̄a put ańq̄w súlawhtini, pas ań ahsupoq tunatyaat aw antsaniwniqat aw pahsavoo. ¹⁹ Paniq̄w hapi ðviy hak haqam it tutavot ep hihta sushihsakwhoyat ayo yukut, pan tūtutuqaynaqa ðveqatsit ańq̄w mońwtunatyat ep susqahimuniqey pan tūńwantiwni; pu hak haqam put an hinmaqa pan tūtutuqaynaqa hapi ðveqatsit ep mońwtunatyat ep pas pávannihqey pan tūńwantiwni. ²⁰ Pas uma soon qa imuy tutavot tutuqaynayaqamuy-nikańw pu Pharisee-sinmuy, pumuy amuhpenihqe pavan suan hinwisni. Uma qa panwise', pas soon ðveqatsit ep mońwtunatyat aw yuńni.

Teaching about Anger

²¹ Uma nanaptaq̄w ura hisatsinom yan lavayhtoti: Um qa hakiy nīnani, kitota; pu hakiy nīnaqa hin yukuniwniqey aw unahinhtimantani, kitota. ²² Noq̄w nu' hapi umumi pańqawni: Hakiy sinoat hakiy ehpewi qa hihta ep qaanhtiq̄w, hak put ep itsívuiwtaqa

hapi hin yukuniwniqey aw unahinhtimantani; pu hak sinoy pas qa hihtataqa nawus moñwtsovawtaqamuy amumi taviwmantani; pu hak haqam Um núanhimuu, hakiy aw kitahqa maskiveq qōhit sivihpit aqw unahinhtimantani. ²³ Paniqw ōviy kurs um hom'oyvihkat ep uhkuwahtipuy kwusivat, ura uhsino ūmi hihta ep unañway'taqat u'ne', ²⁴ Um pep uhkuwahtipuy mātap, ahpiyenen, put amum namivōhikt, pu' pahsat awnen, uhkuwahtipuy távimantani. ²⁵ Um uhpew'iwtaqat its amum namivōhikmantani, nāt amum aqwnikañwo; taq nāp hisat sen pam hakiy hin yukunañwuqat aw uñ mātapq, pam uñ solāwat aw noaqw, pam uñ sivivanani. ²⁶ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas um soon pañqw yámakni, pas ason um hisat uhpōiy sohsok ep sisve', pep pu' pañqw yámakni.

Teaching about Adultery

²⁷ Uma nanaptaqw ura hisatsinom yan lavayhtoti: Um hakiy qa nāp uhhimuy qa kwañwáy'ni ²⁸ Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Wuhtit aw nuvō'tay'taqa hapi pay unañwpeq put kwañwáy'ñwu. ²⁹ Noqw ōviy kurs putvaqwat uhposi uñ qalomáhintsanqw um put hóroknat nahpiy tūvani. Pay pi tatam uhposi súlawhtiqw, um pankañw ōveqatsit añqw moñwtunatyat aw pákini, hikis pi as um uhtokoy pasiwkañw qōhit sivihpit aqw tūviwni. ³⁰ Pu kurs putvaqwat uhma uñ qalomáhintsanqw, um put ayo tuke' nahpiy tūvani. Pay pi tatam uhma súlawhtiqw, um pankañw ōveqatsit añqw moñwtunatyat aw pákini, hikis pi as um uhtokoy pasiwkañw qōhit sivihpit aqw tūviwni.

Teaching about Divorce

(Mt 19.9; Mr 10.11-12; Lk 16.18)

³¹ Pu ura piw pañqaqwa: Nōmay mātapniqa pan tutuvenyukit put máqamantani. ³² Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Hak wuhti tokoy qa hovalaqw, put kōñaat put mātave', pay yoñayqatsit aw put mātapñwu. Noqw hak tāqa put ámuntiqa pay tokot sokoptañwu.

Teaching about Vows

³³ Pu uma piw nanaptaqw ura hisatsinom yan lavayhtoti: Um hihta lavayvasiwne', put qa atsátamantani; pu um Tutuyqawhqat aw lavayvasiwne', put anhtini, kitota. ³⁴ Noqw nu hapi umumi pañqawni: Uma hihta lavayvasiwnaye' qa hihta akw put ōqaltoynayani. Uma qa ōveqatsit akw ōqallavayhtotini, taq pam God moñw'atsvewaata. ³⁵ Pu piw qa tūwaqatsit akw'a, taq pam put wuwukpiata, pu piw qa Jerusalem akw'a, taq pam a'nō Moñwit wuhkokitsokiata. ³⁶ Piw um qa uhqötöy akw uhlayayiy pavan ōqalat pasiwnamantani, taq um soon sūkw hōmit qōtsatani, piw qōmvitani. ³⁷ Nikañw uma pay Owi, kitotani, sen Qae. Nen uma hin lavayhtote' panhtotimantani. Taq ōqallavayi Nukpanat ahpiy nōñanta.

Teaching about Revenge

(Lk 6.29-30)

³⁸ Uma nanaptaqw ura hisatsinom yan lavayhtoti: Hak hakiy pōsiyat tūhote', nawus pam pōsiy akw put ep aw ahoytamantani; pu hak hakiy tamayat tüve', nawus tamay akw put ep aw ahoytamantani. ³⁹ Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Uma hakiy qalolmat aw qa rohomtotimantani; nikañw nāphaqawa putvaqwat uhtayway wuvahtaqw, pay um piw ayañqwat put aw namtōknamantani. ⁴⁰ Pu kurs haqawa tutavot aw yankañw uhnay himtaqw, pay um piw aw uh'usimniy mātapmantani. ⁴¹ Noqw kurs solāwa mōkiy uñ ikwiltoynat, um sūkw tutskwatuwanit put ámunniqat uñ tusoq'ayataqw, um lōq tutskwatuwanit pahsavo put ámunni. ⁴² Hak ūmi hihta tūviñtaqw um put máqamantani; pu hak ūmi hihta nasimokahtaniqat um nasimokmaqani.

Love for Enemies

(Lk 6.27-28, 32-36)

⁴³ Uma nanaptaqw ura yan lavayhtotiwa: Um uhsinosñway aw unañway'tani, pu um uhtuwqay aw qa suhtaq'ewni, kitota. ⁴⁴ Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Uma umuhtuwqamuy amumi unañway'yuñwani; umuy qalomásavitotaqamuy uma amumi lomavayhtotimantani; umumi qa suhtaq'ewyaqamuy uma amumi lolmat hintsatskani; pu umuy qalomáhintsahsanyaqamuy, pu umuy okiwsahsanyaqamuy amuñem uma nāwakintotani. ⁴⁵ Nen uma kurs pas antsa Umunay òveqatsit ep qátuhqat tímatni; pi pam añ qalólolmatuy-nikañw pu lololmatuy amuñem tāwat yámaknañwu; pu súanyuñqamuy-nikañw pu qasanyuñqamuy amumi yoknañwu. ⁴⁶ Ispi uma umumi unañway'yuñqamuy-sa amumi unañway'yuñwe' ya uma hihta ahsati'yuñwani? Ya hikis pi moñwit eñem sívat òmalalwaqam qa panyuñwa? ⁴⁷ Pu kurs uma umuhsinomuy-sa amumi yuaatote' ya uma mimuy amuhpenihqe hihta alónöt hintsatskani? Ya hikis pi moñwit eñem sívat òmalalwaqam qa panyuñwa? ⁴⁸ Paniqw òviy uma pás pasiwyuñwani, òveqatsit ep Umuna pás pasiwtatqat pan'i.

6

Teaching about Charity

¹ Uma tunatyaltotini. Sinom umuy tsokanayaniqat uma qa tuñlay'kahkañw, hakiy hihta akw òkwatuwyamantani. Uma panyuñwe' Umunay òveqatsit ep qátuhqat ahpiy soon hihta ahsati'yuñwani. ² Uma navoti'yuñqw imuy pavansinmuy amuñaqw haqawat yantsatska: Himuwa hakiy hihta akw òkwatuwnik, añwu pay nāpyeve hakiy ayataqw, pam ahsavo tsotsvalkive, pu kihsonve put tunvotnañwu. Puma pay nawip'ew hintsatska; puma pay sinmuy amuñaqw tayawinpit tuñlay'yuñwa. Noqw uma qa amún hintsatskani. Taq nu umumi pas súañqawni: Puma pay ahsatiy òmahtota. ³⁻⁴ Uma qa panyuñwt nanauyve hihta kuwahtotimantani. Uma haqawa hakiy hihta akw òkwatuwnik hikis pas aw uh'unañway uhkwatsiy qa āawnani. Noqw Una sohsok hihta qamātaqpuvenihqat tuway'taqa pas nāp un nuhtutpik tuwat tayawnamantani.

Teaching about Prayer (Lk 11.2-4)

⁵ Pu um òveqatsit ep Unay aw nāwakne' imuy nawip'ew hinyuñqamuy qa amúntamantani; soq sinom pumuy amumi tāyuñwaniqat òviy puma tsotsvalkiva, pu kitpik tütuyqava hoñkahkañw okiwlalwaniqey pas nānawakna. Nu umumi pas antsa pañqawni: Pay puma ahsatiy òmahtota. ⁶ Ason um tuwat nāwakne' haqami uh'ahpaviy aw pakit, nañk uhtat, pahsat um Unay qamātaqpuvenihqat aw nāwaknamantani; noqw Una sohsok hihta qamātaqpuvenihqat tuway'taqa un nuhtutpik hihta akw tayawnamantani. ⁷ Nikañw uma nānawakne', añ qatuptsiwani'yuñqamuy qa amún paysoq pūvut-sa yuaatotani; taq puma yan wūwantota: Itam qatsá' lavayhtotiqw, suyan pi God itamuy hu'wani. ⁸ Paniqw òviy uma pumuy qa amonyuñwani, pi pay Umuna umuy hihta haqni'yuñqw put navoti'tañwu nāt umuy aw qa tūviñtotaq'ö. ⁹ Noqw òviy uma yan nānawaknamantani: Itanaa, òveqatsit ep qátuhqa, nam uhnatñwani pas kaptsi'tiwaa. ¹⁰ Nam uhmoñwtunatyay aw pituu; nam uhtunatyā tūwaqatsit ep aniwhtii, òveqatsit ep hin aniwhtiqey pan'i. ¹¹ Um okiw pu' talónvaqat ep itamuy itahtunösmakiway huytani. ¹² Pu um okiw itahpöiy itamuhpiy ayo yúkuni, itam itamumi pöiwyuñqamuy amuhpiy put ayo yuki'wisqat pan'i. ¹³ Pu okiw um itamuy unaheppit qa añ tsāmi'mat, hakiy qalolmat añqw itamuy ayo òoyhtimani. Pi um hapi pas Mónwinihqe òqalay'ta. Um-sa lolmat tālawñway'ta, sutsép-sa aqwhaqamii. Nam antani. ¹⁴ Pi hakim umuhpewi qaanhtotiqw, uma put ep pöhikyaqw, pep pu' òveqatsit ep Umuna tuwat umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yukut, umumi pöhikni. ¹⁵ Nikañw kurs uma pumuy amumi qa pöhikyaqw, pep pu' òveqatsit ep Umuna tuwat umumi qa pöhikni.

Teaching about Fasting

¹⁶ Pu òviy piw uma nānapwale', uma nawip'ew hinyuñqamuy qa amún hinyuñwni; taq puma qahahlayyaqey pan pitsánway'yuñwniqe òviy tayway nukushintsanyañwu; noqw sinom sohsoyam pumuy nānapwalaqat nanaptañwu. Nu umumi pas antsa pañqawni: Pay puma ahsatiy òmahtota. ¹⁷ Pu um'i, um napwale', uhqötöy wihkuyit akw lelwimantani, pu posimavaqtamantani. ¹⁸ Noqw pep pu' um napwalaqat sinom qa nanaptaqw, Una qamātaqpuvenihqa put navoti'tani; noqw Una sohsoq hihta qamātaqpuvenihqat tuway'taqa uñ nuhtutpik tayawnamantani.

Riches in Heaven
(Lk 12.33-34)

¹⁹ Uma yep qatsit ep nennem hihta qa kahaktañalalwani; yep kwahkwahyam pu hihta sikañputañwuqa hihta hovalañwu, pu uuyiñwt hótaye', hihta ūuyyañwu. ²⁰ Uma qa panyuñwt, òveqatsit ep nennem hihta kahaktañalalwani; pep kwahya pu hihta sikañputañwuqa hihta qa hovalañwu, piw uuyiñwt qa hótayañwu, piw hihta qa ūuyyañwu. ²¹ Pi hakiy kahakhimuat háqamniqw hakiy unañwaat piw pepniñwu.

The Light of the Body
(Lk 11.34-36)

²² Hakiy pōsiat hakiy aw talni'tañwu. Noqw òviy kurs hakiy pōsiat pasiwtaqw, pay tokoyat añ ahsupoq talni. ²³ Nikañw kurs hakiy pōsiat qa pasiwtaqw pay tokoyat añ ahsupoq qatalni; noqw òviy kurs tāla uhsonvenihqa sūlawuqw, is uti pas qatālani.

God and Possessions
(Lk 16.13; 12.22-31)

²⁴ Soon hak haqam lōqmuy mónwituy amuñem tumalay'tani; ispi soon pam qa sukwat aw pay qa yan unañway'kañw sukwat-sa pas hahlayni; sen pay hihtawat-sa aw pas yuki'kañw pu sukwat pay qa himuni. Kurs hin uma kāhakiwuy òviy tumalay'kahkañw, piw God eñem tumalay'yuñwni. ²⁵ Paniqw òviy nu umumi pañqawni: Uma hin yesniqey qa nānaphin wūwantotani, hihta nōñösaniqeyu, pu hihta hikwyaniqeyu, pu piw umuh-tokoy énem'i, hihta yuwsyaniqeyu. Puyaw hakiy qatsiat nōsiwhqat epnihqe qa pavan pas hímuu? Pu hakiy tokoat yuwsit epnihqe qa pavan pas hímuu? ²⁶ Uma sūmawuy añ masay'yuñqamuy amumi tāyuñwni; puma qa ūuyyañwu, piw qa hōqyañwu, piw hihta qa koyohtotañwu; noqw yanyuñqw òveqatsit ep Umuna pumuy nopni'ta. Noqw ya pam umuy pumuy amuhpenihqe qa pavan pas kahkawna? ²⁷ Ya sen umuñaqw haqawa pan wūwantaqa hin nāwuñwnaniqey ñas'ew tuwi'ta? ²⁸ Noqw hinoqw pas piw uma yuwsit òviy nānaphin wūwantota? Uma tutskwat añ sishut aw wūwayani, hin puma wuñw'iwwisqata. Puma qa tumalay'yuñwa, piw qa tontotañwu. ²⁹ Noqw nu umumi pañqawni: Hikis pi Solomon sohsoq hihta nukñwat yuwsikañw qa hihtawat it sishut an lomayuwsita. ³⁰ Yan hapi God tutskwava tūsaqat lomayuwsina; pay pi pam hihsavo panyuñq'ö. Pu' pam as panyuñwt, qāvotiqw pay qōpçömiq maspiwni. Puyaw hinoqw tis pam umuy qa pas pavan yuwsinani, okiw uma öwituptionsiwni'yuñqamu? ³¹ Paniqw òviy uma qa nānaphin wūwantotani pañqawkahkañwo: Sen itam hihta nōñösani? ya sen itam hihta hikwyani? ya sen itam hihta nāyuwsinayani? kitotani. ³² Pi pay sohsoq it yantaqat qatuptsiwni'yuñqam tunatyawyuñwa. Pi òveqatsit ep Umuna umuy sohsoq it hihta haqni'yuñqat pay navoti'ta. ³³ Nikañw uma mohti God moñwtunatyayat tunatyaltotimantani, pu suan hinwisniqeyu; noqw sohsoy ñi himu umumi enañ noiwni. ³⁴ Paniqw òviy uma pu' talónvaqat ep qavomi hintaniqat ep qa nānaphin wūwantotani. Pay pi qāvoniqa hihta hintaniqat aw nāp tunatyaltimantaniq'ö. Pay pi uma pu' talónvaqat ep hiniwhitiqat-sa aw tunatyaltotimantani.

7

*Judging Others**(Lk 6.37-38, 41-42)*

¹ Uma qa tūovelantotani, nen uma qa pantsaniwyani. ² Taq uma tūovelantote' pay piw pan pantsaniwyani; pu uma hihsa'haqam hakiy eñem tuwantotaqw, pay piw pan umuñem tuwantiwmantani. ³ Noqw hinoqw um uhtupkoy posmiq hihta hihsaq tuway'kañw, pas nāp uhposeq lestavit pakiwtaqat aw qa unañwtavi'ta? ⁴ Noqw pantaqw um hin uhtupkoy aw pañqawni: Himu as nu uhposkiy hóroknani, kítani, susmataqpi uhposveq lestavi pakiwtaqō'? ⁵ Um nawip'ew hinmaqa, um mohti uhposñaqw lestavit hórokne', pahsat pu um suyan tālat taykañw, uhtupkoy poskiyat hóroknani. ⁶ Uma hihta God aw noiwhqat qa popkotuy amumi taviyamantani, taq ka puma umuy núaye', tutkitotani; pu uma umuhpearl-túkwaviy qa pitsōtimuy amutpipo tūvayani, taq ka puma put aw wukukuykuyani.

*Ask, Seek, Knock**(Lk 11.9-13)*

⁷ Uma hihta òviy tūviñtotani, nen uma put makiwyani; pu uma hihta hepyani, nen tutwani; pu uma pōññöykinayani, noqw umumi hötsíltini. ⁸ Pi hak hihta òviy tūviñtaqa makiwñwu; pu hihta hepqa túwañwu; pu pōññöykinaqat aw hötsíltimantani. ⁹ Noqw kurs umuy haqawat tiat nay aw pōlaviktuviñtaqw ya sen pam put owat máqani? ¹⁰ Hal ya sen pam pākiwuy òviy tūviñtaqw soq put tsūat máqani? ¹¹ Noqw kurs pay as uma qalomáhinkahkañw umuhtimuy hihta nukñwat huylalwaniqey tuwi'yuñqw, puyaw tis òveqatsit ep Umuna put aw tūviñtotaqamuy hihta nukñwat huytani? ¹² Sinom umuy pāsyaniqat uma pan nānawakne' pay uma piw pan sinmuy pāsyamantani. Pi yan hapi Moses Tutuyqawhقات lavay'aymuyatuy amumum itamumi tutapta.

*The Narrow Gate**(Lk 13.24)*

¹³ Uma hihsa' qenit hötsiwat añ yuñni. Taq mokiwyuy aqw hötsiwa wuhkoqni, pu aqw pōhu a'nō pūtsi; noqw kaysiwhqam pañsoq nātsamya. ¹⁴ Pi qatsit aw hötsiwa hihsaq qéniniqw, pu aqw pōhu hihsaq pūtsiniqw, òviy híkiyom put tuway'numya.

*A Tree and Its Fruit**(Lk 6.43-44)*

¹⁵ Uma hakimuy Tutuyqawhقات lavay'aymatnihqey pan nātuñwantotaqamuy ep tunatyaltotini. Taq haqawat pan atsáy'kahkañw umumi ökiwtani. Puma kanelmuy amún okiw'unañway'yuñqey ankahkañw, kwēkwewhtuy amún tūhovalayaniqey tunatyawyuñwani. ¹⁶ Pay uma pumuy hintsakpiyamuy mātsi'yuñwani. Ya sinom òvat yōñötskit añqw mawyañwu? Sen nōnvospalat hihta kūtay'yuñqat añqw mawyañwu? Pay qa panta. ¹⁷ Noqw òviy haqam lomasipaltsoki nukñwat sipalay'vañwu; noqw pay qalomásipaltsoki qa nukñwat sipalay'vañwu. ¹⁸ Pas lomasipaltsoki soon hin'ewakw sipalay'vañwu; pu qalomásipaltsoki soon nukñwat sipalay'vañwu. ¹⁹ Qalomásipaltsoki qa nukñwat aniwnañwuqa tsaqniwe' qōhit aqw maspiwñwu. ²⁰ Pantaqw òviy uma pumuy aniwniyamuy akw pumuy mātsi'yuñwani.

*I Never Knew You**(Lk 13.25-27)*

²¹ Qa sohsoyam inumi Tutuyqawhقا, Tutuyqawhقا, kitiwisqam òveqatsit ep Ina moñw'iwtaqat aw yuñni; pi òveqatsit ep Inay tunatyayat añ hinmaqa hapi pañso pákini. ²² Ason aw pituqw pep pu' kaysiwhqam inumi pañqaqwani: Tutuyqawhقا, Tutuyqawhقا, ya itam qa uhnatñwaniy aw yankahkañw uñem yuaaykuya? pu uhnatñwaniy aw yankahkañw nukpanhikwsimuy nuhtuñaqw ipwaya? pu uhnatñwaniy aw

yankahkañw nihtiwtaqat kātutmalat tumaltota? ²³ Pahsat pu nu amumi pas pañqawni: Nu qa hisat umuy tuwi'ta; huvam inuhpiy ahpiyyaa, nukpantuwit hintsatskaqamu.

The Two House Builders
(Lk 6.47-49)

²⁴ Paniqw öviy haqawa ilavayiy aw tūqaykañw put an hinmaqa tāqat wuwni'taqat antaqat nu pañqawni. Pam owat atsve kīta. ²⁵ Noqw yokvaqw, wukomunva, pu hukvaqe kīhut añ a'nö yēvanta; noqw pam qa sahpu, pam owat ep kīiwtage öviy'o. ²⁶ Pu haqawa ilavayiy aw tūqaykañw qaanhinmaqa hakiy qa wuwni'taqat antani. Pam hak pisave kīta. ²⁷ Noqw yokva, wukomunva, pu hukvaqe kīhut añ a'nö yēvanta; noqw pam sahpu, nihqe pam kīhu qaan'ewakw kīqōti.

The Authority of Jesus

²⁸⁻²⁹ Noqw Jesus pas öqalat pasiwkañw, pan pumuy tutuqayna, tutavot tūtutuqaynayaqamuy qa amun'i. Noqw pam yan yuaataqe yukuqw, sinom put hin tutuqaynaqat ep aw kātayuñwa.

8

Jesus Makes a Leper Clean
(Mr 1.40-45; Lk 5.12-16)

¹ Pu pam tsomonaqaw hawhq, sinom qaan'ewakw hintaqam put añkya. ² Noqw meh, hak tokoplelet tūtuyhqa pituhqe, put aw naokiway'tage aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um suhtaq'ewnen soon nuy qa powatani. ³ Noqw Jesus put aw māvuqaltiqe aw toñokt pañqawu: Pay nu suhtaq'ewa; powaltii. Noqw pahsat pay put añ tokoplele sūlawhti. ⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Um hapi qa hakiy aw haqam lavayhtini; pay um ahpiynen God awwat moñwit aw nāmahtaknani, nen Moses hin tutaptaqw um kuwahtiput God aw nóani. Um yan powaltiqey nuhtumi tuawi'tani.

Jesus Heals a Roman Officer's Servant
(Lk 7.1-10)

⁵ Noqw Jesus Capernaum aw pakiqw, hak solāwamuy amumi moñwi put aw pituhqe, put aw qa nātusitage, ⁶ Pañqawu: Tutuyqawhqa, ihoñviaya ikiy ep tuyhqatsq, put ahpa' qatāyuñqw, pam pas kānanvotkañw okiwhinta. ⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay nu aqwnen put qalapsinani. ⁸ Noqw solāwamoñwi lavayhtiqe put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, soon pi um nuy yan'ewakwniqw ikiy aw papkini. Pay um panis lavayhtiqw, pay ihoñviaya qalaptuni. ⁹ Pi nu sukwat aw maqapsi'kañw qatu. Noqw solāwam inumi piw maqapsi'yuñwa. Noqw nu sukw aw, Yupa, kitaqw pam haqaminiñwu; pu sukwat aw, Pew'i, kitaqw pam inuminiñwu; pu ituwikiy aw, Yanhtii, kitaqw pam panhtiñwu. ¹⁰ Noqw Jesus put navotqe pas aw kātaytage put añkyaqamuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas nu qa haqam pas yan tuptsiwnit tuwa, hikis Israel-sinmuy amuhpee. ¹¹ Noqw nu umumi pañqawni: Nāt kaysiwhqam hōpaqw, pu tavañqw ökini; nen Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pumuy amumum öveqatsit ep tunösvoñat aw yesvani. ¹² Noqw ima as pañsoq yuñniqam ihpo qatalpumi maspiwyani. Pep pu' tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni. ¹³ Noqw Jesus solāwamoñwit aw pañqawu: Pay pi um aqwni. Pay um hin tuptsiwhq nam antaa. Noqw put hoñviayaat pay pahsatniqw qalaptu.

Jesus Heals Many People
(Mr 1.29-34; Lk 4.38-41)

¹⁴ Pu Jesus Peter kiyat aw pakiqw kurs put nōmayat yuat mukituyat akw tuyhqatsi. ¹⁵ Noqw Jesus put māyat aw toñokq, mukituya put mātavi; noqw wuhti qatuptuge pumuy amumi unañwtavi. ¹⁶ Noqw tapkiqw, sinom kaysiwhqamuy nukpanhihik-wsimuy akw tuyqawiwyuñqamuy put aw tsamvaya; noqw pam lavayiy akw sinmuy

amuñaqw nukpanhihikwsimuy ipwa; nihqe sohsokmuy tütuyyaqamuy qalaptšina. ¹⁷ Yan Tutuyqawhقات lavay'ayayat Esaias lavayiat aw antsaniwa, pam ura pañqawu: Pam itamuy hihta akw õpuiwyuñqat nāmi nahlaknakañw, itahtuyay ikwilta.

The Would-Be Followers of Jesus
(Lk 9.57-62)

¹⁸ Noqw Jesus sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy put aw nõyakiwtaqw túwahqe, put aw nānatuwnayaqamuy wuhkovatuphat yupqöymiyaniqat amumi pañqawu. ¹⁹ Noqw hak tutavot tütutuqaynaqa Jesus aw pítuhqe put aw pañqawu: Tütutuqaynaqa, nu uñ haqaminiqw úmummantani. ²⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ima sisikahtayht haqe' qölöy'yuñwa, noqw súmawuy añ masay'yuñqam totokpi'yuñwa; noqw nu' Sinot Tiat haqam iqötöy nāsuñwnaniqey nāstaa. ²¹ Pu piw suhka put aw nānatuwnaqa put aw pañqawu: Tutuyqawhقا, um nuy nakwhanaq, nu mohti inay amht, pu' uñkni. ²² Noqw Jesus put aw pañqawu: Um inuñkni; ason pi so'pum pumuy amuñaqw so'pumuy amyani.

Jesus Calms a Storm
(Mr 4.35-41; Lk 8.22-25)

²³ Pu pam pākihut aqw pakiqw, put aw nānatuwnayaqam put añk aqw yuña. ²⁴ Noqw meh, wuhkovatuphat añqe' qaan'ewakw hukvaqe, pas qaöwíhuhukq, õviy pākihut pāhut hoñvantaqat akw nõmilti; noqw pantaqw Jesus pūwi. ²⁵ Noqw put aw nānatuwnayaqam put aw ökihqe, tātaynaqaw aw pañqawu: Tutuyqawhقا, itamuy ayo óyaa; itam súlawhtini. ²⁶ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw pas tsawiniwyuñwa, okiw uma öwituptsiwni'yuñqamu? Pahsat pu pam wunuptut, hūhukañwtuy mēwa, pu pāhuta. Noqw wukosutmakma. ²⁷ Noqw tuwat tahtaqt katayuñqe pañqawu: Ya sen i' hak himuniqw, õviy hikis pi hūhukañw, pu pāhu put hiñqawhق anhtoti?

Jesus Heals Two Men with Demons
(Mr 5.1-20; Lk 8.26-39)

²⁸ Noqw pam wuhkovatuphat ayoqwat Gergese-sinmuy tutskwayamuy aw pituqw, pepeq hakim löyöm tāqatuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtaqamuy tuamaqölnaqw yámakqe, put ahsawva; hakim nuhtsel'ewayomniqw, õviy soon hak pañqe' hinnumni. ²⁹ Noqw meh, puma a'nö töqtique pañqawu: Ya um itamuy hinhtiniqat nāwakna Jesus, um God Táita? Ya um nāt aw qa pituqw pay itamuy okiwsanniqe õviy pitu? ³⁰ Noqw pep pumuy amuñaqw yāp pitsötim wukotonawtaqam nōnova. ³¹ Noqw õviy nukpanhihikwsim put aw ö'qalyaqe pañqawu: Kurs um itamuy ipwe', itamuy pitsötimuy amumi yuñniqat itamuy nakwhanani. ³² Noqw pam amumi pañqawu: Yúpave. Noqw puma nōnakqe, pitsötimuy amumi yuña. Noqw sohsoyam pitsötim tuhpelat añ pāmiq a'nö yuhtukqe, pāmiq paöysoa. ³³ Noqw pumuy nopni'yuñqam watqaqe, kīmiyaqe, hin hiniwhtiqat lavayhta, pu ima hakim nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtaqam hin hinhtiqata. ³⁴ Noqw sohsoyam pep kitsókit ep ki'yuñqam pañqawu Jesus ahsawvawisa; nihqe put tutwaqe pay pam pumuy tutskwayamuy añqw ahpiyniqat put aw ö'qalya.

9

Jesus Heals a Paralyzed Man
(Mr 2.1-12; Lk 5.17-26)

¹ Pu Jesus pākihut aqw pakit, wuhkovatuphat yámakqe, nāp kitsókiy aw pitu. ² Noqw meh, hakim hakiy apha' qataytaqat tütuyhقات ahpata añ wáökiwtaqat Jesus aw wikvaya. Noqw pam pumuy qapēvewniyamuy amumi túwahqe, it tütuyhقات aw pañqawu: Itii, um qa hin unañway'tani; pay uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ³ Noqw hakim tutavot tütutuqaynayaqam pep yesqam unañwpeq pañqawu: I' tāqa God aqw hiñqawu. ⁴ Noqw Jesus pumuy wuwniyamuy mātsi'taqe amumi pañqawu: Ya uma hinoqw umuh'unañwpeq

qalomáwuwantota? ⁵ Ya hinwat lavayhtiniqw qa pas pas hinta? sen Uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa, kitaniqö'? sen Wunuptut, nakwsuu, kitaniqö'? ⁶ Noqw pay pi nu' Sinot Tiat yep qatsit ep hakiy ahpiy qaanhtipuyat ayo yúkuniqey aw öqalat pasiwtaqat uma it akw nanaptani-pu pam it hakiy ahpá' qataytaqat aw pañqawu: Wunuptut, uh'ahpay kwusut, um nímani. ⁷ Noqw pam wunuptut, kiy aw'i. ⁸ Noqw kaysiwhqam sinom put aw táyuñqe, God pas hihtatota, pam hakiy sinot pas panhaqam öqalat máqahqat ep'e.

Jesus Calls Matthew

(Mr 2.13-17; Lk 5.27-32)

⁹ Noqw Jesus pañqw ahpiynihqe, hakiy táqat Matthew yan mátsiwhqat haqam moñwit eñem sívat ömalalwaqat ep qatuqw tuwa; nihqe put aw pañqawu: Um inuñkni. Noqw pam wunuptut put añki. ¹⁰ Noqw ahpiy pantaq, Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum Matthewt kíyat ep ökihqe, pep tunösvoñat aw yesq, kaysiwhqam moñwit eñem sívat ömalalwaqam-niqw pu qaanhinwisqam pañso ökihqe, pumuy amumum put aw yesva. ¹¹ Noqw Pharisee-sinom put aw tátayyaqe, put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqaqwa: Noqw umuy tutuqaynaqa hinoqw moñwit eñem sívat ömalalwaqamuy-nikañw, pu qaanhinwisqamuy amumum tūmoyta? ¹² Noqw Jesus put navotqe, pumuy amumi pañqawu: Pay añ qahinyuñqam tūhikat qa haqni'yuñwa; nawus pi tūtuyyaqam put haqni'yuñwa. ¹³ Uma yañqw ahpiyye', tutuvenit añ pupriye', pahasat pu it lavayyukit māmatsyani: Uma tūookwatuwyaniqat nu put tuñlay'ta; noqw uma soq hom'oyit-sa inumi noaya, it'a. Pi nu añ súanhinwisqamuy qa pumuy wánwayniqe öviy pitu; pi nu imuy qaanhinwisqamuy nāp tunatyay añqw lasyaniqat aw wánwayniqw öviy pitu.

The Question about Fasting

(Mr 2.18-22; Lk 5.33-39)

¹⁴ Pahasat pu John aw nánatuwnayaqam Jesus aw ökihqe aw pañqaqwa: Itam-niqw pu Pharisee-sinom piép nānapwalañwu. Noqw ya hintaqw öviy ūmi nánatuwnayaqam qa pantsatska? ¹⁵ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya sen haqam mö'wit ep sinoiwyuñqam möönañwuy pumuy amumumniqw napwalni'yuñwuni? Nikañw pay ason hisat aw pituqw, möönañw pumuy nawhkiwuni; noqw pep pu' puma nānapwalani. ¹⁶ Qa hak sino puhutsatsakwmötsaput yewaskwit aw pihtaknañwu. Ispi hak panhtiqw, put ep pihtakqa yuwsit añqw tsikq, pu' pas pāpu wukoprokñwu. ¹⁷ Piw qa haq pi hak pukawikorot sakwíiwmaqat añ puhuovavalat kuhkuya; pi hakiy panhtiqw, ovavala pēke' wiwkorot patomnani, nen añqw kūyiwtāqa wehemhtini, noqw wiwgoro sakwitotini. Pi puma puhuovavalat puhuwiwkorot añ kukyañwu; noqw pam qa hinhtiñwu.

The Official's Daughter and the Woman who Touched Jesus' Cloak

(Mr 5.21-43; Lk 8.40-56)

¹⁸ Noqw nāt pam pumuy amumi yan yuaataq, meh, hak moñwi pítuhqe, Jesus aw naokiwtat, aw pañqawu: Okiw iti māna nāt pas pu' mōki. Noqw um as awnen, aw uhmāy akw toñokq pam ahoy tátayni. ¹⁹ Noqw Jesus wunuptut put añki, pu put aw nánatuwnayaqamu. ²⁰ Noqw pam aqwniqw, hak wuhti pakwt löq sihkay'taqat yahsañwuy añ uñway qa huruhtaqey akw tūtuyhqa put ahkwayñaqaw aw pítuhqe, yuwsiyat qalawñwayat aw toño, ²¹ Pam unañwpeq pañqawhqe öviy'o: Ñas'ew pi nu as yuwsiyat aw tónoke', pay soon qa qaluptuni. ²² Noqw pam panhtiqw, Jesus namtökt, put túwahqe aw pañqawu: Itii, pay um qahin unañway'tani; pay uhqapevewni uñ qalapsina. Noqw pahasat pay wuhti qalaptu. ²³ Pu Jesus moñwit kíyat aw pákihqe, lēlenyaqamuy pu kaysiwhqamuy sinmuy pep saáatotaqamuy amumi yórikqe, ²⁴ Pañqawu: Huvam ayoyaay! Pay māna qa mōki, pi pūwi. Noqw puma put aw tutsíwtsuyhti. ²⁵ Pu öviy pam sinmuy pañqw nōñaknat, ahpami pákihqe, mānat māyat ñuaq, pam qatuptu. ²⁶ Noqw pam pep paniwhitiqa put tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa.

Jesus Heals Two Blind Men

²⁷ Noqw Jesus pañqw ahpiyniqw, hakim löyöm qapostalqam put ańk tsa'timaqe pañqawma: David tíata, okiw itamuy ökwatuwaa! ²⁸ Noqw pam kımı pakiqw, qapostalqam put aw pitu. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya nuy panhtinigeq tuwi'taqat uma tuptsiwa? Noqw puma put aw pañqawu: Owi Tutuyqawhqa. ²⁹ Pahsat pu pam pōsiamuy aw toño pañqawkańwo: Pay uma hinhaqam qapēvewnaqat pan umuńem hintani. ³⁰ Noqw pumuy pōsiam tálawva; noqw Jesus pumuy pās mēwage pañqawu: Uma hapi tunatyaltiqw, qa hak it navotni. ³¹ Noqw tuwat soq puma pañqw ahpiynihqe, pam pumuy pantsanqat put tutskwat ań ahsupoq kúrukna.

Jesus Heals a Dumb Man

³² Noqw pumuy pañqw yámaktoqw, meh, hakim hakiy qayuáataqat nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqat Jesus aw wikvaya. ³³ Noqw nukpanhikwsit put ańqw ayo tüviwhq, qayuáataqa yuaayku. Noqw sinom suhpantaqam kátayuńqe pañqaqwa: Pas qa hisat Israel-sinmuy amuhpe yan hiniwhitiqw hak aw yori, kitota. ³⁴ Noqw tuwat Pharisee-sinom pañqaqwa: Pam nukpanhihikwsimuy mońwiyamuy aw yankańw, nukpanhihikwsimuy ipwanta.

Jesus Has Pity for the People

³⁵ Noqw Jesus pań wuhkokitsokit ań-nikańw pu pay kitsókit ań nakwsuqe pumuy tsotsvalkiyamuy ań pumuy tutuqaynatinuma; pu mońwtunatyat ahpiy lomatuawit yuaatinuma; pu sinmuy amuhpa' sohsokmuy tütuyyaqamuy qalapsintinuma, pu sohsok hihta akw öpuiwyuńqamuyu. ³⁶ Nihqe pam kaysiwhqamuy sinmuy amumi yórikqe pumuy ökwatuwa, mańwúwyuńqw öviy'o, pas kanelmuy amumi qa hak tunatyawtaqw puma ahtsawaliwyuńwa. ³⁷ Pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pas hapi as üyi qaan'ewakw tukwsiwta, noqw tsovalayaniqam híkiyomu. ³⁸ Oviy uma üyi'taqat aw nánawaknaqw, pam hakimuy üyiy aw ayatani.

10

The Twelve Apostles (Mr 3.13-19; Lk 6.12-16)

¹ Pu pam pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy wánwayhqe, pumuy tuyoy'e'wakw hihikwsimuy amumi öqalat huyta, pumuy nuhtuńaqw ipwanwisniqat öviy'o; pu sohsokmuy hihta akw tütuyyaqamuy, pu öpuiwyuńqamuy qalapsintiwiwisniqat aw pumuy öqalmaqa. ² Noqw pakwt löq sihkay'taqam ayaiwyuńqam yan mątsiwy: I' mohti'maqa Simon, Peter yan piw túńwantiwhqa, noqw pu put tupkoat Andrew; pu Zebedeet tiat James-niqw pu tupkoat John; ³ Pu Philip-niqw, pu Bartholomew, pu Thomas-niqw, pu mońwit eńem sivat ömalawhqa Matthew; pu Alphaeus tiat James-niqw, pu Lebbaeus, hak Thaddaeus yan piw mątsiwhqa; ⁴ Pu Simon sinomuy amuńem qa nątusit'raqa-niqw, pu Judas Iscariot, momńwituy amumi Jesus mątapniqa.

The Mission of the Twelve (Mr 6.7-13; Lk 9.1-6)

⁵ Noqw Jesus imuy pakwt löq sihkay'taqamuy ayataqe, amumi tutaptaqe pañqawu: Uma hapi imuy qa-Jew-sinmuy qa amuhpa'yani; pu Samariat ep sinmuy kitsókiyamuy qa haqamiwat aw yuńni. ⁶ Uma qa pańyat, Israel-sinmuy amuhpa'yani. Taq okiw puma kanelmuy amún haqami hiniwhtoti. ⁷ Pu uma ańqe'ye', yan yuaatinumyani: Oveqat-sit ańqw mońwtunatyat aw pitsíwiwta, kitotani. ⁸ Uma tütayyaqamuy qalapsintiwiwisni; tokoplelet tütuyyaqamuy powatiwiwisni; so'pumuy tátaynatíwiwisni; nuhtuńaqw nukpanhihikwsimuy ipwanwisni. Uma hapi öqalat paysoq makiwy; öviy uma pan piw paysoq tūvańwantiwiwisni. ⁹ Uma palasivat, qótsásivat, pu sikavalasivat qa sivamokyuńwani. ¹⁰ Piw

qa tukput maskay'wisni; piw qa lōq napnay'wisni, piw qa tōtsita, piw qa natōnpita. Pay tumal'aya nōsniqey ahsatañwu. ¹¹ Pu uma haqami wuhkokitsokimi, sen pay kitsókimi yuñe', hak pep kaptitiwhqat tūviñtotamantani. Nen uma hisat pañqw ahpiyyaniqey pahsavo pep yesmantani. ¹² Pu uma haqami kīmi yuñe', amumi pañqaqwamantani: Uma kwakwhat yesni. ¹³ Pu kurs pep kīvit pay umuhkwakwhay hihkay'yuñqw, umuhkwakwha pep hūrstimantani. Pu kurs pay puma put qa hihkay'yuñqw, pay umuhkwakwha umumi ahoy pítumantani. ¹⁴ Pu hakim umuy qa pās o'yat, piw umuhlavayiy qa aw tūqayyuñqw, uma pañqw kīñaqw añqw ahpiyye', umuhkukuy añ qōat ayo tsatswiyanantani. ¹⁵ Nu umumi pas antsa pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, imuy umuy qa pās o'yaqamuy amuñem pas is óhini. Puma Sodom-nikañw pu Gomorrhath ep sinmuy amuhpenihqe pas pavan amuñem nuhtsel'ewayhtini.

Coming Persecutions

(Mr 13.9-13; Lk 12.12-17)

¹⁶ Nu' hapi umuy añhqe ayatani. Noqw uma kanelmuy amún hakimuy kwēkwewhtuy amunyuñqamuy amuhpa' hinnitusyani. Oviy uma tsūtsu'tuy amún qaūunatni, pu hōwihtuy amún ñasta nukpanay'yuñwani. ¹⁷ Nikañw uma tunatyawkahkañw hinnitusyani. Taq sinom moñwtsovawtaqamuy amumi umuy tsamvayani; nen tsotsvalkiy añ umuy a'nō wuvahtotani. ¹⁸ Pu uma inutsviy momñwituy-nikañw pu pas susmomñwituy amumi tsamvaniwyani. Nen uma pumuy amumi nuy tuawi'yuñwani, pu qa-Jew-sinmuy amumii. ¹⁹ Nikañw ason puma umuy nuhtumi mātapyaqw, uma hin hihta yuaaykuyaniqey qa wuwanvisogtotini. Pay ason uma hihta yuaaykuyaniqa pep umumi noiwmantani. ²⁰ Pi qa uma yuaatotani. Pi òveqatsit ep Umunay Hikwsiat umupqōlpa yuaatani. ²¹ Pu nātupkomuy amuñaqw suhka sukwat mokiwuy aw nōamantani; pu naat tiy pay piw pantsanni. Pu timat nay, pu yuy, pumuy amuhpewhtote', pumuy mokiwuy aw pitsínayamantani. ²² Pu sinom sohsoyam umumi qasuhta'ewyani, uma isinomniqw òviy'o. Nikañw ason so'ñwamiq añ kuytaqa hapi ayo yámakiwtamantani. ²³ Nikañw ason puma yep it kitsókit ep umuy okiwsahsanyaqw, uma haqamiwat aw watqani. Pi nu umumi pas antsa pañqawni: Soon nāt uma Israel-sinmuy kitsókiyamuy añ ahsupoq kükuyvaqw, pay nu' Sinot Tiat pítuni. ²⁴ Pay tutuqayhqa put tutuqaynaqat epnihqe qa pavan pasniñwu. Pu piw hoñviaya moñwiw epnihqe qa pavan pasniñwu. ²⁵ Pay tutuqayhqa put tutuqaynaqat ante', pay pam put ep tsuyakmantani, pu hoñviaya piw moñwiw an'i. Noqw kurs sinom ki'taqat Beelzebub yan tuñwáye', pay kurs pi hin tis puma sinomuyatuy qa pan tūñwantotani.

Whom to Fear

(Lk 12.2-7)

²⁶ Noqw òviy uma pumuy qa mamqasyani. Pi qa himu āmiwtaqa qa mātaktini; pu qa himu tupkiwtaqa qa nanaptiwni. ²⁷ Nu hihta qatulpuve umumi lavayhtiwhq, uma put tālat ep yuaaykuyamantani. Pu himu umuhnaqvumiq lavayhtiwhq, uma kits'onaqw put tsa'lalwani. ²⁸ Uma sinmuy qa mamqasyani. Puma pi hakiy tokoyat-sa nīnayaniqey aw òqalay'yuñwa; nikañw kurs hin hakiy hikwsiyat nīnayani. Uma qa panyuñwt, God mamqasyani. Pam pi hakiy tokoyat pu hikwsiyat sivihpit qōhit akw hovalaniqey aw òqalay'ta. ²⁹ Puyaw qa lōyöm kwevewhyat sūkw palavotōnat òviy huyiwñwu? Noqw qa himuwa puma Umunay qa tunatyayat ahpiy tutskwami posñwu. ³⁰ Noqw hikis pi umuhqötöva umuhhōmi sohsoy pohtoylaniwta. ³¹ Paniqw òviy uma qa tsawiniwyuñwani. Umuna umuy kaysiwhqamuy kwekwéwewhyamuy amuhpenihqe pas kahkawna.

Confessing Christ before Men

(Lk 12.8-9)

³² Hak haqam isinonihqey nuhtumi pañqawhq, nu piw tuwat put isinoynihqat òveqatsit ep Inay aw pañqawni. ³³ Nikañw hak haqam qa isinonihqey nuhtumi pañqawhq, nu piw tuwat put qa isinoynihqat òveqatsit ep Inay aw pañqawni.

Not Peace, but a Sword
(Lk 12.51-53; 14.26-27)

³⁴ Uma qa inumi yan wūwantotani: Pam ka sinmuy qa hin unañwat yesniqat amuñem yúkuniqe òviy pitu. Qae. Nu qa paniqw pitu. Pi sinom inutsviy nātsikyani. ³⁵ Pi nu tāqat nay ehpewtaniqe pitu, pu māna yuy ehpewii, pu mō'wi kōñay yuyat ehpewtiniqat òviy'ò. ³⁶ Pu hak pas nāp sinomuy tuwqamuy'vani. ³⁷ Inumi unañway'taqey lalvaykañw, nay pu yuy pumuy amumi pas unañway'taqā pay nawus qa isinoni. Pu inumi unañway'taqey lalvaykañw, timuy amumi pas unañway'taqā hapi pay nawus qa isinoni. ³⁸ Pu nahoylehtsit qa kwusut, pu qa inuñkniqā hapi pay nawus qa isinoni. ³⁹ Qatsiy kakhawnaqa put kwayhni. Pu inuñem tunatyat ep qatsiy kwayhqa put túwani.

Rewards
(Mr 9.41)

⁴⁰ Umuy pās óyahqa hapi nuy pās távini; pu nuy pās távihqa hapi Inay nuy añqw távihqat pās távini. ⁴¹ Kurs Tutuyqawhqat lavay'ayaat hakiy aw pituqw, pam Tutuyqawhqat tunatyayat òviy put pās tave', pam lavay'ayat amum hihta ahsatiyat makiwni. Noqw kurs sino súantaqa hakiy aw pituqw, pam put súanmaqat òviy put pās tave', pam put amum hihta makiwni. ⁴² Noqw kurs imuy inumi puhutuptsiwni'yuñqam haqawa hakiy aw kuyhtuviñtaqw, pam inumi tutuqayhq paniqw put kuyne', pas soon qa ahsatiy makiwni.

11

The Messengers from John the Baptist
(Lk 7.18-35)

¹ Pu Jesus pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy amumi tutaplawhqe yukut, pu kitsókinawit sinmuy tutuqaynakañw amumi yuaataniqe òviy pañqw nakwsu. ² Noqw John sivikive pakiwkañw, Christ hintsakpiyat navotqe, pam löqmuy put aw nánatuwnayaqamuy Jesus aw ayata. ³ Noqw puma Jesus aw pañqawu: Ya um hak Tutuyqawhqat lavay'ayaat pas pávannihqa hisat pítuniqa? Sen pi itam nāto hakiy pas sukwat nuhtayyuñwni. ⁴ Noqw Jesus lavayhtiye, pumuy amumi pañqawu: Uma ahpiyñen, hihta navotqey, pu aw yórikqey put John āawnani. ⁵ Qapostalyaqam pōsiy tālawnaya; pu tutuhapt nankwusa; tokoplelet tūtuyyaqam powatotí; pu nanaqsöpt nanapta; so'pum ahoy tātayya; añ òkiwyaqam lomatuawit nanapta. ⁶ Noqw i' hak inuhpe qa unañwmokqa hapi hahlayhpit ep'e. ⁷ Noqw pumuy ahpiyñiqw, Jesus sinmuy amumi John yuaataqe pañqawu: Ya uma qayēsiwhpumihqami hihta aw kuyvawisa? Sen pāqavit hūkañwuy akw wayayataqat awi'? ⁸ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa, sen hakiy lomayuwsi'taqat awi'? Meh, pi lomayuwsi'yuñqam momñwituy kikiyamuy añ yēse. ⁹ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa? Sen pi Tutuyqawhqat lavay'ayayat awi'? Owi, nu umumi pañqawni: Pam Tutuyqawhqat lavay'ayayat epnihqe pas pávani. ¹⁰ Pi it hapi tutuveni lavayhtiye pañqawu: Meh, nu hapi upyeve ituaw'ayay ayatani; noqw pam uhsavo uñ háqe'niqat añ qenitani, yan'i. ¹¹ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas qa haqam momoymuy amuhpiy tihtiwayaqamuy amuñaqw John kūyit akw tūtuvoylalawhqat epnihqe pas pávannihqa wunuptu. Noqw pay as pi pantaqw, òveqatsit añqw moñwtunatyat ep sushin'ewaynihqa put epnihqe pas pávani. ¹² Noqw kūyit akw tūtuvoylalawhqat John hintsaktivaqat añqw pew pahsavo sinom òveqatsit añqw moñwtunatyat nānaqaslalwa; noqw a'nōyaqam òqalay akw put tuyqawvanta. ¹³ Pi sohsoyam Tutuyqawhqat lavay'ayamat-niqw pu tutavo John aw pahsavo hin hintaniqat yuaatota. ¹⁴ Noqw uma nānakwhaniqw, i' hapi Elias,

ura hak pituniqa. ¹⁵ Tuqayvastotaa. Pi uma naqvuy'yuñwa. ¹⁶ Noqw ya sen nu pu' qatsívaptsiyuñqamuy hihta enañ namimahtaknani? Puma tsätsakwmuy kihsonve yesqamuy amunyuñwa. Puma suñwámuy amumi pañqaqwa: ¹⁷ Itam umumi lēlenyaqw, uma qa tīva; itam umumi tsaykitaqw, uma qa tsayku. ¹⁸ Oviy pi John pítuhqe qa tūmoykañw, piw qa hīhikq, puma pañqaqwa: Pam nukpanhikwsit akw tuyqawiwta, kitota. ¹⁹ Noqw nu' Sinot Tiat pítuhqe tūmoykañw, pu hīhikq, puma piw pañqaqwa: Is uti hunuka, wine pas qa öyñwu, moñwit enem sīvat ömalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy kwätsiamu, kitota. Noqw pay God unañwtalwuwniat aniwniy akw súantaqey mahtakni'ta.

The Unbelieving Towns

(Lk 10.13-15)

²⁰ Ura Jesus kitsókinawit suswuhag kätataypit tumalta. Noqw as pi panhtiqw, pañ sinom nāp tunatyay añqw qa hin lasyaniqey pan unañwtoti. Noqw öviy pam pumuy qöhqöytiva, ²¹⁻²² Nihqe pañqawu: Is ohi, úmaa, Chorazin ep sínomu! Is ohi úmaa, Bethsaidat ep sínomu! Taq nu as umuhpa' qatsá' kätatayhpit tumaltaqw uma nāp umuhtunatyay añqw qa lasya. Nu umumi pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, umuñem pas is óhini! Pep pu' imuy Tyre ep sinmuy amuñem-nikañw pu Sidon ep sinmuy amuñem umuhpenihqe pay soon pas nuhtsel'ewayni. Pi nu as pumuy amuhpa' hisat kätatayhpit tumaltaqw, puma soon qa anahaat yūyaht, qöhtsaptomova yesvani; pan puma namtaknayani nāp tunatyay añqw lasyaniqeyu. ²³ Noqw úmaa, Capernaum ep sínomu, ya uma ömiq nātsokaya? Uma nāt maskimiq maspiwyani. Taq nu as qatsá' kätatayhpit umuhpa' tumaltaqw, uma qa tuptsiwya. Noqw kurs as nu Sodom-kitsókit ep pan tumaltaqw, puma inumi tuptsiwyaniqw, kitsókiam nāt pewhaqami pahsavo wúnuni. ²⁴ Noqw nu umumi pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, pep pu' Sodom ep sinmuy amuñem umuhpenihqe pay soon pas nuhtsel'ewayni.

Come to Me and Rest

(Lk 10.21-22)

²⁵ Ep pu' Jesus lavayhtiqe pañqawu: Kwakwhay Inaa, öveqatsit aw-nikañw pu tūwaqatsit aw Tutuyqawhqa. Kwakwhat pi um iit yantaqat añ wuwni'yuñqamuy, pu qaūunatuy amumi tupki'kañw, titipostuy amunyuñqamuy amumi put mahtakna. ²⁶ Pantani, Inaa, pam hapi uñniqw súanta. ²⁷ Sohsoy himu Inay añqw inumi noiwa. Noqw hakiy God Tíyatnihqat qa hak navoti'ta, pas Náat-saa; piw qa hak Naat hákiy nihqat navoti'ta, pas nu' put Tiat-saa, pu Tiat hakiy aw put mahtaktaniqw pam pīwu. ²⁸ Huvam sohsoyam pew inumiyaa, uma añ hihta akw maqsoni'yuñqamu, pu putuiwyuñqamu; nen uma inumi yankahkañw nānasuñwnayani. ²⁹ Uma itumalsuñwamatniwhtote', inuhpiy tuwi'vayani; pi nu nānakwhani'kañw, okiw'unañway'ta. Nen uma umu'nañwpeq uyiwaltotini. ³⁰ Pi itumalnöhönpi qa anahaa, pu iikwilni umuñem qa pútuni.

12

The Question about the Sabbath

(Mr 2.23-28; Lk 6.1-5)

¹ Noqw Jesus nasuñwintalönnit ep söhövos'uyit añ yámakto; noqw put aw nánatuwnayaqam tsönso'qe talayat mawtiwiskahkañw put nōnoptiwisa. ² Noqw Pharisee-sinom amumi yórikyaqe, Jesus aw pañqaqwa: Meh, ūmi nánatuwnayaqam nasuñwintalönnit ep hihta mewniwtaqat hintsatska. ³ Noqw pam amumi pañqawu: Ya ura David suñwámuy amumum tsönmokqe hinhtiqw uma put añ qa tuñwáya? ⁴ Ura pam Tutuyqawhqa kiyat aw pákihqe pölavikit God aw noiwhqat sowa. Ura soon nāp hak put añqw nösñwu, pas God awwat momñwit-saa. ⁵ Hal ya uma tutavot añ it qa tuñwáya, ura God awwat momñwit put kiyat ep nasuñwintalönnit qa hihtatotat pay qa hinhtoti? ⁶ Noqw nu umumi pañqawni: Suhka Tutuyqawhqa kiyat epnihqe pas

pávannihqa yep'e. ⁷ Ura yan pey'ta: Uma tūookwatuwyaniqat nu put tuñlay'ta; noq̄w uma soq̄ hom'oyit-sa inumi noaya, yan'i. Noq̄w kurs uma put māmatsye', soon hakimuy qa hihta ep qaanhtotiqamuy tukopnayani. ⁸ Pi nu' Sinot Tiat hikis pi nasuñwintalōñnit aw moñwi.

The Man with a Crippled Hand
(Mr 3.1-6; Lk 6.6-11)

⁹ Pu pam pañq̄w ahpiyñihqe, pumuy tsotsvalkiyamuy aw paki. ¹⁰ Noq̄w meh, hak tāqa lakput may'taqa pep nuhtuma. Noq̄w momñwit hihta ep put nēveltoyanyaniqe òviy put tūviñtotataqe aw pañq̄aqwa: Ya pay hak nasuñwintalōñnit ep hakiy qalapsinaniq̄w pam súanta? kitota. ¹¹ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Kurs haq̄awa umuñaq̄w sūkw kanelvokoy'taq̄w, pam nasuñwintalōñnit ep haq̄ami hōtsit aq̄w posq̄, ya pam put qa pañq̄w hóroknani? ¹² Noq̄w puyaw sino kanēlot epñihqe qa pas himuu? Paniq̄w òviy hak nasuñwintalōñnit añ lolmat hintsakñiq̄w pam súanta. ¹³ Pahsat pu pam tāqat aw pañq̄awu: Uhm̄ay tsihkwaa! Noq̄w pam put tsihkwa; noq̄w pam ayañq̄wat m̄ayat an p̄as powalti. ¹⁴ Pahsat pu Pharisee-sinom añq̄w ahpiyyaq̄e, hin as put n̄inayaniq̄ey ankiwakw yuaatota.

God's Chosen Servant

¹⁵ Noq̄w pay Jesus put navoti'taq̄e pañq̄w ahpiy'o. Noq̄w qaan'ewakw hintaq̄am sinom put añkya; noq̄w pam sohsokmuy tūtuyyaq̄amuy qalapsina. ¹⁶ Nihqe puma put qa tunvotnayaniq̄at pam amumi pañq̄awu. ¹⁷ Yan Tutuyq̄awhq̄at lavay'ayayat Esaias hin lavayhtiqaq̄at aw antsaniwa; pam ura pañq̄awu: ¹⁸ Kurs huvam itumal'ayay inamoray aw yórikyaa. Put hapi nu aw unañway'ta; nu put pas hahlayi. Nu put aw ihikwsiy távini. Noq̄w pam imuy qa-Jew-sinmuy amumi haq̄e' súanhintaq̄at mahtaknani. ¹⁹ Pam qa n̄añwuy'tani; piw qa tsa'tinumni. Soon hak put tōnayāt kitpik navotni. ²⁰ Pam hopaq̄at muhtsikput soon q̄öhiknani; pu wihq̄öh̄it híhin uwiwitaq̄at soon pam tōkani. Hisat súanq̄atsit tūwaq̄atsit añ ahsupoq̄ kúrukmaq̄w, pañso pahsavo pam pan hinmani. ²¹ Noq̄w ima qa-Jew-sinom put aw yanyuñw̄ni. Yan ura pey'ta.

Jesus and Beelzebul
(Mr 3.20-30; Lk 11.14-23)

²² Noq̄w pahsat pu hak nukpanhikwsit akw tuyq̄awiwtaqa qapostalkañw qayuáataq̄at put aw w̄ikvaya. Noq̄w pam put qalapsinaq̄w, òviy pam yuaaykukañw pu p̄osiy t̄alawna. ²³ Noq̄w sinom sohsoyam k̄atayun̄qe pañq̄aqwa: Ya qa i' David Tíata? ²⁴ Noq̄w pay Pharisee-sinom put nanaptaqe pañq̄awu: I' nukpanhihikwsimuy moñwíyamuy Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy nuhtuñaq̄w ipwanta. ²⁵ Noq̄w Jesus pumuy wuwñiyamuy m̄ātsi'taq̄e, amumi pañq̄awu: Haq̄am moñwtunatya nehpewh̄tiqa soon qa k̄iq̄ötini; pu kitsóki, sen k̄iv̄it nehpewh̄totiq̄am soon hoñni. ²⁶ Noq̄w kurs Satan ayo n̄āhorokne', pam pep nehpew'iwtani; noq̄w pahsat pu moñwtunatyaat hin w̄únuni? ²⁷ Noq̄w kurs nu Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy ipwantaq̄w ya umumi n̄ānatuwnayaq̄am hakiy aw yankahk̄añw pumuy ipwantota? Ason puma umuy atsáñhkiye', umuy suhputsnayani. ²⁸ N̄ikañw kurs nu God Hikwsiyat òqalayāt aw yankañw pumuy ipwantaq̄w, pay hapi pas God moñwtunatyaat umumi pitsíwiwta. ²⁹ Ya sen hin hak hakiy a'nō hoñvit k̄iyat aw pake' hihta himuyat put añq̄w nawhkini? Pam mohti put some', pahsat pu pam put k̄iyat k̄iq̄ötani. ³⁰ Qa inumumñihqa hapi inuhpew'iwta; pu qa inumum tsovalantaqa tatslakinta. ³¹ Paniq̄w òviy nu umumi pañq̄awni: Hak hihta ep qaanhtiniq̄w, sen nuhtumiq̄ hiñq̄awñiq̄w, pam pantaqa put ahpiy ayo yukiw̄mantani. N̄ikañw hak haq̄am Qahováriwtaq̄at Hikwsit aq̄w hiñq̄awñiq̄w, pam pantaqa pas soon hisat put ahpiy ayo yukiw̄ni. ³² Pu hak haq̄am nuy Sinot Tiyat aq̄w hiñq̄awhq̄ pay pam put ahpiy ayo yukiltini. N̄ikañw hak haq̄am Qahováriwtaq̄at

Hikwsit aqw hiñqawhq pam pas soon hisat put ahpiy ayo yukiltini, it qatsit ep'e, pu qatsit nātoniqat ep'e.

A Tree and Its Fruit
(Lk 6.43-45)

³³ Hak lolmat sipaltsokit ūye', lomasipalat aniwnañwu. Pu hak sipaltsokiy aw qa tunatyawtaqw, pam nukushinhte', qalomásipalat aniwnañwu. Pi sipaltsoki aniwniy akw mātsiwtañwu. ³⁴ Is uti, uma hakim tsūtsu'tuy amunyuñqamu! Ya uma hin qalomátunatyay'kahkañw hihta lolmat yuaatotani? Pi hakiy unañwpeq himu ohpoki-wtaqw, put hapi hakiy moat yuaatañwu. ³⁵ Lolmat tunatyawtaqa sino unañwñaqw hihta lolmat nōñantoyañwu. Pu qalomátunayawtaqa sino piw unañwñaqw hihta qalolmat nōñantoyañwu. ³⁶ Noqw nu umumi pañqawni: Sinom hihta an'ewakw lavayhtote', hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, pep pu' nawus nennem hin lavayhtotini. ³⁷ Pi God hakiy lavayiyat ep hakiy hin yukynani, sen put súantaqat pañqawni, sen qasúantaqata.

The Demand for a Miracle
(Mr 8.11-12; Lk 11.29-32)

³⁸ Noqw pahsat pu hakim tutavot tūtutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum aw lavayhtotiqe pañqaqwa: Tūtutuqaynaqa, um as kātatayhpit hihta tuawi'taqat itamumi mahtaknani. ³⁹ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Ima pu' qatsívaptsiwyuñqam nukpansinomu, tuskapsinomu. Puma kātatayhpit hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey nānawakna. Níkanw pay puma soon kātatayhpit aw yórikyani, hal pas sūkw kātatayhpit-saa. Pam Tutuyqawhqat lavay'ayayat Jonas qatsiyat ep hiniwhtiqtat an aw yukiltini. ⁴⁰ Ura Jonas wukovakiwuy ponoveq pāyis tālat añ-nikañw pu pāyis tōkilat añ pakiwta. Noqw pay pan piw nu' Sinot Tiat tutskwat ahsonve pāyis tālat añ-nikañw pu pāyis tōkilat añ pakiwtani. ⁴¹ Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, Nineveht añqw sinom pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum hoñve', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnayani; ispi Jonas pumuy amumi yuaaykuqw, puma nāp tunatyay añqw lasyaq'ö. Noqw meh, Jonas epnihqe pas pávannihqa yep umumum wunu. ⁴² Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, tatkaqw mōñwi-wuhti pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum wunupte', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnani; ispi pam Solomon a'no wuwniyat aw tūqaytaniqey öviy tūwaqalñahaqawq put aw pitu. Noqw meh, Solomon epnihqe pas pávannihqa yep'e.

The Return of the Evil Spirit
(Lk 11.24-26)

⁴³ Tuyoy'eway hikwsi sinot añqw yámaké', haqe' qa pay'taqat añ hinnumñwu, haqam nāsuñwnaniqey öviy'o; nit qa túwañwu. ⁴⁴ Nen pahsat pu pañqawñwu: Han pi pay nu ikiy añqw yámakqey aw áhoy'i, kítañwu. Pu pam ep pituqw qa hak epniqw, pás maspiwtaqw, añ himu lomahinyuñqw, pantaqat yórikñwu. ⁴⁵ Nen pahsat pu pam ahpiyten, pētuy tsáne'nihqamuy hihikwsimuy nahpenihqe pas nūnukpantuy aw tsamñwu; noqw puma aw yuñe' pep ki'yuññwu. Noqw hakiy qatsiat añknihqā mohtiwat epnihqe pu' pas qalomáhinhtiñwu. Noqw pan hapi imuy pu' qatsívaptsiwyuñqamuy qalomáhininyuñqamuy amuñem hintani.

Jesus' Mother and Brothers
(Mr 3.31-35; Lk 8.19-21)

⁴⁶ Noqw nāt pam sinmuy amumi yuaataqw, meh, put tupkomat yuyat amum ihpaq hoñkahkañw, put aw yuaaykuyaniqey nānawakna. ⁴⁷ Noqw haqawa put aw pañqawu: Meh, uhtupkom uñuy amum ihpaq hoñkahkañw, ūmi yuaaykuyaniqey nānawakna. ⁴⁸ Noqw pam lavayhtiqe, put āawnaqat aw pañqawu: Noqw ya hak ínuu? Pu ya hakim itup-komya? ⁴⁹ Pu pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi māmasat, pañqawu: Huvam ínuy, pu

itupkomuy amumi yórikyaa. ⁵⁰ Pi hak haqam Inay òveqatsit ep qátuhqat tunatyayat an hinmaqa hapi itupko, pu isiwa, pu inuu.

13

The Parable of the Sower

(Mr 4.1-9; Lk 8.4-8)

¹ Noqw ép tawat ep Jesus kīnaqw yámakqe, wuhkovatuphat qalaveq qatuptu. ² Noqw qaan'ewakw hintaqam sinom put aw tsovalti. Noqw òviy pam pākihut aqw pákihqe pepeq qatuptu; noqw sinom sohsoyam pāhut qalavaqe hōñi. ³ Noqw pam tūtuwutsit akw pumuy hīhihta tutuqaynaqe amumi pañqawu: Meh, hak tāqa uyto. Poshumit tsálakintaniqe pan uylawu. ⁴ Noqw pam uylawhq, pēhu poshumi pōhpava lōhō; noqw masay'yuñqam òkihqe, an put soswa. ⁵ Noqw pēhu pikaqlōva qa pas pisay'taqat an lōhō; nihqe pay suhkuyva, an tutskwa qa pōñalaniqw òviy'o. ⁶ Nit tawat yamakq, pay kólaki; noqw pay pi pam qa ñay'yuñqe òviy an tsakya. ⁷ Noqw pēhu kutqōlpa lōhō; noqw kūta an kuyvaqe put lakna. ⁸ Noqw pēhu lolmat tutskwat an lōhōkqe hihta aniwna; pēhu tsivót-sikip sunat aw hōyokput aniwna, pu pēhu payhp sunát-sikipo, pu pēhu sunat pakwt sihkay'tasikipo. ⁹ Tuqayvastotaa! Pi uma naqvuy'yuñwa.

The Purpose of the Parables

(Mr 4.10-12; Lk 8.9-10)

¹⁰ Noqw put aw nánatuwnayaqam put aw òkihqe, aw pañqawu: Ya um hinoqw pumuy amumi tūtuwutsit akw yuaata? ¹¹ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Oveqatsit anqw moñwtunatyat ahpiy navoti tupkiwta pew pahsavoo. Nīkañw pu' hapi pam umumiwat susmataq'a; nīkañw imuywatuy qatuptsiwni'yuñqamuy amumi qa mahtaq'a. ¹² Pi hihta himuy'taqat hapi aw piw noiwni; noqw pam hōyokiwtaqat himuy'tani; noqw pay ñastanihqat hikis pi hihta himuy'taqw pam put anqw nawhkiwni. ¹³ Paniqw hapi òviy nu pumuy amumi tūtuwutsit akw yuaata, puma as aw taykahkañw qa tutwaqw òviy'o, pu tūqaykahkañw qa nanapta, pu qa māmatsya. ¹⁴ Noqw pumuy hapi amuhpe Esaias nāt hintaniqa lavayiat aw antsaniwa. Ura pam Tutuyqawhqat enem yan lavayhti: Uma as aw tūqaykahkañw nanaptat, qa māmatsyani; pu uma as aw taykahkañw tutwat, qa māmatsyani. ¹⁵ Pi imuy sinmuy unañwaam pās tunaiwyuñwa, pu naqvum qa nanvoty, pu puma uviyuñwa, nāp hisat pi ka puma pōsiy akw tutwakañw, naqvuy akw nanaptakañw pu unañway akw māmatsye', inumi ahoy nānamtōkaqw, nu pumuy qalaptsinani, kita. ¹⁶ Nīkañw uma hapi hahlayhpit epya, ispi umuhposi tālat aw tāyuñqw òviy'o, piw umuhnaqvuy an hōtsíltoti. ¹⁷ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas as kaysiwhqam Tutuyqawhqat lavay'aymatniqw, pu sūanhinwisqam umuy hihta aw yórikyaqat as aw yórikyaniqey nānawaknakañw hapi qa aw yóriky, pu umuy hihta nanaptaqat as nanaptanikañw qa nanapta.

Jesus Explains the Parable of the Sower

(Mr 4.13-20; Lk 8.11-15)

¹⁸ Kurs huvam tuqayvastotaa. I' tūwutsi hihta tuawi'taqat uma nanaptani. ¹⁹ Hak haqam moñwtunatyat ahpiy lavayit navotkañw, put qa māmatsq, pahsat pay Nukpana aw pite', put unañwpeq lavayit ūyiwthqat pañqw ipwañwu. I' hapi pōhpava yēvayaqat anta. ²⁰ Pu i' pikaqlōva yēvayaqa hapi it hakiy anta. Hak lavayit navote', hahlaykañw āpiy put kwúsunwu. ²¹ Noqw pay lavayi hakiy unañwpeq qa ñay'taqw, pay òviy as pam hihsavo an kuytañwu. Nīkañw ason lavayit ep kānanvotpit, pu okiwsahsaniwuy aw pituqw, hihsavoniqw pay pam sóonhtiñwu. ²² Pu i' kutqōlpa yēvayaqa hapi it hakiy anta. Hak lavayit as navotat, yep qatsit-sa aw tunatyalte', pu kāhakiwuy tuñlay'kañw put akw ūnatiqe, soq lavayit qa aw tunatyaltiñwu. Noqw òviy lavayi put ahsonve qa hihta

aniwnañwu. ²³ Pu tuwat i' lomatutskwat añ yēvayaqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit nanapte', māматыañwu. Noqw lavayi wuñwe', hihta aniwnañwu, pēhu tsivót-sikip sunát-sikip hōyokput himuy'vaya; pu pēhu payhp sunát-sikipo, pu pēhu sunat pakwt sihkay'tasikipo.

The Parable of the Weeds

²⁴ Pu pam piw tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy tutuqaynaqe amumi pañqawu: Oveqatsit añqw moñwtunaty hapi hak pāsai añ lomavoshumit uyhqat anta. ²⁵ Noqw pam puwhq, put tuwqaat pítuhqe, sōhōvosit amuhtsava sōhōvostusaqat uyht, ahpiy'o. ²⁶ Noqw ūyi nahpi'vage talay'vaqw, pahsat pu sōhōvostusaqa piw mātaqti. ²⁷ Noqw ōviy ki'taqat tumal'aymat put aw ōkihqe, aw pañqawu: Moñwi, ya um as qa lomavoshumit uhpasay añ ūya? Noqw pam haqam sōhōvostusaqata? ²⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay ituwqa panhti. Noqw tumal'aymat put aw pañqaqwa: Noqw itam awye', añ tsovalayaniqat um nāwakna? ²⁹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Qae, taq ka uma sōhōvostusaqat añ tsovalantote', sōhōvosit énañyani. ³⁰ Pay pi hāk añ sohsoy wúnwiiwmani hisat tsovalaniwniqat aw pahsavoo. Noqw ason hōqyaniqw, pep pu' nu hōqyaniqamuy amumi pañqawni: Uma añ sōhōvostusaqat mohti tsovalayani, nen put somhtotat taqtsokyani; pu' ason uma sōhōvosit ikoyohkiy aw tañatotani.

The Parable of the Mustard Seed

(Mr 4.30-32; Lk 13.18-19)

³¹ Pu piw pas sukw tūwutsit akw amumi yuaaykuqe pañqawu: Oveqatsit añqw moñwtunaty mustard-uyit sivosiyat anta. Put hak pāsai ep ūya. ³² Pam pas sohsok hihta pōvoshumit amuñaqw sushisay'o; nikañw pam wuñwe', sohsok tusaqtsotskit amuhpenihqe suswuyoytiñwuniqe pas himutskiniwhitiñwu. Noqw ōviy sūmawuy añ masay'yuñqam ōke', put nantaqayat añ yesvañwu.

The Parable of the Yeast

(Lk 13.20-21)

³³ Pu piw pam sukw tūwutsit akw pumuy amumi yuaaykuqe pañqawu: Oveqatsit añqw moñwtunaty pēkenit anta; put wuhti kwúsuhqe, payhp tuwanit ñumnit enañ namiqwrilañwu; noqw pam sohsok put pēkenañwu.

Jesus' Use of Parables

(Mr 4.33-34)

³⁴ Iit yantaqat sohsok Jesus sinmuy amumi tūwutsit akw yuaata; nihqe pam tūwutsit qa akw yuaatanik, pay amumi qa yuaatañwu. ³⁵ Yan Tutuyqawhqat lavay'ayaat hin lavayhtiqa aw antsaniwa; pam ura pañqawu: Nu tūwutsit hihta tuawi'taqat akw yuaatani; nu tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqaqw hihta tupkiwyuñqat pañqawni.

Jesus Explains the Parable of the Weeds

³⁶ Pahsat pu Jesus sinmuy añqe' hōnat, kīmi paki. Noqw put aw nānatuwnayaqam aw ōkihqe, aw pañqaqwa: Um as sōhōvostusaqat hihta tuawi'taqat itamuy āawnani. ³⁷ Noqw pam hu'wage amumi pañqawu: I' lolmat poshumit uyhqa hapi nūu, Sinot Tíata. ³⁸ Noqw pāsa hapi yep qatsi. Lomavoshumi hapi moñwtunatyat añqw sinoiwtaqamu; noqw sōhōvostusaqa hapi hakiy qalolmat sinomatu. ³⁹ Pu tuwqa, pumuy uyhqa hapi i' Nukpana; yep qatsit so'ñwamiq pituqw, pahsat pu hōhōqsattiqat antani, noqw añ tsovalayaniqam hapi ōveqatsit añqw hoñvia'yamu. ⁴⁰ Noqw ōviy hapi sōhōvostusu tsovalaniwht, qōhit akw taqtsokiwhq, pay pan hapi yep qatsit so'ñwaveq hintani. ⁴¹ Nu Sinot Tiat ihoñviaymuy ayataqw, puma imoñwtunatyay añqw sohsokmuy lasnayaqamuy, pu qaanhinwisqamuy tsovalayani; ⁴² Nen pumuy qōpōmiq qōhit aqw maspayani. Pep a'no

tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni. ⁴³ Noqw pep pu' hakim súanyuñqam Nay moñwtunatyayat ep tawat an tálawnway'yuñwni. Tuqayvastotaa! Pi uma naqvuy'yuñwa.

The Parable of the Hidden Treasure

⁴⁴ Pu i' pīwu: Oveqatsit añqw moñwtunatya himu a'nō hihkay'taqat pasve tupkiwtaqat anta. Put hak tāqa túwahqe, ahoy amht, put ep kwañwtoynaqe, ahpiynihqe sohsok hihta himuy húyahqe, put pāsāt tui.

The Parable of the Pearl

⁴⁵ Pu i' pīwu: Oveqatsit añqw moñwtunatya hakiy huhyaqat lolmat pearl hepnumqat anta. ⁴⁶ Pam hak sūkw pearl pas a'nō hihkay'taqat túwahqe, ahpiynihqe sohsok hihta himuy húyahqe, put tui.

The Parable of the Net

⁴⁷ Pu i' pīwu: Oveqatsit añqw moñwtunatya pakimwaktutsayat anta. Pam wuhkovatuphamiq tūviwhqe, sohsok hinyuñqamuy pāvakiwhtuy inhta. ⁴⁸ Put aw ohpokq, puma pāhut qalavoq put lánaknayaqe, pep yesvat, pu añ nūnukñwatuy pāvakiwhtuy hihta aqw tañatostat, pu pay hin'ewakwmuy maspayañwu. ⁴⁹ Noqw pan hapi hintani yep qatsit so'ñwaveq'a. Oveqatsit añqw hoñvia'yam nankwuse', añ nūnukpantuy lomasinmuy amuñaqw tsikayani, ⁵⁰ Nen pumuy qōpqōmiq qōhit aqw maspayani. Pep a'nō tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni.

New and Old Treasures

⁵¹ Pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma ñit sohsok māmatsya? Noqw puma aw pañqawu: Owi, Tutuyqawhqa. ⁵² Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Sohsoyam tutuvenit tuwi'yuñqam òveqatsit añqw moñwtunatyat ahpiy tutaqayhpit tuwi'vayaqam hapi hakiy kahaktaqat anyuñwa. Puma tutuvenit añqw hisattutuqayhpit sinmuy tutuqaynaya, pu pūhut tutuqayhpit pīwu.

Jesus Rejected at Nazareth

(Mr 6.1-6; Lk 4.16-30)

⁵³ Noqw Jesus yan tutuqaynaqey yukut, pañqw ahpiy'o. ⁵⁴ Noqw pam nāp kitsókiy ep pítuhqe, pumuy tsotsvalkiyamuy añ pumuy tutuqayna. Noqw put aw tūqayyuñqam aw kātayyuñqe, nātuviniñlalwaqe pañqawu: Ya sen i' haqawq it wuwantuwit makiwa? Is uti, pu it kātutmalat haqawq òqalmakiwa? ⁵⁵ Ya qa i' wunavutsit tumaltuwi'taqat tíata? Ya yuat qa Mary yan mātsiwa, pu put tupkomat James-niqw, pu Joses-niqw, pu Simon-niqw, pu Judas. ⁵⁶ Pu siwamat, ya qa puma sohsoyam itamumya? Noqw ya sen i' haqawq ñit hihta makiwa? kitota. ⁵⁷ Nihqe puma put ep qaan'unañwtoti. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay pi Tutuyqawhqaqat lavay'ayaat sohsovik kaptsi'tiwñwu, hal pay nāp kitsókiy-sa ep'e, pu pas nāp kiy ep pīwu. ⁵⁸ Noqw puma qa tuptsiwñwu'yuñqw, òviy pay pam pep qa a'nō hihta tumalta.

14

The Death of John the Baptist

(Mr 6.14-29; Lk 9.7-9)

¹ Noqw ephaqam Moñwi Herod Jesus hihta hintsakqat navota; ² Nihqe tumal'aymuy amumi pañqawu: I' John kūyit akw tūtuvoylalawñwuqa. Pas hapi pay pam hakton mokiwuy añqw ahoy tātayi; nihqe òviy kātatayhpit hintsaki. ³ Herod pi nōmay Herodias unañwve hinhtiniqe, hakimuy ayataqw, puma John ñuayaqe somyat, sivikimi panaya. Ura Herod tupkoy Philip nōmanawhki. ⁴ Noqw John Herod aw pañqawu: Soon as um uhtupkoy nōmanawhkinikañwo. ⁵ Noqw pam as put nīnaniqey anhtikañw, piw sinmuy maqasti; puma put Tutuyqawhqaqat lavay'ayayatnihqat pan aw tūyuñqw òviy'o. ⁶ Noqw Herod tihtiwphuyat aw pituq, pam nōviwhqat aw kaysiwhqamuy sinmuy tūtsama.

Noq̄w pumuy nōnovaq̄w, Herodias tiat māna ep pākihq̄e, pumuy amuhpewi wunimaq̄w, Herod put aw nahyoñwa. ⁷ Noq̄w ōviy pam pas ōqalat pasiwniy akw put aw pañqawhqe, pam nāp hihta ōviy tūviñtaq̄w put máqaniq̄ey aw pañqawu. ⁸ Noq̄w pam yuy tutavoyatni-hqe put aw pañqawu: Um kūyit akw tūtuvoylalawhqtat John q̄ötöyat tsaqaptat ep íniwtaqat nuy máqani. ⁹ Noq̄w pas as Moñwi qahahlayhtikañw, pay nuñwu pas aw qaöwílvayhtiq̄e, nawus put máqaniq̄ey pañqawu, ispi kaysiwhq̄am sinom put amum yesq̄am lavayiyat nanaptaq̄'ö. ¹⁰ Nihq̄e hakiy ayataq̄w, pam sivikimihq̄e, John q̄ötöyat ayo tuku; ¹¹ Nihq̄e put q̄ötöyat tsaqaptat ep íniwtaqat kwusivaq̄e, mānat aw tavi; noq̄w pam put yuy aw yawma. ¹² Noq̄w put aw nánatuwnayaq̄am ōkihq̄e, tokoyat haq̄ami amwisa; nit ahpiyyaq̄e, Jesus āawnaya.

Jesus Feeds the Five Thousand
(Mr 6.30-44; Lk 9.10-17; Jn 6.1-14)

¹³ Noq̄w Jesus put navotq̄e, pay nāla pākihut akw haq̄amii, haq̄am pas qa hak waynumq̄at pañsoo. Noq̄w sinom put nanaptaq̄e hāhaqaq̄w kitsókit añq̄w nāp put añkya. ¹⁴ Noq̄w Jesus pañq̄w yámakq̄e, qaan'ewakw hintaq̄amuy sinmuy tuwa; nihq̄e pumuy ōkwatuwhqe, pumuy amuñaq̄w tūtuyyaq̄amuy q̄alapsina. ¹⁵ Noq̄w tapkiwmaq̄w, put aw nánatuwnayaq̄am put awyaq̄e aw pañqaq̄wa: Yep qayēsiwhq̄, pas hapi hísatniq̄wti. Um as sinmuy hōnaq̄w, puma añq̄e' kitsókiva nankwuse', nenñem hihta tunöstuy'yani. ¹⁶ Noq̄w pay Jesus pumuy amumi pañqawu: Soon as puma ahpiyyani. Uma nopnayani. ¹⁷ Noq̄w puma put aw pañqaq̄wa: Itam panis tsivot pōlaviki'yunwa, pu lōqmuy pākiwhtuy. ¹⁸ Noq̄w pam pañqawu: Pew kiwisaa. ¹⁹ Pu sinom tūsaq̄at añ yesvaniq̄at pam amumi pañqawu, nit pu pam tsivot pōlavikit ōmahtat, pu pākiwhtuy kwusut, pu ōmiq̄ taykañw, put ep God aw hahlayhti; nit yōñoytat, put aw nánatuwnayaq̄amuy amumi put oya; noq̄w puma sinmuy amuhpa' o'ya. ²⁰ Noq̄w puma sohsoyam nōñōsaq̄e ōöya; noq̄w puma akwsiñwq̄at yōñoyhput pōlavikit tsovalayaq̄e, pakwt lōq̄ sihkay'taq̄at hoaput añ opomnaya. ²¹ Noq̄w nōñōsaq̄am tsivot-sikip sōmorit pahsa'haq̄am tahtaqt̄ya, noq̄w pu momoyam-niq̄w pu tsātsayom pīwu.

Jesus Walks on the Water
(Mr 6.45-52; Jn 6.15-21)

²² Pahsat pay Jesus put aw nánatuwnayaq̄amuy pākihut aq̄w yuñe', pay ahsavo wuhkovatuphat ayoq̄watyaniq̄at pumuy tusoq̄'ayata nāto pam sinmuy niman'ayalawhqe. ²³ Noq̄w pam sinmuy hōnat, nāwaknaniq̄e nāla tsomomiq̄'a; nihq̄e mihikq̄, pam pepeq̄ súnalaa. ²⁴ Noq̄w pahsat pākihu wuhkovatuphat nāsavaq̄ hinnumkañw, pāhut wuñwnuptuq̄at akw wawaöklawu, amuhpewi hūhukq̄ ōviy'o. ²⁵ Noq̄w talhahayin̄q̄w, Jesus pāvaq̄e waymakañw pumuy amumii. ²⁶ Noq̄w put aw nánatuwnayaq̄am put pāvaq̄e waymaq̄w tutwaq̄e, tsātsawnaq̄e pañqaq̄wa: Pam tualañw'u, kitota; nihq̄e tsātsawnaq̄e a'nō hiñqaq̄wa. ²⁷ Noq̄w pahsat pay Jesus pumuy amumi lavayhtiq̄e, pañqawu: Uma qa hin unañway'yunwini; pay nūu; uma qa tsawiniwyunwini. ²⁸ Noq̄w Peter lavayhtiq̄e aw pañqawu: Tutuyq̄awhqa, kurs pay pas umnen, nuy pāvaq̄e ūminiq̄at um pañqawni. ²⁹ Noq̄w pam pañqawu: Pew'i. Pahsat pu Peter pākihut añq̄w yámakq̄e, Jesus aw pāvaq̄e wayma. ³⁰ Nit pas a'nō hūhukq̄ pam navotq̄e pahsat pay tsawna, nihq̄e pakitoq̄e a'nō pañqawu: Tutuyq̄awhqa, nuy ayo távii. ³¹ Noq̄w Jesus pahsat pay put aw māvuyaltiq̄e ñuat, aw pañqawu: Is okiw um ōwituptsiwni'taqa, ya um hinoq̄w pēvewinhti? ³² Noq̄w puma pākihut aq̄w pakiq̄w, hūkañw qe'ti. ³³ Noq̄w ima pākihut añq̄w tañawtaq̄am Jesus aw ōkihq̄e, pas hihtatotaq̄e aw pañqaq̄wa: Kurs um pas antsa God Tíata.

Jesus Heals the Sick in Gennesaret
(Mr 6.53-56)

³⁴ Pu puma ayoqwat nöniakqe, haqam tutskwat Gennesaret aw öki. ³⁵ Noqw pep sinom put pituqw nanaptaqe, pep ańqe' tutskwat ań ahsupoq hakimuy ayatotaqe, sohsokmuy tütuyyaqamuy put aw tsamvaya; ³⁶ Nihqe pay ńas'ew puma put yuwsiyat qalavaqe nömökput aw tónokyaniqey put aw nānawakna, noqw hakim hihsa'nihqam put aw tónokyaqam pās qalaptuya.

15

The Teaching of the Ancestors

(Mr 7.1-13)

¹ Pahsat pu hakim tutavot tütutuqaynayaqam Pharisee-sinom amumum Jerusalem ańqwayaqam Jesus aw ökihqe aw pańqaqwa: ² Ya hinoqw ūmi nānatuwnayaqam wūwukwmuy navotiyamuy qaanhinwisa? Oviy pi puma nōnovanik qa māvaqtotańwu. ³ Noqw pam lavayhtiqe, amumi pańqawu: Noqw ya hinoqw ōviy piw uma umuhnavotiy akw God tutavoyat qahihtatota? ⁴ Pi God tutaptaqe pańqawu: Um unay, pu unuy pumuy kaptsi'tani. Pu hak nay, pu yuy pumuy qalomālavayhtiqa pas pay mokmantani, ura kita. ⁵ Noqw ūmawat pańqaqwa: Hak nay, pu yuy pumuy amumi pańqawni: Nu as umuy hihta akw paańwanikańw, God aw put sohsok noa, kite', pay tutavot ańqw mātaviwńwu, uma kitota. ⁶ Nen pam pumuy paańwaniqey qe'tikańw, pay qa hihta ep qaanhiniqat uma kitota. Yan uma God tutavoyat ayo yuykuya, umuhnavotiy akw'a. ⁷ Uma nawip'ew hinyuńqamu, pas pi ōviy Esaias Tutuyqawhقات lavay'ayaat umuy súańqawhqe pańqawu: ⁸ Ima sinom moay akw inumi ökiwta, pu lavayiy akw nuy kaptsilalwa; noqw pi unańwaam inuńaqw haq'ursvehaq'a. ⁹ Piw haktonsa inumi okiwlalwa. Puma pi sinmuy tutavoyamuy pas antsa tutuqayhpinihqat pan put tütutuqaynaya, yan'i.

The Things that Make a Person Unclean

(Mr 7.14-23)

¹⁰ Pu pam sinmuy nāmi wāńwayhqe, amumi pańqawu: Inumi tūqayyuńwaa, nen uma māmatsyani. ¹¹ Himu hakiy moamiq pake', qa pam hakiy tuyoy'ewakwtańwu. Pi hakiy moańaqw nōńataqa hapi hakiy tuyoy'ewakwtańwu. ¹² Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam put awyaqe aw pańqaqwa: Ya Pharisee-sinom it yantaqat nanaptaqe qatsúyhtiqlw um qa navota? ¹³ Noqw pam lavayhtiqe pańqawu: Pay pi Ina ōveqatsit ep qátuhqa himutskit qa uyhq pam himutski náipwaniwni. ¹⁴ Pay pi panyuńwni. Pay pi puma qapostalyaqam qapostalyaqamuy tsamya. Noqw kurs qapostalqa qapostalqat wíki'maqw, puma nāma haqami pōvamiq posni. ¹⁵ Pahsat pu Peter lavayhtiqlw, put aw pańqawu: Kurs i' lavayi hihta tuawi'taqat itamuy āawnaa. ¹⁶ Noqw Jesus pańqawu: Ya uma piw nāt pas qa mātsi'yuńwa? ¹⁷ Ya himu sinot moayat aqw pake', ahpiy ponomiq pake', kwayńave tūwiwńwuqat uma pas nāt qa mātsi'yuńwa? ¹⁸ Pi himu sinot moayat ańqw nōńakqa unańwayat ańqwnińwu; nihqe pam hapi sinot tuyoy'ewakwtańwu. ¹⁹ Pi hak qalomāhintsakqa unańwpeq qalomātunatyay'taqey mah-takni'ta. Pam tuqwyantunatyay'ta; nōmaqtsit sokoptimaniqey tunatyay'ta; qahopqatsit ań hinmaniqey tunatyay'ta; uyińwtunatyay'ta; hakiy hihta atsátoynaniqey tunatyay'ta; nuhtumiq hińqawlwniqey tunatyay'ta. ²⁰ Hak pan hinmaqa nātuyoy'ewakwtańwu. Noqw hak qa māvaqtat, nōsqqa qa put akw tuyoy'ewayhtińwu.

A Woman's Faith

(Mr 7.24-30)

²¹ Pahsat pu Jesus pańqw ahpiynihqe, Tyre-nikańw, pu Sidon pumuy amuqlavo-haqamii. ²² Noqw meh, hak Canaan-tutskwat ańqw wuhti pańqw yámakqe, put aw tsa'lawhqe aw pańqawu: Um okiw nuy ökwatuwni, Tutuyqawhqa, David Tíata! Okiw iti māna nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqe okiwhinta. ²³ Noqw Jesus put aw qa ńas'ew hińqawu. Noqw put aw nānatuwnayaqam put awyaqe, aw öqaltotiqlw pańqaqwa: Put ahpiy

hōnaa; taq pam panis itamuñk tsa'tinuma. ²⁴ Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Pay nu Israel-sinmuy amumi-sa ayatiwa. Puma pi kanelmuy amún haqami hiniwhtiq'ö. ²⁵ Pahsat pu wuhti put awnihqe, aw naokiwhtage, pañqawu: Tutuyqawhqa, okiw inumi unañwtavii. ²⁶ Noqw Jesus lavayhtiqe, put aw pañqawu: Pas hapi hak tsätsakwmuy nõsiwhqamuy nawhkit, put popkotuy amumi maspaniqw, pam qa súanta. ²⁷ Noqw pam pañqawu: Pas antsa, Tutuyqawhqa, noqw pi popkot moñwímuy nõnõspiyamuy añqw hihta piñput lõhöhötaqat nõnovañwu. ²⁸ Pahsat pu Jesus lavayhtiqe, put aw pañqawu: Is uti um hak wuhti! pas uhtuptsiwni qaöwíewa; pay uñ hin nāwaknaqw uñem pantani. Noqw put tiat pay pahsat qalaptu.

Jesus Heals Many People

²⁹ Pu Jesus pañqw ahpiynihqe, wuhkovatuphat Galileet ep ahoy pitu; nihqe tso-momiqnihqe pepeq qatuptu. ³⁰ Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam hakimuy qayaktaqamuy, qapostalyaqamuy, qayuáatotaqamuy, qapasíwyuñqamuy, pu kaysiwhqamuy tütuyyaqamuy put aw tsamvaya; nihqe pumuy Jesus atpipo o'ya; noqw pam pumuy qalaptisina. ³¹ Noqw sinom pas kätayuñwa, imuy qayuáatotaqam yuaaykuyaq'ö, pu qapasíwyuñqam qalaptuyaq'ö, qayaktaqam nankwusaq'ö, pu qapostalyaqam tälawnayaq'ö; nihqe puma God Israel-sinmuy Tutuyqawhqayamuy pas hihtatota.

Jesus Feeds the Four Thousand

(Mr 8.1-10)

³² Pahsat pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy nāmi wánwayhqe, amumi pañqawu: Pas nu sinmuy ökwatuwa, puma pu' pāyis talqat añ inumumyaqw, nõsiwhqaam súlawhtiq'ö. Noqw soon nu pumuy qa öyiwyuñqamuy hōnani; taq nāp hisat sen puma kiy qa añ ökit māmañuani. ³³ Noqw put aw nánatuwnayaqam put aw pañqawu: Kurs pi itam haqam amuptsiwtaqat pölavikit tuiyani? Pi itam qayēsiwhpuveya. Pas ka itam soon imuy qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy öynayani. ³⁴ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma hihsa'haqam pölaviki'yuñwa? Noqw puma pañqawu: Tsánee, pu piw h́ikikwmuy pāvakiwhtuyu. Noqw puma pay hiñsayhohyamu. ³⁵ Noqw sinom tutskwava yesvaniqat pam amumi pañqawu. ³⁶ Nit pu pam tsañe pölavikit ömahta, pu pāvakiwhtuyu; nit put ep God aw hahlayhtit, yōñoyhtat, put aw nánatuwnayaqamuy amumi put oya; noqw puma sinmuy amuhpa' put o'ya. ³⁷ Noqw sohsoyam nõnõsaqe ööya. Noqw puma akwsiñqat tsovalayaqe, tsañe' hoaput añ opomnaya. ³⁸ Noqw nõnõsaqam nālöp sōmorit pahsa' tahtaqtia, pu momoyam tsätsakwmuy amumum nāto pīwu. ³⁹ Pu pam sinmuy añqe' hōnat, pākihut aqw pakit, Magdala-kitsókit qalavoq pitu.

16

The Demand for a Miracle

(Mr 8.11-13; Lk 12.54-56)

¹ Noqw hakim Pharisee-sinom Sadducee-sinmuy amumum ökihqe, Jesus aw tuwan-tota; pam öveqatsit añqw kätatayhpit hihta tuawi'taqat pumuy amumi mahtaknaniqat aw ö'qalya. ² Noqw pam lavayhtiqe, amumi pañqawu: Uma tapkiqw pañqawañwu: Kurs qāvo kwanwqatni, öviypi tokpela pālañwpu, kitotañwu. ³ Pu talavay uma pañqawañwu: Kurs pu' hin sóniwni, öviypi tokpela pālañpu, piw añqe' himu öhpokiwta. Uma nawip'ew hinyuñqamu, pay as uma tokpelat pitsánwayat māmatsyañwunikañw, uma soon qatsi haqe' qalawmaqat hihta tuawi'taqat māmatsyani. ⁴ Is uma pu' qatsívaptsiwyuñqam nukpansinom, tuskapsinom! Uma kätatayhpit hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey nānawakna. Nikañw uma soon kätatayhpit aw yórikyani, hal pas sūkw kätatayhpit aw uma yórikyani. Pam Tutuyqawhqaqat lavay'ayayat Jonas qatsiyat ep hiniwhtiqat an aw yukiltini. Noqw pam pañqw nakwsuqe ahpiy'o.

The Yeast of the Pharisees and Sadducees
(Mr 8.14-21)

⁵ Noqw put aw nánatuwnayaqam wuhkovatuphat ayoqwat nōñak-wiskañw, kurs puma nitkay suhtokya. ⁶ Noqw pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma Pharisee-sinmuy pu Sadducee-sinmuy pēkeniyamuy ep tunatyaltotini. ⁷ Noqw puma nānami yuaatotaqe pañqaqwa: Itam itahnitkay qa kivayaqw, ōviy itamumi pañqawu. ⁸ Noqw Jesus put navotqe, amumi pañqawu: Is okiw uma ōwituptsiwni'yuñqamu. Ya uma hinoqw qa nitka'vayaqey nānami yuaatota? ⁹ Ya uma nāt pas qa mātsi'yuñwa? Ura nu tsivot pōlavikit tsivot-sikip sōmorit pahsa'niñqamuy tahtaqtuy nopna. Noqw uma akwsiñwput tsovalayaqe, hihsa' hoaput añ opomnaya? Ya uma pas qa ñas'ew put u'ni'yuñwa? ¹⁰ Pu ura piw nu tsañe' pōlavikit nālōp sōmorit pahsa'niñqamuy tahtaqtuy nopna. Noqw uma akwsiñwput tsovalayaqe, hihsa' hoaput añ opomnaya? Ya uma pay put suhtokya? ¹¹ Noqw ya uma hinoqw qa māmatsya? Nu qa pōlavikit umumi yuaata. Uma Pharisee-sinmuy-nikañw pu Sadducee-sinmuy pēkeniyamuy ep tunatyaltotinaqat nu kita. ¹² Pahsat pu puma māmatsyaqw, kurs pam qa pōlavikit pēkeniyat pañqawht, kurs puma Pharisee-sinmuy tutuqayhpiyamuy-nikañw pu Sadducee-sinmuy tutuqayhpiyamuy ep nāmi tunatyaltotinaqat amumi lavayhti.

Peter's Declaration about Jesus
(Mr 8.27-30; Lk 9.18-21)

¹³ Pu Jesus Caesarea Philippi ahayhpo pítuhqe, put aw nánatuwnayaqamuy tūviñtaqe, amumi pañqawu: Ya nu' Sinot Tiat hákiynihqat sinom pañqaqwa? ¹⁴ Noqw puma aw pañqaqwa: Um yaw kūyit akw tūtuvoylalawhqat John-nihqat haqawat pañqaqwa; noqw haqawatuyniqw yaw um Elias; pu pētuyiniqw yaw um Jeremias, sen pay yaw um suhka Tutuyqawhqat lavay'ayaata. ¹⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw úmuyniqw nu' hak'i? ¹⁶ Noqw Simon Peter lavayhti, put aw pañqawu: Um hapi Christ, God añqw Moñw'asi'taqa, God qátuhqat Tíata. ¹⁷ Noqw Jesus lavayhti, put aw pañqawu: Pas um Simon Jonat tiat hahlayhpit ep'e; pi qa hak sino ūmi it mātakta; pi Ina ōveqatsit ep qatuhqa pam hapi un put āawna. ¹⁸ Um hapi Peter. Noqw nu isinomuy tsovalat, it pikaqlōt ep soñawnen pumuy akw nēñem kītani. ¹⁹ Noqw nu' hapi ōveqatsit añqw moñwtunatyat aw hōtahpit ūmi ōyani; noqw um yep qatsit ep hihta hakiy aw uhtaqw, pam ōveqatsit put aw uhtsiltimantani; pu um yep qatsit ep hihta hu'wanaqw, pam ōveqatsit ep hu'waniwni. ²⁰ Pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy pās mēwaqe, pam hapi Jesus Christ-nihqat qa hakiy āawnayaniqat amumi pañqawu.

Jesus Speaks about His Suffering and Death
(Mr 8.31-9.1; Lk 9.22-27)

²¹ Pahpiy pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy hihta hiniwhtiniqat awintivaqe, amumi pañqawu: Itam Jerusalem aqwyaw, God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu wukw'a'yam-niqw, pu tutavot tūtutuqaynayaqam nuy ñuayat, okiwsahsanyat, nuy nīnayani. Noqw ahpiy pāyis talq nu ahoy tātayni. ²² Pahsat pu Peter put ñuat, qōhqōyaqe aw pañqawu: Soon pantani, Tutuyqawhqa. Soon um pantsaniwni. ²³ Noqw pam namtōkt, Peter aw pañqawu: Yupa ayohaqamii, Satan; um inumi sus'itsi. Um qa God tunatyayat yuaata, nikañw sinmuy tunatyayamuyu. ²⁴ Pahsat pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Inuñkniqey nāwaknaqa nātatamtat, nahoylehtsiy kwusut, inuñkmantani. ²⁵ Taq qatsiy kahkawnaqa put kwayhni; pu itunatyay ōviy qatsiy kwayhqa put túwani. ²⁶ Ispi puyaw as sino tūwaqatsit sohsok himuy'vakañw, pas nāp qatsiy kwahe', hin pam put akw moñwvasni? Hal ya sen sino hihta akw qatsiy ahoy nāptini? ²⁷ Pi nu Sinot Tiat nāt Inay tālawñwayat pasiwkañw, ihoñviaymuy tsamkañw pítuni; nen pahsat pu nu sohsokmuy sinmuy hin tumaltotaqat pan amumi ahoytani.

²⁸ Nu umumi pas antsa pañqawni: Soon pas hisat nu' Sinot Tiat imoñwtunatyay yankañw pítuni. Noqw ima yep hoñqam haqawat nāt mokiwuy qa aw öke', puma put aw yórikyani.

17

The Transfiguration (Mr 9.2-13; Lk 9.28-36)

¹ Noqw ahpiy navaysikis talq, Jesus Peter-nit, James-nit, pu put tupkoyat John pumuy tsamkañw, haqami wupatukwit aqw puma yayva. Noqw pumuy pepeq nánaltyaqe, ² Pumuy tāyuñqw, pam alöñti; noqw pas put taywaat tāwat an tālawñway'va; pu yuwsiat tālat an qōtsati. ³ Noqw meh, pepeq Moses Elias amum pumuy amumi mātaqtige, put amum yuaata. ⁴ Noqw Peter lavayhtige, Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pas hapi itam yépeqyaqw pam lolma. Uñ pan nāwaknaniqw, itam yepeq payhkomuy kistotani, suk wúñemnit, pu sukwat Moses éñemnit, pu sukwat Elias éñem'i. ⁵ Noqw pam nāt yuaataqw, meh, pi òmaw suyan talqa pumuy nākwapna; noqw hakiy tōnaat òmawuy añqaw pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; pas nu put hahlayhti. Uma aw tūqayyuñw. ⁶ Noqw put aw nánatuwnayaqam put nanaptaqe, tayway akw tutskwami yévaya, pas tsātsawnaqe òviy'o. ⁷ Noqw Jesus amuminihqe, amumi toñokt, pañqawu: Huvam hoñvaa; uma qa tsawiniwyuñw. ⁸ Noqw puma kwuhpukyay, añqe' yórikyaqe, pay qa hakiy tutwa, pay Jesus-saa. ⁹ Noqw puma tūkwinaq w hanwisq, Jesus pumuy mēwage, amumi pañqawu: Uma hapi hin yórikyaqey qa hakiy āawnayani, hisat nu' Sinot Tiat mokiwuy añq w ahoy tātayniqat pahsavoo. ¹⁰ Noqw put aw nánatuwnayaqam put tūviñtotaqe, aw pañqawu: Ya hintaqw òviy tutavot tutuqaynayaqam Elias mohti pítuniqat pañqawu? ¹¹ Noqw Jesus lavayhtige, pumuy amumi pañqawu: Pay antsa Elias pas suyan mohti pítuni; nen sohsok hihta haqe' hintaniqat aw antsantani. ¹² Noqw nu umumi pañqawni: Pay Elias pitu; noqw puma put qa māmatsyaqe, pas tunatyay an put hintsatsna. Noqw pan hapi nu' Sinot Tiat piw pumuy amuhpiy okiwsaniw. ¹³ Pahsat pu put aw nánatuwnayaqam māmatsyaqw, kurs pam kūyit akw tūtuvoylalawñwuqat John pumuy amumi lavayhti.

Jesus Heals a Boy with a Demon (Mr 9.14-29; Lk 9.37-43a)

¹⁴ Noqw puma sinmuy amumi ökiqw, hak Jesus aw pítuhqe, aw tamötswunuptut, pañqawu: ¹⁵ Tutuyqawhqa, um as okiw itiy ökwatuw; taq pam okiw homimitutuy-hqe okiwhinta; nihqe pam piép qōhit aqw posñwu, pu pāmiq'a. ¹⁶ Noqw nu as ūmi nánatuwnayaqamuy amumi put wikvaqw, puma kurs hin put powatotani. ¹⁷ Pahsat pu Jesus lavayhtige pañqawu: Is ohi uma qatuptsiwñyuñqamu, nukushinyuñqamu, pu' qatsívaptsiwñyuñqamu, ya nu hihsavohaqam umumum yantani? ya nu hihsavohaqam umuy maqsonlawni? Pew wikyaa. ¹⁸ Noqw Jesus nukpanhikwsit mēwa; noqw pam put añq w yamakq, tiyo pahsat pay powalti. ¹⁹ Pahsat pu Jesus aw nánatuwnayaqam pay nánaltyakañw put aw ökihqe, aw pañqawu: Ya hintaqw òviy itam kurs hin put hóroknayani? ²⁰ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ispi uma qa tuptsiwñyuñqee; pi nu umumi pas antsa pañqawni: Kurs uma pay híhin tuptsiwñyuñwe' (nāmahin pi as pam mustard-uyit sivosiyat an pay hihsayhoyaniqw) uma it tūkwit: Yañq w ayo nahlakuu, aw kitotaqw, pam soon qa nahlakni. Pu qa himu umuñem qa pasiwtani. ²¹ Nikañw hak qa napwalni'kañw qa nāwakinkañw pas soon it yantaqat qalomáhikwsit hakiy añq w ayo hóroknani.

Jesus Speaks again about His Death (Mr 9.30-32; Lk 9.43b-45)

²² Noq̄w nāt pumuy Galileet ep yesq̄ Jesus pumuy amumi pañqawu: Nu' Sinot Tiat sinmuy amumi mātaviwni. ²³ Noq̄w puma nuy nīnayani; noq̄w ahpiy pāyis talq̄ nu ahoy tātayni. Noq̄w puma it nanaptaqe, pas qahahlayhtoti.

Payment of the Temple Tax

²⁴ Noq̄w puma Capernaum ep ökiq̄w, hakim God kīyat eñem siviwuy tsovalantotaqam Peter aw ökihqe, aw pañqaq̄wa: Ya umuy tutuqaynaqa God kīyat aw sīvat öoywaqat qa sivima? ²⁵ Noq̄w pam pañqawu: As'a. Nit pam kimi pakiq̄w, Jesus pay mohti lavayhtige pañqawu: Simon, ya um hin it aw wūwa? Ya tūwaqatsit ep momñwit hakimuy amuñaqw tax ömalalwa, pu nahpe sīvita? Ya sen nāp sinomuy amuñaqw put ömalalwa? Sen pay hakimuy a'löntuy amuñaqö'? ²⁶ Noq̄w Peter put aw pañqawu: Pay a'löntuy amuñaqö'. Noq̄w Jesus aw pañqawu: Noq̄w pay kurs sinomat qeniveya. ²⁷ Noq̄w pay itam pumuy qa unañwmoknaniq̄w, öviy um wuhkovatuphat awnen, aq̄w huhuw̄hpit tūvani; nen um hihtawat mohti hórokne', nūani; nit tsañwtapne', añq̄w hihsaq̄w sīvat tūvani; um put añq̄w hóroknat, nēñem-nikañw pu inuñem momñwituy amumi sisvini.

18

Who Is the Greatest? (Mr 9.33-37; Lk 9.46-48)

¹ Noq̄w ephaqam Jesus aw nánatuwnayaqam put aw ökihqe, pañqaq̄wa: Ya hak öveqatsit añq̄w moñwtunatyat ep pas suspavanni? ² Noq̄w Jesus hakiy tsākwhoyat wāñwayhqe, put amuhsonmi tavi; ³ Nit pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas uma nāp umuhtunatyay añq̄w qa lasye', tsātsakwmuy qa amuntote', soon öveqatsit añq̄w moñwtunatyat aw yuñni. ⁴ Paniq̄w hapi öviy haqam it tsākwhoyat an qanāhihtataqa pam hapi öveqatsit añq̄w moñwtunatyat ep suspavanni. ⁵ Pu haqawa inatñwaniy añ yan tsākw pās távihqa hapi nuy pās távini.

Temptations to Sin (Mr 9.42-48; Lk 17.1-2)

⁶ Nikañw hapi hak haqam imuy tsātsakwmuy inumi tuptsiwni'yuñqam hihtawat lasnaq̄w, put eñem pas is óhini? Pay pi tatam put kwapkaqe mata hāyiltiq̄w, pam wuhkovatuphat a'nö hötsit aq̄w paöymokq, pam put eñem lolmani. ⁷ Is ohi sinmuy amuñem'i, hakimuy hīhihta akw lomavöhut añq̄w lasyaqamuy amuñem'i. Taq sinmuy lasnayaqam pas soon haqami peveltini. Nikañw pantsatskaqamuy amuñem pas is óhini! ⁸ Paniq̄w hapi öviy kurs uhma, sen uhkuku uñ lasnaniq̄w, um put ayo tukut, nāñaq̄w ayo tūvani; pay pi um tatam qa pasiwkañw qatsit aw pákini, hikis pi as um pās pasiwkañw, qōhit qa súlawhtiñwuqat aq̄w túviwni. ⁹ Pu kurs uhposi uñ lasnaniq̄w, um put ayo hóroknat, nāñaq̄w ayo tūvani. Pay pi um tatam sūkw pōsi'kañw qatsit aw pákini, hikis pi as um pās löqmuy pōsi'kañw maskimi q̄ qōhit aq̄w tūviwni.

The Parable of the Lost Sheep (Lk 15.3-7)

¹⁰ Uma tunatyaltote' qa hihtawat imuy tsātsakwmuy paysoqtotani; taq nu umumi pañqawni: Pumuy tuwalan'aymat Inay öveqatsit ep qátuhqat taywayat aw sutsep tāyuñwa. ¹¹ Pi nu' Sinot Tiat haqami hiniwhtotiqamuy ayo óyaniqe öviy pitu. ¹² Ya uma hin wūwantota? As kurs hak haqam tsivót-sikip sunat kanelmuy pokmuy'taqw, suhka pumuy amuñaqw haqaminiq̄w, pam hinhtini? Pam púmuywatuy mātapt, tsotsmomi-haqaminen, it haqaminihqat heptoni. ¹³ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pam put tuwe', put ep pas hahlayhtini, imuy nālöp sunat pakwt pept sihkay'taqamuy qa haqami hiniwhtotiqamuy amuhpenihqee. ¹⁴ Noq̄w pan hapi piw Umuna öveqatsit ep qátuhqa imuy tsātsakwmuy himuwat súlawhtiniqat qa nāwakna.

A Brother Who Sins

¹⁵ Pu òviy kurs piw umún tuptsiwni'taqa hihta ep ūmi qaanhtiqw, um put awnen, pay umuy nālaniqw put òwihiniwhtipuyat aw pónaknani; noqw kurs pam ūmi tuqayvastaqw, pahsat hapi um put pay ahoy tuyqawvani. ¹⁶ Ason kurs pam ūmi qa tuqayvastaqw, pahsat pu um sūkw, sen lōqmuy wikkañw awni; noqw lōqmuy, sen payhkomuy tūqayyuñqw, pep hin lavayhtiwhqa pasiwtamantani. ¹⁷ Noqw kurs pam pumuy amumi qa tuqayvastaqw, pahsat pu um inumi tuptsiwni'yuñqamuy tsovawtaqw, pumuy put āawnani. Pu kurs pam pumuy amumi qa tuqayvaste', pam nawus úmuyniqw qatuptsiwni'taqat antamantani, sen moñwit eñem sīvat òmalawhqat an'i.

Prohibiting and Permitting

¹⁸ Nu umumi pas antsa pañqawni: Uma tūwaqatsit ep hihta somyaqw, pam òveqatsit ep sòmiltimantani; pu uma tūwaqatsit ep hihta ñahyaqw, pam òveqatsit ep ñāhiwmantani. ¹⁹ Pu nu piw umumi pañqawni: Kurs uma lōyöm tūwaqatsit ep hihta òviy Inay aw tūviñtaniqey ep sun unañwtiqw, òveqatsit ep Ina umeñem put aw antsantamantani. ²⁰ Pi haqam lōyöm, sen pahyom inatñwaniy aw yankahkañw haqam tsovawtaqw, pep nu pumuy amumumni.

The Parable of the Unforgiving Servant

²¹ Pahsat pu Peter put awnihqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa, kurs itupko inumi qa sūs qaanhtiqw, ya nu hihsakis put ep aw pōhikni? Sen tsañé'sikisi? ²² Noqw Jesus put aw pañqawu: Tsañé'sikisi nu hapi ūmi qa kita, pas payhp sunat añqw pakwt sihkay'tasikip tsañé'sikisi, (tsañé'sikip pakwt tsañé'sikis navitañhtiqat pahsaa). ²³ Panta hapi. Oveqatsit añqw moñwtunatya hak moñwi tumal'aymuy amumi sīvat ep pohtaniqey nāwaknaqat anta. ²⁴ Nihqe pam put añ purivaqw, hak wūhak sōmorit sīvat put aw pōiwtāqa aw wikvaniwa. ²⁵ Noqw pay kurs pam hihta sisviniqw, pam huyiwniqat moñwiat pañqawu, pu nōmaata, pu timatu, pu sohsoy himu himuata, noqw pōiyat ep sisviwni. ²⁶ Noqw òviy tumal'aya put atpipo nātuvāqe, okiw aw naokiwtāqe pañqawu: Moñwi, pay um okiw inumi qa pas kānavotitaqw, pay nu soon ūmi qa sohsoy sisvini. ²⁷ Pahsat pu moñwi put òkwatuwhqe mātavi; nihqe sohsoy pōiyat ayo yuku. ²⁸ Noqw pay pam tumal'aya pañqw yamakt, sukw tumalsuñway put aw sunat sīvat pōiwtāqat tuwa; nihqe pam put tōnhpe ñuat, aw pañqawu: Um inumi pōiwtāqey sisvini. ²⁹ Noqw put tumalsuñwaat put kukmiq nātuvāqe, put aw naokiwtāqe pañqawu: Pay um qa pas okiw inumi kānavotitaqw, pay nu soon ūmi qa sohsoy sisvini. ³⁰ Noqw pam qa nakwhāqe, put sivikimi tūva, hisat pōiy sisviniqat pahsavoo. ³¹ Noqw òviy put tumalsuñwamat hin hiniwhhtiqat aw yórikyāqe, pas qa hahlayhtoti; nihqe moñwi aw òkihqe, sohsoy put āawnaya. ³² Pahsat pu moñwiat tumal'ayay wánwayhqe, aw pañqawu: Is ohi um hak nukpantumal'aya, um inumi pan nāwaknaqw, òviy nu sohsoy uhpōiy uhpiy ayo yuku. ³³ Noqw puyaw nu un hin òkwatuwhq, soon um tuwat qa pan uhtumalsuñway òkwatuwni? ³⁴ Noqw moñwi pas itsívutiqe, hakiy okiwsanyañwuqamuy amumi put mātavi, pas hisat put aw pōiwtāqey sohsoy put aw sisviniqat pahsavoo. ³⁵ Noqw kurs umún tuptsiwni'taqa umuhpewi qaanhtiqw, uma umuh'unañnaqw qa aw pōhikyāqw, pay òveqatsit ep Ina piw tuwat umuy pan hintsanni.

19

Jesus Teaches about Divorce (Mr 10.1-12)

¹ Noqw Jesus yan yuaataqe yukut, Galileet añqw ahpiynihqe, Jordan yupqōymi Judeat qalavoq pitu. ² Noqw qaan'ewakw hintaqam sinom put añkya; noqw pam pumuy pepeq qalapsina. ³ Noqw Pharisee-sinom nuhtum put aw òkihqe, put unahepyāqe aw pañqāqwa: Ya tāqa pay nāphihta ep nōmay mātāpniqw pam súanta? ⁴ Noqw pam lavayhtiye amumi pañqawu: Ya uma it añ qa tuñwaya: Ura God yayhniwhqat epeq pumuy yúkūhqe,

pumuy tāqat-nit pu wuhtit yuku, it'a? ⁵ Nihqe pumuy yúkuhqe pañqawu: Yantaq̄w hapi ōviy tāqa nay, pu yuy pumuy mātap̄t, nōmay aw hūrstimantani; noq̄w puma sūka tókomantani. ⁶ Panta hapiniq̄w, ōviy puma pāpu qa lōyōm̄nit, sūka tókoniwhtiñwu. Paniq̄w ōviy God hihta namitskaq̄w, qa hak put nāhoy távini. ⁷ Noq̄w puma put aw pañqaq̄wa: Noq̄w hinoq̄w pantaq̄w hak nāmataviwuy pēnat, pu nōmay nahpiy lālaymantaniqat Moses tutapta? ⁸ Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Ispi uma anahaat unañway'yuñq̄w ōviy pay hak nōmay mātap̄mantaniqat Moses umuy hu'wana. Nikañw pas as yayhniwhqat añq̄w qa panta. ⁹ Noq̄w nu hapi umumi pañqawni: Tāqa nōmay qa hintsakq, put mātave', piw suk̄w amum qatupte', tokot ūuyñwu; pu wuhtit mātaviwhqat amum qatuptuqa tokot ūuyñwu. ¹⁰ Noq̄w put aw nānatuwnayaqam aw pañqaq̄wa: Kurs tāqat pu nōmayat amuñem pan hintaniq̄w, pay kurs ka qa nōmataniq̄w pam pay lolmani. ¹¹ Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Pay qa sohsoyam tahtaqt namituyq̄awi'yuñwa; nihqe ōviy kurs hin it tutavot kwusuyani. Noq̄w God pētuy-sa ōqalmaqaq̄w ōviy puma namituyq̄awi'yuñwa. ¹² Pi haqawat nōmaq̄tsit aw qa pasiwyuñqam pay pas pankahkañw tihtiwyā; noq̄w haqawat panyuñqam pay sinmuy amuhpiy pan yukiltoti; pu haqawat pas pay ōveqatsit añq̄w moñwtunatyat tunatyawyuñqey ōviy qa nōmatota. Haqawa it añ hinmaniqa nam panhtii.

Jesus Blesses Little Children
(Mr 10.13-16; Lk 18.15-17)

¹³ Pahsat pu hakim put aw tsātsakwmuy tsamvaya, pam pumuy amumi may akw toñokt nāwaknaniqat ōviy'ō. Noq̄w put aw nānatuwnayaqam pumuy mēwaya. ¹⁴ Noq̄w Jesus pañqawu: Uma tsātsakwmuy inumiyaniqat nakwhanayani; uma qa mēwantotani; pi panyuñqam hapi ōveqatsit añq̄w moñwtunatyat ep sinoiwyuñwa. ¹⁵ Pu pam pumuy amumi matyawht, pañq̄w ahpiy'ō.

The Rich Young Man
(Mr 10.17-31; Lk 18.18-30)

¹⁶ Noq̄w pahsat pu hak tiyo Jesus aw pituhqe, aw pañqawu: Lomatutuqaynaqa, ya nu hihta lolmat hinhte', qatsit qaso'taqat himuy'vani? ¹⁷ Noq̄w pam put aw pañqawu: Ya um hinoq̄w nuy lolmalawu? Pi qa hak lolma, pas sūkaa, i' God. Noq̄w pay pi um qatsit aw pákinik, um hin tutaptiwhqat añ hinmani. ¹⁸ Noq̄w pam put aw pañqawu: Hihtawata? Noq̄w Jesus pañqawu: Um hakiy qa nīnani, um qa nāp ūhimuy tokot qa sokoptani; um hihta qa ūuyñi, um hakiy hihta qa atsátoynani; ¹⁹ Um unay, pu unuy pumuy kaptsi'tani; pu um pas hin nāmi unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani. ²⁰ Noq̄w pam Jesus aw pañqawu: Pay nu itsákoy añqaq̄w pan tutavot sohsok añ hinma. Noq̄w ya nu haqam hihta nāt qaanhti? ²¹ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Pay pi um pas pasiwtaniqey nāwakne', um ahpiyñen, hihta ūhimuy huyahtani; nen añ ōokiwyaqamuy put huytani; nen um ōveqatsit ep hihta nukñwat himuy'tani; nit um añqwnen inuñkni. ²² Noq̄w pam put navotqe qahahlaykañw ahpiy'ō, pam hihta nihti'taqe ōviy'ō. ²³ Pahsat pu Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas kahaksino ōveqatsit añq̄w moñwtunatyat aw pákiniq̄w eñem qa tūvosi. ²⁴ Noq̄w nu nāt piw umumi pañqawni: Pay himu pohko pōlay'taq̄a tsakomostat añ pórokput añ yámakniniq̄w, pam pay qa pas qa tūvosi. Noq̄w pay kahaksino ōveqatsit añq̄w moñwtunatyat aw pákiniq̄w, pam put eñem pas qa tūvosi. ²⁵ Noq̄w put aw nānatuwnayaqam put nanaptaqe, hin kurs wūwayaqe pañqaq̄wa: Noq̄w pantaniq̄w, hak sen ayo yámakiwtani? ²⁶ Noq̄w Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay i' sinmuyniq̄w kurs hin pasiwtani; nikañw pay God-niq̄w sohsoy himu pasiwta. ²⁷ Pahsat pu Peter lavayhtiqe, put aw pañqawu: Meh, itam hapi sohsoy hihta mātapyat, un̄k nankwusa; noq̄w itam panhtotīq̄w, itamuñem hintani? ²⁸ Noq̄w Jesus pumuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni:

Hisat qatsit nātoniqat aw pituq̄w, Nu' Sinot Tiat kaptsi'tiwkañw imoñw'atsveway ep qátuni. Noq̄w pep pu' uma inuñk hinnumyaqam piw tuwat pakwt löq sihkay'taqat moñw'atsvewat añ yeskahkañw, Israel-sinmuy pakwt löq sihkay'tasikivo sinoiwtaqamuy amumi moñw'iwyuñw. ²⁹ Hak haqam inatñwanıy öviy sinomuy, sen nāp himuy hihta tatamhtat, yep qatsit ep tsivót-sikip sunat aw hóyokiwtaqat ömahtani, sen pam kiy tatamhtani, sen pāvamuy, tupkomuy, qōqamuy, siwamuyu, sen nay pu yuy, sen nōmay pu timuy, sen pāvasayu. Pu qatsit nātoniqat ep pam qatsit qaso'taqat makiwni. ³⁰ Nikañw kaysiwhqam mohti'wisqam nuhtuñkyani, pu nuhtuñkyaqam mohti'wisni.

20

The Workers in the Vineyard

¹ Pi öveqatsit añq̄w moñwtunaty hak tāqa ovauiy'taqat anta. Pam hak suits talavay tumal'aymuy wánwayi. ² Noq̄w puma sūkw yālit öviy tapkinayaniqey hu'wayaq̄w, pam ovauiy aw pumuy ayata. ³ Noq̄w wukotönvaq̄w, i' üyi'taq̄a haq̄e' waynumkañw, hakimuy piw tuwa. Puma huhyankive hoñnumya qahintsatskaq̄e. ⁴ Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Pay uma iovauyiy awyani. Noq̄w pay ason hin súantaq̄w, nu pan umumi sisvini. Noq̄w puma awya. ⁵ Noq̄w tāwanasaptiq̄w, pu tāwat atvelpetiq̄w, pam añq̄e' nakwsuq̄e piw anhti. ⁶ Noq̄w pu kanel'ökisat, piw pam huhyankiminihq̄e, piw hakimuy tahtaqtuy tuwa, ep hoñnumyaq̄'ö, nihq̄e amumi pañqawu: Ya uma hinoq̄w paysoq̄ tēvep hoñnumya? ⁷ Pu suhka aw pañqawu: Ispi qa hak itamuy tumal'ayhtaq̄'ö. Noq̄w pam amumi pañqawu: Uma turs piw iovauyiy awyani, amumi kita. ⁸ Noq̄w pu tapkiq̄w, ovauiy'taq̄a tumalmoñwi aw pañqawu: Um tumalay'yuñqamuy wánwayni; nen pumuy amumi sisvini. Um nuhtuñk ökihqamuy añq̄w hoyoyokukañw, mohtimaqat aq̄w yúkuni. ⁹ Noq̄w ima pas pay tumalq̄e'totiniq̄w ökihqamuy amumi suskomuy yālit sisvi. ¹⁰ Nikañw mohti ökihqam puma wūhaq ömahtotaniqey wūwaya; nit puma pay amún sohsoyam suskomuy yālit ömahtota. ¹¹ Noq̄w puma ahsatiy ömahtotaq̄e, üyi'taqat aw qa tsúyak-unañway hiñqaq̄waq̄e, ¹² Pañqaq̄wa: Ima nuhtuñk ökihqam panis sūs tāwat qöniltiqat añ tumaltota; noq̄w itam tēvep tumalay'yuñwa, pu itam utuhuut kānanapta. Noq̄w um sun itamumi sisvi. ¹³ Noq̄w pam sukwat aw pañqawu: Ikwátsi, pay nu qa hin qasuanhti. Ya um qa sūkw yālit öviy tumaltaniqey inumum pan yuku? ¹⁴ Taa, uh'ahsatiy um yawkañw nimani. Pay nu sohsokmuy umumi sun sisviniqey nāwakna, umuy tēvep tumalay'yuñqamuy-nikañw pu imuy nuhtuñk ökihqamuy piwu. ¹⁵ Ya nu hihta nāp isivay hintsanniqey nāwakne' panhtiniq̄w, pam qasuenta? Ya nuy qa unáñwawniq̄w, öviy um inumi qa kwañwátayta? ¹⁶ Noq̄w öviy nuhtuñkyaqam mohti'wisni, pu mohti'wisqam nuhtuñktotini. Pi kaysiwhqam as wánwayniwya, nikañw hikiyom namorstiwyaya.

Jesus Speaks about His Death a Third Time

(Mr 10.32-34; Lk 18.31-34)

¹⁷ Noq̄w pumuy Jerusalem aq̄wyaq̄w, Jesus imuy pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy nanaltyaq̄w, amumi pañqawu: ¹⁸ Meh, itam Jerusalem hapi aq̄wya. Noq̄w nu' Sinot Tiat God awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu tutavot tutuqaynayaqamuy amumi noiwni; noq̄w puma nuy nīnayaniqey pasiwnayani. ¹⁹ Pu nuy qa-Jew-sinmuy amumi noayaq̄w, puma inumi tututsiwyani; nuy wuvahtotani; pu nahoyehtsit aw nuy muayani. Nikañw pāyis talq̄ nu ahoy tātayni.

A Mother's Request

(Mr 10.35-45)

²⁰ Noq̄w pahsat pu Zebedeet timat yuy amum Jesus aw pitu. Noq̄w yuam put pas hihtatakañw aw okiwlawu, hihta tuñlay'kañwo. ²¹ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Ya um hihta nāwakna? Noq̄w pam put aw pañqawu: Ason um uhmoñwqeni ep qatuptuq̄w, as

imuy itimuy amuñaqw haqawa uhputvage qátuniqw, pu suhkawa uhsuyvage qátuniqat um itamuy hu'wani. ²²Noqw Jesus tíyotuy amumi pañqawu: Uma hihta òviy túviñlawhqeý qa mǎtsi'ta. Ya pay uma nuy kǎnavotpit añqw yúkuniqat añqw yúkuniqey suhtaq'ewa? Ya sen uma nuy hin tuvoylaiwtaqat pan tuvoylatiwniqe òviy'o? Noqw puma put aw pañqawu: Owi, pay itam suhtaq'ewa. ²³Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu kǎnavotpit añqw yúkuniqat uma as soon qa yúkuni; piw nuy hin tuvoylaiwtaqat pan uma tuvoylatiwni. Nikañw pay nu hakiy iputvage, sen isuyvage qátuniqat pañqawniqey aw qa tutuyqawi. Nikañw pay ason pas pam hakimuy amuñem na'sastiwhq pam pumuy amumi noiwni. ²⁴Noqw ima pakwtñihqam put nanaptaqe, pumuy nǎtupkomuy amumi qa yan unañwtoti. ²⁵Noqw Jesus pumuy nǎmi wǎñwayhqe, amumi pañqawu: Uma navoti'yuñaqw imuy qa-Jew-sinmuy moñwimat pumuy amumi tutuyqawya, noqw pavansinom òqalay pumuy nanvotnatiwisa. ²⁶Nikañw uma hapi qa panyuñwni. Pay umuñaqw haqawa pas pávanniqey nǎwaknaqa umuy nawus tumalay'tani. ²⁷Pu uma haqawa sustutuyqawniqey nǎwaknaqa nawus piw sohsokmuy túwikiamni. ²⁸Hikis pi nu' Sinot Tiat qa hihta tu'yalawniqe òviy pitu; pi nu nuhtumi unañwtapniqe òviy pitu, piw sinmuy kaysiwhqamuy amuñem iqatsiy táve', pumuy ayo óyaniqe òviy'o.

Jesus Heals Two Blind Men
(Mr 10.46-52; Lk 18.35-43)

²⁹Noqw pumuy Jerichot añqw ahpiyyaqw, qaan'ewakw hintaqam sinom Jesus añkya. ³⁰Noqw meh, löyöm qapostalqat táqat pöqlave qatukañw, Jesus añqe'niqw navotqe, tsa'lawhqe pañqawu: Is okiw itamuy òkwatuwaa, Tutuyqawhqa, um David tiat! ³¹Noqw sinom pumuy mēwayaqe, qa hiñqawlawniqat amumi pañqawu. Noqw pahsat pu puma pas pāpu a'nō pañqawu: Is okiw itamuy òkwatuwaa, Tutuyqawhqa, um David tiat! ³²Noqw Jesus pep wunuptut, pumuy wǎñwayhqe, amumi pañqawu: Ya nu umuy hintsanniqat uma nǎwakna? ³³Noqw puma put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um as okiw itahposiy tǎlawnani. ³⁴Pu Jesus pumuy òkwatuwhqe, pumuy pōsiyamuy aw hintsana; noqw pahsat pay pumuy pōsiam tǎlawva; noqw puma put añki.

21

The Triumphant Entry into Jerusalem
(Mr 11.1-11; Lk 19.28-40; Jn 12.12-19)

¹Noqw puma Jerusalem aw hayiñwnayaqe, Olive-tsomot aw òki, Bethphage-kitsókit aw'i. Noqw Jesus löqmuy put aw nǎnatuwnaqamuy ayataqe, ²Amumi pañqawu: Uma umupeye kitsókit awnen; uma pep mōrot som'iwtaqw tiyat ámunnihqat túwani. Uma pumuy ñaht, añqw inumi wikni. ³Pu ason kurs hak umumi hiñqawhqa, uma aw pañqawni: Tutuyqawhqa imuy nǎwakna, kítani; noqw pahsat pay pam pumuy añqw lǎlayni. ⁴Yan Tutuyqawhqaqat lavay'ayaat hin lavayhtiqaqat aw antsaniwa; ura pam pañqawu: ⁵Uma Sion ep sinmuy āawnayani: Meh, umuhmoñwi añqw umumii, okiw'unañway'kañw mōrot akw tsokiwma, morohyat akw'a. ⁶Noqw put aw nǎnatuwnaqam ahpiynihqe, Jesus hin amumi lavayhtiqaqat anhti; ⁷Nihqe mōrot wikva, pu morohyata. Noqw sinom yuwsiy amutsmi ahpatota; noqw Jesus aqw wūvi. ⁸Noqw sinom pas qaan'ewakw hintaqam pōnawit yuwsiy ahpatota; pu pētu himutsotskit nantaqayat tsañqayaqe pōnawit o'ya. ⁹Noqw ima mohti'wisqam amuñkyaqamuy amumum tsa'tiwisqe pañqawwisa: Òqawmañwu, David tíata! Uma Tutuyqawhqaqat natñwaniyat añ pitutoqat pas hihtatotani. Nam God Sus'oveqñihqa put òqalaa! ¹⁰Noqw pam Jerusalem ep pituqw, kīve sinom hin mowawaykuqe pañqawu: Ya pam hak'i? ¹¹Noqw sinom pañqawu: I' Tutuyqawhqaqat lavay'ayaata, Jesus, Galileet ep Nazareth añq'ò.

Jesus Goes to the Temple

(Mr 11.15-19; Lk 19.45-48; Jn 2.13-22)

¹² Noqw pu Jesus God kiyat aw pituhqe, ep ihpove huhyayaqamuy, pu hihta tuh-tuy'yaqamuy sohsokmuy pañqw tusoqlalayi, nit sivat nāhoyñwantotaqamuy huhyanpiya-muy takumna, pu hōwihtuy huhyayaqamuy atsvewayamuy énañ'a; ¹³ Nihqe amumi pañqawu: Ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat put eñem yan pēna: Iki nāwakinpikihu yan tūnwantiwni. Noqw tuwat soq uma put uuyiñwtuy kivatoyñaya. ¹⁴ Noqw hakim qapostalyaqam, pu qayaktaqam God kiyat ep put aw öki, noqw pam pumuy qalaptisina. ¹⁵ Noqw tsātsayom God kiyat ep saáataqe, pañqawu: Öqawmañwu, David Tiat! Noqw God awwat mohpeq momñwit-niqw pu tutavot tutuqaynayaqam it nanapta. Pu puma pas nāp yórikya Jesus kātutmalat hintsakq'ö; nikañw tuwat a'nö itsívutotiqe, ¹⁶ Jesus aw pañqawu: Ya um imuy hiñqawwaqwa qa navota? Noqw pam amumi pañqawu: As'a. Noqw ya uma it tutuvenit qa hisat añ tuñwáya: Um titipostuy, pu yōyoñyaqamuy moayamuy ahpiy pas suyan tayawintiwni, it añ'a? ¹⁷ Pu pam pumuy mātapt, kitsókit Bethanyt awnihqe, pep talöña.

Jesus Curses the Fig Tree

(Mr 11.12-14, 20-24)

¹⁸ Noqw talavay pam ahoy kīminikañw, tsöñmoki. ¹⁹ Nit pam pöhut qalave nōnvospaltsokit túwahqe, aw last, qa hihta ep tuwa, pay nahpit-saa, nihqe aw pañqawu: Pay um pas yahpiy qa hisat sipalay'vani, kita. Noqw pahsat pay nōnvospaltsoki lāki. ²⁰ Noqw put aw nānatuwnayaqam put tutwaqe, kātayuñqe pañqawu: Is uti! Nōnvospaltsoki súlaki. ²¹ Jesus lavayhtiqe, pumuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas uma qapēvewnayakahkañw qa wiwsiye' nuy nōnvospaltsokit hintsanqat uma piw pan hintsak-wisni. Hikis put epnihqe hóyokput uma hintsak-wisni. Uma it tükwit nahlake' wuhkovatuphamiq tūviwniqat aw pañqawwaqwa, pam kurs hin qa panhtini. ²² Pu uma qapēvewni'kahkañw Inay aw hihta öviy tūviñtote', soon qa put makiwyani.

The Question about Jesus' Authority

(Mr 11.27-33; Lk 20.1-8)

²³ Noqw pam God kiyat aw pákihqe, sinmuy tutuqaynaqw, ima God awwat mohpeq momñwit, pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yat put aw ökihqe, aw pañqawu: Ya um hihta öqalat aw yankañw iit hintsaki? Hak un it öqalat maqa? ²⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Kurs nu tuwat umuy sukw hihta tūviñtani; noqw kurs uma nuy put āawnayaqwa, nu tuwat hihta öqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani. ²⁵ Ura John kuyit akw tūtuvoylalawu. Pam pantsakniqey haqaqw makiwa? sen öveqatsit añqö'? sen sinmuy amuñaqö'? Noqw puma nānami yuaatotaqe pañqawu: Ya sen itam Öñaq'ö, kitotani? Soon qa pam itamumi pañqawni: Noqw hinoqw uma put aw qa tūtuptsiwa? ²⁶ Ya sen itam sinmuy amuñaq'ö kitotani? Nikañw itam sinmuy mamqasya. Pi sinom sohsoyam John Tutuyqawhqat lavay'ayaatnihqat pan mātsi'yuñwa. ²⁷ Noqw puma lavayhtotiqe Jesus aw pañqawu: Kurs itam hin pañqawwani; noqw pam umumi pañqawu: Pay nu öviy piw soon hihta öqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani.

The Parable of the Two Sons

²⁸ Noqw ya uma hin wūwantota? Hak tāqa löqmuy tiyotimuy'ta; nihqe pam mohti'maqat awnihqe aw pañqawu: Itii, um pu' iovauiy ep tumalay'tani. ²⁹ Noqw pam lavayhtiqe nay aw pañqawu: Sóoni, kitat, pay hihsavoniqw wuwniy alöñtaqe aw haqamii. ³⁰ Pu pam añknihqat awnihqe aw piw án lavayhti. Noqw pam hu'waqe nay aw pañqawu: Nu awni, itanaa, kitat pay qa aw'i. ³¹ Noqw ya úmuyniqw imuy löqmuy amuñaqw himuwa nay tunatyayat anhti? Noqw puma aw pañqawu: Pay mohti'maqa. Noqw Jesus amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Ima moñwit eñem sivat ömalalwaqam, pu

tokoy huhyayaqam momoyam umupyeve pay God moñwtunatyayat aw yuñta. ³² Pi John súantaqat pöhut umuy āawnaniqe umumi pituq̄w uma put aw qa tütuptsiwa; noq̄w añwu pi moñwit eñem sivat ömalalwaqam, pu tokoy huhyayaqam put aw tütuptsiwa. Noq̄w as uma aw yórikyat umuhtunatyay añq̄w qa lasya, uma as aw tütuptsiwanikañwo.

The Parable of the Tenants in the Vineyard
(Mr 12.1-12; Lk 20.9-19)

³³ Huvam inumi tuqayvastotaa. Noq̄w nu umuy tūwutsit āawnani. Hak tāqa övat uyht, put aw nõyakna, nit haqam övat pālayat yuykuyaniqat eñem qölötat, tuwalankihut kīta; nit ūyit tumalay'yuñqamuy amumi put mātapt, yāvoqhaqamii. ³⁴ Pu öviy kwañwtinisavotiq̄w pam tumal'aymuy ūyit tumalay'yuñqamuy amumi hōna, aniwnit ömahtotaniqat öviy'o. ³⁵ Noq̄w ūyit tumalay'yuñqam put ayamuyatuy ñuahtotaqe, sukwat wuvahtota, pu sukwat nīnaya, pu sukwat tatatupya. ³⁶ Pu piw pam pētuy tumal'aymuy mohti aq̄wyaqamuy amuhpenihqe hóyokiwtaqamuy amumi ayata. Noq̄w puma pumuy mohti' ökihqamuy amún hintsatsna. ³⁷ Pahsat pu pam nuhtuñk pas tiy pumuy amumiq̄w tavi pañqawhqe: Puma pay itiy soon qa kaptsi'totani, yan wūwaaqe. ³⁸ Noq̄w soq̄ ūyit tumalay'yuñqam tiyat tutwaaqe nānami pañqaq̄wa: 'I hapi nay akpetaniqa. Taa, itam nīnayani, nen itam hihta himuyat himhtotani, kitota. ³⁹ Nihqe puma put ñuayat, ovauyit añq̄w qalavo tūvayat, nīnaya. ⁴⁰ Taay, noq̄w ya övat ūyi'taqa pite', ūyit tumalay'yuñqamuy hintsanni? ⁴¹ Noq̄w puma put aw pañqaq̄wa: Soon qa pam pumuy qahopihtuy qöyani, nit pas pētuy tumal'ayhtani; noq̄w puma put kwañwtiq̄w put aw kiwismantani, kitota. ⁴² Noq̄w Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma qa hisat it tutuvenit añ tuñwáya? Owa kīlalwaqamuy amuhpiy qalavo tūviwhqa hapi tuyqaatniwhiti. Tutuyqawhqa it tumaltaq̄w, itamuyniq̄w kātatayhpi, it'a? ⁴³ Yaniq̄w öviy nu umumi pañqawni: God moñwtunatyat amuñaq̄w nawhkiwht, pu hihtuywatuy sinmuy amumi noiwni. Noq̄w puma hapi moñwtunatyat ep sinoiwyuñqamuy amún hinwisni. ⁴⁴ Noq̄w it owat ep posqa hapi yónoyhtimantani; nīkañw ason pam owa hakiy aw pohse' put pās tostani. ⁴⁵ Noq̄w God awwat mohpeq momñwit, pu Pharisee-sinom, puma put lavayiyat aw tūqayyuñqe māmatsyaq̄w, kurs pay pam pumuy yuaata. ⁴⁶ Nihqe puma as put ñuayaniqey unañwtotit, piw sinmuy maqastoti, púmuyniq̄w pam Tutuyqawhqaq̄w lavay'ayaatniq̄w öviy'o.

22

The Parable of the Wedding Feast
(Lk 14.15-24)

¹ Noq̄w Jesus tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy amumi lavayhtiye pañqawu: ² Oveqatsit añq̄w moñwtunatyat hakiy moñwit tiat nāaptsinaq̄w eñem nõvatiwhqat anta. ³ Put naat nõviwhqat aw tūtsamiwyuñqamuy wāñwayyaniqat öviy ayamuy añqe' ayata. Noq̄w tūtsamiwyuñqam awyaniqey qa nānawakna. ⁴ Pahsat pu piw pam pētuy tumal'aymuy ayataqe amumi pañqawu: Uma tūtsamiwyañqamuy amumi pañqaq̄wani: Taay, nõva pās yukilti; nu iwakasvokmuy, pu iwakashoymuy wi'yuñqamuy qöya; noq̄w shosoy himu pās yukiwta. Uma nāaptsinaqat ep nõviwhqat awyani. ⁵ Noq̄w puma put paysoq̄to-taqe, haqe' nankwusa, suhka pās ay aw'i, pu suhka huhyanpiy aw'i. ⁶ Noq̄w pētuy tumal'aymuyatuy ñuahtotat, pumuy okiwsasnat, qöqya. ⁷ Noq̄w moñwi put navotqe itsivuti; nihqe pumuy amumi solāwamuy ayataq̄w, puma tumal'aymuyatuy qöqyaqamuy tuwat qöqya; nit kitsókiyamuy taqtsokya. ⁸ Noq̄w pahsat pu moñwi tumal'aymuy amumi pañqawu: Pas nāaptsiniwhqat ep nõviwhqat pās yukiwta; noq̄w kurs tūtsamiwyaqam qa-hopitu. Noq̄w öviy soon pumuy amuñaq̄w haqawa nõviwhqat añq̄w nõsni. ⁹ Taay, uma añqe' pöhut añ nankwuse', hakimuy hihsa'nihqamuy tutwe', uma pumuy nõviwhqat aw tūtsamtotani. ¹⁰ Noq̄w öviy puma tumal'a'yat añqe' pöhut añ nankwusaqe, hakimuy hihsa'nihqamuy tutwaaqe, pañso tsovalaya, qalomásinmuyu, pu lomasinmuyu. Noq̄w

haqam nāaptsiniwhqat ep sinom ohpo. ¹¹ Noqw moñwi tūtsamiwyuñqamuy amumi kuyvatoqe, ep pákihqe, hakiy tāqat nāaptsiniwhqat ep yuwsit qa yuwsit'atqat tuwa. ¹² Nihqe pam put aw pañqawu: Ikwátsi, ya um hin nāaptsiniwhqat ep yuwsit qa yuwsit'kañw pew paki? Noqw kurs pam hiñqawni. ¹³ Pahsat pu moñwi tumal'aymuy amumi pañqawu: Huvam māyat, pu hokayat somyat ayo'haqami ihpomi qalālat aw uma tūvayani. Pep tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni. ¹⁴ Pay as kaysiwhqam wáñwayniwya; nikañw pay híkiyom namorstiwya.

The Question about Paying Taxes
(Mr 12.13-17; Lk 20.20-26)

¹⁵ Pahsat pu Pharisee-sinom ahpiyyaqe, hin as put lavayiyat akw núansanyaniqey òviy namivavasiwnaya. ¹⁶ Nihqe puma hakimuy pumuy amumi nánatuwnayaqamuy pu Herod añqw wísiwtaqamuy Jesus aw hōnayaqw, puma pañqawu: Tūtutuqaynaqa, itam ūmi navoti'yuñqw, um pas qaatsatnihqat hintsaki; nihqe um God tuwiyat suan tūtutuqayna; pu um qa sinonuiña, ispi um sinmuy wuwniyamuy qa kaptsi'taqe. ¹⁷ Um kurs òviy itamuy āawnani, Ya um hin wūwanta? Ya pay itam hihta añ sivit Caesar aw òoyyaniqw pam súanta? Sen qa súanta? ¹⁸ Noqw Jesus pumuy nukpantunatyayamuy tuway'taqe, amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nuy unaheptota, nawip'ew hintsatskaqamu? ¹⁹ Kurs tax ep sīvat inumi mahtaknayaa. Noqw puma put aw put mahtaknaya. ²⁰ Noqw pam amumi pañqawu: Ya i' hakiy taywaata? Pu hakiy tuñwniat añ pey'ta? ²¹ Noqw puma put aw pañqawu: Caesar hapi. Pahsat pu pam amumi pañqawu: Panta hápiniqw; òviy uma Caesar himuyat Caesar aw noayani; pu uma God himuyat God aw noayani. ²² Noqw puma yan nanaptaqe, kurs hiñqawu, kātayuñt, put mātapyat, ahpiyya.

The Question about Rising from Death
(Mr 12.18-27; Lk 20.27-40)

²³ Noqw pay put tālat ep hakim Sadducee-sinom, yaw so'pum pay ahoy qa yesvaniqat pañqawu, put aw òkihqe tūviñtotaqe, ²⁴ Aw pañqawu: Tūtutuqaynaqa, ura Moses hapi pañqawu: Kurs tāqa qa tímuy'kañw mokq, put pāvaat, sen tupkoat put nōmayatniñwuqat amum qatupte', put eñem tíoymantani. ²⁵ Noqw ura as hakim tsáñe'nihqam nānatupkom yēse. Noqw amuñaqw suspavaam as nōmatat, qa tímuy'vat, pay mōki; nihqe tupkoy aw nōmay mātavi. ²⁶ Noqw añkñihqa pay piw anhti; noqw pu amuñkñihqa pay piw amunhti. Noqw puma as tsáñe'nihqam put nōmatotaqw, qa hihtawat eñem wuhti ti'va. ²⁷ Noqw nuhtuñk pu' wuhti tuwat mōki. ²⁸ Noqw ya òviy sinmuy ahoy yesvaqw, pam hihtawat pumuy tsáñe'nihqamuy nōmaatni? Pi puma sohsoyam put nōmatota. ²⁹ Noqw Jesus amumi pañqawu: Suyan pi uma tutuvenit-nikañw pu God òqalayay qa tuwi'yuñwa. Nihqe paniqw hapi òviy uma qa suan wūwaya. ³⁰ Pi sinom ahoy yesve', soon nōmalalwani, piw soon puwsuñwllalwani; pas puma òveqatsit ep God hoñviaymuyatuy amunyuñwani. ³¹ Noqw kurs uma so'qam ahoy yesvaniqat ep tūviñtotaqw-ya uma qa hisat tutuvenit añ it tuñwáya: Ura God umumi pañqawu: ³² Nu hapi Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pumuy Tutuyqawhqaamu, it'a? (Noqw òviy puma nāto yēse.) Oviy pi God qa so'pumuy amumi tutuyqawi, pi yesqamuy amumii. ³³ Noqw sinom it nanaptaqe, put tutuqayhpiyat ep kātayuñwa.

The Great Commandment
(Mr 12.28-34; Lk 10.25-28)

³⁴ Noqw yaw pam Sadducee-sinmuy moavóltaqat Pharisee-sinom nanaptaqe, puma sumitsovalti. ³⁵ Noqw pumuy amuñaqw suhka tutavot aw tuvoti'taqa put unahepqe, tūviñtaqe aw pañqawu: ³⁶ Tūtutuqaynaqa, ya tutavot ep himuwa pas suspavani? ³⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Um God Uhtutuyqawhqaaw sohsoq uh'unañway akw unañway'tani, pu sohsoq uhhikwsiy akw'a, pu sohsoq uhwuwniy akw'a. ³⁸ I' hapi

susmohti-nikañw pu suswuyoq tutavo. ³⁹ Noqw ańkniħqa pay piw put anta: Um pas nāmi hin unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani. ⁴⁰ Pi sohsoy tutavo pu Tutuyqawħqat lavay'aymuyatuy lavayiam imuy lōqmuy tutavot hapi ahpiy'o.

The Question about the Messiah
(Mr 12.35-37; Lk 20.41-44)

⁴¹ Noqw nāt Pharisee-sinom tsovawtaqw, Jesus pumuy tūviñtaqe, ⁴² Amumi pañqawu: Ya uma hin Christ aw wūwantota? Ya pam hakiy tíata? Noqw puma put aw pañqaqwa: David hapi pam tíata. ⁴³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw pantaqw hinoqw David Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy put Moñwílawu? Oviy pi pañqawu: ⁴⁴ Tutuyqawħqa Imoñwiw aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qátuni, hisat nu uhtuwqamuy áñwutaqw, puma ūmi maqaptsi'yuñwñiqat pahsavoo. ⁴⁵ Noqw kurs David put Moñwílawħq, hin pam put tíatni? ⁴⁶ Noqw soon kurs hak put hu'wani. Piw pāpu qa hak pahpiy put hihta tūviñtaniqey aw unasaki.

23

Jesus Warns against the Teachers of the Law and the Pharisees
(Mr 12.38-39; Lk 11.43, 46; 20.45-46)

¹ Pahsat pu Jesus sinmuy-nikañw pu put aw nánatuwnayaqamuy amumi lavayhtiqe, ² Pañqawu: Tutavot tūtutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum Moses qeniyat ep hōñi. ³ Paniqw ōviy uma pumuy lavayiyamuy aw tūqayyuñwi, pu umuy hinhtotiniqat umumi pañqaqwaqw uma panhtotimantani; nikañw uma pumuy qa tututskanayani. Taq puma as nuhtumi yuaatiwiskahkañw, lavayiy qa an hinwisa. ⁴ Taq puma soñawnen hihta s'nō putut mokahtotat, hakiy ĩkwiltoynayañwu; nikañw soon ñas'ew put paañwayañwu. ⁵ Nihqe nāp hihta hintsatskaqey mahtakni'yuñwñiqey ōviy pantsatska. Puma God lavayiyat hihta ań pey'yuñqat put qötösosomhpi'yuññwu, pu may ań piwu, pu yuwsiy wupatsamimhtoynaya. ⁶ Pu haqe' nōviwhqat ań mohkaqe qeqnit tuñlay'yuññwu, pu tsotsvalkiva qenit pas pávanyaqat piwu. ⁷ Pu sinom kisonva pumuy pas hihtay'yuñwñiqat nānawakna, pu Tutuqaynaqa yan tūñwantiwyaniqey tuñlay'yuñwa. ⁸ Noqw uma hapi Tutuqaynaqa qa yan tūñwantiwyan; pi sūka umuy tutuqaynaqa, Christ; noqw uma sohsoyam nānatupkomu. ⁹ Pu uma tūwaqatsit ep qa hakiy nālalwani; pi sūka Umunaa, ōveqatsit ep qátuhqa. ¹⁰ Pu piw uma Tūtsami'wisqey qa yan tūñwantiwyan; pay pi sūka umuy tsāmi'maqa, Christ. ¹¹ Pay umuñaqw pas suspavannihqa umuy tumalay'mani. ¹² Haqawa pavan nāhihtataqa hapi qahimuniwhtini; pu nāqahihtataqa hapi a'nō hímuniwhtini.

Jesus Condemns Their Hypocrisy
(Mr 12.40; Lk 11.39-42, 44, 52; 20.47)

¹³ Nikañw is ohi uma tutavot tutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! pi uma ōveqatsit ańqw moñwtunatyat aw sinmuy uhtsi'yuñwa; uma as qa aw yuñtakañw, aw yuñniqamuy qa nakwhantoyñaya. ¹⁴ Is ohi uma tutavot tutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! uma koñnanalvutuy kīkiyamuy nawhkilalwa; pu uma nawip'ew nānawakne', sutsépyuaaykuyañwu. Paniqw hapi ōviy uma pas pavan qalomáyukuniwyaniqey aqw hoyta. ¹⁵ Is ohi, uma tutavot tutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Pas pay uma hakiy umuhtuptsiwniy aw tuptsiwnayanige ōviy pātuwaqatsit, pu tūwaqatsit ań ahsupoq nankwusañwu. Noqw uma put aw tuyqawvayaqw, pam umuhpenihqe pas qalomáhintsakñwu. Noqw ōviy God nawus maskive qōhit aqw put sivintoyñani, umuhpenihqe hóyokiwtaqata. ¹⁶ Is ohi uma tūtsamyagam qapostalyaqamu! Oviy pi uma pañqaqwa: Hak lavayhte': Nam ilavayi God kiyat hin hūrs wūnuhqat pan wūnuni kite', pam soñawnen qa hinwat lavayhtiñwu. Nikañw kurs pam ilavayi it sikavalasivat God kiyat epnihqat an pasiwtani kite', pam

nawus lavayiy kurs hin qa anhtini. ¹⁷ Uma ñasta wuwni'yuñqamu qapostalya! Ya himuwa pas pávanniqw òviy'ò? sen sikavalasiva? sen God kīata? Pi put kīat hapi sikavalasivat pas hihtatañwu. ¹⁸ Uma piw pan tūtutuqaynaya: Hak lavayhte': Nam ilavayi God kīyat ep hom'oyvihkat an pasiwatani, kite', pam soñawnen qa hinwat lavayhtiñwu. Nikañw hak lavayhte': Nam ilavayi hom'oyvihkat ep kuwahtiput an pasiwatani, kite', nawus pam lavayiy kurs hin qa anhtini. ¹⁹ Uma núanhihtu qapostalyaqamu! Ya himuwa pas pávanniqw òviy'ò? sen kuwahtipu? Sen hom'oyvihka? Pi pam hapi kuwahtiput pas hihtatañwu. ²⁰ Paniqw òviy hom'oyvihkat akw òqalat lavayiy pasiwnaqa piw kuwahtiput pep oyiwhqat akw pan lavayhtiñwu. ²¹ Piw God kīyat akw òqalat lavayiy pasiwnaqa piw God pep ki'taqat akw pan lavayhtiñwu. ²² Pu hak òveqatsit akw òqalat lavayiy pasiwnaqa hapi God moñw'atsvewayat akw pan lavayhtiñwu, pu put ep tsokiwtaqat akw'a. ²³ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! uma pi umuh'uyiy añqw nēnevenit pakwút-sikivo sun oyit God aw noayañwu; nikañw soq God tutavoyat pas pávanyaqat uma ayo yuykuya; uma sinmuy amuñem suan hin yukuyaniqey qe'toti; uma ñasta núokway'yuñwa; uma qa suan hinwisa. Uma as pávanyaqat tutavot añ ahsupoq hinwisnikañwo, pu it qa pas qatuvosnihqat añ piwu. ²⁴ Uma hihtu qapostalkahkañw tūtsamyaqamu! pas uma tophohyat òviy kūyit tsahkwakinkahkañw, it himuvohkot pōlay'taqat kwukwú'ya. ²⁵ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Uma kuyapkuyit, sen tsaqaptat òvaqe-sa kwañw'ewakwnihqat anyuñwa, nikañw soq hihta tukwhanayaniqey-sa tunatyawyuñwa, Pu uma qanamítuyqawi'yuññwu. ²⁶ Um qapostal Pharisee-sino, um mohti uhkuyapiy ahsonñaqw kwañw'ewakwtaqw, pam òvaqe piw kwañw'ewayni. ²⁷ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Uma tūtuamit qōtsálwiwyuñqat anyuñwa. Pay as antsa pi pam òvaqe lomasosniwa; noqw pi ahsonve sinmuy òqaam añ opom'iwyuñwa, pu sohsoy himu toyoy'eway'ò. ²⁸ Noqw pan uma suovaam pay suan hinyuñqey nuhtumi namtahnaya; nikañw uma pan atsáy'kahkañw qa súanhinwisa.

Jesus Predicts Their Punishment (Lk 11.47-51)

²⁹ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Uma pi Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy amuñem tuamhqōlōt lomahinyuñqat yuykuya, pu añ hakimuy súanyuñqamuy haqe' tūam'iwyuñqat añ aw nukwáñwsonilantotaqe, ³⁰ Pañqaqwañwu: Pas as itam itanamuy qatsíyamuy ep yēse', soon amumum Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy qōqyani. ³¹ Yan uma Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy qōqyaqamuy tímatnihqey nāsuhputsni'yuñwa. ³² Taay! Huvam umunamuy hihta yayhnayaqat aw antsatsnaa. ³³ Uma lōlōqañhtuy amunyuñqamu, uma tsūtsu'tuy aniwnimatu! ya uma hin qōhit aqw maspiwanyiqey añqw ayo nōñakni? ³⁴ Pantaqw òviy meh! Nu hapi umumi lavay'a'yatuy hōnani, pu suan wuwni'yuñqamuyu; pu tūtutuqaynayaqamuy nu umumi ayatani. Noqw haqawatuy uma qōqyani; pu haqawatuy nahoylehtsit aw múayani; pu haqawatuy uma umuhtsotsvalkiy añ a'nō wuvahtotani, nen añ aqwhaqami kitsókinawit pumuy okiwsahsanyani. ³⁵ Noqw God umuy hapi tukopani, sohsokmuy suan hinwisqamuy umunam qōqyaqat ahpiy'ò, it súantaqat Abel qatsíyat ep'e, pu añk yesqamuy piwu, pu Barachias tiyat Zacharias yan mātsiwhqat qatsíyat ep'e. Ura uma God kīyat-nikañw pu hom'oyvihkat pumuy amuhtsave put nīnaya. ³⁶ Pas antsa nu umumi pañqawni: God pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumi sohsoq it yantaqat ep nāoyni.

Jesus' Love for Jerusalem (Lk 13.34-35)

³⁷ Is ohi úmaa, Jerusalem ep sínomu! Is ohi umuñemi! Uma Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy qöyantotaqamu, pu umumi ayatiwyaqamuy tatatupqöyantotaqamu! Pas as nu hihsakishaqam umuy tsovalani, kowakowuhti timuy masay atpikaqe tañatañwuqat pan'i; noqw uma qa nānakwha. ³⁸ Meh! God umuhkiy pay tatamhta. ³⁹ Pi nu umumi pañqawni: Pay uma yahpiy haqahpiy soon inumi yórikyani. Nikañw ason hisat aw pituqw, uma pañqaqwani: Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitutoqa nam tayawintiwa, uma kitotani; nen pep pu' uma inumi piw yórikyani.

24

Jesus Speaks of the Destruction of the Temple (Mr 13.1-2; Lk 21.5-6)

¹ Pu Jesus pañqw yamakt, God kiyat añqw ahpiy'o; noqw put aw nānatuwnayaqam God kiyat ep añ kīwyuñqat put aw mahtaknayanique put aw öki. ² Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma sohsok it añ qa täyuñwa? Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay nāt pas qa haqam i' owa nāp qenyi epni. Pas sohsoy sahpukniwni.

Troubles and Persecutions (Mr 13.3-13; Lk 21.7-19)

³ Noqw pam tsmot Olivet epeq qatuqw, put aw nānatuwnayaqam pay nanalt put aw ökihqe aw pañqaqwa: Um itamuy āawnani: Ya ii hisat yaniwhtini? Pu uñ hisat pītuniqat himu put tuawi'tani, pu qatsit sohtiniqata? ⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Uma tunatyaltotini; noqw qa hak umuy ūnatoyñani. ⁵ Taq nāt kaysiwhqam inatñwaniy aw yankahkañw öke', pañqaqwani: Nu' hapi Christ kitotani, nen kaysiwhqamuy ūnatoyñayani. ⁶ Pu uma nāqöyiwuy yāvaqnihqat nanvotyani, pu umuhhayhke' nāqöytaqw uma nanaptani. Nikañw uma qa hin unañwtotini. Pi pay pam pāvantaqa pas soon qe'ni. Nikañw pay hapi nāt qa pep so'ñwamiq pītuni. ⁷ Pi añqe' hihtuwat sinom hihtuywatuy sinmuy amumi wuñkuyamantani. Pu moñwtunaty suk w moñwtunatyat ehpewhimantani. Pu hāhaqe' tsönösqatsini, wukotuyhqatsini, pu tutskwa tayayaykuni. ⁸ Ii hapi hīhihta kānanvotpit yayhniata. ⁹ Noqw sinom sohsoyam umumi qa suhtaq'ewyani, uma isinomniqw öviy'o. Noqw puma umuy okiwsahsanyat, umuy qöqyani. ¹⁰ Noqw pahsat pu kaysiwhqam tuptsiwniy añqw lasye', nānami qa suhtaq'ewyani. Noqw sūka suk w momñwituy aw mātapni. ¹¹ Noqw kaysiwhqam hoñve', Tutuyqawhqat lavay'aymatnihqey atsáy'kahkañw kaysiwhqamuy ūnatoyñayani. ¹² Ephaqam qaanhtipu tūwaqatsit añ ahsupoq kúrukiwmani, noqw öviy kaysiwhqam nami'nañway añ peveltotini. ¹³ Noqw pay yūmosa añ kuytaqa hapi ayo yámakni. ¹⁴ Noqw isinom tūwaqatsit añ ahsupoq it lomatuawit yuaatotaqw, sinom sohsoyam nanaptani. Noqw pep pu' so'ñwamiq pītuni.

The Awful Horror (Mr 13.14-23; Lk 21.20-24)

¹⁵ Ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat Daniel yan lavayhti: Hak nuhtsel'ewaynihqa tūkiqötaniqa wunuptuni. Añ tūñwantaqa māmatsni. Noqw öviy ason uma put God kiyat pas himunihqat ep wūnuhqat aw yórikyaqw, ¹⁶ Pep pu' ima Judeat añ yesqam tuhtukwimi q watqani. ¹⁷ Pu i' hak kits'oveqnihqqa pañqw hāwe', nawus soon hihta öviy ahpami papkini, sūwayaniqu öviy'o. ¹⁸ Pu i' hak pasve hinnumqa soon yuwsiy öviy kīmini. ¹⁹ Noqw hisat aw pituqw, pep hapi pu' haqawat añ nö'yiwyuñqamuy, pu yōyoñnayaqamuy kurs hin watqaniqamuy amuñem pas is óhini. ²⁰ Noqw pas pay okiw uma qa tōmō' watqaniqu öviy Umunay aw tūviñlalwani, piw qa nasuñwintalōñnit ep'e. ²¹ Taq pep aw pituqw, qaan'ewakw kānavotpini, pas tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqw pew pahsavo qa hisat pan hiniwhtiqat pan'i, pas qae, piw soon hisat pāpu

paniwhtini. ²² Noqw as talönwintiwihqa qa pelvotiqw, soon hak ayo yámakni. Noqw pay hapi Tutuyqawhqat namoramuyatuy amunem tunatyat ahpiy pam pelvotini. ²³ Pep pu' ason kurs hak umumi, Meh, yep Christ kitaqw, sen Ayamo, kitaqw uma qa tütuptsiwani. ²⁴ Taq nāt hakim Christ-nihqey nātsokani'yuñqam mātaqtotini; pu Tutuyqawhqat lavay'aymatnihqey nātsokani'kahkañw hoñvani, qa púmayakañwo; nen hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'taqat hintsatskani, pas qaöwíhintaniqw öviy kurs as hin pasiwtaniqw hikis pi añ Tutuyqawhqat namoramuyatuy ūnatoyayani. ²⁵ Noqw meh, uma hapi pay nanapta, ispi nu añwu pay umuy put āawnaq'ö. ²⁶ Paniqw öviy kurs puma umumi Meh, taq pam qayēsiwhpuve qatu, kitotaqw, uma qa awhaqamiyani; sen Meh, pam yūpaveq qatu, kitotaqw, uma qa tütuptsiwani. ²⁷ Pi hōpaq talwihpiki tēveñehaqami mātaqtiñwu; noqw pay hapi pantani hisat Nu, Sinot Tiat, pítuniq'ö. ²⁸ Pi haqam himu mokput tokoatniqw, pañso wiwsokt tsovaltiñwu.

The Coming of the Son of Man

(Mr 13.24-27; Lk 21.25-28)

²⁹ Noqw pahsat put kānavotpit atsve āpiy pay tāwa qa tālawvani, pu mūyawuy añqw qa talni, pu sōtu tokpelat añqw lōhōhöykuni, pu övaqe hīhimu öqala tayayaykuni. ³⁰ Noqw pahsat pu himu tokpelat epeq māsiltini, nuy Sinot Tiyat pítuniqat tuawi'taniqee. Noqw pahsat pu tūwaqatsit ep sohsoyam nanāpwat sinom tsaykitani; noqw pu Nu, Sinot Tiat, öqalat yankañw, qaan'ewakw son'iwkañw, övaqe öomawhtuy akw hawtoqw, puma nuy tutwani. ³¹ Noqw itötöqpi a'nö töqtiqw, nu ihoñviaymuy añqe' ayatani; noqw puma inamoramuy tūwaqalvoqhaqami yesqamuy nānan'ivaqw tsovalayani.

The Lesson of the Fig Tree

(Mr 13.28-31; Lk 21.29-33)

³² Taay, kurs uma nönvospaltsokit hihta tuawi'taqat nanaptani. Put nantaqaat palmokte' sákwawsate', nahpi'wisq, kurs tal'añwhayinwtiqat uma nanaptañwu. ³³ Noqw pan hapi uma sohsoq iit hihta aw yórikye', soon pas nu hisat pítuniqat uma nanaptani. Pep hapi nu soñawnen hötsíwhpeq wúnuhqat uma nanaptani. ³⁴ Pas antsa nu umumi pañqawni: Soon nāt ima sinom tūtuwayaqw, pay īi sohsoy yaniwhtini. ³⁵ Pay tokpela, pu tūwaqatsi tūwayani; nīkañw ilavayi hapi pas soon tūwayani.

No One Knows the Day and Hour

(Mr 13.32-37; Lk 17.26-30, 34-36)

³⁶ Nīkañw hisat aw pítuniqat, pu haqe' qalawmaqwhaqamniqat hapi qa hak navoti'ta. Pas qae, öveqatsit ep hoñvia'yam hikis qa navoti'yuñwa. Pas Ina nāla put navoti'ta. ³⁷ Noqw ura Noet qatsiyat ep hin hiniwhtiqat pay hapi piw pantani hisat Nu, Sinot Tiat pítuniqat ep'e. ³⁸ Pay ura nāt qa pātsikq, sinom nōnova, pu hīhikwya; nōmalalwa, pu puwsuñwlalwa, hisat Noet pākihut aqw pākihqat aw pahsavoo. ³⁹ Nihqe puma qanavoti'yuñqe pātsikq, puma sohsoyam sūlawhti. Noqw pay piw hapi pantani hisat nu' Sinot Tiat pítuniqat ep'e. ⁴⁰ Pep pu' hakim löyöm haqam pasveni; suhka wikiwhq, suhka akwsinwni. ⁴¹ Pu hakim löyöm wuhtit nūmantani; suhka wikiwhq, suhka akwsinwni. ⁴² Pantaqw öviy uma tunatyawyuñwni, taq Umuhtutuyqawhqat hisat pítuniqat uma qa navoti'yuñwa. ⁴³ Noqw uma it navoti'yuñwni: Pi as ki'taqa uyiñwut hísatniqw pítuniqat navoti'te', soon qa tūwalani, nen soon put kīyat haqe' aw pákiniqw pam pánani. ⁴⁴ Paniqw öviy uma pās moñwvas'iwyuñwni; taq uma nāt qa pan wūwantotaqw, nu', Sinot Tiat pítuni.

The Faithful or the Unfaithful Servant

(Lk 12.41-48)

⁴⁵ Taa. Ya hak haqam hihta añ suan hinmaqa suan wuwni'taqa tumal'aya? Put hapi moñwi tumalsuñwamuyatuy amumi moñwtaq, pam pumuy añsakis tunöshuylawni. ⁴⁶ Kurs moñwi hisat ahoy pite', put nāt suan tumalay'maqat aw yorikq, pam hahlayhpit

epni. ⁴⁷ Pas antsa nu umumi pañqawni: Put moñwíat pas soon put qa sohsok hihta himuy aw moñwtapni. ⁴⁸ Nikañw kurs as pam tumal'aya qahopinen, pam unañwpeq pañqawni: Imoñwi pítuniqey pas nāt haqami tavi'ma, kítani. ⁴⁹ Nen pu' tumalsuñwamuy wuvah-tivakañw, pu honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñqamuy amumum tūmoykañw, pu hīhikwni. ⁵⁰ Pu pam qa hin pan wūwankañw, moñwiq qa nuhtay'taqw, ⁵¹ Pam pite' put pavan pas a'nō sivintoynani. Noqw pam nawip'ew hinyuñqamuy amumum nātuwiwni. Pep a'nō tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni.

25

The Parable of the Ten Girls

¹ Pahsat pu ōveqatsit añqw moñwtunatyá hakimuy pakwtnihqamuy mámanhtuy amuntani. Puma wihqōhiy ōmahtota, möönañwhtiniqat ahsawvawisa. ² Noqw pumuy amuñaqwa tsívtotnihqam wuwni'yuñqw, pu tsívtotnihqam qa wuwni'yuñwa. ³ Qa wuwni'yuñqam wihqōhi'wiskahkañw, tövukuyit qa maskay'wisa. ⁴ Noqw wuwni'yuñqam wihqōhi'wiskahkañw, tövukuyit hihta añ kūyi'wisa. ⁵ Noqw möönañw nawutsnaqwa, puma sohsoyam puwso'qe tokva. ⁶ Noqw suhtokihaq hak a'nō pañqawu: Meh, möönañw añq'ō, huvam ahsawvawisaa. ⁷ Pahsat pu puma mamant sohsoyam hoñvaqe, wihqōhiy aw hintsatsna. ⁸ Noqw qa wuwni'yuñqam wuwni'yuñqamuy amumi pañqaqwa: Itamuy umuhtövukuyiy añqw maqayaa, taq itahwihqōhi tōkiwwisa. ⁹ Noqw wuwni'yuñqam lavayhtotiqe pañqaqwa: Sóoni, taq ka itamumi nan'ivo qa aptsiwtani, tis pi uma huhyayaqamuy amumiye', nennem tuiyani. ¹⁰ Noqw pumuy nāt tuiwisq möönañw pitu; noqw ima moñwvas'iwyuñqam put amum nāñuiwiniqat ep nōviwhqat aw yuña, noqw ihpoq uhtsilti. ¹¹ Atsve pu' mimawat mamant piw tuwat ökihqe, pañqaqwa: Moñwi, Moñwi, itamuñem hötaa. ¹² Noqw pay pam lavayhtiqe pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Nu umuy hakimuy qa tuwi'ta. ¹³ Yantaqwa öviy uma tunatyawyuñwni, pi uma hisat talōñvaqat, pu haqe' qalawmaqwa nu' Sinot Tiat pítuniqat qa navoti'yuñwa.

The Parable of the Three Servants (Lk 19.11-27)

¹⁴ Pi nu hakiy haqami yāvoqnihqat antani. Pam hak tumal'aymuy wánwayhqe, amumi hihta himuy noa. ¹⁵ Nihqe sukw aw tsivót-sikip sōmorit sīvat oya, nit pu sukw aw lōp sōmorit sīvata, nit pu sukw aw sūp sōmorit sīvata, hin nanāpwat akw moñwvastotiniqat pan pakwámna; nit pahsat pay haqami nakwsu. ¹⁶ Pahsat pu i' tsivot-sikip sōmorit sīvat ōmahtaqa ahpiynihqe, put akw huhyaqe, put aw tsivót-sikip sōmorit sīvat hōyokna. ¹⁷ Pu i' lōp sōmorit sīvat ōmahtaqa piw put anhtiqe, lōp sōmorit sīvat put aw hōyokna. ¹⁸ Noqw pu sūp sōmorit sīvat ōmahtaqa ahpiynihqe, tutskwave hañwat, pañsoq moñwiq sīvayat tupka. ¹⁹ Pu ahpiy wūyavotiqw, pumuy moñwíam pítuhqe, pumuy amumi put ep pohta. ²⁰ Noqw öviy i' tsivót-sikip sōmorit sīvat ōmahtaqa pítuhqe, piw tsivót-sikip sōmorit sīvat kívahqe, pañqawu: Moñwi, ura as um tsivót-sikip sōmorit sīvat inumi noa, noqw meh, nu put aw tsivót-sikip sōmorit sīvat hōyokna. ²¹ Noqw put moñwíat aw pañqawu: Um súanhti, um lolma qa paysoq hintsakqa tumal'aya, um tsa' tuwanit ep qa paysoq hintsaki. Noqw öviy nu uñ pavan wūhaq tuwanit aw moñwtapni. Um uhmoñwiq amum hahlayni. ²² Pu tuwat i' lōp sōmorit sīvat ōmahtaqa pítuhqe aw pañqawu: Moñwi, ura as um lōp sōmorit sīvat inumi noa; noqw meh, nu lōp sōmorit sīvat put aw hōyokna. ²³ Noqw put moñwíat aw pañqawu: Um súanhti, um lolma qa paysoq hintsakqa tumal'aya; um tsa' tuwanit ep qa paysoq hintsaki. Noqw öviy nu uñ pavan wūhaq tuwanit aw moñwtapni. Um uhmoñwiq amum hahlayni. ²⁴ Pahsat pu i' sūp sōmorit sīvat ōmahtaqa pítuhqe, pañqawu: Moñwi, nu ūmi navoti'taqw, um a'nō unañway'ta; nihqe um haqam qa uyht ep höqñwu, pu haqe' poshumit qa tsalakin'uyht añ hihta tsovalañwu. ²⁵ Noqw

nu un mamqasqe, õviy ahpiynihqe, uhsivay tutskwave tupka; noqw meh, yep uhsiva. ²⁶Noqw put moñwíat lavayhtiqe put aw pañqawu: Is okiw um hak qahopi, naõntumal'aya! Pas as um inumi navoti'taqw, nu haqam qa uyht ep höqñwunikañw, pu haqe' poshumit qa tsalakin'uyht pañ tsovalañwu. ²⁷Himu pi um sivat aw tunatyawyuñqamuy amumi isivay óyanikañwo; noqw nu hisat pite', isivay ep sivit enañ ömahtani. ²⁸Pahsat pu tumal'aymuy amumi pañqawu: Huvam sivat nawhkiyaa, nen pakwút-sikip sōmorit himuy'taqat put maqayaa. ²⁹Pi hakiy himuy'taqat aw himu noiwmantani, noqw pam hihta nihti'tamantani; nikañw hihta öwihimuy'taqw, hikis pam put nawhkiwni. ³⁰Pu uma it ñasta apit tumal'ayat ihpo qatālat awhaqami tūvayani; pep tsaykitiwni, pu tāma ñuritiwni.

The Judgment of the Nations

³¹Ason nu' Sinot Tiat sohsokmuy ihoñvia'yamuy tsamkañw, lolma tālawñway'kañw pite', pep pu' nu pas kaptsi'tiwkañw, imoñw'atsveway ep qatuptuni. ³²Noqw sohsoyam hihtu nanāpwat sinom inutpipo tsovaltini; noqw nu pumuy pep nāhoy tsikani, lālayhqa kanelmuy kakapirstuy amuñaqw tsikañwuqat pan'i. ³³Nen nu kanelmuy iputvaqewat óyani, pu kakapirstuy isuyvaqewata. ³⁴Nen nu iputvaqewat tsovawtaqamuy amumi pañqawni: Huvam pewyaa, Inay añqw hahlaywaqamu; nen uma umuhmoñwiw umeñem hihta na'sastaqat makiwyani, tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqaqw umuñem na'sastiwhqat put'a. ³⁵Pi ura nu tsõnmokiwtaw, uma nuy nopnaya; nu pānaqmokiwtaw, uma nuy hikwnaya; nuy kurs hákiyniqw, uma nuy pās taviya; ³⁶Nuy qa yuwsí'taqw, uma nuy yuwsinaya; nuy tūtuyhq, pu sivikive pakiwtaw, uma nuy pohtaya. ³⁷Pahsat pu ima suan hinyuñqam lavayhtote', pañqaqwani: Moñwi ya hisat un tsõnmokiwtaw, itam un tutwaqe nopnaya; un pānaqmokiwtaw, itam un hikwnaya? ³⁸Ya hisat um kurs hákiyniqw, itam un tutwaqe pās taviya, un qa yuwsí'taqw, un yuwsinaya? ³⁹Pu ya hisat um tūtuyhq, pu sivikive pakiwtaw, itam un tutwaqe un pohtaya? ⁴⁰Noqw nu lavayhte', amumi pañqawni: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay uma imuy itupkomuy amuñaqw hihtawat sushin'ewakw aw pan unañwtapye', uma inumi unañwtapyañwu. ⁴¹Pahsat pu nu imuy isuyvaqewat tsovawtaqamuy amumi pañqawni: Huvam inuñaqw ahpiyaa, uma God itsivuyat akw nankiwakw hinhtotiqamu. Qõhit qa tsohtso'ñwuqat aqw uma maspiwyani, it qõhit Nukpanat énem-nikañw pu hoñviaymuyatuy amuñem na'sastiwhqat aqw'a. ⁴²Pi ura nu tsõnmokiwtaw, uma nuy qa nopnaya; nuy pānaqmokiwtaw, uma nuy qa hikwnaya. ⁴³Ura nu kurs hákiyniqw, uma nuy qa pās taviya; qa yuwsí'taqw, uma nuy qa yuwsinaya; nuy tūtuyhq, pu sivikive pakiwtaw, uma nuy qa pohtaya. ⁴⁴Pahsat pu puma tuwat lavayhtote', pañqaqwani: Moñwi, ya hisat um tsõnmokiwtaw, pu pānaqmokiwtaw, sen kurs hákiyniqw, sen qa yuwsí'taqw, sen tūtuyhq, sen sivikive pakiwtaw, itam un tutwakañw ūmi qa unañwtapya? ⁴⁵Pahsat pu nu lavayhte', amumi pañqawni: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay uma imuy amuñaqw sushin'ewakw aw qa unañwtapye', uma inumi qa unañwtapyañwu. ⁴⁶Noqw ima hapi sivihpit sūtsepniqat aqwyani; noqw suan hinwisqam qatsit qaso'taqat awyani.

26

The Plot against Jesus

(Mr 14.1-2; Lk 22.1-2; Jn 11.45-53)

¹Noqw Jesus yan lavayiy yúkuhqe, pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu; ²Uma navoti'yuñqw lötok hapi ura amutsva-yūmosanihqat ep nõviwniqat aw pítuni. Noqw ep hapi nu' Sinot Tiat momñwituy amumi mātaviwhq, puma nahoylehtsit aw nuy muayani, kita. ³Noqw ephaqam hakim pavansinom hakiy Caiaphas kíyat ep tsovalti, God awwat susmohpeq moñwit kíyat ep'e-ímaa: God awwat mohpeq

momñwit-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam-niqw, pu sinmuy amuñaq wukw'a'yamu. ⁴Nihqe hin as puma nanauyve Jesus nuaye' nñayaniqey pavasiwnaya. ⁵Nit pay pañqawa: Pay qa nōviwhqat epni, taq ka sinom qaunánwtalawvayani.

Jesus Anointed at Bethany
(Mr 14.3-9; Jn 12.1-8)

⁶Noqw Jesus Bethany ep hakiy tokoplelet tūtuyñwuqat Simon kīyat epniqw, ⁷Pumuy nōnovaqw, hak wuhti wihkuyit kwañwáhovaqtuqat a'nō hihkay'taqat hihta añ kūyiwtaqat yawkañw ep paki, wikorot hihta owat alabaster añqw yukiwtaqa añ kūyiwtaqata; nihqe wikorot yōhaqe, Jesus qötöyat aw wihkuyit wūta. ⁸Noqw Jesus aw nánatuwnayaqam aw yórikyaqe, qayan unañwtotiqe pañqawa: Ya i' wihkuyi hinoqw paysoq hovalniwa? ⁹Añwu ka as pam wūhak ōviy huyiwe', añ ōkiwyuñqamuy amumi noiwnikañwo. ¹⁰Noqw Jesus hiñqawaqat navoti'taqe, ōviy pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw wuhtit unañwmokintota? Pam inumi lolmat tumalta. ¹¹Uma pi pay ōkiwyuñqamuy sutsep oyi'yuñwa; nīkañw uma nuy qa sutsep tavi'yuñw. ¹²Pam nuy ásnaiqe ōviy it wihkuyit itokoy aw wūta, nuy tūamiltiniqat ōviy'o. ¹³Nu umumi pas antsa pañqawni: Tūwaqatsit añ ahsupoq haqam i' lomatuawi yuaatiwhq, pep i' wuhti yep hinhtiqw pam piw yuaatiw. Sinom it akw put u'ni'yuñw.

Judas Agrees to Betray Jesus
(Mr 14.10-11; Lk 22.3-6)

¹⁴Pahsat pu pakwt löq sihkay'taqam put aw nánatuwnayaqamuy amuñaq wuhka, Judas Iscariot yan mätsiwhqa, God awwat mohpeq momñwituy amumii, ¹⁵Nihqe amumi pañqawu: Ya uma nuy hihta maqayani, nu put umumi mātapiq'ö? Noqw puma sunat pakwt sihkay'taqat qötsásivat put maqayaniqey aw pasiwnaya. ¹⁶Noqw pahpiy pu' pam put amumi mātapiqey qenihevi'ta.

Jesus Eats the Passover Meal with His Disciples
(Mr 14.12-21; Lk 22.7-14, 21-23; Jn 13.21-30)

¹⁷Noqw qapeken'oyvut pōlavikit nōviwniqat sūs talōñni'taqw, Jesus aw nánatuwnayaqam put aw ōkihqe aw pañqawa: Ya itam haqam aw hintsatsnaqw, um pep ura Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat nōsniqey nāwakna? ¹⁸Noqw pam pañqawu: Uma kīminen it hakiy tāqat aw pañqawni: Tūtutuqaynaqa yan lavayhti: Ituwaniy aw pitu. Noqw nu as uhkiy ep amutsva-yūmosanihqat ep nōviwniqat inumi nánatuwnayaqamuy amumum nōsni. ¹⁹Noqw löyöm put aw nánatuwnayaqam awnihqe, Jesus amumi hin tutaptaqat anhti; nihqe puma ura Amutsva Yūmosanihqat ep hintsatskiwhqat pās aw hintsana. ²⁰Noqw tapkiqw, pam pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy amumum tunösvoñat aw qatuptu. ²¹Noqw pumuy nōnovaqw, pam pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Uma haqawa nuy momñwituy amumi mātapi. ²²Pahsat puma pas qahahlayhtotiqe, nanāp put aw pañqawa: Tutuyqawhqa, ya nu'ni? ²³Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Inumum tsaqaptat aqw may morstoynaqa hapi nuy momñwituy amumi mātapi. ²⁴Pi tutuveni Sinot Tiyat hin lalvayhqat nu pan yep qatsit añqw ahpiyni. Noqw pay i' hak momñwituy amumi nuy mātapiqat eñem pas is óhini. Pay pi as tatam pam qa tihtiwhq put eñem lolmani. ²⁵Noqw i' Judas put momñwituy amumi mātapiqa lavayhtiqe pañqawu: Tūtutuqaynaqa, ya nu'ni? Noqw Jesus put aw pañqawu: Um súañqawu.

The Lord's Supper
(Mr 14.22-26; Lk 22.15-20; 1 Co 11.23-25)

²⁶Noqw pumuy nōnovaqw, Jesus pōlavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yoñoytat, aw nánatuwnayaqamuy put huytat pañqawu: Huvam it ōmahtote' nōñōsaa; i' hapi itoko. ²⁷Pu pam kuyapkuyit kwusut, ep hahlayhtit, pumuy amumi put tavi, nihqe amumi pañqawu: Uma sohsoyam it añqw hikwyani. ²⁸I' hapi iuñwa; pam kaysiwhqamuy amuñem

puhuvasiwnit pasiwnaniqe munvaniwa, pu pumuy qaanhtipuyamuy ayo yúkuniqee. ²⁹ Níkañw nu umumi pañqawni: Pas nu soon yep qatsit ep ovauyit aniwniyat añqw hikwni. Níkañw qatsit nātoniqat aw pituq̄w, Inay moñwtunatyayat ep nu umumum puhuovavalat añqw hikwni. ³⁰ Noqw puma tayawinpit tawlalwat, pañqw nõña, Olivet tsumot aqwyaniqee.

Jesus Predicts Peter's Denial

(Mr 14.27-31; Lk 22.31-34; Jn 13.36-38)

³¹ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pu' tókilat ep uma sohsoyam inutsviy unañwso'ni; pi ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat yan put eñem pēna. Nu kanelmuy tumalay'taqat nīnani; noqw kanēlom ahtsavalni, yan'i. ³² Níkañw ason nu ahoy tātaye', añwu pay umuhsavo Galileet aqwni. ³³ Noqw Peter lavayhtiqe, put aw pañqawu: Pay nāmahin sohsoyam utsviy unañwso'q, pas nu' soon panhtini. ³⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu ūmi pas antsa pañqawni: Pay pu' tókilat ep nāt taqakowāko qa tōqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawni. ³⁵ Noqw Peter put aw pañqawu: Nāmahin pi nu umum mokni nu uñ qa tuwi'taqey pas soon pañqawni. Noqw sohsoyam Jesus aw nānatuwnayaqam put an lavayhtoti.

Jesus Prays in Gethsemane

(Mr 14.32-42; Lk 22.39-46)

³⁶ Noqw pam pumuy tsamkañw, haqami Gethsemane yan mātsiwhqat aw pitu, nihqe pam pumuy amumi pañqawu: Uma hāk inuhsavo yep yesq, nu ayohaqaminen Inay aw nāwaknani. ³⁷ Pu pam Peter-nit, pu Zebedeet tiyotimuyatuy tsamkañw, ahpiynihqe, pahsat pu pas qa hahlay'iwmakañw, pavan putuiwma; ³⁸ Nihqe pumuy amumi pañqawu: Pas iunañwa qahahlayi, pas mómokqat pan'i. Uma hāk yepye', inumum tunatyawyuñwni. ³⁹ Pu pam ahpiy híhin yūmonit, pep tayway aqw tutskwani yēvat, nāwaknaqe pañqawu: Taay, Inaa, kurs pay hin pasiwtaniqw, pay i' kānavotpi inuhpiy ayoni. Níkañw pay qa nuy hin nāwaknaqw pantani; pay uhtunatyā antani. ⁴⁰ Pu pam put aw nānatuwnayaqamuy amuminihqe, pumuy tokqamuy tuwa; nihqe Peter aw pañqawu: Is ohi! Ya pas uma soon tāwat añqe' sūs qōniltiqat pahsavo inumum tunatyawyuñwni? ⁴¹ Uma tunatyawkahkañw nānawaknani, nen qa unaheviwyani. Pay as hakiy tunatyāat pas antsa su'qawtañwu; noqw pay tokoat nānahtsovi. ⁴² Pu pam pañqw ahpiynihqe, nāwaknaqe pañqawu: Kurs i' kānavotpi pas soon inuhpiy ayoniniqw, nuy put añ kuyvaniqat um pan nāwaknaqw, pay nam uhtunatyā antani. ⁴³ Pu pam amumi pituq̄w, pay piw tōka, pumuy pōsiam putuiwyuñqw ōviy'o. ⁴⁴ Noqw pam pumuy mātapt, piw ahpiynihqe, pāyisni'makañw nāwaknaqe, pay piw án lavayhti. ⁴⁵ Pahsat pu pam put aw nānatuwnayaqamuy amuminihqe, amumi pañqawu: Pay pi uma tōke', nānasuñwnani. Pay aw pitu; noqw nu' Sinot Tiat qaanhinwisqamuy amumi mātaviwni. ⁴⁶ Huvam hoñvaa; itam áñwuyani; meh, nuy momñwituy amumi mātapniqa pitu.

The Arrest of Jesus

(Mr 14.43-50; Lk 22.47-53; Jn 18.3-12)

⁴⁷ Noqw nāt pam yuaataqw Judas, imuy pakwt löq sihkay'taqamuy amuñaqw suhka pitu; noqw sinom qaan'ewakw hintaqam sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'kahkañw put amum öki, God awwat mohpeq momñwit-niqw pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yam pumuy ayatotaq'ö. ⁴⁸ Noqw i' hak pumuy amumi put mātapaq pumuy amumi pañqawu: Nu hapi hakiy tsohtsonaqw, pam hápini. Uma put hūrs ñuayani, kita. ⁴⁹ Nit pahsat pay pam Jesus awnihqe aw pañqawu: Tütutuqaynaqa, kitat put tsohtsona. ⁵⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ikwatsi, ya um hinoqw añqö'? Pahsat pu puma Jesus awyaqe, put hūrs ñuaya. ⁵¹ Noqw meh, imuy Jesus ámumyaqamuy amuñaqw haqawa sipwuvahpi'kañw, put aw yohtokqe, put hóroknat, God awwat sus mohpeq moñwit tūwikiyat aw sāviknaqe,

naqvuyat ayo tuku. ⁵² Noqw pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Uhsipwuvahpiy tukpuyat aqw pánaa; taq hakim sipwuvahpit akw hintsatskaqam sipwuvahpit akw súlawhtotini. ⁵³ Nuy pan Inay aw tūviñtaqw, pam āpiy pay pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit amuhpenihqe hóyokiwtaqamuy hoñviaymuy inumi óyani. Ya um it pēvewna? ⁵⁴ Nikañw kurs nu panhtiniqw, tutuveni hin aw antsaniwni? ⁵⁵ Noqw pahsat pu Jesus sinmuy amumi pañqawu: Ya uma hakiy uyiñwut awyaqe ōviy pas piw sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'kahkañw nuy ñuawisa? Ura nu nāqavo God kīyat ep tūtutuqaynaqw, uma nuy qa ñuaya? ⁵⁶ Noqw Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy pēniyam soon qa antaniqw, ōviy sohsoy īi yaniwhiti. Pahsat pu put aw nánatuwnayaqam sohsoyam put tatamhtotat watqa.

Jesus before the Council

(Mr 14.53-65; Lk 22.54-55, 63-71; Jn 18.13-14, 19-24)

⁵⁷ Noqw Jesus ñuayaqam God awwat susmohpeq moñwit, Caiaphas yan mātsiwhqat, aw put wikya. Noqw tutavot tūtutuqaynayaqam-niqw pu wukw'a'yam piw pep tsovawta. ⁵⁸ Noqw Peter yāvaqw Jesus añk hinma, God awwat susmohpeq moñwit kīyat aw pahsavoo; nihqe hoñvia'yatuy amumum ihpovewat qatuptu, hin hintaniqat yórikniqee. ⁵⁹ Noqw ima God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu wukw'a'yat-niqw, pu sohsoyam pep tsovawtaqam Jesus nīnayaniqey anyuñwa; nihqe ōviy as put hihta atsátoynayaniqey hevi'yuñwa, ⁶⁰ Nihqe qa hihta tutwa. Pi as kaysiwhqam put hihta atsátoynayaniqey ōkikañw, qa sun lavayhtoti. Noqw nawis'ew hakim lōyōm put hin atsátoynaniqey pitu; ⁶¹ Nihqe pañqawu: I' hapi pañqawu: Nu God kīyat sahpuknat, pāyis tālat añ ahoy put aw yúkuni, kita. ⁶² Pu God awwat susmohpeq moñwi wunuptuqe, put aw pañqawu: Ya pay um qa hin it ep lavayhtini? Ya ima hihta uhpewi yuaata? ⁶³ Noqw pay Jesus qa hiñqawu. Noqw God awwat susmohpeq moñwi lavayhtiqe, put aw pañqawu: Nu hapi ūmi pas pañqawni: Um pas God Qátuhqat atpip itamumi súañqawni: Ya uma pas antsa Christ God Tíata, i' moñw'asi'taqa? ⁶⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um súañqawu. Noqw nu ūmi pañqawni: Yahpiy pu' nu Sinot Tiat Sus'ōqaltutuyqawhqat putvaqewat qatuptuni, pu tokpelat añ ōomawhtuy akw nu hawhtoqw uma inumi yórikyani. ⁶⁵ Pahsat pu God awwat susmohpeq moñwi itsivutiqe, yuwsiy tsíkat pañqawu: Pam Hakiy pas kaptsitiwhqat aqw qalomáhiñqawuy! Ya hinoqw pas piw nāt hak hin yuaatani? Meh, uma qalomálvayhtiqw aw tūqayyuñwa. ⁶⁶ Uma hin wūwaya? Noqw puma lavayhtotiqe pañqaqwa: Pam mokiwuy hihkay'ta. ⁶⁷ Pahsat pu puma put taywami töhtota, pu may pölölni'kahkañw wuvalalwa; noqw pētu mapqölöy akw put wuvalalwakañw, ⁶⁸ Aw pañqaqwa: Taay, um Christ, um itamuy āawnani, Ya hak uñ wuvahta?

Peter Denies Jesus

(Mr 14.66-72; Lk 22.56-62; Jn 18.15-18, 25-27)

⁶⁹ Noqw Peter moñwkit ihpaq tukwñöyakiwtaqat ep qatu; noqw hak māna tumal'aya put aw pítuhqe, aw pañqawu: Um pi piw Jesus Galilee añqwnihqat ámuma. ⁷⁰ Noqw pam sohsokmuy amutpik qa nakwhaqe pañqawu: Kurs um hiñqawlawu. ⁷¹ Pu pam tuhōöt aw yamakq, piw suhka māna put túwahqe, pep yesqamuy amumi pañqawu: I' pi piw Jesus Nazareth añqwnihqat ámuma. ⁷² Noqw piw pay pam qa nakwhaqe, pas ōqalat lavayit akw pañqawu: Pay nu pas put tāqat qa tuwi'ta. ⁷³ Pu ahpiy hihsavoniqw, put aqlaq hoñqam Peter awyaqe aw pañqaqwa: Pay pi um pas suyan piw pumuy amumuma, ōviy pi uhlayayiy uñ suhputsni'ta. ⁷⁴ Pahsat pu Peter pas ōqalat lavayhtiqe pañqawu: Pay nu pas put tāqat qa tuwi'ta, kita. Noqw pahsat pay taqakowāko töqti. ⁷⁵ Noqw Peter Jesus lavayiyat u'na; ura pam put aw pañqawu: Nāt taqakowāko qa töqtiqw, um pāyis nuy qa tuwi'taqey pañqawni. Nihqe pam pañqw yámakqe, nāp hin nāvak'öyna.

27

Jesus Taken to Pilate

(Mr 15.1; Lk 23.1-2; Jn 18.28-32)

¹ Noqw qavoñvaqw, sohsoyam God awwat mohpeq momñwit, sinmuy amuñaqw wukw'aymuyatuy amumum Jesus ankiwakw yuaatota, put nīnayaniqee. ² Noqw puma put someyaqe, pahpiy wikyaqe, pep tutskwat aw moñwit, Pontius Pilate yan mātsiwhqat, aw put noaya.

The Death of Judas

(Acts 1.18-19)

³ Pahsat pu Judas, momñwituy amumi put mātapqa, Jesus tūviwhq pan yórikqe pi ason qahahlayhtiqe, God awwat mohpeq momñwituy amumi-nikañw pu wukw'a'yamuy amuminihqe, sunat pakwt sihkay'taqat qōtsásivat ahoy kivaqe, ⁴ Amumi pañqawu: Pas kurs nu hakiy qa hihta ep hinhtiqat umumi mātapqe qaanhti. Noqw puma pañqawu: Noqw hinhtini? Pam pi pay uhpee. ⁵ Noqw pam God kiyat ep qōtsásivat tsálaknat, ahpiynihqe, haqam nāhaya. ⁶ Noqw God awwat mohpeq momñwit qōtsásivat añ poh-poñaqe pañqawu: Itam sívatatañpimi put tañatote', qa súanhtotini, taq ura itam hakiy qatsíyat put akw tuiya. ⁷ Nihqe puma put yuaaykuyaqe, haqe' tutskwat Tsaqavot-lawhqat Tutskwaat yan tūñwantiwhqat sívat akw tuiya, pep hakimuy qa pep sinmuy ooyyaniqe oviy'o. ⁸ Noqw oviy pam tutskwa Uñwat akw Tuiwhpu nāto yan tūñwantiwa. ⁹ Noqw yan hapi Tutuyqawhqat lavay'ayayat Jeremyt lavaiyat aw anhti; ura pam pañqawu: Pu puma sívat omahtota, it pakwt sunat sihkay'taqat qōtsásivat hakiy qatsíyat ep sisviyaqeyu. Pan hapi ima Israel-sinom put qatsíyat hihkatoyñaya. ¹⁰ Nihqe put akw hakiy tsaqavotlawhqat tutskwayat tuiya, Tutuyqawhqa inumi hin tutaptaqat pan'i. Yan ura pey'ta.

Pilate Questions Jesus

(Mr 15.2-5; Lk 23.3-5; Jn 18.33-38)

¹¹ Noqw Jesus pep tutskwat aw moñwit atpip wunuwta. Noqw moñwi put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwiamu? Noqw Jesus put aw pañqawu: Um súañqawu. ¹² Noqw God awwat mohpeq momñwit-niqw pu wukw'a'yam put hin nēveltoynayaqw, pam qa hiñqawu. ¹³ Pahsat pu Pilate put aw pañqawu: Ya ima hihsa' hihta uñ tsotskanayaqw, um qa navota? ¹⁴ Noqw pay pas pam qa hiñqawu. Noqw oviy moñwi put ep pas hin kurs wūwa.

Jesus Sentenced to Death

(Mr 15.6-15; Lk 23.13-25; Jn 18.39-19.16)

¹⁵ Noqw put nōviwhqat aw pituqw moñwi sinmuy amumi hakiy sivilawhqat mātapñwu, hakiy nānawaknaqw put'a. ¹⁶ Noqw piw ép puma hakiy pas qahopímatakñihqat sivi-vani'yuñwa, hakiy Barabbas yan mātsiwhqata. ¹⁷ Noqw oviy puma sumitsovaltiqw, Pilate pumuy amumi pañqawu: Ya nu hakiy umumi mātapniqat uma nānawakna-sen Barabbas, sen it Jesus, Christ yan tūñwantiwhqata? ¹⁸ Suyan pi puma qatsutsúyhqe oviy put aw Jesus noayaqw, pam mātsi'taqe oviy pañqawu. ¹⁹ Noqw pam Jesus eñem hin yúkuniqey wūwankañw, moñw'atsveway ep qatuqw, put nōmaat put aw hakiy ayataqe pañqawu: Um put tāqat súantaqat qa aw hintsakni; taq nu tōki tūmoklawhqe, put atsviy hīhihta kānavota. ²⁰ Noqw God awwat mohpeq momñwit wukw'a'yamuy amumum sinmuy pan unañwtoynayaqw, puma Barabbas tuhtui'ya, pu Jesus nīnayaniqat pañqawu. ²¹ Noqw moñwi lavayhtiqe, pumuy amumi pañqawu: Noqw nu hihtawat imuy lōqmuy amuñaqw umumi mātapniqat uma nānawakna? Noqw puma pañqawu: Barabbas awúy! ²² Noqw Pilate amumi pañqawu: Noqw nu panhte', Jesus Christ yan tūñwantiwhqat hintsanni? Noqw puma sohsoyam sáakmaqe, aw pañqawu: Nahoylehtsit aw múaa! ²³ Noqw moñwi

pañqawu: Ya hínoq'ö? Ya hihta qalomáhinhtiqw öviy'o? Pahsat pu puma pas sáakmaqe pañqawu: Nahoyehtsit aw múaa! ²⁴ Noqw pay Pilate pumuy kurs hintsanniqw, nuñwu pay sinom pas qa unañwtalawvayaqw, pahsat pu pam kuyht, sinmuy amutpik mávaqat, pañqawu: Nu hapi it tāqat qa hintaqat qatsíyat ep qa tukopniwtani. Uma pi put hin yukuyani. ²⁵ Noqw pahsat pu sinom sohsoyam lavayhtotiqe pañqawu: Pay pi ason itam put qatsíyat ep tukopniwyani, pu itahtimu. ²⁶ Noqw öviy pam pumuy amumi Barabbas mātavi. Nikañw pam solāwat aw Jesus mātapq, pam put qa sūs wuvahta. Noqw pahsat pu Pilate put nahoyehtsit aw muiltiniqat öviy pumuy amumi put mātavi.

The Soldiers Make Fun of Jesus

(Mr 15.16-20; Jn 19.2-3)

²⁷ Pahsat pu moñwit solāwamat pavasiwhkimi Jesus wikyaqe, sohsokmuy suñwámuy put aw tsovalaya. ²⁸ Nihqe puma put yuwsiyat nawhkiyat, palausimnit put usihtoy-naya. ²⁹ Pu puma hihta kūtay'taqat nōlatotaqe, put qötösomtoynaya; nit pu putvaqw hopaqat matsvoñtoynayat, put aw tamötshoñvankañw, tututsiwyaqe, put aw pañqawu: Öqawmañwu Jew-sinmuy moñwíamu! ³⁰ Pu puma put aw töhtota, pu hopaqat kwusuyaqe, put akw put qötöyat wuvalalwa. ³¹ Yan puma put aw tututsiwyat, put usimnit nawhkiyat, nāp yuwsiyat put yuwsinayat, put nahoyehtsit aw muayaniqe öviy ahpiy wikya.

Jesus Nailed to the Cross

(Mr 15.21-32; Lk 23.26-43; Jn 19.17-27)

³² Noqw puma kīnaqw nōñakwiskahkañw, hakiy Cyrene añqw tāqat Simon yan mātsiwhqat tutwa; noqw pam Jesus nahoyehtsiyat ikwiwtaniqat puma put tusoq'ayatota. ³³ Pu puma haqami Golgotha yan tūnwantiwhqat aw öki. Pam Masqötvihka i'nihqe pam'i. ³⁴ Noqw puma pep ökiqw, solāwam wine hihta a'nö tsivot enañ namiqwriwtaqat put hikwnayaniqw, pam put añqw yúkuhqe, hikwniqey qa nakwha. ³⁵ Pep puma put nahoyehtsit aw muaya; pu puma yuwsiyat öviy nanavö'ya. Yan Tutuyqawhqat lavay'ayaat hin lavayhtiqat aw antsaniwa; ura pam pañqawu: Puma iyuwsiy nāhuyva, pu iusimniy öviy nanavö'ya. ³⁶ Pahsat puma pep yesvaqe put tütuwala. ³⁷ Nihqe put hin nēveltoyniwhqat pey'taqat put qötöyat atsve tsokaya. Noqw yan hapi pey'ta: I' HAPI JESUS, JEW-SINMUY MOÑWIAMU. ³⁸ Noqw puma piw lōqmuy uyiñwutuy put ahsaq nīnaya, nānap nahoyehtsit aw muayaqee. Suhka putvaqeniqw, pu suhka suyvaqee. ³⁹ Noqw añ sasqayaqam put aw tututsiwyaya, qötöy wīlankahkañwo; ⁴⁰ Nihqe pañqawu: Taay, um God kīyat sahpuknat, pāyis tālat añ ahoy aw kītaniqa, ayo nātavii! Pas pi um antsa God Tíatnen nahoyehtsit añqw hawni. ⁴¹ Noqw amún God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tütutuqaynayaqam-niqw, pu wukw'a'yam put aw tututsiwyaqe pañqawu: ⁴² Pas as pam pētuy ayo oyat, kurs hin ayo nātapni. Pas pi antsa pam Israel-sinmuy moñwíammen, nahoyehtsit añqw hawhq, itam aw tütuptsiwani. ⁴³ Kurs pi pam God aw yanta; pay pi God putnik, put ayo távini; himu pi pañqawu: Nu God Tíata. ⁴⁴ Noqw ima uyiñwut put amum nahoyehtsit aw muiltiqam pay piw amún put aw hiñqawlawu.

The Death of Jesus

(Mr 15.33-41; Lk 23.44-49; Jn 19.28-30)

⁴⁵ Noqw tāwanasaptiqw, añ ahsupoq qatālawva, tāwat atvelpetiqw aw pahsavoo. ⁴⁶ Pu tāwat atvelpetiqw, Jesus pas tōnay añqe' a'nö pañqawu: Eli, Eli, lama sabachthani! Pam God, Itutuyqawhqa, ya um hinoqw nuy tatamhta? i'nihqe pam'i. ⁴⁷ Noqw haqawat pep hoñqam put nanaptaqe pañqawu: Taq pam Elias wáñwaylawu. ⁴⁸ Noqw pahsat pay pumuy amuñaqw haqawa wárikqe, hihta söyatko'y'taqat (sponge) vinegar akw tsehkwekmat, hopaqat epeq söñnat, put hikwniniqw maqa. ⁴⁹ Noqw pay haqawat

pañqawwa: Pay pantani; mātaqpi kurs Elias put ayo távinik pítuni. ⁵⁰ Pu Jesus piw a'nö hinqawht, sohsok hikwsu. ⁵¹ Noqw meh, God kíyat ep mötsáp'uhtsi ðñaqw atkamiq tsíki, noqw tutskwa tayayayku, pu o'wa kwanamhti. ⁵² Pu tütuami hötsiltotiqw, kaysiwhqam God sinomat so'qam ahoy yesvaqe, tūamit añqw nõna. ⁵³ Nihqe Jesus ahoy tātayhq, put atsve puma pas āantsawat kitsókit aw yuñqw, sinom kaysiwhqam amumi yórikya. ⁵⁴ Noqw solāwamoñwi-niqw pu ima put amum Jesus tūtuwalaqam tutskwat tayayaykuqw, pu hin hiniwhitiqat aw yórikyaqe, pavan pas tsātsawnaqe, pañqawwa: Pas antsa kurs as i' God Tíata. ⁵⁵ Noqw kaysiwhqam momoyam pep yāvaqw aw tāyuñwa. Puma Galileet añqw Jesus añk hinnumyaqe, eñem hihta hintsatska. ⁵⁶ Noqw pumuy amuñaqw Mary Magdalene, pu Mary, James-nikañw pu Joses pumuy yúamu, piw Zebedeet timuyatuy yuámu.

The Burial of Jesus

(Mr 15.42-47; Lk 23.50-56; Jn 19.38-42)

⁵⁷ Noqw Jesus aw tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw haqawa Joseph yan mātsiwa. Pam Arimathaea-kitsókit añq'ö, nihqe a'nö hihta himuy'ta. ⁵⁸ Noqw tapkiwtaqw, pam Pilate aw pítuhqe Jesus tokoyat tuhtui. Noqw put tokoat put aw noiwniqat Pilate pañqawu. ⁵⁹ Noqw tokoyat Joseph yawmaqe, kwanw'ewakw tusaqtontsatsakwmötsaput akw put mokahta; ⁶⁰ Nit pu pam haqam owat ep puhutuamhqölöt himuy'taqey ep put tavi, nit tūamit hötsíwmiq wuko'wat hóyoknat, ahpiy'o. ⁶¹ Noqw Mary Magdalene-niqw, pu suhkawa Mary tūamit ehpewi qatu.

The Guard at the Grave

⁶² Noqw totokat qavoñvaqw, God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu Pharisee-sinom Pilate aw ökihqe, aw pañqawwa: ⁶³ Moñwi, itam u'nayaqw, ura i' nuhtumi hīhihta átsalawhqa nāto qátuhqe pañqawu: Nu ahpiy pāyis talq ahoy tātayni. ⁶⁴ Taay, noqw ðviy um pañqawhq, tūamit pāyis tālat aw pahsavo qaöwihintani; taq ka put aw nānatuwnayaqam mihikq öke', put tokoyat haqami ūuyi'wist, nuhtumi pañqawwani: Pam mokiwuy añqw ahoy tātayi, kitotani. Noqw pantaniqw, tis pas mohtiwat epnihqe qalomáhintani. ⁶⁵ Noqw Pilate pumuy amumi pañqawu: Uma pi tuwalan'aymuy'yuñwa; uma ahpiyye', aw qaöwíyukuyani. ⁶⁶ Noqw ðviy puma ahpiyyaqe, tūamit qaöwihintsatsnayaqe, tuvoylat akw owat uhtayat, ep hakimuy tuwalan'o'ya.

28

The Resurrection

(Mr 16.1-10; Lk 24.1-12; Jn 20.1-10)

¹ Noqw nasuñwintalönnit añ ruhpaq, Sundayt aw pituqw, nāt qöyañwnuptsiwtaqwhaqam Mary Magdalene, sukwat Maryt amum tūamit aw kuyvato. ² Noqw meh, pas tutskwa a'nö tayayayku; pi Tutuyqawhqat hoñviyaat ðñaqw hawhqe, hötsíwat añqw owat ayo mūmat, atsveq qatuptu. ³ Noqw pas taywaat talwihpikit anta; pu pas yuwsiat nūvat an qōtsa. ⁴ Noqw tūtuwalaqam put mamqasyaqe, pavan tururuykuyaqe, pas so'qey panhtoti. ⁵ Noqw hoñviaya lavayhtiye, wuhtituy amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwtani. Pay nu navoti'taqw, uma Jesus ura nahoylehtsit aw muiltiqat hepnuma. ⁶ Pam qa yep'e; pi pam ahoy tātayi, ura pan lavayhti. Kurs huvam pewnen, Tutuyqawhqat as haqe' qatsqat uma aw yórikni. ⁷ Nen uma yañqw kaktaye', pam mokiwuy añqw ahoy tātayhqat put aw nānatuwnayaqamuy āawnani; Noqw meh, pay pam hapi añwu umupyeye Galileet aqwni. Ason pepeq uma aw tātayyani. Meh, nu hapi umuy āawna, kita. ⁸ Noqw puma tsawiniwkañw, piw pas hahlaykañw, tūamit añqw ahpiy kaktayhqe, put aw nānatuwnayaqamuy amumi tūawmaqe wari. ⁹ Noqw puma pañsoniqw pi meh, Jesus pas nāp pumuy amuhsawvaqe pañqawu: Hakim hahlayñwu. Noqw puma put awnihqe, hokayat mavoqtat, aw naokiwhta. ¹⁰ Pahsat pu Jesus amumi pañqawu:

Uma qa tsawiniwtani. Uma yahpiynen, itupkomuy amumi pañqawhq, puma Galileet aqwyani; nen ason pepeq inumi yórikyani.

The Report of the Guard

¹¹ Noqw puma nāto pañsoniqw, meh, haqawat tūtuwalaqam kīve ökihqe, hin hiniwhtiqat God awwat mohpeq momñwituy sohsok āawnaya. ¹² Noqw puma wukw'a'yatuy amumum tsovaltqe, hinhtotiniqey yuaatota; nihqe nihtiwtatqat sīvat solāwamuy huytota, ¹³ Pañqawkahkañwo: Uma hapi kitotani: Itamuy tokq, put aw nānatuwnayaqam mihikq ökihqe, put tokoyat haqami ūuyi'wisa. ¹⁴ Noqw ason kurs tutskwat aw moñwi it navotq, itam aw tūtuyqawve', umuñem qeni'totani. ¹⁵ Noqw öviy puma sīvat ömahtotaqe, amumi hin tutaptotaqat anhtoti. Noqw i' yan lavayi nāt Jew-sinmuy amuhpa' yuaatiwa pewhaqami pahsavoo.

Jesus Appears to His Disciples

(Mr 16.14-18; Lk 24.36-49; Jn 20.19-23; Acts 1.6-8)

¹⁶ Pahsat pu pakwt sūkw sihkay'taqam Jesus aw nānatuwnayaqam Galileet aqwya, haqam tsomot Jesus pumuy amumi tutaptaqat pañsoq'a. ¹⁷⁻¹⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pituqw, puma put aw yórikyaqe pas hihtatota. Noqw pay haqawat soq pēvewinhtoti. Noqw pam amumi pañqawu: Ina sohosk hihta öveqatsit ep-nikañw pu tūwaqatsit epnihqat aw nuy moñwtavi. ¹⁹ Noqw öviy uma añqe' nankwuse', sopkawtaqamuy sinmuy tutuqaynayani, pu kūyit akw pumuy tuvoylatiwisni, Inay, pu Tiyat, pu Qahováriwtatqat Hikwsit, pumuy natñwaniyamuy aqw'a. ²⁰ Nen puma itutavoy añ ahsupoq añ hinwisniqat uma pumuy tutuqaynayani. Noqw nu' hapi yūmosa umumum hinmani, yep qatsíso'ñwamiqhaqamii. Okiw antani.

LOMATUAWI MARK AHPİY'O

The Preaching of John the Baptist (Mt 3.1-12; Lk 3.1-18; Jn 1.19-28)

¹ I' lomatuawi Jesus Christ God Tiyat yuaataqa yan yayhniwa. ² God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan ura pey'ta: Meh, nu hapi upyeve ituaw'ayay ayatani; noqw pam hapi upyeve uñem pöhut añ qenitani. ³ Hakiy tōnaat qayēsiwhpuve tsa'tinumqa navotniwa; nihqe yan lalvaya: Uma Tutuyqawhqat enem pöhut aw hintsatsnani, pam háqe'niqat aw suwiptotani. ⁴ Hak tāqa John yan mātsiwhqqa qayēsiwhpuve kūyit akw tūtuvoylalawu; nihqe sinmuy amumi pañqawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasye', kūyit akw tuvoylatotini. Noqw God umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yúkuni. ⁵ Noqw tutskwat Judeat añ ahsupoq sinom sohsoyam put aw ökiwta, pu Jerusalem añq'ö; nihqe qaanhtipuy nahostotat, John ahpiy pāyut Jordan aqw tuvoylatoti. ⁶ Noqw i' John hihta pohkot pōlay'taqat pöhöyat añqw yukiwtaqat yuwsikañw, kolāsat kwewta. Noqw pam mātuy tūmoyta; pu piw haqam mómohtuy tsāme', momospalayamuy enañ tūmoytañwu. ⁷ Nihqe pam yuaataqe pañqawlawu: Hak inuhpenihqe pas pavan öqalay'taqa inuñkni; noqw soon nu yan'ewaynīkañw pay ñas'ew put tots-sosompiyat ñahnik aw motoltini. ⁸ Pay nu pas antsa kūyit akw umuy tuvoylalawu. Nīkañw ason pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylalawni.

The Baptism and Temptation of Jesus (Mt 3.13-4.11; Lk 3.21-22; 4.1-13)

⁹ Noqw ephaqam Jesus Galilee-tutskwat ep kitsókit Nazareth añqwniqw, John pāyut Jordan aqw put tuvoylata. ¹⁰ Noqw Jesus pāñaq w yamakq, pahsat pay tokpela hötsiltiqw Qahováriwtaqa Hikwsi höwit ankañw put aqw hawhtoqat pam aw yori. ¹¹ Noqw hakiy tōnaat öñaq pañqawu: Um hapi pas aw iunañwa Itii, pas nu uñ hahlayi. ¹² Noqw pahsat pay Qahováriwtaqa Hikwsi qayēsiwhpumi haqami put lālayi. ¹³ Noqw pam pep qayēsiwhpuve löp sunat tālat añ tūtuvoiptuy amumum yanta. Noqw Satan put unaheplawu; noqw öñaqw hoñvia'yat put aw unañwtavi'yuñwa.

Jesus Calls Four Fishermen (Mt 4.12-22; Lk 4.14-15; 5.1-11)

¹⁴ Noqw John sivikive pakiwtaqw, Jesus Galilee-tutskwat ep pituhqe, lomatuawit God moñwtunatyayat yuaataqat yuaatinuma, ¹⁵ Pañqawkañwo: Pay hapi aw pitu, God moñwtunatyayat aw hayhkalti. Uma nāp umuhtunatyay añqw lasye', lomatuawit aw tūtuptionsiwani. ¹⁶ Noqw pam wuhkovatuphat Galilee yan mātsiwhqat qalavaqe hinmakañw, hakiy Simon tupkoyat Andrewt enañ tuwa. Puma pakiwmaqtutsayay pāmiq pahpana, puma pakiwmahkatnihqey akw qátuhqee. ¹⁷ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma inuñk hinmani; noqw nu umuy tutuwnaq, uma sinmuy kwihkwisnani, uma pāvakiwhtuy hin kwihkwisnaqey pan'i. ¹⁸ Noqw pahsat pay puma tutsáyay tatamhtat, put añki. ¹⁹ Noqw pam pahpiy hihsavo nakwsuqe, hakiy Zebedeet tímuyatuy James pu John pumuy tuwa. Puma tuwat pākihut añqw pakiwkañw, tutsáyay aw yuyku. ²⁰ Noqw pam āpiy pay pumuy wáñwayi. Noqw puma nay Zebedeet tumal'aymuy enañ pākihut ep mātapt, put añk nakwsu.

A Man with an Evil Spirit (Lk 4.31-37)

²¹ Noqw puma Capernaum-kitsókit ep öki. Noqw nasuñwintalönnit aw pituqw, āpiy pay pam tsotsvalkimi pákihqe, sinmuy tutuqaynativa. ²² Noqw puma put hin tutuqaynaqat ep pas aw kätayyuñwa, pas pam öqalat pasiwtagey pan pumuy tutuqaynaqw öviy’o, imuy tutavot tutuqaynayaqamuy qa pumuy amun’i. ²³ Noqw hak tāqa tuyoy’ewakw hikwsit akw tuyqawiwtāqa pumuy tsotsvalkiyamuy ep nuhtuma. Nihqe pam tsa’lawhqe, ²⁴ Pañqawu: Um itamumi qa hintsakni. Ya um itamuy hinhtotiniqat nāwakna, um Nazareth añqw Jesus? Ya um itamuy hovalaniqe öviy añqaqö’? Pay um hákiyñiqw nu un tuwi’ta. Um hapi God añqw pas Qahováriwtaqa. ²⁵ Noqw Jesus hikwsit mēwaqe, aw pañqawu: Qa hiñqawlawht, añqw yámakuu. ²⁶ Noqw tuyoy’eway hikwsi tāqat homimikinat, a’nö töqtit, añqw yama. ²⁷ Noqw sinom sohsoyam kätayunqe, nātuvinlalwaqe pañqaqwa: Hin pa i’ hintani? sen pay puhututuqayhpi? Pas pi pam öqalat pasiwkañw, öviy hikis pi pas tuyoy’e’wakw hihikwsimuy mēwaqw, puma put aw tuqayvastotañwu. ²⁸ Noqw pas pay pahsat Jesus pep hintsakq, Galilee-tutskwat añ ahsupoq pay pan yuaatiwa.

Jesus Heals Many People

(Mt 8.14-17; Lk 4.38-41)

²⁹ Noqw panis puma tsotsvalkiñaqw nönakt, hakiy Simon-nit, pu Andrew, pumuy kīyamuy aw yuña, ima James pu John pumuy amumumniq’ö. ³⁰ Noqw Simon nōmayat yuat mukituyat akw qātsi. Noqw āpiy pay puma put Jesus āawnaya. ³¹ Noqw pam put awnihqe, māyat nuat, qatuptsinaqw, pahsat pay mukituyat put mātavi. Noqw wuhti pumuy amumi unañwtavi. ³² Noqw tāwat pakiqw, sinom Jesus aw sohsoymuy hihta akw tūtuyyaqamuy tsamvaya, pu nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwyuñqamuyu. ³³ Noqw pep kitsókit ep sinom sohsoyam hötsiwmiq tsovalti. ³⁴ Noqw pam kaysiwhqamuy hīhihta akw tūtuyyaqamuy qalaptisinta, piw kaysiwhqamuy nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ayo ipwaqe, pumuy hiñqaqwaniqw qa nakwhana, puma put hákiyñiqw tuwi’yunqw öviy’o.

Jesus Preaches in Galilee

(Lk 4.42-44)

³⁵ Pu qavoñvaqw, nāt qa hin tālawvaniqw, Jesus qatuptuqe, kīñaqw yama; nihqe haqami súnalkominihqe, pephaqam God aw okiwlawu. ³⁶ Noqw Simon pu put suñwámat puma put añkya. ³⁷ Noqw puma put tutwaqe, aw pañqaqwa: Sinom sohsoyam un hepnumya. ³⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Tuma yuhke’ kitsókinawit nankwusa; noqw nu pañ piw yuaatinumni; pi nu paniqw añq’ö. ³⁹ Pu pam Galilee-tutskwat añ ahsupoq sinmuy tsotsvalkiyamuy añ yuaatinumqe, nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwannuma.

Jesus Makes a Leper Clean

(Mt 8.1-4; Lk 5.12-16)

⁴⁰ Noqw hak hihta tokoplelet akw tūtuyhqa put aw pituhqe, okiw aw tamötswunuptut pañqawu: Um suhtaq’ewnen soon nuy qa powatani. ⁴¹ Noqw Jesus put ökwatuwhqe, aw māvuyaltiqe, aw toñokt pañqawu: Pay nu suhtaq’ewa; powaltii. ⁴² Noqw panis pam pañqawhq, pahsat pay tokoplele put añ súlawhti; noqw pam powalti. ⁴³ Noqw Jesus put pās mēwat, pahsat pay nahpiy put hōnaqe, ⁴⁴ Aw pañqawu: Um tunatyalte’, qa hakiy it āawnani; nīkañw um ahpiyñen, God awwat moñwit aw namtaknani; nen Moses hin tutaptaqat um pan powaltiqey ep kuwahtiput távini. Um yan powaltiqey tuawi’tani. ⁴⁵ Noqw tuwat soq pam pañqw ahpiyñihqe, añqe’ put a’nö yuaatinumqe, ahsupoq tunvotna. Noqw öviy Jesus kurs hin pāpu kitsókitimi mātaqpuva pákiniqe, pay qalavehaqam tutskwava hinnuma; noqw sohsokiwaqw sinom put aw ökiwta.

2

Jesus Heals a Paralyzed Man

(Mt 9.1-8; Lk 5.17-26)

¹ Noq̄w ahpiy hihsakis talq̄, Jesus piw Capernaum-kitsókit aw paki. Noq̄w yaw pam kīve pakiwtaqat sinom pañq̄aqwa. ² Noq̄w pahsat pay sinom kaysiwhq̄am pañso tsovalti, pas kaysiwhq̄e òviy kurs haq̄e' yesni, pas qa ñas'ew hõtsiwhpeq qeni, pas qae. Noq̄w pam pumuy amumi God lavayiyat yuaata. ³ Noq̄w hakim nālõyõm hakiy t̄aqat ahp̄a' qataytaqat t̄utuyhq̄at tsõpkahkañw put aw õki. ⁴ Noq̄w ep huru'pokiwtaq̄w, òviy kurs hin puma put aw õkini. Nihq̄e pahsat puma put háq̄amnihq̄at atsve kīamit yāhayaq̄e, pórokñayat, it hakiy t̄utuyhq̄at ahp̄at añ wáõkiwtaqat pañ put aw hawnaya. ⁵ Noq̄w Jesus pumuy q̄ap̄evewnayaqat amumi túwahq̄e, it t̄aqat añ qataytaqat aw pañq̄awu: Itii, pay uhq̄aanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ⁶ Noq̄w haq̄awat tutavot tutuq̄aynayaq̄am pep yēse; nihq̄e pan unañwpeq wūwaya: ⁷ Ya hinoq̄w i' God aq̄w hiñq̄awlawu? Ya hak sen hakiy q̄aanhtipuyat ayo yúkuni, hal pas God-saa? ⁸ Noq̄w kurs puma unañwpeq pan wūwantotaq̄w, Jesus panis unañwpeq mām̄atst, amumi pañq̄awu: Ya uma hinoq̄w umuh'unañwpeq pavan wūwantota? ⁹ Ya hak hakiy añ qataytaqat t̄utuyhq̄at aw hinwat lavayhtiniq̄w qa pas pas hinta, Sen Uhq̄aanhtipu uhpiy ayo yukiwa, kitaniq̄õ'? sen Wunuptut, uh'ahpay kwusut, nakwsuu, sen kitaniq̄õ'? ¹⁰ Noq̄w pay pi nu' Sinot Tiat yep qatsit ep hakiy ahpiy q̄aanhtipuyat ayo yúkuniq̄ey aw õq̄alat pasiwtaqat uma it akw nanaptani-pu pam it t̄aqat añ qataytaqat aw pañq̄awu: ¹¹ Oviy nu ũmi pañq̄awni: Qatuptut, uh'ahpay kwusut, uhkiy aw'i. ¹² Noq̄w pahsat pay pam wunuptut, ahpay kwusut, pumuy sohsokmuy amutpik nakwsu. Noq̄w òviy puma sohsoyam k̄atayunq̄e, God pas hihtatota, pañq̄awkahkañwo: Pas itam qa hisat hihta yanhaq̄amnihq̄at aw yórikya.

Jesus Calls Levi

(Mt 9.9-13; Lk 5.27-32)

¹³ Pu pam pañq̄w piw wuhkovatuphat q̄alávohaq̄amii. Noq̄w sinom sohsoyam put aw tsovalti; noq̄w pam pumuy tutuq̄ayna. ¹⁴ Noq̄w pam pañmakañw, hakiy Alphaeus tiyat Levi moñwit eñem sīvat õmalawkañw haq̄am qatuhq̄at túwahq̄e, aw pañq̄awu: Um inuñkni. Noq̄w pam wunuptut, put añki. ¹⁵ Noq̄w Jesus put aw nánatuwnayaq̄amuy amumum put kīyat ep õkihq̄e, pep tunõsvoñat aw yesq̄, kaysiwhq̄am moñwit eñem sīvat õmalalwaq̄am-niq̄w pu q̄aanhinwisq̄am pañso õkihq̄e, pumuy amumum put aw yesva; pi put añk hinwisq̄am pas kaysiwhq̄ee. ¹⁶ Noq̄w pam moñwit eñem sīvat õmalalwaq̄amuy-nikañw pu q̄aanhinwisq̄amuy amumum t̄umoytaq̄w, ima tutavot tutuq̄aynayaq̄am Pharisee-sinmuy amumum put aw t̄atayyaq̄e, put aw nánatuwnayaq̄amuy amumi pañq̄aqwa: Ya pam hinoq̄w moñwit eñem sīvat õmalalwaq̄amuy-nikañw pu q̄aanhinwisq̄amuy amumum t̄umoyta, piw hīhiko? kitota. ¹⁷ Noq̄w Jesus put navotq̄e, pumuy amumi pañq̄awu: Pay añ qahinyunq̄am t̄uhikat qa haq̄ni'yuñwa; nawus pi t̄utuyyaq̄am put haq̄ni'yuñwa. Pi nu añ súanhinwisq̄amuy qa pumuy wánwayniq̄e òviy pitu; pi nu imuy q̄aanhinwisq̄amuy n̄ap tunatyay añq̄w lasyaniq̄at aw wánwayniq̄e òviy pitu.

The Question about Fasting

(Mt 9.14-17; Lk 5.33-39)

¹⁸ Noq̄w ima pi John aw nánatuwnayaq̄am-nikañw pu Pharisee-sinmuy amumi nánatuwnayaq̄am napwalni'yuñwa. Noq̄w òviy sinom Jesus aw õkihq̄e aw pañq̄aqwa: Meh, John aw nánatuwnayaq̄am-nikañw pu Pharisee-sinmuy amumi nánatuwnayaq̄am napwalni'yuñwa. Noq̄w ya hinoq̄w ũmi nánatuwnayaq̄am qa pantsatska? ¹⁹ Noq̄w Jesus pumuy amumi pañq̄awu: Ya sen haq̄am mö'wit sinomat nāt möõnañwuy amumum yantaq̄w, napwalni'yuñwani? Soon pi möõnañw pumuy amumum yantaq̄w puma napwalni'yuñwani. ²⁰ Nikañw pay ason hisat aw pituq̄w, möõnañw'am pumuy amuñaq̄w ahpiyniq̄w, pep pu' puma nānapwalni. ²¹ Qa hak sino puhutsatsakwmõtsaput yewaskwit aw pihtaknañwu. Ispi hak panhtiq̄w, put ep pihtakqa yuwsit añq̄w tsikq̄, pu' pas pāpu wukoproknwu. ²² Noq̄w qa hak sino pukawiwkorot sakwiiwmaq̄at añ puhuovavalat

kuyñwu. Ispi hakiy panhtiniqw, puhuovavala pēke', wiwkorot patomnaqw, ovavala wehemhtini. Noqw wiwkoro sakwítotini. Soon pi puhuovavala qa puhuwiwkorot añ küyiltiñwu.

The Question about the Sabbath

(Mt 12.1-8; Lk 6.1-5)

²³ Noqw ahpiy pantaqw, puma nasuñwintalönnit ep söhövos'uyit añ nõnakwisq, put aw nánatuwnayaqam söhövosit talayat mawtiwisa. ²⁴ Noqw Pharisee-sinom Jesus aw pañqawwa: Meh, ya puma hinoqw nasuñwintalönnit ep himu mewniwtaqat hintsatska? ²⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma qa hisat David hinhtiqat añ tuñwáya? Ura pam-niqw, pu suñwámat puma hihta haqni'yunqe tsõñsoq, ²⁶ Pam God kiyat aw pákihqe, pölavikit God aw noiwtaqat añqw nõsat, suñwámuy añ huyta, Abiathar God awwat mohpeq moñw'iwtaq'ö. Pam pölaviki moñw'iwyunqamuy-sa amuñem nõvatiwñwu. ²⁷ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Nasuñwintalönni hapi sinmuy amuñem yukiwa, qa sinom nasuñwintalönnit énem yukiwa. ²⁸ Paniqw hapi öviy nu' Sinot Tiat nasuñwintalönnit híkis aw tutuyqawi.

3

The Man with a Crippled Hand

(Mt 12.9-14; Lk 6.6-11)

¹ Pu piw pam tsotsvalkimi paki; noqw hak tāqa lakput may'taqa pep nuhtuma. ² Noqw mātaqpi kurs Jesus nasuñwintalönnit ep put qalapsinaniqat öviy momñwit put aw tunatyawyuñwa, puma as hihta ep put nēveltoynayaniqe öviy'ö. ³ Noqw pam lakput may'taqat aw pañqawu: Kurs nuhtutpik wunuptuu, kita. ⁴ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya hak nasuñwintalönnit ep lolmat hinhtiniqw pam súanta, sen qalolmat hinhtiniqö'? sen qatsit ayo táviniqö'? sen nīnaniqö? Noqw puma qa hiñqawwa. ⁵ Pu pam hin unañwtiqe, pumuy a'nö unañwayamuy ep kwañwáitsivutiqe, amuhpa' yorkit, tāqat aw pañqawu: Uhmay tsihkwaa. Noqw pam put tsihkwa; noqw māat ayañqwat māyat an pās powalti. ⁶ Pahsat pu Pharisee-sinom añqw ahpiyyaqe, āpiy pay Herod añk wīsiwtaqamuy amumum hin as put nīnayaniqey put ankiwakw yuaatota.

A Crowd by the Lake

⁷ Noqw pay Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum sinmuy amuñaqw ahpiynihqe, wuhkovatuphat aqw'a. Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam put añkya, Galilee-tutskwat añq'ö, pu Judea-tutskwat añq'ö, ⁸ Pu Jerusalem-kitsókit añq'ö, pu Idumaea-tutskwat añq'ö, pu pāyut Jordan yupqöyñaq'ö, pu ima Tyre-nikañw pu Sidon-kitsókit añqe' yesqam pīwu. Puma put kātumaltaqat nanaptaqe, aw öki. ⁹ Noqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawhq, puma put eñem tsākw pākihut maskatota, taq nāp hisat sinom qaan'ewakw hinhte', put aw hūrs hómikmani. ¹⁰ Pi pam kaysiwhqamuy sinmuy qalatsintaqw, öviy sohsoyam hihta akw tütuyyaqam put aw tónokyaniqey put aw nānaqasya. ¹¹ Noqw añsakis tuyoy'e'wayom hīhikwsim put aw tātayyaqe atpipo nawhitotakahkañw, kēew pañqawwa: Um hapi God Tíata. ¹² Noqw puma put tunvotnayaniqw, pam pumuy tusoqmewa.

Jesus Chooses the Twelve Apostles

(Mt 10.1-4; Lk 6.12-16)

¹³ Pu pam tsomomiqnihqe, hakimuy namorstat, pumuy wáñwayi. Noqw puma put awya. ¹⁴ Noqw pam pakwt löq sihkay'taqamuy namorsta, puma put amum hin-numyaniqat öviy'ö, pu pam pumuy añqe' lomatuawit yuaatinumyaniqat ayataniqee. ¹⁵ Pu puma hihhihta akw tütuyyaqamuy qalapsintiwnisniqat aw öqalat pam pumuy pasiwna, pu nuhtuñaqw nukpanhihikwsimuy ayo ipwanwisniqat aw'i. ¹⁶ Pam imuy tavi: Simon, pam piw Peter yan put tuñwa. ¹⁷ Pu Zebedeet tiyat James-nit, pu tupkoyat

John, pumuy pīwu. Pam piw Boanerges yan pumuy tuñwa; pam Yoy'umukit antaqamu, i'nihqe pam'i. ¹⁸ Pu Andrewt, pu Philip, pu Bartholomewt, pu Matthewt, pu Thomas, pu Alphaeus tiyat James, pu Thaddaeus, pu Simon sinomuy amuñem qa nātusi'taqata, ¹⁹ Pu momñwituy amumi put mātapniqat hakiy Judas Iscariot pīwu. Noqw puma haqam kīve öki.

Jesus and Beelzebul

(Mt 12.22-32; Lk 11.14-23; 12.10)

²⁰ Noqw pay piw sinom qaan'ewakw hintaqam amumi tsovaltiqw, öviy soon kurs puma ñas'ew nönösani. ²¹ Noqw Jesus sinomat put nanaptaqe, put ñuayaniqe awya pañqawkahkañwo: Pam okiw qanavóti'numa. ²² Noqw hakim tutavot tutuqaynayaqam Jerusalem añqw ökihqe pañqaqwa: Pam Beelzebub akw tuyqawiwa. Pam nukpanhihikwsimuy moñwiyamuy aw yankañw nuhtuñaqw nukpanhihikwsimuy ipwanta. ²³ Noqw pam sinmuy wánwayhqe, tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy amumi pañqawu: Ya sen Satan Satan ayo hóroknani? ²⁴ Haqam moñwtunaty nehpewhte', pas soon wúnuni. ²⁵ Pu kurs haqam kīvit nehpewhtote' soon hoñni. ²⁶ Noqw kurs Satan nāp nāmi mamke', pu nātsike', soon pam wúnuni; panis pi pam sohtini. ²⁷ Soon hak hakiy a'nö hoñvit kīyat aw pake', hihta himuyat put añqw nawhkini, hal pas mohti put some'-saa, nen pahsat pu pam put kīyat kīqótani. ²⁸ Nu umumi pas antsa pañqawni: Hak hihta ep qaanhtiniqw, sen nuhtumiq hiñqawniqw, pam pantaqa put ahpiy ayo yukiwmantani. ²⁹ Nikañw hak haqam Qahováriwtaqat Hikwsit aqw hiñqawniqw, pam pantaqa pas soon hisat put ahpiy ayo yukiwni. Panhtiqa pas sūs tūviwniqey aqw nāvitsinani. ³⁰ Ura puma pañqaqwa: Pam tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawiwa, kitotaqw, öviy pam yan lavayhti.

Jesus' Mother and Brothers

(Mt 12.46-50; Lk 8.19-21)

³¹ Noqw pahsat pu put tupkomat, yuy amum, put aw ökihqe, ihpaq hoñkahkañw, put aw hakiy ayatotaqe, put wánwayya. ³² Noqw sinom kaysiwhqam put aqlap yesqam put aw pañqaqwa: Meh, uhtupkom, uñuy amum, ihpaq uñ wánwayya. ³³ Noqw pam lavayhtiye, amumi pañqawu: Ya hak ínuu? Pu ya hakim itupkomya? ³⁴ Pu pam put aqle' yesqamuy amuhpa' yorikt, pañqawu: Kurs inuy, pu itupkomuy amumi yórikyya. ³⁵ Pi hak haqam God tunatyayat añ hinmaqa hapi itupko, isiwa, pu ínuu.

4

The Parable of the Sower

(Mt 13.1-9; Lk 8.4-8)

¹ Pu piw pam wuhkovatuphat qalaveq sinmuy tutuqaynativa; noqw sinom qaan'ewakw hintaqam pep put aw tsovalti; noqw öviy pam pākihut pāhut ep pāyawnumqat aqw pákihqe epeq qatuptu; noqw sinom sohsoyam wuhkovatuphat qalava tutskwava yēse. ² Noqw pam tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy hīhihta tutuqayna; nihqe pumuy amumi pañqawu: ³ Kurs huvam tuqayvastotaa. Hak tāqa tsalakin'uylawniqe pasmii. ⁴ Noqw pam uylawhq, pēhu poshumi pōhpava lōhö. Noqw sūmawuy añ masay'yuñqam ökihqe añ put soswa. ⁵ Pu pēhu pikaqlöva qa pas pisay'taqat añ lōhö. Noqw añ qa pōñalaniqw, öviy pay āpiy kūkuyva. ⁶ Nikañw tāwat övetiqw, pay ūyi kólaki; nihqe pam qa pas pas ñay'taqe, öviy tsahkwi. ⁷ Pu pēhu kutqölpa lōhö; noqw kutqölö wuñqe, put laknaqw, pam qa hihta himuy'va. ⁸ Pu pēhu lolmat tutskwat añ lōhökqe kuyvaya; pu wuñqe, hihta himuy'va, pēhu sunat pakwt sihkay'tasikip aw hōyokput aniwnaya, pu pēhu payhp sunát-sikipo, pu pēhu tsivót-sikip sunát-sikipo. ⁹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa.

The Purpose of the Parables
(Mt 13.10-17; Lk 8.9-10)

¹⁰ Noqw puma nánaltyaqw, ima put aqlaqyaqam pakwt löq sihkay'taqamuy amumum it lavayit hihta tuawi'taqat put tūviñtota. ¹¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: God moñwtunatyayat ahpiy navoti tupkiwta pew pahsavoo. Nikañw pu' hapi pam umumiwat susmataq'a; nikañw imuywatuy qatuptsiwni'yuñqamuy amumi qa mahtaq'a. Nikañw pam tūwutsit-sa akw yuaatiwa. ¹² Puma as aw taykahkañw, tutwat, qa māmatsyaniqat öviy'o, pu aw tūqaykahkañw nanaptat, qa māmatsyaniqata; taq nāp hisat sen puma ahoy nánamtökaqw, pumuy qaanhtipuum pumuy amuhpiy ayo yukiwni.

Jesus Explains the Parable of the Sower
(Mt 13.18-23; Lk 8.11-15)

¹³ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma it tūwutsit hihta tuawi'taqat qa mātsi'yuñwa? Noqw ya hin tis uma sohsok tūwutsit mātsi'yuñwni? ¹⁴ Uylawhqa hapi God lavayiyat uylawu. ¹⁵ Noqw lavayi pöhpava löhökqa imuy amunta. Hakim lavayit as nanaptaqw, āpiy pay Satan pite', pumuy unañwpeq lavayit üyiwqhāt pañqw ipwañwu. ¹⁶ Pu pay piw pan pikaqlöva löhökqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit nanapte', hahlaykahkañw āpiy pay put kwusuyañwu. ¹⁷ Noqw lavayi pumuy unañwayamuy ep qa hūrs ñapkiwtaqw, öviy puma pay hihsavo as añ küyuññwu. Noqw pay lavayit ep kānavotpit, sen okiwsahsañwaqat aw pituqw, pahsat pay puma unañwmokyañwu. ¹⁸ Noqw pu kutqölpa löhökqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit as nanaptat, ¹⁹ Yep qatsit-sa aw tunatyaltote', pu kāhakiwuy akw ūnatote', pu hīhihta tuñlay'kahkañw, soq lavayit aw qa tunatyaltotitñwu. Noqw öviy lavayi pumuy unañwpeq qa hihta himuy'vañwu. ²⁰ Noqw pu lomatutskwat añ üyiwqhā hapi imuy amunta. Hakim lavayit nanapte', kwusuye', hihta himuy'vayañwu; pētu sunat pakwt sihkay'tasikip hóyokput himuy'vayañwu, pu pētu payhp sunát-sikipo, pu pētu tsivót-sikip sunát-sikipo.

A Lamp under a Bowl
(Lk 8.16-18)

²¹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya sen hak wihqöhīt úwiknat, sīvut sen puvuwphpit atpipoq távini, as pam tsotsókpit ep put tsoki'taniñkañwo? ²² Pi sohsoy himu tupkiwtaqa pay mātaqtiniqe öviy pantañwu, piw sohsoy himu nanauyve hiniwhtiqa añqe' nanap-tiwniqe öviy'o. ²³ Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa. ²⁴ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Uma hihta aw tūqayyuñqey ep tunatyaltotimantani. Pi uma hihsa'haqam hakiy eñem tuwantotaqw, pay piw pan umuñem tuwantiwmantani; pu uma añ nanaptaqamuy amumi piw nāt wūhaq noiwni. ²⁵ Pi himuy'taqat aw piw pēhu noiwni; pu ñastanihqa híkispī as hihta himuy'taqey kwayhni.

The Parable of the Growing Seed

²⁶ Pu pam pañqawu: God moñwtunatyat hakiy tāqat pasva poshumit uyhqat anta. ²⁷ Pam uyht, mihikq puwñwu; pu qavoñvaqw qatuptuñwu. Nikañw poshumi ñahkuyvakañw, pu wuñqw, hin pam panhtiqtat pam qa navoti'tañwu. ²⁸ Pi tutskwa nāp hihta aniwnañwu; mohti nahpi'vañwu, pu sihkuyvañwu, pu timuy tukwsinañwu. ²⁹ Pu himu aniwhtiqtaw, pahsat pu üyi'taqa put tsahqañwu, pi höhöqyaniqat aw pítuñwuniq'ö.

The Parable of the Mustard Seed
(Mt 13.31-32, 34; Lk 13.18-19)

³⁰ Pu pam pañqawu: Ya sen itam God moñwtunatyat hihta antaqat pañqawani? Ya sen itam hihta enañ put namimahtaknayani? ³¹ Pam mustard-uyit pōsiyat anta. Pam tutskwave üyiwqhē as tūwaqatsit ep pövoshumit amuñaqw sushihsayhoya. ³² Nikañw pam

ūyiwe', wuñwe', sohsok hihta tusaqtsotskit amuhpenihqe yahsayoqtiñwu; nen wukonantaqay'vañwu. Noqw òviy sùmawuy añ masay'yuñqam put atpik kihsit añ yesvañwu. ³³ Yanhaqam pam tūwutsit hihta tuawi'taqat akw nuhtumi hīhihta yuaatañwu, pay puma hin put kwusi'wisqat pan'i. ³⁴ Pam tūtuwutsit-sa akw pumuy amumi yuaata. Nihqe pay ason pumuy nánaltyaqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi put sohsok namtömnawu.

Jesus Calms a Storm

(Mt 8.23-27; Lk 8.22-25)

³⁵ Noqw pay ép tapkiqw, pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Tuma wuhkovatuphat yupqömiya. ³⁶ Noqw puma sinmuy suhpantaqamuy añqe' hōnayāt, puma pākihut aqw yuña, Jesus haqam qátuhqat aqw'a. Noqw puma pañqw ahpiyya. Noqw pētu pākihu piw pumuy amumumya. ³⁷ Noqw wukohukvaqw, pāhu walalataqe, pākihut aqw a'nō yēvantaqe, nuñwu pay aqw kūyi ohpo. ³⁸ Noqw Jesus pākihut yūpaqwat epeq qötöpay'kañw pūwi. Noqw puma put tātaynayaqe aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, ya itamuy so'niqw um pas qa hin unañwtini? ³⁹ Noqw pam tātayht, hūkañwuy mēwage, pāhut aw pañqawu: Uyiwalte', sun yúkuu, kita. Noqw hūkañw qe'tiqw, qaan'ewakw sutmakma. ⁴⁰ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw tsawiniwyuñwa? Ya hintaqw òviy uma qa tuptsiwni'yuñwa. ⁴¹ Noqw puma pas kātayuñqe nānami pañqaqwa: Ya sen i' hak himuniqw, òviy hīkispī pas hūkañw, pu pāhu put aw tuqayvasta?

5

Jesus Heals a Man with Evil Spirits

(Mt 8.28-34; Lk 8.26-39)

¹ Pu puma wuhkovatuphat yupqöymi Gádara-sinmuy tutskwayamuy ep öki. ² Noqw Jesus pākihut añqw yamakq, pahsat pay hak tāqa tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawiwtāqa o'wat ep tuamtuhsöt añqwnikañw put ahsawva. ³ Pam tūamit ep okiw ki'ta. Noqw soon kurs hak put sómi'tani, pas sóoni, nāmahin pi hikis pas sivanamiqlölöt akw'a. ⁴ Hikis as pam qa sūs hokasosomhpit, pu sivanamiqlölöt akw sómiltiñwu. Nikañw pay pam sivanamiqlölöt nāhoy tutkitañwu; pu hokasosomhpit piñañwu. Pu soon kurs hak put áñwuy'tani. ⁵ Noqw pam tōkilnawit, pu tāwanawit tsotsmova, pu tūtuamit añ hinnumñwu, a'nō hiñqawkañwo, pu o'wat akw nātutkitinumñwu. ⁶ Noqw pam Jesus yāvoq túwahqe, aqw wárikqe, pas put aw naokiwlawhqe, ⁷ A'nō tōnay añqe' pañqawu: Ya um nuy hinhtiniqat nāwaknaka, um Jesus God Sus'oveqnihqat Tíata? Nu God atpip ūmi pañqawni: Um okiw nuy qa okiwsanni. ⁸ (Jesus pay put aw pañqawu: Tuyoy'eway hikwsi, tāqat añqw yámakuu, kita. Noqw òviy tāqa pan lavayhti.) ⁹ Noqw Jesus put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um hin mātsiwa? Noqw pam put hu'wage aw pañqawu: Nu Qaan'ewakw hintaqamu yan mātsiwa. Itam qaan'ewakw hintaqw òviy'o. ¹⁰ Noqw pam pep tutskwat añqw pumuy qa lālayniqat òviy tāqat put aw pas qaatsat nāwakna. ¹¹ Noqw pep tsotsmot áhayhke pitsötīm wuhkotonawtaqam nōnova. ¹² Noqw sohsoyam nukpanhihikwsim put aw qa nātusitotaqe pañqaqwa: Itamuy pitsötīmuy amumi hōnaqw, itam amumi yuñni. ¹³ Noqw pahsat pay Jesus pumuy hu'wa. Noqw tuyoy'e'way hīhikwsim tāqat añqw nōñakqe, pitsötīmuy amumi yuñqw, puma tōnawtaqam wuhpatpelat añ wuhkovatuphamiq a'nō yuhtukqe, pāmiq paöysoa, (lōp sōmorit pahsa'haqamo.) ¹⁴ Noqw pumuy nopni'yuñqam watqage, kīve put tūawvaya, pu añqe' tutskwavāa. Noqw sinom hin hiniwhtiqtat aw kuyvawisqe, ¹⁵ Jesus aw öki; nihqe it tāqat as nukpanhikwsit akw tuyqawiwtāqat, hal qaan'ewkw hintaqamuy hīhikwsimuy akw tuyqawiwtāñwuqat puma tutwa. Pam yuwsikañw, suyan unañway'kañw pep qatu. Noqw puma put aw yórikyaqe, pas tsātsawna. ¹⁶ Noqw hakim it nukpanhikwsit akw tuyqawiwtāñwuqat hin hintsaniwhqat

aw yórikyaqam aw kuyvawisqamuy put āawna, pu pitsōtimuy hinhtotiḡata. ¹⁷ Noḡw pay as pam pumuy tutsḡwayamuy aḡqw ahpiyniḡat puma Jesus aw ō'qalya. ¹⁸ Noḡw pam pākihut aḡw pakitoḡw, i' tāqa nukpanhikwsit akw tuyḡawiwtaḡwuḡa as put ámunniḡey aw ō'qala. ¹⁹ Noḡw pay Jesus put qa nakwhanaḡe aw paḡqawu: Um uhsinomuy amuminen, Tutuyḡawhḡa uḡ ōkwatuwhḡe, uḡem hihta ḡaōwíhinhtiqat pumuy āawnani. ²⁰ Noḡw pam ahpiynihḡe, aḡḡe' put yuaatinuma, Decapolis aḡ ahsupoḡ'a. (Pam pakwt kitsóki i'nihḡe pam'i.) Noḡw nanaptaḡam sohsoyam kātayuḡwa.

Jairus' Daughter and the Woman who Touched Jesus' Cloak
(Mt 9.18-26; Lk 8.40-56)

²¹ Noḡw Jesus pākihut akw ayoḡwat piw yamakḡ, sinom ḡaan'ewakw hintaḡam put aw tsovalti; noḡw pam wuhkovatuphat ḡalaveḡ wunu. ²² Noḡw meh, hak tāḡa tsotsvalkive moḡw'iwtaḡa Jairus yan mātsiwḡḡa pitu; nihḡe pam Jesus túwahḡe, kukmiḡ nātuvaḡe, ²³ Okiw aw naokiwhtaḡe, paḡqawu: Okiw imanawḡya mómokí. Noḡw um as okiw inumumen, uhmay akw put aw toḡokḡ, pam ḡalapte', ḡátuni. ²⁴ Noḡw Jesus put ámuma. Noḡw sinom kaysiwḡḡam put aḡkyaqe, aw hūrs homimitiwisa. ²⁵ Noḡw hak wuhti pakwt löḡ sihkay'taḡat yahsaḡwuy aḡ uḡwáy'taḡa pep nuhtuma. ²⁶ Okiw pam kaysiwḡḡamuy tūtuhiktuy amutsviy as hīhihta aḡ kānavotkaḡw, sohsok hihta himuy amuhpa' sohsoko; nit ḡa ḡas'ew hihin ḡalaptut, tuwat soḡ pas ḡalomáhinhti. ²⁷ Nihḡe pam Jesus hintsakḡat navotḡe, nuhtukwayḡḡaḡaw sinsonḡaḡ put aw pítuhḡe, yuwsiyat aw toḡo, ²⁸ Paḡḡawhḡe ōviy'o: ḡas'ew pi nu as put yuwsiyat aw tónoke' pay soon ḡa ḡalaptuni. ²⁹ Noḡw pahsat pay put aḡḡw uḡwa súlawhti; noḡw pam túyay ḡalaptuḡey nahpe sunvota. ³⁰ Noḡw kurs ōḡala nāḡaḡw yámakḡat Jesus sunvotḡe, sinmuy amumi namtókt, paḡqawu: Ya hak iyuwsiy aw toḡo? ³¹ Noḡw put aw nánatuwnayaḡam aw paḡḡaḡwa: Meh, sinom ūmi homimitota. Noḡw hinoḡw pas piw hak ūmi tónoḡat um kita? ³² Noḡw pam hakiy panhtiqat aw yórikniḡe, ōviy aḡḡe' yori. ³³ Noḡw wuhit napḡólpe hinhtiqat navotḡe, okiw tsawinneveḡ tururutikaḡw, put aw pítuhḡe, atpipo nātuwat, sohsok suan put āawna. ³⁴ Noḡw pam put aw paḡqawu: Itii, pay uhḡapēvewni uḡ ḡalaptisina. Pay um hahlaykaḡw ḡa hin'unāḡway'kaḡw, nīmani. Pay um uhtuyay aḡḡw pás ḡalaptisiwtani: ³⁵ Noḡw nāt pam yuaataḡw, hakim moḡwit kíyat aḡḡw ōkihḡe, put aw paḡḡaḡwa: Pay okiw uhti móki. Noḡw pas um piw nāt Tutuḡaynaḡat aw nunuiḡa? ³⁶ Noḡw puma paḡḡaḡwaḡw, Jesus panis navotḡe, moḡwit aw paḡqawu: Um ḡa hin unāḡwtini; pay um pánis-sa tuptsiwni'tani. ³⁷ Noḡw pay ḡa hak put ámunniḡat Jesus nakwhana, hal pay Peter-niḡw pu James-niḡw, pu tupkoat John, púma-saa. ³⁸ Pu pam moḡwit kíyat aw pítuhḡe, sinmuy mowawatotaḡamuy amumi tātayi. Puma hiḡḡawkahkaḡw, tsaykita. ³⁹ Noḡw pam aw pákihḡe, pumuy amumi paḡqawu: Ya uma hinoḡw yanhaḡam mowawatota, piw tsaykita? Pay manawḡya ḡa móki; pi pūwi. ⁴⁰ Noḡw puma put aw tutsiḡtsuyhti. Noḡw pam pumuy sohsokmuy paḡḡw lālayht, manawḡyat náyat-nikaḡw pu yuyat-nikaḡw pu put ámunyaḡamuy tsamkaḡw, manawḡyat haḡam ḡatsḡat aw paki. ⁴¹ Noḡw pam put māyat núat aw paḡqawu: Talitha cumi. Manawḡya, ḡatuptuu, nu ūmi paḡqawu, i'nihḡe pam'i. ⁴² Noḡw pahsat pay manawḡya ḡatuptuḡe nakwsu. (Pam pakwt löḡ sihkay'tasikip yahsaḡwni'ta.) Noḡw pas puma pavan kātayuḡwa. ⁴³ Noḡw pam pumuy pás mēwaḡe ḡa hak put navotniḡat amumi paḡqawu; pu puma manawḡyat hihta nopnayaniḡat amumi tutapta.

6

Jesus Rejected at Nazareth
(Mt 13.53-58; Lk 4.16-30)

¹ Pu pam paḡḡw ahpiynihḡe, nāp tutsḡway aw pitu; noḡw put aw nánatuwnayaḡam put ámunya. ² Pu nasuḡwintalōnnit aw pituḡw, pam tsotsvalkive sinmuy tutuḡaynativa.

Noqw kaysiwhqam put aw tūqayyuñqe, put aw kātayyuñqe pañqaqwa: Ya sen i' haqam iit hihta tuwi'va? Pu ya sen i' súanwuwni put aw noiwtaqa hímuu? Is uti pam may akw qaan'ewakw kātumalta! ³ Puyaw qa i' wunavutsit tumaltuwi'taqa, it Maryt tíata, imuy James, nit Joses, nit pu Judat, nit pu Simon, pumuy pāvaamu? Puyaw siwamat qa yep itamumya? Kitotaqe, put aw qaán unañwtoti. ⁴ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay God lavay'ayaat soon qa kaptsitiwñwu, hal pay nāp tutskway ep-saa, pu sinomuy amuhpaa, pu nāp kiy ep'e. ⁵ Noqw pay pam kurs hin pep a'nö hihta tumaltaniqe, öviy pay panis pam híkikwmuy tütuyyaqamuy amumi may akw tónokqe qalapsina. ⁶ Nihqe pam pumuy qatuptsiwniyamuy ep amumi kātayta. Pu pam pañ kitsókinawit sinmuy tutuqaynatinuma.

Jesus Sends out the Twelve Disciples

(Mt 10.5-15; Lk 9.1-6)

⁷ Pu pam pakwt löq sihkay'taqamuy wánwayhqe, pahsat pumuy lölöqmuy añqe' ayativa; nihqe tuyoy'e'wakw híhikwsimuy amumi pumuy öqalat huyta. ⁸ Nihqe pay pumuy qa hihta hinwisniqat amumi pañqawu. Pay panis natöñpi'wisni, qa tukpuy'wisni, qa nitkay'wisni, qa sivamoki'wisni. ⁹ Pu puma tötösi'wisni; pu qa löq napnay'wisni. ¹⁰ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Umuñaqw löyöm haqam kīmi pake', hisat pep kitsókit añqw ahpiyniqey pahsavo qátumantani. ¹¹ Pu ason kurs haqawat umuy qa pās taviyat, umumi qa tūqayyuñqw, uma pañqw ahpiynen, umuhkukqölnaqw qōat ayo tsatswimantani, pumuy amunkiwakw hihta sutuawi'tani. Nu umumi pas antsa pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, pep kitsókit ep sinmuy amuñem pas is óhini. Puma Sodom-nikañw pu Gomorrhat ep sinmuy amuhpenihqe pas pavan amuñem nuhtsel'ewayhtini. ¹² Noqw puma pañqw ahpiyyaqe, sinmuy tunatyay añqw lasyaniqat amumi yuaatinumya. ¹³ Pu puma sinmuy amuñaqw kaysiwhqamuy nukpanhíhikwsimuy ipwanwisa, pu kaysiwhqamuy tütuyyaqamuy wihkuyit akw lelwiyat, qalapsintiwise.

The Death of John the Baptist

(Mt 14.1-12; Lk 9.7-9)

¹⁴ Noqw Jesus natñwaniat ahsupoq nanaptiwhq, pep tutskwat ep Moñwi, Herod yan mātsiwhqa, put navotqe pañqawu: I' hapi kūyit akw tütuvoylalawhqa John. Pam mokiwuy añqw ahoy tātayhqe, öviy pas pavan öqaltumalat hintsaki. ¹⁵ Noqw sinom pētu pañqaqwa: Pam Elias, piw pētu pañqaqwa: Pam God lavay'ayaata, imuy lavay'aymuyatuy hisatñahaqaw yesqamuy amuni. ¹⁶ Noqw Herod put navotqe pañqawu: Ura nu John qötötkuqw, i' pam'i; kurs pam mokiwuy añqw ahoy tātayi. ¹⁷⁻¹⁹ I' Herod pi ura tupkoy Philip nōmayat hakiy Herodias amum qatuptuqw, John put aw pañqawu: Um uhtupkoy nōmanawhkiqw pam pas qa suanta. Noqw öviy Herodias pas John nōyi'ta. Noqw Herod put unañwve hinhtiniqe, John aw hakimuy hōnaqw, puma put núayaqe, sivikimi panaya. Noqw Herodias as John nñnaniqey ankañw, Herod atsviy kurs hin panhtini. ²⁰ Pi Herod John aw tunatyawmaq'ö. Pi John súanhinmakañw pās unañway qatu. Noqw Herod put aw navoti'taqe, put kaptsi'ta; nihqe put aw tūqaytaqe, nāmi soon unañwti. Nikañw pam hahlaykañw put aw tūqaytañwu. ²¹ Noqw hisat nukwáñw'ew Herod tihtiwhpuyat aw pituqw, pam nuhtumi moñw'iwyuñqamuy nōviwhqat aw tütüsama, imuy pavan solāwamomñwituyuy, pu Galilee-tutskwat ep pavansinmuy pīwu. ²² Noqw Herodias tiat māna ep pákihqe, wunimaqw, Herod put aw nahyoñwa, pu put amum yesqamu. Noqw Moñwi mānat aw pañqawu: Um hihta nāwakne', put öviy inumi tūviñtaqw, nu un put máqani, kita. ²³ Nihqe pas pam put aw qaöwílvayhtiqe pañqawu: Pay um pas nāp hihta öviy inumi tūviñtaqw, soon nu un qa máqani, hikis pas imoñwtunatyay nāsamiq yantaqata. ²⁴ Noqw pam pañqw ahpiynihqe, yuy aw pañqawu: Ya nu hihta öviy tūviñtani? Noqw pam aw pañqawu: Pay aw kūyit akw tütuvoylalawhqtat John qötöyat awu. ²⁵ Noqw pahsat

pay pam kaktaykañw, Moñwit aw pákihqe, aw pañqawu: Um kūyit akw tūtuvoylalahqat John qötöyat inpit ep íniwtaqat pay pu' nuy máqaniqat nu nāwakna. ²⁶ Noqw pas as Moñwi qahahlayhtikañw pay nuñwu pi pas aw qaöwílvayhtiqe, pu imuy pep put amum yesqamuy tuway'taqe, öviy kurs hin nawus qa hu'wanani. ²⁷ Nihqe pahsat pay hakiy nīnañwuqa put qötöyat kwistoniqat Moñwi aw pañqawu. Noqw pam ahpiynihqe, sivikive put qötöyat ayo túkuhqe, ²⁸ Inpit ep íniwtaqat kwusivaqe mānat aw put tavi. Noqw māna yuy put maqa. ²⁹ Noqw John aw nānatuwnayaqam put nanaptaqe, ep ökihqe, tokoyat haqami taviwisa.

Jesus Feeds the Five Thousand
(Mt 14.13-21; Lk 9.10-17; Jn 6.1-14)

³⁰ Noqw ima ayaiwyuñqam Jesus aw natsvalayaqe, hihta hinhtotiqey, pu hihta tūtutuqaynayaqey sohsok put āawnaya. ³¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Túmai, nuhtuñaqw haqami qayēsiwhpumiya. Nen itam hihsavo pep nāsuñwnayani. Pas pi sinom kaysiwhqam ökiwkahkañw, ahpiy sasqayaqw, öviy soon kurs hisat qenitiqw puma ñas'ew nōñösani. ³² Pu öviy puma pay nanalt pákihut akw haqami qayēsiwhpumiya. ³³ Noqw pumuy ahpiyyaqw, sinom kaysiwhqam amumi tāyuñqe, Jesus tuwi'yuñqe, sohsokivaqw kitsókit añqw pañso nāp yuhtukqe, amuhpeqtotaqe, aw tsovalti. ³⁴ Noqw Jesus pákihut añqw yámakqe, sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy túwahqe, pumuy ökwatuwa, soñawnen pi puma kanelmuy amumi qa hak tunatyawtaqat panyuñqw öviy'o. Nihqe pahsat pu pam pumuy hīhihta tutuqaynativa. ³⁵ Noqw pay nuñwu tapkiwmaq, put aw nānatuwnayaqam put awyaqe aw pañqaqwa: Pas hapi yep qayēsiwa; noqw hapi pay pas hísatniqti. ³⁶ Um as sinmuy hōnaqw, puma añqe' tutskwava nankwusani, pu kitsókinawita; nen nennem hihta tunöstuiyani; taq puma qa hihta nitkay'yuñwa. ³⁷ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Huvam nopnayaa. Noqw puma put aw pañqaqwa: Ya itam haqami huhyawise', löp sunat sīvat akw pölavikit tuiye', pumuy nopnayani? ³⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hihsa'haqam pölaviki'yuñwa? Kurs aw pohtayaa. Noqw puma nanaptaqe pañqaqwa: Tsivot pölavikita, pu löqmuy pákiwhtuy. ³⁹ Noqw puma sinmuy sakwátusaqat añ tōnawyuñqamuy yesvanayaniqat pam amumi pañqawu. ⁴⁰ Noqw sinom nānan'ik tōnawkahkañw yesva, hahqe' tsivot-sikip susnatya, pu hahqe' löp sunat pakwt sihkay'yuñqamu. ⁴¹ Noqw pam tsivot pölavikit pákiwhtuy enañ ömahtat, ömiq taykañw, put ep hahlayhtit, pölavikit yónoyhtat, put aw nānatuwnayaqamuy amumi put oya. Noqw puma sinmuy amuhpa' o'ya. Pu pam löqmuy pákiwhtuy sohsokmuy añ huyta. ⁴² Noqw sinom sohsoyam nōñösaqe ööya. ⁴³ Noqw puma pölavikit akwsinput tsovalayaqe, pakwt löq sihkay'taqat hoaput aqw opomnaya, pu pákiwhtuy akwsinput píwu. ⁴⁴ Noqw tahtaqt pölavikit añqw nōñösaqam tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqamo.

Jesus Walks on the Water
(Mt 14.22-33; Lk 6.15-21)

⁴⁵ Noqw nāt pam sinmuy añqe' hōnantaqw, put aw nānatuwnayaqam pay añwu pákihut aqw yuñe', put ahsavo ayoqwat Bethsaidat aqwyaniqat pam pahsat pay pumuy tusoqhona. ⁴⁶ Pu öviy pam sinmuy añqe' hōnaqe, nāwaknaniqe tsomomiq'a. ⁴⁷ Noqw masiphiqw, pákihu wuhkovatuphat nāsavaqe hinma; noqw pam tutskwava nālaa. ⁴⁸ Noqw pumuy amuhpewi hūhukq, öviy puma añqe' kwetstiwisqe pas qa nātusi'wisa. Noqw Jesus pumuy pantsakwisq amumi tātayhqe, tālawiwmaq pāvaqe waymakañw, pumuy amumi pituto; nihqe as pay soon pumuy amuhpeq qa yūmosani. ⁴⁹ Noqw puma put pāvaqe waymaqw tutwaqe, pay himu tualañwnihqat wūwayaqe, a'nö hiñqaqwa, ⁵⁰ Ispi puma sohsoyam put tutwaqe tsātsawnaqee. Noqw pahsat pay pam pumuy amumi yuaaykuqe pañqawu: Pay uma qa hin unañway'yuñwni. Pay nūu. Uma qa

tsawiniwyuñwini. ⁵¹ Pu pam pumuy amumiq pākihut aqw wūvi; noqw hūkañw qe'ti. Noqw puma hihin wūwankahkañw kātayyuñwa, ⁵² Puma a'nō unañway'kahkañw pōlavikit ep kātumaltiwqhāt qa mātsi'yuñqe ōviy'o.

Jesus Heals the Sick in Gennesaret

(Mt 14.34-36)

⁵³ Noqw puma ayoqwat nōñakqe, haqami tutskwat Gennesaret aw ōkihqe, pāhut qalavoq hoyoyotota. ⁵⁴ Noqw puma pākihut añqw nōñakq, pahsat pay sinom Jesus māmatsya. ⁵⁵ Nihqe tutskwat añ ahsupoq yuhtukqe, hakim tūtuyyaqamuy ahpāt añ qatsyaqamuy put hāqamnihqāt nanaptaqe, pañso pumuy tsamvanta. ⁵⁶ Noqw pam haqami kitsókimi pituqw, sen pas wuhkokitsokit, sen tutskwave kitsókit aw pituqw, sinom ōöputuy kīsonve o'yaqw, pay nas'ew yuwsiyat qalawñwayat aw tónokyaniqey put aw ō'qalya. Noqw hakim hihsa'nihqam aw tónokyaqam qalaptuya.

7

The Teaching of the Ancestors

(Mt 15.1-9)

¹ Pahsat pu ima Pharisee-sinom hakimuy tutavot tutuqaynayaqamuy Jerusalem añqw ōkihqamuy amumum Jesus aw tsovalti. ² Noqw Jesus aw nānatuwnayaqam qa māvaqtotat, nōsiwhqāt nōnovaqw, haqawat amumi tāyuñqe, pay umumi qaantaqāt tutwa. ³ Ima pi Pharisee-sinom-niqw pu sohsoyam Jew-sinom wūwukwmuy lavaiyamuy añ hinwisqe, ōviy qa māvaqtote', qa nōñosañwu. ⁴ Pu puma huhyankiñaqw ōke', qa māvaqtote', qa nōñosañwu. Pu ahpiy hīhihta añ hinwisniqāt tutaptiwqhāt puma aw tunatyawwisa. Puma yan hintsak-wisa: Puma kukyapit, pu sīsivut pās kuksiyañwu, pu sikasivat añqw tsatsqaptat yukiwyuñqata, pu nōñospita. ⁵ Noqw ōviy Pharisee-sinom, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum Jesus tūviñtotaqe aw pañqawwa: Ya ūmi nānatuwnayaqam hinoqw wūwukwmuy tutavoyamuy qa an hinwisqe, soq qa māvaqtotat, nōnovañwu? ⁶ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ura Esaias añwu pay umuy nawip'ew hinyuñqamuy pas sūañqawhqe yan pēna: Ima sinom moay akw nuy kaptsilalwa, noqw pi unañwaam inuñaqw yāvahaq'a. ⁷ Piw haktonsa inumi okiwlalwakahkañw, sinmuy tutavoyamuy pas antsa tutuqayhpinihqāt pan put tūtutuqaynaya, yan'i. ⁸ Uma pi God tutavoyat ayo yuki'kahkañw sinmuy wukwnavotiyamuy pas pas'i'yuñqe ñuy'yuñwa, sīsivut pu kukyapit pās kuksiyakahkañwo. Pu ahpiy pāvan'e'wakw hīhihta uma hinwisa. ⁹ Pu pahsat pam pumuy amumi pañqawu: Pas pi ōviy uma tutuhisnikañw umuhwukwnavotiy añ hinwisniqey ōviy God tutavoyat qa hīmuya. ¹⁰ Oviy pi Moses ura pañqawu: Um unay pu uñuy pumuy kaptsi'tani. Pu hak nay, sen yuy aqw qalomáhiñqawhqa pay as mokmantani, ura kita. ¹¹ Noqw úmawat pi pañqawwa: Pu kurs sen hak haqam nay, sen yuy aw pañqawni: Pay as ka um ihimuy akw moñwvastiniqw, piw pam Corban (pam God aw noiwa, i'nihqe pam'i) kite', pay qa hintamantani. ¹² Nihqe yan uma hakiy nay, sen yuy eñem hihta hinhtiniqw aw uhtayañwu. ¹³ Yan uma umuhwukwnavotiy nuhtumi mātapyaqe God lavaiyat ayo yuki'yuñwa, pu ahpiy yāyantaqāt uma hinwisa.

The Things that Make a Person Unclean

(Mt 15.10-20)

¹⁴ Pu pam sohsokmuy sinmuy wáñwayhqe, amumi pañqawu: Uma sohsoyam inumi tūqayyuñwe', māmatsyani. ¹⁵ Himu sinot qa ahsonvenikañw put ahsonmi pake', soon put tuyoy'ewakwtani. Pi sinot unañwayat añqw nōñantaqa hapi put tuyoy'ewakwtañwu. ¹⁶ Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa. ¹⁷ Noqw pam sinmuy amuñaqw kīmi pakiqw, put aw nānatuwnayaqam it lavayit hihta tuawi'taqāt put tūviñtota. ¹⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Puyaw uma piw pas qa mātsi'yuñwa? Puyaw himu sinot qa ahsonvenikañw put ahsonmi pake', soon put tuyoy'ewakwtaniqw uma put qa mātsi'yuñwa?

¹⁹ Ispi pam put unañwayat qa aqw pakit, ponoyat aqw pake' kwayñavehaqam maspiwñwu. Yan pam lavayhtiçe, sohsok nõsiwhqat kwanw'ewaynihqat pañqawu. ²⁰ Pu pam pañqawu: Pi himu sinot unañnaqw nõnakqa hapi put tuyoy'ewakwtañwu. ²¹ Pi iñ himu sinmuy unañwayamuy añqw nõnanta: Qalomátunatyá, nõmaqtsit sokoptunatyá, tokot sokoptunatyá, tuqwyantunatyá, ²² Uyiñwtunatyá, tuñlay'tunatyá, nukpantunatyá, unatwi, qaunánwtalqatsi, unañwtuya, nuhtumiq qalomálvayi, kwivi'nañwa, honaq'unañwa. ²³ Iñ hapi qalomáhimu sinot unañnaqw nõnantaqa hapi put tuyoy'ewakwtañwu.

A Woman's Faith
(Mt 15.21-28)

²⁴ Pu pam piw pañqw ahpiynihçe, Tyre-kitsókit, pu Sidon-kitsókit pumuy aqlavoo, nihçe kñmi pákihçe qa hak navotniqat nāwakna; nikañw soon kurs qa navotniwtani. ²⁵ Pi hakiy wuhtit tiat manawhya tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawiwtaqw, yuat Jesus hintsakqat navotçe, ep pítuhçe, kukmiq nātuva. ²⁶ I' hak wuhti pep tutskwat ep sínonikañw, Greek-sinmuy lavayiyamuy yuaata; nihçe as pam put tiyat añqw nukpanhikwsit hóroknaniqat okiw aw nāwakna. ²⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ason tsátsayom mohti õõyani, taq soon pi hak tsátsakwmuy nõsiwhqayamuy õmahtat, pu popkotuy amumi maspañwu. ²⁸ Noqw pam lavayhtiçe aw pañqawu: Pas antsaa, Tutuyqawhqa; noqw pay pi popkot nõnõspit atpikaçe tsátsakwmuy nõvayamuy piñput nõnovañwu. ²⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um yan lavayhtit nímáni. Pay nukpanhikwsi uhtiy añqw yama. ³⁰ Noqw wuhti kiy ep pituqw pay kurs nukpanhikwsi put tiyat añqw yama; noqw pam ahpay añ wáõkiwta.

Jesus Heals a Deaf and Dumb Man

³¹ Pu piw Jesus Tyre-nikañw pu Sidon pumuy qalañaqw ahpiynihçe, Decapolist tutskwat qalavaçe hinmakañw, Galileet ep wuhkovatuphat ep pitu. ³² Noqw hakim hakiy naqsõp'iwkañw huhrulqat yuaataqat put aw wikvayaçe, as pam put aw hintsanniqat aw nānawakna. ³³ Noqw pam suhpantaqamuy sinmuy amuñaqw put qalavo wikt, put naqvumiq malatsiy panat, tóhakt, leniyat aw toño, ³⁴ Nit pu õmiq yorikt, wupahikwsut, put aw pañqawu: Ephphatha, (hõtsíltii, i'nihçe pam'i). ³⁵ Noqw pahsat pay put naqvuat hõtsíltiqw, pu leñiat nāhiwa. Noqw pam suyan yuaativa. ³⁶ Noqw pam pumuy mēwaçe put pantaqat qa hakiy āawnayaniqat amumi pañqawu. Noqw tuwat soq pam pumuy pās mēwaqw pahsat pas puma añçe' tunvotnaya. ³⁷ Pas pi puma kātayyuñçe, õviy pañqaqwa: Pas sohsok hihta qaõwíhinhti; pas nanaqsõptuy naqvuyamuy hõtahta, pu qayuáatotaqamuy yuaaykina.

8

Jesus Feeds the Four Thousand
(Mt 15.32-39)

¹ Noqw ephaqam sinom wukotsovawkañw, qa hihta nitkay'yuñqw, Jesus put aw nánatuwnayaqamuy wáñwayhçe, amumi pañqawu: ² Pas nu sinmuy õkwatuwa, pu' pāyis tēvep inumumyakahkañw, okiw kurs hihta nõnovani. ³ Noqw nu pumuy qa õyiwyuñqamuy kikiyamuy añçe' hõnaqw, soon puma qa māmañuani, pi pētu yāvaqhaqaw õki. ⁴ Noqw put aw nánatuwnayaqam lavayhtotiçe put aw pañqaqwa: Puyaw sen hak haqam nõsiwhqatnen imuy sinmuy yep qayēsiwhpuve haqam õynani? ⁵ Noqw pam pumuy tūviñta: Ya uma hihsa'haqam pōlaviki'yuñwa? Noqw puma pañqaqwa: Tsáñee. ⁶ Pu pam sinmuy tutskwava yesvaniqat amumi pañqawu. Nit pu pam tsañe' pōlavikit õmahtat, put ep hahlayhti, nit put yõñoyhtat, pu put aw nánatuwnayaqamuy amumi put oya, sinmuy nopnayaniqat õviy'o. Noqw puma panhtoti. ⁷ Noqw puma hikikw hiñsakwmuy pāvakiwhtuy kinumya. Noqw pam pumuy ep hahlayhtit, pu put aw nánatuwnayaqam sinmuy piw nopnayaniqat amumi pañqawu. ⁸ Pu õviy puma nõnõsaçe õõya. Noqw puma yõñoyhput

akwsin̄qat tsovalayaqe, tsañe' hoaput añ opomnaya. ⁹ Noqw ima n̄nōsaqam nālöp sōmorit pahsa'haqamo. Noqw pam pumuy añqe' hōna. ¹⁰ Nit pahsat pay pam put aw nānatuwnayaqamuy amumum pākihut aqw pakit, Dalmanutha-tutskwat ep pitu.

The Pharisees Ask for a Miracle
(Mt 16.1-4)

¹¹ Noqw hakim Pharisee-sinom put aw ökihqe, amum nānwuy'yuñqe, put aw tuwan-tota; nihqe as pam òñaqw kātatayhpi hihta tuawi'taqat mahtaknaniqat put aw ö'qalya. ¹² Noqw pam unañwpeq öykitat pañqawu: Ya hinoqw pu' qatsivapsiwyuñqam kātatayhpi hihta tuawi'taqat aw yórikyaniquey-sa nānawakna? Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay soon kātatayhpi hihta tuawi'taqa pu' qatsivapsiwyuñqamuy amumi mahtakiwni. ¹³ Pu pam pumuy amuñaqw nakwsut, pākihut aqw piw paki, wuhkovatuphat yupqöymiq yámakniqee.

The Yeast of the Pharisees and of Herod
(Mt 16.5-12)

¹⁴ Noqw put aw nānatuwnayaqam kurs pōlavikit suhtokya; pay puma pākihut añqw pas panis sūkw pōlaviki'yuñwa. ¹⁵ Noqw pam pumuy u'nanaqe, amumi pañqawu: Uma tunatyaltote', Pharisee-sinmuy pēkeniyamuy ep qa ūnaiwyuñwni, pu Herod pēkeniyat ep'e. ¹⁶ Noqw puma nānami pañqaqwa: Itam qa nitkay'wisq, öviy pañqawu. ¹⁷ Noqw Jesus put navotqe, pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw qa pōlaviki'wisqey lavayta? Puyaw uma nāt a'nō unañway'yuñwa? ¹⁸ Ya uma pōsi'kahkañw qa tāyuñwa, piw naqvuy'kahkañw, qa nanvotya? Ya uma qa u'ni'yuñwa? ¹⁹ Ura nu tsivót-sikip sōmorit pahsa'nihqamuy tahtaqtuy amuhpa' tsivot pōlavikit yónoyhtaqw, uma akwsin̄qat tsovalayaqe, hihsakip hoaput opomnaya? Noqw puma put aw pañqaqwa: Pakwt löq sihkay'taqata. ²⁰ Pu ura nu nālöp sōmorit pahsa'nihqamuy sinmuy amuhpa' tsañe' pōlavikit yónoyhtaqw, uma akwsin̄qat tsovalayaqe, hihsakip hoaput opomnaya? Noqw puma pañqaqwa: Tsáñee. ²¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw ya hintaqw öviy uma nāto qa māmatsya?

Jesus Heals a Blind Man at Bethsaida

²² Pu pam Bethsaidat ep pitu. Noqw hakim hakiy qapostalqat put aw wikvayaqe, pam put aw hintsanniqat aw nānawakna. ²³ Noqw pam qapostalqat māyat ñuat, kīñaqw qalavo put wīki; nit put posmiq tōhakt, pu lövaqw may akw put aw toñokt, sen pam hihta túwahqat tūviñta. ²⁴ Noqw pam kwuhpukt, pañqawu: Pay nu sinmuy himutsotskit anyuñqamuy yaktaqw tuwa. ²⁵ Noqw pahsat pu piw pam put posmiq lövaqw may akw hintsanqw, put pōsiat tālawva. Noqw pam powaltiqe, pas suyan sohsokmuy tuwa. ²⁶ Pu Jesus put kīyat aw hōna pañqawkañwo: Um qa kīmini; piw um qa hakiy kīve it āawnani.

Peter's Declaration about Jesus
(Mt 16.13-20; Lk 9.18-21)

²⁷ Pu Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumum pañqw ahpiynihqe, Caesarea Philippi añ kitsókinawit nakwsu. Noqw pumuy pañsoyaqw, pam put aw nānatuwnayaqamuy tūviñtaqe amumi pañqawu: Ya sinom nuy hákiynihqat pañqaqwa? ²⁸ Noqw puma pañqaqwa: Yaw um kūyit kw tūtuvoylalawhqa John-nihqat pañqaqwa. Pu yaw um Elias-nihqat pētū pañqaqwa. Pu haqawatuyniqw yaw um himuwa God lavay'ayaata. ²⁹ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Noqw úmuyniqw nu hak'i? Noqw Peter hu'wage, put aw pañqawu: Um hapi Christ, (God ahpiy moñw'asi'taqa). ³⁰ Noqw pam pumuy pās mēwage, puma put pantaqat qa hakiy āawnayaniqat amumi pañqawu.

Jesus Speaks about His Suffering and Death
(Mt 16.21-28; Lk 9.22-27)

³¹ Pahsat pu pam yuaativaqe, pumuy amumi pañqawu: Pas nu' Sinot Tiat kurs hin hīhihta añ qa kānavotni. Noqw ima wukw'a'yat-niqw, pu God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam nuy tūvayani, piw nuy nīnayani. Noqw pāyis talq nu ahoy tātayni. ³² Noqw pam it pas suyan pañqawhq, ōviy Peter put qalavo lánaknat mēwa. ³³ Noqw pam namtökqe, put aw nánatuwnayaqamuy amuhpa' tātayht, Peter u'nanaqe aw pañqawu: Inuhkwayñavoo, Satan! taq um qa God tunatyayat wūwantat, tuwat soq sinmuy tunatyayamuyu. ³⁴ Pu pam sinmuy put aw nánatuwnayaqamuy enañ wáñwayhqe amumi pañqawu: Inuñkniqey nāwaknaqa nāqahihtatat, nahoylehtsiy ikwiltat, inuñk nakwsumantani. ³⁵ Pi qatsiy kahkawnaqa hapi put kwayhni; pu inuñem tunatyat, pu lomatuwawit ōviy qatsiy kwayhqa hapi put tuyqawvani. ³⁶ Ispi puyaw as sino tūwaqatsit sohsok himuy'vakañw nāp qatsiy kwahe', hin pam put akw moñwvastini? ³⁷ Ya sen sino hihta akw qatsiy ahoy nāptini? ³⁸ Paniqw hapi ōviy haqawa pu' tuskap'iwyuñqamuy, qaanhinwisqamuy qatsívaptsiwyuñqamuy amutpip nuy, ilavayiy enañ hahmanqw, nu' Sinot Tiat put hapi tuwat hahmanni, nu hisat ihoñviaymuy qahováriwyuñqamuy tsamkañw, Inay lolmat tālawñwayat yankañw pītee.

9

¹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Soon pas hisat God moñwtunatyat ōqalat yankañw pítuni. Noqw ima yep hoñqamuy amuñaqw haqawat nāt mokiwyu qa aw öke' put aw yórikyani.

The Transfiguration (Mt 17.1-13; Lk 9.28-36)

² Pu ahipiy navaysikis talq, Jesus Peter-nit, James, pu John, púmuy-sa tsamkañw, haqami wupatukwit aqwnihqe, pepeq pumuy amutpik alónti. ³ Noqw yuwsiat nūvat an qōtsatiqe pavan pas talqaqsala; noqw pas soon hak tūwaqatsit ep tsatsákmōtsaput hintsakqa put an pas pavan qōtsatani. ⁴ Noqw pahsat pu Elias, Moses amum pumuy amumi mātaqtique, Jesus amum yuaata. ⁵ Noqw Peter lavayhtiqe, Jesus aw pañqawu: Tutuqaynaqa, pas hapi itam yépeqyaqw lolma. Himu as ōviy itam payhp kistotani, suk-wat únemnit, pu suk-wat Moses énemnit, pu suk-wat Elias éñemi. ⁶ Pay pam kurs hiñqawniqe ōviy pañqawu, pas puma tsātsawnaqw ōviy'o. ⁷ Noqw ōmaw pepeq pumuy amumi kihsiwnaqw, añqaqw hakiy tōnaat pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; put uma aw tuqayvahsi'wisni. ⁸ Noqw āpiy pay puma añqe' yórikyat, qa hakiy tutwa; pay Jesus nāla pumuy amumuma. ⁹ Noqw puma tūkwiñaqw hanwisq, pam pumuy pās mēwaqe, amumi pañqawu: Ason pas nu' Sinot Tiat hisat mokiwyu añqw ahoy tātayniqat aw pahsavo uma hin yórikyaqey qa hakiy āawnayani. ¹⁰ Noqw puma put lavayiyat ñuy'yuñwa; nihqe pam mokiwyu añqw ahoy tātayniqey hiñqawhqat nātuviñlalwa. ¹¹ Noqw puma put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Ya hinoqw tutavot tutuqaynayaqam Elias soon qa mohti pítuniqat lavayta? ¹² Noqw pam pumuy hu'waqe amumi pañqawu: Pay Elias pas antsa mohti pite', sohsok hihta añ ahoy aw antsantani. Noqw Sinot Tiat hin pey'taqw, pan kurs nu hin qa hīhihta añ kānavote', qa hímuniwhtini. ¹³ Noqw nu umumi pañqawni: Pay as Elias pas antsa pitu. Noqw puma hin nānawaknaqey an put hintsatsna, hin pam pey'taqat pan'i.

Jesus Heals a Boy with an Evil Spirit (Mt 17.14-21; Lk 9.37-43a)

¹⁴ Noqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pítuhqe, sinom qaan'ewakw hintaqam pumuy amumi tsovawtaqamuy amumi yóri. Noqw tutavot tutuqaynayaqam pumuy amumum hīhihta yuaatotaqe, pumuy tūviñlalwa. ¹⁵ Noqw sinom sohsoyam Jesus tutwaqe, pas aw kātayyuñqe, pahsat pay aw yuhtukqe aw hahlayhtoti. ¹⁶ Noqw pam tutavot tutuqaynayaqamuy amumi pañqawu: Ya uma hihta pumuy amumum yuaatota?

¹⁷ Noqw sinmuy amuñaqw haqawa lavayhtiqe aw pañqawu: Tutuqaynaqa, nu as itiy tiyot ūmi wikva, hikwsi hakiy lavaiyat nawhkiñwuqat akw okiw pam tuyqawiwtawq wōviy'o. ¹⁸ Hikwsi put haqam ñue' okiw tutskwamiq put tūvañwu; noqw qōtmokñwu, pu tamay ñuriritikañw nawhtañwu. Noqw as ūmi nánatuwnayaqam put añqw put ayo hóroknayaniqat nu amumi pañqawhq, pay puma kurs hin panhtotini. ¹⁹ Noqw pam lavayhtiqe, put aw pañqawu: Is ohi uma pu' qatsívaptsiwuyñqam qatuptsiwñi'yuyñqamu, ya nu hihsavohaqam umumum yantani? Ya nu hihsavohaqam umuy maqsonlawni? Pew wikyaa. ²⁰ Noqw puma put aw put wikya. Noqw hikwsi Jesus tuwaqw, tiyo homimiykuqe, okiw pam tutskwamiq yēvaqe, qōtmokiwkañw añqe' waöōtinuma. ²¹ Noqw Jesus put nayat tūviñtaqe, aw pañqawu: Ya i' hísathaqam it aw pitu? Noqw pam pañqawu: Pay tsayñahaqaq'ö. ²² Noqw pam piép as it hovalanik qōhit aqw tūvañwu, pu pāhut aqw'a. Noqw kurs um hihta tuwi'te', um okiw itamuy ökwatuwni, nen itamuy paañwani. ²³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um tuptsiwhq'ö; tuptsiwhqat enem sohsy himu pasiwta. ²⁴ Pahsat pu tsākw naat okiw pakkañw pañqawu: Tutuyqawhqa, nu tuptsiwa, um okiw iöwituptsiwñiy ep nuy paañwani. ²⁵ Noqw sinom put aw yuyutyaqw, Jesus amumi yórikqe, tuyoy'ewakw hikwsit mēwaqe, aw pañqawu: Um hikwsi hakiy lavaiyat nawhkiñwuqa pu naqvuyat uhtañwuqa, nu ūmi pas pañqawni: Um put añqw yámakni; nen pāpu qa hisat aw pákini. ²⁶ Noqw hikwsi a'nö hiñqawht, put homimiykunat, añqw yama. Noqw pay sumataq pas mokq, öviy wūhakñiqam pañqaqwa: Pay möki. ²⁷ Noqw Jesus put mayat ñuat, láñaknaqw, pam wunuptu. ²⁸ Noqw pam ahpami pakiqw, put aw nánatuwnayaqam pay nanaltyakahkañw put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Ya hintaqw öviy itam kurs hin put hóroknayani? ²⁹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay i' yantaqa pas nāwakinpit akw-nikañw pu napwalnit-sa akw ayo hórokñiwñwu.

Jesus Speaks again about His Death
(Mt 17.22-23; Lk 9.43b-45)

³⁰ Noqw puma pañqw ahpiyyaqe, Galilee-tutskwat añ ayo nōña; noqw qa hak put navoti'taniqat pam nāwakna. ³¹ Pi pam put aw nánatuwnayaqamuy tutuqaynaqe, amumi pañqawu: Nu' Sinot Tiat sinmuy öqalayamuy aw mātaviwñi. Noqw puma nuy nīnayani. Noqw ason nu nīniwe', payis talqat ep ahoy tātayni. ³² Noqw puma put hiñqawhqa qa māmatsyakañw, piw put tūviñtotaniqey nānahtsopya.

Who Is the Greatest?
(Mt 18.1-5; Lk 9.46-48)

³³ Pu pam Capernaum ep pitu. Nihqe pam ahpavenikañw pumuy yan tūviñta: Ya uma añqwyaqe hihta nānami pas pavan yuaatiwisa? ³⁴ Noqw puma qa hiñqaqwa; puma pi añqwyaqe haqawa pa pas suspavanniqat nānami yuaatiwisa. ³⁵ Noqw pam qatuptut pakwt löq sihkay'taqamuy wánwayhqe, amumi pañqawu: Mohpeqñiqey nāwaknaqa hapi sohsokmuy amuñaqw nuhtuñkmantani, pu sohsokmuy tumalay'tamantani. ³⁶ Pu pam hakiy tsākw pañso wikqe, amuhsonve tavit, put tsöpahtat, pumuy amumi pañqawu: ³⁷ Haqawa inuñem yan hihtawat tsākw pās távihqa hapi nuy pās távimantani, pu haqawa nuy pās távihqa hapi qa nuy pās tavit, añqw nuy pew távihqat pās távimantani.

Who Is not against Us Is for Us
(Lk 9.49-50)

³⁸ Noqw John lavayhtiqe, pañqawu: Tutuqaynaqa, hak itamum qa hinmaqa uh-natñwaniy aw yankañw nukpanhikwsimuy ipwanta. Noqw itam aw yórikyaqe put mēwaya, qa itamum hinnumqw öviy'o. ³⁹ Noqw Jesus pañqawu: Uma qa mēwantotani. Soon pi hak haqam inatñwaniy aw yankañw kātataypit hintsakqa nuy paysoq qalomáyuaatani. ⁴⁰ Qa itamuhpew'iwtaqa hapi itamuma. ⁴¹ Pas antsa nu umumi

pañqawni: Hak haqam inuñem umuy Christ sinomatniqw òviy umuy kuyapkuynaqa pas soon qa ahsatiy òmahtani.

Temptations to Sin
(Mt 18.6-9; Lk 17.1-2)

⁴² Pu kurs haqawa imuy tsàtsakwmuy hihtawat inumi tuptsiwni'taqat lasnaqw, pay pi tatam put kwapkaqe wukomata hāyiltiqw pam wuhkovatuphamiq tūviwhq, pam pantaqa put eñem pay ñas'ewni. ⁴³ Noqw òviy kurs uhma uñ lasnaqw, um put ayo tūkuni. Pay pi um tatam qa pasiwkañw qatsit aw pākini, hikis pi as um lōqmuy may'kañw maskiveq qōhit pas qa tokñwuqat aqw pākini. ⁴⁴ Pepeq ātu pumuy sówantotaqam qa so'ñwu, piw qōhi pas qa tokñwu. ⁴⁵ Pu kurs uhkuku uñ lasnaqw, um put ayo tūkuni; Pay pi um tatam qa pasiwkañw qatsit aw pākini, hikis pi as um lōqmuy kuhkuy'kañw maskiveq qōhit pas qa tokñwuqat aqw tūviwini. ⁴⁶ Pepeq ātu pumuy sówantotaqam qa so'ñwu, piw qōhi pas qa tokñwu. ⁴⁷ Pu kurs uhposi uñ lasnaqw, um put ayo hórknani. Pay pi um tatam sūkw pōsi'kañw God moñwtunatyayat aw pākini, hikis pi as um lōqmuy pōsi'kañw maskiveq qōhit pas qa tokñwuqat aqw tūviwini. ⁴⁸ Pepeq ātu pumuy sówantotaqam qa so'ñwu, piw qōhi pas qa tokñwu. ⁴⁹ Pi sohsoyam qōhit akw suhutiwyani, pu sohsoy hom'oyi òñat akw suhutiwini. ⁵⁰ Òña as lolma. Nīkañw kurs as pam suhuviwiniqw, ya sen uma hihta akw put suhutotani? Uma suhupkiwyuñwini, nen uma qa nānami hin unañway'yuñwini.

10

Jesus Teaches about Divorce
(Mt 19.1-12; Lk 16.18)

¹ Pu pam pañqw nakwsukañw, Jordan pāyut yupqōyve Judea-tutskwat aqlavo pitu. Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam piw put aw òki. Noqw pay pi pam panhtiñwunihqe piw pumuy tutuqaynativa. ² Noqw Pharisee-sinom put aw òkihqe, unahepyaqe, tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Ya tāqa nōmay mātapniniqw pam súaanta? ³ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Ya Moses umumi hin tutapta? ⁴ Noqw puma pañqaqwa: Hak nōmay mātapnik pan put eñem tutuventat, put hōnamantaniqat Moses sinmuy pan nakwhana. ⁵ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay pi uma a'nō unañway'yuñqw, òviy Moses it tutavot umuñem pēna. ⁶ Noqw pi as yayhniwhqat añqaqw hisat hīhihta yukiltiqat pepeq God tāqat pu wuhtit pumuy yuku. ⁷ Paniqw hapi òviy tāqa nay, pu yuy mātap, nōmay aw huruhtimantani. ⁸ Noqw puma lōyōmnikañw sūkw tokot antamantani. Noqw òviy hapi puma pāpu qa lōyōmnit sūka tókoniñwu. ⁹ Paniqw òviy God hakimuy namitsakaqat qa hak nāhoy távini. ¹⁰ Noqw put aw nānatuwnayaqam ahpave pay piw nāt put tūviñtota. ¹¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Hak nōmay mātap, piw sukw amum qatupte', tokot sokoptaqey akw nōmay ehpewi qaanhtiñwu. ¹² Pu kurs wuhti kōñay mātap, piw sukw amum qatupte', pam tokot sokoptañwu.

Jesus Blesses Little Children
(Mt 19.13-15; Lk 18.15-17)

¹³ Noqw hakim tsàtsakwmuy tsamkahkañw, Jesus aw òkihqe, as pam pumuy amumi hintsanniqat aw pañqaqwa. Noqw put aw nānatuwnayaqam pumuy tusoqmewaya. ¹⁴ Noqw Jesus put túwahqe, qa yan unañwtiqe, amumi pañqawu: Uma tsàtsakwmuy inumi nakwhanayani; uma qa mēwantotani. Pi panyuñqam hapi God moñwtunatyayat ep sinoiwyuñwa. ¹⁵ Pas nu umumi súañqawni: Hak God moñwtunatyayat tsākw qa an kwúsuhqa pas soon pañso pākini. ¹⁶ Pu pam pumuy tsōpalawkañw, amumi mámatyawht, òqalanta.

*The Rich Man**(Mt 19.16-30; Lk 18.18-30)*

¹⁷ Noq̄w pam pañq̄w ahpiyniq̄w, hak tiyo añq̄aq̄w wárikiwtaq̄e put atpipo tamötswunuptut, aw tūviñtaq̄e pañq̄awu: Lomatutuq̄aynaq̄a, ya nu hihta hinhte', qatsit qa so'taq̄at himuy'vani? ¹⁸ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Ya um hinoq̄w nuy lolmalawu? Pi qa hak lolma, hal pas God-saa. ¹⁹ Pay pi um hinwisniq̄at tutavot navoti'ta: Um tokot qa sokoptani; um hakiy qa nīnamantani; um hihta qa ūuymantani; um hakiy hihta qa atsátoynamantani; um unay, pu unuy, pumuy kaptsi'tamantani, it'a. ²⁰ Noq̄w pam lavayhtiq̄e aw pañq̄awu: Tutuq̄aynaq̄a, pay nu pas itsákoy añq̄aq̄w put sohsok añ hinma. ²¹ Pahsat pu Jesus put aw taynumq̄e, aw unañway'ta; nihq̄e aw pañq̄awu: Um sūpwat hihta ep qa pasiwta. Um ahpiyñen hihta uhhimuy húyani; nen añ ōokiwyaq̄amuy sīvat huytani. Nen um ōveqatsit ep hihta hihkay'taq̄at himuy'vani. Pu um añq̄wñen nahoylehtsit kwusut inuñkni. ²² Noq̄w pam put lavayit ep unañwmokq̄e, qahahlaykañw pañq̄w ahpiy'o; pam hihta nihti'taq̄e ōviy'o. ²³ Pu Jesus añq̄e' yorikt, put aw nánatuwnayaq̄amuy amumi pañq̄awu: Pas kahaksinmuy amuñem q̄atuvoshinta God moñwtunatyayat aw yuñwniq̄'ō. ²⁴ Noq̄w put aw nánatuwnayaq̄am put lavayiyat ep hin kurs wūwaya. Noq̄w Jesus piw lavayhtiq̄e amumi pañq̄awu: Tōtimu, pas kāhakiwuy aw yanyuñq̄amuy amuñem q̄atuvoshinta God moñwtunatyayat aw yuñwniq̄'ō. ²⁵ Pay himu pohko pōlay'taq̄a tsakomostat añ pórokput añ yámakniniq̄w pam pay qa pas qa tūvosi. Noq̄w pay kahaksino God moñwtunatyayat aw pákiniq̄w pam put eñem pas q̄atūvosi. ²⁶ Noq̄w pahsat puma tis pas kurs hin wūwayaq̄e, nānami pañq̄aq̄wa: Noq̄w pantaniq̄w, hak sen ayo yámakni? ²⁷ Noq̄w Jesus pumuy amuhpa' taykañw pañq̄awu: Pay sinmuyniq̄w i' kurs hin pasiwatani. Nikañw God-niq̄w qa panta. Pi God-niq̄w sohsoy himu pasiwta. ²⁸ Pahsat pu Peter yuaaykuq̄e aw pañq̄awu: Meh, itam hapi sohsoy hihta tatamhtotat, unñk nankwusa. ²⁹ Noq̄w Jesus lavayhtiq̄e pañq̄awu: Pas antsa nu umumi pañq̄awni: Pas qa hak paysoq̄ kiy, sen pāvamuy, sen tupkomuy, sen q̄ōq̄amuy, sen siwamuy, sen nay, sen yuy, sen nōmay, sen timuy, sen pāvasay inuñem tunatyat-nikañw pu lomatuawit eñem tunatyat ōviy mātavi. ³⁰ Nikañw pam tuwat it qatsit ep tsivót-sikip sunát-sikip hóyokiwtaq̄at himuy'vani: Kīkihuta, pāvamuyu, tupkomuyu, q̄ōq̄amuyu, siwamuyu, yūmuyu, tímuyu, pu pāvasata, pu okiwsahsanpit énaña; pu piw qatsit nātoniq̄at ep qatsit qaso'taq̄ata. ³¹ Nikañw hapi kaysiwhq̄am mohti'wisq̄am nuhtuñktotini; pu nuhtuñkyaq̄am mohti'wisni.

*Jesus Speaks about His Death a Third Time**(Mt 20.17-19; Lk 18.31-34)*

³² Noq̄w puma pañ Jerusalem aq̄wyaq̄w, Jesus pumuy amupyeve hinma; noq̄w puma hin kurs wūwankahkañw, maq̄asneveq̄ añk hinwisa. Noq̄w pam pakwt löq̄ sihkay'taq̄amuy piw namitsovalat, hin pam hintsaniwniq̄ey pumuy āwintiva; ³³ Nihq̄e amumi pañq̄awu: Meh, itam hapi Jerusalem aq̄wya. Noq̄w nu' Sinot Tiat God awwat mohpeq̄ momñwituy-nikañw pu tutavot tūtutuq̄aynayaq̄amuy amumi mātaviwni. Noq̄w puma nuy mokiwyuy hihkay'taq̄at pañq̄aq̄wani; nen imuy qa-Jew-sinmuy amumi nuy noayani. ³⁴ Noq̄w puma inumi tututsiwyat, nuy wuvalalwat, inumi tōhtotani; nen nuy nīnayani. Noq̄w pāyis talq̄ nu ahoy tātayni.

*The Request of James and John**(Mt 20.20-28)*

³⁵ Noq̄w hakiy Zebedeet timat James-niq̄w pu John, puma Jesus aw pítuhq̄e, aw pañq̄awu: Tutuq̄aynaq̄a, um as itamuy hin nāwaknaq̄w pañ itamuy hintsanni. ³⁶ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Ya nu hihta umuñem hinhtiniq̄at uma nāwakna? ³⁷ Noq̄w puma put aw pañq̄awu: Ason um moñwq̄atuptuq̄w, as itamuñaq̄w haq̄awa uhputvaq̄e q̄atuq̄w, pu suhkawa uhsuyvaq̄e q̄átuniq̄at um itamuy hu'wanani. ³⁸ Noq̄w Jesus pumuy

amumi pañqawu: Uma hihta òviy tūviñlawhqeý qa mǎtsi'ta. Ya pay nuy kǎnavotpit añqw yúkuniqat añqw uma yúkuniqey suhtaq'ewa? Ya sen uma nuy hin tuvoylaiwtaqat pan tuvoylatiwniqe òviy'o? ³⁹ Noqw puma put aw pañqawu: Owi, pay itam soon qa panhtini. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu kǎnavotpit añqw yúkuniqat uma as soon añqw qa yúkuni; pu nu hin piw tuvoylatiwqhát uma soon as qa pan tuvoylatiwyani. ⁴⁰ Nikañw pay nu hakiy iputvaqe sen isuyvaqe qátuniqat pañqawniqey òqalat qa pasi-wta. Nikañw pay ason pas pam hakimuy amuñem na'sastiwhq, pumuy amumi pam noiwni. ⁴¹ Noqw ima pakwtnihqam put nanaptaqe, James-nikañw pu John, pumuy amumi qa yan unañwtoti. ⁴² Noqw Jesus pumuy wǎñwayhqe, amumi pañqawu: Pay uma navoti'yuñqw, imuy qa-Jew-sinmuy amumi moñw'iwyuñqey yan tūñwantiwyaqam pumuy amumi tutuyqawya; pu pumuy amuhpa' pavansinom òqalay pumuy nanvotnati-wisa. ⁴³ Nikañw uma hapi qa panhtotimantani; pay umuñaqw haqawa pas pāvanniqey nāwaknaqa umuy tumalay'tani. ⁴⁴ Pu uma haqawa pas susmohpeqniqey nāwaknaqa sohsokmuy tūwikiamni. ⁴⁵ Hikis pi nu' Sinot Tiat qa hihta tu'yalawniqe òviy pitu; pi nu nuhtumi unañwtapniqe òviy pitu, piw sinmuy kaysiwhqamuy amuñem iqatsiy táviniqee, pumuy ayo óyaniqe òviy'o.

Jesus Heals Blind Bartimaeus
(Mt 20.29-34; Lk 18.35-43)

⁴⁶ Pu puma Jericho aw öki. Noqw pam put aw nǎnatuwnayaqamuy-nikañw pu sinmuy kaysiwhqamuy amumum Jericho añqw ahpiyniqw, hak qapostalqa Bartimaeus yan mǎtsiwhqa, hakiy Timaeus tiat, pöhut qalave qatukañw, okiw nuhtumi hihta tuñlay'ta. ⁴⁷ Noqw yaw hak Nazareth añqw tāqa Jesus pañnihqat pam navotqe, put aw tsa'lawhqe pañqawu: Um Jesus, David Tíata, okiw nuy ökwatuwaa. ⁴⁸ Noqw hakim wūhaqniqam put mēwayaqe, qa hiñqawlawniqat aw pañqaqwa. Noqw pahsat pu pam òvaqe tsa'lawhqe pañqawlawu: Um David Tíata, okiw nuy ökwatuwaa. ⁴⁹ Noqw Jesus pep huruhtit, puma put wǎñwayyaniqat amumi pañqawu. Noqw puma qapostalqat wǎñwayyaqe aw pañqaqwa: Hahlayhtit, wunuptuu; pam un wǎñwaylawu. ⁵⁰ Noqw pam usimniy ayohaqami tūvat, wunuptut, Jesus aw nakwsu. ⁵¹ Noqw Jesus lavayhtiye, put aw pañqawu: Ya nu un hintsanniqat um nāwakna? Noqw qapostalqa put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um as okiw ivosiy tǎlawnani. ⁵² Noqw Jesus put aw pañqawu: Taa, pay um nímani; uhqapevewni un powata. Noqw pahsat pay pam pōsiy tǎlawnaqe, pahpiy pōhpava Jesus añki.

11

The Triumphant Entry into Jerusalem
(Mt 21.1-11; Lk 19.28-40; Jn 12.12-19)

¹ Noqw puma Jerusalem ahayhp ökiwisa, tsomot Ólivet aw'i. Pep hapi Bethphage-kitsóki-nikañw pu Bethany-kitsóki wunu. Noqw pumuy pañso ökiqw, Jesus lōqmuy put aw nǎnatuwnayaqamuy ayataqe, ² Amumi pañqawu: Uma kitsókit umupyeve wūnuhqat awni. Nen uma panis ep pake', pay morohyat pas nāt qa hisat hak aqw wupqat sómiwtaqat tūwani. Uma put ñaht, añqw wikni. ³ Pu ason kurs hak umuy hinoqw pantsakqat pañqawhqa, uma put aw pañqawni: Itahtutuyqawhqa put haqni'ta, uma aw kítani. Noqw pahsat pay pam añqw put lǎlayni. ⁴ Noqw puma ahpiynihqe, haqam ihp pōnalsive hötsíwat aqlap morohyat sómiwtaqat tuwa; nihqe puma put ñaha. ⁵ Noqw pumuy pantsakq, hakim pep hoñqam pumuy amumi pañqaqwa: Ya uma hinoqw morohyat náñaha? ⁶ Pu òviy Jesus pumuy amumi hin tutaptaqat puma pan amumi lavayhti. Noqw puma pumuy mǎtapyá. ⁷ Noqw puma Jesus aw morohyat wikvaqe, put aqw yuwsiy ahpata. Noqw pam aqw wūvi. ⁸ Noqw kaysiwhqam pōnawit yuwsiy ahpata. Noqw pētū himutsotskit nantaqayat tsahqayaqe, put pōnawit ahpata. ⁹ Pu ima mohti'wisqam-niqw pu amuñkyaqam tsa'tiwisqe pañqawwisa: Öqawmañwu!

Nam Tutuyqawhقات natñwaniyat aw yankañw pitutoqa tayawintiwa. ¹⁰ Nam itanay David moñwtunatyat Tutuyqawhقات natñwaniyat añ pitutoqa tayawintiwa. Nam God Sus'oveqniha put öqalaa! ¹¹ Noqw Jesus Jerusalem aw pákihqe, God kíyat awnihqe, sohsok hihta añ yori. Noqw pay pas hisatniqtiqw, öviy pam pakwt löq sihkay'taqamuy amumum pañqw Bethany-kitsókit aw'i.

Jesus Curses the Fig Tree
(Mt 21.18-19)

¹² Noqw qavoñvaqw puma Bethanyt añqwayaqw, pam tsöñmokqe, ¹³ Yávo nönvospaltsokit nahpi'taqat túwahqe, put aw'i, nāphisat sen put ep aniwnit túwaniqe öviy'ö. Noqw pam aw pituhqe qa hihta tuwa, pay panis nahpiyat-saa, nāt nönvospala hisat aniwhtiñwuqat qa aw pituqöw öviy'ö. ¹⁴ Noqw Jesus lavayhtiye aw pañqawu: Nam turs yahpiy qa hak üñaqw hihta nösni. Noqw put aw nánatuwnayaqam nanapta.

Jesus Goes to the Temple
(Mt 21.12-17; Lk 19.45-48; Jn 2.13-22)

¹⁵ Pu puma Jerusalem aw öki. Noqw Jesus God kíyat aw nöyak'iwpuyat aw pákihqe, pahsat pu pep hakimuy huhyayaqamuy pañqw ihpomiq lālayi, pu hihta tuh-tuy'yaqamuyu, pu sívat nāhoyñwantotaqamuy huhyanpiyamuy takuminva, pu imuy höwihtuy huhyayaqamuy atsvewayamuy piwu. ¹⁶ Nihqe hakiy pep nöyakpuva haqami hihta yawmaniqat pas qa nakwha. ¹⁷ Noqw pam tutuqaynaqe, pumuy amumi pañqawu: Ura God lavay'ayaat put eñem yan pēna: Iki hapi nāwakinkihunihqey pan sohsokmuy sinmuy amuhpiy túñwantiwni. Noqw soq tuwat uma put uuyiñwtuy kíyat pan yukuya. ¹⁸ Noqw tutavot tutuqaynayaqam God awwat mohpeq momñwituy amumum put nanaptaqe, hin as put nñayaniqey wūwanvaya, sinom sohsoyam put tutuqayhpiyat aw kātayyuñq'ö. Noqw öviy puma put mamqasya. ¹⁹ Pu tapkiqw pam kíñaqw ahpiy'ö.

The Lesson from the Fig Tree
(Mt 21.20-22)

²⁰ Pu qavoñvaqw puma añqwayaqw, kurs nönvospaltsoki ñay aqwhaqami lāki. ²¹ Noqw Peter u'naqe, Jesus aw pañqawu: Tutuqaynaqa, meh ura um nönvospaltsokit aw qalomálavayhtiye, kurs pam lāki. ²² Noqw Jesus lavayhtiye, pumuy amumi pañqawu: God aw tütuptsiwaa. ²³ Pas antsa nu umumi pañqawni: Haqawa it tsomot nahlake' wuhkovatuphamiq tūviwniqat aw pañqawhqa pas unañwpeq qa pēvewnañw, hin lavayhtiye pas soon qa anhtiniqat tuptsiwe', hin lavayhtiye pas soon aw qa yórikni. ²⁴ Paniqw öviy nu umumi pañqawni: Uma nānawaknakahkañw, hihta öviy tūviñlalwe', uma pas soon put qa ömahtotaniqey qa pēvewnaye', put makiwyamantani. ²⁵ Pu uma hoñkahkañw nānawakne', kurs hakiy aw hihta ep hinyuñwe', put ayo yukuyamantani. Noqw Umuna, öveqatsit ep qátuhqa umuy mewnit ep qaanhtotiqat tuwat umuhpiy put ayo yúkumantani. ²⁶ Nikañw kurs uma hakiy ahpiy put qa ayo yukuyaqw, pay soon Umuna öveqatsit ep qátuhqa umuy mewnit ep qaanhtotiqat tuwat umuhpiy ayo yúkumantani.

The Question about Jesus' Authority
(Mt 21.23-27; Lk 20.1-8)

²⁷ Pu puma piw Jerusalem aw öki. Noqw Jesus God kíyat ep waynumqw, hakim God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam, pu wukw'a'yat put aw ökihqe, ²⁸ Aw pañqawu: Ya um hakiy öqalayaw aw yankañw iit hintsaki? Ya hak un iit hintsakniqat un öqalmaqa? ²⁹ Noqw Jesus lavayhtiye, amumi pañqawu: Kurs nu piw tuwat umuy sükw hihta tūviñtani. Noqw ason kurs uma put nuy āawnayaqw, pu' nu tuwat piw hihta öqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani. ³⁰ Ura John küyit akw tütuvoylalawu. Ya pam pantsakniqey haqaww makiwa? sen öveqatsit añqö'? sen sinmuy amuñaqö'? Uma nuy āawnayani. ³¹ Noqw puma nānami put yuaatotaqe pañqawu:

Pas ka itam, Oñaq'ö kitotaqw, kurs hin pam qa pañqawni: Noqw ya hinoqw pantaqw uma put aw qa tütuptsiwa? kītani. ³² Pu as ka itam Sinmuy amuñaq'ö kitotanikañw-pi puma sinmuy mamqasya, sinom sohsoyam John pas antsa God lavay'ayaatnihqat pan mātsi'yuñqw öviy'o. ³³ Noqw öviy puma lavayhtotiqe, Jesus aw pañqawna: Pay kurs itam hin pañqawani. Noqw Jesus lavayhtiqe, amumi pañqawu: Pay nu tuwat soon hihta öqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani.

12

The Parable of the Tenants in the Vineyard (Mt 21.33-46; Lk 20.9-19)

¹ Pahsat pu pam lavayit hihta tuawi'taqat yuaativaqe, pumuy amumi pañqawu: Hak tāqa övat uyht, put aw nöyaknat, haqam övat pälayat yuykuyaniqat enem qölötat, tuwalankihut kītāt, hakimuy tumalay'yuñqamuy amumi put mātavi. Nit pahsat pu pam yāvoqhaqamii. ² Nihqe hisat kwañwtiniqat aw pituqw, pam ovauyit tumalay'yuñqamuy amumi tumal'ayay hōna, amuñaq'w aniwnit makiway ömahtaniqey öviy'o. ³ Noqw puma put nuayaqe a'nö wuvahtotat, qa hihta hintaqat ahoy lālayya. ⁴ Pu piw üyi'taqa suk-wat tumal'ayay pumuy amumiq hōna. Noqw puma putwat tatatupyage qötöyat wuvahtotat, hamanhintsatsnat lālayya. ⁵ Pu piw pam suk-wat amumi hōna. Noqw puma putwat nīnaya. Noqw pam wūhaqnihqamuy amumiq hōna. Noqw puma pētuy wuvahtota, pu haqawatuy qöqya. ⁶ Noqw pam sūkw tiy pas aw unañway nāt tavi'taqe, pu nuhtuñk pumuy amumiq put tavi pañqawkañwo: Pay soon puma itiy qa kaptsitotani. ⁷ Noqw tuwat soq ovauyit tumalay'yuñqam nānami pañqawna: I' hapi nay akpetaniqa. Taa, itam nīnayani; noqw himu aw noiltiniqa itahhimuniwhtini. ⁸ Pu puma put nuayaqe, nīnayat, ovauyit añqw qalavohaqami tūvaya. ⁹ Taa, noqw övat üyi'taqa it ep sen hinhtini? Pam pite', ovauyit tumalay'yuñqamuy qöyāni. Nen pam a'löntuy amumi ovauyit nóani. ¹⁰ Noqw ya uma yan pey'taqat qa hisat añ tuñwāya? Owa kilalwaqamuy amuhpiy qalavo tūviwhqa hapi tuyqaatniwhti. ¹¹ Tutuyqawhqa it tumaltaqw, itamuy-niqw kātatayhi, it'a? ¹² Noqw suyan pi pam pumuy amuhpewi yan lavayhtiqw, öviy puma put nuayaniqey unañwtoti. Nikañw puma sinmuy mamqasya; nihqe put mātapyat pañqaw ahpiyya.

The Question about Paying Taxes (Mt 22.15-22; Lk 20.20-26)

¹³ Noqw hisnen as puma put lavayiyat akw núansanyaniqe öviy hakimuy Pharisee-sinmuy, Herod añk wīsiwtaqamuy enañ put aw hōnaya. ¹⁴ Noqw puma put aw ökihqe aw pañqawna: Tutuqaynaqa, itam ümi navoti'yuñqw um pas qa atsāt añ hinma; piw um qa hakiy mamqasi, ispi um sinmuy wuwniyamuy qa kaptsi'kañw, God tuwiyat suan tütutuqaynaqee. Ya itam moñwit enem hihta añ sivit Caesar aw siviwisniqw pam súanta, sen pay qa súanta? ¹⁵ Sen itam sisviyani, sen pay itam qa sisviyani? Noqw kurs puma paysoq hintsatskaqw pam amumi mātsi'taqe amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nuy unaheplalwa? Pew yālit yawwisq nu aw yórikni. ¹⁶ Noqw puma aw put taviya. Noqw pam pumuy tūviñtāqe amumi pañqawu: Ya hakiy pitsáñwaat ep pey'ta? pu ya hakiy tuñwniat añ pey'ta? Noqw puma put aw pañqawna: Caesar pitsáñwaata. ¹⁷ Noqw Jesus lavayhtiqe, amumi pañqawu: Uma turs Caesar hihta himuyat Caesar aw siviwisni, pu uma God hihta himuyat God aw noayani. Noqw puma put aw kātayunwa.

The Question about Rising from Death (Mt 22.23-33; Lk 20.27-40)

¹⁸ Pahsat pu hakim Sadducee-sinom, yaw sinmuy qa ahoy yesvaniqat pañqawqam put aw ökihqe, put tūviñtotāqe aw pañqawna: ¹⁹ Tutuqaynaqa, ura Moses itamuñem yan pēna: Kurs hak tāqa tupkoy'taqa qa tímuy'kañw moke', yep nōmay mātāp, put tupkoat wuhtit amum qatupte', pävay enem tíoymantaniqat pañqawu. ²⁰ Taa, ura hakim

tsáne'nihqam nānatupkom as yēse. Noqw mohti'maqat nōmatat, qa hihta ti'kañw pay mōki. ²¹ Noqw pu añkniha put nōmayat amum qatuptut, qa ti'kañw mōki; noqw pu amuñkniha pay piw amunti. ²² Noqw puma as tsáne'nihqam put nōmatota; nit qa hihta tío'ya. Noqw nuhtuñk pu wuhti tuwat mōki. ²³ Taa, noqw ya ōviy ahoy yesvaniwniqat aw pituqw, pumuy tātayyaqw, pam pumuy hihtawat nōmaatni, pi puma tsáne'nihqam put nōmatota? ²⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe, pumuy amumi pañqawu: Suyan pi uma tutuvenit-nikañw pu God ōqalayay qa tuwi'yuñwa. Ya qa paniqw ōviy uma qa suan wūwaya? ²⁵ Pi puma mokiway añqw tātayye' qa nōmalalwani, piw qa puwsuñwlanwani; pi puma ōveqatsit ep yesqamuy God hoñviaymuyatuy amunyuñwani. ²⁶ Noqw kurs uma so'qam ahoy yesvaniqat tūviñlalwaqw-Ya uma Moses pēniyat ep it qa hisat añ tuñwáya? Ura pam himutskit yuaataqe yan pēna: Ura God put aw pañqawu: Nu hapi Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pumuy Tutuyqawhqaamu, it'a? ²⁷ Oviy pi God qa so'pumuy amumi tutuyqawi, pi yesqamuy amumii. Oviy uma pas qahin aw suan wūwaya.

The Great Commandment
(Mt 22.34-40; Lk 10.25-28)

²⁸ Noqw hak tutavot tutuqaynaqa amumi pítuhqe, puma hihta yuaatotaqat navota; noqw pas Jesus pumuy amumi súañqawhqa navotqe, put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya tutavot sohsok amuñaqw himuwa pas suspavani'? ²⁹ Noqw Jesus put hu'wage aw pañqawu: Sohsok tutavot amuñaqw suspavannihqa hapi ii. Tuqayvastotaa, Israel-sínomu. Tutuyqawhqa hapi aw itahyantaqa. Pam hapi pas nāla Tutuyqawi. ³⁰ Noqw ōviy hapi uma sohsok umuh'unañway akw God Umuhtutuyqawhqa aw unañway'yuñwani, pu sohsok umuhhikwsiy akw'a, pu sohsok umuhwuwniy akw'a, pu sohsok umuh'ōqalay akw'a. I' hapi pas suspavannihqa tutavo. ³¹ Noqw añkniha piw put anta. Um nāmi hin unañway'taqey pas pan uhsinosñway aw unañway'tani. Qa himu hapi tutavo imuy amuhpenihqe pas pávan'i. ³² Noqw tutavot tutuqaynaqa pañqawu: Pas antsa, Tutuqaynaqa, um súañqawu. Pi God pas sūkaa, qa hak pīwu, pas pam-saa. ³³ Piw hak God eñem wākasit tataqtsoke', sen put aw hihta noe' súantsakñwu. Noqw pay hak sohsok unañway, pu sohsok wuwniy, pu sohsok hikwsiy, pu sohsok ōqalay akw put aw unañway'kañw, nāmi hin unañway'taqey pan sinosñway aw unañway'taqa hapi put epnihqe pas pavan súanhtiñwu. ³⁴ Noqw pas pam put aw súañqawhqa Jesus navotqe, put aw pañqawu: Pay um God moñwtunatyayat añqw qa yāpo. Noqw pahpiy pu' pāpu qa hak hisat put hihta tūviñtaniqey unahintsaki.

The Question about the Messiah
(Mt 22.41-46; Lk 20.41-44)

³⁵ Noqw Jesus God kīyat ep tūtutuqaynakañw, lavayhtiqe pañqawu: Ya hintaqw ōviy tutavot tutuqaynayaqam Christ David tiatnihqat pañqawu? ³⁶ Pi ura David Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy pas nāp pañqawu: Tutuyqawhqa Imoñwiw aw pañqawu: Um hāk iputvage-wat qátuni, nu hisat uhtuwqamuy ánwutaqw, puma ūmi maqaptsi'yuñwaniqat pahsavoo. ³⁷ Noqw ōviy hapi David pas nāp put Moñwílawhqa, ya hin pam put tiatni?

Jesus Warns against the Teachers of the Law
(Mt 23.1-36; Lk 20.45-47)

Noqw sōqavuñwsinom put nanaptaqe, hahlayhtoti. ³⁸ Pu pam pumuy tutuqaynakañw amumi pañqawu: Uma tutavot umuy tutuqaynayaqamuy wupayuwsi'numyaniqey nānawaknakahkañw, kitpik pas kaptsi'tiwyaniqey tuñlay'yuñqamuy amuhpe qa nāunay'yuñwani. ³⁹ Puma tsotsvalkiva pas mohkaqe atsvewat tuñlay'yuñwa, pu nōviwhqat añ mohkaqe qeqnita. ⁴⁰ Puma koñnanalvutuy kīkiyamuy tusoqkwahankahkañw, nānawakne', nawip'ew sutsépyuaatotañwu. Ima hapi pas pavan qaöwíhintsaniywani.

The Widow's Offering
(Lk 21.1-4)

⁴¹ Noqw Jesus sivatatañpit ayañqwat qatukañw, sinmuy pañsoq sivat õoyaqw, amumi tayta. Noqw kaysiwhqam kahaksinom aqw nihtiwtat qat tañalalwa. ⁴² Noqw hak koñnalavu õokiwhqa pítuhqe lõq hihsaq votõnat pañso pana. Puma lõyõmnen sũka palávotõnaniñwu. ⁴³ Noqw Jesus put aw nánatuwnayaqamuy wánwayhqe, amumi pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas i' koñnalavu õokiwnihqa imuy sivatatañpit aqw õoyaqamuy amuhpenihqe aqw suswuhq oya. ⁴⁴ Puma pi pay qa rûrumnayakahkañw hihta akwsiñqat pañsoq õoya. Noqw i' pi rûrumnakañw pas sohsok himuy, pas hihta akw qátuhqey sohsok pañsoq oya.

13

Jesus Speaks of the Destruction of the Temple
(Mt 24.1-2; Lk 21.5-6)

¹ Noqw Jesus God kiyat añqw yámaktoqw, haqawa put aw nánatuwnaqa put aw pañqawu: Tutuqaynaqa, meh, is uti pavan pas o'wa! pu pavan pas kíkuhu! ² Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Ya um iit qaan'ewakw kíkíhut aw tayta? Pay nāt qa haqam owa qeniý ep akwsiñwni; pas sohsoy sahpukiwni.

Troubles and Persecutions
(Mt 24.3-14; Lk 21.7-19)

³ Noqw pam God kiyat ayañqwat tsomot Olivet epeq qatuqw, Peter-niqw, pu James-niqw, pu John-niqw, pu Andrew, puma pay nánaltyakahkañw put tūviñtotaqe, aw pañqawu: ⁴ Um kurs itamuy āawnani: Ya hisat iñ himu yaniwhtini? Pu hisat iñ sohsoy hiniwhtiniqw himu put tuawi'tani? ⁵ Noqw Jesus pumuy hu'wage, amumi yan lavayhti: Uma tunatyaltotini, taq nāphisat hak umuy ūnatoynani. ⁶ Nāt kaysiwhqam inatñwaniy añ õkini; nen pañqawu: Nu Christ, kitotani; nen kaysiwhqamuy ūnatoynayani. ⁷ Pu uma nāqöyiwuy yāvaqñihqat nanvotyani, pu umuhhayhke' nāqöytaqw uma nanaptani. Nikañw uma qa hin unañwtotini. Pi pay pam pāvantaqat pas soon qe'ni. Nikañw pay hapi nāt qa pep so'ñwamiq pítuni. ⁸ Pi añqe' hihtuwat sinom hihtuywatuy sinmuy amumi wuñkuyamantani. Pu moñwtunaty suk w moñwtunatyat ehpehtimantani. Pu hāhaqe' tutskwa tayáyaykuni, pu tsõñõsqatsini, pu koyanisqatsini. Iñ hapi hīhihta kānavotpit yay-hniata. ⁹ Noqw pay uma nānami tunatyaltotini. Nāto hakim haqe' moñwtsovawuñqamuy amumi umuy noayani. Pu uma tsotsvalkiva wuvimuyiwuyani, pu nuhtumi momñwituy, pu pas momñwituy amutpipo tsamvaniwyani. Noqw uma pumuy amumi nuy tu-awiyuñwni. ¹⁰ Noqw lomatuawi hapi pas soon qa mohti sohsokmuy sinmuy amumi yuaatiwñi. ¹¹ Nikañw ason puma umuy tsamye', momñwituy amumi mātaveqw, uma añwu pay hihta yuaaykuyaniqey qa wūwantotamantani; piw uma qa yēwalalwamantani. Pi ason aw pituqw, Qahováriwtaqa Hikwsi umuy hin tutuqaynaqw, pan uma yuaaykuyani. Pi qa uma yuaaykuyamantani; pi Qahováriwtaqa Hikwsi hapi umuhpiy yuaaykuni. ¹² Noqw hapi nātupkom nāmi nukpanhtiqw, himuwa suk w mokiwuy aw mātapani, pu nāam tīmuy. Pu tīmat namuy, yumuy amuhpehtote', tuqwyantotaqamuy amumi pumuy noayani. ¹³ Pu sinom sohsoyam umumi qa suhtaq'ewyani, uma isinomniqw õviy'o. Noqw pay yūmosa añ kuytaqa hapi ayo yámakni.

The Awful Horror
(Mt 24.15-28; Lk 21.20-24)

¹⁴ Ura God lavay'ayaat Daniel yan lavayhti: Hak nuhtsel'ewaynihqa tūkiqötaniqa wunuptuni. Añ tūñwantaqa māmatsni. Noqw õviy ason pam haqam as qe'niqey ep wunuqw, uma aw yórikaqw, pep pu' ima Judeat añ yesqam tuhtukwimi q watqani. ¹⁵ Pu

i' hak kíts'oveqnihqqa pañqw ahpami qa hāhawni, piw hihta ōviy pañso qa papkini. ¹⁶ Pu i' hak pasve hinnuqqa qa kīmi yuwsiy ōviyni. ¹⁷ Noqw hisat aw pituqw, pep hapi pu' haqawat añ nō'yiwyuñqamuy, pu yōyoñnayaqamuy kurs hin watqaniqamuy amuñem pas is óhini. ¹⁸ Noqw uma qa tōmō' watkiwnumyaniqey ōviy God aw nānawaknani. ¹⁹ Ispi aw pituqw kānanvotpininiq'ō, pas hisat God hihta yúkuhqat pahpiy pew pahsavo qa hisat pan haqam hiniwhitiqat pan'i; piw pas soon hisat pāpu paniwhitini. ²⁰ Noqw as Tutuyqawhqa pan talōñwintiwhtat qa pelvotaqw, soon hak ayo yámakni. Nikañw pay hapi pam hakimuy namorstaqey pumuy tunatyawkañw, pan talōñwintiwhtat pay pelvotaniqey tunatyawta. ²¹ Pep pu' ason kurs hak umumi Meh, yep Christ, sen kítani, sen meh, pam áyamo, kitaqw, uma qa tūtuptsiwani. ²² Pi nāto hakim atsáy'kahkañw Christ-yaqey, pu God lavay'aymatnihqey pan nātsokani'yuñqam hoñvani; nen kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat poñalalwani, sen pay hin pasiwtaniqaw hikis pi pas namorstiwayaqamuy lasnayaniqey ōviy'o. ²³ Noqw uma hapi tunatyaltotini. Meh, nu hapi sohsok hihta umuy añwu pay āawna.

The Coming of the Son of Man
(Mt 24.29-31; Lk 21.25-28)

²⁴ Noqw ephaqam, put kānavotpit atsve tāwa qa tālawvani; pu mūyawuy añqw qa talni. ²⁵ Pu tokpelat añqe' sótu lōhōhöykuni, pu tokpelat añqe' hīhimu ōqala tayayaykuni. ²⁶ Noqw pahsat pu nu' Sinot Tiat qaan'ewakw ōqalat pasiwkañw a'nō sóniwkañw, ōomawhtuy akw hawtoqw, sinom inumi yórikyani. ²⁷ Noqw pep pu' nu ihoñviaymuy añqe' ayatani. Noqw puma nānan'ivaqw inamoramuy tsovalayani, tūwaqatsit susqalawñwayat añqw it tokpelat susqalawñwayat añqee.

The Lesson of the Fig Tree
(Mt 24.32-35; Lk 21.29-33)

²⁸ Taa, noqw uma nōnvospaltsokit hihta tuawi'taqat nanaptani; nāt put nantaqaat qa húrunen nahpi'wisq, kurs tal'anw hayiñwnaqat uma nanaptañwu. ²⁹ Noqw pan hapi uma iit yantaqat hiniwmaqaw aw yórikye', pay pas aw pitsíwtaqat nanaptani, hikis pi pay pāpu pas hōtsíwhpeqnihqata. ³⁰ Pas antsa nu umumi pañqawni: Ima sinom soon tūtūwayaqaw, pay i sohsoy yaniwhitini. ³¹ Tokpela, pu tūwaqatsi pay tūwayani; nikañw ilavayi hapi pas soon tūwayani.

No One Knows the Day or Hour
(Mt 24.36-44)

³² Nikañw hisat aw talōñvaniqat, pu haqe', qalawmaniqaat qa hak navoti'ta. Pas qae, ōveqatsit ep hoñvia'yam qa navoti'yuñwa, pu piw Tíata. Pas Ina nāla put navoti'ta. ³³ Uma tunatyaltotini; nen qa ūnaiwkañkañw nāwakintotani. Taq uma hisat aw pítuniqat qa navoti'yuñwa. ³⁴ Pi nu' Sinot Tiat hakiy haqam yāvoqnihqat anta. Pam hak kiy añqw ahpiyniqe tumal'aymuy amumi himuy noat, nanāp pumuy tumalhuytat, pu tuwalan'ayat tūwalaniqat aw pañqawu. ³⁵ Paniqaw ōviy uma tunatyawyuñwni. Taq uma ki'taqat hisat pítuniqat qa navoti'yuñwa, sen tapkiqwniqata, sen tōkilnasaveqniqata, sen kowāko tōtōqw pahsatniqata, sen talavayniqata. ³⁶ Taq nāphisat sen pam suptuqw, uma tokkañw put ahpiy núansaniwyani. ³⁷ Noqw nu umumi hiñqawhqe' nu hapi sohsokmuy amumi pañqawni: Uma tunatyawyuñwni.

14

The Plot against Jesus
(Mt 26.1-5; Lk 22.1-2; Jn 11.45-53)

¹ Pu' hapi ura amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat aw lōs tāla pēti, pu qa peken'oyiwhput pōlavikit nōñōsañwuqat aw'i. Noqw God awwat mohpeq momñwit,

tutavot tutuqaynayaqamuy amumum hin as Jesus ūnatoyneye' nīnayaniqey wūwantota. ² Nihqe pañqaqwa: Pay qa nōviwhqat epni, taq ka sinom pas qaunánwtalawwayani.

Jesus Anointed at Bethany
(Mt 26.6-13; Jn 12.1-8)

³ Noqw Jesus Bethany-kitsókit ep hakiy tokoplelet tūtuyñwuqat Simon kīyat ep tunösvoñat aw qatuqw, hak wuhti tatañpit hihta owat alabaster yan tūnwantiwhqat añqw yukiwtaqat añ tusaqwiwkuyit kwañwáhovaqtuqat kūyikañw ep paki; nihqe tatañpit yōhaqe, Jesus qötöyat aw wiwkuyit wihta. Pam wiwkuyi nard yan tūnwantiwa; noqw pam a'nö hihkay'ta. ⁴ Noqw haqawat pep yesqam itsívutotiqe, unañwpeq pañqaqwa: Ya hinoqw i' wiwkuyi paysoq hovalniwa? ⁵ Añwu ka as pam payhp sunat sīvat epnihqe hóyokiwtaqat òviy huyiwe', òkiwyaqamuy amumi noiwnikañwo. Noqw puma qayan unañway wuhtit aqw hiñqaqwa. ⁶ Noqw Jesus pañqawu: Uma qa aw hiñqaqwani. Ya uma hinoqw unañwmokintota? Pi pam inuhpe lolmat tumalta. ⁷ Uma pi pay òkiwyaqamuy sutsep oyi'yuñwa, nihqe uma hisat pan unañwtote', pumuy pāsyamantani. Nikañw uma nuy qa sutsep tavi'yuñwani. ⁸ Pay pam hihta aw nuhtsaknihqey tumalta; pam hisat nuy āmiwniqat aw añwu pay wiwkuyit akw itokoy lelwinige pitu. ⁹ Pas antsa nu umumi pañqawni: Tūwaqatsit añ ahsupoq haqam i' lomatuwawi yuaatiwhq, pep i' wuhti hinhtiqat pam yuaatiwmantani. Sinom it akw put u'ni'yuñwani.

Judas Agrees to Betray Jesus
(Mt 26.14-16; Lk 22.3-6)

¹⁰ Noqw Judas Iscariot, pakwt löq sihkay'taqamuy amumum tōnawtaqa God awwat mohpeq momñwituy amumi Jesus mātapniqe pumuy amumii. ¹¹ Noqw puma put nanaptaqe hahlayhtotiqe, put sīvat maqayaniqey aw pañqaqwa. Noqw pam hisat nukwán'ewhtiqlw pumuy amumi put mātapniqey qeni'hevi'ta.

Jesus Eats the Passover Meal with His Disciples
(Mt 26.17-25; Lk 22.7-14, 21-23; Jn 13.21-30)

¹² Noqw qa peken'oyiwhput pōlavikit ep nōviwhqat ep sūs talni'taqw, ura ep hapi sinom amutsva yūmosanihqat ep mañat nīnayañwuniqw, Jesus aw nánatuwnayaqam put aw pañqaqwa: Ya itam haqam hihta aw hintsatsnaqw, um pep ura amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat nösniqey nāwakna? ¹³ Noqw pam löqmuy put aw nánatuwnayaqamuy pahpiy ayataqe amumi pañqawu: Uma kīmini; nen hak tāqa kuysivut akw kūyi'kañw umuhsawvaqw uma añkni. ¹⁴ Nen ason pam haqami pakiqw, uma pep ki'taqat aw pañqawni: Tutuqaynaqa yan lavayhti: Ya um haqam yeyespi'ta? Nu as pep inumi nánatuwnayaqamuy amumum ura amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat nösni. ¹⁵ Noqw pam tupatsveq wukoahpave pās himu pasiwtaqat umuy āawnani. Pepeq uma itamuñem hihta aw hintsanni. ¹⁶ Noqw put aw nánatuwnayaqam pañqw ahpiynihqe, kīve pítuhqe, pam hin pumuy amumi lavayhtiqtat pan yori; nihqe amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat aw hintsana. ¹⁷ Noqw tapkiqw, Jesus pakwt löq sihkay'taqamuy amumum pañsoo. ¹⁸ Noqw puma aw yeskahkañw nōnovaqw, Jesus pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Uma haqawa inumum tūmoytaqa momñwituy amumi nuy mātapni. ¹⁹ Noqw pahsat puma qahahlayhtotiqe, nanāp put aw pañqaqwa: Ya nūu? Pu piw suhka pañqawñwu: Ya nūu? ²⁰ Noqw pam lavayhtiqtat amumi pañqawu: Pay pakwt löq sihkay'taqamuy amuñaqw haqawa inumum novaoyit aqw morstoynaqani. ²¹ Pi Sinot Tiat hin pey'taqat pas kurs hin nu qa yep qatsit añqw ahpiyni. Noqw pay i' hak momñwituy amumi Sinot Tiyat mātapniqtat eñem pas is óhini. Pay pi as tatam pam qa tihtiwhq, pam put eñem lolmani.

The Lord's Supper
(Mt 26.26-30; Lk 22.15-20; 1 Co 11.23-25)

²² Noqw pumuy nōnovaqw, Jesus pōlavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yōnoyhtat, pumuy put huyltat pañqawu: Huvam it ōmahtote', nōnōsaa; i' hapi itoko. ²³ Pu pam kuyapkuyit kwusut, put ep hahlayhtit, pumuy amumi put tavi. Noqw puma sohsoyam put añqw hikwya. ²⁴ Pu pam amumi pañqawu: I' hapi iuñwa kaysiwhqamuy amuñem munvani-whqa, amuñem pūhut pasiwnaniqe ōviy'o. ²⁵ Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas nu soon yep qatsit ep ovauyit aniwniyat añqw hikwni. Nikañw hisat God moñwtunatyayat aw pituqw, pep pu' nu puhuovavalat añqw hikwni. ²⁶ Pu puma tayawinpit tawlalwat, pañqw haqami tsomot Olivet awya.

Jesus Predicts Peter's Denial
(Mt 26.31-35; Lk 22.31-34; Jn 13.36-38)

²⁷ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pu' mihikq hapi uma sohsoyam inutsviy unañwso'ni; pi ura pan pey'ta: Nu kanelmuy amumi tunatyawtaqat nīnani. Noqw kanēlom ahtsavalani. ²⁸ Nikañw ason nu ahoy tātayniwe', añwu pay umuhsavo Galileet aqwni. ²⁹ Noqw Peter put aw pañqawu: Pay as pi nāmahin sohsoyam unañwso'niqw, pay nu' pas soon panhtini. ³⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pas antsa nu ūmi pañqawni: Pay pu' it tālat ep mihikq, nāt taqakowāko qa lōs töqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawni. ³¹ Noqw pahsat pu pam pas ōqalat pañqawu: Pay nāmahin pi as kurs nu umum moknikañw, pay nu uñ qa tuwi'taqey pas soon pañqawni. Noqw puma sohsoyam put an lavayhtoti.

Jesus Prays in Gethsemane
(Mt 26.36-46; Lk 22.39-46)

³² Pu puma haqami Gethsemane yan tūñwantiwhqat aw ōki. Noqw Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Uma hāk inuhsavo yep yesq, nu nāwaknani. ³³ Pu pam Peter-nit, pu James-nit, pu John pumuy pahpiy tsamhqe, pahsat pu suyhtsepñwat qahahlay'iwmaqe hin unañwti. ³⁴ Nihqe amumi pañqawu: Nu hapi sumataq mokni; pas iunañwa qahahlayi. Uma hāk yepye', tunatyawyuñwni. ³⁵ Pu pam ahpiy hihin yūmonit, tutskwami nātuvat, pep okiwlawu; nihqe kurs pay hin pasiwtaniqw, i' tuwani put ahpiy ruhpaqniqat nāwakna. ³⁶ Nihqe pañqawu: Abba, Inaa, pay uñniqw sohsoy himu pasiwta. Um as it kānavotpit inuhpiy ayo yūkuni. Nikañw pay qa nuy hin nāwaknaniqw, pantani; pay uhtunatyay antani. ³⁷ Pu pam amuminihqe, pumuy tokqamuy túwahqe, Peter aw pañqawu: Simon, ya um pūwi? Ya pas um soon tāwat añqe' sūs qōniltiqat pahsavo tunatyawtani? ³⁸ Uma tunatyawkahkañw nānawaknani, taq nāp hisat sen uma ūnatiwyani. Pay as hakiy tunatyaat pas antsa su'qawta; noqw pay tokoat nuksiwa. ³⁹ Pu pam ahpiynihqe nāwaknaqe, pay piw án lavayhti. ⁴⁰ Pu pam ahoy amuminihqe, pay piw pumuy tokqamuy tuwa; puma pi puwmañw'iwyuñwa. Noqw puma kurs put aw hiñqawani. ⁴¹ Pu pam pāyisni'makañw pituhqe, amumi pañqawu: Pay pi uma tōke', nānasuñwnani. Hapí, tuwanit aw pitu. Meh, nu' Sinot Tiat hapi qaanhinwisqamuy ōqalayamuy aw mātaviwa. ⁴² Huvam hoñvaa, itam awyani. Meh, nuy momñwituy amumi mātapniqa pew pituto.

The Arrest of Jesus
(Mt 26.47-56; Lk 22.47-53; Jn 18.3-12)

⁴³ Noqw pam nāt yuaataqw, Judas imuy pakwt löq sihkay'taqamuy amuñaqw suhka pitu. Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'kahkañw put amum ōki, God awwat mohpeq momñwit-niqw pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yam pumuy ayatotaq'ō. ⁴⁴ Noqw i' pumuy amumi put mātapniqa amumi hihta tuwan-taqe pañqawu: Nu hapi hakiy tsohtsonaqw, pamni. Uma put nuaye', pās aw tunatyawkahkañw wikyani. ⁴⁵ Nihqe ōviy panis pam ep pitut, pay yūmosa Jesus awnihqe, aw pañqawu: Tutuqaynaqa, Tutuqaynaqa, kitat put tsohtsona. ⁴⁶ Pahsat pu puma put

aw may'yuñqe put ñuaya. ⁴⁷Noqw pumuy pep hoñqamuy amuñaqw haqawa sipwuvahpiy hóroknaqe, God awwat mohpeq moñwit tūwikipyat sáviknaqe, naqvuyat ayo tuku. ⁴⁸Noqw Jesus lavayhtiqe, sinmuy amumi pañqawu: Ya uma hakiy uyiñwut ehpewi añqaqwyaqe, òviy pas piw sipwuvahpi'kahkañw murikhoy'kahkañw nuy wik-wisa? ⁴⁹Himu nu nāqavo God kiyat ep umumum hinnunkañw tūtutuqaynaqw, uma nuy qa ñuaya. Noqw pay sam pi tutuveni soon qa antani. ⁵⁰Noqw put aw nānatuwnayaqam sohsoyam put tatamhtotat watqa. ⁵¹Noqw hak tiyo qa yuusi'kañw tusaqtontsatsakmōtsaput uskañw put añkniqw, tōtim put ñuaya. ⁵²Noqw pam usimniy ayo tūvat, qa yuusi'kañw amuñaqw wāya.

Jesus before the Council

(Mt 26.57-68; Lk 22.54-55, 63-71; Jn 18.13-14, 19-24)

⁵³Noqw solāwam God awwat susmohpeq moñwit kiyat aw Jesus wikya. Noqw ima God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu wukw'a'yat-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam sohsoyam pep tsovawta. ⁵⁴Noqw Peter yāvaqw Jesus añk hinmakañw, God awwat mohpeq moñwit kiyat ihpoviyat aw pahsavo pitu; nihqe tumal'a'yatuy amumum qatukañw, qōhit aw nāmukinta. ⁵⁵Noqw God awwat mohpeq moñwi, sohsokmuy pep tsovawtaqamuy amumum as Jesus nīnayaniqey òviy hakiy hihta qalolmat put nēveltoynaniqat heptotat, qa hakiy tutwa. ⁵⁶Pay as pi kaysiwhqam put hīhihta atsátoynayaqw, pumuy lavayiam qa sunyuñwa. ⁵⁷Noqw haqawat wunuptuqe, put hihta atsátoynaqe, pañqawu: ⁵⁸Itam it aw tūqaytaqw pañqawu: Nu it God kiyat sinmuy māyamuy akw yukiwhqat sahpuknat, sukwat pas qa sinmuy māyamuy akw yukiwhqat pāyis tālat añ kītani, kita. ⁵⁹Noqw pay piw pumuy lavayiam qa súnanta. ⁶⁰Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi pumuy amuhsonve wunuptut, Jesus tūviñtaqe aw pañqawu: Ya pay um qa hiñqawni? Ya ima hihta uhpewi yuaata? ⁶¹Noqw pam qa hiñqawhqe, pay amumi qa hinwat lavayhti. Noqw pu piw God awwat mohpeq moñwi put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya pas pay um Christ, Tayawintiwhqat Tíata? ⁶²Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu' pam'i. Pay nāt nu' Sinot Tiat Sus'òqaltutuyqawhqat putvaqe qátukañw tokpelat ep òomawhtuy akw hawtoqw, uma inumi yórikyani. ⁶³Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi itsívutiqe, yuwsiy tsíkat pañqawu: Ya hinoqw pas piw nāt hakim put ehpewi hiñqaqwani? ⁶⁴Pi uma qakaptsi'lavayiyat aw tūqayyuñwa. Uma hin wūwantota? Noqw puma sohsoyam put mokiwuy hihkay'taqat pañqaqwa. ⁶⁵Pahsat pu haqawat put aw tōhtivaya, piw put taywayat nākwapnayaqe, may pölölni'kahkañw akw put wuvahtivayaqe, aw pañqaqwa: Kurs hákiyinihqtat pañqawuu! Pu ima tumal'a'yat mapqölöy akw put wuvalalwa.

Peter Denies Jesus

(Mt 26.69-75; Lk 22.56-62; Jn 18.15-18, 25-27)

⁶⁶Noqw Peter pep moñwkit ihpoviyat epniqw, haqawa God awwat mohpeq moñwit tumal'aymuyatuy mámanhtuy amuñaqw pítuhqe, ⁶⁷Peter nāmukintaqw túwahqe, aw taynumt, pañqawu: Um pi piw it Jesus Nazareth añqw sinot ámuma. ⁶⁸Noqw pam qa nakwhaqe pañqawu: Nu put qa tuwi'ta; piw um hiñqawhq nu qa māmatsi. Nit pam yámakqe, hōtsíwat aw wunuqw, taqakowāko tōqti. ⁶⁹Noqw māna piw put túwahqe, pahsat pep hoñqamuy amumi pañqawu: I' pi pumuy amumuma. ⁷⁰Noqw piw pam qa nakwha. Pu hihin hihsavoniqw, ima pep hoñqam piw Peter aw pañqaqwa: Pay um pas antsa pumuy amumum hinnuma. Um pi Galilee-sino; òviy pi uhlayayi panta. ⁷¹Noqw pahsat pu pam God atpip amumi pas qa atsátaniqey amumi pañqawu; nihqe pas òqalat pañqawu: Pay nu pas umuy hakiy yuaatotaqat qa tuwi'ta. ⁷²Noqw pahsat pay taqakowāko piw tōqti; noqw pahsat pu Peter Jesus put aw hin lavayhtiqat u'na; ura pam pañqawu: Nāt taqakowāko qa lōs tōqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawni, ura kita. Noqw pam put añ wūwaqe, pahsat paklawu.

15

Jesus before Pilate

(Mt 27.1-2, 11-14; Lk 23.1-5; Jn 18.28-38)

¹ Pu panis tālawvaqw, pay ima God awwat mohpeq momñwit, pu wukw'a'yat-nikañw pu tutavot tutuqaynayaqam wuwan'a'yatuy sohsokmuy amumum hin hintaniqat yuaaykuyaqe, Jesus somyat, ahpiy wikyaqe, pep tutskwat aw moñwi, Pilate yan mātsiwhqat, aw put noaya. ² Noqw Pilate put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwíamu? Noqw pam hu'wage aw pañqawu: Um súañqawu. ³ Noqw God awwat mohpeq momñwit put hīhihta nēveltotoynayaqw, pam qa hiñqawu. ⁴ Noqw Pilate piw put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya pay um pas qa hiñqawni? Meh, ima hīhihta uhpewi yuaatota. ⁵ Noqw piw nāt Jesus qa hiñqawu. Noqw ōviy Pilate hin kurs wūwa.

Jesus Sentenced to Death

(Mt 27.15-26; Lk 23.13-25; Jn 18.39-19.16)

⁶ Noqw put nōviwhqat ep pi pam hakiy sivilawhqat hihtawat nuhtumi mātapñwu, pumuy hakiy nānawaknaqw put'a. ⁷ Noqw hak tāqa Barabbas yan mātsiwhqa pētuy amumum sivikit ep sómiwta. Ura puma put amum moñwit ehpewi hoñva; nihqe panhtotiğe hakiy nīnaya. ⁸ Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam Pilate aw sa'taqe, pam hin yúkuñwuqey pan piw amuñem hinhtiniqat ō'qalya. ⁹ Noqw Pilate lavayhtiğe amumi pañqawu: Noqw ya nu Jew-sinmuy moñwíamuy amumi mātapniqat uma nānawakna? ¹⁰ Suyan pi God awwat mohpeq momñwit qatsutsúyyaqe ōviy put aw Jesus noayaqw, pam mātsi'taqe ōviy pañqawu. ¹¹ Noqw God awwat mohpeq momñwit sinmuy pan unañwtoynaya, as pam Barabbas pumuy amumi mātapniqata. ¹² Noqw Pilate lavayhtiğe piw amumi pañqawu: Noqw ya nu it umuhpiy Jew-sinmuy moñwíamuy yan tūñwantiwhqat hintsanni? Ya uma hin nānawakna? ¹³ Noqw puma piw sáakmaqe aw pañqaqwa: Nahoyehtsit aw múaa! ¹⁴ Pahsat pu Pilate amumi pañqawu: Ya hinoqö'? Pam hihta qalomáhinhtiqw ōviy'o? Noqw pahsat puma tis pas pavan sáakmaqe pañqaqwa: Nahoyehtsit aw múaa! ¹⁵ Noqw Pilate sinmuy pas pay unañwveniğe, pumuy Barabbas mātap, Jesus wuvahtiwniqat pañqawht, nahoyehtsit aw muiwniqat ōviy solāwamuy amumi put mātavi.

The Soldiers Make Fun of Jesus

(Mt 27.27-31; Jn 19.2-3)

¹⁶ Noqw solāwam pavasiwhkit Pretorium yan tūñwantiwhqat aw put wikyaqe, suñwámuy sohsokmuy sūmi tsovalaya. ¹⁷ Pu puma put palasakwat usimnit usihtoy-nayat, hihta kūtay'taqat kwitetotaqe, put qötösomtoynaya. ¹⁸ Nit pahsat pu put pas hihtalalwaqe, pañqaqwa: Ōqawmañwu, Jew-sinmuy moñwíamu! ¹⁹ Pu puma hopaqat akw put qötöyat wuvalalwakahkañw, aw töhtota; pu aw tamötshoñvankahkañw, put pas hihtalalwa. ²⁰ Pu ōviy puma put aw tututsiwyaqey yukuyaqe, palasakwat usimnit oyanayat, pu pas nāp yuwsiyat put yuwsinaya, nit nahoyehtsit aw put muayaniğe ahpiy wikya.

Jesus Nailed to the Cross

(Mt 27.32-44; Lk 23.26-43; Jn 19.17-27)

²¹ Noqw hak Cyrene-tutskwat añqw tāqa, Simon yan mātsiwhqa, hakimuy Alexander-nikañw, pu Rufus pumuy naam, haqaqw pitutoqe pañqee. Noqw pam Jesus nahoyehtsiyat enem ikwiwtaniqat solāwam put tusoq'ayatota. ²² Noqw puma haqami Golgothat aw Jesus wikya; pam Masqötviħka i'nihqe pam'i. ²³ Noqw puma wine hihta a'nö sikat enañ namiqwrwtaqat put hikwnayaniqw, pam qa nakwha. ²⁴ Pu puma put nahoyehtsit aw muayaqe, yuwsiyat nāhoy o'ya, put ōviy nanavö'yakahkañwo, mātaqpi hak hihtawatmantaniqw ōviy'o. ²⁵ Wukotöñvaniwtaqw-haqam puma nahoyehtsit aw

put muaya. ²⁶ Noqw pam hihta nēveltoyniwhq, pam put atsva pēniwa; nihqe yan pey'ta: JEW-SINMUY MOÑWIAMU. ²⁷ Noqw puma piw hakimuy lōqmuy uyiñwutuy put ahsaq nīnaya, nānap nahoyehtsit aw muayaqee, suhkawa put putvaqeniqw pu sukawa put suyvaqee. ²⁸ Noqw pep pu' tutuvenit an hiniwhti, ura yan pey'ta: Pam qaanhtotiqamuy amumum pohtoylaniwa, yan'i. ²⁹ Noqw ima añ sasqayaqam aw tututsiwyaqe, qötöy wīlankahkañw pañqaqwa: Hē! um God kīyat sahpuknat pāyis tālat añ aw kītaniquey tuwi'taqe, ³⁰ Ayo nātave', nahoyehtsit añqw hāwii. ³¹ Noqw God awwat mohpeq momñwit piw amún put aw tututsiwyaqe, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum nānami pañqaqwa: Pas as pam ayo tūooykañw, kurs hin ayo nātapni. ³² Pay pas Christ Israel-sinmuy moñwīammen nahoyehtsit añqw hawni, noqw itam aw tāyuñwe' tūtuptionsi. Noqw ima put amum nahoyehtsit aw multiqam put aw tutsiwhiñqawlawu.

The Death of Jesus

(Mt 27.45-56; Lk 23.44-49; Jn 19.28-30)

³³ Noqw tāwanasaptiqw ahsupoq tūwaqatsit añ qatālawva, tāwat atvelpetiqw pahsavoo. ³⁴ Noqw tāwat atvelpetiqw, Jesus a'nō pañqawu: Eloi, Eloi, lama sabachthani. Pam God, Itutuyqawhqa, ya um hinoqw nuy tatamhta? i'nihqe pam'i. ³⁵ Noqw haqawat pep hoñqam nanaptaqe pañqaqwa: Meh, taq pi pam Elias wāñwaylawu. ³⁶ Noqw haqawa wārikqe, hihta sōyatko'y'taqat (sponge) vinegar aqw mórokmat, hopaqat epeq sōñnat, put hikwna pañqawkañwo: Pay pantani; mātaqpi kurs Elias añqwnen put hawnani. ³⁷ Noqw Jesus a'nō hiñqawht, sohsok hikwsu. ³⁸ Noqw God kīyat ep mōtsáp'uutspi òñaqw atkamiq nāhoy tsiki. ³⁹ Noqw solāwamoñwi Jesus ayañqwat aw wūnuhqa put pan hiñqawht, sohsok hikwsuqw yórikqe pañqawu: Pay kurs pas antsa i' tāqa God Tíata. ⁴⁰ Noqw hakim momoyam piw yāvaq tāyuñwa. Noqw ima nuhtumya-i' Mary Magdalene, pu Mary hakiy James tsaywatnihqat-nikañw pu Joses, pumuy yúamu, noqw pu Salome. ⁴¹ Ura as Jesus Galilee-tutskwat ep hinnumqw, ima momoyam put añk hinnumyae, put tumalay'yuñwa. Pu piw wūhaqnihqam momoyam put amum Jerusalem aqwyaqam pep hōñi.

The Burial of Jesus

(Mt 27.57-61; Lk 23.50-56; Jn 19.38-42)

⁴² Noqw nasuñwintalōñnit totokayat ep tapkiqw, ⁴³ Hak tāqa Arimathea-kitsókit añqwnihqa, Joseph yan mātsiwhqa, ep pítuhqe, qa tuhtuskañw Pilate aw pákihqe, Jesus tokoyat tuhtui. Pam hak wuwan'aya kaptsiwtāqa, nuhtum God moñwtunatyayat nuhtayta. ⁴⁴ Noqw pay sen Jesus mokqat Pilate wūwaqe, solāwamoñwit wāñwayhqe, put tūviñta. ⁴⁵ Nihqe yaw put pay mokqat pam solāwamoñwit añqw navotqe, pahsat put tokoyat Joseph maqa. ⁴⁶ Noqw pam suphiñput tusaqtontsatsakwmōtsaput tui; nit Jesus tokoyat hawnāqe, put akw put mokahta; nit owat ep tuamhqölö tuhsöiwtaqat aqw put panat, hötsiwmiq owat mūma. ⁴⁷ Noqw Mary Magdalene-niqw, pu Joses yuat Mary, puma haqam put taviwhqat aw yori.

16

The Resurrection

(Mt 28.1-8; Lk 24.1-12; Jn 20.1-10)

¹ Pu nasuñwintalōñnit añ ayo ruhpakq, Mary Magdalene-niqw, pu James yuat Mary-niqw, pu Salome, puma hīhihta kwanwāhovaqtuqat tuiya, tūamit awye', put akw Jesus lelwiyanique òviy'o. ² Pu òviy Sundayt aw pituqw, puma suits talavay tāwat yámaktoqw tūamit aw òkiwisa. ³ Nihqe nānami pañqawwisa: Ya sen hak itamuñem tūamit hötsiwtat añqw ayo owat mūmani? ⁴ Nit puma aw yórikyaqw, kurs owa pay ayo mūmaniwa, pas pi qaan'eway yahsayoq'a. ⁵ Noqw puma tūamit aqw yuñqw, kurs hak tiyo wūpat qōtsat

yuwsi'kañw put putvage qatu. Noqw puma put tutvage pas tsätsawna. ⁶ Noqw pam hak pumuy amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwyuñwini. Pay uma as Jesus Nazareth añqw sino nahoyehtsit ep muultiqat hepwise. Pam ahoy tätayi, pam qa yep'e. Kurs huvam haqam pam taviwhqat aw yórikyaa. ⁷ Noqw yupave, uma put aw nánatuwnayaqamuy-nikañw pu Peter, pumuy amumi yan tuawwisni: Pam umuhsavo Galilee aqwni. Ason pep uma put aw yórikyani. Pay ura umumi pañqawu. ⁸ Noqw puma pañqw nöñañayku; nihqe hin unañwtotiqe, tururuti'kahkañw watqa. Pas pi puma tsawiniwyuñqe, öviy qa hakiy haqam aw hinqaqwa.

Jesus Appears to Mary Magdalene
(Mt 28.9-10; Jn 20.11-18)

⁹ Noqw Sundayt aw pituqw, suits talavay Jesus ahoy tätayhqe, mohti Mary Magdalene aw namtakna. Ura pam put añqw tsañe' nukpanhihikwsimuy ipwa. ¹⁰ Noqw pam ah-piyhqe, Jesus ámunyañwuqamuy put āawna, pumuy qahahlayyakahkañw tsaykitaq'ö. ¹¹ Noqw yaw pam piw qátuhqe, pu Maryt aw namtaknaqat puma nanaptakañw qa tütuptsiwa.

Jesus Appears to Two Disciples
(Lk 24.13-35)

¹² Pantaqat atsve pu' pumuy amuñaqw haqawat löyöm haqami tutskwamiq waymaq, pam piw pas hinwat hinkañw pumuy amumi namtakna. ¹³ Noqw puma ahoy kīminihqe, mīmuywatuy put āawna. Noqw pay piw puma pumuy lavaiyamuy qa tütuptsiwa.

Jesus Appears to the Eleven
(Mt 28.16-20; Lk 24.36-49; Jn 20.19-23; Acts 1.6-8)

¹⁴ Pantaqat atsva pu' pakwt sūkw sihkay'taqamuy nōnovaqw, Jesus amumi namtaknaqe, pumuy qatütuptsiwaqat, pu a'nö unañwayamuy ep qöhqöya, puma put ahoy tätayhqe aw yórikyaqamuy lavaiyamuy qa tütuptsiwaqw öviy'o. ¹⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Uma tūwaqatsit añ ahsupoq nankwusani. Pu uma sohsokmuy simuy amumi lomatuawit yuaatotani. ¹⁶ Lomatuawit qa tuptsiwhqa hapi maskimiq tūviwtaniqw, pam put eñem yukiwni. Nikañw tuptsiwht, kūyit akw tuvoylatiqa hapi ayo yámakiwtani. ¹⁷ Pu ii himu tuawi'yuñqa añ tuptsiwni'yuñqamuy amumi éñañhtini: Puma inatñwaniy aw yankahkañw nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwanwisni; pu piw himuhkwa yuaatotani. ¹⁸ Kurs puma tsütsu'tuy nuaye', pu sen kurs puma hihta qöyanpit hikweye', pas soon put akw hinhtotini. Puma tütuyyaqamuy amumi hintsatsnaqw, puma qalaptuyamantani.

Jesus is Taken up to Heaven
(Lk 24.50-53; Acts 1.9-11)

¹⁹ Noqw Tutuyqawhqa pumuy amumi yan yuaaykut, ömi wikiwa; nihqe God putvage qatuptu. ²⁰ Noqw puma pañqw nankwusaqe, sohsovik yuaatinumyaqw, Tutuyqawhqa pumuy amumum tumalay'kañw, kätatayhpit hihta tuawi'taqat akw lavayit öqalanma. Yantani.

LOMATUAWI LUKE AHIY'O

Introduction

¹ Pas as kaysiwhqam itamuhpa' hihta hiniwhitiqat pās oyiwtaqat pēnayaniqey tuwan-tota. ² Ima hakim añ ahsupoq Jesus hihta hintsakmaqat aw yórikyat, lomatuwawit yuaatotaqam itamumi hin mātapyaqat pan put pēnayaniqey aw may'yuñwa. ³ Noqw òviy nu put yayhniwhpuyat añqaqw sohsok hihta añ pās puprikqe, put pās pasiwtaqat ūmi pēnaniqey unañwti, um hak pavan Theophilus. ⁴ Noqw pep pu' sohsoy himu ūmi mātaviwhqa pas antsanihqat um pas suyan navoti'tani.

The Birth of John the Baptist Announced

⁵ Hakiy Herod tutskwat Judeat ep moñw'iwtaqw, hak God awwat moñwi, Zacharias yan mātasiwhqa qatu, hakiy Abiat paptsiyat ep nuhtum wúnuhqa. Noqw put nōmaat Elizabeth yan mātasiwhqa piw hakiy Aaron ahpiyvi. ⁶ Puma nāma God atpip súankañw, Tutuyqawhqat hin lavayyukuhqat pu hin tutaptaqat añ ahsupoq qaöwíhinma. ⁷ Nikañw puma qa ti'ta, Elizabeth qa tílawhq òviy'o. Noqw puma nāma pāpu pas wuyoiwta. ⁸ Noqw ephaqam i' Zacharias suñwámuy amumum God kíyat ep tumalay'taniqat aw pitsíwta. ⁹ Noqw puma hin hinhtotiniqe hihta akw tuwantotaqe, pan tumalat nāhuyvaya. Noqw Zacharias God kíyat ep put eñem hihta kwañwáhovaqtuqat taqtsokniqw pan put eñem yukiwa. ¹⁰ Noqw pam panhtiniqat aw pituqw, sinom sohsoyam ihkaqe hoñkahkanw, God aw nānawakna. ¹¹ Noqw pam pañso pakiqw, Tutuyqawhqat hoñviayaat put aw mātakti; pam kwañwáhovaqtuqat eñem qöqöhpit putvaqe wunuwta. ¹² Noqw Zacharias put túwahqe, pas tsawnaqe, hin unañwti. ¹³ Noqw hoñviaya put aw pañqawu: Um qa tsawnani, Zacharias. God uhnawakinpiy navota. Noqw òviy uhwuhti Elizabeth unem tiyohyat tihtani. Noqw ason um put John yan túnwani. ¹⁴ Um put tihtiwhqat ep pas hinhaqam hahlayhtini; noqw kaysiwhqam umum hahlayhtotini. ¹⁵ Pi pam Tutuyqawhqat atpip a'nō himuni. Nihqe òviy pam oवाल, pu honaqkuyit qa hihikwani. Pi pas pam tihtiwhpuy añqaqw Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtani. ¹⁶ Pam Is-rael-sinmuy amumi ö'qalaqw, puma ahoy Tutuyqawhqay God aw nánamtökani. ¹⁷ Pam Elias antani, numiy añ'a, pu öqalay añ'a. Nihqe pam Tutuyqawhqat ahsavo hinmaq, namat timuy amumi unañway'vayani; noqw añ qatuqáyvahsi'yuñqam súanhinwisqamuy amún súan unañwtalwuwni'vaye', súanhinwisni. Noqw pam Tutuyqawhqat ahsavo put sinomuyatuy unañwayamuy put eñem moñwvastani. ¹⁸ Noqw Zacharias hoñviayat aw pañqawu: Noqw nu hin un' súañqawhqat navoti'tani? Pi nu' wuhtaqa, pu iwuhti pāpu pas wuyoiwta. ¹⁹ Noqw hoñviaya lavayhtiqe put aw pañqawu: Nu Gabriel yan mātasiwa; noqw nu God atpip wunu. Noqw nu it lomatuwawit un' āawnaniqat òviy pam nuy añqw ūmi ayata. ²⁰ Noqw meh, um hapi ilavayiy qa tuptsiwa. Noqw òviy uhlayayi nawus ūñaqw nawhkiwhq, kurs um hin yuaatani, pas hisat ilavayiy aw antsaniwhqat aw pahsavoo. Noqw hisat aw pituqw, God ilavayiy aw antsanni. ²¹ Noqw sinom Zacharias nuhtayyuñwa. Hinoqw pam God kíyat ep pas nawutsnaqw, puma put ep hin wūwantota. ²² Noqw pam yāmaq, pay kurs hin pumuy amumi hiñqawni. Noqw puma māmatsyaqw, sumataq pam God kíyat ep hihta aw yori; òviy pi pam amumi māsankañw, pay pas qa hiñqawu. ²³ Noqw òviy pam panis paptsiy añ kuyvat, pahsat pay nima. ²⁴ Noqw ahpiy pantaqw, put nōmaat Elizabeth nō'yiltiye, tsivot mūmuyawhtuy añ haqam nātupki'ta. ²⁵ Nihqe pañqawu: Yanhaqam Tutuyqawhqay nuy hintsana, nuy ökwatuwhqee. Nu as qa

tiylawhq ōviy sinom as inumi tutsíwhiñqaqwaqw, askwal pi God put pantaqat añqw nuy ayo tavi.

The Birth of Jesus Announced

²⁶ Noqw navay mūmuyawhtuy súlawhtiqw, God hoñviayay Gabriel Galilee-tutskwat ep haqami kitsókit Nazareth yan mātsiwhqat aw ayata, ²⁷ Hakiy mānat nāt qanāhovalni'taqat Mary yan mātsiwhqat aw'i. Pam hak hakiy tāqat Joseph yan mātsiwhqat, David ahpiyvit aw noiwniqat eñem nawiniwta. ²⁸ Noqw hoñviaya put aw pákihqe, aw pañqawu: Um hahlayni, Tutuyqawhqa úmuma. Pam núokway ūmi pas qaöwínoa. Um momoymuy amuñaqw pas hahlayhpit ep'e. ²⁹ Noqw Mary put aw yórikqe, lavayiyat ep hin kurs wūwa; nihqe hihta pa pam lavayhtiqat pam wūwanta. ³⁰ Noqw hoñviaya put aw pañqawu: Pay um qa tsawiniwtani Mary, God núokway ūmi pas qaöwínoa. ³¹ Noqw meh, um nō'yilte', tiyohyat tihtani. Nen um put Jesus yan túnwani. ³² Pam a'nō hímuni; pu Pas Sus'oveqnihqat Tíatnihqey yan túnwantiwni. Noqw Tutuyqawhqa God put nayat David moñqeniyat put máqani. ³³ Noqw pam Jacob ahpiy sinoiwtaqamuy amumi sutsep moñw'iwani. Pu put moñwtunatyat pas qa haqami so'tani. ³⁴ Pahsat pu Mary hoñviayat aw pañqawu: Noqw hin i' pasiwtani. Pi nu qa hisat haqam hakiy tāqat ámuma. ³⁵ Noqw hoñviaya lavayhtiqe put aw pañqawu: Pay ason Qahováriwtaqa Hikwsi ūmi pítuni; pu Sus'oveqnihqqa öqalay akw un nākwapnani. Paniqw ōviy ason pam tsāy qahováriwtaqa uhpiy tihtiwniqa God Tíatniqey yan túnwantiwni. ³⁶ Noqw meh, ūñaqwi Elizabeth as qa tlawhqat pañqaqwañwuqw, pam wuyovehaq nō'yilti. Noqw pu' hapi pam navay mūmuyawhtuy añ panta. ³⁷ Pi God-niqw pay qa himu qa pasiwtani. ³⁸ Pahsat pu Mary pañqawu: Taa, pay pi nu Tutuyqawhqa tūwikiata. Pay nam um hin lavayhtiqw antani. Noqw hoñviaya put añqw ahpiy'o.

Mary Visits Elizabeth

³⁹ Noqw ephaqam Mary pañqw nakwsuqe, haqami tsotsmoy'yuñqat aqwhaqami kaktayi, Judeat-tutskwat ep kitsókit aw'i; ⁴⁰ Nihqe Zacharias kíyat aw pákihqe, Elizabeth aw yuaayku. ⁴¹ Noqw Elizabeth Maryt lavayiyat navotq, put ponoveq tiposi tsoomhti. Noqw Elizabeth Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw, ⁴² A'nō pañqawu: Ñaspi um momoymuy amuñaqw namorstiwa! Pu uhpiy tihtiwniqa pas hahlayhpit epni. ⁴³ Noqw nuy yan'ewayniqw ōviy kurs piw Itutuyqawhqaqay yuat añqaqw inumii? ⁴⁴ Oviy pi meh, panis uhlayayi inaqvumiq tōtqiww, pahsat pay tiposi hahlayhtiqe, ivonoveq tsoomhti. ⁴⁵ Um God aw tuptsiwhqe, pas hahlayhpit ep'e, ispi Tutuyqawhqa ūmi hin lavaytiqey pas kurs hin qa anhtiniq'ö.

Mary's Song of Praise

⁴⁶ Noqw Mary tuwat pañqawu:
 Oviy nu iunaññaqw Tutuyqawhqaqat pas hihtay'tani.
⁴⁷ Ihikwsiy akw nu God nuy ayo távihqat aw hahlayhtini,
⁴⁸ Ispi pam manhtuwikiy okiwhqatsiyat aw tātayhq'ö.
 Noqw meh, yahpiy haqahpiy yantani:
 Sohsoyam haqami nānañk yesniqam nuy hahlayhpit epnihqat pañqaqwani.
⁴⁹ Pi pam nuy qaöwítumalta, i' hak Sus'öqaltutuyqawhqa,
 Qahováriwtaqa yan túnwantiwhqa.
⁵⁰ Pam put kaptsi'yuñqamuy óokwatuwa,
 Sohsokmuy hakimuy nānañk yesqamuyu.
⁵¹ Is uti! Pam hinurs öqalay'ta!
 May akw añ kwivi'nañway'yuñqamuy tatslakna.
 Piw pumuy tunatyayamuy sóontsana.
⁵² Pam añ ö'qaltuy qeniyamuy añqw hanna,

Nit an ókiwyaqamuy momiq oya.

⁵³ Pam an tsönsoiwtaqamuy hihta nukñwat öyna,
Nit kahaksinmuy súmavuyawyuñqamuy añqe lālayi.

⁵⁴⁻⁵⁵ Pam tumal'ayay Israel aw unañwtavi,
Itanamuy amumi hin lavayhtiqey hapi panhti.

Pam Abraham timuyatuy ökwatuwa,
Pu ahpiy aniwhtotiqamuy sohsokmuyu,
Nihqe pam yūmosa panmani.

⁵⁶ Noqw Mary payhkomuy mūmuyawhtuy an Elizabeth amum qatut, pu ahoy kiy aqw'a.

The Birth of John the Baptist

⁵⁷ Noqw Elizabeth tihtaniqat aw pituqw, pam tiyohyat tihta. ⁵⁸ Noqw put kisñwamat, pu sinomat nanaptaqw, yaw Tutuyqawhqa put qa an'ewakw ökwatuwa. Nihqe puma put amum hahlayhtoti. ⁵⁹ Noqw put nanalsikis talni'taqw, puma tsākw poñotkuyaniqe öki. Nihqe puma put Zacharias yan tuñwāya, nayat tuñwniyat an'i. ⁶⁰ Noqw put yuat pañqawa: Qae, pam John yan mātsiwni. ⁶¹ Noqw puma put aw pañqawa: Noqw pi qa hak uhsino pan mātsiwa. ⁶² Pu puma put nayat aw māmasaya, hin pam put túñwaniqey nāwaknaqat túvintota. ⁶³ Noqw pam hihta an pēnaniqey tuhtuy'qe, an pēna: Pam John yan mātsiwa. Noqw puma sohsoyam hin kurs wūwaya. ⁶⁴ Noqw pahsat pay put moaat hötsiltiqw, leñiat nāhiwa. Noqw pam yuaaykuqe, God aw hahlayhti. ⁶⁵ Noqw pumuy kisñwamat pas kurs hin wūwaya. Noqw sohsoyam Judeat ep tsotsmova yesqam pep hin hiniwhtiqat nānami lavayta. ⁶⁶ Noqw sohsoyam put nanaptaqam unañwpeq put wūwankahkañw pañqawa: Hin pa i' tsay hintani? Noqw Tutuyqawhqaqat maat put aw unañwtavi'ta.

Zechariah's Prophecy

⁶⁷ Noqw put naat Zacharias Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw, hin hintaniqat lavayhtiqe pañqawu:

⁶⁸ Nam God Israel-sinmuy Tutuyqawhqaam tayawintiwa;
Pam sinomuy pohtaqe, pumuy qenivo oya.

⁶⁹ Pam hakiy a'nö öqalay'taqat wunuptsina,
Itamuy ayo öoyniqata,
Tumal'ayay David amuhpiyviyatuy amuñaq'ö.

⁷⁰ Ura pam hisatñahaqaw itanamuy amumi pan lavayhti,
Hakimuy pas hihtuy lavay'aymuy moayamuy ahpiy'o.

⁷¹ Itahtuwqamuy māyamuy añqw itamuy ayo óyaniqey pañqawu,
Pu sohsokmuy itamumi qa suhtaq'ewyaqamuy öqalayamuy añq'ö.

⁷² Pam itanamuy amumi núokway mahtakna,
Amumi hin lavayhtiqey aw antsana,
Amumi pas qa paysoq pasiwnaqey pam u'na.

⁷³ Ura pam itanay Abraham aw pas qaöwílvayhti;

⁷⁴ Itahtuwqamuy māyamuy añqw itamuy ayo óyaniqeyu,
Itam qa tsawiniwkahkañw, put eñem hintsatskaniqata.

⁷⁵ Noqw itam itahqatsiy an ahsupoq put atpip hinwisni,
Sohsok hihta akw pasiwkahkañw, súankahkañwo.

⁷⁶ Noqw ūm'i, ítii, ya uñem hintani?

Um Sus'oveqnihqat lavay'ayaatni;
Pan hapi um túñwantiwni.

Um Tutuyqawhqaqat apyeve hinmani;
Pu put eñem pöhut añwu an qenitani.

⁷⁷ Um God sinomuyatuy hin ayo nõñakniqat āawnani;
Pumuy qaanhtipuyamuy ayo yukiltiq'ö.

God pumuy qaanhtipuyamuy ayo yuke', pumuy ayo óyani.

⁷⁸ Kwakwhat pi God aw itahyantaga itamuy ókwatuwa, Kwakwhat pi óñaqw itamumi tálawva.

⁷⁹ Qatalpuve yesqamuy amumi tálawnani,

Mokiwuy kihsiwniyat an yesqam tálát aw yórikyani.

Noqw itam tálát aw táyuñwe', pasi'nanway'kahkañw, hinwisni.

Yan Zacharias lavayhti. ⁸⁰ Noqw tsāy wūyoq'iwmaq, tunatyaat suyhtsepñwat óqawi'ma; nihqe haqam qayēsihpuve qatu, hisat pam Israel-sinmuy amumi namtahnaniqey pahsavoo.

2

The Birth of Jesus

(Mt 1.18-25)

¹ Noqw ephaqam sopkawtaqam sinom nāvenayaniqat Caesar Augustus yan tupta. ² Noqw hak Cyrenius Syria-tutskwat ep moñw'iwtaqw, sinom mohti yan nāvenaya. ³ Noqw sohsoyam nāvenaniqe nanāp kitsókiy an nankwusa. ⁴ Noqw óviy Joseph Galilee-tutskwat ep Nazareth-kitsókit anqwnihqe, Judea-tutskwat aqw'a, haqamí kitsókit, Bethlehem yan mātshihqat aqw'a. Ura David Bethlehem ep tihtiwa. Noqw Joseph David ahpiyvinihqe, óviy nāvenaniqe pañsoq'a. ⁵ Noqw Mary put nōmamkiwaat put ámuma, pas páy tihtaniñwo. ⁶ Noqw pumuy pépeqniqw, pam tihtaniqat aw pitu. ⁷ Noqw pam nāt sūs tihtaqe tiyohyat tihta; nihqe muhpiwñwat akw muhpiknat, haqaqw tumalvopkot nōñosañwuqat pañqe' put tavi, qa haqam yeyespive amuñem qéniniqw óviy'o.

The Shepherds and the Angels

⁸ Noqw pep tutskwat ep hakim lalay'a'yat haqam tutskwave yesqe, mihikq kanelvokmuy tūtuwala. ⁹ Noqw meh, Tutuyqawhقات hoñviayaat pumuy amumi māaktiqw, Tutuyqawhقات lolma tālañwaat pumuy ahsupoq amuqlaq tálawva. Noqw pavan pas puma tsawinwuhpukya. ¹⁰ Noqw hoñviaya pumuy amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwuyñwni. Meh, pi nu lomatuawit umuy āawnani; noqw put ep sopkawtaqam sinom pas hinhaqam hahlayyani. ¹¹ Pi pu' hapi it talōñvaqat ep David kitsókiyat ep Ayo Tūooyhqa umuñem tihtiwa, Tutuyqawhقات, Christ, God anqw moñw'asi'taqa. ¹² Noqw it akw uma put māmatsyani: Tiposit muhpiwñwat akw muhpiwkañw haqaqw tumalvopkot nōñosañwuqat anqe' qatsqat uma tutwani. ¹³ Noqw pahsat pay qaan'ewakw hintaqam óve yesqam kurs hoñviayat ámumyaqe God tayawintotaqe pañqawa: ¹⁴ Nam God Sus'oveqnihqa tayawintiwaa; pam pi tūwaqatsit ep sinmuy hahlaykañw amuñem yukuqw, puma kwakwhat yesni. ¹⁵ Noqw hoñvia'yat tawlalwaqe yukuyat, ahoy ómiqhaqamiya. Noqw pahsat pu lālayñwut nānami pañqawa: Taa, tuma kurs Bethlehem awaye', it yan hiniwhtiقات, Tutuyqawhقات itamumi mahtaknaقات aw yórikwisa. ¹⁶ Pu puma pañso kaktayyaqe, ep ókihqe, Maryt-nit pu Joseph pumuy tutwa, pu haqaqw tumalvopkot nōñosañwuqat anqe' tiposhoyat qatsqata. ¹⁷ Noqw puma put aw yórikyaqe, hoñviaya it tsākw hin lavayhtiقات anqe' tunvotnaya. ¹⁸ Noqw sohsoyam put nanaptaqam lālayñwut pumuy hin āawnayaقات an wūwantota. ¹⁹ Noqw Mary tuwat sohsok iit aw wūwankañw, unañwpeq pās oya. ²⁰ Noqw lālayñwut hoñviaya amumi hin hiñqawhقات sohsok nanaptaqe, pu aw yórikyaqe, ahoy kanelvokmuy amumiya; nihqe put pantaقات ep puma God pas hihtatiwiskahkañw, tayawintiwisa.

Jesus Is Named

²¹ Noqw nanalsikis talōñvaqat ep tsākw poñotkuyaniqat aw pituqw, naat put Jesus yan tuñwa. Pan hapi ura hoñviaya put tuñwa, put yuyat nāt qa nō'yiltiq'ó.

Jesus Is Presented in the Temple

²² Noqw put yuat Moses tutavoyat anwat tiyqatskuyvaqw, puma tsākw Tutuyqawhqat aw nóniqe, Jerusalem ep wikva. ²³ Ura pi yan Tutuyqawhqat tutavoyat añ pey'ta: Añsakis haqam hak wuhti pas mohtitihoyat tihtapq, pam Tutuyqawhqat awwat noiwtani. ²⁴ Noqw tutavot añ hin pey'taqat pan puma Tutuyqawhqat aw hihta hom'oya. Yan ura pey'ta: Hak lōqmuy masihōwituy, sen lōqmuy qōtsáhōwituy Tutuyqawhqat aw hom'oymantani. ²⁵ Noqw meh, hak tāqa, Simeon yan mātsiwhqa, Jerusalem ep qatu. Pam hak súankañw God pas kaptsi'ta; nihqe hak Israel-sinmuy Ayo Oyatoqat nuhtayta. Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi put amum hinma. ²⁶ Noqw ason yaw pam pas Tutuyqawhqat añqw moñw'asi'taqat aw yorikt, pu' hisat ahpiyniqat Qahováriwtaqa Hikwsi put pan āawna. ²⁷ Noqw Hikswi pan put unañwtoynaqw, pam God kiyat ep paki. Noqw Jesus yuat puwsuñway amum tutavot hin yuykiwhqat tsākw Jesus eñem hinhtiniqe òviy pep put wikva. ²⁸ Noqw Simeon put tsöpahtaqe, God aw hahlayhtit, pañqawu: ²⁹ Tutuyqawhqa, taay, um uhlayviy aw antsanni, Um uhtumal'ayay qa hin unañway'kañw yañqw ahpiyniqat aw nakwhanani. ³⁰ Pi nu ivosiy akw hak Ayo Tüoyaniqat ũñaqwnihqat aw yori. ³¹ Put pantaqat hapi um sohsokmuy sinmuy amutpik na'sasta. ³² Soñawnen pam qa-Jew-sinmuy amumi tälawnani; pu uhsinmuy, Israel-sinmuy òmi tsokanani. ³³ Noqw Joseph put yuyat amum pam hin tsākw lavayhtiqat aw kätuqayta. ³⁴ Noqw Simeon pumuy öqalake, put yuyat Maryt aw pañqawu: Meh, i' tsāy God ahpiy namorstiwa. Noqw put atsviy Israel-sinmuy amuñaqw kaysiwhqam munumhtini, pu piw kaysiwhqam hoñvani. Pam hihta tuawi'taqw, sinom put aqw hihñqawani. ³⁵ Pantani hapi. Noqw soñawnen uh'unañwa sipwuvahpit akw tūhotiwni. Noqw kaysiwhqamuy tunatyaam tupkiwyuñqa mātaktotini. ³⁶ Noqw hak God lavay'ayaat, Anna yan mātsiwhqa, pep qatu, hakiy Phanuel tíata, Asert ahpiyvi. Pam hak wuhtiharsku; nihqe pam manhqatsiy ahpiy puwsuñway amum tsañe' yahsañwuy añ qatu. ³⁷ Noqw pam koñnalavu nälöp sunat añqw nälöp sihkay'taqat pahsa'haqam yahsañwñ'ta. Noqw pas pam God kiyat añqw qa ahpiyniñwu. Nikañw mimhikqat, pu talönwiwmaqat añ napwalni'kañw, nāwakinkañw God eñem tumalay'tañwu. ³⁸ Noqw Simeon nāt yuaataqw, i' wuhti ep pákihqe, Tutuyqawhqat aw hahlayhti, nit sohsokmuy amumi put tsākw yuaata, Jerusalem ep sinmuy Qenivo Oyaniqat òviy maqaptsi'yunqamuy amumii.

The return to Nazareth

³⁹ Noqw Joseph, put yuyat amum Tutuyqawhqat hin tutaptaqat an sohsok hinhtit, ahoy Galilee-tutskwat aqw'a, nāp kitsókiy Nazareth aw'i. ⁴⁰ Noqw tsāy wuyöq'iwmaqe suyhtsepñwat tunatyay añ öqawi'ma; piw unañwtalwuwñit añ'a, nihqe God núokwayat añ hinma.

The Boy Jesus in the Temple

⁴¹ Noqw Joseph, put yuyat amum añsakis yahsañwuy añ Jerusalem aqwniñwu, ura Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat ep'e. ⁴² Noqw Jesus pakwt löq sihkay'tasikis yahsañwñ'taqw, Jew-sinom hin hintsatskañwuqat òviy naat yuyat amum Jerusalem aqw'a, Jesus wikkañwo. ⁴³ Noqw puma añ kuyvaqe, nāp kitsókimiyaq ahoyniqw, tsāy Jesus pumuy qa amumunihqe, Jerusalem epeq huruhti, noqw puma put qa navota. ⁴⁴ Nihqe pay pam pumuy amumunyaqamuy amumunihqat puma wūwaqe, ep tāwanawit añ haqami pahsavo nakwsu; nihqe puma sinomuy-nikañw, pu tuwimuy amuhpa' put hēva. ⁴⁵ Nit puma put qa túwahqe, namtökt ahoy Jerusalem aqw'a, put heptoqee. ⁴⁶ Noqw pāyis talqw, puma God kiyat ep put tuwaqw, pam tütutuqaynayaqamuy amuhsonve qatukañw, pumuy amumi tūqaykañw, pu pumuy hihta tūviñlawu. ⁴⁷ Noqw sohsoyam aw tūqayyuñqam put hin hihta mātsi'maqat, pu hihta hin ahoy hu'wanmaqat ep kätayunwa. ⁴⁸ Noqw puma put túwahqe hin kurs wūwa. Noqw yuat put aw pañqawu: Itii, ya um hinoqw itamuy yanhaqam hintsana? Okiw nu' unay amum kānavoti'kañw un hepnuma.

⁴⁹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nāpi nuy hepnuma? Ya nu Inay hihta himuyat hintsakniqat uma put qa navoti'taqe ōviy'o? ⁵⁰ Noqw pay puma put lavayiyat qa māmati. ⁵¹ Pu pam pumuy amumumnihqe, Nazareth ep pitu; nihqe pumuy amumi tūqaykañw qatu. Noqw tuwat put yuat iit lavayit sohsok unañwpeq pās oyi'ta. ⁵² Noqw Jesus suyhtsepñwat wuwni'makañw wūyoq'iwma; pu suyhtsepñwat God-nikañw pu sinmuy tayawni'ma.

3

The Preaching of John the Baptist (Mt 3.1-12; Mr 1.1-8; Jn 1.19-28)

¹ Noqw hak Tiberius Caesar pakwt tsivot sihkay'taqat yahsañwuy añ moñw'iwtaqw, pu Pontius Pilate Judea-tutskwat ep moñw'iwtaqw, pu Herod Galilee-tutskwat aw moñw'iwtaqw, pu tupkoat Phillip Iturea-tutskwat ep sinmuy amumi-nikañw pu Trachonitis-tutskwat ep sinmuy amumi moñw'iwtaqw, pu Lysanias Abilene-tutskwat ep moñw'iwtaqw, ² Pu Annas-niqw pu Caiphas, puma God awwat mohpeq moñw'iwtaqw, ephaqam God lavayhti, Zacharias tiyat John aw'i, pam qayēsiwhpuveni'ō. ³ Noqw pam pāyut Jordan añ ahsupoq tutskwat añ nakwsuqe, sinmuy amumi yuaataqe pañqawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasye', kūyit akw tuvoylatotini. Noqw God umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yūkuni, amumi kita. ⁴ Ura hakiy God lavay'ayayat Esaiast lavayiyat añ yan pey'ta: Hakiy tōnaat qayēsiwhpuve tsa'tinumqa navotniwa; nihqe yan lalvaya: Uma Tutuyqawhqat eñem pōhut aw hintsatsnani; pam háqe'niqat aw suwiptotani. ⁵ Sohsovik siskat añ otsómhtini, pu sohsovik tuhtukwi, pu tsotsmo tutskwatiwni, pu añ nukushinyuñqa súwiptotini, pu haqe' anahaiwyuñqa pōhiñputiwni. ⁶ Noqw sinom sohsoyam God hin ayo tūooyhqat aw yórikyani. ⁷ Pahsat pu sinom put ahpiy kūyit akw tuvoylatiwyaniqe ōviy put aw ōkiwtaqw, pam pumuy amumi yan lalvaya: Is ohi, uma hakim tsūtsu'tuy amunyuñqamu, ya hak umuy itsívut nātoniqat añqw watqaniqat umumi pañqawu? ⁸ Kurs uma pas antsa umuhtunatyay añqw lasye', uma alōñōt qatsit ahpiy tutmalat hintsatskani. Pu uma umuh'unañwpeq qa pan lavaytani: Abraham hapi itanaa, kitotani; taq nu umumi pañqawni: God it o'wat añqw Abraham eñem sinmuy aniwaniqey tuwi'ta. ⁹ Noqw pay soñawnen ōviy piw pikaiñwa himutsokit ñayat tsahqaniqey na'sas'iwta. Noqw ōviy himuwa tsoki lomasipalat qa himuy'vañwuqa tsaqniwe', qōhit aqw tūviwni. ¹⁰ Noqw sinom put tūviñtotaqe aw pañqawu: Noqw itam hinhtotini? ¹¹ Noqw pam lavayhtiye amumi pañqawu: Lōqmuy wukonapnay'taqe ñastanihqat sūkw máqani; pu nōsiwhqay'taqe piw pay anhtini. ¹² Noqw moñwit eñem sivat ōmalalwaqam piw kūyit akw tuvoylatotiniqe ōkihqe, put aw pañqawu: Tūtutuqaynaqa, ya itam hinhtotini? ¹³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay hihsa'haqam umuñem tuwantiwthqat epnihqe qa hóyokput uma nuhtuñaqw ōmahtiwisni. ¹⁴ Noqw pu solāwam piw tuwat put tūviñtotaqe aw pañqawu: Noqw ítamwat hinhtotini? Noqw pam amumi pañqawu: Uma qa tūyuyuhnayani. Piw qa hakiy hihta atsátotoynayani; pu uma hin ahsalalwe', pay put ep nakwhani'yuñw. ¹⁵ Noqw nāt sinom sumataq hintaniqat maqaptsi'yuñw, sohsoyam unañwpeq John aw hin wūwantota, sen pi pam Christ-nihqata, sen pi pay qa pamnihqata. ¹⁶ Noqw John lavayhtiye, sohsokmuy amumi pañqawu: Pay nu' pi as pas antsa umuy kūyit akw tuvoylalawu. Nikañw pay suhka inuhpenihqe pas pavan ōqala añq'ō. Noqw soon nu yan'ewayniñkañw pay ñas'ew put tots-sosomhpiyat ñahni. Ason pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylatani, pu qōhit akw'a. ¹⁷ Soñawnen pam wuhihpiy yawta, nihqe murivihkay ep pās qeni'tani, nen sōhōvosiy koyohkiy aw tañatani, nit pam ason tsihput qōhit qatokñwuqat akw taqtsokni. ¹⁸ Yan pam hihihta akw pumuy ōkwhankañw, amumi lomatuwawit yuaata. ¹⁹ Noqw John Moñwit Herod qōhqōya,

tupkoyat Philip nōmayat Herodius ep'e, pu sohsok hihta ep qaanhtiqaq ep pīwu. ²⁰ Noqw Herod pay nāt piw qaanhtit, John sivikimi pana.

The Baptism of Jesus

(Mt 3.13-17; Mr 1.9-11)

²¹ Noqw pam nāt qa sivikive pakiwtaqw, sinom sohsoyam kūyit akw tuvoylatiwayaqw, pu Jesus piw kūyit akw tuvoylatiqe, nāwakintaqw ōmi hōtsīlti. ²² Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi hōwit an tokoy'kañw put atsmi hāwi. Noqw ōñaqw hakiy tōnaat hiñqawhqe pañqawu: Um hapi pas aw iunañwaa Itii. Nu un pas hahlayi.

The Genealogy of Jesus

(Mt 1.1-17)

²³ Noqw Jesus tumalay hintsaktiva, sunat pakwt sihkay'taqat pahsa'haqam yahsañwi'kañwo. Noqw sinom wūwantotaqw, Jesus Joseph tíata. Noqw pam Helit tíata; ²⁴ Noqw pam Matthat tíata, noqw pam Levit tíata, noqw pam Melchit tíata, noqw pam Jannat tíata, noqw pam Joseph tíata; ²⁵ Noqw pam Mattathias tíata, noqw pam Amos tíata, noqw pam Naum tíata, noqw pam Eslit tíata, noqw pam Nagget tíata; ²⁶ Noqw pam Maath tíata, noqw pam Mattathias tíata, noqw pam Semeit tíata, noqw pam Joseph tíata, noqw pam Judat tíata; ²⁷ Noqw pam Joannat tíata, noqw pam Rhesat tíata, noqw pam Zorobabel tíata, noqw pam Salathiel tíata, noqw pam Nerit tíata; ²⁸ Noqw pam Melchit tíata, noqw pam Addit tíata, noqe pam Cosam tíata, noqw pam Elmodam tíata, noqw pam Er tíata; ²⁹ Noqw pam Joset tíata, noqw pam Eliezer tíata, noqw pam Jorim tíata, noqw pam Matthat tíata, noqw pam Levit tíata; ³⁰ Noqw pam Simeon tíata, noqw pam Judat tíata, noqw pam Joseph tíata, noqw pam Jonan tíata, noqw pam Eliakim tíata; ³¹ Noqw pam Meleat tíata, noqw pam Menan tíata, noqw pam Mattathat tíata, noqw pam Nathan tíata, noqw pam David tíata; ³² Noqw pam Jesset tíata, noqw pam Obed tíata, noqw pam Booz tíata, noqw pam Salmon tíata, noqw pam Naasson tíata; ³³ Noqw pam Aminadab tíata, noqw pam Aram tíata, noqw pam Esrom tíata, noqw pam Phares tíata, noqw pam Judat tíata; ³⁴ Noqw pam Jacob tíata, noqw pam Isaac tíata, noqw pam Abraham tíata, noqw pam Tharat tíata, noqw pam Nachor tíata; ³⁵ Noqw pam Saruch tíata, noqw pam Ragaut tíata, noqw pam Phalec tíata, noqw pam Heber tíata, noqw pam Salat tíata; ³⁶ Noqw pam Cainan tíata, noqw pam Arphaxad tíata, noqw pam Sem tíata, noqw pam Noet tíata, noqw pam Lamech tíata; ³⁷ Noqw pam Mathusalat tíata, noqw pam Enoch tíata, noqw pam Jared tíata, noqw pam Maleleel tíata, noqw pam Cainan tíata; ³⁸ Noqw pam Enos tíata, noqw pam Seth tíata, noqw pam Adam tíata, noqw pam God tíata.

4

The Temptation of Jesus

(Mt 4.1-11; Mr 1.12-13)

¹ Noqw Jesus Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw, pāyut Jordan añqw ahoy pitu, nihqe Hikwsit ahpiy qayēsiwhpumi wīkiwa. ² Noqw Nukpana lōp sunat tālat añ pep put aw unaheplawu; noqw pam pahsa' talōnvaqat añ qa nōsa, nihqe añ ruhpaq pam tsōñmoki. ³ Noqw Nukpana put aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen, um it owat pōlavikiniwhitiniqat aw pañqawni. ⁴ Noqw Jesus lavayhtiqaq aw pañqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Sino qa pōlavikit-sa akw qátut, pas God lavayiyat sohsok akw qátuni. ⁵ Pu Nukpana haqami pas wupatukwit aqw put wikqe, tūwaqatsit añ ahsupoq moñwqeqnit put aw sūmahtakna. ⁶ Nihqe aw pañqawu: It hapi ōqalat nu un sohsok máqani, pu hihta añ susnunukñwata, pi pam inumi noiwta. Noqw nu hakiy put máqanik máqañwu. ⁷ Noqw ōviy kurs um inumi naokiwtaqw, pay pam sohsoy uhhimuni. ⁸ Noqw Jesus lavayhtiqaq put aw pañqawu: Sóoni, yupa ayo haqamii, Satan, pi yan pey'ta: Um God Uhtutuyqawhqay aw naokiwlawni, pu um put-sa eñem tumalay'tani. ⁹ Pu Nukpana put

Jerusalem ep wikvaqe, God kīyat ep suswupakits'omiq put tsókat, pu aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen, yañqw atkamiq nātuvani; ¹⁰ Pi ura yan pey'ta: Pam hoñviaymuy ayataqw, ūmi tunatyaltotini; ¹¹ Nen puma may akw un hōlōlni'yuñwni, taq nāp hisat sen um uhkukuy owat aqw sáviknani. ¹² Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Um God Uhtutuyqawhqay aw qa tuwanlawni. ¹³ Noqw Nukpana sohsok unaheppit akw put aw tuwantaqe yúkuhqe, hihsavo put añqw ahpiy'o.

Jesus Begins His Work in Galilee

(Mt 4.12-17; Mr 1.14-15)

¹⁴ Noqw Jesus Qahováriwtaqat Hikswit öqalayát pasiwkañw, Galilee ep ahoy pitu. Noqw sinom añ ahsupoq put lavayta. ¹⁵ Noqw pam pumuy tsotsvalkiyamuy añ pumuy tutuqaynatinuma, sohsokmuy amuhpiy kaptsiwkañwo.

Jesus Rejected at Nazareth

(Mt 13.53-58; Mr 6.1-6)

¹⁶ Pu pam haqam wuñhqeý Nazareth aw pitu. Nihqe pam hin tuwi'taqey anhtiqe, nasuñwintalōnnit ep tsotsvalkimi paki, nihqe tutuvenit añ tūñwantaniqe wunuptu. ¹⁷ Noqw pep God lavay'ayayat Esaias tutuveniat put aw taviwa. Noqw pam tutuvenit púruknaqe, haqe' yan pey'taqat tuwa: ¹⁸ Tutuyqawhqat Hikwsiat nuy tuyqawi'ta, nu añ ókiwyaqamuy amumi lolmat yuaaykuniqat öviy nuy asnaqee; pu añ unañwsoiwtaqamuy suyan unañwtoynaniqat öviy nuy ayata, añ tūwik'iwyuñqamuy nuy mātaviwyaniqat amumi yuaaykuniqat öviy'o, pu añ qatālat pōsi'yuñqamuy pōsiyamuy tālawnayaniqat amumi yuaaykuniqata, pu añ okiwsaniwyaqamuy qeniveyaniqat öviy'o. ¹⁹ Pu i' Tutuyqawhqa ayo tūooyniqat aw pitsiwtāqat tunvotnaniqat öviy'o. ²⁰ Yan pam añ tuñwat, tutuvenit mupipiykinat, aw tunatyawtaqat aw put ahoy tavit qatuptu. Noqw tsotsvalkive tañawtaqam put aw-sa tāyuñwa. ²¹ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Umuy hapi aw tūqayyuñqw, i' yan pey'taqa it talōñvaqat ep aw antsaniwa. ²² Noqw sohsoyam put aw tūqayyuñqe, moañaqw lavayit lolmat nōñakqat aw kāwuwantotaqe, pañqaqwa: Ya qa i' Joseph tíata? ²³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay kurs hin uma inumi yan lavayit qa pañqaqwani: Tūhika, nāqalapsinaa, it'a. Um yaw Capernaum ep hīhihta tumalta; um yep nāp uhtutskway ep piw panhtinikañwo. ²⁴ Noqw pam pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Qa hak God lavay'ayaat nāp tutskway ep pāsniwa. ²⁵ Noqw nu umumi súañqawni: Ura Elias qatsiyat ep payhkomuy yahsañwuy añqw navay mūmuyawhtuy añ qa yokva; noqw ura tutskwat añ ahsupoq tsōñōsti. Noqw ephaqam Israel-sinmuy tutskwayamuy ep kaysiwhqam koñnanalvut yēse. ²⁶ Noqw pay ura pas Elias pumuy qa haqawatuy amumi ayatiwht, pay ura Sidon ep kitsókit Sareptat ep hakiy koñnalavut aw'i. ²⁷ Pu God lavay'ayayat Eliseus qatsiyat ep as Israel-sinmuy amuñaqw kaysiwhqam tokoplelet tūtuyya; noqw pay ura puma pas qa haqawa powalti, pay hak Syria-sino hak Naaman yan mātsiwhqa-saa, amumi kita. ²⁸ Noqw sohsoyam tsotsvalkive tañawtaqam it nanaptaqe, pas itsívutoti; ²⁹ Nihqe hoñvaqe, put kīñaqw tūvaya. Pumuy kitsókiam haqam tsomoveq wunu. Noqw öviy pep tumpok puma put wikya, pañqw put tūvayaniqey unañwtotiqee. ³⁰ Noqw pay pam amuhsonñaqw hinmakañw, pañqw ahpiy'o.

A Man with an Evil Spirit

(Mr 1.21-28)

³¹ Nihqe pam Galilee ep kitsókit Capernaum aqwnihqe, nasuñwintalōnnit añ sinmuy tutuqayna. ³² Noqw pas puma put hin tutuqaynaqat ep aw kātuqayyuñwa, pas pam a'nō lay'taqat yuaataqw öviy'o. ³³ Noqw hak tāqa tuyoy'ewakw nukpanhikwsit okiw akw tuyqawiwtāqa tsotsvalkive pakiwta, nihqe pam a'nō hiñqawhqe pañqawu: ³⁴ Itamumi qa hintsakii. Ya itam un hintsatsnani, Jesus Nazareth añqwnihqa? Ya um itamuy kīqōtaniqe öviy añqaqö'? Pay um hákiyiniqw nu un tuwi'ta. Um God añqw pas Qahováriwpu. ³⁵ Noqw Jesus put mēwāqe, aw pañqawu: Qa hiñqawlawht, put añqw yámakuu. Noqw

nukpanhikwsi sinmuy amutpipo put tūvat, put añqw yama, nit pay put qa hintsana. ³⁶ Noqw puma sohsoyam kātayyuñqe nānami pañqawwa: Is uti, pavan pas lavayi! Pas pi qananahtsopkañw, öqalat akw tuyoy'ewakw hīhikwsimuy amumi pañqawhq, puma nuhtuñaqw nõñakñwu. ³⁷ Noqw pam pep hin yukuqw, pam pantaqa put tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa.

Jesus Heals Many People
(Mt 8.14-17; Mr 1.29-34)

³⁸ Noqw pam tsotsvalkiñaqw yámakqe Simon kīyat aw paki. Noqw Simon nõmay uat a'nö mukitutuya; noqw puma put eñem Jesus aw taqa'nañwtoti. ³⁹ Noqw pam put aw wunuptut, mukituyat mēwa; noqw pam put mātavi, Noqw pahsat pay pam wuhti wunuptut, pumuy amumi unañwtavi. ⁴⁰ Noqw tāwat pakitoqw, sohsokmuy hihta akw tūtuyyaqamuy, puma Jesus aw tsamvanta, noqw pam pumuy sohsokmuy amumi may akw hintsange pumuy qalapsina. ⁴¹ Noqw nukpanhikwsim kaysiwhqamuy amuñaqw nõña, a'nö hiñqawakahkañwo, nihqe pañqawwa: Um Christ, God Tíata! Noqw pam pumuy tusoqmewaqe, pumuy hiñqawaniqw qa nakwhana, puma put Christ-nihqat tuwi'yunñqw öviy'o.

Jesus Preaches in Judea
(Mr 1.35-39)

⁴² Pu tālawvaqw pam ahpiynihqe, haqami qayēsiwhpumii; noqw sinom put hepya, nihqe put aw ökihqe as put huruhtapnayani, pam as pumuy amuñaqw qa ahpiyniqat öviy'o. ⁴³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pas nu soon qa God moñwtunatyayat hin hintaqat aye' kitsókinawit piw yuaatinumni, pi nu paníqw añqw ayatiwa. ⁴⁴ Nihqe pam Galileet ep haqe' tsotsvalkit añ yuaatinuma.

5

Jesus Calls the First Disciples
(Mt 4.18-22; Mr 1.16-20)

¹ Noqw sinom God lavayiyat nanaptaniqe put aw hūrs tsovawtaqw, pam wuhkovatuphat Gennesaret yan mātisiwhqat qalaveq wunu. ² Nihqe pam löqmuy pākihut patuphat qalaveq wúnuhqat tuwa, noqw kurs pakiwmamahkam pumuy añqw nõñakqe, pakiwmaqtutsayay tūvahomtota. ³ Noqw pam pākihut hakiy Simon himuyat aqw paki; nihqe pam tutskwat añqw híhin yūmo hóyoknaniqat aw pañqawu; noqw pam pepeq qatuptuqe, pākihut añqw sinmuy tuñqayna. ⁴ Pu öviy pam yuaataqe yukut, Simon aw pañqawu: Uma pavan hötsit aw hóyoke', pāvakiwhtuy inhtaniqe öviy umuhtutsayay pāmiq pánani. ⁵ Noqw Simon lavayhtiye put aw pañqawu: Moñwi, itam as tōkep tumalay'tat, qa hihta kwisna, noqw pay pi um pañqawhq öviy nu tutsayat pāmiq pánani. ⁶ Noqw puma panhtiye, pahsat pu qaan'ewakw hintaqamuy pāvakiwhtuy inhta; noqw pumuy tutsáyaam tsīkiwma. ⁷ Noqw suñwámat sukwat pākihut añqw tañawtaqw, puma pumuy amumi māmasa pumuy paañwaniqat öviy'o. Noqw puma pituqw, puma löqmuy pākihut akw ohpoknayaqw, pahsat pay puma pākihut pakito. ⁸ Noqw Simon Peter put aw yórikqe, Jesus tamöyat aw nātuvat pañqawu: Inuñaqw ahpiy'o, taq nu okiw qaanhinmaqa, Tutyqawhqa. ⁹ Pi pam-niqw, pu sohsoyam put ámumyaqam puma pāvakiwhtuy inhtotaqey ep kātayyuñqw, öviy pam yan lavayhti. ¹⁰ Noqw piw hakiy Zebedeet timat James-niqw pu John, Simon suñwámatnihqam, puma pumuy amún nātsawina. Noqw Jesus Simon aw pañqawu: Um qa tsawiniwtani, um yahpiy haqahpiy pāpu sinmuy kwīkwisnani. ¹¹ Noqw puma pākihuy tutskwami pitsínayaqe, sohsok tatamhtotat, Jesus añkya.

Jesus Makes a Leper Clean
(Mt 8.1-4; Mr 1.40-45)

¹² Pu piw pam haqam kitsókiveniqw, hak tāqa ahsupoq tokoplelet tūtuya, nihqe pam Jesus tūwahqe, tayway akw atpipo munukt, aw nāwaknaqe pañqawu: Tutuyqawhqa, um suhtaq'ewnen soon nuy qa powatani. ¹³ Noqw pam put aw māvuyaltiqe, aw toñokt, pañqawu: Pay nu suhtaq'ewa; powaltii. Noqw pahsat pay tokoplele put mātavi. ¹⁴ Noqw pam qa hakiy put āawnaniqat pam aw pañqawu. Nikañw pay um ahpiyнен God awwat moñwit aw nāmahtaknani; nen Moses hin tutaptaqat anwat um powaltiqey ep kuwahtiput tāvini. Um pan powaltiqey nuhtumi tuawi'tani, yan aw lavayhti. ¹⁵ Noqw tuwat soq pahsat pu pas ahsupoq pam hin hinhtiqā yuaatiwa, noqw sinom qaan'ewakw hintaqam Jesus aw tūqayyuñwniqe sūmitsovalti; pu hīhihta tūtuyyaqam put ahpiy qalaptuyaniqe ōviy put aw ōkiwta. ¹⁶ Noqw pay pam haqami qayēsiwhpuminen, God aw nāwakintaniqey ōviy kīnaqw ahpiyniñwu.

Jesus Heals a Paralyzed Man

(Mt 9.1-8; Mr 2.1-12)

¹⁷ Pu Jesus hisat sinmuy tutuqaynaqw ima Pharisee-sinom, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum pep yēse. Puma Galileet añ ahsupoq kitsókit añqwya, pu Judeat añq'ō, pu Jerusalem añq'ō. Noqw pumuy pep yesq, Jesus Tutuyqawhqaqat aw yankañw tūqalapsintaniqey ōqalay'ta. ¹⁸ Noqw meh, hakim hakiy tāqat ahpā' qataytaqat tūtuyhqaqat ahpay añ qatsqat Jesus aw wikvaya; noqw puma as hin put panaye', Jesus atpipo taviyaniqey tuwantota. ¹⁹ Noqw ep huru'pokiwtaqw hin puma put panayaniqey qa tutwa; nihqe ōviy kits'omiq wupnayaqe, tsōqa'wa kīamit pōroknayaqe pañ put ahpayat enañ sinsonmi Jesus atpipo hawnaya. ²⁰ Noqw puma qapēvewnayaqat Jesus amumi tūwahqe pañqawu: Tāqa, uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ²¹ Noqw tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum put ep wūwantotaqe pañqaqwa: Ya i' haknihqe pas God qa kaptsilawu? Ya hak hakiy qaanhtipuyat ayo yūkuni, hal pas God-saa? ²² Noqw Jesus pumuy wuwniyamuy māmatsqe, lavayhtiqe amumi pañqawu: Ya uma hihta umuh'unañwpeq wūwantota? ²³ Ya hak hakiy aw hinwat lavayhtiniqw qa pas hinta, Sen, Uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa kītaniqō'? sen pi wunuptut, nakwsuu, kītaniqō'? ²⁴ Noqw pay pi nu' Sinot Tiat yep qatsit ep hakiy ahpiy qaanhtipuyat ayo yūkuniqey aw ōqalat pasiwtaqat uma it akw nanaptaniqw-pu pam it hakiy ahpā' qataytaqat aw pañqawu: Oviy nu ūmi pañqawni: Wunuptut, uh'ahpay kwusut, nima. ²⁵ Noqw pahsat pay pam pumuy amutpik wunuptut, hihta añ wáōkiwtaqey kwusut, pañqw nima, God pas hihtatimakañwo. ²⁶ Noqw sinom sohsoyam kātayuñqe, God pas hihtatota, nihqe puma nātsawini'yuñqe pañqaqwa: Pas itam pu' hihta qatuptsiwni'ewakw aw yórikya.

Jesus Calls Levi

(Mt 9.9-13; Mr 2.13-17)

²⁷ It yantaqat atsve pam nakwsukañw, hakiy moñwit eñem sīvat ōmalawhqaqat, Levit yan mātsiwhqaqat aw yori, haqam put ōmalawñwuqat ep qátuq'ō, nihqe aw pañqawu: Um inuñkni. ²⁸ Noqw pam sohsoq mātapt, wunuptut, put añki. ²⁹ Noqw Levi put eñem wukonovata; noqw kaysiwhqam sīvat ōmalalwaqam-niqw pu hakim pumuy amumum pep nopyesva. ³⁰ Noqw Pharisee-sinom-niqw, pu pumuy amuñaqw tutavot tutuqaynayaqam, puma put aw nānatuwnayaqamuy amumi qayan unañway hiñqaqwaqe pañqaqwa: Ya uma hinoqw moñwit eñem sīvat ōmalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy amumum nōnovakahkañw hīhikwya? ³¹ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay añ qahinyuñqam tūhikat qa haqni'yuñwa, nawus pi tūtuyyaqam put haqni'yuñwa. ³² Pi nu añ sūanhinwisqamuy qa pumuy wáñwayniqe ōviy pitu; pi nu imuy qaanhinwisqamuy nāp tunatyay añqw lasyaniqat aw wáñwayniqe ōviy pitu.

The Question about Fasting

(Mt 9.14-17; Mr 2.18-22)

³³ Noqw puma put aw pañqawu: John aw nánatuwnayaqam pas nanapwalkahkañw nānawaknañwu, noqw Pharisee-sinmuy amumi nánatuwnayaqam amún hinwisa. Noqw hintaqw òviy ùmi nánatuwnayaqam nōnovakahkañw hihikwya? ³⁴ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya hak sen haqam mò'wit ep sinoiwyuñqamuy, möönañwuy pumuy amumumniqw napwaltoynani? Soon'i. ³⁵ Nikañw ason hisat aw pituqw, möönañw'am pumuy amuñaqw ahpiyniqw, pep pu' puma nānapwalani. ³⁶ Noqw pam piw pumuy amumi lavayit hihta antaqat akw yuaaykuqe pañqawu: Qa haq pi hak puhuyuwsit añqw hihsaqat tukut, sakwit aw pihtakna. Taq hak panhtinik puhut sakwítani, piw pūhu soon sakwit amum súnantani. ³⁷ Pu qa haq pi hak pukawiwkorot sakwíwmaqat puhuovavala kuhkuya; taq hakiy pantiniqw, puhuovavala pēke', wiwkorot patomnani, nen añ kūyiwtāqa wehemhtini, noqw wiwkorot sakwítini. ³⁸ Soon pi puhuovavala qa puhuwiwkorot añ kūyiltiñwu. ³⁹ Piw qa hak pi hak ovaalat hísatwaiwhput hikwt, pay pahsat pūhutwat piw nāwaknañwu; nikañw pañqawñwu: Pay hísatwat pas nukñwa, kítañwu.

6

The Question about the Sabbath

(Mt 12.1-8; Mr 2.23-28)

¹ Noqw nasuñwintalōñnit aw pituqw, Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum sōhōvos'uyit añ nōñakwisa. Noqw put aw nánatuwnayaqam sōhōvosit talayat mawti-wiskahkañw, put mapqōlpeq murikahkañw nōnoptiwisa. ² Noqw hakim Pharisee-sinom pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nasuñwintōñnit ep hihta mewniwtaqat hintsatska? ³ Noqw Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Ya ura hisat David suñwámuy amumum tsōñmokqe hinhtiqat uma put pantaqat pas añ qa ñas'ew tuñwáya? ⁴ Ura pam God kiyat aw pákihqe, pōlavikit God aw noiwhqat ömahtat, añqw nōst, pu ámumyaqamuy put huyta; pas ura God awwat momñwit-sa put añqw nōñosañwuqat put'a. ⁵ Pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu' Sinot Tiat piw nasuñwintalōñnit aw mónw'iwta.

The Man with a Crippled Hand

(Mt 12.9-14; Mr 3.1-6)

⁶ Pu hisat pam nasuñwintalōñnit ep tsotsvalkimi pákihqe ep tūtutuqayna. Noqw hak tāqa putvaqw mālakiwtaqa pep nuhtuma. ⁷ Noqw tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum Jesus aw tunatyawyuñwa, mātaq pi kurs pam nasuñwintalōñnit ep put qalapsi-naniqw òviy'ò; nen puma hihta ep put nēveltoynayani. ⁸ Noqw pay pam pumuy tunatyayamuy amumi mātsi'taqe, lākiwtaqat may'taqat aw pañqawu: Wunuptut, sinsonve wunuwtaa. Noqw pam panhti. ⁹ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Kurs nu umuy hihta tūviñtani. Ya hak nasuñwintalōñvaqat ep hihta lolmat, sen qalolmat hinhtiniqw pam súanta? Sen qatsit ayo táviniqö', sen hovalaniqö'? ¹⁰ Pu pam pumuy sohsokmuy amuhpa' yorikt, tāqat aw pañqawu: Uhmay tsihkwaa. Noqw pam panhti; noqw māat put ayañqwat māyat an pās powalti. ¹¹ Noqw puma itsívuhonaqtotiqe, hin as Jesus hintsatsnaniqey nānami yuaatota.

Jesus Chooses the Twelve Apostles

(Mt 10.1-4; Mr 3.13-19)

¹² Noqw pay ephaqam piw pam nāwaknaniqe haqami tsomomiq'a; nihqe tōkep God aw nāwakna. ¹³ Noqw tālawvaqw, pam put aw nánatuwnayaqamuy wáñwayhqe, pumuy amuñaqw pakwt lōq sihkay'taqamuy namorsta; nihqe pam pumuy Ayaiwyuñqamuy yan tuñwa, ¹⁴ Imuyu: Simon, ura pam put Peter yan tuñwa, pu tupkoyat Andrewt, pu James-nit pu John, pu Philip-nit pu Bartholomewt, ¹⁵ Pu Matthewt-nit pu Thomas, pu Alpheus tiyat James-nit pu Simon, Zelotes yan tūñwantiwqhata, ¹⁶ Pu James tupkoyat Judas-nit pu Judas Iscariot Jesus momñwituy amumi kurs mātapniqata.

Jesus Teaches and Heals (Mt 4.23-25)

¹⁷ Pu pam pumuy tsamkañw, pañqw hawhqe, haqam suntutskway'taqat ep wunu, kaysiwhqamuy put aw nánatuwnayaqamuy amumuma. Noqw qaan'ewakw hin-taqam sinom put aw tūqayyuñwniqe, pu hīhihta tūyay añqw qalaptuyaniqe öki, Judeat añqw-nikañw, pu Jerusalem añqw sohsokivaq'ö, pu pātuwaqatsit qalaveq Tyre añqw-nikañw pu Sidon añq'ö. ¹⁸ Pu ima tuyoy'ewakw hīhikwsimuy akw okiwhinyuñqam piw ökihqe powaltoti. ¹⁹ Noqw sinom sohsoyam as put aw tónokyaniqey nānawakna, pas pi put añqw suyan öqala yámakiwtaqe sohsokmuy qalapsintaqw öviy'o.

Happiness and Sorrow (Mt 5.1-12)

²⁰ Noqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amuhpa' yorikt, amumi pañqawu: Pas uma añ ökiwyaqam hahlayhpit epya, pi uma God moñwtunatyayat himuy'yuñwa. ²¹ Uma añ pu' tsönsoiwtaqam hahlayhit epya, pi uma nāt ööyyani; pas uma añ pu' tsaykitaqam hahlayhpit epya, pi uma nāt tsutsúyni. ²² Ason sinom nuy Sinot Tiyat atsviy umumi qa suhtaq'ewye', nahpiy umuy lālayye', umumiq hīhiñqaqwe', umuhnatñwaniy himu itséheetnihqat pan ayo tūvayaqw, uma hahlayhpit epyani. ²³ Hisat panhtotiqw, uha hahlayhtote', pas hahlaytso'tinumyani, ispi meh, uma öveqatsit ep qaan'ewakw ahsatit makiwyaniquee; pi pay pan pumuy namat hapi God lavay'aymuyatuy hintsatsna. ²⁴ Nikañw is ókiwa, uma añ kahaksinom, pi uma umuhhahlayhpiy pay ömahtota. ²⁵ Is ókiwa, uma añ öyiwyuñqamu, pi uma nāt tsönso'ni; is ókiwa, uma añ pu' tsutsúyyaqamu, pi uma nāt qahahlaykahkañw tsaykitani. ²⁶ Pas sinom sohsoyam umuy lomayuaa-totaqw, umuñem is óhini; pi pay pan hapi pumuy namat hakimuy nawip'ew God lavay'aymuyatuy yuaatota.

Love for Enemies (Mt 5.38-48; 7.12a)

²⁷ Nikañw nu umuy inumi tūqayyuñqamuy umumi pañqawni: Uma umuhtuwqamuy amumi unañway'yuñwni; sinom umumi qa suhtaq'ewyaqamuy uma lolmat amuñem hintsatskani. ²⁸ Sinom umuy qalomáyuaatotaqw, uma pumuy amumi lomayuaatotani; pu umuy qaanhintsahsanyaqw, amuñem uma nāwakinwisni. ²⁹ Ason hak uhtayway sutsvaqw wuvahtaqw, um ayañqwat piw aw itamantani; pu hak uh'usimniy un nawhke', uhnaypna enañ nāwaknaqw, um qa aw rohomnumni. ³⁰ Hakiy ūmi hihta tūviñtaqw, um put máqamantani, pu hihta uhhimuy kímahqat um aw ahoy qa tūviñtamantani. ³¹ Pu sinom umuy pāsyaniqat uma nānawakne', pay uma piw pan pumuy pāsyani. ³² Ispi kurs pay uma umumi unañway'yuñqamuy-sa amumi unañway'yuñqw, hak sen put ep umuy hahlayhtini? Pay pi qaanhinwisqam pumuy amumi unañway'yuñqamuy amumi tuwat unañway'yuñwa. ³³ Pu kurs hak umuñem hihta lolmat hintsakq, uma tuwat put enem lolmat hintsatskaqw ya sen hak put ep umuy hahlayhtini? Pay pi añ qaanhinwisqam piw pan hintsatska. ³⁴ Pu kurs pay um hakiy añqw hihta ömahtaniqey wūwankañw, hakiy sīvat nasimokmaqaqw hak put ep ūmi hahlayhtini? Pay pi añ qaanhinwisqam piw qaanhinwisqamuy nasimokhuylalwa, piw aw ahsatit ömahtotaniqey tuñlay'kahkañwo. ³⁵ Tis pi uma umuhtuwqamuy amumi unañway'yuñwni; nen lolmat hintsatskani; pu tūnasimokhuylalwani, qa hihta put ep tuñlay'kahkañwo. Nen uma qaan'ewakw ahsatit makiwyan; piw Sus'oveqnihqat tímatni. Pi pam añ qa tsúyakyañwuqamuy, qalölolmatuy enañ pās'i. ³⁶ Paniqw öviy uma nun'okwatni, Umunay hin núokwaniqw pan'i.

Judging Others (Mt 7.1-5)

³⁷ Uma qa tūovelantotani; nen uma qa pantsaniwyani. Uma hakiy qa paysoqtotani, nen qa pantsaniwyani. Ason hak umuhpe qaanhtiḡw, uma put pantaqat ep aw pōhikyamantani, noḡw sinom tuwat umumi pōhikyani. ³⁸ Uma hihta kuwahtotimantani, noḡw pu tuwat umumi himu kuwahtiwni. Sinom wukotuwaniḡ aḡw móo'taqat hihta kuytotat, put hūrs aḡw nūnuyvut, pu wīlaniwhput, pu pas aḡ wahohotaqat umumi o'yamantani. Pi uma hakiy eḡem hin tuwantotaḡw, pay piw pan umuḡem tuwantiw-mantani. ³⁹ Noḡw pam tūwutsit hihta tuawi'taqat lavayhtiḡe, amumi paḡqawu: Ya sen hak qapostalqa hakiy qapostalqat haḡami wikni? Ya puma qa nāma haḡami pōvamiḡ posni? ⁴⁰ Pay hakiy aw tutuḡayhḡa put tutuḡaynaqat epniḡe qa pavan pasniḡwu. Nīkaḡw ason pam pās tutuḡaye', pep pu' pam put tutuḡaynaqat pay antani. ⁴¹ Noḡw ya um hinoḡw uhtupkoy posmiḡ hihta hihsaḡ tuway'kaḡw, uhposveḡ lestavit pakiwtaqat qa aw unaḡwtavi'ta. ⁴² Noḡw pantaḡw um hin uhtupkoy aw paḡqawni: Itupko, nu as uhposkiy uḡem hóroknani, kītani, susmataḡpi uhposveḡ lestavi pakiwtaḡō'? Um nawip'ew hinmaḡa, um mohti uhposḡaḡw lestavit hórokne', pahsat pu um suyan tālat taykaḡw, uhtupkoy poskiyat hóroknani.

A Tree and its Fruit
(Mt 7.16-20; 12.33-35)

⁴³ Pi lomasipaltsoki soon hin'ewakw sipalat himuy'vaḡwu; piw ḡalomásipaltsoki soon nukḡwat sipalat himuy'vaḡwu. ⁴⁴ Sinom himutsokit hīmuniḡqat aniwniyat akw tuwi'yuḡwa. Soon hihta kūtay'taqat aḡw nōnvospalat hak mawni; soon hak yōnōtskit aḡw ōvat tsovalani. ⁴⁵ Sino lolma lomatunatyawtaḡa unaḡḡaḡw hihta lolmat nōḡantoynaḡwu; noḡw pam piw hak ḡalolma ḡalomátunatyawtaḡa unaḡḡaḡw hihta ḡalolmat nōḡantoynaḡwu. Pi hak hin tunatyay'te', pan hapi yuaataḡwu.

The Two House Builders
(Mt 7.24-27)

⁴⁶ Uma nuy Tutuyḡawhḡa, Tutuyḡawhḡa, yan tūḡwantota. Nīkaḡw uma hinoḡw ilavayiy qa aḡ hinwisa? ⁴⁷ Inuminiḡa ilavayiy aw tūḡaykaḡw put aḡ hinmaḡa hakiy antaqat nu umuy āawnani. ⁴⁸ Pam hakiy tāqat anta. Pam hak a'nō háḡwahḡe owat ep kīhut yayhna. Noḡw a'nō wukomunvaḡw, pāhu kīhut aḡw a'nō yēvantakaḡw, soon put wayáyaykinani, pam owat ep wunuḡw ōviy'o. ⁴⁹ Pu i' hak navotkaḡw put qa aḡ hinmaḡa hakiy tāqat anta. Pam hak qa ḡaḡatspitaqat, pisave kīta. Noḡw mūnaḡw put kīhut aḡw a'nō yēvantaḡw, pam āpiy saḡpu; noḡw pam kīhu ḡaan'ewakw kīḡōti.

7

Jesus Heals a Roman Officer's Servant
(Mt 8.5-13)

¹ Noḡw Jesus nuhtumi yuaataḡe yúkut, Capernaum aḡw'a. ² Noḡw hakiy tsivót-sikip sunat solāwamuy amumi moḡwit tumal'ayaat tūtuyhtiḡe, pāpu pay mómoki. Noḡw put moḡwíat put pas kahkawna. ³ Niḡe pam Jesus tumalayāt navotḡe, Jew-sinmuy wukw'aymuyatuy put aḡw ayata, okiw as pam aḡwnen put tumal'ayayat ḡalaptsi-naniḡat puma put aw nānawaknaniḡat ōviy'o. ⁴ Noḡw puma Jesus aw ōkiḡe, pahsat pay qa nātusitotaḡe paḡqaḡa: Um put eḡem yanhte', súanhtini. ⁵ Pas pam itamuy Jew-sinmuy hahlayḡe, itamuḡem tsotsvalkit yuku. ⁶ Pahsat pu Jesus pumuy amumum aḡw'a. Niḡe pam put kīyat aw hayiḡwnaḡw, i' hak solāwamoḡwi kwatsmuy put aw hōnaḡe aw paḡqawu: Tutuyḡawhḡa, pay um qa pas pew ōḡalni; soon nu yan'ewakniḡw um ikiy aw papkini. ⁷ Paniḡw ōviy nu soon yan'ewaynīkaḡw nāp ūminiḡey antani. Pay um panis lavayhtiḡw, pay itumal'aya ḡalaptuni. ⁸ Pi pay nu sukwat amumi maḡaptsi'kaḡw ḡatu; noḡw solāwam inumi maḡaptsi'yuḡwa. Noḡw nu hihtawat aw Yupa kitaḡw, pam ahpiyḡniḡwu; pu hihtawat aw Pew'i kitaḡw, pam inuminiḡwu; pu ituwikiy aw Yanhtii

kitaqw, pam panhtiñwu. ⁹ Noqw Jesus put navotqe, put aw kätayta; nihqe namtökt, put ańk hinnumyaqamuy amumi pańqawu: Nu umumi pas pańqawni: Pas nu qa haqam Israel-sinmuy amuhpe yan qapēvewnit tuwa, pas qae. ¹⁰ Noqw ima ayatiwyaqam ahoy kīve ökiqw, kurs pay tumal'aya tütuyhqa pās qalaptu.

Jesus Raises a Widow's Son

¹¹ Noqw qavońvaqw pam haqami kitsókit Nain yan mātsiwhqat aw'i; noqw wūhaknihqam put aw nánatuwnayaqam put ámumya, pu kaysiwhqam sínomu. ¹² Noqw pam kitsókit tuhpeleyat aw hōtsíwmi hayińwnaqw, pi hakim hakiy tāqat mokput tūamwisa, put yuat put-sa tiyoti'ta; noqw pam końnalavu. Noqw sinom kaysiwhqam kīńaqw wuhtit ámumya. ¹³ Noqw Tutuyqawhqa put túwahqe put ōkwatuwhqe, aw pańqawu: Qa pakmumuyaa. ¹⁴ Pu pam mokput awnihqe, hihta akw tawiwişqat aw tońo; noqw put yawwişqam sun hońva. Noqw pam pańqawu: Tiyo, nu hapi ūmi pańqawni: Qatuptuu. ¹⁵ Noqw i' hak as mokpu qatuptuqe, pahasat yuaativa. Noqw Jesus put yuyat aw put mātavi. ¹⁶ Noqw puma sohsoyam tsawinhinhtotiqe, God pas hihtatotaqe, pańqaqwa: Pas hak pavan God lavay'ayaat itamumi pitsíwta; pu' hapi piw God sinomuy pohta, kitota. ¹⁷ Noqw yan pam hinhtiqa Judea-tutskwat ań ahsupoq yuaatiwa, pu Galilee-tutskwat ań ahsupoq piwu.

The Messengers from John the Baptist (Mt 11.2-19)

¹⁸ Noqw John aw nánatuwnayaqam iit sohsok John āawnaya. ¹⁹ Noqw John put aw nánatuwnaqamuy lōqmuy nāmi wánwayhqe, amumi pańqawu: Uma Jesus awnen aw pańqawni: Ya um hak God lavay'ayaat pas pávannihqa hisat pítuniqa, hal sen pi itam hakiy sukw nuhtayyuńwa? kítani. ²⁰ Noqw ōviy puma Jesus aw pítuhqe, John amumi hin tutaptaqat pan Jesus aw pańqawu. ²¹ Noqw piw suhpahasat pam kaysiwhqamuy tütuyyaqamuy qalaptsinta, pu hīhihta akw qa kwanwáhinyuńqamuy; pu nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiyuńqamuy powata; pu qa postalyaqamuy kaysiwhqamuy pōsiyamuy tálawna, ²² Pahasat pu Jesus lavayhtiqa, John aw nánatuwnaqamuy amumi pańqawu: Pay uma áhoynen, hihta aw yórikqey, pu navotqey John āawnani. Ima qapostalyaqam pōsiy tálawnaya; qayaktaqam nankwusa; tokoplelet tütuyyaqam powaltoti; nanaqsöpt nanapta; so'pum ahoy tātayya; pu ań ókiwyaqam lomatuawit nanapta. ²³ Noqw inuhpe qa unańwmokqa hapi pas hahlayhpit epni. ²⁴ Noqw John tuaw'aymat ahpiyniqw, pahasat pu Jesus sinmuy amumi John yuaativaqe pańqawu: Ya uma qayēsiwhpumi haqami hihta aw kuyvawisa, sen pi pāqavit hūkańwuy akw wayayataqat aw'i? ²⁵ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa, sen hakiy lomayuwsit'ataqat aw'i? Meh, lolmat yuwsiyuńqam, qarurúmyesqam pi momńwituy kīyamuy ań yēse. ²⁶ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa, sen hakiy God lavay'ayayat aw'i? Owı, noqw nu umumi pańqawni: Pam hapi God lavay'ayayat epnihqe pas pávani. ²⁷ It hapi pey'taqe pan lalvaya: Meh, nu hapi upyeve ituaw'aya ayatani; noqw pam uhsavo uń háqe'niqat ań qenitani, yan'i. ²⁸ Pi nu umumi pańqawni: Pas momoymuy amuhpiy tihtiwyaqamuy amuńaqw John kūyit akw tütuvoylalawhqa pas pávani. Qa hak God lavay'ayaat put epnihqe pas pávani. Noqw pay God mońwtunatyayat ep pas susqahimunihqe put epnihqe pas pávani. ²⁹ Pi sohsoyam put aw tūqayyuńqam, mońwit eńem sīvat ōmalalwaqamuy amumum pay God-sa súantaqat pańqaqwa; nihqe John tuwiyat anwat kūyit akw tuvoylatoti. ³⁰ Noqw ima Pharisee-sinom, tutavot aw tuvoti'yuńqamuy amumum God tunatyayat qa kwusuyaqe, John ahpiy qa tuvoylatoti. ³¹ Noqw Jesus pańqawu: Ya sen nu pu' qatsívaptsiwyuńqamuy hihta enañ namimahtaknani? Ya puma hihta anyuńwa? ³² Puma tsātsakwmuy kihsonve yesqamuy amuyuńwa. Puma nānami pańqaqwa: Itam umuńem lēlenyaqw, uma qa tīva; itam umuńem tsaykitaqw, uma qa tsayku, kitota. ³³ Oviy pi John kūyit akw tütuvoylalawhqa pítuhqe, pōlavikit qa tūmoyta; piw ovavalat qa hīhiko; noqw uma

pañqawwa: Pam nukpanhikwsit akw tuyqawiwta. ³⁴ Noqw nu' Sinot Tiat pítuhqe tūmoykañw, pu hihikq, uma pañqawwa: Is uti hunuka, wine pas qa öyñwu, moñwit eñem sīvat ömalalwaqamuy, pu qaanhinwisqamuy kwatsiamu! kitota. ³⁵ Noqw pay pi suan unañwtalwuwni aniwniy ahpiy lolmat namtakni'tañwu.

Jesus at the Home of Simon the Pharisee

³⁶ Noqw haqawa Pharisee-sino Jesus tūtsama. Noqw pam put kīyat aw pákihqe, tunösvoñat aw qatuptu. ³⁷ Noqw meh, hak pep kitsókive wuhti qaanhinmaqa yaw Jesus Pharisee-sinot kīyat ep tunösvoñat aw qátuhqat navota. Pahsat pu pam tatañpit añ kwañwáhovaqtuqat wihkuyit kūyiwtuqat kwusiva. Pam tatañpi hihta alabaster-owat añqw yukiwta. ³⁸ Noqw wuhti okiw pakkañw, put kukveq wunukañw, pahsat posvalay akw put kukyat pāhomhtivakañw hōmiy akw put añ hōnta, nit kukyat tsohtsonat, wihkuyit akw put lelwi. ³⁹ Noqw Pharisee-sino put tūtsamqa put aw tātayhqe, unañwpeq pañqawu: Pas ka as i' tāqa God lavay'ayaatnen, i' wuhti put aw tónokqa hákiynihqat, pu hin hak hintaqat soon qa navotni; pam pi qaanhinmaq'ö. ⁴⁰ Noqw Jesus lavayhtiqe, put tūtsamqat aw pañqawu: Simon, nu as ūmi hiñqawni. Noqw pam pañqawu: Tūtutuqaynaqa, pañqawuu. ⁴¹ Noqw pam pañqawu: Ura hak tāqa sīvat tūnasimokhuylawu. Noqw hakim löyöm put aw hihta pöiwta; suhka put aw tsivót-sikip sunat sīvat pöiwta; noqw suhka pakwt sīvata. ⁴² Noqw puma kurs hihta sisviniqw pam pumuy löqmuy amumi put pantaqat qe'wataqe paysoq ayo yuku. Taay, kurs nuy āawnaa, Ya uñniqw pumuy amuñaqw sen himuwa put pas pavan aw unañway'tani? ⁴³ Noqw Simon lavayhtiqe aw pañqawu: Pas nuyniqw soon ka qa pam suswuhak ayo yúkuhqat pamwani. Noqw Jesus put aw pañqawu: Um suan aw wūwa. ⁴⁴ Pu pam wuhtit aw namtökt, Simon aw pañqawu: Ya um it wuhtit aw qa tayta? Nu uhkiy aw pakiqw, um ikukuy eñem nuy qa kuyna; noqw i' pi pas posvalay akw ikukuy pāhomht, hōmiy akw añ hōna. ⁴⁵ Um nuy qa tsohtsona, noqw i' wuhti nuy pakiqw, qa sūs ikukuy tsohtsona. ⁴⁶ Um iqötöy wihkuyit akw qa lelwi; noqw i' wuhti ikukuy wihkuyit kwañwáhovaqtuqat akw lelwi. ⁴⁷ Noqw öviy nu ūmi pañqawni: Put qaantsakpiat nihtiwtuqat put ahpiy ayo yukilti, kurs pam inumi pas unañway'taqw öviy'o. Nikañw hakiy aw qa wūhak qe'watiwkañw ayo yukiltiqw, pam pay qa pas God aw unañway'tañwu. ⁴⁸ Pu pam wuhtit aw pañqawu: Pay uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ⁴⁹ Noqw ima put amum tunösvoñat aw yesqam pahsat unañwpeq pañqawwa: Ya i' haknihqe, hikis hakiy qaanhtipuyat put ahpiy ayo yúkuniqey anta. ⁵⁰ Noqw pam wuhtit aw pañqawu: Uhqapevewni un' ayo tavi. Um qa hin unañway'kañw nímani.

8

Women who Accompanied Jesus

¹ Pu it ahpiy pantaqw pam, tutskwat añ ahsupoq nakwsu, wuhkokitsókinawita, pu pay kitsókinawita; nihqe God mönwtunatyayat ahpiy lomatuwawit nuhtumi yuaatinuma. Noqw ima pakwt löq sihkay'taqam put aw nánatuwnayaqam put ámumya. ² Noqw hakim mó moyam piw put amum hinnumya. Pumuy amuñaqw haqawatuy amuhpiy pam qalomáhihikwsimuy ipwa, pu haqawatuy hihta akw qa pasiwyuñqw, pam pumuy qalaptina. Pu pam hakiy wuhtit Mary yan mātsiwhqat añqw tsáne'nihqamuy nukpanhikwsimuy ipwa. Pam hak wuhti Magdala-kitsókit ep sinoiwta. Noqw pam put amum hinma. ³ Pu hak Joana, Moñwi Herod hihta himuyat aw tunatyawtuqat Chuzat nōmaata, pu hak Susana, noqw pu ahpiy wūhaknihqamu. Ima mó moyam hihta himuy akw put paañwantota.

The Parable of the Sower (Mt 13.1-9; Mr 4.1-9)

⁴ Noq̄w kaysiwhq̄am sinom put aw tsovalti; pu ahsupoq kitsókit añq̄w sinom put aw öki. Noq̄w tūwutsit hihta tuawi'taqat yuaaykuqe amumi pañqawu: ⁵ Hak tāqa tsalakin'uyto. Nihqe pam uylawhq̄, pēhu poshumi pōhpava yēvaya. Noq̄w sinom put atsmi wukukuykuyaq̄w, pu sūmawuy añ masay'yuñqam put soswa. ⁶ Noq̄w pēhu pikaqlōva yēvaya; nihqe panis kuyvat, pay tsahkwi, qa halasaminiq̄w òviy'ò. ⁷ Noq̄w pēhu kutqōlpa yēvaya. Noq̄w kūta amum añ kuyvaqe, put lakna. ⁸ Noq̄w pēhu lomatutskwava lōhö, nihqe kükuyvaqe, tsivót-sikip sunat hōyokiwtaqat aniwnaya. Yan pam lavayhtit, pu a'nö pañqawu: Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa!

The Purpose of the Parables

(Mt 13.10-17; Mr 4.10-12)

⁹ Noq̄w put aw nánatuwnayaqam put tūviñtotaqe, aw pañqaqwa: Noq̄w ya i' tūwutsi hihta tuawi'ta? ¹⁰ Noq̄w pam pañqawu: Uma hapi God moñwtunatyayat ep himu tupkiwyuñqat māmatsyaniqat pam pantaqa umuñem yukiwta. Nikañw imuy pay amumi pam tūwutsit akw yuaatiwa. Puma as aw taykahkañw, soon tutwani; pu tūqaykahkañw, soon māmatsyani.

Jesus Explains the Parable of the Sower

(Mt 13.18-23; Mr 4.13-20)

¹¹ Noq̄w tūwutsi it hapi tuawi'ta: Poshumi hapi God lavayiata. ¹² Noq̄w pōhpava lōhökqa hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit as nanaptaq̄w, āpiy pay Nukpana pite', unañwayamuy añq̄w put ipwañwu, nāphisat ka puma put tūtuṭsiwe', ayo nõñakniniq̄w òviy'ò. ¹³ Noq̄w pikaqlōva lōhökqam hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit nanapte', hahlaykahkañw put kwusuyañwu. Noq̄w pay lavayi pumuy unañwayamuy añ qa hūrs ñapkiwtaq̄w, puma as hihsavo tuṭsiwñi'yunt, unahēppit aw öke', pay ayo lasyañwu. ¹⁴ Noq̄w kutqōlpa lōhökqa hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit nanaptaqe, pahpiy añ hinwisa. Nihqe puma yep qatist aw tunatyawkahkañw, pu hihta himuy-nikañw pu kwañwáewhpit ep hahlaykahkañw, lavayit qa aw tunatyawyuñq̄w, pam qa hihta aniwnañwu. ¹⁵ Noq̄w lomatutskwava lōhökqa hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit nanapte', lomaunañway'kahkañw, qa paysoq put kwusuyañwu. Noq̄w puma nakwhani'yunq̄w, lavayi unañwayamuy epeq hihta aniwnañwu.

A Lamp under a Bowl

(Mr 4.21-25)

¹⁶ Qa haq pi hak wihqōhit úwiknat, tsaqaptat aq̄w kuhtañwu, pu sen puvuwḥpiy atpipoq put pānañwu. Pam qa panhtit, tsotsókp̄iyat aq̄w put tsokañwu, ep yuñtaqam tālat aw tāyuñwñiqat òviy'ò. ¹⁷ Pi qa himu tupkiwtaqa qa mātaqtini; piw qa himu tupkiwtaqa qa nanaptiwe', añqe' kúrukni. ¹⁸ Paniq̄w òviy uma tunatyawkahkañw tūqayyuñwñi. Pi himuy'taqat hapi aw himu noiwni; noq̄w pay ñastanihqa sohsok himuy kwayhni, hikis as pay suhpan hihta himuy'taqeyu.

Jesus' Mother and Brothers

(Mt 12.46-50; Mr 3.31-35)

¹⁹ Pahsat pu put tupkomat yuy amum pep öki; nikañw kurs hin put aw ökini, sinom aw hūrs tsovawtaq̄w òviy'ò. ²⁰ Noq̄w hakim put āawnayaqe pañqaqwa: Uhtupkom unuy amum ihpaq hoñkahkañw, as ūmi hiñqawaniqey nānawakna. ²¹ Noq̄w pam lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Ima hakim God lavayiyat aw tūqaykahkañw, put añ hinwisqam hapi itupkomu, pu ínūu.

Jesus Calms a Storm

(Mt 8.23-27; Mr 4.35-41)

²² Noq̄w pam hisat aw nánatuwnayaqamuy amumum pākihut aq̄w pákihqe, amumi pañqawu: Itam kurs wuhkovatuphat ayoq̄wat aq̄w nõñakni noq̄w puma pañq̄w hoyóyoykuya. ²³ Noq̄w pumuy pāvaqe hoyóyoytotaq̄w, pam puwva. Noq̄w patuphavaqe a'nõ hukvaq̄w, amumiq̄ pāhu ohpokq̄, puma tusiewhtoti. ²⁴ Noq̄w puma Jesus awyaqe, tātaynayaqe, pañqaq̄wa: Moñwi, Moñwi, itam so'ni. Pahsat pu pam qatuptut, hūkañwuy, pāhut a'nõ hoñvantaq̄at enañ mēwa. Noq̄w pam qe'tiq̄w pas sutmakma. ²⁵ Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Uma hinoq̄w qa tuptsiwni'yuñwa? Noq̄w puma tsātsawnaqe, kātayyuñqe nānami pañqawu: Is uti i' hak himu tāqa! Hikis pi pas hūkañwuy pāhut enañ mēwaq̄w, puma aw tūqayyuñwa.

Jesus Heals a Man with Demons
(Mt 8.28-34; Mr 5.1-20)

²⁶ Pahsat pu puma Galileet ayañq̄wat Gadaret ep sinmuy tutskwayamuy ep öki. ²⁷ Noq̄w pam tutskwat aw yamakq̄, hak tāqa kīñaq̄w put ahsawva. Pam hak wūyavo nukpanhihikwsimuy akw tuyq̄awiwtaqe qa yuwsī'ta; piw qa kīve qatut, tuamtusõt añ ki'tinuma. ²⁸ Noq̄w pam hak Jesus túwahqe, a'nõ hiñq̄awht, put atpipo nātuvat, pas tōnay añqe' pañqawu: Ya um nuy hinhtiniq̄at nāwakna, Jesus, uma pas Sus'oveq̄niñq̄at God Tíata? Um okiw nuy qa hintsanni. ²⁹ (Tuyoy'ewakw hikwsit tāqat añq̄w yámakniq̄at Jesus aw pañqawh̄q, öviy yan lavayhti.) As sivanamiqlölöt akw put somyat, put hokasomyat pu tūtuwala. Noq̄w pay nukpanhihikwsi qa sūs tāqat tuyq̄awve', somhpiyat tutkitat, qayēsiwhpumihaqami put lālayñwu. ³⁰ Noq̄w Jesus put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um hin mātsiwa? Noq̄w pam pañqawu: Qaan'ewakw hintaqamu, yan'i. Pi kaysiwhq̄am nuhpanhihikwsim tāqat ahsonmi yuña. ³¹ Nihqe pam pumuy haqami a'nõ hötsit qa aq̄w lālayniq̄at puma Jesus aw nānawakna. ³² Noq̄w pep tsomot ep qaan'ewakw hintaqam pitsōtim nõnova. Noq̄w pitsōtimuy amuhsonmi yuñniq̄at pam nakwhaniq̄at öviy puma Jesus aw ö'qala. Noq̄w pam pumuy nakwhana. ³³ Noq̄w pahsat pu nukpanhihikwsim tāqat añq̄w nõñakt, pitsōtimuy amumi yuña; noq̄w puma pan tōnawtaqam a'nõ yuhtukqe, wuhpatpelat añ patuphamiq̄ tsotsó'yaqe paöysoa. ³⁴ Noq̄w pumuy nopni'yuñqam hiniwhtiq̄w aw yórikyaqe, watq̄aqe, kīve put tūawvaya, pu añqe' tutskwavaa. ³⁵ Noq̄w pahsat pu sinom hiniwhtiq̄at aw kuyvawisa. Nihqe puma Jesus aw ökihqe, tāqat tutwa, kurs nukpanhihikwsim put añq̄w nõñakq̄, pam yuwsī'kañw, suyan wuwñi'kañw Jesus kukveq̄ qatu. Noq̄w puma pas tsātsawna. ³⁶ Noq̄w hakim hiniwhtiq̄at aw yórikyaqam i' hak as nukpanhihikwsimuy akw tuyq̄awiwtaqa hin qalaptuq̄at aw kuyvawisq̄amuy āawnaya. ³⁷ Pahsat pu sohsoyam Gadara-sinmuy tutskwayamuy añ ahsupoq̄ yesq̄am pam pumuy amuñaq̄w ahpiyniq̄at Jesus aw ö'qalya, puma pas pavan wuhpukyaqe öviy pan lavayhtoti. Noq̄w pam pākihut aq̄w wūvi, haqaq̄w pítuhqey aq̄w áhoyniqee. ³⁸ Noq̄w i' tāqa as nukpanhihikwsimuy akw tuyq̄awiwtañwuqa as Jesus ámunniqey aw ö'qala. Noq̄w pay pam put hōnaqe aw pañqawu: ³⁹ Um uhkiy awnen, God uñem hihta qaöwíhinhtiq̄at lalvayni. Noq̄w pam ahpiynihqe, hin Jesus put añem hihta qaöwíhinhtiq̄at kitsókive ahsupoq̄ tunvotna.

Jairus' Daughter and the Woman who Touched Jesus' Cloak
(Mt 9.18-26; Mr 5.21-43)

⁴⁰ Pu Jesus ahoy pituq̄w, sinom hahlaykahkañw put ahsawvaya, puma put nuhtayyuñqe öviy'o. ⁴¹ Noq̄w meh, hak tāqa Jairus yan mātsiwhqa, tsotsvalkive moñw'iwtaqa, Jesus aw pítuhqe, put kukmiq̄ nātuvat, pam kīyat awniq̄at put aw ö'qala. ⁴² Pam sūkw manti'taq̄w, pam okiw mómoki. Māna pakwt löq̄ sihkay'taq̄at pahsa'haqam yahsañwni'ta. Noq̄w Jesus put ámunniq̄w sinom put añq̄w hūrs homimitiwisa. ⁴³ Noq̄w hak wuhti pakwt löq̄ sihkay'taq̄at yahsañwuy añ uñwáy'taq̄a pep nuhtuma. Okiw pam as tūtuhihtuy amuhpa' sohsok hihta himuy sohsoko. Noq̄w qa hak put qalapt̄sina. ⁴⁴ Noq̄w pam hak wuhti Jesus ahkwayñavo aw pítuhqe, yuwsiyat qalawñwayat aw toño.

Noqw pahsat pay put unwáat súlawhti. ⁴⁵ Noqw Jesus pañqawu: Ya hak inumi toño? Noqw sohsoyam qa púmayaqey pañqaqwaqw, pu Peter suñwámuy amumum put aw pañqawu: Moñwi, pi sinom kaysiwhqam ūmi homimitotaqw, pas piw hak ūmi tónokqat um tūviñlawu? ⁴⁶ Noqw Jesus pañqawu: Pay pas hak inumi toño; ōviy pi inuhipiy ōqala yamakq, nu navota. ⁴⁷ Noqw wuhti pas kurs hin qa nātuwiwniqey navotqe, okiw tururutikañw, awnihqe, put atpipo nātuvat, aw pañqawu; hinoqw pam put aw tónokqey sohsokmuy sinmuy amutpik put āawna, pu hin pam suqlaptuqeyu. ⁴⁸ Noqw Jesus put aw pañqawu: Itii, pay um hahlayhtini. Pay uhqapevewni un pās qalapsina. Um qa hin unañway'kañw nímani. ⁴⁹ Noqw nāt pam yuaataqw, hak tsotsvalkit aw moñwit kiyat añqw pítuhqe, moñwit aw pañqawu: Pay okiw uhti mōki; pay um Tutuqaynaqat qa aw nunuiñni. ⁵⁰ Noqw pay Jesus put navotqe, aw pañqawu: Pay um qa hin unañway'tani; pay um panis-sa tuptsiwni'tani; pay soon pam qa qalaptuni. ⁵¹ Noqw pam kīmi pákihqe, sinmuy yuñniqat pumuy mēwa. Hal pay Peter, pu James, pu John, pu mānat náat-nit pu yuat, puma aw yuñniqat pañqawu. ⁵² Noqw kīve pay yuñqam sohsoyam tsaykikahkañw ókiwlalwa. Noqw pam amumi pañqawu: Uma qa tsaykitani, Pam qa mōki; pi pam pūwi, kita. ⁵³ Noqw puma aw tutsíwtsuyhti, suyan pi mokpuniqw ōviy'o. ⁵⁴ Noqw pam sohsokmuy pañqw lālayht, mānat māyat nuat, aw pañqawu: Māna, wunuptuu. ⁵⁵ Noqw put hikwsiat ahoy aw pituqw, pay pahsat pam qatuptu. Noqw puma hihta put nopnayaniqat pam amumi pañqawu. ⁵⁶ Noqw put naat yuyat amum kātayta. Noqw Jesus pay puma pep hiniwhitiqat pas qa hakiy āawnaniqat amumi qaōwítutapta.

9

Jesus Sends out the Twelve Disciples

(Mt 10.5-15; Mr 6.7-13)

¹ Pahsat pu pam pakwt lōq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy sūmi wánwayhqe, sohsokmuy nukpanhihikwsimuy amumi pumuy ōqalhuyta, pumuy amumi tuyqawi'yuñniqata; pu puma hīhihta akw tūtuyyaqamuy qalapsintotaniqat pumuy pan ōqala. ² Nihqe pam pumuy God moñwtunatyayat yuaatinumyaniqat añqe' ayata, pu tūtuyyaqamuy qalapsintiwiñniqata. ³ Nihqe pam pumuy amumi pañqawu: Uma qa hihta hinkahkañw, añqe' nankwusani. Qa natōñpi'wisni, qa tukpuy'wisni, qa nitkay'wisni, qa sīvay'wisni; uma qa lōqmuy napnay'wisni. ⁴ Pu uma haqami kīmi yuñe', pep yesmantani, nit pu pañqw ahpiyyamantani. ⁵ Pu hak umuy qa pās oyaqw, uma put kitsókit añqw ahpiyye', umuhkukuy añqw qōat tsatswiyamantani. Pam pumuy amunkiwakw hihta sutuawi'tani. ⁶ Noqw puma añqe' kitsókinawit nankwusaqe, lomatuwit yuaatinumya, pu sohsovik sinmuy qalapsintiwiñniqata.

Herod's Confusion

(Mt 14.1-12; Mr 6.14-29)

⁷ Noqw Jesus hīhihta hinhtiqat Moñwi Herod navotqe, kurs hinhtini, yaw John mokiwuy añqw ahoy tātayhqtat haqawat pañqaqwaqw ōviy'o. ⁸ Noqw pētuyuniqw yaw Elias mātakti; pu pētuyuniqw yaw hisat God lavay'aymuyatuy amuñaqw himuwa ahoy tātayi. ⁹ Noqw Herod pañqawu: Ura nu John qōtōtku; noqw ya i' hákiyuniqw nu iit navota? Nihqe ōviy as pam put aw yórikniqey nāwakna.

Jesus Feeds the Five Thousand

(Mt 14.13-21; Mr 6.30-44; Jn 6.1-14)

¹⁰ Noqw ayaiwyuñqam ahoy ōkihqe, hihta hinhtotiqey sohsok Jesus āawnaya. Noqw pam pumuy tsamkañw kitsókit Bethsaida yan mātsiwhqat aqlavo qayēsiwhpumi haqamii. ¹¹ Noqw sinom put nanaptaqe añkya; noqw pam pumuy amumi unañwtpaqe, God moñwtunatyayat amumi yuaata, pu okiw as qalaptuyaniqey tunatyawyuñqamuy qalapsina. ¹² Noqw tapkiwmaqw ima pakwt lōq sihkay'taqam put awyaqe aw

pañqaqwa: Um sinmuy añqe' hōnaqw, puma kitsókiva nankwusani, pu tutskwavaa; nen pañqe yesve', hihta tunöstutwani; taq itam yep qayēsiwhput epya. ¹³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Huvam pumuy nopnayaa. Noqw puma pañqaqwa: Itam panis tsivot pōlavikit mumriñput oyi'yuñwa, pu lōqmuy pākiwhtuyu. Pay panis pi as itam imuy sohsokmuy amuñem tunöstuiwise'-sa pi panhtotini. ¹⁴ Puma tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqam tahtaqtayaqw ōviy'o. Noqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Uma lōp-sunat pakwt sihkay'taqamuy yesvanayani, pu aqwhaqami pañsa'uma yesvanayani. ¹⁵ Noqw puma panhtotiqe, sohsokmuy pan yesvanaya. ¹⁶ Pahsat pu pam tsivot pōlavikit lōqmuy pākiwhtuy enañ ōmahtat, ōmiq taykañw, put ep hahlaytit, yónoyhtat, put aw nánatuwnayaqamuy amumi oya; noqw puma sinmuy amuhpa' o'ya. ¹⁷ Noqw puma nōñsaqe sohsoyam ōōya. Noqw puma añ yónoyhput akwsin̄qat tsovalayaqe, pakwt lōq sihkay'taqat hoaput añ opomnaya.

Peter's Declaration about Jesus
(Mt 16.13-19; Mr 8.27-29)

¹⁸ Noqw pay ephaqam pam put aw nánatuwnayaqamuy amumum haqam nālanikañw, God aw nāwakna. Nihqe pam yúkuhqe, pumuy tūviñtaqe amumi pañqawu: Ya sinom nuy hákiyñqat pañqaqwa? ¹⁹ Noqw puma lavayhtotiqe pañqaqwa; Um yaw John kūyit akw tūtuvoylalahqanihqat haqawat pañqaqwa; noqw haqawatuyñiqw yaw um Elias; noqw pētū pañqaqwaqe, yaw hisat God lavay'aymatniñwuqamuy amuñaqw himuwa mokiwyu añqw ahoy tātayhqat pañqaqwa. ²⁰ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw úmuyniqw nu' hak'i? Noqw Peter lavayhtiqe aw pañqawu: Um hapi Christ, God añqw Moñw'asi'taqa.

Jesus Speaks about His Suffering and Death
(Mt 16.20-28; Mr 8.30-9.1)

²¹ Noqw pam pumuy pās mēwaqe, puma qa hakiy put āawnayaniqat amumi pañqawu. ²² Pu amumi pañqawu: Nu' Sinot Tiat pas kurs hin hīhihta añ qa kānavotni. Ima wukw'a'yat pi nuy tūvayani, God awwat mohpeq momñwituy amumum-nikañw, pu tutavot tūtutuqaynayaqamuy amumuma; nen nuy nīnayani; noqw pāyis tālat ep nu ahoy tātayni. ²³ Pu pam sohsokmuy amumi pañqawu: Inuñk hinmaniḡey nāwaknaqa nawus soon qa nātatahtat, talōñwiwmaqat añ nahoylehtsiy ikwiltat, inuñkmantani. ²⁴ Taq hak qatsiy ayo táviniḡey nāwaknaqa hapi put kwayhni; pu ason hak haqam inuñem qatsiy kwayhqa tuyqawvani. ²⁵ Puyaw as sino tūwaqatsit sohsok himuy'vakañw, nāp qatsiy kwahe', pu sen tūviwe', hin pam put akw moñvastini? ²⁶ Ispi hak nuy Sinot Tiyat, pu ilavayiy hahmanq̄w put hapi nu hahmanni, hisat nu pite', pas hímuniḡey pan namtaknee, pu Ina, qahováriwyuñqamuy hoñvia'yatuy amumum nuy pas kaptsi'taq'ō. ²⁷ Nikañw nu umumi pas súañqawni: Ima haqawat yep hoñqam soon nāt mokiwyu ep ōkit, pay God moñwtunayayat aw yórikyani.

The Transfiguration
(Mt 17.1-8; Mr 9.2-8)

²⁸ It ahpiy nanalsikishaqam talq, pam Peter-nit, John, pu James, pumuy tsamkañw, nāwakniḡe haqami tūkwimiḡ'a. ²⁹ Noqw nāt pam nāwakintaqw, pitsánwaat alōnti; noqw yuwsiat qōtsatiqe pas talqaqsala. ³⁰ Noqw meh, hakim lōyōm tāqat pepeq put amum yuaata, hak Moses-niqw pu Elias; ³¹ Ima hakim lolmat tālawñwat pitsánway'kañw mātaqtique, Jesus amum yuaata. Pam hin Jerusalem-kitsókit epeq God tunatyayat aw antsane', yañqw qatsit ahpiyniqat yuaatota. ³² Noqw Peter-niqw pu put ámumyaqam pūwiwyu akw mañuiwyuñwa, nikañw puma havivokalyaḡe put lolmat pitsánwayat aw yórikya, pu lōqmuy tāqatuy put amum wunuwtaqamuy amumi. ³³ Noqw puma pay put añqw nakwsuniq̄w, Peter Jesus aw pañqawu: Tūtutuqaynaqa, pas hapi itam yépeḡyaḡw pam itamuñem lolma. Himu as ōviy itam payhp kistotani suk̄w úñem-nit, suk̄w Moses

énem-nit, pu sukwat Elias énémi, pam kíta, hiñqawhqeý qa mǎtsi'kañwo. ³⁴Noq̄w nāt pam yan hiñqawlawhq, ōmaw pumuy nākwapnaq̄w puma tsawiniwkahkañw, ōmawuy aw yuñā. ³⁵Noq̄w ōmawuy añqaq̄w hakiy tōnaat pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; put uma aw tuqayvahsi'wisni. ³⁶Noq̄w hakiy lavayyukuq̄w, pay Jesus pep nālaniq̄w puma aw yórikya. Noq̄w pay puma put pas qa lavaytaqe, hin yórikyaqeý pas qa hakiy āawnaya ephaqamo.

Jesus Heals a Boy with an Evil Spirit

(Mt 17.14-18; Mr 9.14-27)

³⁷Noq̄w qavonvaq̄w, pumuy tūkwiñaq̄w hanq̄w, kaysiwhqam sinom Jesus ahsawvaya. ³⁸Noq̄w meh, hak tāqa sinmuy amuñaq̄w tsa'lawhqe pañqawu: Tutuqaynaqa, um as itiy tiyot ókwatuwni; taq nu pas put-sa ti'ta. ³⁹Noq̄w meh, qalomáhikwsi put ñuaq̄w, pam pahsat pay a'nō tōqtit, homimiykukañw moañaq̄w qōtmokiwtañwu. Noq̄w pam put okiwsane', pēp qa mātapanwu. ⁴⁰Noq̄w as ūmi nánatuwnayaqam hikwsit tiyot añq̄w ayo hóroknayaniqat nu amumi nāwaknaq̄w, pay puma kurs soon panhtotini, kita. ⁴¹Noq̄w Jesus lavayhtiçe pañqawu: Is ohi, uma qatuptsiwni'yuñqam nukushinyunqamu! Ya nu hihsavohaqam umumum yankañw umuy maqsonlawni? Pew uhtiy wíkii. ⁴²Noq̄w nāt pam awniq̄w pay nukpanhikwsi tiyot tūvaqe, put a'nō homimiykuna. Noq̄w Jesus tuyoy'ewakw hikwsit mēwaqe, tsākw qalapsinat, nayat aw put ahoy tavi. ⁴³Noq̄w puma sohsoyam God a'nō ōqalayay ep aw kātayyuñwa.

Jesus Speaks again about His Death

(Mt 17.22-23; Mr 9.30-32)

Noq̄w nāto puma nanáp sohsok hihta Jesus hinhtiçat ep kāwuwantotaq̄w, pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: ⁴⁴Uma iit lavayit hapi u'ni'yuñw. Nu' Sinot Tiat hapi nāt sinmuy ōqalayamuy aw mātaviwni. ⁴⁵Noq̄w pay puma it lavayit qa māmatsya. Pam pumuy amumi tupkiwtaq̄w, ōviy kurs hin puma put mǎtsi'yuñw. Noq̄w puma as Jesus put tūviñtotanikañw nánahtsopya.

Who Is the Greatest?

(Mt 18.1-5; Mr 9.33-37)

⁴⁶Noq̄w puma yuaatotaqe, pumuy amuñaq̄w haqawa pas pávanihqat ep nāñwuy'yuñwa. ⁴⁷Noq̄w Jesus pumuy unañwpeq tunatyayamuy mǎtsi'taqe, hakiy tsākw tsōpahtat, naqlap tavi; ⁴⁸Nit pumuy amumi pañqawu: Hak hapi inatñwaniy añ it tsākw pās távihqa nuy hapi pās távini; pu nuy pās távihqa nuy añq̄w távihqat hapi pās távini. Pi umuñaq̄w qanāhihtay'taqa hapi suspavanni.

Who Is not against You Is for You

(Mr 9.38-40)

⁴⁹Noq̄w John lavayhtiçe pañqawu: Moñwi, itam hakiy tāqat tutwa. Kurs pam uhnatñwaniy aw yanikañw nukpanhihikwsimuy nuhtuñaq̄w ipwanta; noq̄w itam put mēwaya, pam qa itamum uñk hinnumq̄w ōviy'o. ⁵⁰Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Uma qa mēwantotani; pay qa itamuhpew'iwtaqa itamumniñwu.

A Samaritan Village Refuses to Receive Jesus

⁵¹Noq̄w pam ōmi wíkiwniqat aw pítutoq̄w, pam Jerusalem aq̄w sutuktaniqey su'qalti. ⁵²Nihqe pam añwu tuaw'aymuy napyeve aq̄w ayata; noq̄w puma ahpiyyaqe, Samariat ep sinmuy haqam kitsókiyamuy aw ōki, haqam eñem qenitotaniqee. ⁵³Noq̄w pay sinom put qa tsúyakya, sumataq̄w pam Jerusalem aq̄w tunatyawmaq̄w ōviy'o. ⁵⁴Noq̄w löyöm put aw nánatuwnayaqam, James-niq̄w, pu John, puma pan yórikqe pañqawu: Tutuyqawhqa, um as itamuy pan nakwhanaq̄w, itam Elias anhte' pañqawhqa, ōñaq̄w ūwiñw hāwe' pumuy taqtsoknani. ⁵⁵Noq̄w pam namtōkt pumuy qōhqōyhqe, amumi pañqawu: Uma hihta hikwsit añ hinmaçey qa mǎtsi'ta. ⁵⁶Pi nu' Sinot Tiat sinmuy qatsíyamuy qa hovalaniqe pitu, pi nu pumuy ayo ōyaniqe ōviy pitu, kita. Noq̄w puma ahpiy sutsvo kitsókimiya.

The Would-Be Followers of Jesus
(Mt 8.19-22)

⁵⁷ Noqw pumuy ahpiy haqamiyaqw, hak put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, nu un haqaminiqw unkmantani. ⁵⁸ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay ima sisikahtayht haqe' qölöy'yuñwa, pu sümawuy añ masay'yuñqam totokpi'yuñwa; noqw pi nu' Sinot Tiat haqam iqötöy nāsuñwnaniqey nāstaa. ⁵⁹ Pu pam sukwat aw pañqawu: Inuñki. Noqw pam pañqawu: Tutuyqawhqa, um nuy nakwhanaqw, nu mohti inay amht, pu' unñki. ⁶⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay pi so'qamuy amunyuñqam ason amuñaqw so'pumuy amyani. Noqw um ahpiyten God moñwtunatyayat yuaatinumni. ⁶¹ Pu piw suhka put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, nu unñ hinmani. Noqw um nuy nakwhanaqw, nu mohti ikiy ep yesqamuy amuminen öqalat, pu' unñki. ⁶² Noqw Jesus put aw pañqawu: Hak pās ay qöritivat, ahoy taymaqa God moñwtunatyayat aw qa äpiyniqey anta.

10

Jesus Sends out the Seventy

¹ It atsve pu' Tutuyqawhqa hakimuy payhp sunat pakwt sihkay'taqamuy namorstaqe, lölöqmuy añqe' ayata, puma kitsókinawit nankwusaniqata, pu tutskwavaa, Jesus haqaminiqey tunatyawmaqat pañsoq haqamii. ² Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pas as üyi tukwsiwtaqa a'nöniqw, tumal'a'yat híkiyomu. Oviy uma Uyi'taqat aw pan nānawaknaqw, pam hakimuy tsovalayaniqat aw ayatani. ³ Taay, uma añqe' nankwusani. Meh, nu hapi umuy añqe' ayatani. Noqw uma mamñatuy amún hakimuy kwëkwewhtuy amúnyuñqamuy amuhpa' hinnumyani. ⁴ Uma qa sivamoki'wisni; piw qa tukpuy'wisni; qa totsmaskay'wisni. Uma qa söwu haqam hakiy aw yuaatotamantani. ⁵ Pu umuñaqw löyöm haqam kīmi pake', mohti pañqawmantani: Nam yep kīvit kwakwhat yēsee. ⁶ Noqw ason kurs hak pan tunatyawtaqa pep qatuqw, pay umuhkwakwha pep huruhtimantani. Pu kurs qa pantaqw, pay pam umumi áhoymantani. ⁷ Nen uma pep kīve qate', hihta umuy nopnayaqw, put uma nösmantani, pu hikwmantani. Pay tumalay'taqa ahsatiy hihkay'tañwu. Uma qa paysoq kīnawit kīkinumtinumni. ⁸ Pu uma haqami kitsókimi pak-iqw, umuy pās taviye', hihta umumi tunösvoñahotaqw, put uma nösmantani. ⁹ Nen uma pep tütuyyaqamuy qalapsintamantani; nen amumi pañqawmantani: God moñwtunatyat umumi hayiñw'iwta. ¹⁰ Pu kurs uma haqami kitsókit aw pakiqw, umuy qa pās taviyaqw, pep kitpiponen pañqawmantani: ¹¹ Hikis pi umuhkitsokiy ep qöat itamumi hürstiqat itam umunkiwakw tsatswiya. Noqw pay uma it navoti'yuñwni: Pas as God moñwtunatyat umumi hayiñw'iwta. ¹² Noqw nu umumi pañqawni: Hisat God sinmuy amuñem hin yukuqw, pep pu' pep kitsókit ep sinmuy amuñem is óhini. Put talönvaqat ep pep kitsókit ep sinom pas kānanaptani, Sodom kitsókit ep sinmuy amuhpenihqee.

The Unbelieving Towns
(Mt 11.20-24)

¹³⁻¹⁴ Nihqe pam pañqawu: Is ohi, úmaa, Chorazin ep sínomu! Is ohi úmaa, Bethsaidat ep sínomu! Nu as umuhpa' qatsá' kätatayhpit tumaltaqw, uma nāp umuhtunatyay añqw qa lasya. Oviy hisat hin yukiltiniqat aw pituqw umuñem pas is óhini! Pep pu' imuy Tyre ep sinmuy amuñem-nikañw pu Sidon ep sinmuy amuñem umuhpenihqe pay soon pas nuhtsel'ewayni. Pi nu as pumuy amuhpa' hisat kätatayhpit tumaltaqw, puma soon qa anahaat yūyaht, qöhtsaptosome yesvani. Pan puma namtaknayani, nāp tunatyay añqw lasyaqeyu. ¹⁵ Noqw úmaa, Capernaum ep sínomu, ya uma ömiq nātsokaya? Uma nāt maskimiq tūviwyani. ¹⁶ Nihqe pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Umumi tūqaytaqa inumi hapi tūqaytani; pu umuy qahihtataqa nuy hapi qahihtatani; pu nuy qahihtataqa nuy añqw távihqat hapi qahihtata.

The Return of the Seventy

¹⁷ Noqw ima payhp sunat pakwt sihkay'taqam ańqe' nankwusaqe, hahlaykahkańw ahoy ökihqe pańqawu: Tutuyqawhqa, hikis pi pas nukpanhihikwsim itamumi tuqayvastota, itam uhnatńwaniy aw yankahkańw amumi pańqawu'ö. ¹⁸ Noqw pam pumuy amumi pańqawu: Nu Satan talwihpikit an öńaqw posqw tuwa. ¹⁹ Nu hapi imuy tsütsu'tuy-nikańw, pu putskohmokyunqamuy amumi wukukuykuyaniqat aw umuy öqalmaqa, pu tuwqat öqalayay sohsok aw'i. Noqw öviy soon himu umuy tūhotani. ²⁰ Nikańw hihikwsim umumi tuqayvastotaqat qa put ep uma hahlayyani. Pi umuhnatńwani öveqatsit ep pey'yuńwa. Tis pi uma put hapi ep hahlayyani.

Jesus Rejoices

(Mt 11.25-27; 13.16-17)

²¹ Noqw pahsat Jesus hikwsiy an hahlayhtiqe, pańqawu: Kwakwhay Inaa, öveqatsit-nikańw pu tūwaqatsit aw Tutuyqawhqa, Kwakwhat pi um iit yantaqat an wuwni'yuńqamuy, pu qaūunatu amumi tupki'tat, titipostuy amunyuńqamuy amumi mahtakta. Pantani Inaa, pam hapi unniqw sūanta. ²² Sohsoy himu Inay anqw inumi noiwa. Noqw hakiy God Tiyatnihqat qa hak navoti'ta, pas Náat-saa; pu Naat hákiyinihqat qa hak navoti'ta, pas put Tíat-saa, pu Tiat, hakiy put mahtaktaniqw pam piwu. ²³ Pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi namtökt, pay púmuy-sa amumi pańqawu: Hakim umuy hihta aw yórikyaqat aw yórikyaqam hahlayhpit epya. ²⁴ Pi nu umumi súańqawni: Kaysiwqam God lavay'aymatniqw pu an momńwit umuy hihta aw yórikyaqat as aw yórikyaniqey nānawaknahkańw hapi qa aw yóriky, pu umuy hihta nanaptaqat as nanaptanikańw qa nanapta.

The Parable of the Good Samaritan

²⁵ Noqw meh, hak tutavot aw tuvoti'taqa wunuptut, put aw tuwantaniqe aw pańqawu: Tūtutuqaynaqa, ya nu hihta hinhte', qatsit qaso'taqat himuy'vani? ²⁶ Noqw Jesus put aw pańqawu: Ya tutavot an hin pey'ta? Um hin an tūnwanta? ²⁷ Noqw pam lavayhtiqe pańqawu: Um God Uhtutuyqawhqaqay sohsok uh'unanway akw aw unanway'tani, pu sohsok uhhikwsiy akw'a, pu sohsok uh'öqalay akw'a, pu sohsok uhwuwniy akw'a. Pu pas hin nāmi unanway'taqey pan uhsinosńway aw unanway'tani. ²⁸ Noqw Jesus put aw pańqawu: Pay um súańqawu. Yan um hinme', soon qa qátuni. ²⁹ Noqw pay pam nēnem qenitaniqey nāwaknaqe, Jesus aw pańqawu: Noqw hak isinosńwa? ³⁰ Noqw Jesus lavayhtiqe pańqawu: Hak tāqa Jerusalem anqw Jerichot aqwniqw, hakim uuyińt put nuaya, pu put an yuwsiyat poswayat, öputotat, ahpiyya, hihin taytaqat mātapyaqee. ³¹ Noqw piw hak God awwat mońwi pańsoo; nihqe pam put aw yórikqe, pay put ehpeq yūmosaa. ³² Noqw hak Levit ahpiy sino piw put an pańso pituhqe, put aw tātayht, pay piw ehpeq yūmosaa. ³³ Noqw hak Samariat anqw sino haqaminikańw, put haqam qatsqa aw pitu. Nihqe pam put túwahqe, put ökwatuwa; ³⁴ Nihqe put awnihqe, haqe' hintsanyaqat an somhta, wihkuyit wine enan wutskańwo; nihqe put nāp moropkoy aqw tsokat, pu yeyespimi put wīki; nihqe aw unanwtavi. ³⁵ Pu öviy qavońvaqw pam ahpiynikańw, sunat sivat hórokmat, ki'taqat maqat, put aw pańqawu: Um it tāqat aw tunatyaltini. Nen ason kurs um it epnihqe hóyokiwtaqat sohsokniqw, nu piw pite', put ahoy ūmi sisvini, pam kita. ³⁶ Taay, ya unniqw imuy payhkomuy amunaqw himuwa tāqat tūhototaqat sinosńwaata? ³⁷ Noqw pam pańqawu: Pay hapi put ökwatuwhqa. Pahsat pu Jesus put aw pańqawu: Taa, Yupa, um put an hinmani.

Jesus Visits Martha and Mary

³⁸ Noqw pumuy pań haqamiyaqw, Jesus haqami kitsókimi paki. Noqw hak wuhti, Martha yan mātsiwqhqa, kiy ep put pās tavi. ³⁹ Noqw pam hakiy Mary yan mātsiwqhqaqat tupkoy'ta. Noqw pam hak Jesus atpip qatukańw put yuaataqw aw tūqayta. ⁴⁰ Noqw Martha hihta qaa'saqalqe qa suyan unanway'taqe, Jesus awnihqe aw pańqawu: Tutuyqawhqa,

pay itupko nuy mātapq, nu nāla hihta aw hintsaki. Noqw ya pam uñniqw qa hinta? Um ōviy aw pañqawhq, inumi unañwtapni. ⁴¹Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Martha, Martha, pas um hīhihta pis'oqhintaqe qa suyan unañway'ta. ⁴²Pay hak sūkw hihta aw tunatyaltimantani. Noqw Mary put nukñwat namorsta. Soon pam put nawhkiwni.

11

Jesus' Teaching on Prayer (Mt 6.9-13; 7.7-11)

¹Noqw hisat pam haqam nāwaknaqe yukuqw, suhka put aw nānatuwnaqa aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um as itamuy hin nāwakintotaniqat itamuy tutuwnani, ura John put aw nānatuwnayaqamuy hin tutuwnaqat pan'i. ²Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Uma nānawakne', kitotamantani: Itanaa, ōveqatsit ep qátuhqa, nam uhnatñwani pas kaptsi'tiwaa. Nam uhmoñwtunatyay aw pítuu. Nam uhtunatyā tūwaqatsit ep pasiwhtii, ōveqatsit ep hin pasiwhtiqey pan'i. ³Um okiw nāqavo itamuy itahtunösmakiway huylawni. ⁴Pu um okiw itahqaanhtipuy itamuhpiy ayo yúkuni; pay itam sohsokmuy itamuhpewi qaanhtotiqamuy amuhpiy put ayo yuykutiwisa. Pu um okiw itamuy unaheppit qa añ tsāmi'mat, hakiy qalolmat añqw itamuy ayo ōoyhtimani, pay yan'i. ⁵Pu pam pumuy amumi pañqawu: As kurs haqawa umuñaqw kwātsi'te' suhtokihag put awnen, aw pañqawni: Ikwatsi, um as payhkomuy pōlavikit nuy nasimokmaqani. ⁶Taq ikwātsi waynumqe inuhpe pituqw, kurs nu hihta put nopnani, kítani. ⁷Noqw pam ahpañaqw lavayhte' pañqawni: Um nuy qa soontsahtsanni. Pay ikiy uhtsiwta; noqw itim inuum tōka. Kurs nu hin uñ máqaniqe ōviy qaqtuptuni, kítani. ⁸Nu umumi pañqawni: Pay soq pi pam put kwātsiatniqw, pam put qa máqani. Nikañw pam put aw qatūqayhq, nawus pam qatupte', put hihsa'haqam hintsanniqat pahsa' put máqani. ⁹Noqw nu umumi pañqawni: Uma hihta ōviy tūviñtotani; nen uma put makiwyani. Uma hihta hepyani; nen tutwani. Uma pōññöykinayani; noqw umumi hötsíltini. ¹⁰Pi hak hihta tūviñtaqa hihta makiwñwu; pu hepqa túwañwu; pu pōññöykinaqat aw hötsíltimantani. ¹¹Sen uma haqawa hakiy náatniqw, uhti ūmi pōlavikit tūviñtaqw, ya sen um put owat máqani? Sen pākiwuy ōviy tūviñtaqw, ya sen um tsūat put máqani? ¹²Hal sen pi pam nōhut ōviy tūviñtaqw, sen um putskohmoktaqat put āawnani? ¹³Noqw kurs pay as uma qalomáhinkahkañw umuhtimuy hihta nukñwat huytotaniqey tuwi'yuña. Noqw tis pas Umuna ōveqatsit ep qátuhqa put aw Qahováriwtaqat Hikwsit ōviy tūviñtotaqamuy soon qa máqani.

Jesus and Beelzebul (Mt 12.22-30; Mr 3.20-27)

¹⁴Noqw Jesus nukpanhikwsit hakiy lavaiyat nawhkiñwuqat put añqw hórokna. Noqw nukpanhikwsi put añqw yamakq, qayuáatañwuqa yuaayku; noqw sinom kātayyuñwa. ¹⁵Noqw pay pumuy amuñaqw haqawat pañqaqwa: Pam nukpanhihikwsimuy moñwíyamuy Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy ipwanta. ¹⁶Noqw pētu put aw tuwantotaqw, pam kātatayhpit hihta tuawi'taqat ōñaqw pumuy amumi mahtaknaniqat put aw nānawkna. ¹⁷Noqw pay pam pumuy tunatyayamuy mātsi'taqe amumi pañqawu: Haqam moñwtunatyā nehpewhitiqa soon qa kīqötini; pu kīvit nehpewhitotiqam nātsike', soon haqami ōkini. ¹⁸Noqw ōviy kurs Satan nehpewhitiqw, ya hin put moñwtunatyāat wúnuni? ¹⁹Noqw kurs nu Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy ipwantaqw, ya umumi nānatuwnayaqam hakiy aw yankahkañw pumuy ipwantota? Ason puma umuy atsáñhkiye', umuy suhputsnayani. ²⁰Nikañw kurs pay nu God ōqalayāt akw nukpanhihikwsimuy ipwantaqw, suyan hapi God moñwtunatyāat umumi pitsíwiwta. ²¹Pi tāqa hoñvi tunipi'kañw kiy tūwale', hihta himuy pās oyi'tañwu. ²²Nikañw ason put epnihqe pavan hoñvi pite', put añwute', pam sohsok naqöyuyuwsiyat aw taqa'nañwayat

nawhke', hihta himuyat kwatsmuy huytañwu. ²³ Qa inumumnihqa hapi inuhpewiwta; pu qa inumum tsovalantaqa tatslakinta.

The Return of the Evil Spirit
(Mt 12.43-45)

²⁴ Tuyoy'eway hikwsi sinot añqw yámaké', haqe' qa pay'taqat añ hinnumñwu, haqam nāsuñwnaniqe òviy'o; nit qa tuwe' pañqawñwu: Han pi pay nu ikiy añqw yámakqey aw áhoy'i, kítañwu. ²⁵ Pu pam ep pite', pās maspiwkañw lomahintaqat túwañwu. ²⁶ Pahsat pu pam ahpiyenen tsáne'nihqamuy hīhikwsimuy nahpenihqe pas núnukpantuy aw tsamñwu. Noqw puma aw yuñe', ep ki'yuññwu. Noqw hakiy qatsiat añkñihqa mohtiwat epnihqe pu' pas qalomáhintañwu.

True Happiness

²⁷ Noqw pam yan yuaataqw, hak wuhti sinmuy amuñaqw kēew hiñqawhqe aw pañqawu: Nāspi hak un tihta. Piw pihuy akw un yōyoñna. ²⁸ Noqw pam put aw pañqawu: As um yan lavayhtinikañwo: Nāspi hakim God lavayiyat aw tūqaykahkañw añ hinwisa, puma hapi hahlayhpit epyani, um kítanikañwo.

The Demand for a Miracle
(Mt 12.38-42)

²⁹ Noqw pan sinom sūmi hūrs tsovawmaq, Jesus yuaativaqe amumi pañqawu: Ima pu' qatsívaptsiwyuñqam nukpansinomu. Puma kātatayhpit hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey nānawakna, Nikañw puma soon kātatayhpit aw yórikyani, hal pas sūkw kātatayhpit-saa. Pam Tutuyqawhqtat lavay'ayayat Jonas qatsiyat ep hiniwhtiqtat an aw yukiltini. ³⁰ Pi ura Nineve-kitsókit ep sinom Jonas qatsiyat ep hiniwhtiqtat akw hihta tuwi'vaya. Noqw pay òviy hapi piw pan nu' Sinot Tiat pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumi hihta tuawi'tani, iqatsiy ep hiniwhtiqtat akw'a. ³¹ Hisat hin yukiltiniqtat aw pituqw, tatkaqw moñwi-wuhti pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum wunupte', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnani. Ispi pam Solomon wuwniyat aw tūqaytaniqe òviy pas tūwaqalñahaqawq pitu. Noqw meh, hak Solomon epnihqe pas pávannihqa yep'e. ³² Ason hin yukiltiniqtat aw pituqw, Ninevet ep sinom pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum hoñve', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnayani; ispi puma Jonas lavayiyat nanaptaqe nāp tunatyay añqw lasyaqee. Noqw meh, hak Jonas epnihqe pas pávannihqa yep'e.

The Light of the Body
(Mt 5.15; 6.22-23)

³³ Qa haq pi hak wihqöhít úwiknat, haqam qamātaqpave put tavi, sen hihta sīvut akw put kuhta. Pi pam put tsotsókpiyat ep tsokaqw, ep yuñtaqam tālat tāyuññwu. ³⁴ Hakiy pōsiat tokoyat aw talni'tañwu. Noqw òviy kurs hakiy pōsiat pasiwtaqw, pay tokoyat añ ahsupoq talñwu; pu kurs hakiy pōsiat qa pasiwtaqw, pay tokoyat añ ahsupoq qatalñwu. ³⁵ Oviy um tunatyaltiqw, uhpe tāla qa qōmawvani. ³⁶ Paniqw òviy kurs uhtokoy añ ahsupoq talq, qahaqam qatalaniqw, pam sohsoy ahsupoqhaqami talni, wihqöhi suyan tālat talni'te', ūmi talni'tañwuqat pan'i.

Jesus Accuses the Pharisees and the Teachers of the Law
(Mt 23.1-36; Mr 12.38-40)

³⁷ Noqw pam yuaataqw, hak Pharisee-sinom put tūtsama. Noqw pam kīyat ep pákihqe, qatuptu. ³⁸ Noqw pam mohti qa māvaqtat tūmoytaqw, Pharisee-sino put aw tātayhqe, aw hin wūwa. ³⁹ Noqw Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Uma Pharisee-sinom kuckyapit, pu tsatsqaptat anyuñwa. Uma suovaam kwañw'ewayhtotit tukwhanayaniqey-sa tunatyawyuñwa, pu qalomáhintsatskaniqeyu. ⁴⁰ Uma núanhihtuu, puyaw òvaqenihqtat

yúkuhqa ahsonñaqwnihqat qa enañ yukuq̄w òviy'o? ⁴¹ Tis pi uma hihta himuy'yuñwe', put akw tūookwatuwyanihkañwo; noq̄w pep pu' amuhpa' ahsupoq̄ kwañw'ewayni. ⁴² Nikañw is ohi uma Pharisee-sínomu! uma pi umuh'uyiy añq̄w nēnevenit pakwút-sikivo sun oyit God aw noayañwu; nikañw uma soq̄ sinmuy amuñem suan hin yukuyaniqey qe'toti; uma God qa aw unañway'yuñwa. Uma as pávanyaqat tutavot añ ahsupoq̄ hinwisni; pu it qa pas qatuvosnihqat añ pīwu. ⁴³ Is ohi uma Pharisee-sínomu! Uma pi tsotsvalkiva mohkaq̄e tsotsókp̄it pas hahlayya, pu sinom kitpik umuy kaptsi'kahkañw umumi yuaatotaniqata. ⁴⁴ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqam, pu Pharisee-sínomu! nawip'ew hinyuñqamu! Uma pi tūtuumit qa mātaqyaqat anyuñwa; noq̄w sinom put atsva yaktaqam pumuy pañyaq̄w qa tuway'numya. ⁴⁵ Pahsat pu haqawa tutavot aw tuvoti'taqa lavayhtiqa, put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um pañqawhqa itamumiq̄ enañ hiñqawu. ⁴⁶ Noq̄w pam pañqawu: Pay panta. Is ohi uma tutavot aw tuvoti'yuñqamu! uma pi soñawnen hihta a'nō putut mokahtotat, hakiy ikwilttoynayañwu; nikañw uma soq̄ soon ñas'ew pumuy paañwayañwu. ⁴⁷ Is ohi úmaa! Uma pi God lavay'aymuyatuy tūamiyamuy aw pūhulalwa; noq̄w pi umanam pumuy q̄ōqya. ⁴⁸ Pas pi òviy uma umu-namuy hiniwhtipuyamuy navoti'kahkañw amún unañway'yuñqey mahtakni'yuñwa, ispi puma pumuy q̄ōqyaq'ō; noq̄w uma pumuy tūamiyamuy aw pūhulalwa. ⁴⁹ Paniq̄w hapi òviy God suan wuwni'kañw yan lavayhti: Nu pumuy amumi ilavay'aymuy hōnani, pu ituaw'a'yatuyu. Noq̄w puma pētuy yūyuyhnaye' q̄ōqyani. ⁵⁰ Noq̄w God pu' qatsivaptsiwyuñqamuy hapi tukopnani, sohsokmuy put lavay'aymuyatuy tūwaqatsit yayhniwhqat añqaq̄w q̄ōyaniwyaqat ahpiy'o, ⁵¹ It Abel qatsiyat ep'e, pu añk yesqamuy qatsiyamuy ep pīwu, nit pu Zacharias qatsiyat ep'e. Ura pam God kīyat-nikañw pu hom'oyvihkat amuhtsave nīniwa. Nu umumi súañqawni: God umuy put sohsok ep tukopnani. ⁵² Is ohi uma tutavot aw tuvoti'yuñqamu! Uma pi navotit aw hōtahpit yawwisa. Uma aw qa yuñkahkañw, aw yuñtaqamuy aw u'taya. ⁵³ Noq̄w pam pumuy amumi yan lavayhtiqa, tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum put aw pás ò'qaltivayaq̄e, pam hīhihta lavayhtiniqat òviy aw qa tūtuyayya. ⁵⁴ Hísatniq̄w un-ahñqawhqa nanapte', put nēveltoynayaniq̄e òviy moqmani'yuñwa.

12

A Warning against Hypocrisy (Mt 10.26-27)

¹ Noq̄w añwu sinom pas qaan'ewakw hintaqam sūmi tsovaltīq̄e nuñwu pay nānami wukukutotaq̄w, Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi mohti pañqawu: Uma Pharisee-sinmuy pēkeniyamuy nawip'ew hintsakpit ep qa ūnaiwyuñwini. ² Pi qa himu āmiwtaqa qa mātaqtini, piw tupkiwtaqa qa nanaptiwini. ³ Pantaq̄w òviy hihta qamātakpuve haqawa lavayhtiqa, pam tālat ep nanaptiwmantani; pu uma hihta yūyupavaq̄e hakiy naq̄vumiq̄ sawiwiykuyaq̄w, pam kihkits'ova tsa'lalwiwini.

Whom to Fear (Mt 10.28-31)

⁴ Noq̄w nu umumi pañqawni ikwátsimu: Uma qa sinmuy mamqasyani. Puma pi pay hakiy tokoyat-sa nīnayañwu; pu pahpiy kurs hinhtotiñwu pīwu. ⁵ Nikañw uma hakiy mamqasyaniqat nu umuy āawnani. Uma God hapi mamqasyani. Pi pam hakiy nīnat, hakiy q̄ōhit aq̄w tūvaniqey aw òqalay'ta. Noq̄w nu' piw umumi pañqawni: Uma put hapi mamqasyani. ⁶ Puyaw qa tsivot kwekwéwewhyam lōq̄ palavotōnat òviy huyiwyañwu? Noq̄w qa himuwa God ahpiy suhtokiñwu. ⁷ Hikis pi pas umuhq̄ötōva umuhhōmi sohsoy pohtoylaniwta. Oviy uma qa nalmamqasyani; God kwekwéwewhyamuy kaysiwhqamuy amuhpenihq̄e umuy pas kahkawna.

Confessing Christ before Men
(Mt 10.32-33; 12.32; 10.19-20)

⁸ Pu nu piw umumi pañqawni: Hak isinonihqey nuhtumi pañqawhq, nu' Sinot Tiat tuwat put isinonihqat God hoñviaymuyatuy amumi pañqawni. ⁹ Nikañw hak qa isinonihqey nuhtumi pañqawhq, nu tuwat put qa isinonihqat God hoñviamuyatuy amumi pañqawni. ¹⁰ Ason kurs hak nuy Sinot Tiyat ehpewi lavayhtiqw, pam pantaqa put ahpiy ayo yukiwmantani. Nikañw ason kurs hak Qahováriwtaqat Hikwsit ehpewi qakaptsilavayhtiqw, pam pantaqa soon put ahpiy ayo yukiwmantani. ¹¹ Pu ason sinom umuy tsotsvalkiva, sen momñwituy, sen öqalat pasiwyuñqamuy amumi tsamvayaqw, uma hin yuaatotaniqey, sen hihta lavayhtotiniqey qa wūwantotamantani. ¹² Pay ason aw pituqw, Qahováriwtaqa Hikwsi umuy hin lavayhtotiniqat umuy tutuwnamantani.

The Parable of the Rich Fool

¹³ Noqw haqawa sinmuy amuñaqw put aw pañqawu: Tutuqaynaqa, um as ivavay aw pañqawhq, pam hihta itahmakiway añqw nuy máqani. ¹⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Tāqa, ya hak nu hihta ep hin yúkuniqat, pu sen umuy hihta namqananiqat aw nuy tavi? ¹⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Uma tunatyaltote', hihta qa umuhhimuy tuñlay'yuñniqey qe'yani. Pay sino hihta nihti'taniqe qa paniqw öviy qatu. ¹⁶ Pu pam hihta tūwutsit akw pumuy amumi yuaaykuqe pañqawu. Hakiy kahaktaqat pāsaat a'nö hihta aniwna. ¹⁷ Noqw pam unañwpeq wūwantaqe pañqawu: Ya sen nu hinhtini? Kurs nu haqami inatwaniy koyotani. ¹⁸ Pu pam pañqawu: Han pi yanhti: Nu hāhaqe' ikoyokiy tsawimnat, pas wūkoq kītani. Pu nu pañso sohsok inatwaniy, pu hihta ihmuy tañatani. ¹⁹ Nit pu iunañway aw pañqawni: Iunañwa, um hihta nihtiwtat wūhak yahsañwuy aqw pitsíwtat tañata. Taa, um nāsuñwni'kañw, tūmoytani, hihikwni; nen um hahlayni. ²⁰ Noqw pay God put aw pañqawu: Um núanhimu ñasta wuwni'taqa, it tōkilat ep nu uhhikwsi ūmi tuhtuy'ni. Noqw pahsat pu himu uhpiy na'sastiwhqa hakiy himuatni? ²¹ Noqw pan hapi i' hak nēñem-sa hihta tsovalantaqa hintani. Yep qatsit ep ka hihta nihti'tani, nikañw öveqatsit ep God atpip pas öokiwni.

Trust in God
(Mt 6.25-34)

²² Pu pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Paniqw öviy nu umumi pañqawni: Uma hin yesniqey qa nānaphin wūwantotani, hihta nōñösaniqeyu, piw umuh-tokoy éñem'i, hihta yuwsiyaniqeyu. ²³ Pi hakiy qatsiat nōsiwhqat epnihqe pas pavan hihkay'ta, pu hakiy tokoat yuwsit epnihqe pas pavan hihkay'ta. ²⁴ Kurs huvam aañwustuy amumi wūwayaa. Puma qa ūuyyañwu, piw qa höqyañwu. Puma qa koyoki'yuñwa, piw qa tuoyhki'yuñwu. Noqw God pumuy nōnopna. Nihqe tis pi pam masay'yuñqamuy amuhpenihqe umuy pas kahkawna! ²⁵ Ya sen hak pan tunatyawtaqa hin nāwuñwnaniqey tuwi'ta? ²⁶ Noqw kurs uma hihta sus'öwihintaqat kurs panhtotiniq, ya uma hinoqw pas piw ahpiy pēhut hinyaniqey tunatyawyuñwa? ²⁷ Kurs huvam sishut hin wuñw'iwwisqat aw wūwayaa. Puma qa tumalay'yuñwa; qa tontotañwu. Noqw nu umumi pañqawni: Solomon sohsok hihta nukñwat yuwsikañw qa ñas'ew imuy amumi hayawtaqat yuwsita. ²⁸ Sumataqpi God tūsaqat pās yūyuwsina, nāmahin pi pam pay hihsavo tayta. Pu' pam tutskwavanikañw, qāvo pam qöppömiq maspiwni. Noqw ya pam tis umuy qa pavan pas yūyuwsinani, uma öwituptionsiwni'yuñqamu? ²⁹ Oviy uma hihta nōñösaniqey, pu hihta hikwyaniqey qa tunatyawyuñwni, piw uma qa wiwsiyani. ³⁰ Pi sinom yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam sohsok iit hihta tunatyawyuñwa. Noqw Umuna umumi navoti'ta, uma sohsok iit hihta haqni'yuñq'ö. ³¹ Nikañw tis pi uma God moñwtunatyayat tunatyawyuñwni; noqw sohsoy iit himu umumi noiwni.

Riches in Heaven (Mt 6.19-21)

³² Uma qa tsawiniwuyunwini tōnawhohyamu; pi Umuna umuy moñwtunatyat máqaniqey moñwvasi'ta. ³³ Uma hihta himuy'yuñwe' put huyayani; nen akw sinmuy ōokwatuwyani. Uma umuhkahakiwuy ōveqatsit aw tañatotani. Pan uma soñawnen umuhsivamoktukpuy qa sakwíwñwuqat nennem tutwani. Pi ōveqatsit aw uyiñwu qa pákiñwu, piw kwahya qa hihta hovalañwu. ³⁴ Pi hakiy kahakhimuat háqamniqw, hakiy unañwaat piw pepniñwu.

Watchful Servants

³⁵⁻³⁷ Hakim tahtaqt moñwiy haqam nāñuiwhqat añqw áhoyniqat nuhtayyuñqamuy amún uma kwewkahkañw, umuhqōhiy úwikni'yuñwini. Noqw ason pam ahoy pite', pōññōykinaqw, puma nuhtayyuñwe', enem sūhōtaye', pas hahlayhpit epyani. Pas antsa nu umumi pañqawni: Soon pam qa hihta akw namuptat, amumi tunōsvoñahat, pumuy nopni'tani. ³⁸ Noqw kurs pam suhtokilnasavehaqam, sen talhahayiñqw pite', puma put nuhtayyuñqat tuwaqw, pas puma tumal'a'yat hahlayhpit epyani. ³⁹ Pu meh yanta, pi as ki'taqa hisatniqw uyiñwu pítuniqat navoti'te', soon qa tūwalani, nen soon put kíyat aw pákiniqw, pam pánani. ⁴⁰ Pantaqw ōviy uma piw pás moñwvas'iwyunwini. Taq uma nāt qa pan wūwantotaqw, nu' Sinot Tiat pítuni.

The Faithful or the Unfaithful Servant (Mt 24.45-51)

⁴¹ Pahsat pu Peter put aw pañqawu: Tutuyqawha, ya um it lavayit itamumi-sa lavayhti, sen pay pas sohsokmuy amumii? ⁴² Noqw Tutuyqawhqa pañqawu: Noqw ya sen hak hakiy tumal'ayaat suan hinmaqat suan wuwni'taqa? Put moñwíat haqaminige sohsok hihta himuy aw tunatyawtaniqat aw put tavit, tumalsuñwamuyatuy aw put moñwtapq, pam pumuy añsakis tunōsmakiwayamuy pumuy huytani. ⁴³ Noqw kurs put moñwíat pite', put nāt suan hinmaqw put tuwaqw, pam tumal'aya pas hahlayhpit epni. ⁴⁴ Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas soon put moñwíat qa sohsok hihta himuy aw put moñwtapni. ⁴⁵ Nikañw kurs pam tumal'aya moñwíat qa íts pítuniqat unañwpeq pañqawe', pahsat pay tumalsuñwamuy, tahtaqtuy, pu momoymuy wuvahtivani; pu tūmoykañw, hīhikwtive', honaqkuyit akw hōnaq'íwtani. ⁴⁶ Pu pam qa hin pan wūwankañw, moñwiy qa nuhtay'taqw, pam pite', put tumal'ayay ayo tūvani. Noqw pam nawus qatuptsiwini'yuñqamuy amumum kānavotni. ⁴⁷ Pi i' tumal'aya moñwiy tunatyayat as navoti'kañw, hintaniqey qa pantsakt, piw tunatyayat qaan hintsake', hapi nawus wūhakis wuvahtiwmantani. ⁴⁸ Nikañw i' hak put tunatyayat qa navoti'kañw, qaan hinme', pay qa wūhakis wuvahtiwmantani. Pi i' hak wūhaq hihta makiwhq, sinom tuwat put aw wūhaq tuñlay'yuñwini. Pu sinom hakiy aw hihta wūhaq noaye', put aw wūhaq tuhtuiyamantani.

Jesus the Cause of Division (Mt 10.34-36)

⁴⁹ Soñawnen nu tūwaqatsit aw qōhit tūvaniqe pitu. Noqw is as pay pam uwiwitani! ⁵⁰ Nikañw nawus nu nāt soñawnen hihta akw tuvoylatiwini. Nikañw nu nāt put qa añ kuyve', pas pavan sóontsaniwini. ⁵¹ Ya uma inumi yan wūwantota: Pam ka sinmuy qa hin unañwat yesniqat ōviy pitu, pan'i? Uma qa pan wūwantotani. Pi sinom qa súnahpa'yaniqat ōviy nu pitu. ⁵² Pi yahpiy haqahpiy hapi haqam sūkw kīve tsívotnihqam nātsikiwtamantani. Pahyom lōqmuy amuhpewiniqw, pu lōyōm payhkomuy amuhpewii. ⁵³ Hakiy naat tiy ehpewhtimantani; pu tiat nay ehpewhtimantani. Yuat tiy mānat ehpewhtimantani; pu māna yuy ehpewhtimantani. Pu mō'wi'taqa mō'wiy ehpewhtimantani, pu' mō'wi puwsuñway yuyat ehpewhtimantani.

Understanding the Time (Mt 16.2-3)

⁵⁴ Pu piw pam sinmuy amumi pañqawu: Uma tāvañqw òmawuy kuyvaqw tutwe', āpiy pay pañqaqwañwu: Añqw yōyañ'u, kitotañwu; noqw antsa pantañwu. ⁵⁵ Pu tatkaqw hūhukq uma pañqaqwañwu: Kurs utuhuuni, kitotañwu; noqw antsa pantañwu. ⁵⁶ Uma nawip'ew hinyuñqamu, pay as uma tokpelat añ-nikañw, pu tūwaqatsit añ hin sóniwhqat māmatsyañwunikañw, ya hintaqw òviy haqe' qalawmaqat uma qa māmatsya?

Settle with Your Opponent

(Mt 5.25-26)

⁵⁷ Pu ya hinoqw uma hihta umuhhintsakpiy qa aw suan wūwaya? ⁵⁸ Um hakiy uhpew'iwtaqat amum moñwit awnen, nāt umuy awniqw um hin put amum namivōhikniqey qanātusi'tamantani; taq ka pam hakiy hin yukunañwuqat aw uñ lölökintaqw, pam uñ solāwamoñwit aw noaqw, pam uñ sivikimi pánani. ⁵⁹ Nu ūmi pañqawni: Pas um soon pañqw yámakni; pas ason um hisat uhpōiy sohsok ep sisve', pep pu' pañqw yámakni.

13

Change Your Ways or Die

¹ Noqw ephaqam hakim Jesus awyaqe, aw pañqaqwa: Yaw hakim Galileet añqw God eñem kanēlot nīnayaqw, Pilate solāwamat pumuy qōqyaqw, uñwaam kanēlot uñwáyat enañ namiqwriti. ² Noqw Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Ya uma wūwantotaqw, ima Galileet añqw sinom sohsokmuy Galileet añqw sinmuy amuhpenihqe pas sus qaanhinwisqe, òviy pas panhaqam hintsaniwya? ³ Nu umumi pañqawni: Qae. Pi uma umuhtunatyay qa añqw lasye', soon qa sohsoyam pumuy amún sūlawhtini. ⁴ Ura Siloam ep wupaki sahpukqe, hakimuy pakwt nanal sihkay'taqamuy sinmuy qōya. Noqw ya ūmuyniqw puma Jerusalem ep ki'yūñqamuy sohsokmuy amuhpenihqe pas sus qaanhinwisa? ⁵ Nu umumi pañqawni: Qae. Pi uma umuhtunatyay qa añqw lasye', soon qa sohsoyam pumuy amún sūlawhtini.

The Parable of the Unfruitful Fig Tree

⁶ Pu Jesus piw tūwutsit hihta tuawi'taqat lavayhtiqe nuhtumi pañqawu: Hak tāqa ūyiy ep nōnvospaltsokit ūyi'ta. Nihqe pam as aw sipalat hept, qa hihta tuwa. ⁷ Nihqe pam ūyit aw tunatyawtaqat aw pañqawu: Meh, pu' hapi pāyis yahsañwuy añ nu it nōnvospaltsokit aw sipalhept, qa hihta tuwa. Tsahqaa. Pam paysoq tutskwat hovalni'ta. ⁸ Noqw ūyit aw tunatyawtaqa lavayhtiqe put aw pañqawu: Moñwi, pay hāk pam piw it yahsañwuy ep pantani. Noqw nu añhqe hañwe', añhqe kwitatoynani. ⁹ Noqw ason kurs pam himuy'vaqw, pay lolmani. Kurs qa hihta himuy'vaqw, pay pi nu tsahqani, kita.

Jesus Heals a Crippled Woman on the Sabbath

¹⁰ Noqw Jesus nasuñwintalōñnit ep háqamwat tsotsvalkive tūtutuqayna. ¹¹ Noqw meh, hak wuhti himu hikwsit hakiy òputañwuqat akw tuyqawiwtaqa pep nuhtuma. Okiw pam pakwt nanal sihkay'taqat yahsañwuy añ tūtuyhqe, hūrs moto'taqe pas kurs hin kwuhpukni. ¹² Noqw Jesus put túwahqe, put wáñwayhqe, aw pañqawu: Wuhti, pay um uhtuyay añqw mātaviwni, kita. ¹³ Noqw pam may akw put aw toñokq, pahsat pay wuhti tsikqe, pas God hihtata. ¹⁴ Noqw Jesus nasuñwintalōñnit ep put qalaptinaqw, òviy tsotsvalkive moñwi itsívutiqe, sinmuy amumi pañqawu: Sinom hapi navaysikis talōñnit añ tumalay'yūñwini. Oviy uma put añ pewye', qalaptuyani; nen qa nasuñwintalōñvaqat epyani. ¹⁵ Noqw Tutuyqawhqa pahsat put aw lavayhtiqe pañqawu: Um nawip'ew hintaqa! Ya uma qa nanap nasuñwintalōñnit ep umuhwakasvohkoy, sen umuhmoropkoy haqam pakiwtaqat añqw mātapye', put hikwnawisñwu? ¹⁶ Noqw meh, Satan it wuhtit, Abraham tūyatnihqat pay pakwt nanal sihkay'tasikis yahsañwuy añ it tūyat akw sōma. Noqw puyaw nu nasuñwintalōñnit ep put mātapqe, òviy pas qalomáhinhti? ¹⁷ Noqw pam

yan lavayhtiqw, put ehpew'iwyuñqam sohsoyam hamanhtoti. Noqw sinom sohsoyam pas hinhaqam hahlayhtoti, pam sohsoq hihhta qaöwítumaltaqat ep'e.

The Parable of the Mustard Seed
(Mt 13.31-32; Mr 4.30-32)

¹⁸ Pu Jesus pañqawu: Ya God moñwtunatyaa hihta anta? Ya sen pam hihta antaqat nu pañqawni? ¹⁹ Pam mustard-üyit pōsiyat anta. Put hak tāqa kwúsuhqe, pāsai ep ūya. Noqw pan wuñwqe, pas wukotskiniwhti. Noqw masay'yuñqam put nantaqayat añ yesva.

The Parable of the Yeast
(Mt 13.33)

²⁰ Pu piw pam pañqawu: Ya nu God moñwtunatyayat hihta antaqat pañqawni? ²¹ Pam pēkenit anta. Put hak wuhti kwúsuhqe payhp tuwanit ñumnit enañ namiqwrilaqw, pam sohsoy pēke, kita.

The Narrow Door
(Mt 7.13-14, 21-23)

²² Pu pam kitsókinawit hinmakañw, sinmuy tutuqaynatima, Jerusalem aqw hoyhtakañwo. ²³ Pahsat pu hak put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya pay pas híkiyom ayo nõñakni? Noqw pam pumuy amumi pañqawu: ²⁴ Uma hihsa' qenit hōtsiwat añ yuñniqey qa nātusitotani. Taq nu umumi pas pañqawni: Pay as kaysiwhqam aw yuñniqey tuwan-totani, pay kurs hinyani. ²⁵ Hisat ki'taqa wunupte', hōtsiwmiq uhtaqw, pahsat pu as uma ihpaqw hoñkahkañw, uutspit pōññöytoynayani, pañqawkahkañwo: Tutuyqawhqa, Tutuyqawhqa, itamumi hōtaa, kitotani. Noqw pam lavayhte', umumi pañqawni: Umuy háqaqwyaaqat nu qa navoti'ta. ²⁶ Pahsat pu uma pañqawtivayani: Ura itam utpip nõñösa, pu hikwya; pu um itahkitpik itamuy tutuqayna. ²⁷ Noqw pay pam pañqawni: Pay nu umumi pañqawu: Nu umuy háqaqwyaaqat qa navoti'ta. Huvam inuñaqw ahpiyyaa, sohsoyam nukpantuwit hintsatskaqamu. ²⁸ Pep pu' uma tsaykitani, umuhtamay ñuritotani. Noqw Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pu sohsoyam God lavay'aymat, puma God moñwtunatyayat ep tañawtaqw uma amumi yórikyani. Nikañw úmawat ihpoq maspiwyani. ²⁹ Pu sinom hōpaqw ökini, pu tāvañq'ö, pu kwiniñaq'ö, pu tatkaq'ö; nen God moñwtunatyayat ep yesvani. ³⁰ Noqw meh, haqawat nuhtuñkyaqam mohti'wisni, pu mohti'wisqam nuhtuñkyani.

Jesus' Love for Jerusalem
(Mt 23.37-39)

³¹ Noqw ép tāwat ep hakim Pharisee-sinom Jesus aw ökihqe, aw pañqaqwa: Um yámake', yañqw ahpiyni. Taq Herod un ññaniqey nāwakna. ³² Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Yúpave, awoye' put isawuy aw pañqaqwaa: Meh, nu hapi nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwanta, pu tūqalapsinta, pūu, pu piw qāvoo, pu pāyis talqat ep imakiway añ nu kuyvani. ³³ Nikañw pay nu nawus pu' Jerusalem aqw hoyhtani, pu qāvoo, pu lōtoki. Ispi soon God lavay'ayaat Jerusalem añqw nāp haqam súlawhtini. ³⁴ Is ohi uma Jerusalem ep sínomu! Is ohi umuñemi! Uma pi God lavay'aymuyatuy qōyantota, pu umumi ayatiwyaqamuy tatatupqōyantota. Pas as nu hihsakishaqam umuy tsovalani, kowākowuhti timuy masay atpikaqe tañatañwuqat pan'i; noqw uma hapi qa nānawakna. ³⁵ Meh, God umuhkiy pay tatamhta. Noqw nu umumi pas antsa pañqawni: Pay uma yahpiy haqahpiy soon inumi yórikyani. Nikañw hisat aw pituqw, uma pañqaqwani: Tutuyqawhqaqat natñwaniyat añ pitutoqa nam tayawintiwa, kitotani. Noqw pep pu' uma inumi piw yórikyani.

14

Jesus Heals a Sick Man

¹ Pu hisat nasuñwintalörnít ep Jesus Pharisee-sinmuy amuñaq w hakiy pas mohpe-qnihqat kíyat ep tũmoyta. Noq w puma put aw pās tunatyawyuñwa. ² Noq w meh, hak tāqa pāmoktuyat tũtuyhqa Jesus apyewe qatu. ³ Noq w Jesus lavayhtiqe tutavot aw tuvoti'yuñqamuy-nikañ w pu Pharisee-sinmuy amumi pañqawu: Ya pay hak nasuñwintalörnít ep hakiy qalaptsinaniq w pam sũanta? ⁴ Noq w puma qa hiñqawu. Noq w Jesus put ñuahqe, qalaptsinat, mātavi; ⁵ Nít pumuy amumi pañqawu: Kurs uma haqawa moropkoy'tani, sen wakasvokoy'tani. Noq w kurs pok'at nasuñwintalörnít ep hõtsit aq w posni. Ya sen put pohkoy'taqa qa āpiy pay pañq w pu hõroknani, nāmahin pi nasuñwintalörniniq'õ. ⁶ Noq w puma kurs hiñqawu.

Hospitality and Humility

⁷ Pu pam tũtsamiwyaqamuy amumi tātayhq, kurs puma nũnukñwat qenit namorstotaq w, pam amumi tutaptaqe, amumi pañqawu: ⁸ Ason hak nāñuiwhqat ep nõviwhqat ep uñ tũtsamq, um qa pas susnukñwat qenit ep qátuptuni, taq nāp hisat pi sen uñ tũtsamqa uhpenihqe hakiy pas pavan sinot tũtsamht, ⁹ Uminen ũmi pañqawu: It qenitoynaa, kítani. Noq w pahsat pu um hamanhtini, susqalaveq qatuptuniqee. ¹⁰ Um qa panhtiq w, ason hak uñ tũtsamq, um susqalaveq qatuptumantani. Noq w uñ tũtsamqa pite', ũmi pañqawu: Ikwatsi, um pavan ayo nukñwat aw hõyokni, kítani. Noq w pep pu' umum nõnovaqam uñ kaptsi'yuñw. ¹¹ Taq haqawa pavan nāhihtataqa hapi qahimuniwhntini; pu nāqahihtataqa hapi a'nõ hĩmuniwhntini. ¹² Pu Jesus piw put tũtsamqat aw pañqawu: Um wukonovate', qa uhkwatsmuy tũtsammantani, piw uhsinomuyu, piw uqlaq kahaksinmuyu; taq ka puma soon qa uñ tũtsamyaq w, pay pam ũmi ahoytiw. ¹³ Ason um tũnopnanik, añ õokiwyaqamuy tũtsammantani, pu qapasiwyuñqamuyu, pu qayaktaqamuyu, pu qapostalyaqamuyu. ¹⁴ Nen um hahlayhpit epni. Pi puma kurs hin ũmi put añ ahoytotaniq'õ. Pay ason añ sũanyuñqam ahoy yesvaniwhq, pep pu' God ũmi put ep ahoytani.

The Parable of the Great Feast

(Mt 22.1-10)

¹⁵ Noq w put amum nõnovaqamuy amuñaq w haqawa it navotqe, put aw pañqawu: Pas hak God moñwtunatyayat ep nõsniqa hahlayhpit epni. ¹⁶ Noq w pam put aw pañqawu: Hak tāqa wukonovataqe, kaysiwhqamuy tũtsama. ¹⁷ Nihqe nonopsattiq w, tũtsamiwyaqamuy amumi tumal'ayay hõnaq w, pam amumi pañqawu: Huvam pewyaa; pay sohsoy himu yukiwta. ¹⁸ Noq w puma sohsoyam sun hihta akw qe'yaniqey pan unañwtoti. Noq w mohti'maqa put aw pañqawu: Piw nu hihsaq tutskwat tũihqe, pas soon qa aw kuyvatoni. Himu nu as pay qa awni. ¹⁹ Noq w suhka pañqawu: Piw nu tsivõt-sikip nanasñwamuy tumalwawakastuy tũihqe, pas piw soon amumi qa pohtani. Himu nu as pay qa awni. ²⁰ Noq w suhka pañqawu: Piw nu nõmataqe, õviy kurs hin awni. ²¹ Noq w õviy pam tumal'aya pĩtuhqe, iit moñwiw āawna. Pahsat pu ki'taqa itsivutiqe, tumal'ayay aw pañqawu: Yupa kaktayii, kĩmii, kihkisonva, pu kĩkiskat aw'i; nen um añ õokiwyaqamuy, pu hihta akw qapasiwyuñqamuy, pu qayaktaqamuy, pu qapostalyaqamuy añq w tsamni. ²² Noq w tumal'aya panhtiqe pañqawu: Moñwi, pay um hintaniqat pañqawh, nu as anhti; noq w pay nāt ep qeni. ²³ Noq w moñwi tumal'ayay aw pañqawu: Yupa, kurs põnawita, pu kwiyauy'uhtsit aw'i, nen um añq w sinmuy tusoqtsamh, ikiy ep ohpokni. ²⁴ Pi nu ũmi pañqawu: Imuy tahtaqtuy as tũtsamiwyaqamuy amuñaq w qa haqawa inovay añq w nõsni.

The Cost of Being a Disciple

(Mt 10.37-38)

²⁵ Noq w sinom qaan'ewakw hintaqam Jesus ámumya. Noq w pam namtõkqe amumi pañqawu: ²⁶ Inuminihqa nawus nay, pu yuy, pu nõmay, pu timuy, pu pāvamuy, pu

tupkomuy, pu qōqamuy, pu siwamuy, pu hikis pas nāp qatsiy enañ aw qa suhta'ewni. Hak qa panhtinik, soon inuñk wīsiwtani. ²⁷ Pu nahoyehtsiy qa yankañw inuñkniha pas soon inuñk wīsiwtani. ²⁸ Kurs uma haqawa ōmi wupakitaniqey tunatyawte', ya sen pam qa mohti qatupte', hin hihkayat añ wūwani, sen aw aptsi'nitaqeyu? ²⁹ Nāphisat pi pam as qaqatspiyat yukut, pay kurs hin put aw yūkuniniqw, aw yorstotaqam sohsoyam akw tututsiwtiwate', ³⁰ Pañqaqwani: I' as kīvat, pay kurs hin aw yūkuni. ³¹ Hal kurs hak haqam moñwi sukwat moñwit aqw kihpokte', ya sen pam qa mohti qatupte' añ wūwani, sen pay pam pakwūt-sikip sōmorit pahsa' sinoy'kañw, put ahsawvatoqat añwutaniqeyu, pam sunát-sikip sōmorit pahsa' sinoy'taq'ō? ³² Noqw kurs pay hinniniqw, nāt mi' pas yāvaqwniqw, pam aqw hakiy tuaw'ayhte', pay hintaqat akw puma qa nāmi may'taniqat aw tūwiñtani. ³³ Noqw ōviy pay pan hapi kurs uma haqawa sohsoy hihta himuy qa tatamhte', pas soon inuñk wīsiwtani.

Worthless Salt
(Mt 5.13; Mr 9.50)

³⁴ Ōña as lolma; nikañw kurs pam suhuviwe', sen hihta akw suhutiwni? ³⁵ Pam tutskwat aw qa nukñwa, piw kwitatsvalnit aw'i. Pay pānis-sa pi hakim put maspayañwu. Tuqayvastotaa! Uma pi naqvuy'yuñwa.

15

The Lost Sheep
(Mt 18.12-14)

¹ Pahsat pu moñwit eñem sīvat ōmalalwaqam, qaanhinwisqamuy amumum sohsoyam put aw tūqayyuñwniqe aw hóyokya. ² Noqw Pharisee-sinom, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum Jesus aw qayan unañway'yuñqe pañqaqwa: Tuwat i' tāqa qaanhinwisqamuy pas amu'puñalkañw, amumum tunōshomhta. ³ Noqw pam tūwutsit hihta tuawi'taqat akw amumi lavayhtiye pañqawu: ⁴ As kurs umuñaqw haqawa tsivót-sikip sunat kanelvokmuy'taqw suhka kurs haqamini. Ya pam nālōp sunat pakwt pept sihkay'taqamuy haqam tutskwave qa mātapt, pu haqaminihqat heptoni, pas tūwaniqe pahsavoo? ⁵ Pu pam put tuwe', hahlaykañw sukpa' tsoki'kañw, ⁶ Kiy ep pite', kwatsmuy, pu kisñwamuy tsovale', amumi pañqawni: Huvam inumum hahlayyaa, nu ikanelvohkoy kurs haqaminihqat tuwa, kitani. ⁷ Nu umumi pañqawni: Noqw pan hapi hak sūka qaanhinmaqa tunatyay añqw lasq, put ep ōveqatsit ep yesqam hahlayhtotiñwu; sinom nālōp sunat pakwt pept sihkay'taqam sūanhinwisqam kurs hihta añqw lasyaniqw, puma pumuy amuhpe qa pan hahlayhtotiñwu.

The Lost Coin

⁸ Pu sen kurs hak wuhti pakwt qōtsásivat himuy'kañw, sukwa haqami hintsanni. Puyaw pam wihqōhit qa úwiknat, ahpave maspe', pās hepni, pas ason put tūwaniqey pahsavoo. ⁹ Pu pam put tuwe', kwatsmuy, pu kisñwamuy tsovale', pañqawni: Huvam inumum hahlayyaa; nu sīvat haqami hintsanqey ahoy tuwa, kītani. ¹⁰ Nu umumi pañqawni: Noqw pan hapi hak suhka qaanhinmaqa tunatyay añqw lasq, put ep God hoñviaymat pas hahlayhtotiñwu.

The Lost Son

¹¹ Pu pam pañqawu: Hak tāqa lōqmuy tiyotimuy'ta. ¹² Noqw tsāywa nay aw pañqawu: Inaa, as um hihta úhimuy añqw imakiway nuy máqani. Noqw pam hihta akw qátuhqey tiyotimuy namqana. ¹³ Noqw ahpiy qa wūhakis talq, pay tsāywa sohsoy hihta himuy tsovalat, yāvoqhaqamii; nihqe pepehaq qahopqatuhqe, hihta himuy paysoq hintsana. ¹⁴ Nihqe pam put sohsoy, pep tutskwat ep wukotōñōsti; noqw put apha' himu sūlawhti. ¹⁵ Noqw pam pep tutskwat ep hakiy sinot aw nātuwikta. Noqw pam haqe' pāsaw aw put hōnaqw, pam pitsōtivokmuyatuy lālayi. ¹⁶ Noqw pitsōtim hihta pahpuyat nōnovaqw, as

pam put öyniqe amumi kwanwáy'tuswaqw, pas qa hak put hihta maqa. ¹⁷ Noqw pam unanwtalawvaqe pañqawu: Istáthihi! Kaysiwhqam inay enem hihta öviy tumalay'yunqam nõsiwhqat qarürumnayaqe, akwsiñwni'yunqw, nu yephaqam tsõnmomoki. ¹⁸ Han pi inay aqwnen, aw pañqawu: Inaa, pas nu Oveqatsit ep Qátuhqat ehpewi qaanhti, piw uhpewii. ¹⁹ Nihqe soon nu yan'ewaynıkanw uhtinihqey pan túñwantiwni. Pay um nuy tumal'ayatani, nu kítani. ²⁰ Pu öviy pam wunuptut, nay aqw'a. Noqw pam nāt yāvaqniqw, naat put túwahqe, ehpewi wárikqe, kwapkaqe sımavoktat, put tsohtsona. ²¹ Noqw tiat put aw pañqawu: Inaa, pas nu Oveqatsit ep Qátuhqat ehpewi qaanhti, pu uhpewii, nihqe soon nu yan'ewaynıkanw uhtinihqey pan túñwantiwni. ²² Noqw pay naat tumal'aymuy amumi pañqawu: Uma pew yuwsit susnukñwat yawwise', put yuwsinayani. Pu uma tañapsomnayay, totsvaknayani. ²³ Nen uma wakashoyat wıvakiwtaqat pew wikye', nınayani; noqw itam nõnove', hahlayyani. ²⁴ I' iti as soñawnen makt ahoy tātayi; i' as kurs haqaminit ahoy nātuwiwa. Noqw pahsat pu puma hahlayhtivaya. ²⁵ Noqw tiat wūyoqwa pasvehaqam tumalay'ta. Nit pam kımı hayiñwnaqw, ep lēlenyaqat, pu tıvaqw, pam navota. ²⁶ Nihqe pam sukwat tumal'ayat wánwayhqe, puma hinoqw pantsatskaqat put tūviñta. ²⁷ Noqw pam put aw pañqawu: Uhtupko pitu; noqw una wakashoyat wıvakiwtaqat put enen nına, pam put qahintaqat suphelawtaqat pitsınaqe öviy'o. ²⁸ Noqw pay pāvaat itsıvutiqe, aw pákiniqey qa nakwha. Noqw öviy naat aw yamakqe, aw kuwawayku. ²⁹ Noqw pam lavayhtiqe nay aw pañqawu: Istáthihi! Nu hihsa'haqam yahsañwuy añ unem tumalay'ta; piw nu qa hisat uhtutavoy hihtawat qaanhti. Noqw nu ikwátsmuy amumum hahlayniniqw, um qa hisat nuy kapireshoyat maqa. ³⁰ Noqw i' uhti tuwat nāhuhyayaqamuy amuhpa' un hihta akw qátuhqat sohsok'o. Noqw pam ahoy pituqw, āpiy pay um put enem wakashoyat wıvakiwtaqat nına. ³¹ Noqw naat put aw pañqawu: Itii, pay pi um sutsep inumum yanta; noqw sohsok himu ihimu úhimuu. ³² Pay pi tatam itam qatsıtote', hahlayyani. Pi i' uhtupko as soñawnen makt, ahoy tātayi, kurs haqaminit ahoy nātuwiwa.

16

The Dishonest Manager

¹ Pu piw pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Hak kahaktaqa hakiy put enem hihta himuyat aw tunatyawtaniqat aw tavi. Noqw yaw put himuyat aw tunatyawtaqa put himuyat hovalantaqat moñwıyat āawnaya. ² Noqw pam wánwayhqe, put aw pañqawu: Ya nu it hihta navota? Um hin hihta ihimuy as tunatyawtaqey nuy āawnani; pay um soon pāpu hihta ihimuy aw tunatyawtani. ³ Pu pahsat pam hak hihta aw tunatyawtaqa unañwpeq pañqawu: Ya sen nu hinhtini? Imoñwi itumalay nuy nawhkiniq'ö. Kurs nu hin pasva tumalay'tani; nu hihta tuñlay'taniqey hahmana. ⁴ Hal kurs nu yanhtini. Noqw hisat nu itumalmakiway añqw ayo tūviwhq, sinom nuy kiy ep pās taviyani. ⁵ Kıtahqe, öviy pam moñwıyat aw pöiwyunqamuy nānap wánwayhqe, mohti'maqat aw pañqawu: Um hihsa'haqam imoñwi aw pöiwta? ⁶ Noqw pam pañqawu: Pay tsivót-sikip sunat tuwanit wihkuyita. Noqw pam put aw pañqawu: Uhpöiy pey'taqat kwusut, ayam suqtuptut, löq sunat pakwt sihkay'taqat pēnaa. ⁷ Pahsat pu pam piw sukwat aw pañqawu: Noqw umwa hihsa'haqam pöiwta? Noqw pam pañqawu: Pay tsivót-sikip sunat tuwanit söhövosita. Noqw pam put aw pañqawu: Uhpöiy pey'taqat kwusut, nālöp sunat pēnaa. ⁸ Noqw put moñwıat put ep put aw tayawinlavayhti, pas pam tuhishinhtiqw öviy'o, nāmahin pi as pam qa súan hinhtiq'ö. Pi yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam nāp sinomuy amumiwat pas qa ūunatu. Noqw pay talat añ hinwisqam qa pumuy amún tutuhistu. ⁹ Noqw nu umumi pañqawni: Uma yep qatsit ep hihta umuhimuy akw nenñem tükwatslalwani; noqw ason umuhimu sılawhtiqw, puma umuy haqam sutsep yesniqat aw ökinayani. ¹⁰ Hak sustsa' ep qa paysoq hintsakqa piw nihtiwtaqat ep qa paysoq hintsakñwu; pu sustsa' ep paysoq hintsakqa piw nihtiwtaqat

ep paysoq hintsakñwu. ¹¹ Paniqw òviy kurs uma yep qatsit ep hímu'y'tiwhqat paysoq hintsatsne', ya sen hak hihta hihkay'taqat pas antsanihqat umumi nóani? ¹² Pu uma hihta qa umuhimuy aw qa suan tunatyawwisq, ya sen hak hihta pas umuhimuyniniqat umumi nóani. ¹³ Kurs hin tumal'aya lóqmuy moñwímuy amuñem tumalay'tani; ispi soon pam qa sukwat aw pay qa yan unañway'kañw, súkwat-sa pas hahlayni; sen pay hihtawat-sa aw pas yuki'kañw, pu sukwat pay qa hímoni. Kurs hin uma káhakiwuy òviy tumalay'kahkañw, piw God enem tumalay'yuñwni.

Some Sayings of Jesus

(Mt 11.12-13; 5.31-32; Mr 10.11-12)

¹⁴ Noqw Pharisee-sinom sivat tuñlay'yuñqam sohsok it nanapta; nihqe put aw tutsiwya. ¹⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Uma pi sinmuy amumi lolmat nālavaytañwu; noqw pi God umumi umuh'unañway navoti'ta. Pi himu sinmuyniqw pas hímunihqa God-niqw tuyoy'eway'o. ¹⁶ Hisat John pítuhqat aw pahsavo hin hin-wisniqa tutavo yuaatiwa, pu God lavay'aymuyatuy lavayiam piwu. Noqw pahpiy pu' God moñwtunatyayat yuaatiwhq, sinom sohsoyam aqw nānaqasya. ¹⁷ Pay tokpela, pu tūwaqatsi tūwayaniqw, pam pantaqa qa pas hinta; noqw pay tutavot ep sushihsay pey'taqa alóntiniqw, pam pantaqa pas qatuvosi. ¹⁸ Nōmay mātapaqa piw sukwa amum qatupte', tokot sokoptañwu; pu puwsuñway añqw mātaviwhqat amum qatuptuqa tokot sokoptañwu.

The Rich Man and Lazarus

¹⁹ Hak kahaktaqa tsatsákwmótsaput a'nō hihkay'taqat yuwsikañw, nāqavo hihta nasani'tañwu. ²⁰ Noqw pu piw hak okiw hihta nuhtumi tuñlay'taqa, Lazarus yan mātsiwhqa put hōtsíwat epeq taviwa, u'yasanikañwo. ²¹ Nihqe pay okiw as nas'ew pam kahaktaqat nōnōspiyat añqw hihta piñput tūmoytaniqey nāwakna. Noqw popkot öke', okiw put uyayat añ leñitsmitotañwu. ²² Noqw ahpiy pantaqw, i' okiwsino mōki, Noqw God hoñviaymat put òmiq wikyaqw, pam Abraham aqlap qatuptu. Noqw pu tuwat kahaktaqa mokqe āmiwa. ²³ Nihqe maskiveq kānavoti'kañw, kwuhpukqe, Abraham yāvoq tuwa, pu Lazarus put aqlap qátuhqata. ²⁴ Pu pam tsa'lawhqe pañqawu: Inaa, Abraham, um okiw nuy ökwatuwe', peqw Lazarus hōnaqw, pam malatsiy tsukuyat kūyit aqw móroknat, ileñiy hukanani; taq nu yepeq ūwiñwuy ep pas okiw kānavoti'ta. ²⁵ Noqw Abraham pañqawu: Itii, pay ura um uhqatsiy ep hihta úhimuy lolmat ömahta; noqw pu pan piw Lazarus hihta qalolmat ömahta. Nit pu' pam suyan unañwtiqw, umwa tuwat kānavoti'ta. ²⁶ Pu piw pi itamuhtsave a'nō tupqa yukilti; pantaqw òviy as yañqw umumiqyaniqam kurs hinyani; pu piw as umuñaqw peqwyaniqam kurs hinyani. ²⁷ Pahsat pu pam pañqawu: Inaa, um as turs inay kiyat aw put hōnani. ²⁸ Taq nu tsivot tupkomuy'ta. Noqw pam hin yórikqey pumuy āawnaqw, puma qa tuwat peqw kānavotpit aqwyani. ²⁹ Noqw Abraham put aw pañqawu: Pay pi puma Moses-nikañw pu God lavay'ayamuyatuy lavayiyamuy oyi'yuñwa. Pay ason pumuy amumi tūqayyuñwni. ³⁰ Noqw pam pañqawu: Qae, Ina Abraham, pay hak so'pumuy amuñaqw amuminiqw, soon puma tunatyay añqw qa lasyani. ³¹ Noqw pam put aw pañqawu: Pay pi puma Moses-nikañw pu God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy qa aw tūqayyuñwe', nāmahin pi hak so'pumuy amuñaqw ahoy tātayhq soon tūtuptsiwani.

17

Sin

(Mt 18.6-7, 21-22; Mr 9.42)

¹ Pahsat pu Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pas soon sinmuy lomavöhut añqw lasnayaqam haqami peveltini. Nikañw pumuy amuñem pas is'öhini. ² Kurs hak imuy tsātsakwmuy hihtawat ayo lasnaqw, put enem pas is'öhini. Pay pi tatam māta put kwapkaqe hāyiltiqw pam wuhkovatuphamiq tūviwhq, pam put enem

lolmani. ³ Uma nānami tunatyaltotini, kurs uhpava, sen uhtupko ūmi qaanhtiqw, um put u'nanani. Noqw kurs pam qaanhtipuy ep qahahlayhtiqw, pay um put pantaqat put ahpiy ayo yúkuni. ⁴ Pu kurs pam tāwat ep tsañe'sikis ūmi qaanhte' put tāwat ep tsañe'sikis ūminen, qahahlayhtiqey pañqawhq, um hapi put pantaqat put ahpiy ayo yúkumantani.

Faith

⁵ Noqw ayaiwyuñqam Tutuyqawhqat aw pañqawqwa: Um okiw itahtuptsiwniy aw hóyoknani. ⁶ Noqw Tutuyqawhqa pañqawu: Kurs uma pay hihin tuptsiwni'yuñwe', nāmahin pi pam mustard-uyit pōsiyat an tsāyniqw, uma it sycamine-tsokit náipwaniwe', wuhkovatuphaveq kwihpiwniqat pañqawqwaq, soon pam umuhlavayiy qa anhtini.

A Servant's Duty

⁷ Kurs uma haqawa tumal'ayay'taqw pam haqam tutskwat qōritani, sen wāwakastuy nopni'tani. Ason pam pasñaqw pituqw, ya um put aw yan lavayhtini: Taay, um tunōsvoñat aw qatuptuni, aw kítani? ⁸ Sóoni. Um yanwat put aw layayhtini: Um namuptat inuñem nōvatat, nuy nopnani. Noqw nu tūmoytani, pu hikwni. Ason pay um inuñk nōsni, pu hikwni, kítani. ⁹ Ya sen um put aw kwakwhatani, pam hin ayatiwhqey anhtiqat ep'e? Pay ka sóon'i. ¹⁰ Noqw pay pan hapi òviy piw uma tuwat hin ayatiwye', sohsok anhtote' pañqawani: Pay itam okiw qa hihta apítoti. Pi pay itam itah'ayaway-sa anhtoti, kitotani.

Jesus Makes Ten Lepers Clean

¹¹ Noqw pam Jerusalem aqwnihqe, Samaria-tutskwat, pu Galileet-tutskwat pañ qaqlavaqa pañsoq'a. ¹² Nihqe pam haqam kitsókimi pituqw, hakim pakwt tahtaqt tokoplelet tūtuyyaqam put ahsawvayaqe yāvaqw hōñi. ¹³ Nihqe puma pañqw tsa'lalwaqe pañqawqwa: Jesus, Moñwi, um okiw itamuy òkwatuwni. ¹⁴ Noqw pam pumuy túwahqe, amumi pañqawu: Huvam God awwat momñwituy amumi nāmahtaknawisaa. Noqw puma nāto aqwyakahkañw, pay powaltoti. ¹⁵ Noqw pumuy amuñaqw sūka qalaptuqey navotqe, ahoy namtōkt, pu pas tōnay añqe' God pas hihtata. ¹⁶ Nihqe pam Jesus kukmiq nātuvaye put aw put ep hahlayhti. Noqw pam hak Samariat añqw sino. ¹⁷ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Ya qa pakwtñihqam powaltoti? Noqw ya ima peptnihqam haqamiya? ¹⁸ Ya pay qa hak God pas hihtataniqe pitu, hal pay i' qa-Jew-sino-saa? kita. ¹⁹ Pu pam put aw pañqawu: Wunuptut, aqwhaqamii. Pay um qapēvewnaqe qalaptu.

The Coming of the Kingdom

(Mt 24.23-28, 37-41)

²⁰ Noqw hisat God moñwtunatyayat aw pítuniqat ima Pharisee-sinom Jesus tūviñtota. Noqw pam umumi pañqawu: Pi God moñwtunatyat qa susmataqpuva pítuni. ²¹ Soon hak pañqawni: Meh, pam ep'e, sen Meh, pam ayamo, kítani. Ispi meh, God moñwtunatyat yep umuhsonveniq'ö. ²² Pu pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pay uma nāto nuy Sinot Tiyat as ñas'ew sūs talōñvaqat ep umumumniqat nānawaknaniqw, soon pam antani. ²³ Noqw ephaqam sinom umumi pañqawani: Meh, pam yep'e! sen Meh, ayamo! kitotani. Noqw uma hapi qa aqwyani; piw qa amuñkyani. ²⁴ Pi talwihpiki tokpelat añ ahsupoq tālawvañwu. Noqw pay hapi pan piw nu Sinot Tiat italōñiy ep hinhtini, hisat pítee. ²⁵ Nikañw pay mohti pu' qatsívaptsiwyuñqam nuy hīhihta akw okiwsasnayani, pu nuy tūvayani. ²⁶ Noqw ura Noat qatsiyat ep hin yēsivhq, pay hapi pan piw hintani, hisat nu' Sinot Tiat ahoy pítuq'ö. ²⁷ Ura puma nōnova, hīhikwya, nōmalalwa, puwsuñwlalwa, hisat Noa pākihut aqw pākihqat aw pahsavoo. Noqw pātsikq, puma sohsoyam sūlawhti. ²⁸ Pu pay ura piw pan Lot qatsiyat ep hinta. Sinom nōnova, hīhikwya, hihta tuhtuy'ya, hihta huyalalwa, uylalwa, pu kīlalwa. ²⁹ Noqw ura hisat Lot Sodom añqw ahpiyniqw, ep tāwat ep ūwiñw hihta sikañpik owat enañ òñaqw lōhōhöykuqe sohsokmuy kīqōta. ³⁰ Noqw nāt hapi pantani, hisat nu' Sinot Tiat mātaqtiq'ö. ³¹ Put talōñvaqat ep kits'oveqñihqa

pañq̄w hāwe', nawus soon hihta himuy ōviy ahpami papkini, súwayaniq̄e ōviy'o. Pu piw pasvenihq̄a qa kīmii. ³² Uma Lot nōmayat u'ni'yuñw̄ni. ³³ Qatsiy ayo táviniq̄ey tunatyawtaqa put kwayhni; pu qatsiy kwayhqa hapi put ayo távini. ³⁴ Nu umumi pañq̄awni: Put tōkilat ep hakim lōyōm sūkw puvuw̄hpit añ qatsni. Suhka wīkiwhq̄, suhka akwsiñw̄ni. ³⁵ Hakim lōyōm wuhtit nāma nūmantani. Suhka wīkiwhq̄, suhka akwsiñw̄ni. ³⁶ Hakim lōyōm pasve hinnumni. Suhka wīkiwhq̄, suhka akwsiñw̄ni. ³⁷ Noq̄w puma lavayhtotiq̄e put aw pañq̄aq̄wa: Háqamni, Tutuyq̄awhqa? Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Pay haqam himu mokputniq̄w, pañso hapi wiwisokt sumitsovalt̄iñw̄u.

18

The Parable of the Widow and the Judge

¹ Noq̄w sinom sutsep nānawakne', qa nañ'eknayaniq̄at Jesus pumuy tutuq̄aynaniq̄ey nāwakna. Nihq̄e ōviy pam it tūwutsit akw umumi lavayhtiq̄e, ² Pañq̄awu: Haqam kitsókit ep hak tāqa qatu. Pam hak sinmuy amuñem hin yuykuñw̄u; nīkañw̄ God qa mamq̄asi, piw sinmuy qa kaptsi'ta. ³ Noq̄w pu piw pay pep hak koñnalavu qatu. Noq̄w pam hak wuhti tāqat aw pítuhq̄e aw pañq̄awu: Um inuñem ituwq̄ay aw nāoȳni. ⁴ Noq̄w pay as pam hihsavo qa nakwha; nit pay unañw̄peq pañq̄awu: Pay as pi nu God qa mamq̄asi, piw sinmuy qa kaptsi'ta. ⁵ Noq̄w i' koñnalavu inumi sus'itsq̄, pay ōviy nu eñem nāoȳni. Taq̄ pam añk sasq̄e, nuy puhtsemoknani, kita. ⁶ Pu Tutuyq̄awhqa pañq̄awu: Taay, kurs huvam sinmuy amuñem hin yuykuñw̄uqa qa sūanhinmaqa hin lavayhtiq̄at nanaptaa. ⁷ Noq̄w puyaw God pas añ nāp namoramuy put aw tälö'nikañw̄, pu tōkilat añ tsaykitaq̄amuy amuñem qa nāoȳni? Ya pam sōwuni? ⁸ Nu umumi pañq̄awni: Pas soon pam pumuy amuñem qa sūnaoȳni. Noq̄w pay pi as pantaq̄w ason nu' Sinot Tiat hisat pite', ya nu sinmuy qapēvewni'yuñq̄amuy tūwani?

The Parable of the Pharisee and the Tax Collector

⁹ Noq̄w haqawat suan hinyuñq̄ey qanāvevewnayaq̄am ayam pētuy qahihtay'yuñwa. Noq̄w Jesus pumuy amumi it tūwutsit lavayhti: ¹⁰ Hakim lōyōm tāqat nāwaknaniq̄e God kīyat aw paki. Suhka Pharisee-sínoniq̄w, pu suhka moñwit eñem sīvat ömalawhqa. ¹¹ Noq̄w Pharisee-sino wunuwkañw̄, nāwaknaq̄e yan nāyuaata: Kwakwhay God. Kwakwhat pi nu sinmuy qa amunta-hihta tukwhantota, qa suan hinyuñwa, qa nāp himuy amum hinwisa, hal hikis yep moñwit eñem sīvat ömalawhq̄at an'i. ¹² Nu tsañe'sikis talöñw̄intiwhq̄at añ lōs napwalañw̄u. Nu sohsok hihta ihimuy pakwút-sikivo sun oyiwtaq̄at añq̄w sūp oyit ūmi nōañw̄u, kita. ¹³ Noq̄w moñwit eñem sīvat ömalawhqa pay ayam haqam wunuwkañw̄, soon nas'ew ōmi kwuhpukniq̄e okiw tawitsq̄ay wuvahtikañw̄ pañq̄awlawu: God, um okiw nuy qaanhinmaq̄at ökwatuw̄ni, kita. ¹⁴ Nu umumi sūañq̄awni: I'wa q̄enive wunuwkañw̄, nima; noq̄w mi'wa qa pankañw̄ ahp̄iy'o. Pi nāhihtataqa qahimuniwhtini; noq̄w nāqahihtataqa pas pavan hímuniwhtini.

Jesus Blesses Little Children

(Mt 19.13-15; Mr 10.13-16)

¹⁵ Noq̄w sinom Jesus aw titipostuy tsamvaya, pam amumi tónokniq̄at ōviy'o. Noq̄w put aw nānatuwnayaq̄am amumi yórikyaq̄e, pumuy mēwa. ¹⁶ Noq̄w pay Jesus pumuy wáñwayhqe pañq̄awu: Uma tsātsakwmuy inumiyaniq̄at nakwhanayani, nen qa mēwantotani. Pi puma hapi God moñwtunatyayat aw yuñni. ¹⁷ Pas antsa nu umumi pañq̄awni: Pas God moñwtunatyayat tsākw qa an kwúsuhqa soon pañso pákini.

The Rich Man

(Mt 19.16-30; Mr 10.17-31)

¹⁸ Noq̄w hak pavansino Jesus tūviñtaq̄e aw pañq̄awu: Lolma Tutuyq̄awhqa, ya nu hihta hinhte', qatsit qaso'taq̄at himuy'vani? ¹⁹ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Ya hinoq̄w um

nuy lolmalawu? pi qa hak lolma, pas sūkaa, God. ²⁰ Pay um hin hinwisniqat tutavot navoti'ta: Um tokot qa sokoptani; um qa hakiy nīnani; um qa hihta ūuyuni; um hakiy qa atsátoynani; um unay, pu unuy pumuy kaptsi'tani, it'a. ²¹ Noqw pam pañqawu: Pas nu itsákoy añqaqw iit añ ahsupoq hinma. ²² Noqw Jesus it navotqe, put aw pañqawu: Nikañw um sūpwat qaanma. Um hihta úhimuy sohsok huye', añ ōokiwyaqamuy put huytani. Nen um ōveqatsit ep hihta nukñwat soon qa himuy'vani. Nit um añqwnen inuñkni. ²³ Noqw pam it navotqe, pas qahahlayhti, pas pam qaan'ewakw káhaknihqe ōviy'o. ²⁴ Noqw Jesus put pas qahahlayhtiqw navotqe pañqawu: Pas añ hihta akw káhak'iwyuñqam God moñwtunatyayat aw yuñwniqw amuñem qa tūvoshinta. ²⁵ Pay himu pohko pōlay'taqa tsakomostat añ pórokput añ pákiniqw, pam pantaqa pas qa tūvosi. Nikañw kahaktaqa God moñwtunatyayat aw pákiniqw, pam put epnihqe pas qa tūvosi. ²⁶ Noqw hakim put nanaptaqam pañqaqwa: Noqw pantaqw hak sen ayo yámakni? ²⁷ Noqw pam pañqawu: Pay añ himu sinmuyniqw pas kurs hin pasiwtaniqa pay God-niqw pasiwta. ²⁸ Pahsat pu Peter pañqawu: Meh, itam hapi sohsok hihta tatamhtotat unñk nankwusa. ²⁹ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas qa hak haqam paysoq God moñwtunatyayat ōviy kiy, sen nay, sen yuy, sen pāvamuy, sen tupkomuy, sen qōqamuy, sen siwamuy, sen nōmay, sen timuy tatamhta. ³⁰ Pi pam yep qatsit ep pay a'nō hōyokput ōmahtani, pu qatsit nātoniqat ep qatsit qaso'taqata.

Jesus Speaks about His Death a Third Time

(Mt 20.17-19; Mr 10.32-34)

³¹ Pahsat pu pam pakwt lōq sihkay'taqamuy nāmi tsovalaqe, amumi pañqawu: Meh, itam hapi Jerusalem aqwya. Noqw God lavay'aymat Sinot Tiyat hin pēnayaqw, pam pantaqa sohsoy aw antsaniwni. ³² Pi nu qa-Jew-sinmuy amumi mātaviwhq, puma nuy tututsiwnayani; nuy okiwsasnani; pu inumi tōhtotani; ³³ Pu puma nuy wuvahtotani; pu nuy nīnani. Noqw pāyis talq nu ahoy tātayni. ³⁴ Noqw pam hiñqawhqat puma qa mātsi'yuñwa, put lavayiat pumuy amumi tupkiwtaqw ōviy'o. Pu pam hihta pañqawhqat puma qa māmatsya.

Jesus Heals a Blind Beggar

(Mt 20.29-34; Mr 10.46-52)

³⁵ Pu ahpiy pantaqw pam Jericho-kitsókit aw hayiñwnaqw, hak qapostalqa pōhut qalave qatukañw, okiw hihta nuhtumi tuñlay'ta. ³⁶ Noqw sinmuy qaan'ewakw hintaqa-muy pañ haqamiyaye mowawatiwisq, pam navotqe, put tūviñta. ³⁷ Noqw yaw Jesus Nazareth añqw sínonihqa haqaminihqat puma put āawnaya. ³⁸ Noqw pam tsa'lawhqe pañqawu: Jesus, um David Tíat, um okiw nuy ōkwatuwni. ³⁹ Noqw ima mohti'wisqam put mēwayaqe, pay qa hiñqawlawniqat aw pañqaqwa. Noqw pahsat pu pas pam tuwat pavan kēew pañqawu: Um David Tiat, um okiw nuy ōkwatuwni. ⁴⁰ Noqw Jesus huruhtiqe puma put aw wikyaniqat pañqawu. Noqw pam put aw pituqw, Jesus put tūviñtaqe, ⁴¹ Aw pañqawu: Ya nu unñ hintsanniqat um nāwakna? Noqw pam pañqawu: Tutuyqawhqa, um as okiw ivosiy tālawnani. ⁴² Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay nam uhposiy tālawnaa. Pay um qapēvewnaqe ayo taviwa. ⁴³ Noqw pahsat pay pam pōsiy tālawnaa; nihqe Jesus anki, God pas hihtatimakañwo. Noqw sinom sohsoyam put aw yórikyaqe, God pas tayawnaya.

19

Jesus and Zacchaeus

¹ Noqw Jesus Jerichot aw pítuhqe, añ yámakto. ² Noqw hak tāqa Zacchaeus yan mātsiwhqa pep qatu. Pam hak moñwit eñem sīvat ōmalalwaqamuy amuñaqw mohpeq'a; nihqe káhak'i. ³ Noqw pam Jesus hákiynihqat as aw yórikniqey tuwanta; noqw sinom hūrs hintaqw, pay pam kurs hin aw yórikni, hak tsāvanihqe ōviy'o. ⁴ Nihqe ōviy pam amupyeve

wárikqe, pas pay aw yórikniqe sycamore-tsokit an wūvi, pam pañniniqw òviy'ò, ⁵ Noqw Jesus put háqamniqw aw pítuhqe, òmi tātayht, put túwahqe, aw pañqawu: Zacchaeus, pis'oqtit hāwii, taq nu pu' pas pay soon uhkiy ep qa huruhtini. ⁶ Pu pam pis'oqtige, pañqw hawht, hahlaykañw, kiy aw put pitsína. ⁷ Noqw sinom put aw yórikyaqe, sohsoyam qayan unañway pañqawu: Yaw pam hakiy tāqat qaanhinmaqat kiyavaqwviatniqe òviy ámunnihqat pañqawu. ⁸ Noqw Zacchaeus wunuptuqe, Tutuyqawhqat aw pañqawu: Tutuyqawhqa, nu hihta ihimuy nāsamiq yantaqat òkiwyaqamuy huytani. Pu kurs nu hakiy sivit ep hihta paysoq nawhke', nu nālōs hōyokiwtaqat put aw ahoytani. ⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pu' hapi it talōñvaqat ep um, pu umum yesqam ayo nōña, pay pi um Abraham ahpiy aniwhtiqw òviy'ò. ¹⁰ Pi nu' Sinot Tiat haqami hiniwhtotiqamuy hēve', ayo óyaniqe pitu.

The Parable of the Gold Coins
(Mt 25.14-30)

¹¹ Noqw pumuy iit nanaptaqw, Jesus qa lavayyukut, pumuy amumi hihta tūwutsit akw yuaayku, pam Jerusalem aqw pitutoqe òviy'ò. Noqw ka God moñwtunatyat āpiy pay mātaqtiniqat sinom pan wūwantota. ¹² Noqw òviy pam pañqawu: Hak pavansino moñwtunatyat makiwniqe òviy yāvoqhaqamii, pay nāt piw ahoy pítunikañwo. ¹³ Nihqe pam tumal'aymuy pakwtnihqamuy wāñwayht, amumi pakwút-sikip sunat sīvat oyat, amumi pañqawu: Uma inuhsavo it apitoyni'yuñwni. ¹⁴ Noqw put amum sinoiwtaqam put aw qa suhtaq'ewyaye añk hakiy hōnaqe pañqawu: Itam it itamumi moñw'iwtaniqat qa nānawakna. ¹⁵ Noqw ahpiy pantaqw pam moñwtunatyat makiwhqe, ahoy pitu. Nihqe pahsat pu imuy tumal'a'yatuy amumi sīvat óyahqey pumuy wāñwayniwyaniqat pam pañqawu, puma huhyayaqw, hihsa'haqam pi hak aw hōyoknañwuqat navotniqe òviy'ò. ¹⁶ Noqw pahsat pu mohti'maqa pítuhqe aw pañqawu: Moñwi, ura um inumi sunat sīvat noaqw, nu put aw pakwút-sikip sunat sīvat hōyokna. ¹⁷ Noqw pam put aw pañqawu: Um súanhti, lomatumal'aya. Um hihta qa hímunihqat ep qa paysoq hintsana, òviy um pakwút-sikip wuhkokitsokit aw moñw'iwtani. ¹⁸ Pahsat pu añknihqat pítuhqe aw pañqawu: Moñwi, ura um inumi sunat sīvat noaqw, nu put aw tsivót-sikip sunat hōyokna. ¹⁹ Noqw moñwi put aw piw an lavayhtige pañqawu: Pay òviy piw um tsivót-sikip wuhkokitsokit aw moñw'iwtani. ²⁰⁻²¹ Pu piw suhka pítuhqe put aw pañqawu: Moñwi, taay, yep uhsiva. Nu uñ mamqasqe, òviy nu it hōhōnpit ep put mōki'ta. Um pi a'nō unañway'taqe, haqam hihta qa tavit ep kwúsuñwu; pu um hihta qa uyht put hōqñwu. ²² Noqw moñwi put aw pañqawu: Nu nāp uhlayayiy akw uñ hin yukunani, um nukpantumal'aya. Kurs um nuy a'nō unañway'taqw put navoti'ta. Kurs nu haqam hihta qa tavit ep kwúsuñwu, pu hihta qa uyht put hōqñwu. ²³ Ya hinoqw um nuy pantaqw tis nāpi isivay sivakimi qa pana? Pi um panhtiqw, nu pite', ihimuy-nikañw pu put ep ahsatit enañ òmahtani. ²⁴ Pu pam aqlaq hoñqamuy amumi pañqawu: Uma put sīvayat nawhkiyat pakwút-sikip sunat sīvat himuy'taqat put maqayani. ²⁵ Noqw puma put aw pañqawu: Moñwi, pay pam pakwút-sikip sunat sīvay'ta. ²⁶ Noqw pam amumi pañqawu: Nu umumi pañqawu: Añ himuy'yuñqam piw hihta makiwyani. Pu nāstanihqat hikis as pay hihta himuy'taqey kwayhni. ²⁷ Pu imuy ituwqamuy nu amumi moñw'iwtaniqat qa nānawaknaqamuy uma pew tsamyē', inutpip qōqyani,

The Triumphant Entry into Jerusalem
(Mt 21.1-11; Mr 11.1-11; Jn 12.12-19)

²⁸ Noqw Jesus yan lavayhtit, sinmuy amupyeve Jerusalem aqwat nakwsu. ²⁹ Nihqe pam haqam tsomot, Olivet yan mātsiwhqat, aw pitu, Bethphage-kitsókit-nikañw, pu Bethanyt-kitsókit, pumuy hayiñwnaqee. Nihqe pam lōqmuy put aw nānatuwnaqamuy ayataqe, ³⁰ Amumi pañqawu: Uma umupyeve kitsókit awni. Nen uma ep pake', morohyat sómiwtaqat túwani. Nāt pas qa hisat hak aqw wūvi. Uma put ñaht, añqw wikni. ³¹ Noqw

ason kurs hak umuy hinoqw put nánahqat tūviñtaqw, uma yan lavayhtini: Tutuyqawhqa it nāwaknaqw òviy'ò. ³² Noqw ima ayaiwhqam ahpiynihqe, hin pam pumuy amumi lavayhtiqat an yori. ³³ Noqw puma morohyat nánahq, pohkoy'yuñqam amumi pañqaqwa: Ya uma hinoqw morohyat nánaha? ³⁴ Noqw puma pañqawu: Itahtutuyqawhqa it nāwaknaqw òviy'ò. ³⁵ Nihqe puma put Jesus aw wikvaqe, yuwsiy morohyat aqw ahpatat, put aqw Jesus tsoka. ³⁶ Pu pam pañ nakwsuqw, sinom pónawit yuwsiy ahpatota. ³⁷ Pu òviy pam kitsókimi hayiñwnaqe, pāpu pay tsomot Olivet an pihpoqniqw, pahsat pu sohsoyam put ankw wīsiwtaqam pas tónay anqe' God tayawintivaya, pu pam sohsoq hihta qaòwítumaltaqw, put ep puma put pas hihtativaya; ³⁸ Nihqe pañqawtiwisa: Nam Moñwi, Tutuyqawhqaqat natñwaniyat an pitútoqa tayawintiwaa. Nam òveqatsit ep kwakwhat yēsiwaa. Nam Sus'ovenihqa, kaptitiwaa. ³⁹ Noqw haqawat Pharisee-sinom sinsonñaqw Jesus aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa ūmi nánatuwnayaqamuy mēwaa. ⁴⁰ Noqw pam lavayhtiye amumi pañqawu: Nu umumi súañqawni: Pas imuy qa hiñqawaniqw, soon yañ o'wa qa sáakmani.

Jesus Weeps over Jerusalem

⁴¹ Noqw pam Jerusalem aw hayiñwnaqe aw tātayhqe, put ep paklawu, pañqawkañwo: ⁴² Is as uma yepehaq pu' kwakwhat yēsiwniqat haqe' qatsqat māmatsyani! Noqw núñwupi umuhposi qatālawva. ⁴³ Pi nāt hisat aw pituqw, umuhtuwqam namurulnit akw umuhkitsokiy pónokni, nānan'ivaqw put uhtayani. ⁴⁴ Nen put tutskwami sahpuknayani, uma pep ki'yuñqamuy énaña. Noqw pep qa haqam owa nāp qeniy ep akwsinwini, ispi Sus'oveqnihqqa umumi pohtaqw, uma put qa mātsi'yuñq'ò.

Jesus Goes to the Temple

(Mt 21.12-17; Mr 11.15-19; Jn 2.13-22)

⁴⁵ Pu pam God kíyat aw pákihqe, pep hihta huhyayaqamuy, pu tuhtuy'yaqamuy pañqw ipwanva; ⁴⁶ Nihqe amumi pañqawu: Ikiy ep nāwakintotamantani. Noqw uma soq put uuyiñtuy kivatoyñaya. ⁴⁷ Pu pam nāqavo God kíyat ep tūtutuqayna. Noqw pay God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tūtutuqaynayaqam-niqw, pu sinmuy amuñaqw pavansinom, puma hin as put nīnayaniqey hēvi'yuñwa; ⁴⁸ Nit hinhtotiniqey qa tutwa, sinom sohsoyam put aw pās tūqayyuñqw òviy'ò.

20

The Question about Jesus' Authority

(Mt 21.23-27; Mr 11.27-33)

¹ Pu hisat pam God kíyat ep sinmuy tutuqaynaqe lomatuawit yuaata. Noqw God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tūtutuqaynayaqam, wukw'a'yatuy amumum put aw òkihqe, ² Aw pañqaqwa: Kurs itamuy hihta āawnaa. Ya um hihta òqalat aw yankañw iit hintsaki? Ya hak un it òqalat maqa? ³ Noqw pam lavayhtiye amumi pañqawu: Kurs nu tuwat umuy sūkw hihta tūviñtani. Noqw uma nuy āawnayani. ⁴ Ura John kūyit akw tūtuvoylalawu. Ya pam haqaw put makiwa? Sen òveqatsit anq'ò? Sen sinmuy amuñaq'ò? ⁵ Noqw puma put nānami yuaatotaqe pañqaqwa: Ya sen itam Oñaq'ò, kitotani? Soon qa pam itamumi pañqawni: Noqw hinoqw uma put aw qa tūtuptsiwa? ⁶ Ya sen itam Sinmuy amuñaq'ò kitotani? Noqw soon sinom sohsoyam itamuy qa tatatupq'òqyani. Pi púmuyñiqw John pas antsa God lavay'ayaata. ⁷ Noqw òviy puma lavayhtotiye aw pañqaqwa: Pay kurs pi hin put háqawñihqat itam pañqawani. ⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay òviy nu piw soon hihta òqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani.

The Parable of the Tenants in the Vineyard

(Mt 21.33-46; Mr 12.1-12)

⁹ Pahsat pu pam tūwutsit hihta tuawi'taqat sinmuy amumi yuaativaqe amumi pañqawu: Hak tāqa ōvat uyht, tumalay'yuñqamuy amumi put mātapt, wūyavo yāvoqhaqamii. ¹⁰ Pu ōvat kwañwtinisavotiqw, pam ovauyit tumalay'yuñqamuy amumi hoñviayay hōna, puma aniwniyat añqw put maqayaniqat ōviy'o. Noqw tuwat soq ovauyit tumalay'yuñqam put wuvahtotat, qa hihta hintaqat pañqw hōnaya. ¹¹ Pu piw pam suk w hoñviayay pumuy amumi hōna. Noqw pay puma piw put wuvahtotat, hamanhintsatsnat, qa hihta hintaqat pañqw lālayya. ¹² Pu amuñk pu' pam piw suk w pumuy amumi hōna. Noqw piw pay puma put ōputotat, qalavohaqami tūvaya. ¹³ Pahsat pu ovauyit himuy'taqa pañqawu: Ya sen nu hinhtini? Han pi amumi pas aw iunañway itiy tavi. Pay ka as puma put aw yórikye', kaptisitotani. ¹⁴ Noqw ovauyit tumalay'yuñqam put tutwaqe, nānami lavayhtotiqe pañqawa: I' hapi nay akpetani. Taay, itam nīnayaqw, himu himuatniqa itahhimuniwhtini, kitota. ¹⁵ Pu ōviy puma ovauyit añqw qalavohaqami put wikyat, nīnaya. Taay, noqw ya ovauyi'taqa it ep sen pumuy hintsanni? ¹⁶ Pam pite', imuy tumalay'yuñqamuy qöye', pas pētuy amumi ovauyit noani, pam kita. Noqw puma put nanaptaqe pañqawa: Soon pantani. ¹⁷ Noqw pam pumuy amumi tātayht, pañqawu: Ura yan pey'ta: Owa kīlalwaqamuy amuhpiy qalavo tūviwhqa hapi tuyqaatniwhti, yan'i. Noqw ya pam lavayi hihta lavayhti? ¹⁸ Put owat ep yēvaqa yoyhni. Nikañw ason pam hakiy aw yēve', tostani.

The Question about Paying Taxes
(Mt 22.15-22; Mr 12.13-17)

¹⁹ Noqw God awwat mohpeq momñwit, tutavot tūtutuqaynayaqamuy amumum put lavayiyat māmatsya, suyan pi pam pumuy amunkiwakw sōmokyuaaykuq'ō; nihqe ōviy puma āpiy put nuayaniqey anhtotikañw, sinmuy mamqastoti. ²⁰ Noqw ōviy puma put aw pās tūqayyuñwa, piw hakim put mokmani'yuñwniqat put aw hōnaya, puma hakim suan hinyuñqey as nawip'ew hinyuñq'ō. Nen puma put lavayiyat unahepye', pep tutskwat ep ōqalayay, pu tunatyayat aw put mātapyani. ²¹ Noqw puma put tūviñtotaqe aw pañqawa: Tutuqaynaqa, itam ūmi navoti'yuñqw, um suan yuaatakañw hihta sūantaqat sinmuy tutuqayna. Pu um qa hakiy pas hihtay'kañw, pas qa atsat God tunatyayat tūtutuqayna. ²² Ya pay itam hihta añ sivit Caesar aw ōoyyaniqw, pam sūanta, sen qa sūanta? ²³ Noqw pay pam pumuy unatwiyamuy māmatsqe, amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nuy unaheptota? ²⁴ Kurs inumi votōnat mahtaknayaa. Ya i' hakiy pitsánwaat ep pey'ta? Pu hakiy tuñwniat añ pey'ta? Noqw puma lavayhtotiqe, pañqawu: Caesar pitsañwaata. ²⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Turs uma hihta Caesar himuyat Caesar aw noayani. Pu God himuyat uma God aw noayani. ²⁶ Noqw pay puma kurs hin sinmuy amutpip put lavayiyat ep hintsatsnani. Nihqe puma put lavayiyat ep kātayuñqe, pay qa hiñqaqwa.

The Question about Rising from Death
(Mt 22.23-33; Mr 12.18-27)

²⁷ Pahsat pu hakim Sadducee-sinom, yaw so'pum pay ahoy qa yesvaniqat pañqawaqam put aw ōki; nihqe put tūviñtotaqe, ²⁸ Aw pañqawa: Tutuqaynaqa, Moses itamumi tutaptaqe yan pēna: Kurs tāqa nōmay'taqa qa tímuy'kañw mokq, put pāvaat, sen tupkoat put nōmayatniñwuqat amum qatupte', put eñem tíoymantani. ²⁹ Noqw ura as hakim tsáne'nihqam nānatupkom yēse. Noqw amuñaqw suspavaam as nōmatat, qa tímuy'vat pay mōki. ³⁰ Noqw añknihqa put nōmayatniñwuqat amum qatuptut, tuwat qa tímuy'kañw mōki. ³¹ Noqw pu amuñknihqa pay piw amunhti. Noqw puma as tsáne'nihqam put nōmatotaqw, qa hihtawat eñem wuhti ti'va. ³² Noqw nuhtuñk pu' wuhti tuwat mōki. ³³ Noqw ya ōviy sinmuy ahoy yesvaqw, pam hihtawat pumuy tsáne'nihqamuy nōmaatni? Pi puma sohsoyam put nōmatota? ³⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe

amumi pañqawu: Sinom yep qatsit ep nōmalalwa, piw puwsuñwlalwa. ³⁵ Noqw pay ima hakim mokiwuy añqw ahoy yesve', qatsit nātoniqat ep ōkiniqey pay ep pāvanyaqamuy qa nōmalalwani, piw qa puwsuñwlalwani. ³⁶ Piw soon puma pāpu so'ni. Pi puma God hoñvi'aymuyatuy pas amunyuñwani. Puma ahoy yesve', God tímatni. ³⁷ Noqw kurs uma so'qam ahoy yesvaniqat ep tūviñtotaniqw-ya Moses himutskit lavayhtiqe hin pēnaqe hihta lavayhti? Ura God Abraham Tutuyqawhqaatnihqat pañqawu, pu Isaac Tutuyqawhqaata, pu Jacob Tutuyqawhqaata, ³⁸ Ispi pam qa so'pumuy Tutuyqawhqaamu, pi yesqamuyu; pi putniqw sohsoyam yēse. ³⁹ Pahsat pu tutavot tūtutuqaynayaqamuy amuñaqw haqawa lavayhtiqe pañqawu: Tutuyqawhqa, pas um súañqawu. ⁴⁰ Pahpiy pāpu puma put hihta tūviñtotaniqey aw qa unahintsatska.

The Question about the Messiah

(Mt 22.41-46; Mr 12.35-37)

⁴¹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya hintaqw ōviy uma Christ David tíatnihqat pañqawu? ⁴² Noqw pi David Tātawit pey'taqat ep nāp pañqawu: Tutuyqawhqa, Imoñwiw aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qatuqw ⁴³ Nu uhtuwqamuy áñwutaqw, puma ūmi maqaptsi'yuñwaniqat pahsavoo. ⁴⁴ Noqw ōviy hapi David put Moñwílawu; noqw hin pam put tíata?

Jesus Warns alainst the Teachers of the Law

(Mt 23.1-36; Mr 12.38-40)

⁴⁵ Pahsat pu sinom sohsoyam tūqayyuñqw, pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: ⁴⁶ Uma tutavot tūtutuqaynayaqamuy amuhpe qa nāunay'yuñwani. Puma wupausit usnumyaniqey nānawakna, pu kitpik amumi hahlaykwa yuaatiwñiqata; pu tsotsvalkiva mohkage tsotsókpit tuñlay'yuñwa, pu nōviwhqat añ nukñwat qeqnita. ⁴⁷ Ima hapi koñnanalvutuy kīyamuy tusoqkwahanni'yuñwa. Puma nawip'ew hinkahkañw, nānawakne' sutsépyuaativayañwu. Puma hapi pas pavan qaōwíhintsaniwyani.

21

The Widow's Offering

(Mr 12.41-44)

¹ Pu pam kwuhpukqe kahksinmuy kuwahtipuy sivatatañpit aqw tañalalwaqamuy amumi yori. ² Noqw pu piw pam hakiy ōokiwhqat koñnalavut pañsoq lōqmuy palavotōnat pahpañqw tuwa. ³ Nihqe pam pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: I' ōokiwhqa koñnalavu imuy sohsokmuy amuhpenihqe hóyokiwtat pañsoq pana. ⁴ Ima pi pay sohsoyam qarūrumnayakahkañw, hihta akwsinqat añqw God eñem kuwahtiput pañsoq tañatota. Noqw i' pi okiw hihta rūrumnakañw, pas hihta akw qátuhqey sohsoq pañsoq pana.

Jesus Speaks of the Destruction of the Temple

(Mt 24.1-2; Mr 13.1-2)

⁵ Noqw haqawat God kīyat yuaatotaqe pañqawu: Is uti! pam lomao'wat akw lomasniwa, pu hīhihta kuwahtiput akw'a. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: ⁶ Ya uma iit yañ o'wat aw tāyuñwa? Pay nāt hisat aw pituqw, pep pu' qa haqam owa nāp qeniye ep akwsinwani. Pam sohsoy sahpumhtini.

Troubles and Persecutions

(Mt 24.3-14; Mr 13.3-13)

⁷ Noqw puma put tūviñtotataqe aw pañqawu: Tutuqaynaqa, noqw ya i' hisat yaniwhtini? Pu hisat paniwhtiniqw himu put tuawi'tani? ⁸ Noqw pam pañqawu: Uma tunatyaltote' qa ūnatoyiniwyani. Taq kaysiwhqam inatñwaniy añ ōke' pañqawani: Nu' Christ, kitotani; pu piw Aw hayiñwiti, kitotani. Noqw ōviy hapi uma qa amuñkyani.

⁹ Sinom nāqöytivayani, piw qanamítuqayvahsi'yuñwni. Noqw pay uma put nanapte' qa tsawiniwyuñwni. Pi ñi yantaqa pas soon qa mohti yaniwhtini. Nikañw hapi pay nāt qa pep so'ñwamiq pítuni. ¹⁰ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Haqam hihtuwat sinom hihtuywatuy sinmuy amumum nehpewi hoñvani. Pu moñwtunaty sup moñwtunatyat ehpewhimantani. ¹¹ Pu hāhaqe' tutskwa a'nō tayayaykuni; pu tsōñöstini; pu hīhimu wukotuyani; pu sinom hīhihta nuhtsel'e'wakw aw yórikyani; noqw tokpelat añ hīhimu hihta tuawi'taqat mātaktotini. ¹² Nikañw hapi nāt ñit qa yayhniwhq, sinom umumi may'yuñwe', umuy okiwsahsantivayani, tsotsvalkiva momñwituy amumi umuy mātaplalwani; pu sivikimi umuy tañalalwani. Noqw uma kitsókimi moñw'iwyuñqamuy amumi-nikañw pu tutskwat aw moñw'iwyuñqamuy amumi tsamvaniwyani, uma isinomnihqe òviy'o. ¹³ Noqw uma umuhtuptsiwniy tunvotnayanigat aw umuñem qenitiwmantani. ¹⁴ Paniqw òviy uma pep hin lavayhtotiniqey añwu pay wūwantotaniqey qe'yanigey umuh'unañwpeq yuki'yuñwni. ¹⁵ Pay ason nu hapi umuy lavaymaqamantani, pu súanwuwnitoynamantani. Noqw sohsoyam umuhpew'iwyuñqam soon put ep umuy yumoñwaltotani, piw áñwuy'yuñwni. ¹⁶ Pu umunam, umuñum, umuhpavam, umuhtupkom, pu umuñaqwvim, pu umuhkwatsim umuy nuhtumi mātaplalwaqw, puma umuy haqawatuy qōqyani. ¹⁷ Pu sinom sohsoyam umumi qa suhtaq'ewyani, uma isinomnihqat òviy'o. ¹⁸ Nikañw hapi pay pas soon umuhqötöva umuhhömi himuwa sұлawhtini. ¹⁹ Uma qa nañ'eknaye', qatsit himuy'vayani.

Jesus Speaks of the Destruction of Jerusalem

(Mt 24.15-21; Mr 13.14-19)

²⁰ Pu ason Jerusalem solāwamuy akw nōyakiwtaqw, uma aw yórikye', pahsat uma put kīqōtiwhqat aw hayiñtiqw uma nanaptani. ²¹ Pep pu' ima Judeat ep yesqam tuhtukwimiq watqani, pu kīveyaqam pañqw ahpiyyani, pu haqe' tutskwava hinnumyaqam qa pañso ahoy yuñni. ²² Pi ep hapi God sinmuy amumi nāoyini. Noqw tutuvenit añ hin pey'taqat sohsoq añ aw antsaniwni. ²³ Nikañw hisat aw pituqw añ nō'yiwyuñqamuy, pu añ yōyoñnayaqamuy kurs hin watqaniqamuy amuñem pas is óhini! Taq sinom pavan pas kānanaptani. Pi God itsívuat pumuy amumi hūrs tōñaniwtani. ²⁴ Noqw puma sipwuvahpit qalayay akw sұлawhtini. Noqw tuwqaam pumuy tūwiktote', hāhaqe' tutskwat aw pumuy tsamyani. Noqw qa-Jew-sinom Jerusalem atsva wukukuykuyani, pumuy papsiy añ kūkuyvaniqat aqw pahsavoo.

The Coming of the Son of Man

(Mt 24.29-31; Mr 13.24-27)

²⁵ Pu tāwat, mūyawuy, pu sōtuy añ himu hihta tuawi'yuñwni. Noqw hīhihtu sinom sóonhtote', kurs hin wūwantotani, pātuwaqatsi a'nō hoñvantakañw sōykitaqw òviy'o. ²⁶ Noqw sinom hihta tūwaqatsit aw pítuniqat aw-sa tāyuñwe', tsawiniwkahkañw, unañwso'ni, pi òvaqe òqala tayayaykuniqw òviy'o. ²⁷ Pep pu nu' Sinot Tiat òqalat pasiwkañw, qaan'ewkw tālawñway'kañw òmawuy akw hawtoqw, sinom inumi tātayyani. ²⁸ Noqw ason ñi yantaqa hiniwmaq, uma kwuhpukye', òmiq tāyuñwni; ispi uma soon pas hisat ayo nōñakiwtanigee.

The Lesson of the Fig Tree

(Mt 24.32-35; Mr 13.28-31)

²⁹ Pu pam pumuy amumi himu hihta antaqat lavayit akw yuaaykuqe pañqawu: Uma nōnvospaltsokit aw wūwayani, pu hīhihta himutsotskita. ³⁰ Puma sipölöy'vayaqw, uma aw tātayye', pay tal'añwhayinwiwtaqat nanaptañwu. ³¹ Noqw pay pan hapi òviy uma ason ñit yantaqat hiniwmaq aw tātayye', pay God moñwtunatyat aw pitsiwtaqat nanaptani. ³² Pas antsa nu umumi pañqawni: Yep sinom pas soon tūtuwayaqw, pay sohsoy

it yaniwhtini. ³³ Pay as tokpela, pu tūwaqatsit tūwayani. Noqw ilavayi hapi pas soon tūwayani.

The Need to Watch

³⁴ Nikañw uma nānami tunatyaltotini. Taq ka uma hihta nasani'yuñwe', pu honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñwe', yep qatsit ep hihta tunatyat-sa aw tunatyawyuñwe' qa unañwtalawvayani. Nen uma qa navoti'kahkañw, put talōñnit aw suy'kini. ³⁵ Pi sopkawtaqam sinom tūwaqalvoqhaqami yesqam put aw öke', soñawnen wivosit aqw kwisyani. ³⁶ Paniqw öviy uma tunatyawkahkañw, yūmosa nāwakinwisni. Nen uma iit yaniwhtiniqat añqw ayo nõnakniqey aw öqawi'kahkañw, nuy Sinot Tiyat inutpip hoñni. ³⁷ Noqw Jesus nāqavo God kīyat ep sinmuy tutuqayna; nit mihikq pañqw yámake' tsmot, Olivet yan mātsiwhqat aqwnen, epeq talōñnañwu. ³⁸ Noqw qavoñvaq sinom sohsoyam suits God kīyat ep put aw öki, aw tūqayyuñwniqe öviy'o.

22

The Plot against Jesus

(Mt 26.1-5; Mr 14.1-2; Jn 11.45-53)

¹ Noqw qa peken'oyvut pōlavikit nōviwniqat, Amutsva Yūmosanihqā yan tūnwantiwhqat aw pituto. ² Noqw God awwat mohpeq momñwit tutavot tutuqaynayaqamuy amumum hin as Jesus nīnayaniqey hēvi'yuñwa, Nikañw puma sinmuy mamqasya.

Judas Agrees to Betray Jesus

(Mt 26.14-16; Mr 14.10-11)

³ Noqw pahsat pu Satan, Judas Iscariot yan piw tūnwantiwhqat, imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amumum tōnawtaqat pan unañwtoynaq, ⁴ Pam ahpiynihqe, God awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu solāwamomñwituy amumum pasiwna, hin as pam pumuy amumi Jesus mātapniqey öviy'o. ⁵ Noqw puma hahlayhtotiqe, put sīvat maqayaniqey aw pasiwnaya. ⁶ Noqw pam panhtiniqey pañqawhqe, hisat sinom Jesus qa amumyaq, momñwituy amumi put mātapniqey qenihevi'ta.

Jesus Prepares to Eat the Passover Meal

(Mt 26.17-25; Mr 14.12-21; Jn 13.21-30)

⁷ Pahsat pu öviy qa peken'oyvut pōlavikit ep nōviwniqat aw pitu. Ep hapi pu' Jew-sinom Amutsva Yūmosanihqat ep mañat nīnayañwu. ⁸ Noqw Jesus Peter-nit, pu John, pumuy ayataqe, amumi pañqawu: Uma ahpiynen, Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat hin hintañwuqat itamuñem aw hintsanni. Noqw itam nõñsani. ⁹ Noqw puma put aw pañqawu: Ya itam haqam put aw hintsanniqat um nāwakna? ¹⁰ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Meh, uma kīmi pakiqw, pep hak tāqa kuysivut akw kūyi'kañw umuh-sawvani. Uma put haqami kīmi pakiqw, añk aw pākini. ¹¹ Pu ason uma ki'taqat aw pañqawni: Itamuy tutuqaynaqa ūmi pañqawu: Ya haqam yeyespi? Pep nu as inumi nānatuwnayaqamuy amumum Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat nõsni. ¹² Noqw pam tupatsveq wukoahpavit ep pās himu yukiwtaqat umumi mahtaknani. Pep uma hihta aw hintsanni. ¹³ Noqw puma ahpiynihqe, Jesus amumi hin lavayhtiqat an yori. Nihqe puma Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat hin hintañwuqat aw hintsana.

The Lord's Supper

(Mt 26.26-30; Mr 14.22-26; 1 Co 11.23-25)

¹⁴ Pu öviy aw pituqw, pam tunösvoñat aw qatuptu; noqw ima pakw lōq sihkay'taqam ayaiwyuñqam put amumya. ¹⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Nu it Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat umumum nõsniqey pas nāwakna, nu nāt qa kānavotat'a. ¹⁶ Pi nu umumi pañqawni. Pay nu soon put añqw piw nõsni, pay ason pas hisat God moñwtunatyayat ep pam aw antsaniwhq, pep pu' nu piw nõsni, pam kita. ¹⁷ Pu pam

kuyapkuyit kwusut, put ep hahlayhtit, pañqawu: Huvam it kwusuyat nāhuyvaa. ¹⁸ Pi nu umumi pañqawni: Pas nu soon pāpu ovauyit aniwniyat añqw hikwni, pay ason pas hisat God moñwtunatyayat aw pítuniqat aw pahsavoo. ¹⁹ Pu pam pölavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yōhat, pumuy put maqa pañqawkañwo. I' hapi itoko umuñem taviwa. Yan uma hintsak-wise', akw nuy u'ni'yuñwni. ²⁰ Pu pay piw an pumuy nōnōsaqw, pam kuyapkuyit kwusut pañqawu: I' kuyapkuyi hapi iuñwa. Pam umuñem puhuvasiwnit pasiwnaniqe öviy munvaniwni. ²¹ Nikañw meh, hak momñwituy amumi nuy mātapiñqa inumum tunösvoñat aw may'ta. ²² Noqw pay pi pas antsa Sinot Tiyat eñem hin yukiwhqat pan nu yañqw ahpiyni. Noqw i' hak momñwituy amumi nuy mātapiñqat eñem pas is óhini. ²³ Pahsat pu haqawa puma yanhaqam hinhtiniqat puma nātuvihñtivaya.

The Argument about Greatness

²⁴ Noqw puma pi piw nāñwuy'yuñwa, haqawa pa pas suspavanniqey mātapiñqat ep'e. ²⁵ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Qa-Jew-sinmuy moñwímat pi pumuy amumi pas tutuyqawya; noqw pu ima pumuy amumi moñw'iwyuñqam pumuy amumi unañwtavi'yuñqey pan túñwantiwya. ²⁶ Noqw uma hapi qa panyuñwni. Pay umuñaqw pas suspavannihqa sustsākwñihqat pantani; pu i' moñw'iwtaqa suñwámuy amuñem tumalay'tani. ²⁷ Ya himuwa pas pávanniqö', sen tunösvoñat aw qátuhqa, sen nopni'taqa? Soon qa tunösvoñat aw qátuhqaniñwu. Noqw pi nu nuhtuñem hihta hintsakqey pankañw umumum yanta. ²⁸ Inumi tuwantiwhq, uma hapi inumum añ kükuyva. ²⁹ Noqw öviy nu hapi umuy moñw'oyni, Ina nuy moñwtapqat pan'i. ³⁰ Noqw uma inumum tunösvoñat aw yesve', inumum nōnovat, hñhikwyani. Pu uma moñw'atsvewat añ yeskahkañw, Israel-sinmuy pakwt löq sihkay'tasikip sinoiwtaqamuy amumi moñw'iwyuñwni.

Jesus Predicts Peter's Denial

(Mt 26.31-35; Mr 14.27-31; Jn 13.36-38)

³¹ Pu Tutuyqawhqa pañqawu: Simon, Simon, meh, Satan as umuy tuñlayhti, umuy söhövosit an tsätsayaniqe öviy'o. ³² Noqw pay nu uñem nāwakna, uhtuptsiwni qa sóonhtiniqat öviy'o. Noqw ason um ahoy inumi namtöke', uhtupkomuy öqalani. ³³ Noqw pam put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay nu umum sivikimi pákiniqey pas suhtaqa'ewa, hikis nu umum mokniqeyu. ³⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu ūmi súañqawni, Peter: Pay ason pas um pāyis nuy qa tuwi'taqey pañqawhqa, pu' taqakowāko töqtini.

Purse, Bag, and Sword

³⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ura nu umuy sivat-nit, pu tukput-nit, pu tot-sit qa kiwiskahkañwyaniqat añqe' ayata. Noqw uma hihta haqtota? Noqw puma pañqawu: Qa hihtaa. ³⁶ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Taay, nikañw pu' hapi sivamoktukpuy'taqa put yawmani, pu pay tukpuy'taqa piw put yawmani. Pu sipwuvahpit nāstanihqa pay pi pösālay huye', sipwuvahpit túini. ³⁷ Pi nu umumi pañqawni: Ura yan pey'ta: Pam qaanhinwisqamuy amumum pohtoylaniwta, yan'i. Noqw soon pam tutuveni qa iqatsiy añ aw antsaniwni. Pas antsa. Noqw tutuvenit añ hin nuy lavayhtiqa soon pas hisat yukiltini. ³⁸ Noqw puma pañqawu: Tutuyqawhqa, itam löqmuy sipwuvahpi'yuñwa. Noqw pam pañqawu: Pay pahsa'ni.

Jesus Prays

(Mt 26.36-46; Mr 14.32-42)

³⁹ Pu pam pañqaw yamakt, pay hin hinhtinwuqey anhtiqe, tsomot Olivet aqw'a. Noqw put aw nānatuwnayaqam piw put ámumya. ⁴⁰ Pu pam epeq pítuhqe, pumuy amumi pañqawu: Uma nānakawne', qa unaheviwyani. ⁴¹ Pu pam hihsavohaqami hak owat tūvañwuniqat, pam pahsavohaqami pumuy amuñaqw ahpiynihqe, pep tamötswunuptut, nāwaknaqe pañqawu: ⁴² Inaa, pay pi um kurs nāwakne', um it kñnavotpit inuñaqw ayo

távini. Níkañw pay qa itunatyay annit, uhtunatyay an um hinhtini. ⁴³ Noqw òveqatsit añqw hoñviaya put aw mātaqtique, put òqalmaqa. ⁴⁴ Noqw pas pam kānavoti'taqe, pahsat pu pas pavan nāwaknaqw, pālaat uñwat an tutskwami wukotsölölöta. ⁴⁵ Pu pam nāwaknaqe, wunuptut, put aw nánatuwnayaqamuy amumi pítu. Noqw puma qahahlayhpit akw māmañwuy'qe kurs tokva. ⁴⁶ Noqw pam amumi pañqawu: Ya uma hinoqw tōka? Uma yesvat nāwakintotani, taq uma unaheviwyani.

The Arrest of Jesus

(Mt 26.47-56; Mr 14.43-50; Jn 18.3-11)

⁴⁷ Noqw pam nāt yuaataqw, pay kaysiwhqam sinom amumi öki. Noqw i' hak Judas yan mātsiwhqa sinmuy amutpipo píthqe, Jesus awnihqe, tsohtsona. Ura as pam imuy pakwt löq sihkay'taqamuy amumum tōnawta. ⁴⁸ Noqw Jesus put aw pañqawu: Judas, ya um nuy tsohtsonaqe, pan nuy Sinot Tiyat nuhtumi mātapni? ⁴⁹ Noqw ima Jesus ámumyaqam hiniwhtiqat nanaptaqe, put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya itam sipwuhpit akw rohomhtotini? ⁵⁰ Noqw pumuy amuñaqw haqawa God awwat mohpeq moñwit tūwikipat wuvahtaqe, putvaqwat naqvuyat tuku. ⁵¹ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Hapi, pay pahsa'ni. Pu pam put naqvuyat aw tónokqe qalapsina. ⁵² Pahsat pu Jesus God mohpeq momñwituy amumi pañqawu, pu God kíyat ep solāwamomñwituy amumi-nikañw, pu wukw'a'yatuy put aw ökihqamuy amumii: Ya uma añqaw hakiy uyiñwut awyaqe, òviy pas piw sipwuhpi'kahkañw, pu murikhoy'wisa? kita. ⁵³ Himu pi nu nāqavo God kíyat ep umumum hinnumqw, uma nuy qa ñuaya? Noqw pay pu' hapi uma qatalpuve hintsatskiwhqat hinhtotiniqw umuñem qeniti.

Peter Denies Jesus

(Mt 26.57-58, 69-75; Mr 14.53-54, 66-72; Jn 18.12-18, 25-27)

⁵⁴ Pahsat pu puma put ñuayaqe, pahpiy wikyaqe, God awwat susmohpeq moñwit kíyat ep wikvaya. Noqw Peter yāvaq put añk hinma. ⁵⁵ Noqw puma ihkaqe aw nōyakiwtaqat nāsava qōhyaqe aw yesvaqw, Peter amumum qatuptu. ⁵⁶ Noqw hak māna tūwiki put qōhit aqlap qatuqw túwahqe, put aw taynumt pañqawu: I' tāqa piw put ámuma. ⁵⁷ Noqw pam put qa nakwhaqe pañqawu: Wuhti, nu put qa tuwi'ta. ⁵⁸ Pu ahpiy hihsavoniqw, piw suhka put túwahqe pañqawu: Pay um piw pumuy amumi tōnawta. Noqw Peter pañqawu: Tāqa, qa hin pi. ⁵⁹ Noqw ahpiy ka tāwat anqe' sūs qöniltiqw, piw suhka pas qa nānahtsopkañw pañqawu: Pay pi pas suyan i' piw put ámuma. Oviy pi pam Galileet añqw sino. ⁶⁰ Noqw Peter pañqawu: Tāqa, nu uñ hiñqawhq qa māmatsi. Noqw pahsat pay nāt pam yuaataqw, taqakowāko tōqti. ⁶¹ Noqw Tutuyqawhqa namtōkt, Peter aw tātayi. Noqw Peter Tutuyqawhqa lavaiyat u'na, ura pam put aw pañqawu: Nāt taqakowāko qa tōqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawni. ⁶² Noqw Peter pañqaw yámakqe nāvakhuruhta.

Jesus Mocked and Beaten

(Mt 26.67-68; Mr 14.65)

⁶³ Noqw tahtaqt Jesus ñuy'yuñqam put aw tututsiwy, pu wuvalalwa. ⁶⁴ Pu puma hihta akw put pos'uhtayaqe taywayat wuvalalwakahkañw, tūviñlalwaqe pañqawu: Kurs pañqawuu. Ya hak uñ wuvahta? ⁶⁵ Pu puma hihin pu ehpewi qalomáyuaatota.

Jesus before the Council

(Mt 26.59-66; Mr 14.55-64; Jn 18.19-24)

⁶⁶ Pu òviy panis tālawvaqw, sinmuy amuñaqw wukw'a'yat-niqw, pu God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam sumitsovaltqw, Jesus pumuy amumi wikiwa. ⁶⁷ Noqw puma put tūviñtotaqe aw pañqawu: Kurs itamuy āawnaa. Ya um pas antsa God añqw moñw'asi'taqe? Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Nu umuy āawnaqw, soon uma tūtuptionsani. ⁶⁸ Pu kurs nu as piw tuwat umuy hihta tūviñtaqw, soon uma nuy

āawnayani, piw soon uma nuy mātapyani. ⁶⁹ Noqw yahpiy haqahpiy nu' Sinot Tiat God Sus'ōqaltutuyqawhqat putvaqe qátuni. ⁷⁰ Pahasat pu puma sohsoyam pañqaqwa: Um pa God Tíata! Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Uma súañqawu. ⁷¹ Pahasat pu puma pañqaqwa: Ya hinoqw pas nāto piw hak hin hihta tsokanani? Pi itam hapi pas nāp moayat ahpiy put nanapta.

23

Jesus before Pilate

(Mt 27.1-2, 11-14; Mr 15.1-5; Jn 18.28-38)

¹ Pahasat pu pep tsovawtaqam sohsoyam hoñvaqe, pep tutskwat ep moñwi Pilate yan mātsiwhqat aw Jesus wikya. ² Pu puma put hīhihta nēveltoynayaqe pañqaqwa: Itam it aw nanaptaqw, itamuy Jew-sinmuy nukushintsatsana; pu itam hihta añ sivit Caesar aw qa ōoyyaniqat itamumi pañqawlawu, yaw pam pas nāp moñw'asi'taqey pañqawlawhqe ōviy'o. ³ Noqw Pilate put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwiam? Noqw pam hu'waqe, aw pañqawu: Um súañqawu. ⁴ Pahasat pu Pilate God awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu sinmuy amumi pañqawu: Pay kurs i' qa haqam hihta ep qaanhti. ⁵ Noqw pahasat pu pas puma qa tūtuqayyaqe pañqaqwa: Noqw pi pam sinmuy hin u'nañwna, nihqe ahsupoq Jew-sinmuy amuhpa' tūtutuqaynatinuma, Galileet añqhw hoyóyoykukañw pew pahasavoo.

Jesus before Herod

⁶ Noqw Pilate put navotqe, tūviñta sen pam Galileet añqwnihqata. ⁷ Noqw kurs pam Herod moñwihkayat añqwnihqat navotqe, āpiy pay Herod aw put hōna, pam piw ephaqam Jerusalem ep qatuqw ōviy'o. ⁸ Noqw Herod Jesus aw yórikqe, pas hinhaqam hahlayhti, pam as hisat put aw yórikniqey nāwaknaqe ōviy'o. Pam pi put hīhihta hintsakq navotqe, sakiqw as pam hihta kātumaltaqw aw yórikniqey wūwanta. ⁹ Pahasat pu pam put hīhihta tūviñlawu. Noqw pay Jesus pas qa lavayhti. ¹⁰ Noqw God awwat mohpeq momñwit, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum añ hoñkahkañw, a'nō put hihta nēveltoynaya. ¹¹ Noqw Herod-niqw pu sōlawamat put qahihtatotaqe, aw tututsiwyia; nihqe hihta lolmat yuwsinayat, ahoy Pilate aw lālayya. ¹² Noqw ep talōñnit ep Pilate Herod amum nākwatsta, puma as hihta ep nehpew'iwtaqe ōviy'o. ¹³ Noqw Pilate God awwat mohpeq momñwituy, pu sinmuy amumi moñw'iwyuñqamuy-nikañw, pu sinmuy sohsoqmuy tsovalaqa, ¹⁴ Amumi pañqawu: Uma as it tāqat inumi wikvaya; nihqe yaw pam sinmuy nukushintsatsanqat inumi pañqaqwa. Noqw meh, nu umutpik put puprikq, kurs uma put hīhihta nēveltoynayaqw pas qa panta. ¹⁵ Pas qae, pu Herod pīw pan tuwa. Pi nu umuy put aw hōna. Noqw meh, pay kurs pam qa haqam hihta mokiwyuy hihkay'taqat hinhti. ¹⁶ Pay nu ōviy put a'nō wuvahtat, mātapni. ¹⁷ Put nōviwhqat ep pam pas pay soon hihtawat pumuy amumi qa mātapñwunihqe ōviy pan lavayhti. ¹⁸ Noqw puma sūsaq sáakmaqe pañqaqwa: It ayo tūvat, itamumi Barabbas mātavii, kitota. ¹⁹ (Í Barabbas as kīve sinmuy qaunánwtalawnaqe, hakiy nīna. Nihqe ōviy sivikimi tūwiwa.) ²⁰ Pahasat pu ōviy Pilate as Jesus mātapniqey nāwaknaqe, piw sinmuy amumi yuaayku. ²¹ Noqw puma sáakmaqe pañqaqwa: Nahoylehtsit aw múaa, nahoylehtsit aw núaa. ²² Noqw pam pumuy amumi pu' pāyis pañqawu: Ya hinoq'ō? Ya pam hihta qalomáhinhtiqw ōviy'o? Pay pi nu qa hihta mokiwyuy hihkay'taqat put aw tuwa. Pay nu ōviy wuvahtat mātapni. ²³ Noqw pay puma pas tōnay añqe' sa'taqe, pay pam pas nahoylehtsit aw muiwniqat nānawakna. Noqw sinom God awwat mohpeq momñwituy amumum sáakmaqe, nawis'ew tūtuyqawvaya. ²⁴ Noqw pahasat pu ōviy pumuy hin nānawaknaqw pantaniqat Pilate pan yuku. ²⁵ Pahasat pu pam it hakiy sinmuy qaunánwtalawnaqe hakiy nīnaqe sivikimi tūwiwtaqat mātavi, sinmuy hin nānawaknaqat pan'í. Nit pam Jesus pumuy tunatyayamuy anhtiniqe amumi put noa.

Jesus Nailed to the Cross

(Mt 27.32-44; Mr 15.21-32; Jn 19.17-27)

²⁶ Noqw puma Jesus pahpiy wikkahkañw, hakiy Simon Cyrene añqw sino tut-skwañahaqaqaw pitutoqat ñuayaqe, put nahoylehtsit ikwilttoynaya, Noqw pam Jesus añk put ìkwiwta. ²⁷ Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam Jesus añkya, pu hakim momoyam put añk ókiwa kitiwiskahkañw, tsaykiwisa. ²⁸ Noqw Jesus pumuy amumi namtökt pañqawu: Uma Jerusalem añqw momoyamu, uma qa inuñem tsaykitani; uma nennem, pu umuh-timuy amuñem tsaykitanikahkañwo. ²⁹ Taq meh, nāto aw pituqaw, pu' sinom pañqawani: Naspi haqawat añ qa tilalwaqamu; pu ñaspi haqawat qa hisat nō'yiltotiqamu, pu pīhuy akw qa hakiy yōyoñnayaqamu. ³⁰ Pep pu sinom tuhtukwimi pañqawtivayani: Itamumi sah-pukuu; pu tsotsmot aw pañqawani: Itamuy āmaa, kītotani. ³¹ Kurs puma soñawnen himut-skit nāto qehput yan hintsatsnat, puyaw tis lakput hintsatsnani? ³² Noqw hakim löyöm hihta ep qaanhtiqam ññiwniqe put amum wīkiwa. ³³ Pu öviy puma haqami, Calvary yan mātsiwhqat, aw ökihqe, pep put nahoylehtsit aw muaya, pu hihta ep qaanhtiqamuy pīwu, suhka put putvaqewatniqw pu suhka put suyvaqewata. ³⁴ Pahsat pu Jesus pañqawu: Inaa, pay um okiw it yantaqat pumuy amuhpiy ayo yúkuni, puma hintsatskaqey qa mātsi'yuñaqw öviy'o. Noqw puma put yuwsiyat nāhoy o'yaqe, put öviy nanavö'ya. ³⁵ Noqw sinom hoñkahkañw aw tāyuñwa. Noqw momñwit nuhtum put aqw tutsiwhiñqawwaqe pañqawu: Pam pētuy ayo oya, pu' pi nāp ayo nātapnikañwo. Kurs pas pay pam God añqw moñw'asi'taqa namorstiwhqanen ayo nātapni. ³⁶ Noqw solāwam piw nuhtum put aw tututsiwyakahkañw put awyaqe vinegar put mamqaya, ³⁷ Pañqawkahkañwo: Kurs pay um pas Jew-sinmuy moñwiamnen um ayo nātapni. ³⁸ Noqw put atsva himu pey'ta, Greek-sinmuy-nikañw, pu Latin-sinmuy-nikañw, pu Hebrew-sinmuy penhtuwiyamuy akw'a. Noqw yan hapi pey'ta: I' HAPI JEW-SINMUY MOÑWIAMU. ³⁹ Noqw qaanhtiqam put amum hāyiwtaqamuy amuñaqw suhka put aw tutsiwhiñqawlawhqe pañqawu: Kurs pay pas um Christ-nen, um ayo nātapni, pu itamuyu. ⁴⁰ Noqw pay suhkawa put u'nanage aw pañqawu: Puyaw pay um God pas qa mamqasi? Susmataq pi um pay put an mokniqat uñem yukuya. ⁴¹ Itam pi pay a'tsipnaqe pay itahhintsakpiy ahsatiyat ömahta. Noqw i' tāqa pas qa haqam hihta ep qaanhti. ⁴² Pu pam Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ason um moñw'iwkañw ahoy pite', okiw nuy u'nani. ⁴³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu ūmi pas antsa pañqawni: Pay pu' it tālat ep um inumum lomaqatsit ep nātuwiwni.

The Death of Jesus

(Mt 27.45-56; Mr 15.33-41; Jn 19.28-30)

⁴⁴ Noqw tāwanasavehaqam tūwaqatsit añ ahsupoq qatālawwa, tāwat atvelpetiqat aw pahsavoo. ⁴⁵ Noqw tāwa qatālawwa, noqw God kiyat ep mötsáp'uhtsi nāsavaqe tsiki. ⁴⁶ Noqw Jesus a'nö hiñqawhqe pañqawu: Inaa, nu ihikwsiy uhmapqölmīq mātavi. Yan pam hiñqawht, sohsok hikwsu. ⁴⁷ Noqw solāwamoñwi hin hiniwhitiqat aw yórikqe, God pas hihtataqe pañqawu: Pay kurs pas as antsa i' tāqa súanta. ⁴⁸ Noqw sohsoyam sinom pep hiniwhitiqat aw yórikyaqe, tawitsqay wuvahtiwhiskahkañw, pañqw ahoy ninma. ⁴⁹ Noqw sohsoyam put tuwimat-niqw pu momoyam Galileet añqw put ámumyaqam yāvaqw hoñkahkañw, ñit aw tāyuñwa.

The Burial of Jesus

(Mt 27.57-61; Mr 15.42-47; Jn 19.38-42)

⁵⁰⁻⁵¹ Noqw piw hak tāqa, Joseph yan mātsiwhqqa, Aramathaea-kitsókit ep ki'taqa, sinmuy amumi moñw'iwta. Pam hak tāqa lolma, piw súantaqe, nuhtum God moñwtunatyayat kwañwtoynakañw nuhtayta. Pam hak momñwituy pasiwniyamuy, pu hintsakpiyamuy ep qa amumum pan yuki'ta. ⁵² I' hak Pilate awnihqe Jesus tokoyat put aw tuhtui. ⁵³ Nihqe pam put hawnaqe, tusaqtontsatsakwmötsaput akw put mokahta; nit put haqam

owatpelpa tuamqölot ep put tavi. Pay qa hak hisat pep tuamhqölöt ep nāto taviwa. ⁵⁴ Noqw ep nasuñwintalönnit aw totokay'yuñwa. ⁵⁵ Noqw piw ima momoyam Jesus amum Galileet anqw ökihqam put ankyaqe, tuamhqölöt aw yórikya, pu put tokoyat hin taviwhqata. ⁵⁶ Pu puma ninmage, hihta hovaqtuqat, pu nañhut na'sastota; nit nasuñwintalönnit ep nāsuñwni'yuñwa, Moses nuhtumi hin tutaptaqat pan'i.

24

The Resurrection

(Mt 28.1-10; Mr 16.1-8; Jn 20.1-10)

¹ Noqw Sundayt aw pituqwa ima momoyam suits talavay tūamit aqwya hīhihta kwañwāhovaqtuqat na'sastotaqey kiwiskahkañwo. Noqw haqawat pumuy amumumya. ² Noqw kurs tūamit anqw owa ayo mūmaniwhq, puma pantaqat tutwa. ³ Noqw puma aqw yuñqe, Tutuyqawhqat Jesus tokoyat qa tutwa. ⁴ Noqw puma kurs hinhtotiniqw nāto panyuñqw, hakim löyöm tāqat tālawñway'taqat yuwsikañw pumuy amuqlap wunuwta. ⁵ Noqw puma tsātsawnaqe, tutskwami yökoltotiqw, tāqat pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw so'pumuy amuhpa' hakiy taytaqat hepnumya? ⁶ Pam qa yep'e, pam tātayhqe, ahoy qatuptu. Pay ura pam nāt Galileet epnihqe umumi pan lavayhtiqe, ⁷ Pañqawu: Nu' Sinot Tiat hapi pas pay soon qa qaanhinwisqamuy öqalayamuy aw noiwni, nen nahoylehtsit aw muiltini. Nit pāyis tālat ep nu ahoy tātayni. ⁸ Noqw puma put lavayiyat u'naya, ⁹ Nihqe tūamit anqw ahoyyaqe, pakwt sūkw sihkay'taqamuy Jesus aw nānatuwnayaqamuy sohsok iit āawnaya, pu ahpiy put kwātsmuyatuy sohsokmuy. ¹⁰ Noqw i' Mary Magdala-kitsókit anqwnihqa, pu Joana-niqw, pu James yuat Mary-niqw pu haqawat momoyam pumuy amumumyaqam ayaiwyuñqamuy iit āawnaya. ¹¹ Noqw pūmuyniqw pumuy lavayiam an'eway hīmuu. Noqw pumuy lavayiyamuy qa tūtuqtsiwa. ¹² Pahsat pu Peter wunuptut, tuamit aw wari; nihqe aqw motoltiqe, tusaqtontsatsak-wmōtsaput pay nāp sup óyihqat tuwa. Nihqe pam pañqw ahpiynihqe, pep hin hiniwhtiqat aw wūwanma.

The Walk to Emmaus

(Mr 16.12-13)

¹³ Noqw ep talönnit ep pumuy amuñaqw hakim löyöm Emmaus-kitsókit aqw'a. Pam Jerusalem anqw navay tutskwatuwanit pahsavohaqamo. ¹⁴ Noqw puma sohsok iit hiniwhtiqat nāmi yuaatima. ¹⁵ Noqw öviy nāto puma nāmi yuaatimaqe an wūwanmaq, Jesus pas nāp pumuy amumi pituhqe, pahpiy pumuy amumuma. ¹⁶ Noqw pay puma put qa māmatsniqat öviy puma pos'uhtsiltiqat panta. ¹⁷ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hihta pas nāmi yuaatimaqe, pas qahahlaykañw kwilalata? ¹⁸ Noqw suhka, Cleopas yan mātsiwhqa, put hu'wage aw pañqawu: Pas um ka nāla Jerusalem ep kiyavaqvinihqe pep pu' hiniwhtiqat qa navoti'ta. ¹⁹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya himu hiniwhiti? Noqw puma put aw pañqawu: Itam hakiy Jesus Nazareth anqwnihqat yuaatima. Pas as pam God lavay'ayaata; God atpip-nikañw pu sohsokmuy sinmuy amutpik hihta qaöwihintsaki, piw a'nö lay'taqat lavayi'ta. ²⁰ Noqw ima God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu itahmomñwit put mokiwuy hihkay'taqat pañqaqwaqe, tutskwat ep moñwit aw put noayaqw, nahoylehtsit aw put muaya. ²¹ Noqw itam put aw yanyuñqw, sakiqw pay ka as pam hak ura Israel-sinmuy Rome-sinmuy amuñaqw mātapniqat itam pan wūwantota. Noqw piw pi it yaniwhtiqat atsva pu' pāyis tāla. ²² Pu piw pi öviy hakim itamuñaqw momoyam pas itamuy hin unañwtoynaya. Puma suits talavay pam haqam taviwhqat ep ökihqe, ²³ Yaw put tokoyat qa tutwaqey itamuy āawnaya. Pu yaw puma öñaqw hoñvia'yatuy tūawtotaqw, yaw pam qātuqat puma pumuy amumi pañqawu. ²⁴ Noqw haqawat itamuñaqw tūamit aw haqamiyaqe momoyam hin lavaytaqat pan yórikya, Nikañw Jesus pay puma qa aw yórikya. ²⁵ Pahsat pu pam

pumuy amumi pañqawu: Is uma ñasta wuwni'taqamu. Uma sōwu God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy sohsok tuptsiwni'taniqey qa pan unañwiti! ²⁶ Puyaw pay nawus Christ soon qa mohti iit hihta añ kānavot, pep pu' pas hímuniwhtini? ²⁷ Pu pam Moses lavayiyat añqw hoyóyoykuqe, God lavay'amuyatuy lavayiyamuy pumuy navotna. Pu tutuvenit añ pam hin lavayhtiwhqey sohsok pam pumuy amumi namtöminta. ²⁸ Noqw puma haqami kitsókit awyaqey aw hayiñwnayaqw, pay pam yūmosaniqey anhti. ²⁹ Noqw puma put aw öqaltiqe, aw pañqawu: Pay um itamum huruhtinikañwo. Taq pi pay tapkiwmaqwu nuñwu pay pas hisatniqti. Noqw pam amumum huruhtiniqe aw paki. ³⁰ Noqw öviy pam pumuy amumum tunösvoñat aw qatuptut, pölavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yōhat, pumuy maqa. ³¹ Noqw pumuy pōsiam tālawvaqw, puma put māmatsi. Noqw pay pam pumuy amuhpiy haqami kurs hiniwhti. ³² Noqw puma nāmi pañqawu: Pi öviy itamuy añqwayaqw pam itamumi yuaatimaqe, itamumi tutuvenit namtöminmaqwu, pas itam hin unañway'ma! ³³ Noqw puma pahsat pay wunuptut, ahoy Jerusalem aqwnihqe pakwt sūkw sihkay'taqamuy tsovawtaqw, pumuy amumi pitu, pu hakimuy pumuy amumumyaqamuy amumii. ³⁴ Noqw puma pumuy amumi pañqawu: Pay kurs Tutuyqawhqa pas antsa ahoy tātayhqe, Simon aw namtakna. ³⁵ Noqw pahsat pu ima löyöm tuwat pumuy Emmaus aqwniqw, hin hiniwhtiqtat pumuy āawna, pu hin puma Jesus māmatsqeyu, pam pölavikit yōhaq'ö.

Jesus Appears to His Disciples

(Mt 28.16-20; Mr 16.14-18; Jn 20.19-23; Acts 1.6-8)

³⁶ Noqw pumuy nāt yan yuaatotaqw, Jesus pas nāp pumuy amuhsonve wunuptuqe, amumi pañqawu: Nam uma kwakwhat yēsee. ³⁷ Noqw puma wuhpukyay, tsātsawnaqe, pay tūawtotaqey wūwaya. ³⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw hin unañway'yuñwa? Uma hinoqw umuh'unañwpeq hin wūwantota? ³⁹ Huvam imay, ikukuy enañ aw yórikyaa. Pi pay nūu. Inumi hintsatsnat nanaptaa. Hakiy hikwsiat pi qa tokoy'tañwu, piw qa öqay'tañwu. Noqw uma nuy pantaqat aw tāyuñwa. ⁴⁰ Yan pam lavayhtit, amumi lövay may, pu kuhkuy mahtakna. ⁴¹ Noqw nāt puma hahlayhtotiqe qa tūtuptsiswaqe wūwantotaqw, pam pumuy amumi pañqawu: Uma qa hihta yep nōvay'yuñwa? ⁴² Noqw puma hihsakw pakiwhtuhpet momospalat enañ put maqaya. ⁴³ Noqw pam put kwúsuhqe, pumuy amuhpewi put tūmoyta. ⁴⁴ Pahsat pu pumuy amumi pañqawu: Ura nu nāto umumumnihqe yan umumi lavayhti: Moses tutavoyat añ hin nuy lalvayhqa soon qa antani, pu God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy añ'a, pu Tātawit añ'a, ura nu kita. Noqw yan hapi ilavayi aw antsaniwa. ⁴⁵ Pahsat pu pam pumuy wūwniyamuy tālawnaqe, tutuvenit pumuy māmatsna; ⁴⁶ Nihqe amumi pañqawu: Yan hapi pey'ta. Noqw öviy pay Christ nawus soon qa pan kānavot, pu mokt, pu pāyis talq mokiwyuy añqw ahoy tātayni. ⁴⁷ Noqw uma soon qa sinmuy amumi yuaatinumyani amumi pañqawkahkañwo: Uma umuhtunatyay añqw lasyaqw, umuhqaanhtipu umuhpiy ayo yukiwini, Jesus Christ natñwaniyat añ'a, kitotani, Uma Jerusalem añqw hoyóyoykuyakañw sohsokmuy hihtuy sinmuy amumi yan yuaatiwisni. ⁴⁸ Pi uma hapi pas iit aw yóriki'yuñwa. ⁴⁹ Noqw meh, Ina umumi hakiy awini'taqat nu añqw tāvini. Nikañw pay uma hāk yep kitsókit ep yesni, hisat öñaqw öqalat makiwyaniqey pahsavoo.

Jesus is Taken up to Heaven

(Mr 16.19-20; Acts 1.9-11)

⁵⁰ Pu pam pumuy Bethanyt pahsavo tsamht, māvuyaltit, amuñem nāwakna. ⁵¹ Nihqe nāto pam pumuy amuñem nāwakinkanw pumuy amuñaqw tukiwhqe, ömiqatsit aw wikiwa. ⁵² Noqw puma put pas hihtatotat, pas hinhaqam hahlaykahkañw ahoy Jerusalem awya. ⁵³ Nihqe puma sutsep God kiyat ep hinnumya, God tayawinkahkañw aw hahlaykahkañwo.

LOMATUAWI JOHN AHIY'O

The Word of Life

¹ Ayáq yayhniwhqat epeq God Lavayiat pay ep'e; pu Lavayi God ámuma; pu pay Lavayi God. ² Pu pay pam hak piw yayhniwhqat epeq God amum yanta. ³ Sohsoy himu put ahpiy yukilti; pu qa himu yukiwtaqa put qa ahpiy yukilti. ⁴ Pam nāp nahpiy qatsit pasiwta; pu pay pam qatsi sinmuy amumi tālat anta. ⁵ Noqw tāla qatālat ep tālawva; noqw qatāla put qa tōka. ⁶ Noqw hak tāqa God ańqw ayatiwa; nihqe John yan mātsiwa. ⁷ Pam hak hihta tuawi'taniqe ōviy pitu, Tālat tuawi'taniqee, sohsoyam put ahpiy tūtuptionsiwaniqat ōviy'o. ⁸ Pay pam qa pas pas pām himu Tāla; pam put Tālat tuawi'taniqe ayatiwa. ⁹ I' Tāla pas antsanihqa sohsokmuy sinmuy amumi talni'taniqe it tūwaqatsit aw pituto. ¹⁰ Pam as pay tūwaqatsit ep sinmuy amuhpe hinnuma; pu sinom put ahpiy yukiltoti; noqw sinom put qa tuwi'yuńwa. ¹¹ Pam as pas nāp sinomuy amumi pituqw, sinomat put qa kwusuya. ¹² Nikańw hakim hihsa'nihqam put kwusuyaqam put aw tūtuptionsiyaqam God tímatniqat pam pan pumuy amuńem yuku. ¹³ Puma hakim qa sinot ahpiy pu' pas tihtiwy, piw qa tokot tuńlayiyat ahpiy'o, piw qa tāqat tunatyayat ahpiynit pas God ahpiy'o. ¹⁴ Noqw Lavayi sínoniwhqiye, itamuhsonve qatuptu; noqw itam lolmat qatsiyat aw yórikya, pas Nay sūkw Tíatníhqat pan lolmat qatsiyat aw'i. Pas pam itamuy ōkwatuwa, nihqe itamumi qaatsat lalvaya. ¹⁵ John put hákiyinihqat tuawi'taqe, pan tsahtsa'lawu: Ura nu it tāqat hapi lavayhtiye pańqawu: Tāqa ańqw inuńknihqa inuhpenihqe pas pávani, sam pi pam inuhpenihqe mohtinihqe ōviy'o. ¹⁶ Noqw itam sohsoyam put qarūrumniyat ańqw ōmahtota, pu nānańumo núokwayata. ¹⁷ Pi itamuy hin hinwisniqat God Moses ahpiy itamumi tutapta; noqw Jesus Christ núokwat, lavayit pas antsanihqat enań itamumi kwusiva. ¹⁸ Qa haq hapi hak sino God aw yori. Nay pas sūka Tiat put aw unańwaat hapi put tunvotna.

John the Baptist's Message

(Mt 3.1-12; Mr 1.1-8; Lk 3.1-18)

¹⁹ Noqw Jew-sinom hakim God awwat momńwituy, Levit ahpiyviyatuy enań Jerusalem ańqw ayatota. Noqw puma John aw ókihqe yan put tūvińtota: Ya um hak'i? kitota. Noqw John yan nālavayhtiye, ²⁰ Haknihqey súańqawhqe, qa tupki'tat pańqawu: Nu' qa Christ. ²¹ Noqw puma put tūvińtotaqe aw pańqaqwa: Noqw hinta? Ya um Elias? Noqw pam pańqawu: Nu qa pam'i. Noqw ya um God lavay'ayaat pas pávannihqa? Noqw pam lavayhtiye pańqawu: Qae. ²² Pahsat puma put aw pańqaqwa: Noqw um hak'i? taq as itam itamuy ayatotaqamuy amumi soon qa hin tūawwayani. Ya um hímunihqey nāmi wūwanta? ²³ Noqw pam pańqawu: Nu hapi Tsahtsa'lawhqa, nihqe qayēsiwhpuve yan tsa'tinuma: Tutuyqawhqa ańqw pituto. Sońawnen put eńem pōhut súwiptotani. Pan ura God lavay'ayaat Esaias lavayhti. ²⁴ Noqw ima hakim ayatiwyaqam Pharisee-sinmuy amumum tōnawtaqamu. ²⁵ Noqw puma put tūvińtotaqe aw pańqaqwa: Noqw kurs as um qa Christ-nikańw, pu piw qa Elias-nikańw, pu piw qa God lavay'ayaat pas pavannihqat-nikańw, ya um hinoqw sinmuy kūyit akw tuvoylalawu? ²⁶ Noqw John lavayhtiye amumi pańqawu: Nu sinmuy kūyit akw tuvoylalawu; nikańw suhka umuhsonve wunuwtaqw, uma put qa tuwi'yuńwa. ²⁷ Pam as inuńk pítukańw, inuhpenihqe pas pávani; noqw soon nu yan'ewaynikańw nas'ew put tots-sosompiyat nāhni. ²⁸ Noqw John Bethabarat ep sinmuy kūyit akw tuvoylalawhqa, i' yaniwhi, Jordan pāyut yupqōyveq'a.

The Lamb of God

²⁹ Qavoñvaqw John Jesus put awniqw túwahqe pañqawu: Meh, i' hapi mañat God aw taviwhqat anta, pam sinmuy qaanhtipuyamuy ayo yúkuni. ³⁰ Ura nu it tãqat lavayhtige pañqawu: I' tãqa añqw inuñknihqqa inuhpenihqe pas pávani, pam inuhpenihqe mohtinihqe õviy'õ. ³¹ Noqw nu as put qa tuwi'ta; nikañw as pam Israel-sinmuy amumi mãtaqtiniqat õviy nu pituhqe, sinmuy kũyit akw tuvoylalawu. ³² Noqw John hin yórikqey tuawi'tage pañqawu: Hikwsi hõwit antaqa õñaqw hawhqe, put ep qatuptuqw, nu aw yóri. ³³ Noqw nu as put qa tuwi'ta; noqw i' hak nuy sinmuy kũyit akw tuvoylataniqat aw ayataqa inumi yan lavayhti: Hikwsi hawte' hakiy ep qatuptuni. Ason um pan tuwe' navoti'taqw, pam hapi sinmuy Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylalawni. Yan hapi God inumi lavayhti. ³⁴ Noqw nu hapi aw yórikqe, õviy pay pas pam hapi God Tíatnihqat yan tuawi'ta.

The First Disciples of Jesus

³⁵ Pu piw qavoñvaqw John lõqmuy put aw nánatuwnaqamuy amumum wunuwkañw, ³⁶ Jesus pañ waymaqw, pam aw taytage pañqawu: Meh, i' hapi mañat God aw taviwhqat anta. ³⁷ Noqw put aw nánatuwnaqam put pañqawhq navotqe, Jesus añk'i. ³⁸ Pahsat pu Jesus namtókqe, puma put añkniqw túwahqe, amumi pañqawu: Ya uma hihta nãwakna? Noqw puma aw pañqawu: Rabbi, (pam Tutuqaynaqa i'nihqe pam'i) ya um haqam qatu? ³⁹ Noqw pam amumi pañqawu: Uma inumumnen, aw yórikni; noqw õviy puma ep pituhqe, put haqam qátuhqat aw yórikqe, put amum huruhti, pay tãwa pas atkaqtiqw õviy'õ, (tãwa pakwút-sikishaqam añhqe qõniltiq'õ). ⁴⁰ Noqw ima lõyõm John hiñqawhq navotqe Jesus añknihqamuy amuñaqw suhka Andrew yan mãtsiwa, Simon Peter tupkoata. ⁴¹ Noqw pam mohti pãvay Simon túwahqe, aw pañqawu: Itam Messias tuwa; (pam moñw'asi'taqa, i'nihqe pam'i). ⁴² Nihqe pam put Jesus aw wikva; noqw Jesus put aw tãtayhqe aw pañqawu: Um Simon Jonat tíata; um yahpiy haqahpiy Cephas yan túnwantiwni, pam Owa, i'nihqe pam'i.

Jesus Calls Philip and Nathanael

⁴³ Qavoñvaqw Jesus Galileet aqwniqey unañwtiqe, Philip túwahqe, aw pañqawu: Um inuñkni. ⁴⁴ Noqw Philip pi Bethsaidat añqw sino, imuy Andrew nit pu Peter pumuy kitsókiyamuy añq'õ. ⁴⁵ Noqw Philip Nathanael túwahqe, aw pañqawu: Itam Messias tuwa, hakiy Jesus, Joseph tiyat, Nazareth añqw tãqata. Ura Moses tutavot ep put pëna, pu ima God lavay'aymat lavayiyamuy añ piw put pënaya. ⁴⁶ Noqw Nathanael put aw pañqawu: Ya sen himu nukñwa Nazareth añqw yámakni? Noqw Philip aw pañqawu: Um inumumnen aw yórikni. ⁴⁷ Noqw Nathanael añqwniqw, Jesus túwahqe put yan lavayhti: I' hapi pas antsa Israel-sino; it ep unatwi súlawu. ⁴⁸ Noqw Nathanael put aw pañqawu: Ya um haqam nuy tuwi'va? Noqw Jesus lavayhtige aw pañqawu: Nãt Philip un qa wãñwayhq, um nõnvospaltsokit atpipniqw, nu un tuwa. ⁴⁹ Nathanael lavayhtige aw pañqawu: Rabbi, um kurs God Tíata, um Israel-sinmuy moñwiamu. ⁵⁰ Jesus lavayhtige aw pañqawu: Um nõnvospaltsokit atpipniqw, nu un túwahqey pañqawhq, ya um paniqw tuptsiwa? Um nãt it epnihqe pas pávanyaqat aw yórikni. ⁵¹ Pu pam put aw pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu õmi pañqawni: Yahpiy hapi õveqatsit aw hõtsíltiqw, uma aw tãyuñwni. Noqw God hoñviaymat nuy Sinot Tiyat ep õmi yayvantakañw aw hantani.

2

The Wedding at Cana

¹ Ahpiy pãyis talq hakim Galilee-tutskwat ep kitsókit Canat ep nãñuani; noqw Jesus yuat pep nuhtuma. ² Noqw Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum nãñuiwniqat aw tũtsamiwa. ³ Noqw oवालत súlawhtiqw, Jesus yuat put aw pañqawu: Puma okiw oवालत nãstaya. ⁴ Noqw Jesus yuy aw pañqawu: Wuhti, ya um hinoqw hiñqawlawu?

Pay ituwaniy nāto qa aw pitu. ⁵ Noqw put yuat tumal'a'yatuy amumi pañqawu: Umumi hiñqawhq, uma anhtotini. ⁶ Noqw pep navay owakuyhpi oyi, nanap lōp sen payhp wukokuyhpit añ ohpokit pan tütukwa. Sinom kūyit akw nākwañw'ewakwtotaniqat òviy pāvam pep oyi, imuy Jew-sinmuy hapi pam tuwiamu. ⁷ Noqw Jesus tumal'a'yatuy amumi pañqawu: Uma kuyhpit añ kūyit opomnayani. Noqw puma put añ tsikilaya. ⁸ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Taa, uma añqw kukye', tūnopni'taqat aw kūyi'wisni; noqw puma aw kūyi'wisa. ⁹ Noqw tūnopni'taqā kūyit ovaalaniwhtiqtat añqw hikwt, put hāqamyāqat qa navoti'ta. Pay tumal'a'yat put kukyaqam-sa navoti'yuñwa. Noqw òviy tūnopni'taqā möönañwuy wāñwayhqe, ¹⁰ Aw pañqawu: Pas hapi as soon hak qa nukñwat ovavalt tūnopnañwu, nen ason pay sinmuy pavan ööyaq, pahsat pu pay hin'ewakwniñwu; noqw kurs um tuwat pas nukñwat ovavalt waranhta. ¹¹ Yan Jesus Galileet ep Canat ep kātatayhpit pas susmohti tumaltaqe, a'nö hímunihqey pan namtakna; noqw put aw nānatuwnayaqam put aw tütuptsiwa. ¹² Yantaqat atsve pu' pam Capernaum aqw'a; pam-niqw, pu yuat-niqw, pu tupkomatu, noqw pu put aw nānatuwnayaqamu, nihqe puma pepeq pay qa wūhakis yēse.

Jesus Goes to the Temple

(Mt 21.12-13; Mr 11.15-17; Lk 19.45-46)

¹³ Noqw Jew-sinmuy hintsakpiam amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat aw pitsíwta, noqw Jesus Jerusalem aqw'a. ¹⁴ Nihqe God kīyat ep pakit, wāwakastuy, pu kanelmuy, pu hōwihtuy huhyayaqamuy pepeq tuwa, pu sivat nāhoyñwantotaqamuy pep yesqamuyu. ¹⁵ Nihqe pam sosompihohyat wuvahpitat, pumuy sohsokmuy God kīyat añqw ihpoq lālaya, pu kanelmuyu, pu wāwakastuyu; nit pu sivat nāhoyñwantotaqamuy sīvayamuy siwumnat, huhyanpiyamuy takumna; ¹⁶ Nit hōwihtuy huhyayaqamuy amumi pañqawu: Uma imuy ayo'haqami tsamyani; uma Inay kīyat qa huhyankitotani. ¹⁷ Noqw put aw nānatuwnayaqam u'nayaq, ura yan pey'ta: Nu uhkiy enem qanātusi'taqey ep nīnaniwni. ¹⁸ Pahsat pu Jew-sinom lavayhtotiqe put aw pañqawu: Noqw um hihta aw yankañw iit hintsaki; um hihta akw uh'öqalay itamumi poñhtani? ¹⁹ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Uma it God kīyat sahpuknayaq, nu pāyis tālat añ put ahoy wunuptsinani. ²⁰ Pahsat pu Jew-sinom pañqawu: Lōp sunat añqw navay sihkay'taqat yahsañwuy añ i' kītiwhq, ya um pāyis tālat añ put aw ahoy wunuptsinani? ²¹ Noqw pay pam nāp tokoy God kīyatnihqat pañqawu. ²² Noqw òviy pam mokiwyu añqw ahoy tātayhq, ura pam yan amumi lavayhtiqat put aw nānatuwnayaqam u'naya; nihqe puma hin pey'taqat tütuptsiwa, pu Jesus yan amumi hin lavayhtiqata.

Jesus Knows All Men

²³ Noqw Amuhtsva-yūmosanihqat ep nōviwhq, Jesus Jerusalem epniqw, sinom hīhihta kātutmalayat aw yórikyaqe, put aw tütuptsiwa. ²⁴ Noqw pay Jesus pumuy amumi qa tuptsiwa, sohsokmuy amumi navoti'taqe òviy'o. ²⁵ Noqw soon pas piw hak Jesus put āwintani; pi himu sinot unañwpeqniqw pam navoti'tañwu.

3

Jesus and Nicodemus

¹ Pu hak Pharisee-sinmuy amuñaqw tāqa Nicodemus yan mātsiwhqā qatu, Jew-sinmuy amuñaqw moñwi. ² I' hak míhikpuva Jesus aw pítuhqe, aw pañqawu: Rabbi, itam hapi pas suyan uñ God añqw sinmuy tutuqaynaniqe pítuhqat mātsi'yuñwa; ispi kurs God qa úmumniqw, um kātatayhpit hintsakqey kurs hin hintsakniq'ö. ³ Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Pas qa piw tihtiwhqā soon God moñwtunatyayat aw yórikni. ⁴ Noqw Nicodemus put aw pañqawu: Noqw hak wuynīkañw hin piw tihtiwmantani? Ya sen pam yuy ponoyat aqw pake', piw tihtiwmantani?

⁵ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Hak kūyit-nikañw pu piw Qahováriwtaqat Hikwsit qa akw tihtiwhqa pas soon God moñwtunatyayat aw pákini. ⁶ Sinot ahpiy tihtiwhqa sinoniñwu; pu Hikwsit ahpiy tihtiwhqa put ahpiy qatsit himuy'ta. ⁷ Pas uma soon qa pu' piw tihtiwyaniqat nu ūmi pañqawhqaqat um ep qa pas hin wūwantani. ⁸ Hūkañw haqami hūhuknik pañsoq hūhukñwu, noq̄w as um sōykitaqw navotñwu; nīkañw háqaqwnikañw pu haqaminihqaqat um qa mātsi'tañwu; noq̄w pan hapi Qahováriwtaqa Hikwsi put ahpiy tihtiwayaqamuy unañwayamuy ep tumalay'tañwu. ⁹ Noq̄w Nicodemus lavayhtiqaqat put aw pañqawu: Noq̄w īi hin pasiwtani? ¹⁰ Noq̄w Jesus lavayhtiqaqat put aw pañqawu: Ya um as Israel-sinmuy tutuqaynaqanikañw īit qa navoti'ta? ¹¹ Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Itam hihta navoti'yunqey yuaatota, pu hihta aw yórikyaqey tuawi'yunwa, noq̄w uma itahtuawiy qa ōmahtota. ¹² Noq̄w kurs nu pay yep qatsit ep hihta hinyunqat umuy āwintaqw uma qa tūtuptsiwe', puyaw tis nu ōveqatsit ep hihta hinyunqat umuy āawnaqw uma hin put tūtuptsiwani? ¹³ Qa hak hapi hisat ōmiqatsit aw wūvi, pas ōveqatsit añqw hawhqa-saa, i' Sinot Tiat ōveqatsit ep qátuhqa. ¹⁴ Noq̄w ura Moses qayēsiwhpuye tsūat himutsokit ep hāyaqw, pan hapi Nu Sinot Tiat pas soon hihta ep qa hāyiwni. ¹⁵ Noq̄w nāp hak inumi tuptsiwhqa qa hovalniwht qatsit qaso'taqat makiwni. ¹⁶ Pi God sinmuy amumi pas unañway'kañw kahkawnaqe, ōviy pas sūkw tiy tavi, nāp hak put aw tuptsiwhqa qa hovalniwht, qatsit qaso'taqat himuy'vani. ¹⁷ Pi God Tiy sinmuy ayo óyaniqat ōviy put añqw tavi, sinmuy hin yukunaniqat qa paniq'ō. ¹⁸ Pi God put Tiyat aw tūtuptsiwayaqamuy amuñem qa hinwat yukut, pumuy mātavi; nīkañw pam put qa aw tūtuptsiwayaqamuy sivintoyniwyaniqat pay pan amuñem yuku, puma put sūkw Tiyat qa aw tūtuptsiwhq ōviy'ō. ¹⁹ Pay i' Tāla tūwaqatsit aw pituqw, sinom put qa nānawaknat, soq qatālat ep hahlayya, puma qalomáhintsatskaqa ōviy'ō. Noq̄w paniqw hapi ōviy God pumuy sivintoynaniqey amuñem yuku. ²⁰ Pi haqam qalomáhintsakqa tālat qa hahlayñwu, piw tālat qa awniñwu, taq nāphisat ka hintsakpiat suhputsniwniqw ōviy'ō. ²¹ Noq̄w pi i' hak pas qaatsat hinmaqa tālat awniñwu; nihqa pam God ōqalayay ahpiy tumaltaqey tunvotnañwu.

Jesus and John

²² Iit atsve pu' Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum Judea-tutskwat ep pitu; nihqa pep pumuy amumum qátuhqa, sinmuy kūyit akw tuvoylalawu. ²³ Noq̄w Salem ahayhp Aenon ep a'nō pāhuniqw, ōviy John pep piw sinmuy kūyit akw tuvoylalawu, ²⁴ Pam nāt sivikimi qa tūviwhqa ōviy'ō. ²⁵ Noq̄w John aw nánatuwnayaqam hakiy hin kwan'ewayhtiniqat ep Jew-sinmuy amumum nāñwuy'yunwa. ²⁶ Noq̄w puma John aw ōkihqa, aw pañqaqwa: Rabbi, ura i' Jordan yupqōyve ūmumnihqa sinmuy kūyit akw tuvoylalawu; noq̄w sinom sohsoyam put aw ōkiwta. Ura um put hakiy lalvaya. ²⁷ Noq̄w John lavayhtiqaqat pañqawu: Kurs hak ōqalat makiwhqa kurs hin qa ōñaqw put makiwni. ²⁸ Pi uma nāp inumi navoti'yunqw ura nu pañqawu: Nu' qa Christ, pay ura nu put apyeve ayatiwa. ²⁹ Kwusi'taqa hapi möönañwniñwu; nopw put kwātsiat wunukañw aw tūqayte', put tōnayay ep pas hinhaqam hahlayhtiñwu. Noq̄w ōviy hapi ihahlayhpi pas hin hintaniqey anhti. ³⁰ Pam soon qa suyhtsepñwat ōqawi'mani; noq̄w nu pay soon qa pevewmani.

He who Comes from Heaven

³¹ Pi ōñaqw pítuhqa hapi pas sohsokmuy amupyevee, noq̄w i' tūwaqatsit añqwnihqa yep qatsit tunatyawta, nihqa yep qatsit tunatyayat yuaatañwu. Ōñaqw pítuhqa hapi pas sohsokmuy amupyevee. ³² Nihqa pam hihta aw yórikkañw, pu navotqey put yuaata; noq̄w qa hak put tuawiyat kwusu. ³³ Tuawiyat kwúsuhqa put hapi akw God pas antsanihqaqat pañqawu. ³⁴ Pi God añqw ayatiwhqa God lavayiyat yuaata; pi God put pas qa tuwanit Hikwsit maki'taq'ō. ³⁵ Pi Naat Tiy aw unañway'taqe, ōviy sohsoq hihta aw

put öqalmaqa. ³⁶ God Tiyat aw tuptsiwhqa hapi pay qatsit qaso'taqat himuy'ta; pu God Tiyat aw qa tuptsiwhqa hapi pas soon qatsit aw yórikni; pánis-sa pi God itsívuat put aw huruiwta.

4

Jesus and the Woman of Samaria

¹ Noqw ima Pharisee-sinom nanaptaqw, yaw Jesus John epnihqe wūhaqnihqamuy sinotakañw, pumuy kūyit akw tuvoylalawu. ² Pay as pi Jesus qa nāp sinmuy kūyit akw tuvoylalawu, pay put aw nánatuwnayaqam pantsatska. ³ Noqw yaw pumuy yan nanaptaqat Jesus navotqe, Judea-tutskwat mātapt, pu Galilee-tutskwat aqw'a. ⁴ Noqw pas pam kurs hin qa Samaria-tutskwat añni. ⁵ Nihqe öviy pam Samariat ep kitsókit Sycar yan mātsiwhqat aw pitu, ura Jacob tiy Joseph hihsaq tutskwat máqahqat áhayhpnihqat aw'i. ⁶ Noqw Jacob nōñanvatñiat pep'e. Noqw Jesus waynumqe māñuiwkañw, patñive qatuptu tāwanasavehaqamo (tāwa navaysikishaqam añhqe qōniwmaq'ö) ⁷ Noqw hak Samariat ep wuhti kuytoqe ep pitu, noqw Jesus put aw pañqawu: Okiw nuy kuynaa. ⁸ (Put aw nánatuwnayaqam kīmihaqami tunöstuiwisa.) ⁹ Noqw pahsat pu Samariat ep wuhti put aw pañqawu: Ya hintaqw öviy um Jew-sinonikañw inumi kuyhtuviñlawu, susmataqpi nuy Samariat ep wuhtiniqö'? Ima Jew-sinom pi Samariat-sinmuy amumum qa hintsatskaqw öviy'o. ¹⁰ Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: As um God kuwahtipuyat mātsi'te', pu hak ūmi kuyhtuviñtaqat hákiyinihqat tuwi'tani. Nen um put aw tūviñtaqw, soon pam uñ kūyit taytaqat qa máqani. ¹¹ Noqw wuhti put aw pañqawu: Meh, tāqa, noqw pi um hihta akw kuyniqey ñastaa, noqw patñi hinurs hötsi. Noqw um put kūyit taytaqat háqamnihqe öviy'o? ¹² Ya um itanay Jacob epnihqe hak pas pávani? Pam pi ura itamuy pay hísathaqam it patñit maqa; nihqe ura nāp put añqw hīhiko, pu tímatu, pu pokmatu. ¹³ Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: It pāhut añqw hikwqa pay piw pānaqmokmantani. ¹⁴ Nikañw ason nu' hakiy kūyit maqaqw, put añqw hikwqa soon hisat pānaqmokni; noqw nu' hakiy kūyit maqaqw, pam kūyi hakiy ahsonve pāhut yamamataqat antani, nen qatsit qaso'taqat aaniwnani. ¹⁵ Noqw wuhti put aw pañqawu: Meh, tāqa, himu as um nuy it kūyit maqaqw, nu pāpu qa pānaqmokni, piw qa añqw kuytomantani. ¹⁶ Noqw Jesus put aw pañqawu: Yupa uhpuwsuñway wiktoo, noqw uma añqwni. ¹⁷ Noqw wuhti lavayhtiqe put aw pañqawu: Nu ñasta puwsuñway'ta. Noqw Jesus aw pañqawu: Pas um súañqawhqe Nu ñasta puwsuñway'ta, kita. ¹⁸ Pi um as tsívothiqamuy puwsuñwta; noqw i' pu' umum qátuhqa pay qa uhpuwsuñwa. Um pañqawhqe súañqawu. ¹⁹ Noqw wuhti put aw pañqawu: Meh tāqa, kurs um hak God lavay'ayaata. ²⁰ Noqw itanam pi it tūkwit ep God aw nānawakna; noqw úmuyniqw pi as sinom soon qa Jerusalem ep God aw nānawaknani. ²¹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Wuhti, um nuy tuptsiwñi, pay nāt uma qa it tūkwit, piw qa Jerusalem ep Inay aw nānawaknaniqat aw pituto. ²² Uma hihta aw nānawaknaqey haknihqat qa navoti'yuñwa; itam pi hakiy aw nānawaknaqey navoti'yuñwa, pi God Jew-sinmuy amuhpiy sinmuy ayo öoyaqw öviy'o. ²³ Nikañw pay nāt aw pituto, híkispi pas aw pitsíwta, pep pu' hakim añ pas antsa Inay aw nāwakinwisqam unañway añqw pas antsay'kahkañw put aw nāwakinwisniqat aw'i. Pi pan hapi hakim Inay aw nāwakinwisnihqamuy pam tuñlay'ta. ²⁴ Pi God hapi Hikwsi; noqw put aw nāwakinwisqam pas soon qa unañway añqw pas antsay'kahkañw put aw nāwakinwisni. ²⁵ Noqw wuhti put aw pañqawu: Antsa yaw hak Messias Christ yan tūñwantiwhqa God añqw pítuniqat nu navoti'ta; ason yaw pam hak pite', itamuy sohsok hihta āawnani. ²⁶ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay nu ūmi yuaataqa hapi pam Messias. ²⁷ Noqw pahsat pu put aw nánatuwnayaqam ökihqe, pam wuhtit amum yuaataqw aw kāwuwaya; noqw qa haqawa put hihta tūviñtaqat, pu sen pam hinoqw put aw yuaataqat put tūviñta. ²⁸ Noqw pahsat pu wuhti wikoroy pep mātapt, kīminihqe, ep sinmuy amumi pañqawu: ²⁹ Kurs

huvam inumum pāmiye', it hakiy tāqat nuy añqaw hihta hinhtiqat sohsok nuy āawnaqat aw uma yórikyani; ya sen qa i' hak Christ? ³⁰ Pahsat pu puma kīnaqw nōñakqe, put aw öki. ³¹ Noqw put ahkwayñap Jesus aw nánatuwnayaqam put aw ö'qalyaqe pañqaw: Nōsaa, Tutuqaynaqa. ³² Noqw pam umumi pañqawu: Pay nu nōvat nōsniqey himuy'taqw, uma put qa tuwi'yuñwa. ³³ Noqw öviy put aw nánatuwnayaqam nānami pañqaw: Ya sen pay hak enem nōvay'va? ³⁴ Noqw Jesus amumi pañqawu: Nu hakiy nuy añqw távihqat tunatyayat hintsake', put tumalayayt yúkiniqw pam pantaqa inuñem nōsiwhqat anta. ³⁵ Noqw ya uma qa pañqaw: Pay nāt nālōq mūmuyawhtuy ep pu' natwani tsovalniwni, kitota? Meh, nu umumi pañqawni: Kurs huvam kwuhpukye', pāvasat añ yórikyaa; pi pay tukwsiwyuñqe tsovalniwniqat aw pitsiwa. ³⁶ Noqw hōhōkqa ahsalawñwu, nihqe soñawnen sinmuy tsovalaqw, puma qatsit qa so'taqat himuy'vayani. Noqw uyhqaniqw, pu hōkqa puma nāma hahlayhtiñwu. ³⁷ Noqw yep hapi yan yuaatiwhqa pas antaa: Suhka uyhq, pu suhka hōqö, ii. ³⁸ Uma haqe' qa maqsontotat añ hōqyaniqat nu aw umuy ayata. Pay pētū añ tumaltotaqw, uma amumum sumitumalay'yuñwni. ³⁹ Noqw kaysiwhqam Samariat ep sinom pep kīve yesqam wuhtit lavaiyat ahpiy Jesus aw tūtuptsiwa, ura pam pañqawu: Pas nu añqaw hihta hinhtiqat pam nuy sohsok āawna. ⁴⁰ Noqw öviy Samariat ep sinom Jesus aw ökihqe, pam pumuy amumum huruhtiniqat put aw nānawakna; noqw pam lōs tāwat añ pep qatu. ⁴¹ Noqw piw nāt pētū kaysiwhqam pas nāp lavaiyat ahpiy put aw tūtuptsiwa; ⁴² Nihqe wuhtit aw pañqawu: Pu' hapi itam tūtuptsiwa, qa uhlayiy ahpiy'o, pi itam pas nāp aw tūqayyuñqe, pas suyan i' hak sinmuy ayo öoyhqa Christnihqat itam nanapta.

Jesus Heals an Official's Son

⁴³ Noqw ahpiy lōs talq pam pañqw ahpiynihqe, Galileet aqw'a. ⁴⁴ Pi God lavay'ayaat nāp tutskway ep qa kaptsiwtanwuqat Jesus nāp pañqawu. ⁴⁵ Noqw pam Galilee-tutskwat ep pituqw, Galilee-sinom put pās taviya, puma pi nuhtum Jerusalem ep nōviwhqat épeqyaqe, put hihta hinhtiqat sohsok aw yórikyaqe öviy'o. ⁴⁶ Noqw Jesus Galileet ep Canat aw piw pitu; pep ura pam kūyit añqw oavalat yuku. Noqw hak pas pavan sinot tiat tiyo Capernaum ep tūtuya. ⁴⁷ Noqw yaw Jesus Judeat añqw Galileet ep pítuhqat naat navota; noqw pam as put ámunnen tiyotiyat qalapsinaniqat pam aw nāwakna, pam okiw mokiwuy aqw pitsiwtaw öviy'o. ⁴⁸ Pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Pas uma añ kātatyhpit hihta tuawi'yuñqat aw qa yórike' soon tūtuptiwani. ⁴⁹ Noqw pas pavan tāqa put aw pañqawu: Tāqa, um okiw itiy nāt qa mokq aqwni. ⁵⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um aqwni, pay uhti qatu. Noqw Jesus put aw hin lavayhtiqat tāqa tuptsiwhqe, pañqw ahpiy'o. ⁵¹ Nihqe öviy pam pahsat atkamiqniqw, tumal'aymat ahsawvayaqe āawnayaqe aw pañqawu: Pay uhti qa mokqe qatu. ⁵² Pahsat pu pam hísatniqw añqwtiqat pam pumuy tūviñta; noqw puma pañqawu: Tāvok tāwanasaproyaqw (tāwa añhqe tsañe'sikis qōniwmaqw) pam mukihoya. ⁵³ Noqw naat navoti'taqw, ura pahsat Jesus put aw pañqawu: Pay uhti qatu, kita. Nihqe öviy pam nāp tuptsiwa, pu kiyat sohsoyam ep yesqamu. ⁵⁴ Noqw Jesus Judeat añqw Galileet ep pitut yan kātatyhpit tumaltaqe pas hímunihqey pahsat lōs namtakna.

5

The Healing at the Pool

¹ It atsve pu Jew-sinmuy nōviwhqayamuy aw pitu; noqw Jesus Jerusalem aqw'a. ² Noqw Jerusalem epeq haqam kanelhötsiwat yan tūnwantiwhqat aqlap patuphaiwta; pam Hebrew-sinmuy amuhkwa Bethesda yan mātsiwhqa; noqw pam tsivót-sikivo tuhöy'ta. ³ Noqw okiw hakim ööyput, pu qapostalyaqam, qayaktaqam pu amuhpa' sūmokput tūtuyyaqam qaan'ewakw hintaqam pañ qatsya, pāhut poniniykuniqat maqaptsi'kahkañwo. ⁴ Pi haqe' qalawmaq, öveqatsit añqw hoñviaya pāmiq hāwe',

put poniniykinawuniqw öviy'ö; noqw pähut poniniykuqw, hak aqw mohti pake' tūyay qalaptuñwu. ⁵ Noqw hak tāqa sunat pakwt nanal sihkay'taqat yahsañwuy añ hihta tūtuyhqa okiw pep qatu. ⁶ Noqw pam wáökiwtaqw Jesus túwahqe, pam hisat pantaqw navoti'taqe aw pañqawu: Ya um qa qalaptuniqey nāwakna? ⁷ Noqw tūtuyhqa lavayhtiqe put aw pañqawu: Tāqa, pi pāhu poniniykuqw, kurs hak okiw nuy aqw pánañwu. Okiw nāt nuy aqw hoytaqw, pay haqawa inupyeve aqw pákiñwu. ⁸ Noqw Jesus put aw pañqawu: Wunuptut, uh'ahpay ömahtat, nakwsuu. ⁹ Noqw pahsat pay tāqa qalaptuqe, ahpay ömahtat, nakwsu. Noqw ép nasuñwintalöñwiwta. ¹⁰ Noqw öviy Jew-sinom qalaptuqat aw pañqawu: Pu' hapi nasuñwintalöñni, um uh'ahpay kinumniqw pam qa súanta. ¹¹ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Pi hak nuy qalapsinaqa inumi pañqawu: Uh'ahpay ömahtat, nakwsuu, kita. ¹² Pahsat pu puma put tūviñtotaqe, aw pañqawu: Noqw ya hak um uh'ahpay ömahtat nakwsuniqat ūmi pañqawu? ¹³ Noqw i' hak qalaptuqa put hákiyniqw qa navoti'ta; sinom pep suhpantaqw Jesus pay ahpiyniqw öviy'ö. ¹⁴ Ahpiy pantaqw Jesus God kíyat ep put túwahqe aw pañqawu: Meh, um hapi qalaptu; um pāpu qaanhtiput qaañ hinmani, taq nāp hisat ka um hihta pas pāpu qalolmat aw pítuni. ¹⁵ Noqw tāqa ahpiynihqe kurs Jesus put qalapsinaqat Jew-sinmuy āawna. ¹⁶ Noqw paniqw öviy Jew-sinom Jesus aw wuktota; nihqe aw put haqami hintsanyaniqey tunatyawyuñwa, pam nasuñwintalöñnit ep it tumaltaqw öviy'ö. ¹⁷ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Nāt Ina pew pahsavo tumalay'ta, noqw öviy nu' piw tumalay'ta, kita. ¹⁸ Yantaqat ahpiy Jew-sinom Jesus nīnayaniqey pas pāpuwat tunatyawyuñwa, pam nasuñwintalöñnit qa hihtata; nit qa put-saa, pas piw pam God put náatnihqat pañqawhqe pas God-nihqey pañsoq nātsoka.

The Authority of the Son

¹⁹ Pahsat pu Jesus lavayhtiqe, amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni? Pas soon Tiat hihta nāp nahpiy hintsakñwu, pas Naat hihta hintsakq, aw tayte' pam put hintsakñwu; pi pam hihta hintsakq Tiat piw put an hintsakñwu. ²⁰ Pi Naat Tiy aw unañway'ta, nihqe hihta hintsakqey sohsok put aw mahtakinta; nihqe pam iit tutmalat epnihqe nāt pas pávanyaqat put aw mahtaknaqw, uma kātayyuñwi. ²¹ Pi Ina so'pumuy ahoy tātaynañwu, pu qatsíhuytañwu; noqw pan hapi piw nu' put Tiat hakiy tātayanik panhtiñwu. ²² Pi Ina qa hakiy hinwat yuykuna; pam put sohsok pantaqat nuy put Tiy aw mātavi, ²³ Sohsoyam nuy kaptsi'yuñwiniqat öviy'ö, pas Inay hin kaptsi'yuñqey pan'i; hak nuy qa kaptsi'taqe piw Inay nuy añqw távihqat qa kaptsi'tañwu. ²⁴ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ilavayiy navotqa, pu Inay nuy añqw távihqat aw tuptsiwhqa hapi qatsit qaso'taqat himuy'ta; noqw God pas soon put hinwat yukunani; pi pam mokiwuy añqw qatsit aw yámakiwtaq'ö. ²⁵ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ima so'pum God Tiyat tōnayat nanaptaniqat aw pítuto, hikis pi pay aw pítuñwa; noqw nanaptaqam yesvani. ²⁶ Pi Ina pas nāp nahpe qatsit pasiwtaqe, pan piw nu put Tiat pas nāp nahpe qatsit pasiwtaniqat pam inuñem yuku. ²⁷ Nihqe nu hin hihta ep yúkumantaniqat nuy öqalmaqa, nu hapi Sinot Tíatniqw öviy'ö. ²⁸ Uma it aw qa pas kāwuwantotani; nāt tūamit añ tañawtaqam sohsoyam itōnay nanaptaniqat aw pítuto. ²⁹ Noqw puma pañqw nõñakni; ima lolmat tumaltotaqam qatsit aw yesvani; noqw pu qalolmat tumaltotaqam hovalniwyaniqey aw yesvani.

Witnesses to Jesus

³⁰ Soon nu nāp nahpiy hihta hintsakni; nu hin navote', put ahpiy hin yúkuñwu, noqw nu hihta suan yúkuñwu, ispi nu qa itunatyay hinhtiniqey tunatyawtat, pas nuy añqw távihqat Inay tunatyayat nu hinhtiniqey tunatyawtañwuniqee. ³¹ Kurs nu pay nāp nātuawi'taniqw, ituawi hapi qa antsani. ³² Pay nuy hákiynihqat pas suhka tuawi'ta; noqw nu navoti'taqw pam nuy suan tuawi'ta. ³³ Ura uma John aw hakimuy ayatota; noqw

pam nuy súan tuawi'ta. ³⁴ Níkañw pay nu sinot nuy hin tuawiyat qa pas antsatañwu; noqw pi as uma ayo nõnakniqat õviy nu yan lavayhti. ³⁵ John pi as pas kopitsoki uwiwitaqa talni'taqat panta; noqw as uma put talniyat ep hahlayyaniqey hihsavo suhtaq'ewya. ³⁶ Níkañw pay John tuawiyat epnihqe himu pas pávannihqa nuy tuwi'ta. Itumala nuy Inay añqw taviwhqat mahtakna. Ina nuy hihta hinhtiniqey yúkuniqat õviy ayataqw, nu put hapi tumalay'ta. ³⁷ Ina nuy añqw távihqa pas nāp nuy hákiyiniqat pañqawu: Uma pi qa hisat put tōnayāt nanapta, piw hin son'iwhqat aw yórikya. ³⁸ Noqw put lavayiat umuh'unañway qa aw tuyqawi'ta, õviy pi pam hapi añqw taviqw, uma put aw qa tūtuptsiwa. ³⁹ Uma tutuvenit ahpiy qatsit qa so'taqat tuway'yunqey wūwantotaqe, õviy put añ puritota; noqw pi pam nuy hákiyiniqat tuawi'ta. ⁴⁰ Noqw uma inumiye' qatsit makiwyaniqey qa nānawakna. ⁴¹ Nu sinmuy tayawinpiyamuy qa nāwakna. ⁴² Pi nu umumi navoti'taqw uma umuh'unañwpeq God aw qa unañway'yunwa. ⁴³ Nu Inay tuñwniyat aw yankañw pituqw, uma nuy qa kwusuya; pay ason hak pas nāp tuñwniy aw yankañw pituqw uma pay soon put qa kwusayani. ⁴⁴ Ya uma hin tūtuptsiwani? Oviypi uma nānañaqw tayawinpit tuñlay'kahkañw tayawinpit God-sa añqwnihqat qa tunatyawyunwa. ⁴⁵ Uma umuh'unañwpeq qa pan wūwantotani: Pam Nay aw itamuy qaantaqat ep tūkopanani. Pay suhka umuy pantsakni, aw umuhtaqa'nañwa, Moses. ⁴⁶ Pi uma as Moses tūtuptsiwe', soon nuy qa tūtuptsiwani, pi pam nuy pēna. ⁴⁷ Níkañw kurs uma put pēniyat qa tūtuptsiwe', ya uma hin ilavayiy tūtuptsiwani?

6

Jesus Feeds the Five Thousand

(Mt 14.13-21; Mr 6.30-44; Lk 9.10-17)

¹ Iit atsve pu' Jesus Galileet ep wuhkovatuphat Tiberias yan piw túnwantiwhqat ayoqwat yama. ² Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam put añkya, pam tūtuyyaqamuy amuhpa' kātatahpiy tumaltaqw aw yórikyaqe õviy'o. ³ Noqw Jesus tsomomiq wupqe, put aw nānatuwnayaqamuy amumum pepeq qatuptu. ⁴ Noqw Jew-sinmuy tuiwiam Amutsva-Yūmosanihqat ep nõviwhqat aw hayiñwiwta. ⁵ Noqw Jesus kwuhpukqe, sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy put aw õkiwtaqamuy amumi yórikqe, Philip aw pañqawu: Ya itam sen haqam tunõstuiyaqw ima nõnõsani? ⁶ Noqw pay pam put aw hin hepqe õviy kita, pay pi as pam hinhtiniqey nāp navoti'taqe õviy'o. ⁷ Noqw Philip put aw pañqawu: Pay as pi kurs itam lõp sunat sivat akw pōlavikit tuiye', itam nāto kurs hin pumuy sohsokmuy hiñsakw nopnayani. ⁸ Noqw suhka put aw nānatuwnaqa Andrew, it Simon Peter tupkoat, Jesus aw pañqawu: ⁹ Hak yep tiyohya tsivot sōhōvosvōlavikit nitkay'va, pu lõqmuy tsākw pākiwhtuy; noqw ya pam sinmuy kaysiwhqamuy amumi hímuu? ¹⁰ Noqw Jesus pañqawu: Uma sinmuy yesvanayani. Noqw pep a'nō tūsaqa; noqw õviy sinom pañ yesva, tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqam tahtaqtu. ¹¹ Pu Jesus pōlavikit õmahtaqe, put ep hihlayhtit, put aw nānatuwnayaqamuy amumi put oya; noqw puma añ yesqamuy amuhpa put o'ya, pu pākiwhtuy piwu, hihsa'haqam nānawaknaqat pahsa. ¹² Noqw pumuy õõyaqw, pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Uma yónoyhput akwsinwqat tsovalayani, noqw qa himu hovalniwni. ¹³ Noqw õviy puma tsivot sōhōvosvōlavikit añqw yónoyhput nõnõsaqamuy akwsinwpuymuy tsovalayaqe, pakwt lõq sihkay'taqat tutsáysivut añ opomnaya. ¹⁴ Noqw Jesus kātatahpiy tumaltaqw, sinom aw yórikyaqe, pañqawu: Pay kurs pas antsa i' tāqa God lavay'ayaat tūwaqatsit aw pitúnika. ¹⁵ Noqw puma put awye', pas õqalay akw put moñwtapyaniqat Jesus māmatsqe pay nāla piw tsomot aqwhaqamii.

Jesus Walks on the Water

(Mt 14.22-33; Mr 6.45-52)

¹⁶ Noqw tapkiqw put aw nánatuwnayaqam wuhkovatuphat aw hanhqe, ¹⁷ Pākihut aqw yuñt pāvaqe Capernaum aqwy; noqw nuñwu qatālawvaqw, nāt Jesus qa pitu. ¹⁸ Noqw pumuy panwisq, a'nō hukvaqw pāhu a'nō hoñvanta. ¹⁹ Noqw òviy puma pāhut añqe' kwetstiwisqe payhp, sen nālöp tutskwatuwanit pahsavohaqami hoyóyoykuyaqw, Jesus pāvaqe waymakañw pākihut aw hayiñwna. Noqw pam panmaq, puma put tutwaqe pas tsātsawna. ²⁰ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay nūu, uma qa tsawiniwyuñwni. ²¹ Pahsat pu puma hahlayhtotiqe, put pākihut aqw panaya; noqw pahsat pay pākihu pumuy haqami hoyóyototaqat aqw pitu.

The People Seek Jesus

²² Noqw qavoñvaqw sinom wuhkovatuphat ayaqwat huruhtotiqam ura pay suhka pākihu pápiqniqw put u'naya; noqw ura Jesus aw nánatuwnayaqam put aqw yuñqw, pay ura Jesus pumuy qa amumum put aqw paki, noqw pay puma nanalt ahpiyya. ²³ Noqw pay pētu pākihu Tiberius añqwayaqam pañso öki, ura Tutuyqawhqa haqam pōlavikit ep hahlayhtit tūnopnaqat pañsoo. ²⁴ Noqw sinom Jesus-nikañw pu put aw nánatuwnayaqamuy pep qa tutwaqe, pākihut añ yuñt, Jesus hepwisqe Capernaum ep öki.

Jesus the Bread of Life

²⁵ Nihqe puma wuhkovatuphat yupqöyveq put tutwaqe, aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, ya um hisat peqw pitu? ²⁶ Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Uma kātutmalat aw yórikyaqey qa paniqw nuy hepnumya, pi uma pōlavikit nōñōsaqe ööyave öviy'o. ²⁷ Uma nōsiwhqat pay sūlawhtiñwuqat qa put öviy tumalay'yuñwni. Uma nōsiwhqat qatsit qaso'taqat aniwnaqat öviy tumalay'yuñwni; put hapi nu' Sinot Tiat umuy máqani. Pi Ina God öqalay akw nuy tuvoylata. ²⁸ Noqw puma put aw pañqaqwa: Noqw itam hihta tumalat hintsatske' God tayawnayani? ²⁹ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Uma hapi hakiy God añqw távihqat aw tūtuptionsiwe', yan God tayawnayani. ³⁰ Pahsat pu puma put aw pañqaqwa: Noqw ya um hihta akw put pantaqat itamumi mahtaknaqw itam aw yórikye' ūmi tūtuptionsiwani? Um hihta tumalay'ta? ³¹ Itanam pi ura qayēsiwhpuve hihta mennat nōnova; öviy pi yan pey'ta: Pam öveqatsit añqw pumuy tunōsmaqa, yan'i. ³² Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Qa Moses pūt pōlavikit öveqatsit añqw umuy maqa; noqw Ina hapi pas antsa pōlavikit öveqatsit añqwnihqat umuy maqa. ³³ Pi öveqatsit añqw hawhqa hapi God añqw pōlavikit anta, pam hapi sinmuy qatsit huylawu. ³⁴ Pahsat pu puma put aw pañqaqwa: Tutuyqawhqa, um okiw sutsep itamuy it pōlavikit huylawni. ³⁵ Noqw Jesus amumi pañqawu: Nu hapi pōlaviki hakiy qatsit máqañwuqa; inumi pítuhqa soon hisat tsōñmokni, pu inumi tuptionsihqa soon hisat pānaqmokni. ³⁶ Noqw pi nu ura umumi pañqawu: Uma as inumi yórikyakahkañw qa tūtuptionsiwa. ³⁷ Sohsoyam Inay añqw inumi noiwayaqam inumiyani, noqw ason hak inuminiqw, soon nu put ayo tūvani. ³⁸ Nu qa nāp itunatyay hintsakniqe öveqatsit añqw hāwi, nu Inay nuy añqw távihqat tunatyayat hintsakniqe öviy'o. ³⁹ Noqw i' hapi Inay nuy añqw távihqat tunatyaata: Nu sohsokmuy hakimuy put ahpiy inumi noiwayaqamuy qa hihtawat kwayht, nuhtuñk talōñvaqat ep pumuy ahoy tātaynani. ⁴⁰ Noqw i' hapi nuy añqw távihqat tunatyaata: Sohsoyam Tiyat aw yórikyakahkañw, put aw tūtuptionsiwaqam qatsit qaso'taqat makiwyani; noqw nu nuhtuñk talōñvaqat ep pumuy ahoy tātaynani. ⁴¹ Pahsat pu Jew-sinom put aw qayan unañway hiñqaqwa, pam pōlaviki öveqatsit añqw hawhqe ura pañqawhqe öviy'o. ⁴² Nihqe puma pañqaqwa: Ya qa i' Jesus, it Joseph tíata? Itam put náyat-nikañw pu yuyat pumuy tuwi'yuñwa. Noqw ya hintaqw öviy pam öveqatsit añqw hawhqe pañqawlawu? ⁴³ Noqw öviy Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Uma qa nānahpa' qaán umuh'unañway hiñqaqwani. ⁴⁴ Pas Ina nuy añqw távihqa hakiy pan unañwtoynaqw, pam-sa inumini; noqw nu nuhtuñk talōñvaqat ep put ahoy tātaynani. ⁴⁵ Pi ura God lavay'aymuyatuy pēniyamuy

añ yan pey'ta: Pu puma sohsoyam God añqw tutuqayyani, yan'i. Paniqw òviy sohsoyam Inay añqw nanaptakañw pu tūqayyaqam inumi òkiwta. ⁴⁶ Pay ka hak hisat Inay aw yóriqat nu qa pañqawu, hal i' hak God añqw pítuhqa, pam-sa Inay aw yóriki'ta. ⁴⁷ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Inumi tuptsiwhqa hapi qatsit qaso'taqat pay makiway'ta. ⁴⁸ Nu hapi pòlaviki sinmuy qatsit máqañwuqa. ⁴⁹ Pay as pi umanam qayèsiwhpuve hihta mennat nònòsat, pay qa yēse. ⁵⁰ Nu hapi i' pòlaviki òveqatsit añqw hawhqa, it pòlavikit añqw nòsqa qa mokniqat òviy'o. ⁵¹ Nu hapi taytaqa pòlaviki òveqatsit añqw hāwi; it pòlavikit añqw nòsqa sutsep qátuni. Noqw nu pòlavikit lavayhtiqe itokoy pañqawu; put hapi nu sinmuy amuñem távini, puma yesniqat òviy'o. ⁵² Noqw òviy Jew-sinom put ep nāñwuy'yuñqe, pañqaqwa: Ya sen i' hin itamuy tokoy nopnani? ⁵³ Pahsat pu Jesus amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Pas uma Sinot Tiyat tokoyat qa nònòsakañw, pu put unwáyat qa hikwye' uma umuh'unañwpeq qatsit ñastayani. ⁵⁴ Itokoy tūmoytakañw, pu iuñway hīhikwqa hapi qatsit qa so'taqat pay himuy'ta, noqw nu nuhtuñk talòñvaqat ep put ahoy tātaynani. ⁵⁵ Pi itoko pas antsa nòsiwhqa, pu iuñwa pas antsa hīhikwqa. ⁵⁶ Itokoy tūmoytakañw pu iuñway hīhikwqa inuhpe qatu; noqw nu put ep qatu. ⁵⁷ Pi Ina qátuhqa nuy añqw tavi; noqw nu put ahpiy qatu; noqw pay pan hapi hak nuy tūmoytaqa nuy akw qátuni. ⁵⁸ I' hapi pám himu pòlaviki òveqatsit añqw hāwi; pam it mennat umunamuy amuhpiy nòsiwhqat qa panta; ura puma put añqw nònòsat, pay qa sutsep yēse. It pòlavikit añqw nòsqa hapi pas sutsep qátuni. ⁵⁹ Pam Capernaum ep tsotsvalkive sinmuy tutuqaynakañw, yan lavayhti.

The Words of Eternal Life

⁶⁰ Noqw òviy kaysiwhqam put aw nánatuwnayaqam it nanaptaqe pañqaqwa: Pam hihta pas nuhtsel'ewakw itamuy tutuqayna; ya sen hak añ kuytani? kitota. ⁶¹ Noqw put aw nánatuwnayaqam it ep qaan'unāñway hiñqaqwaqw, Jesus unāñwpeq navoti'taqe, amumi pañqawu: Ya i' umumi qalomátòqti? ⁶² Noqw tis kurs ka nu Sinot Tiat òveqatsit ep qátuñwuqey aqw wuptoqw, uma aw yórikye', pahsat uma hin wūwayani? ⁶³ Pi Hikwsi hapi hakiy taytoynañwu; hakiy tokoat qa hihta ápiniñwu; nu umumi hihta lavayhtiqw, pam pantaqa hikwsit añqwnihqe sinmuy qatsihuylawu. ⁶⁴ Noqw pi uma haqawat qa tūtuptsiwa. Pi hakim put aw qa tuptsiwni'yuñqat Jesus pay navoti'ta, pu hak momñwituy amumi put mātapniqata. Pam sinmuy tutuqaynativaqey añqaqw pūvut sohsok navoti'ta. ⁶⁵ Pahsat pu pam pañqawu: Paniqw hapi òviy nu ura umumi pañqawu: Pas Ina hakiy qa pan unāñwtoynaqw, soon pam hak inumini. ⁶⁶ Yantaqat atsve put aw nánatuwnayamuy amuñaqw wūhaqnihqam put mātatve; nihqe pāpu qa amum hinnumya. ⁶⁷ Noqw pahsat pu Jesus imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amumi pañqawu: Noqw ya uma nuhtum inuñaqw ahpiyyani? ⁶⁸ Noqw pahsat pu Simon Peter lavayhtiqe pañqawu: Tutuyqawhqa, noqw itam hakiy awyani? Pi um pi lavayit qatsit qaso'taqat aniwnaqat lalvaya. ⁶⁹ Noqw pay itam tūtuptsiwaqe, um pas pam hak Christ God qátuhqat Tiatnihqat qapēvewnaya. ⁷⁰ Noqw Jesus amumi pañqawu: Ya nu umuy pakwt lōq sihkay'taqamuy qa namorsta? Noqw uma haqawa Nukpanat akw tuyqawiwta. ⁷¹ Pam hakiy Simon tiyat Judas Iscariot pañqawu. Pam hapi as imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amumum tōnawkañw Jesus momñwituy amumi mātapniniqw òviy'o.

7

Jesus and His Brothers

¹ Yantaqat atsve pu' Jesus Galileet ep hinnuma, Jew-sinmuy put nīnayaniqey tunatyawyuñqw, òviy pam Judeat ep qa hinnumniqee. ² Noqw Jew-sinom hisat nanalt talòñvaqat añ kihsit añ yesñwuqat aw pituto. ³ Noqw òviy Jesus tupkomat put aw pañqaqwa: Yupa, Judeat aqw'a, noqw ūmi nánatuwnayaqam un hihta hintsakqat aw

nuhtum tāyuñwini. ⁴ Qa haq pi hak nātuwiwniqey nāwaknaqa nanauyve tumalay'tañwu. Kurs um pas antsa iit hintsake', um nuhtumi nāmahtaknani. ⁵ Hikis pi put tupkomat put aw qa tuptsiwni'yuñqe òviy yan aw lavayhtoti. ⁶ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nāt ituwaniy aw qa pitu; nawus pi umuhtuwaniy aw sutsep pitsíwta. ⁷ Pay yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam soon qa umumi unañway'yuñwini; inumi pi qayan unañway'yuñwa, puma qalomáhintsatskaqat nu pañqawlawhq òviy'ò. ⁸ Pay pi uma nōviwhqat aqwyani, nu' pay nāt qa aqwni, nāt ituwaniy aw qa pas pas pitu. ⁹ Yan pam pumuy amumi lavayhtit, pay hāk Galileet ep huruhti.

Jesus at the Feast of Tabernacles

¹⁰ Nikañw ason put tupkomat pas aqwyaqw, pahsat pu pam tuwat nōviwhqat aqw'a, nikañw pay qa nuhtumnit pay hihin nanauyvee. ¹¹ Noqw òviy Jew-sinom nōviwhqat epeq put hepnumyaqe pañqaqwa: Ya pam háqamo? ¹² Noqw sinom put hihin lavayta; noqw haqawat pañqaqwa: Pas as pam lolma; noqw pētu pañqaqwa: Qae, pam nuhtumi yēlawu. ¹³ Noqw pay puma nanayuve put lavayta, puma Jew-sinmuy mamqasyaqe òviy'ò. ¹⁴ Noqw nōviwhqat nālōs talōnni'maqw, Jesus God kīyat awnihqe, pep sinmuy tutuqayna. ¹⁵ Noqw Jew-sinom kātayyuñqe pañqaqwa: Ya i' qa tutuqayñwunikañw hin tutuvenit tuwi'ta? ¹⁶ Noqw Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Pay itutuqayhpi qa inuhpiy'ò, pam nuy añqw távihqat ahpiy'ò. ¹⁷ Put tunatyayat hinmaniqey tunatyawtaqa itutuqayhpiy háqaqwnihqat māmatsni, sen pam God añqwnihqata, sen pay nu nāp nahpiy yuaataqata. ¹⁸ Kurs nu nāyuaate', ka nu tayawniwniqey tuñlay'tani; nikañw kurs nu Inay nuy añqw távihqat tayawniwniqat tunatyawte', pahsat pu nu pas soon atsātani, noqw himu qasuantaqqa inuhpe súlawni. ¹⁹ Puyaw umuy hin hinwisniqat Moses umumi qa tutapta? Noqw uma qa haqawa put tutavoyat an hinma. Uma pi nuy nīnayaniqey anyuñwa. ²⁰ Noqw sinom lavayhtotiqe aw pañqaqwa: Kurs um nukpanhikwsit akw tuyqawiwta. Ya hak uñ nīnaniqey anta? ²¹ Jesus amumi pañqawa: Ura nu sūs nasuñwintalōnnit ep hihta tumaltaqw, uma sohsoyam kātayyuñwa. ²² Pu òviy pi piw tiyohya poñotkiwmantaniqat Moses umumi tutapta. (Pam qa Moses ahpiy panta, pas itanamuy amuhpiy pan yukiwta.) Noqw uma nasuñwintalōnnit ep hakiy poñotkuyañwu. ²³ Noqw uma Moses tutavoyat anhtotiniqey nānawaknaqe, nasuñwintalōnnit ep hakiy poñotkuyanik pantsatsnañwu. Noqw kurs uma pantotiniq, uma hinoqw inumi tu'qawyuñwa, nu nasuñwintalōnnit ep hakiy qalapsinaq'ò? ²⁴ Uma pay hihta hin son'iwhqat pan put hin yukunayañwu, as uma pam hin pas antsa hintaqat pan put yukunayanikahkañwo.

Is He the Messiah?

²⁵ Pahsat pu haqawat Jerusalem ep ki'yuñqam pañqaqwa: Ya puma qa it nīnayaniqey tunatyawyuñwa? ²⁶ Noqw meh, pam qa tuhtuskañw yuaataqw, puma aw qa hiñqaqwa. Ya sen momñwit pay it Christnihqat suyan navoti'yuñwa? ²⁷ Qae. Pi itam it tāqat háqaqwniqw navoti'yuñwa; noqw pi Christ pituqw, qa hak put haqaqw pituqw navoti'tani. ²⁸ Pahsat pu Jesus God kīyat ep sinmuy tutuqaynakañw, kēew pañqawu: Uma nuy tuwi'yuñwa, pu nuy háqaqwnihqat navoti'yuñwa. Noqw nu' hapi qa nāp itunatyay pitu. Pi i' hak pas antsanihqa nuy añqw tavi. Noqw put hakiy uma qa tuwi'yuñwa. ²⁹ Noqw nu' pi put tuwi'ta; pi nu' put añqw pítuhqee; noqw pam nuy añqw tavi. ³⁰ Pahsat puma as put nuayaniqey anhtoti. Noqw pay qa hak aw may'ta, nāt tuwaniyat aw qa pituqw òviy'ò. ³¹ Noqw pay sinmuy amuñaqw kaysiwhqam put aw tūtuptsiwaqe pañqaqwa: Ya sen Christ hisat pite', it tāqat tutmalayat epnihqe pas pavan kāhintsakni?

Guards Are Sent to Arrest Jesus

³² Noqw yaw sinom nānahpa' nauyhiñqaqwaqat Pharisee-sinom nanaptaqe, God awwat mohpeq momñwituy amumum hoñviaymuy put aw hōnaya, put nuayaniqat òviy'ò. ³³ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nāt nu hihsavo umumum yantat, nuy

añqw távihqat awni. ³⁴Noq̄w uma as nuy hepyat, soon nuy tutwani; pu nuy haqaminiqw uma kurs hin pañsoyani. ³⁵Pahsat pu Jew-sinom nānami pañqaqwa: Ya sen i' haqamini? Ya hintaqw itam kurs hin put tutwani? Ya sen pam pay qa-Jew-sinmuy amuhpa' itahsinmuy ahtsawaliwtaqamuy amuminen, qa-Jew-sinmuy tutuqaynani? ³⁶Ya sen hiñqawhqe pañqawu: Uma as nuy hepyanikahkañw, soon nuy tutwani; pu piw nuy haqaminiqw uma kurs hin pañsoyani, kita?

Streams of Living Water

³⁷Noq̄w nōviwhqat ep nuhtuñk wukotalōñvaqat ep Jesus wunuptut, pas kēew pañqawu: Pānaqmokiwtaqa inuminen hikwni. ³⁸Inumi tuptsiwni'taqat ahsonñaq̄w kūyi taytaqa munvamantani; tutuvenit hin lavayhtiqtat pan'i, pam kita. ³⁹Pam yan lavayhtiqtat it Hikwsit pañqawu, put hapi hakim Jesus aw tuptsiwyaqam ason makiwyani. Qahováriwtaqa Hikwsi nāt nuhtumi qa noiwa, nāt Jesus qa pas pas hímuniwhitiqw ōviy'o.

Division among the People

⁴⁰Noq̄w ōviy kaysiwhqam sinom it yan lavayit nanaptaqe pañqaqwa: Pay kurs pas antsa i' hapi God lavay'ayaat pas pávannihqa. ⁴¹Noq̄w pētū pañqaqwa: Pay i' pas pam Christ. Noq̄w haqawat pañqaqwa: Ya Christ yaw Galileet añqw yámakni? ⁴²Puyaw tutuveni qa pan lalvaya: Ura Christ David ahpiy aniwhtini, pu Bethlehem kitsókit añqw yámakni, ura David haqam qátuñwuqat añqō'? ⁴³Noq̄w ōviy sinom Jesus ep nātsiki. ⁴⁴Noq̄w haqawat as put nuayaniqey nānawaknaq̄w, pay qa hak put aw may'ta.

The Unbelief of the Jewish Leaders

⁴⁵Pahsat pu ima hoñvia'yat God awwat mohpeq momñwituy amumi-nikañw, pu Pharisee-sinmuy amumi ōkiqw, puma pumuy amumi pañqaqwa: Ya uma hinoq̄w qa wikvaya? ⁴⁶Noq̄w hoñvia'yat pañqaqwa: Pas qa hak tāqa hisat it tāqat an yuaata. ⁴⁷Pahsat pu Pharisee-sinom pumuy amumi pañqaqwa: Noq̄w ya uma nuhtum ūnatoti? ⁴⁸Ya hakim momñwituy sen Pharisee-sinmuy amuñaq̄w put aw tūtuptsiwa? ⁴⁹Ima sōqavuñwsinom tutavot qa tuwi'yunqam pi pay qalolmat makiway'yuñwa. ⁵⁰Noq̄w Nicodemus, ura Jesus aw mihikq pítuhqa, pumuy amumum sinoiwtaqa amumi pañqawu: ⁵¹Hakim nāt hakiy aw qa tūqayyuñwt, pu put hihta hinhtiqtat nāt qa nanaptat, pay eñem hin yukuyamantaniqtat ya itahtutavo pan yukiwta? ⁵²Noq̄w puma lavayhtotiqtat put aw pañqaqwa: Noq̄w ya um piw Galileet añqw sino? Tutuvenit añ pupre', um navotni, qa hak God lavay'ayaat Galileet añqw yámakni. ⁵³Noq̄w sohsoyam nanap kiy añqe'ya.

8

The Woman Caught in Adultery

¹Noq̄w Jesus tsomot Olivet yan mātsiwhqat aw'i. ²Pu suits talavay pam piw God kīyat aw paki, noq̄w sinom sohsoyam put aw ōkiqw, pam qatuptuqe pumuy tutuqayna. ³Noq̄w tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum hakiy wuhtit qa nāp himuy amum hintsakkañw nūansaniwhqat put aw wikvaya; nihqe puma put nāsave taviyat, ⁴Jesus aw pañqaqwa: I' wuhti qa nāp himuy amum hintsakkañw nūansaniwa, nāt pas hintsakkañwo. ⁵Noq̄w Moses hapi tutavot ep itamuy pas ayataqe, hakim hakiy pan hintsakqat tatatupninayaniqtat pañqawu. Noq̄w uñniqw hintani? ⁶Pay puma Jesus aw hin hepyaqe, aw put hihta nēveltoynayaniqey ōviy yan lavayhtoti. Noq̄w pay Jesus motoltit, malatsiy akw tutskwava penta, suhpan qa navotqey pan'i. ⁷Noq̄w ōviy puma put pas tūviñlalwaq̄w, pam kwuhpukqe amumi pañqawu: Pay pi haqawa umuñaq̄w pas qa hihtakw hintaqa put mohti owat aw tūvani, kitat, ⁸Pu piw motoltiqtat, tutskwava penta. ⁹Noq̄w nanaptaqam qaanhinwisqey unañwpeq sunvoti'kahkañw, nānap pañqw nōñantiva, suswukoq̄w añqw hoyoyoykuyakañw nuhtuñknihqat aq̄w pahsavoo, noq̄w Jesus wuhtit nāsave wúnuhqat amum nāla akwsiñwu. ¹⁰Noq̄w Jesus kwuhpukqe,

pay wuhtit nāla epniqw, pam put aw pañqawu: Wuhti, ya uñ hihta nēveltoynayaqam haqamiya? Ya qa hak uñ mokniqat uñem hin yuku? ¹¹ Noqw pam put aw pañqawu: Pay qa hak'i, Tutuyqawhqa. Noqw Jesus aw pañqawu: Pay nu piw uñem qa pan yuku; um ahpiynen, pāpu qaanqatsit qe'ni.

Jesus the Light of the World

¹² Pahsat pu Jesus piw pumu amumi pañqawu: Nu hapi sinmuy amumi tāla; inuñk hinmaqa qatalpuva soon hinmani; pam qatsit aw tālat añ hinmani. ¹³ Noqw òviy Pharisee-sinom put aw pañqawu: Um nātuawi'ta; uhtuawi qa súanta. ¹⁴ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay as pi nu nāp nātuawi'taqw, pay ituawi súanta; pi nu haqaww pítukañw pu haqaminiqey navoti'ta. Noqw uma pi nuy haqaww pítuhqat, pu nuy haqaminiqat qa navoti'yuñwa. ¹⁵ Uma pay sinmuy amún hihta hin yukuyañwu, nu qa hakiy eñem hin yuyku. ¹⁶ Pu nāmahin pi as kurs nu hakiy eñem hin yuke', nu suan yúkuñwu, pi nu qa nālaa, Inay nuy añqw távihqa inumuma. ¹⁷ Noqw ura kurs pi lōyōm hihta tuawi'taqw, tuawiam súantañwuqat umuhtutavoy añ pan pey'ta. ¹⁸ Noqw nu suhka nātuawi'ta, noqw pu Ina nuy añqw távihqat nuy hákiyñiqat tuawi'ta. ¹⁹ Pahsat pu puma put aw pañqawu: Noqw una háqamo? Noqw Jesus amumi pañqawu: Uma itamuy qa tuwi'yuñwa-nūyu, pu Inayu; pi as uma nuy tuwi'yuñwe', soon piw Inay qa tuwi'yuñwni. ²⁰ Yan Jesus sivatatañpit ep yuaayku, God kíyat ep sinmuy tutuqaynakañwo; noqw qa hak put aw may'ta, nāt tuwaníyat aw qa pituqaw òviy'o.

You Cannot Go Where I Am Going

²¹ Pahsat pu Jesus piw amumi pañqawu: Nu ahpiyni; noqw uma as nuy hepyani, nikañw uma umuqaanhtipuy añ hinwiskahkañw so'ni. Nuy haqaminiqat uma kurs hin pañsoyani. ²² Pahsat pu Jew-sinom pañqawu: Ya pam hinoqw itam kurs hin put haqaminiqat pañsoyaniqat pañqawu? Ya sen pam nāninani? kitota. ²³ Pu pam amumi pañqawu: Uma yañqw tūwaqatsit añqwya; nu òñaq'ò; uma yep qatsit ahpiyya, nu qa yep qatsit ahpiy'o. ²⁴ Paniqw hapi òviy nu umumi pañqawu: Uma umuqaanhtipuy añ hinwiskahkañw so'ni; pi uma nuy hakniñiqey pañqawhqa qa tūtuqsiwe', uma umuqaanhtipuy añ hinwiskahkañw so'ni. ²⁵ Pahsat pu puma put aw pañqawu: Ya um hak hímuu? Noqw Jesus amumi pañqawu: Pay nu ura mohtihq umuy put āawna. ²⁶ Nu as nihtiwhtaqaat hihta ep umuy hin lavayhtini, pu umumiq hiñqawni; noqw i' hak nuy añqw távihqa pas qa atsa; noqw nu put añqw hihta navotqey nuhtumi yuaata. ²⁷ Pam pumuy amumi Nay lavayhtiqat puma qa māmatsya. ²⁸ Pahsat pu Jesus amumi pañqawu: Ason uma nuy Sinot Tiyat nahoyehtsit ep hahye', pep pu' uma nuy hákiyñiqat nanaptani, pu nu qa nāp nahpiy hihta hintsakqata; Ina inumi hin tutaptaqat nu pan hintsaki. ²⁹ Pu nuy añqw távihqa inumuma. Ina nuy qa naltavi, nu yūmosa unañwve hinmaqaw òviy'o. ³⁰ Yan pam lavayhtiqw, kaysiwhqam put aw tūtuqsiwa.

Free Men and Slaves

³¹ Pahsat pu Jesus Jew-sinmuy put aw tūtuqsiwaqamuy amumi pañqawu: Uma ilavayiy añ hinwise', pep pu' uma pas antsa inumi nānatuwnayaqamyani. ³² Nen uma navotit pas antsaniñiqat tuwi'yuñwni, noqw pam navoti umuy qenivo óyani. ³³ Puma lavayhtotiqe put aw pañqawu: Itam Abraham tímatu; niñqe itam qa hisat hakiy aw tūwik'iwyuñwa; noqw hintaqw òviy itam qenive oyiwyuñwniqat um pañqawu? ³⁴ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Qaantsakqa hapi qaanhtiput aw tūwikiniñwu. ³⁵ Noqw tūwiki pi qa sutsep kīve ki'tañwu, pi ki'taqat tiat pep pas sutsep ki'tañwu. ³⁶ Noqw òviy kurs Tiat umuy qenivo oyaqw, uma hapi pas antsa qeniveyani. ³⁷ Pas as pi uma Abraham tímatniqw nu navoti'ta; noqw pi uma nuy nīnayaniqey tunatyawyuñwa, ilavayi umu'unañwpeq qa haqam qeni'taqw òviy'o. ³⁸ Pi nu Inay amum qátuhqe, hihta aw yórikqey umumi yuaata; noqw pu uma umunay

amum yeskañw pam hihta hintsakqat uma aw yórikyaqey put tuwat hintsatska. ³⁹ Puma lavayhtotiqe aw pañqaqwa: Abraham itanaa. Jesus amumi pañqawu: Pi as uma Abraham tímatnen, soon qa Abraham hintsakpiyat hintsatskani. ⁴⁰ Noqw uma soq tuwat nuy nīnayaniqey tunatyawyuñwa, ispi nu God añqw lavayit pas antsanihqat navotqey umuy āawnaq'ō. Abraham pi qa pan hinhti. ⁴¹ Uma umunay hintsakpiyat hintsatska. Pahsat pu pumuy put aw pañqaqwa: Itam qa tuskapqatsit ahpiy tihtiwyā, itam sūkw nay'yuñwa, it God. ⁴² Noqw Jesus amumi pañqawu: Pi as God umunayniqw soon uma inumi qa unañway'yuñwni, pi nu God añqw yámakqe put añqw pitu; pi nu qa nāp itunatyay añq'ō; pi God nuy añqw tavi. ⁴³ Ya uma hinoqw ilavayiy qa māmatsya? Ispi kurs hin uma ilavayiy aw tuqayvastotanigee. ⁴⁴ Uma umunay Nukpanat ahpiy aniwhti, nihqe uma umunay tunatyayat hintsatskanigey nānawakna. Pam yayhniwhqat añqaw tuqwyanta; himu pas antsanihqa put ep sūlawniqw, ōviy pam antsanihqat ep qa huruhti; pam atsáte', nāp himuy lavayhtiñwu; pam a'nō átsanihqqe, pas atsat aaniwnaqa. ⁴⁵ Noqw pay soq pi nu umumi pas qa atsat lavayhtiqw, ōviy uma nuy qa tūtuptionsiwa. ⁴⁶ Haqawa uma nuy hihta ep qaanhtiqat pas súañqawni? Noqw kurs nu pas qa atsat umumi lavayhtiqw, ya hinoqw uma nuy qa tūtuptionsiwa? ⁴⁷ God ahpiynihqa God lavayiyat navotñwu', noqw paniqw ōviy uma put qa nanapta, uma qa God ahpiy aniwhtiqe ōviy'o.

Jesus and Abraham

⁴⁸ Pahsat pu Jew-sinom lavayhtotiqe put aw pañqaqwa: Noqw pay itam súañqawaqe, um Samariat añqw sínonihqe nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqat pañqaqwa. ⁴⁹ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Nu qa nukpanhikwsit akw tuyqawiwta; nu Inay kaptsi'taqw uma nuy qa kaptsi'yuñwa. ⁵⁰ Pu nu inumi kātayyuñwniqat qa tunatyawta; pay ason pas suhka put tunatyawta; nihqe pam itamuhtsave hinwat yúkuni. ⁵¹ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ilavayiy an hinmaqa soon mokiwy ep pítuni. ⁵² Pahsat pu Jew-sinom put aw pañqaqwa: Pu' hapi itam pas suyan nanaptaqw um nukpanhikwsit akw tuyqawiwta. Abraham mōki; pu God lavay'aymat piw soa; noqw um piw nāt pañqawu: Ilavayiy an hinmaqa soon mokiwy ep pítuni. ⁵³ Ya um itanay Abraham epnihqe hak pas pávani? Pam pi pay qa qatu; pu God lavay'aymat piw qa yēse. Ya um hak hímunihqey nāmi wūwanta? ⁵⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Kurs nu pay nāp nātsokananiqw pay pam qa hihta hihkay'tani; noqw pi Ina nuy tsokanañwu; noqw uma put aw yanyuñqey pañqaqwa. ⁵⁵ Noqw pi uma put qa tuwi'yuñwa; noqw nu put tuwi'ta; nihqe ōviy kurs nu put qa tuwi'taqey pañqawe', nu umún átsani; noqw pi nu put tuwi'taqe, put lavayiyat an hinma. ⁵⁶ Umuna Abraham iqatsiy aw yórikniqey put ep hahlayi; nihqe pam aw yórikqe hahlayhti. ⁵⁷ Pahsat pu Jew-sinom put aw pañqaqwa: Um nāt qa lōp sanat pakwt sihkay'taqat yahsañwni'kañw, ya pay um Abraham aw yori? ⁵⁸ Jesus amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Nāt Abraham qa háqamniqw pay nu qatu, kita. ⁵⁹ Pahsat pu puma put tatatupyaniqe o'wat ōmahtota; noqw pay Jesus nauyhtaqe God kīyat añqw yámakqe pumuy amuhsonñaqw hinmakañw pañqw ahpiy'o.

9

Jesus Heals a Man Born Blind

¹ Noqw Jesus haqaminikañw, hakiy tāqat pas tihtiwqhēy añqaw qapostalqat aw tātayi. ² Noqw Jesus aw nānatuwnayaqam put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, ya hakiy qaanhtiqw, ōviy i' qapostalkañw tihtiwa, sen ii, sen náata, sen yúata? ³ Noqw Jesus pañqawu: Pay i' qa hakiy qaanhtipuyat ep pankañw tihtiwa, qa nāp qaanhtiqey ep'e, pu qa nay, yuy qaanhtipuyamuy ep'e; pi pay God tumalaat put ep mātaktiniqw ōviy pam pankañw tihtiwa. ⁴ Nāt tālō'niqw nu soon nuy añqw távihqat tumalayāt qa tumalay'tani;

taq mihikq soon hak tumalay'tañwu. ⁵ Nu nāt tūwaqatsit ep hinnumqe nu hapi sinmuy amumi tāla. ⁶ Yan pam lavayhtit, tutskwami tōhakqe, tutsvalay akw tsōqataqe, put qapostalqat pōsiyat añhqe lelwi; ⁷ Nit put aw pañqawu: Yupa, nen um patuphat Siloam aqw posimavaqtani, kita. (Siloam hōniwa, i'nihqe pam'i.) Noqw ōviy pam awnihqe, aqw posimavaqtaqe, tālat taykañw ahoy pitu. ⁸ Noqw ōviy kisñwamat-niqw pu haqawat put qapostalñwuniqw aw yorstotaqam pañqaqwa: Ya qa i' haqam qátukañw hihta tuñlay'tañwuqa? ⁹ Noqw haqawat pañqaqwa: Pay i' pam'i; noqw pētu pañqaqwa: Pay i' put an sóniwa. Noqw pam tāqa pañqawu: Pay nu' pam'i. ¹⁰ Noqw ōviy puma put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Noqw uhposi hin tālawwa? ¹¹ Noqw pam lavayhtiye pañqawu: Pay hak tāqa Jesus yan mātsiwhqa tsōqataqe, ivosvaye put lelwit, inumi pañqawu: Um patuphat Siloam awnen, aqw posimavaqtani; noqw ōviy nu awnihqe posimavaqtaqe, ivosiy tālawna. ¹² Pahsat puma put aw pañqaqwa: Noqw pam hak háqamo? Noqw pam pañqawu: Pīyi.

The Pharisees Investigate the Healing

¹³ Pahsat pu puma qapostalñwuqat Pharisee-sinmuy amumi wikya. ¹⁴ Noqw piw nasuñwintalōñnit ep Jesus tsōqataqe put pōsiyat tālawna. ¹⁵ Pahsat pu Pharisee-sinom pam hin pōsiy tālawnaqat tuwat put tūviñtota. Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pam ivosiy añhqe tsōqat lelwi; noqw nu posimavaqtaqe, ivosiy tālawna. ¹⁶ Pahsat pu ōviy haqawat Pharisee-sinom pañqaqwa: Pay pi i' tāqa qa pas God añq'ō, ōviy pi nasuñwintalōñnit qa kaptsi'ta. Noqw pētu pañqaqwa: Pas soon hak qaanhinmakañw yanhaqam kātutmalat hintsakni. Noqw yan puma nātsiki. ¹⁷ Pahsat pu puma qapostalñwuqat aw piw pañqaqwa: Ya uhposiy tālawnaqa uñniqw hak hímuu? Noqw pam amumi pañqawu: Pam God lavay'ayaata. ¹⁸ Noqw as qapostalñwuqa pōsiy tālawnaqat Jew-sinom qa tūtuptsiwa. Noqw ōviy puma put nayat yuyat enañ wánwayyaqe, ¹⁹ Tūviñtotaqe amumi pañqaqwa: Ya pas pay i' umuhti qapostalkañw tihtiwhqat uma pañqawlawu? Noqw pam pantañwunikañw hin pu' tālat tayta? ²⁰ Noqw put naat yuyat amum lavayhtiye amumi pañqawu: Pay pi i' pas itahtinihqat itam navoti'ta, pu i' qapostalkañw tihtiwhqata. ²¹ Nikañw hin pi pam pu' tālat taytaqw itam qa navoti'ta; piw hak put pōsiyat tālawnaqat itam qa navoti'ta; pi wūyoq'a; uma tūviñtotani; pam pi nēnem hin lavayhtini. ²² Put naat yuyat amum Jew-sinmuy mamqasqe ōviy yan lavayhti; yaw kurs hak Jesus pas Christ-nihqat pañqawhq, Jew-sinom aw tōnawtaqamuy añqw put ayo tūvayaniqey pasiwni'yunqw ōviy'o. ²³ Paniqw ōviy puma pañqawu: Pay wūyoq'a, uma tūviñtotani, kita. ²⁴ Pahsat pu piw ōviy puma qapostalñwuqat wánwayyaqe aw pañqaqwa: Um God pas hihtatani; itam navoti'yunqw, i' tāqa qaanhinma. ²⁵ Noqw pam lavayhtiye pañqawu: Pay ka pi as sen pam qaánhinma, sen pay qa panmaq, nu put qa navoti'ta; pay it-sa pi pas sūkw nu suyan navoti'ta, nu as ura qapostalñwu, nikañw nu pu' tālat tayta. ²⁶ Pahsat pu puma piw put aw pañqaqwa: Ya pam uñ hintsana? Hin pam uhposiy tālawna? ²⁷ Noqw pam lavayhtiye amumi pañqawu: Pay pi nu umuy āawnaqw uma qa nanapta. Ya uma hinoqw pas pu' piw put nanaptaniqey nānawakna? Ya uma tuwat put aw tutuqayyaniqe ōviy'o? ²⁸ Pahsat pu puma pas tutsíw'unañway hiñqaqwaqe put aw pañqaqwa: Um pi put aw tutuqayi, itam pi Moses aw tutuqayya. ²⁹ God pi pas suyan Moses aw yuaaykuqat itam navoti'yunwa; i' pi pay hak tuwat háqaq'ō. ³⁰ Noqw tāqa lavayhtiye amumi pañqawu: Is uti pas as uma put háqaqwniqw qa navoti'yunqw, piw pam ivosiy tālawna. ³¹ Noqw pi itam navoti'yunqw God qaanhinwisqamuy lavayiyamuy qa navotñwu; pi hak haqam God kaptsi'kañw tunatyayat hinmaq, put pam navotñwu. ³² Hisat qatsit yayhniwhqat añqaq, qa hak haqam hakiy qapostalkañw tihtiwhqat posiyat tālawniqat itam navoti'yunwa. ³³ Pi as i' tāqa qa God añqwnen soon hihta hintsakni. ³⁴ Puma lavayhtotiqe aw pañqaqwa: Pas as um qaanhtiput añ tihtiwnañw, ya pas piw um itamuy tutuqayna? kitotaqe put pañqaw ayo tūvaya.

Spiritual Blindness

³⁵ Noqw yaw put tūvayaqat Jesus navotqe put tūwahqe aw pañqawu: Ya um God Tiyat aw tuptsiwni'ta? ³⁶ Noqw pam lavayhtige aw pañqawu: Ya pam hak'i, tāqa? Nu hakiy aw tuptsiwni? ³⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um aw yori; noqw pam hapi ūmi yuaata. ³⁸ Noqw pam pañqawu: Tutuyqawhqa, nu tuptsiwa; pam kitat put aw naokiwhta. ³⁹ Noqw Jesus pañqawu: Nu hapi yep hin hintaniqat ōviy pew tūwaqatsit aw pitu, ima añ qa tayyuñqam pōsiy tālawnayaniqat ōviy'o, pu añ tālat tayyuñqam pōsiy qatālawnayaniqat ōviy'o. ⁴⁰ Noqw haqawat Pharisee-sinom put ámumyaqam ĩit nanaptaqe put aw pañqawu: Noqw itam piw qapostalya? ⁴¹ Noqw Jesus amumi pañqawu: Pay pi as uma qapostalye', soon qaanhtiput hinyuñwini; noqw pi uma postalyaqey kitotaqw, ōviy umuhqaanhtiput umuhpe hūrsti.

10

The Parable of the Sheepfold

¹ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawu: Hak qa hōtsíwhpa kanelkimi pakit, pay nāp haqe' aqw pákihqa hapi uyiñwuniñwu, pu hakiy hihta tusoqnawhki lawhqañiñwu. ² Hōtsíwhpa pákihqa hapi kanelmuy tumalay'taqaniñwu. ³ Noqw hōtsíwat aw tunatyawtaqa put aw hōtañwu, noqw kanēlom tōnayāt nanaptañwu; noqw pam pumuy tūnwiniyamuy akw wāñwaylawñwu, nen pumuy pañqaw haqami tsamñwu. ⁴ Pu pam pokmuy nōñakne' amupyeve hinmañwu; noqw kanēlom tōnayāt tuwi'yuñqe ōviy put añkyañwu. ⁵ Nikañw puma a'lōntuy tōnayamuy qa tuwi'yuñqe ōviy hakiy alōñōt qa añkyat, tuwat soq put apyeve watqañwu. ⁶ Yan Jesus tūwutsit añ pumuy amumi hihta mahtakna; noqw puma put hihta lavayhtiqat qa māmatsya.

Jesus the Good Shepherd

⁷ Pahsat pu Jesus piw amumi pañqawu: Nu hapi kanelkimi hōtsíwat anta. ⁸ Inupyeve mohti ōkihqam sohsoyam uuyiñwtu, pu hihta tūnawhki lawhqañiñwu; noqw ikanelvohkom pumuy amumi qa tūqayyuñwa. ⁹ Nu hapi hōtsíwa; inuhpa' pákihqa hapi ayo yámakni, nen aw papkikañw pu piw añqw yaymakañw nōsiwhqey tuway'numni. ¹⁰ Pi uyiñwu ūuyniksa pítuñwu, pu hihta nīnaniksaa, pu hihta hovalaniksaa; noqw nu tuwat pumuy yesniqat ōviy pitu, puma nukñwat qatsit qaōwíhinyuñwiniqat ōviy'o. ¹¹ Nu hapi kanelmuy amumi suan tunatyawmaqa. Suan kanelmuy amumi tunatyawmaqa hapi pumuy amuñem qatsiy táviñwu. ¹² Náwuspi i' ayaiwtaqa, kanelmuy qa pokmuy'taqe amumi qa suan tumalay'tañwu; nikañw haqaw kwéwuniqw put tuwe', kanelmuy tatamhtat, wāyañwu; noqw kwewu kanelmuy qōyañwu, pu piw tatslaknañwu. ¹³ Ayaiwtaqa wāyañwu, pam pi pay ahsatiy ōviyiniñwunihqe kanelmuy qa hin amumi tunatyawtañwu. ¹⁴ Nu hapi kanelmuy amumi suan tunatyawmaqa; nihqe nu ikanelvokmuy tuwimuy'ta; noqw ivokom nuy tuwi'yuñwa. ¹⁵ Pas Ina nuy hin tuwi'taqw nu pan piw Inay tuwi'ta, nihqe nu ikanelvokmuy amuñem iqatsiy távini. ¹⁶ Pu nu piw nāt pētuy kanelmuy qa it kanelkit ep yesqamuy pokmuy'ta; pumuy nu soon qa tsamni, noqw puma itōnay nanaptani; noqw puma sūp tōnawtaqw sūka pumuy amumi tunatyawtani. ¹⁷ Noqw nu hapi iqatsiy tave' put ahoy kwúsuniqat ōviy Ina inumi unañway'ta. ¹⁸ Soon hak nuy iqatsiy nawhkini, nu nāp put távini; nu put táviniqey aw ōqalat pasiwta, pu nu put ahoy kwúsuniqey aw'i; yan hapi Ina imumi tutapta. ¹⁹ Noqw yan it lavayit ep pay piw Jew-sinom nātsiki. ²⁰ Noqw kaysiwhqam pañqawu: Pam nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqe ōviy pas qa navoti'numa. Ya uma hinoqw aw tūqayyuñwa? ²¹ Noqw pētu pañqawu: Nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqe qa yan yuaatañwu. Ya sen nukpanhikwsi qapostalyaqamuy pōsiyamuy tālawnani?

Jesus Is Rejected by the Jews

²² Noqw Jew-sinom Jerusalem epeq ura hisat namat God kīyat powatotaqat éphaqam u'nantota, tōmōhaqamo. ²³ Noqw Jesus God kīyat ep haqam Solomon tuhōoyat añ waynuma. ²⁴ Noqw Jew-sinom put aw tsovaltige aw pañqawu: Taay, ya hihsavohaqam itam ūmi a'nō wūwantotani? Kurs pay um pas Christ-nen itamuy suyan put āawnani. ²⁵ Noqw Jesus amumi pañqawu: Pay pi nu umuy āawnaqw uma qa tūtuptsiwa. Nu Inay tuñwniyat aw yankañw ïit tutmalat hintsakq, pam nuy hákiynihqat tuawi'ta. ²⁶ Noqw uma qa tūtuptsiwa, ispi uma qa nuhtum ikanelvohkomyaqee; pay pi nu ura umumi pañqawu. ²⁷ Ikanelvohkom itōnay nanaptañwu; noqw nu pumuy tuwimuy'ta; noqw puma inuñk hinwisa. ²⁸ Noqw nu pumuy qatsit qaso'taqat huylawu; noqw soon puma hovalniwyani, piw soon hak pumuy imapqōlñaqw tusoq'ipwani. ²⁹ Ina nuy pumuy máqahqa sohsokmuy amuhpenihqe pas pávani; noqw qa hak pumuy Inay mapqōlñaqw tusoq'ipwaniqey aw öqala. ³⁰ Ina-niqw pu nūu, itam sūkaa. ³¹ Pahsat pu Jew-sinom put tatatupyaniqey pay piw o'wat ömahtota. ³² Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Nu nihtiwtaqat lolmat tumalat Inay añqw umumi mahtakna. Noqw ya uma hihtawat tumalat ep nuy tatatupyani? ³³ Noqw Jew-sinom put aw pañqawu: Pay itam lolmat tumalat qa ép uñ tatatupyani, pi um God qakaptsi'lavayhtiq'ö; pu um pay sínonikañw pas God-nihqey pañqawhقات öviy'ö. ³⁴ Noqw Jesus amumi pañqawu: Puyaw umuhtutavoy ep qa yan pey'ta: Nu pañqawu: Uma pas hihtuya, yan'i? (Noqw pas soon tutuveni alöntini.) ³⁵ Noqw pep hapi pam hakimuy put lavayiyat ömahtotaqamuy pas hihtuyaqat amumi pañqawu. ³⁶ Noqw hintaqw öviy uma nuy qakaptsi'lavayhtiqat pañqawu, nu Pas Hímuniqat Tiatnihqey lavayhtiqö'? Pi Ina pas nāp nuy supwataqe tūwaqatsit aw tavi. ³⁷ Ason pi nuy qa Inay tumalayt hintsakq, uma nuy qa tūtuptsiwani. ³⁸ Nikañw kurs pay nu pas put hintsakq, nāmahin pi as uma nuy qa tūtuptsiwanikahkañw uma hīhihta tumaltiwahqat tūtuptsiwani; nen Ina inuhpeniqw, pu nu put epnihqat uma māmatsye' tūtuptsiwani. ³⁹ Yantaqat ep pu as öviy piw puma put nuayaniqey antotiqw, pam pumuy māyamuy añqw ayo yámakqe, ⁴⁰ Jordan yupqōymi pañsonihqe huruhti, ura John pay mohti kūyit akw tūtuvoylalawhقات pañsoo. ⁴¹ Noqw kaysiwhqam put aw ökiwtaqe nānami lavayta: John pi qa hihta kātumalta; nikañw John pi it tāqat hin lavayhtiqw pas pam sohsoy antsaa. ⁴² Noqw pepeq kaysiwhqam put aw tūtuptsiwa.

11

The Death of Lazarus

¹ Noqw hak tāqa Lazarus yan mātsiwhqa Bethany kitsókit ep ki'ta, it Maryt-nikañw pu qōqayat Marthat kitsókiyamuy ep'e; noqw pam hak okiw tūtuyhti. ² (I' Mary hapi put atsve hihta kwanwáhovaqtuqat wihkuyit akw Tutuyqawhقات lelwit, pu hōmiy akw kukyat añ hōna; noqw put tupkoat Lazarus tūtuya.) ³ Paniqw öviy put qōqamat hakiy Jesus aw ayataqw, pam pañqawu: Tutuyqawhقات, meh, pas aw uh'unañwa okiw tūtuya. ⁴ Noqw Jesus put navotqe pañqawu: I' tūya put mokniqat qa pániq'ö, pi God pas a'nō hímuniwhqat öviy'ö, noqw God Tiat put ahpiy pas pavan hímuniwhqat. ⁵ Noqw Jesus Marthat aw unañway'ta, pu tupkoyat Maryt-nikañw pu Lazarus pumuy amumii. ⁶ Noqw öviy pam put navotqe pay hāk pepeq lōs talōña. ⁷ Nit it atsve pu' pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Tuma piw Judeat aqwya. ⁸ Noqw puma put aw pañqawu: Tutuqaynaqa, nāt pūnat pu' Jew-sinom uñ tatatupninayaniqey anhtotiqw, ya um pay piw aqwni? ⁹ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Ya talōnvaqat ep tāwa añhqe qa pakwt lōq sihkay'tasikis qōniltiñwu? Tälö waynumqa qa wíwakñwu, pam qatsit aw tālat aw taymañwunihqe öviy'ö. ¹⁰ Mihikq waynumqa hihta ep wíwakñwu, put ep tāla súlawniñwunihqe öviy'ö. ¹¹ Yan pam lavayhtit amumi pañqawu: Itahkwatsi Lazarus pūwi, noqw pay nu aqwnen tātaynani. ¹² Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam put aw pañqawu:

Tutuqaynaqa, pay pi pūwe' soon qa öqawhtani. ¹³ Noqw pam mokqat Jesus pañqawhq, suhpan as pay pam puwhqe nāsuñwni'taqw put pañqawhqat puma wūwaya. ¹⁴ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pas suyan pañqawu: Lazarus mōki. ¹⁵ Noqw nu qa épeqniqw pam panhtiqw pas nu put ep umuñem hahlayhti, uma nuy hinhtiniqat aw yórikye' inumi tūtuptionsaniqat öviy'o. Pay itam aqwyani. ¹⁶ Pahsat pu Thomas, Didimus yan tūnwantiwhqa, suñwámuy amumi pañqawu: Itam amum aqwy'e, amum so'ni.

Jesus the Resurrection and the Life

¹⁷ Noqw Jesus pepeq pituqw, pay kurs pam āmiwhqe, nālös talni'ta. ¹⁸ Noqw Bethany Jerusalem áhayhpo, sukw añqw nāsamiq tutskwatuwanit pahsaphaqamo. ¹⁹ Noqw Jew-sinom kaysiwhqam Marthat pu Maryt pumuy tupkoyamuy ep pumuy qahahlayh-piyamuy ep amumi unañwtapyaniqe kurs ep öki. ²⁰ Noqw yaw Jesus añqwnihqat Martha navotqe, pañqw nakwsuqe put ahsawva, noqw Mary pay nāt kiy ep qatu. ²¹ Pahsat pu Martha Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pas as um yepniqw soon itupko mokni. ²² Noqw pay nu navoti'taqw nāmahin pi yahsathaqam um God aw hihta tūviñtaqw soon pam uñ qa máqani. ²³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay uhtupko ahoy tātayni. ²⁴ Noqw Martha put aw pañqawu: Antsa nu navoti'taqw nuhtuñk talönvaqat epeq sinom ahoy yesvaniqw pam nuhtum ahoy tātayni. ²⁵ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu hapi hakiy mokiwuy añqw ahoy tātaynañwuqa, pu qatsíhuyañwuqa; inumi tuptionsihqa as nāmahin mokni, nikañw pay pam qátuni. ²⁶ Pu hak qatukañw inumi tuptionsini'taqwa pas soon hisat mokni. Ya um it tūptionsiwa? ²⁷ Noqw pam put aw pañqawu: Owi, Tutuyqawhqa, pay um pas Christ, God Tíatnihqat nu tuptionsiwa; ura kurs pi pam hak tūwaqatsit aw pítuni.

Jesus Weeps

²⁸ Yan pam lavayhtit ahpiynihqe tupkoy Maryt nauywanwayhqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa pitu, nihqe uñ wánwaylawu. ²⁹ Noqw panis pam put navot suñwnuptut, put aw'i. ³⁰ Noqw Jesus nāt kīmi qa pítuhqe, haqam Martha put ahsawvaqat pay nāt pep'e. ³¹ Noqw Jew-sinom Maryt amum ahpave tañawkahkañw put aw unañwtavi'yuñqam put suñwnuptut yámakmaq aw tayyuñqe añkya pañqawkahkañwo: Pam sumataq tūamit ep pakmumuyniqe öviy pañsoo, kitota. ³² Pahsat pu Mary nāt Jesus haqam wunuqw túwahqe aw pitu, nihqe put atpipo tamötswunuptut aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pas as um yepniqw soon itupko mokni. ³³ Noqw pam pakmumuyhq, pu Jew-sinom put amum ökihqam piw tsaykitaqw Jesus amumi yórikqe unañwpeq ökwavakqe, ³⁴ Pañqawu: Uma haqam put taviya? Noqw puma pañqaqwa: Tutuyqawhqa, um awnen aw tātayni. ³⁵ Noqw pahsat pu Jesus paklawu. ³⁶ Pahsat pu Jew-sinom pañqaqwa: Meh, pas kurs aw unañway'ta. ³⁷ Noqw haqawat pañqaqwa: Ya sen i' qapostalqat pōsiyat tälawnaqa soon hinwat yukuqw soon as ka mokni?

Lazarus Brought to Life

³⁸ Pu öviy Jesus nāt qa suyan unañway'kañw tūamit aw pitu. Noqw tuhsöñaqw tūamiwta, noqw aqw owa uhtsiwta. ³⁹ Noqw Jesus pañqawu: Uma owat ayo taviyani. Noqw mokqat qōqaat Martha put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay soon pi okiw qa hovaqtuni; pi pay nālös talönni'ta. ⁴⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ya ura um tuptionsiwe', God öqalayay lolmat aw yórikniqat nu ūmi qa pañqawu? ⁴¹ Pahsat pu mokpu haqe' qatsqat añqw puma ayo owat taviya. Noqw Jesus ömiq tātayht pañqawu: Inaa, kwakwhay um nuy navota. ⁴² Pay pi as um sutsep nuy navotñwuniqw nu put navoti'ta; nikañw pay ima sinom yañ hoñqam um nuy añqw távihqat tūtuptionsaniqw öviy nu pañqawu. ⁴³ Yan pam lavayhtit, pahsat pu a'nö pañqawu: Lazarus, yámakuu! ⁴⁴ Noqw i' mokqa pañqw yama; noqw maat kukyay amum masyuwsit akw tōnaniwta, pu taywaat höhönpit akw nōmiwta. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma ñahyat mātapyani.

The Plot against Jesus

(Mt 26.1-5; Mr 14.1-2; Lk 22.1-2)

⁴⁵ Pahsat pu kaysiwhqam Jew-sinom Maryt aw ökihqam Jesus hihta tumaltaqat aw tātayyaqe put aw tütuptsiwa. ⁴⁶ Noqw pay pumuy amuñaqw haqawat Pharisee-sinmuy amumiyaqe, Jesus hihhihta tumaltaqat pumuy āawnaya. ⁴⁷ Pahsat pu God awwat mohpeq momñwit Pharisee-sinmuy amumum yuaatotaniqe tsovalti, nihqe pañqawwa: Ya itam hinhtotini? pas hapi i' tāqa hihhihta kātutmalat hintsaki. ⁴⁸ Pas itam qa aw hintsatskaqw, pam pantsakq kurs hin qa sohsoyam put aw tütuptsiwani; noqw Rome añqw sinom öke' itahkiy kīqötotani, pu itamuy sinmuy haqami hintsatsnani. ⁴⁹ Noqw pumuy amuñaqw haqawa Caiphas yan mātsiwhqa put yahsañwuy ep God awwat mohpeq moñw'iwtage pumuy amumi pañqawu: Uma qa hihta navoti'yuñwa; ⁵⁰ Piw it añ qa wūwaya: Pay hak sūka tāqa sinmuy amuñem mokniniqw pam itamuñem lomahintani. Noqw pep pu' sinom soon pas sohsoyam sūlawhtotini. ⁵¹ Pam qa nāp nahpiy yan lavayhti; nikañw pam ephaqam God awwat mohpeq moñw'iwtage hihta nātoniqat pañqawu. Pam yan lavayhtiqe Jesus pep tutskwat ep sohsokmuy sinmuy amuñem mokniqat añwu pay lavayhti; ⁵² Nikañw pep tutskwat ep sinmuy qa pūmuy-sa amuñem-nit, pas sohsokmuy God tímuyatuy añqe' ahtsawaliwyuñqamuy piw amuñem mokni, pam pumuy sohsokmuy sūmi tsovalaniqe öviy'o. ⁵³ Pahpiy pu puma put hin nīnayaniqey nanawinya. ⁵⁴ Noqw öviy Jesus Jew-sinmuy amuhpa' pāpu qa pas mātaqpuva hinnuma; nihqe pam pañqw haqami kitsókit Ephraim yan mātsiwhqat aqw'a, tutskwat qayēwiwhpuve qalavoq'a. Nihqe pam put aw nānatuwnayaqamuy amumum pepeq qatu. ⁵⁵ Noqw Jew-sinmuy nōviwhqaam Amutsva Yūmosanihqat yan tūnwantiwhqat aw pituto. Noqw nāto nōviwhqat aw qa pituqw, kaysiwhqam añ tutskwava yesqam napwatotaniqe Jerusalem ep öki. ⁵⁶ Nihqe puma Jesus öviy taynumyaqe God kīyat ep hoñkahkañw nānami pañqawwa: Ya uma hin wūwantota? Ya sen pam nōviwniqat qa awni? ⁵⁷ Noqw ima God awwat mohpeq momñwit Pharisee-sinmuy amumum put ñuayaniqey anhtoti; nihqe öviy kurs hak put háqamnihqat tuway'te' pañqawniqat pan yukuya.

12

Jesus Anointed at Bethany

(Mt 26.6-13; Mr 14.3-9)

¹ Noqw pu Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat aw navaysikis tālat pētiqw, Jesus Bethany ep pitu; pep Lazarus ura as mokqa qatu; ura Jesus put mokqat ahoy tātayna. ² Noqw Lazarus sinomat pep Jesus eñem tapkiqw nōvatota; noqw Martha tūnopni'ta; noqw Lazarus nuhtum put amum tunösvoñat aw qatu. ³ Pahsat pu qōqat Mary wihkuyit kwañwáhovaqtuqat sūp tuwanit pan putu kwusut, Jesus kukyat lelwi, nit hōmiy akw put kukyat hōna. Pam wihkuyi nard yan tūnwantiwhqe a'nö hihkay'ta. Noqw pam pantsakq kīve wihkuyit hovalañwuat tuyqawwa. ⁴ Pahsat pu suhka put aw nānatuwnaqa, momñwituy amumi put mātapniqa, Judas Iscariot, it Simon tiat pañqawu: ⁵ Ya hinoqw tis nāpi kwañwáhovaqtuqa wihkuyi qa payhp sunat sīvat öviy huyiwihqe öokiwyaqamuy amumi qa noiwa? ⁶ Yan pam hiñqawu, qa pas pi pas antsa öokiwyaqamuy tunatyawkañwo, pi pam uyiñwunikañw sivamokit aw tunatyawtaqe, hihta pañsoq tañatiwhq put kīmañwuniqe öviy'o. ⁷ Noqw öviy Jesus pañqawu: Uma qa wuhtit aw hiñqawwani; pam nuy hisat tūamiwniqat aw it warani'ta. ⁸ Himu pi añ öokiwyaqam umumum sutsep yanyuñwa; noqw pay nu qa sutsep umumum yantani.

The Plot against Lazarus

⁹ Noqw öviy kaysiwhqam Jew-sinom yaw Jesus pep qátuhqat nanapta; nihqe puma qa Jesus-sa öviy ep öki, puma it Lazarus ura pam mokiwuy añqw ahoy tātaynaqat aw

yórikyaniqey òviy pīwu. ¹⁰Noq̄w òviy God awwat mohpeq momñwit pay Lazarus piw enañ nñayaniqey nānami yuaatota, ¹¹Yaw put atsviy kaysiwhqam Jew-sinom lasyaq̄e Jesus aw tūtuṭsiwaq̄w òviy'ò.

The Triumphant Entry into Jerusalem (Mt 21.1-11; Mr 11.1-11; Lk 19.28-40)

¹²Noq̄w q̄avoñvaq̄w sinom q̄aan'ewakw hintaq̄am nōviwhq̄at ep òkihq̄am yaw Jesus Jerusalem aw pitutoq̄at nanaptaq̄e, ¹³Puma palm-tsotskit nantaq̄ayat ūyitotaq̄e, pankahkañw put ahsawvawisa pañq̄awkahkañwo: Òq̄awmañwu! Israel-sinmuy moñwíam Tutuyq̄awhq̄at natñwaniyat añ pitutoq̄a pas kaptitiwaa. ¹⁴Noq̄w Jesus mōrot puhuwuñwiwtaq̄at túwahq̄e, epeq evetskilti; pi ura pan pey'ta: ¹⁵Uma q̄a tsawini-wyuñwni, Zion ep sínomu; meh, umuhmoñwi mōrot tiyat akw tsokiwmakañw añq̄w pituto, yan'i. ¹⁶Noq̄w put aw nánatuwnayaq̄am as mohti ìit q̄a māmatsya; nīkañw Jesus a'nō hímuniwhitiq̄w pahsat pu puma ura pam yan pēniwhq̄at u'naya, pu yan put yukunayaq̄ata. ¹⁷Noq̄w sinom put ámumyaq̄w pam tūamit aq̄w Lazarus wánwayhq̄e mokiwyuy añq̄w ahoy tātaynaq̄w aw tayyuñq̄am put tuawi'yuñwa. ¹⁸Paniq̄w òviy sinom piw put ahsawvawisa, yaw pam it kātumalat tumaltaq̄at nanaptaq̄e òviy'ò. ¹⁹Noq̄w òviy Pharisee-sinom nānami pañq̄aq̄wa: Meh, itam q̄a hihta aniwni'wisa; sinom sohsoyam put añkya.

Some Greeks Seek Jesus

²⁰Noq̄w hakim Greek-sinom okiwlalwaniq̄e nuhtum nōviwhq̄at ep òki. ²¹Nihq̄e puma Philip Galileet ep kitsókit Bethsaidat añq̄wnihq̄at aw òkihq̄e pañq̄aq̄wa: Tāq̄a, itam as Jesus aw yórikyaniq̄e nānawakna. ²²Noq̄w Philip Andrew awnihq̄e put āawna; noq̄w Andrew Philip amum Jesus put āawna. ²³Noq̄w Jesus lavayhtiḡe amumi pañq̄awu: Nu Sinot Tiat pas hímuniwhitiniq̄at hapi aw pitu. ²⁴Pas antsa, pas antsa nu umumi pañq̄awni: Pas sōhōvosi tutskwami q̄a pohse', q̄a hovare', sutsep sūkaniñwu; pas pam hovare', pep-sa a'nō aniwnañwu. ²⁵Qatsiy kahkawnaq̄a put kwayhni; pu yep q̄atsit ep pas nāp q̄atsiy aw q̄a suhtaḡ'ewnihq̄a hapi q̄atsit q̄aso'taq̄at himuy'vani. ²⁶Inuñem tumalay'taniq̄e nāwaknaq̄a pas kurs hin q̄a inuñkni, nen nuy háq̄amniq̄w itumal'aya piw pepni. Pu inuñem tumalay'taq̄a Inay ahpiy kapti'tiwni.

Jesus Speaks about His Death

²⁷Pas nu hin unañwti. Ya sen nu hiñq̄awni? Inaa, um it tuwanit añq̄w nuy ayo távini, sen nu kítani? Noq̄w pi nu yaniq̄w it tuwanit aw pitu. ²⁸Inaa, um pas hímuniwhitiq̄e namtaknani, nu kítani. Pahsat pu òveq̄atsit añq̄w hakiy tōnaat pañq̄awu: Nu pas hímuniwhitiq̄e pay namtakna, nihq̄e nāt nu piw panhtini. ²⁹Noq̄w òviy sinom pep hoñq̄am put nanaptaq̄e úmukq̄at pañq̄aq̄wa; noq̄w haq̄awat pañq̄aq̄wa: God hoñviayaat put aw yuaayku, kitota. ³⁰Noq̄w Jesus lavayhtiḡe pañq̄awu: I' hakiy tōnaat q̄a inuñem tōḡti, pi umuñem'i. ³¹Pu' hapi it q̄atsit tunatyayat añ hinwisq̄amuy amuñem hin yukiltini; pu' hapi yep q̄atsit aw moñwi ayo tūviwni. ³²Noq̄w nūu, ason nu nahoylehtsit ep hāyiwe', nu sinmuy sohsokmuy nāmi tsovalani. ³³Yan pam hin mokniq̄e lavayhtiḡe pañq̄awu. ³⁴Noq̄w sinom lavayhtotiḡe put aw pañq̄aq̄wa: Pi itam tutavot añq̄w nanaptaq̄w yaw Christ sutsep q̄átuni; noq̄w hinoq̄w Sinot Tiat pas kurs hin q̄a nahoylehtsit ep hāyiltiniq̄at um pañq̄awu? Ya i' Sinot Tiat hak hímuu? ³⁵Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañq̄awu: Pay nu tālat ankañw umumum hihsavo yantani; nāt tālat umumum yantaq̄w uma kwilalatotani, noq̄w q̄atāla umuy q̄a wihkini; taq̄ q̄atalpuva kwilalataq̄a haq̄aminihq̄e q̄a navoti'tañwu. ³⁶Nu nāt umumum yantaq̄w uma inumi tūtuṭsiwe', talpuva hinwisni; nen uma tālat ep sinoiwyuñwni.

The Unbelief of the Jews

Yan Jesus lavayhtit ahpiynihq̄e pumuy amuñaq̄w nātupka. ³⁷Noq̄w pay as pi nāmahin pam pumuy amutpik nihtiwtat q̄at hihta kātumalat mahtaknaq̄w puma put

aw qa tūtuṗtsiwa. ³⁸ Yan God lavay'ayaat Esaias hin lavayhtiṗat aw antsaniwa. Ura pam pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hak itahtuawiy tuṗtsiwa? Ya Tutuyqawhqa hakiy aw ōqalay mahtakna. ³⁹ Yanta; noṗw ōviy soon put tūtuṗtsiwani, ura Esaias piw pañqawhṗ ōviy'ō. ⁴⁰ Pam pumuy pōsiyamuy qatālawna, pu pumuy unañwayamuy owata, taq ka puma pōsiy akw tutwakahkañw, pu unañway akw māmatsye', ahoy nānamtōkyaqw, nu pumuy qalaptsinani. ⁴¹ Yan ura Esaias lavayhti God pitsánwayat lolmat aw yórikqee, nihqe put hakiy lavayhti. ⁴² Noṗw pay as pi nāmahin yantaṗw pay imuy mohpeṗ momñwituy amuñaṗw kaysiwhqam nuhtum put aw tūtuṗtsiwa; nīkañw pay Pharisee-sinmuy amutsviy put qa pañqawu, hakton sen puma tsotsvakikimi pumuy amumi uhtayaniṗ'ō. ⁴³ Puma pi sinmuy amuñaṗw tayawinṗit nānawaknaqe, God añṗw tayawinṗit qa hihtatota.

Judgment by Jesus' Word

⁴⁴ Noṗw pu' Jesus tsa'lawhqe pañqawu: Inumi tuṗtsiwani'taqa hapi qa inumi tuṗtsiwani'tat, hakiy añṗw nuy távihqat aw tuṗtsiwani'tañwu. ⁴⁵ Pu inumi taytaqa hapi nuy añṗw távihqat aw tayma. ⁴⁶ Nu tāla sinmuy amumi pitu, inumi tuṗtsiwani'taqa haqe' qatālat qa añ hinmaniṗat ōviy'ō. ⁴⁷ Nu sinmuy amuñem hin yukunaniqe qa paniṗw pew pitu, pi nu sinmuy ayo ōyaniqe pitu. Nihqe ōviy nāmahin pi hak ilavayiy navotkañw put qa tuṗtsiwhṗ nu qa put hinwat yúkuñwu. ⁴⁸ Hak nuy qa nakwhakañw ilavayiy qa ōmahtaqa hihta akw hinwat yukuniwani. Ilavayi hapi so'ñwamiṗ put hin yukunani. ⁴⁹ Pi nu qa nāp nahpiy yuaata. Ina nuy añṗw távihqat hapi pas nāp nuy hihta hiñqawniṗat inumi tutapta, pu hihta hin lavayhtiniṗat pīwu. ⁵⁰ Noṗw nu navoti'taqw Ina hihta tutaptaqe sinmuy qatsit qaso'taqat himuy'vayaniṗat ōviy put tutapta. Noṗw paniṗw hapi ōviy pam inumi hin tutaptaṗat nu panwat sohsok yuaayku.

13

Jesus Washes His Disciples' Feet

¹ Noṗw Amutsva Yūmosaniṗat ep nōviwniṗat nāt aw qa pituṗw, Jesus yep it qatsit añṗw Nay awniqey navoti'ta; nihqe sinomat it qatsit ep hinnumyaqamuy amumi unañway'taqe pam yūmosa so'ñwamiṗ pumuy amumi unañway'ta. ² Noṗw tapkiṗw pumuy nōnōsaṗw, Nukpana Simon tiyat Judas Iscariot Jesus momñwituy amumi mātapniṗat pan unañwtoyna. ³ Noṗw Jesus navoti'taqw, Naat sohsok hihta aw ōqalat put aw noa; noṗw pam God añṗw pítuhqe piw God aw áhoyniqey navoti'kañw, ⁴ Tunōsvoñat añṗw wunuptut, napnay tavi; nit hōhōnpit kwusut, put kwewhta; ⁵ Nit pu tsaṗat aṗw kuyht, pahsat pu put aw nānatuwnayaqamuy kukyamuy pāhomhtivat, nihqe hōhōnpit kwewhtaṗey akw kukyamuy hōnhta. ⁶ Pu ōviy pam Simon Peter aw pituṗw, Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya pas pay um ikukuy pāhomni? ⁷ Noṗw Jesus lavayhtiṗe aw pañqawu: Pay nu hihta hintsakṗ um nāt qa mātsi'ta; pay ason um soon qa māmatsni. ⁸ Noṗw Peter put aw pañqawu: Pay um pas soon hisat ikukuy pāhomni. Noṗw Jesus put aw pañqawu: Pas nu uhkukuy qa pāhomṗw pay nawus um qa isinoni. ⁹ Simon Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, turs qa ikukuy-sa-nit imay iqōtoy enañ pīw um pāhomni. ¹⁰ Noṗw Jesus put aw pañqawu: Pay pāhom'iwhqat soon pas sohsovik pāhom'iwni, pay kuk'at-sani, pi pay sohsovik kwañw'eway'ō. Noṗw uma hapi kwañw'e'wayomu, nīkañw pay qa sohsoyamu. ¹¹ Pam hakiy momñwituy amumi put mātapniṗat navoti'taqe ōviy pañqawu: Uma qa sohsoyam kwañw'e'wayomu, kita. ¹² Pu ōviy pam pumuy kukyamuy pāhomt, pu napnay añ pakit, pu qatuptut, amumi pañqawu: Ya nu umuy hintsanṗat uma māmatsya? ¹³ Uma nuy Tutuṗaynalalwakahkañw pu Tutuyqawhṗalalwa; nihqe uma súañqawu, pi nu' pam'i. ¹⁴ Noṗw kurs nu umumi tutuyqawhṗa, pu umuy tutuṗaynaṗa umuhkukuy pāhomṗw, soon tis uma umuhkukuy nāhoy qa nāvahomnayamantani. ¹⁵ Pi nu umuy hinyaniṗat umumi mahtakna, nu umuy hin yúkunaṗw pan uma hinwisni.

¹⁶ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Pay tūwiki moñwiý epnihqe qa pavan pasniñwu, pu ayatiwhqa put ayataqat epnihqe qa pavan pasniñwu. ¹⁷ Noqw uma ñit navoti'kahkañw añ hinwise' hahlayyani. ¹⁸ Nu umuy qa sohsokmuy lavayhti; nu hakimuy namorstagey tuwimuy'ta. Noqw pay pi tutuvenit anhtiniqw òviy i' hak inumum tūmoytaqa inumi nukpanhtini. ¹⁹ Noqw nāt put qa aw pituqw nu añwu pay umuy āawna. Noqw hisat put paniwhitiqw, nu Christ-nihqat uma tuptsiwyani. ²⁰ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ason nu hakiy haqami ayataqw, hak put pās távihqa hapi nuy pās távini; pu nuy pās távihqa hapi nuy añqw távihqat pās távini.

Jesus Predicts His Betrayal

(Mt 26.20-25; Mr 14.17-21; Lk 22.21-23)

²¹ Yan Jesus lavayhtit, qahahlayhtiqe pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Uma haqawa momñwituy amumi nuy mātapani. ²² Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam haqawat pa pam pañqawhqat wūwantotaqe nānahpa' yoyrikya. ²³ Noqw suhka put aw nānatuwnaqa pep Jesus tawitsqayat aw tahtsikiwta, pas Jesus aw unañwaata. ²⁴ Noqw Jesus hakiy pañqawhqat pam put tūviñtaniqat Simon Peter put aw māmasa. ²⁵ Pu òviy pam Jesus tawitsqayat aw tahtsikiwkañw put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hakni? ²⁶ Jesus hu'waqe aw pañqawu: Pay nu nōvat mórokna, hakiy put maqaqw pamni. Pu pam nōvat móroknaqe, Simon tiyat Judas Iscariot put maqa. ²⁷ Noqw pam panhtiqw, pahsat pu Satan put unañwmiq paki. Noqw pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Um hihta hinhtiniqey ñts panhtini. ²⁸ Noqw qa haqawa tunösvoñat aw qátuhqa put hinoqw pan lavayhtiqat māmatsi. ²⁹ Judas pi sivamokit tavi'ta; noqw suhpan pam pumuy nōviwhqat ep hihta hinhtotiniqat Jesus put aw pañqawhqat haqawat wūwaya, pu sen pam òkiwyaqamuy hihta huytaniqat pañqawhqata. ³⁰ Noqw òviy pam nōvat mórokput sowat, pahsat pay pañqaw yama. Noqw mñhikiwta.

The New Commandment

³¹ Pu òviy pam yámakmaq, Jesus pañqawu: Pu' hapi nu' Sinot Tiat pas pavan hímuniwhitini; noqw God piw inuhipiy panhtini. ³² Noqw kurs God inuhipiy hímuniwhite', pay soon pam tuwat qa nahpiy nuy pas pavan hihtatani; nihqe soon qa pay put panhtini. ³³ Itimu, nāt nu hihsavo umumum yantani. Noqw uma as nuy hepyani; noqw ura nu Jew-sinmuy amumi hin lavayhtiqe pay nu hapi piw pan umumi lavayhtini: Nuy haqaminiqw soon uma pañsoyani, ura nu kita. ³⁴ Nu umumi pūhut tutaptani: Uma nānami unañway'yuñwni; nu umumi hin unañway'taqat pan piw uma nānami unañway'yuñwni. ³⁵ Umuy nānami unañway'yuñqw pantaqat ahpiy sinom sohsoyam uma inumi nānatuwnayaqat nanaptani.

Jesus Predicts Peter's Denial

(Mt 26.31-35; Mr 14.27-31; Lk 22.31-34)

³⁶ Simon Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya um haqamii? Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Pay nuy haqaminiqw um kurs hin nāt inuñkni; nikañw pay ason um soon qa inuñkni. ³⁷ Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hinoqw nu soon pay pu' uñkni? Nu uñem iqatsiy táviniqey suhtaq'ewa. ³⁸ Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Haw um inuñem uhqatsiy táviniqey suhtaq'ewa? Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Pay ason pas um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawhq pu' taqákowāko tōqtini.

14

Jesus the Way to the Father

¹ Uma qa hin unañway'yuñwni, uma God aw tuptsiwni'yuñwa; uma piw inumi tuptsiwni'yuñwni. ² Inay kīyat ep yeyespi qaōwíewa, pi as qa pantaqw soon nu umuy qa āawnani. Nu umuñem qenitato. ³ Noqw nu ahpiyñen umuñem qenite', nu piw añqwni; nen umuy

nāmi ökínani; noqw nuy háqamniqw uma piw pepyani. ⁴ Pu nuy haqaminiqw uma navoti'yuñwa; pu uma aqw pöhut tuwi'yuñwa. ⁵ Thomas put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um haqaminiqw itam qa navoti'yuñwa; noqw ya itam hin aqw pöhut tuwi'yuñwani. ⁶ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu hapi God aqw pöhu, pu navoti pas antsanihqa, pu qatsi. Soon hak Inay awni, pas inuhpanen-saa. ⁷ Pi as uma nuy tuwi'yuñwe' soon uma Inay piw qa tuwi'yunwani; noqw yahpiy haqahpiy uma put tuwi'yuñwa; nihqe uma aw yórikya. ⁸ Noqw Philip put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um Unay itamumi mahtaknaqw itam pañso uyiwaltotini. ⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pas as nu wüyavo umumum yantaqw, ya um nāto nuy qa tuwi'ta, Philip? Inumi yórikqa hapi Inay aw yori; noqw piw um nuy umumi Inay mahtaknaniqat inumi pañqawu. ¹⁰ Ya nu Inay amum sūkanihqat um qa tuptsiwa? Soñawnen pi nu put epniqw pu pam inuhpee. Nu umumi hihta lavayhte', qa nāp nahpiy lavayhtiñwu; pi Ina inuhpe qátuhqa tumalat hintsaki. ¹¹ Nu Inay epniqw pu Ina inuhpenihqat uma tūtuptsiwani; hal kurs uma qa pantotini, ñas'ew uma itumalay ahpiy inumi tūtuptsiwani. ¹² Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawu: Inumi tuptsiwhqa nuy hīhihta hintsakqat piw hintsakni, pu iit epnihqe pas pávanyaqat pam hintsakni, nu Inay awniqaw öviy'o. ¹³ Pu uma ituñwniy aw yankahkañw nāphihta öviy tūviñtotaqw, nu put panhtimantani; noqw Ina Tiy ahpiy pas pavan hímuniwhitini. ¹⁴ Uma ituñwniy aw yankahkañw nāphihta öviy tūviñtotaqw nu put panhtimantani.

The Promise of the Holy Spirit

¹⁵ Kurs uma inumi unañway'yuñwe', itutavoy añ hinwisni. ¹⁶ Pu nu Inay aw nāwaknani, noqw piw pam sukw umumum unañwtavi'taqat umumum távini, it Qahováriwtaqat Hikwsita. Noqw pam umumum sutsep yante', ¹⁷ Umuy hihta pas antsanihqat tutuqaynani. Put hapi ima yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam kurs hin kwususyani, puma put qa tuway'yuñqe öviy'o, piw qa tuwi'yuñwa. Noqw uma pi put tuwi'yuñwa, pam umumum yantaqw öviy'o, nihqe nāt pam umuh'unañwpeq qátuni. ¹⁸ Pay nu soon umuy nal'oyni; pay nu nāt piw añqw umumini. ¹⁹ Nāt hihsavoniqw pay yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam inumi qa yórikyani, nikañw uma inumi yórikyani. Pi nuy qatuqw öviy piw uma yesni. ²⁰ Noqw pep pu' uma nuy Inay epnihqat nanaptani; pu pan piw uma inuhpeyani, pu nu umuhpeni. ²¹ Itutavoy oyi'kañw añ hinmaqa hapi inumi unañway'tani; pu inumi unañway'taqat aw Ina unañway'tani; noqw nu put aw unañway'tani, nen aw namtaknani. ²² Noqw suhka Jesus aw nánatuwnaqa Judas yan mātsiwa. Qa pam momñwituy amumi Jesus mātavi. Noqw pam Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hintaqw öviy um itamumi namtaknat, yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy amumi qa namtaknani? ²³ Noqw Jesus lavayhtiye put aw pañqawu: Pay inumi unañway'taqa soon ilavayiy qa añ hinmani; noqw Ina put aw unañway'tani; noqw itam put awnen unañwayat ep qátuni. ²⁴ Inumi qa unañway'taqa hapi soon ilavayiy añ hinmani. Noqw nu umumum lavayit yuaataqw pam qa inuhpiy'o, pam nuy añqw távihqat Inay ahpiy'o. ²⁵ Noqw nu nāt umumumnikañw iit umumum yuaayku. ²⁶ Noqw nu pan Inay aw nāwaknaqw, pam umumum unañwtavi'taqat Qahováriwtaqat Hikwsit umumum távini. Noqw pam umuy sohsok hihta tutuqaynani; nen nuy hihta umumum lavayhtiqtat umuy sohsok ahoy u'nanani. ²⁷ Uma suyan unañway'yuñwani, nuy suyan unañway'taqat pan'i. Yep qatsit tunatyayat hinwisqam hakiy suyan unañway'taqat paysoq lavaytañwu; noqw nu qa panwat umumum yuaata. Uma qa hin unañway'yuñwani, piw umuh'unañwa qa tsawiniwyyuñwani. ²⁸ Uma nanaptaqw ura nu umumum pañqawu: Nu ahpiynit piw añqw umumini. Pi uma inumi unañway'yuñwe' soon inumum qa hahlayhtotini, nu Inay awniqey pañqawhqtat ep'e, pi Ina inuhpenihqe pas pávani. ²⁹ Noqw nāt hapi aw qa pituqw, pay nu añwu umuy āawna, hisat aw pituqw uma tūtuptsiwaniqat öviy'o. ³⁰ Yahpiy hapi nu pāpu soon pas umumum yuaatani, taq Nukpana, yep qatsit ep moñw'iwtaqa añq'ö, noqw pam qahaqam hihta ep inumi tuyqawi'ta. ³¹ Noqw Ina inumi hin tutaptaqw nu pan hinma. Noqw put pantaqat

akw yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam nu Inay aw unañway'taqat nanaptani. Huvam hoñvaa; itam yañqw ahpiyyani.

15

Jesus the Real Vine

¹ Nu hapi ovauyit pas antsanihqat anta, Noqw Ina hapi üyi'taqa. ² Inuhpiy hohtakiwtaqa qa himuy'vañwuqat pam ayo túkuñwu; pu pölöy'vañwuqat pam papsiñwu, noqw pahsat pu pam wūhaq aniwnañwu. ³ Noqw uma hapi it lavayit nu umumi lavayhtiqat akw kwanw'e'way'iwyuñwa. ⁴ Uma inumi wiwyuñwni, noqw nu umumi wiwtani; soon ovauyit ahpiy hohtakiwtaqa nāp natsviy hihta himuy'vañwu, pas pam kopölvuy aw wiwte'sa hihta aniwnañwu; noqw pan hapi uma inumi qa wiwyuñwe', soon hihta aniwnayani. ⁵ Nu hapi ovauyi; noqw uma hapi ahpiy hohtakiwyuñqamu. Nu hakiy aw wiwtaqw pam inumi wiwte' a'nō himuy'vamantani; pi uma qa inutsviye', soon hihta apitotini. ⁶ Inumi qa wiwtaqa lakput hohtakiwtaqat an ayo tūviñwu; noqw sinom put tsovalaye', qōhit aqw maspaye', put taqtsokyañwu. ⁷ Kurs uma inumi wiwyuñwe', piw ilavayiy umuh'unañwpeq pani'yuñwe', pep pu' uma hihta nānawakne', put öviy tūviñtotamantani; noqw pam umumi antsaniwmantani. ⁸ Uma a'nō aniwnaye', yan Inay pas pavan mātaktotani; pu piw yan uma pas antsa inumi nānatuwnayaqamyani. ⁹ Nu hapi pas Inay inumi hin unañway'taqat pan nu umumi unañway'ta; uma suan hinwisq nu umumi unañway'tani. ¹⁰ Uma itutavoy añ hinwisq pan nu umumi unañway'tani, pas nu Inay tutavoyat añ hinmaqpw pam inumi unañway'taqat pan'i. ¹¹ Noqw uma pas hinhaqam hahlayhtotiniqat öviy nu umumi yan lavayhti; nu pas hinhaqam hahlayhtiqat pan'i. ¹² Noqw nu yan umumi tutaptani: Uma nānami unañway'yuñwni, pas nuy hin umumi unañway'taqat pan'i. ¹³ Kurs hak tāqa kwatsmuy amuñem qatsiy tave' suyan pi pam pumuy amumi pas pavan unañway'taqe öviy panhtini. Noqw qa hak put tāqat epnihqe pas pavan nuhtumi unañway'ta. ¹⁴ Uma nuy umumi hin tutaptaqat añ hinwise' ikwátsimyani. ¹⁵ Yahpiy hapi nu pāpu umuy qa tūwiktuñwantani, taq tūwiki moñwiyy hihta hintsakq put qa navoti'tañwu. Nikañw nu umuy ikwátsimyaqat pan tūñwanta; pi nu Inay añqw hihta navotqey umuy sohsok āawna. ¹⁶ Qa uma hapi nuy namorstota, pi nu hapi umuy namorstaqe umuy sinmuy tsovalayaniqat öviy ayata; noqw tsovalniwyaqam qa hovalniwyani; noqw uma ituñwniy aw yankahkañw Inay aw hihta tūviñtotaqw pam umuy put máqamantani. ¹⁷ Nu umumi yan tutaptani: Uma nānami unañway'yuñwni.

The World's Hatred

¹⁸ Kurs yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam umumi qa suhtaq'ewyaqw pay ura puma inumi mohti qa suhtaq'ewyaqat uma u'ni'yuñwni. ¹⁹ Pi as uma yep qatsit tunatyayat añ hinwisq, pay put añ hinwisqam soon umuy qa hahlayyani; noqw uma pi yep qatsit tunatyayat qa añ hinwisq nu umuy put añqw namorsta; noqw öviy yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam umumi qa suhtaq'ewya. ²⁰ Ura nu umumi lavayhtiqw uma put u'ni'yuñwni; pay tūwiki moñwiyy epnihqe qa pavan pasniñwu; noqw kurs sinom nuy okiwsasne' soon umuy piw qa okiwsasnani; kurs ilavayiy añ hinwise' pay soon piw umuhlavayiy qa añ hinwisni. ²¹ Nikañw pay uma isinomniqw öviy puma umuy yan hintsatsnani, nuy añqw távihqat qa tuwi'yuñqe öviy'o. ²² Pay nu píuhqe pumuy amumi yuaaykuqw puma inumi qa tuptsiwyaqe qaanhtoti. Kurs puma ilavayiy qa nanapte' pay soon pas qaanhtotini. Nihqe pu' hapi puma kurs hihta akw qaanhtipuy tupkayani. ²³ Inumi qa suhtaq'ewnihqa hapi piw Inay aw qa suhtaq'ewa. ²⁴ Nu pumuy amutpik nihtiwhtaqat kätutmalat hinhti. Qa hak inuhpenihqe hihta kätumalta. Kurs puma itutmalay aw qa yórikye' pay soon pas qaanhtotini; noqw pi as puma put aw yórikyakahkañw inumi qa suhtaq'ewya, pu Inay piw aw'i. ²⁵ Ura pumuy tutuveniyamuy añ yan pey'ta: Nuy qa hinhtiqw puma inumi qa suhtaq'ewya, yan'i. Noqw puma hin pey'taqat anhtoti.

²⁶ Nikañw ason nu umumi unañwtavi'taqat Qahováriwtaqat Hikwsit Inay añqw ayataqw, pam hihta pas antsanihqat umuy tutuqaynat, nuy hákiyinihqat sinmuy āawnani. ²⁷ Pu uma piw pas nāp hihta aw yórikyaqey tuawi'yuñwni, uma yayhniwhqat añqaqw inumum hinnumyage òviy'ò.

16

¹ Uma qa hin unañwtotiniqat òviy nu umumi yan lavayhti. ² Nāt sinom hihta aw tōnawyuñqey añqw umuy ayo ipwayani; tis pi nāt òviy puma umuy qōqyaniqat aw pítuni; noqw panhtiqa God eñem tumaltaqey wūwamantani. ³ Puma hapi Inay nuy enañ qa tuwi'yuñqe òviy umuy panhtotini. ⁴ Nikañw ason hisat aw pituqw ura nu umuy añwu pay put āawnaqat uma u'nayaniqw òviy nu umumi yan lavayhti, nāwuspi nāt nu umumumnihqe òviy qa mohtihqat umumi iit yuaayku.

The Work of the Holy Spirit

⁵ Noqw pu' hapi nu Inay nuy añqw távihqat ahoy awni. Noqw uma qa haqawat nuy haqaminiqat tūviñta. ⁶ Noqw pay pi nu umumi iit lavayhti qw òviy umuh'unañwa pas qa hahlayhtoti. ⁷ Noqw pay nu umumi pas qaatsat pañqawni: Pas nuy ahpiyniniqw pam umuñem lomahintani; pi nuy qa ahpiyni qw umumi Unañwtavi'taqa soon umumi pítuni, pi nu ahpiyen añqw put umumi távini. ⁸ Ason pam pite' yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy qaanhtotiqat pumuy navotnani, pu hakiy hin suan hinmaqat pumuy māmatsnani, pu God sinmuy hin yukunaniqat amumi mahtaknani. ⁹ Pam pumuy inumi qa tuptsiwyage qaanhtotiqat pumuy navotnani. ¹⁰ Piw nuy suan hinmaqat pumuy māmatsnani, Inay awnihqat akw'a; noqw uma pāpu inumi qa yórikyani. ¹¹ Piw God sinmuy hin yukunaniqat amumi mahtaknani, pi pam yep qatsit aw moñwit pay eñem yúkuqe pas qahihtata. ¹² Nāt nu nihtiwhtaqat hihta umumi yuaaykuniqw, uma kurs hin nāt put sohsok òmahtotani. ¹³ Nikañw ason i' Hikwsi pas antsanihqa pite', pam sohsok antsanihqat umuy māmatsstoynani; pam qa nāp nahpiynihqat yuaataniqee. Pam hihta navote' put yuaaykumantani, pu pam hihihta nātoyaniqat umuy āwintani. ¹⁴ Ason pam nuy pas pavan hihtatani, pi pam itutuqayhpiy òmahtat, put umuy āwintani. ¹⁵ Inay tutuqayhpiat sohsay piw itutuqayhpi, paniqw òviy nu pañqawu: Pam ason itutuqayhpiy òmahtat, put umuy āwintani.

Sadness and Gladness

¹⁶ Nāt hihsavoniqw pay uma inumi qa yórikyani, pu piw pay hihsavoniqw uma inumi yórikyani, nu Inay awniniqw òviy'ò. ¹⁷ Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam haqawat nānami pañqawu: Ya sen pam hihta itamumi lavayhti qe pañqawu: Nāt hihsavoniqw pay uma inumi qa yórikyani, pu piw pay hihsavoniqw uma inumi yórikyani, pu Nu Inay awniniqw òviy'ò, kita? ¹⁸ Noqw òviy puma pañqawu: Ya sen pam hihta pañqawhqe Hihsavoniqw'ò, kita? Itam hihta pañqawh qat aw māmatsya. ¹⁹ Noqw puma as put tūviñtotaniqey nānawaknaqw Jesus navoti'taqe amumi pañqawu: Ya nu umumi Pay hihsavoniqw uma inumi qa yórikyani, pu piw pay hihsavoniqw uma inumi yórikyani, kítahqat uma nātuviniñlawa? ²⁰ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Nāt uma tsaykitani, pu pas hihta ep qahahlayhtotiqey pan hiñqawani; noqw tuwat yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam hahlayyani, noqw úmawat qahahlayyani; nikañw pay umuhqahahlayhpi hahlayhpinihwini. ²¹ Wuhti tihtatutuyne' qahahlayñwu, tuwaniyat aw pítuñwuniqw òviy'ò; nikañw ason pam tihte' pahsat kānavotpiy pāpu qa u'ni'tañwu, sino tūwaqatsit aw tihtiw hq put ep hahlayñwunihqe òviy'ò. ²² Noqw pan uma qahahlayyani; nikañw pay nu nāt piw umumi pohtani, noqw umuh'unañwa hahlayhtotini, pu umuhhahlayhpiy soon himu sohtapnani. ²³ Pu hisat aw pituqw uma soon pāpu nuy hihta tūviñlawni. Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Uma ituñwniy aw yankahkañw Inay aw nāp hihta òviy tūviñtotaqw pam umuy put máqamantani. ²⁴ Yuk pahsavo hapi uma qa hisat nāt ituñwniy

aw yankahkañw hihta òviy tūviñtota. Uma aw tūviñtote' òmahtotani, nen pas hinhaqam hahlayhtotini.

Victory over the World

²⁵ Yan nu pay tupkiwtaqat umumi yuaayku; ason hisat aw pituqw pep pu' nu soon pāpu ilavayiy tupkitat, umuy Inay pas suyan āawnani. ²⁶ Ason pep pu' uma ituñwniy aw yankahkañw hihta òviy tūviñlalwani. Noqw nu umuñem Inay aw tūviñtaniqey hapi qa pañqawu; ²⁷ Pi Ina pas nāp umumi unañway'taqw òviy'ò, ispi uma inumi unañway'yuñq'ò, nihqe nu God añqw pítuhqat uma tūtuptionsiwa. ²⁸ Nu Inay añqw yámakqe, tūwaqatsit aw pitu; nit pu' nu tūwaqatsit mātapt, Inay awni. ²⁹ Noqw put aw nánatuwnayaqam put aw pañqawa: Meh, pu' hapi um pas suyan yuaaykuqe, pāpu qa sómokit lavayhti. ³⁰ Pu' hapi itam un sohsok hihta navoti'taqat tūtuptionsiwa; noqw soon kurs pas hak sōwu hihta tūviñlawni. It akw pu' itam un God añqw pítuhqat tūtuptionsiwa. ³¹ Noqw Jesus lavayhtiye pumuy amumi pañqawu: Ya uma pu' tūtuptionsiwa? ³² Meh, aw hapi pituto, híkis pay aw pitsiwa, uma tatslake', nanāp umuhkiy añhqe nankwuse', nuy nalmatapyaniqat aw'i. Nikañw pay nu qa nālaa, pi Ina inumuma. ³³ Uma inuhpe kwakwhaiwyuñwniqat òviy nu umumi yan lavayhti. Uma tūwaqatsit ep kānanvotyani; nikañw pay uma su'qawyuñwni, nu hapi yep qatsit áñwuta.

17

Jesus Prays for His Disciples

¹ Yan Jesus lavayhtit, òmiq tātayht, pañqawu: Inaa, aw hapi pitu; um Uhtiy pas hímunihqat pan nuhtumi mātaktani, noqw Uhti tuwat un pan mātaktani. ² Pi um Uhtiy sohsokmuy sinmuy amumi òqalat maqa, nihqe hakimuy hihsa'nihqamuy put aw noaqw, pam qatsit qaso'taqat amumi nóaniqat um pan put eñem yuku. ³ Noqw hak un pas suhka antsa God-nihqat tuwi'te' pu Jesus Christ uhpiy taviwhqat piw tuwi'te' qatsit qaso'taqat himuy'vani. ⁴ Nu tūwaqatsit ep un pas hímunihqat nuhtumi mātakta; um nuy hihta tumalat ayataqat hapi nu yuku. ⁵ Noqw taay, Inaa, ura tūwaqatsit nāt qa háqamniqw nu úmumnihqe lolmat tālawñwat pitsánway'ta. Noqw òviy nu ūmi pituqw um piw pan nuy lomavitsañwtoynani. ⁶ Um sinmuy amuñaqw hakimuy inumi noaqw nu un hákiynihqat pumuy āawna; puma as úhimumyaqw um pumuy inumi noa, noqw puma uhlayvayiy añ hinwisa. ⁷ Nihqe um hihta inumi noaqw pam sohsoy ūñaqwnihqat puma nanapta. ⁸ Pi um it lavayit inumi mātapiq nu amumi put mātavi; noqw puma put òmahtota, nihqe nu ūñaqw yámakqat pas suyan nanaptaqe pay um pas nuy añqw távihqat tūtuptionsiwa. ⁹ Nu pumuy amuñem okiw nāwakinta; nu yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy qa pumuy amuñem nāwakinta; um hakimuy inumi noaqw nu pumuy amuñem nāwakinta, puma uhsinomniqw òviy'ò. ¹⁰ Noqw sohsoyam isinom uhsinomu, pu sohsoyam uhsinom isinom, noqw nu amuhpiy pas hímuniwhti. ¹¹ Noqw nu hapi pāpu qa tūwaqatsit ep hinnuma, noqw ima nāt tūwaqatsit epya; noqw nu yañqw ūmii. Qahováriwhpu Inaa, um hakimuy inumi nóahqey pumuy pas nāp uhtuñwniy òqalayit akw oyi'tani, noqw puma sūkayani, itamuni. ¹² Nu nāt tūwaqatsit ep pumuy amumum hinnumqe uhtuñwniy añ pumuy oyi'ta; um hakimuy inumi noaqw nu pumuy pás oyi'taqw qa himuwa haqami hiniwhti, pay i' súlawhtiniqey namorstiwhqa-saa, hin pey'taqat anhtiniqat òviy'ò. ¹³ Noqw nu yahsatniqw yañqw ūmii, nihqe okiw pas pay imuy unañwpeq ihahlayhpiy aniwni'yuñwniqat òviy nu tūwaqatsit ep yan hiñqawlawu. ¹⁴ Nu amumi uhlayvayiy mātavi, noqw yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam pumuy amumi qa suhta'ewya, puma qa yep sinoiwyuñqw òviy'ò, nuy qa pep sinoiwtaqat pan'í. ¹⁵ Um as tūwaqatsit añqw pumuy ipwaniqat nu qa pan ūmi tūviñlawu, um qalolmat añqw okiw pumuy ayo oyi'taniqat pan'í. ¹⁶ Puma inún qa yep qatsit ep sinoiwyuñwa. ¹⁷ Um uhlayvayiy pas antsanihqat akw pumuy nēñem qenivo òyani; uhlayvayiy pas antsa. ¹⁸ Um

nuy sinmuy amumi tavi, noqw òviy pay hapi nu piw pan nuhtumi pumuy ayata. ¹⁹ Nihqe nu pumuy tunatyawkañw qenivo nātavi, puma as pas antsa piw qenivo oyiwyuñwñiqat òviy'ò. ²⁰ Pu nu qa ímuy-sa amuñem tūviñlawu, nāt hakim pumuy lavayiyamuy ahpiy inumi tūtuptionsiwaniqamuy amuñem pīwu. ²¹ Okiw as puma sohsoyam sūkayaniqat nu tūviñlawu, um Ina inuhpeniqw pu nu uhpenihqat pan piw itamuhpe sūkayaniqata; noqw pep pu' tūwaqatsit ep sinom um nuy añqw távihqat tūtuptionsiwani. ²² Noqw um hin nuy kaptsi'taqw pan piw nuy pumuy kaptsi'ta, puma itamun sūkayaniqat òviy'ò. ²³ Nu pumuy amuhpeniqw pu um inuhpee, noqw puma itamuhpe pās pasiwyuñwñi, noqw sinom nanaptaqw um nuy añqw tavi, nihqe pas hin inumi unañway'taqey pan piw amumi unañway'ta. ²⁴ Inaa, um imuy hakimuy nuy maqaqw puma as nuy háqamnihqat pep inumumyaniqat nu nāwakna, nen it lolmat tālawñwat um nuy máqahqat puma aw tayyuñwñi, pi um nāt tūwaqatsit qa yukihwq pay pepeq inumi unañway'ta. ²⁵ Súantaqa Inaa, yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam uñ qa tuwi'yuñwa, noqw nu uñ tuwi'ta, noqw ima hapi um nuy añqw távihqat navoti'yuñwa. ²⁶ Noqw nu hapi uñ pumuy āawna. Noqw okiw as um inumi hin unañway'taqw pan hapi pumuy nānami unañway'yuñwñiqat òviy nu soon nāt qa uñ pumuy āwintani. Nen nu pas antsa amuhpe yantani.

18

The Arrest of Jesus

(Mt 26.47-56; Mr 14.43-50; Lk 22.47-53)

¹ Yan Jesus lavayhtit put aw nānatuwnayaqamuy tsamkañw pahpiy nakwsuq̄w, puma haqe' sika Cedron yan mātsiwhqat yupq̄öymi nõna; noqw pam haqami olive q̄olmi pítuhqe, put aw nānatuwnayaqamuy amumum pañso paki. ² Noqw put momñwituy amumi mātapqa Judas piw put háqamnihqat tuwi'ta, Jesus put aw nānatuwnayaqamuy tsamkañw qa sūs pañsoniñwuniq̄w òviy'ò. ³ Noqw God awwat mohpeq momñwit Pharisee-sinmuy amumum tuwalan'a'yatuy hoñvia'yatuy enañ Judas aw mātavi; noqw puma wihq̄ohi'wiskañw, kopitsoki'wiskañw, tunipi'wiskahkañw put amum pañsoya. ⁴ Noqw òviy Jesus hin hintsaniwñiqey sohsok navoti'taqe amumi nakwsuhqe pañqawu: Ya uma hakiy hepnumya? ⁵ Noqw puma lavayhtitiqe aw pañqaqwa: Itam hakiy Nazareth añqw tāqa Jesus hepnumya. Noqw Jesus amumi pañqawu: Nu' pam'i. Noqw Judas amumi put mātapqa pumuy amumum wunu. ⁶ Noqw pam panis pamnihqey amumi pañqawh̄q pahsat pay puma áhoywat hohyokat, tutskwami patañmunumhti. ⁷ Pahsat pu piw pam pumuy tūviñtaqe amumi pañqawu: Ya uma hakiy hepnumya? Noqw puma pañqaqwa: Itam hakiy Nazareth añqw tāqat Jesus hepnumya. ⁸ Jesus lavayhtiqe pañqawu: Pay pi nu pamnihqey umumì pañqawu; noqw òviy kurs uma nuy hepnumye', uma imuy mātapyani. ⁹ Ura pam hiñqawh̄q put anhtiniq̄w òviy'ò, ura pam pañqawu: Imuy hakimuy um inumi noaqw nu qa hihtawat kwahi, it'a. ¹⁰ Pahsat pu Simon Peter sipwuvahpi'taqe put hóroknat, God awwat mohpeq moñwit tūwikiyat wuvahtaqe, putvaqw naqvuyat ayo tuku. Noqw i' hak tūwiki Malchus yan mātsiwa. ¹¹ Pahsat pu Jesus Peter aw pañqawu: Uhsipwuvahpiy tukpuyat aqw pánaa. Ina inuñem okiwsanh̄pit kuyap̄kuyh̄q pay nu soon qa put hikwñi.

Jesus before Annas

¹² Pahsat pu sohsoyam tuwalan'a'yam-niqw pu moñwíam, hoñviaymuyatuy amumum Jesus ñuayaqe put somya; ¹³ Nit mohti Annas aw put wikya, pam pi Caiphas möönañwuy'ta; noqw Caiphas put yahsañwuy ep God awwat mohpeq moñw'iwta. ¹⁴ I' Caiphas hapi ura Jew-sinmuy amumi pañqawu pay ura hak sūka sinmuy amuñem mokq pam ñas'ewñiqata.

*Peter Denies Jesus**(Mt 26.69-70; Mr 14.66-68; Lk 22.55-57)*

¹⁵ Noq̄w Simon Peter Jesus ańki, pu suhka put aw nánatuwnaqa; pamwat God awwat mohpeq mońwit tuwi'ta; nihqe pam Jesus amum God awwat mohpeq mońwit kiyat aw paki. ¹⁶ Noq̄w Peter pay hötsíwat ihpaq wunu. Noq̄w pahsat pu suhka Jesus aw nánatuwnaqa God awwat mohpeq mońwit tuwi'taqa yámakqe, hötsíwat aw tunatyawtaqat mānat aw yuaaykuqe Peter pana. ¹⁷ Pahsat pu māna hötsíwat aw tunatyawtaqa Peter aw pańqawu: Ya qa um piw it tāqat aw nánatuwnaqa? Noq̄w pam pańqawu: Qae. ¹⁸ Noq̄w iyohooniqw, öviy tütuwikt hońvia'yatuy amumum tövumsit hoveyelayaqe aw hońkahkańw nāmukintota. Noq̄w Peter pumuy amumum aw wunuwkańw nāmukinta.

*The High Priest Questions Jesus**(Mt 26.59-66; Mr 14.55-64; Lk 22.66-71)*

¹⁹ Pahsat pu God awwat mohpeq mońwi Jesus tūvińtaqe put aw nánatuwnayaqam hákimyaqat put tūvińta, pu hihta pam pumuy tutuqaynaqata. ²⁰ Noq̄w Jesus lavayhtiye aw pańqawu: Nu nuhtumi susmataq yuaata. Nu tsotsvalkive sutsep tutuqayna, pu God kiyat ep'e, pańso Jew-sinom sutsep tsotsvalya; nu qa hihta nanauyve lavayhti. ²¹ Noq̄w um hinoq̄w nuy tūvińlawu? Nu hihta yuaaykuqat um inumi tūqayyuńqamuy tūvińtanikańwo; meh, puma nuy hińqawhq navoti'yuńwa. ²² Noq̄w yan pam lavayhtiye, pu suhka hońiaya put aqlap wúnuhqa mapqölöy akw Jesus wuvahta, pańqawkańwo: Ya um hinoq̄w God awwat mohpeq mońwit aw panhaqam hińqawu? ²³ Noq̄w Jesus put aw pańqawu: Pay pi kurs nuy qalolmat lavayhtiye um put pańqawni; kurs pay nuy súańqawhq ya um hinoq̄w nuy wuvahta? ²⁴ Noq̄w Annas put somt, God awwat mohpeq mońwit Caiphas aw hōna.

*Peter Denies Jesus again**(Mt 26.71-75; Mr 14.69-72; Lk 22.58-62)*

²⁵ Noq̄w Simon Peter pep wunuwkańw nāmukinta; noq̄w haqawat pep hońqam put aw pańqaqwa: Ya qa um piw put aw nánatuwnaqa? Noq̄w pam qa nakwhaqe pańqawu: Qae. ²⁶ Noq̄w haqawa God awwat mohpeq mońwit tūwikipat Peter aw pańqawu: Puyaw qa um oliveqölpe put ámumniqw nu ūmi qa tātayi? Pam hapi Malchus ańqwi, it hakiy naqvuyat Peter ayo tukuqw put'a. ²⁷ Pahsat pu Peter piw nāt qa nakwha, noq̄w pahsat pay taqakowako töqti.

*Jesus before Pilate**(Mt 27.1-2, 11-14; Mr 15.1-5; Lk 23.1-5)*

²⁸ Pahsat pu puma Caiphas ańqw Jesus haqami Rome ańqw mońwit kiyat aw wikya; noq̄w súitsi; noq̄w puma pay mońwkimi qa yuńa, taq ka Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat ańqw nōńōsaniqey qa hu'waniwyani. ²⁹ Pahsat pu Rome ańqw mońwi Pilate yan mātsiwhqa yámakqe amumi pańqawu: Ya uma hihta it nēveltotoynaya? ³⁰ Noq̄w puma lavayhtotiqe aw pańqaqwa: Pay pi as i' tāqa qa nukpananiqw soon itam ūmi put wikvayani. ³¹ Pahsat pu Pilate amumi pańqawu: Pay pi uma put wikye' umumi hin tutavot an put yukunayani, kita. Noq̄w öviy Jew-sinom put aw pańqaqwa: Itam hakiy nīnayaniqey mewniwta. ³² Ura Jesus hin mokniqey lavayhtiqat anhtiniqw öviy puma pańqaqwa. ³³ Pahsat pu Pilate piw pavasiwhkimi pakit, Jesus wánwayhqe aw pańqawu: Ya um Jew-sinmuy mońwiamu? ³⁴ Noq̄w Jesus lavayhtiye put aw pańqawu: Ya pay um pas nāp it lavayhti? sen pay hakim nuy pamnihqat uń āawnaya? ³⁵ Noq̄w Pilate lavayhtiye aw pańqawu: Ya nu Jew-sino? Pi nāp uhsinom God awwat mohpeq momńwituy amumum uń inumi mātapya. Ya um hihta hinhti? ³⁶ Jesus lavayhtiye aw pańqawu: Pay imońwtunatya qa yep qatsit ahpiy'o, pi as imońwtunatya it qatsit ahpiyniqw soon itumal'a'yam as qa rohomhtotini; noq̄w nu Jew-sinmuy amumi qa noiwni; noq̄w

pi imoñwtunatya qa yañq'ö. ³⁷ Noqw öviy Pilate put aw pañqawu: Noqw um moñwi? Jesus lavayhtiçe aw pañqawu: Um súañqawu. Pi nu yaniqw tihtiwa; nihçe nu it hihta pas antsanihqat tuawi'taniçe öviy tūwaqatsit aw pitu. Pas antsanihqat añ hinwisqam sohsoyam itōnay nanaptañwu. ³⁸ Noqw Pilate put aw pañqawu: Ya himu pas antsa?

Jesus Sentenced to Death

(Mt 27.15-31; Mr 15.6-20; Lk 23.13-25)

Pam kitat, piw Jew-sinmuy amumi yámakçe, amumi pañqawu: Pas nu qa haqam qaanhtiçat put aw tuwa. ³⁹ Noqw pay pi Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat aw pituqw nu hakiy umumi mātāpmananiqat uma pan tuwi'yuñwa. Noqw nu Jew-sinmuy moñwíyamuy umumi mātāpniqat uma nānawakna? ⁴⁰ Pahsat pu puma sohsoyam piw nāt sáakmaçe pañqawu: Qa i'ni, Barabbasni. Noqw i' Barabbas pi hihta tūnawhkiñwu.

19

¹ Pahsat pu Pilate solāwamuy pan ayataqw puma Jesus haqami wikyaçe wuvahpit akw put qa sūs wuvahtota. ² Pahsat pu puma hihta kūtay'taqat kwitetotaçe put wihkat yukuyat put Jesus qōtōsomtōynaya, nit pu hihta palasakwat usimnit put usihtōynayaçe, ³ Aw pañqawu: Öqawmañwu, Jew-sinmuy moñwíamui! Pu puma may akw wuvalalwa. ⁴ Pu öviy Pilate piw yámakçe sinmuy amumi pañqawu: Meh, nu hapi qa haqam qaantaqat it aw tūwahçe umuy navotnaniqey öviy nu umumi put hórokna. ⁵ Pahsat pu Jesus kūtāt akw qōtōsomiwkañw palasakwat usimnit uskañw pañqawu yama. Noqw Pilate umumi pañqawu: Taa, yep tāqa. ⁶ Noqw öviy God awwat mohpeq momñwit hoñvia'yatuy amumum put aw yórikyaçe sáakmaçe pañqawu: Nahoyehtsit aw múaa! Nahoyehtsit aw múaa! Noqw Pilate amumi pañqawu: Uma pi wikye' put nahoyehtsit aw muayani, nu pi qa hihta qaantaqat put aw tuwa. ⁷ Noqw Jew-sinom lavayhtotiçe pañqawu: Itam hihta ep yukuyamantaniçe tutavot pasiwyuñwa; noqw itahtutavoyniqw pi soon pam qa mokni, pam God Tíatnihqey pañqawhçe öviy'ö. ⁸ Noqw öviy Pilate pan lavayit navotçe pu' pas maqasti. ⁹ Nihçe pavasiwhkimi piw pákihqe Jesus aw pañqawu: Ya um hak háqaqö'? Noqw Jesus aw qa hiñqawu. ¹⁰ Pahsat pu Pilate put aw pañqawu: Noqw ya um inumi qa hinwat lavayhtini? Nu uñ mātāpniqey, sen nahoyehtsit aw muiwniqat uñem yúkuniqey aw öqalat pasiwta. Ya um qa it navoti'ta? ¹¹ Noqw Jesus lavayhtiçe aw pañqawu: Pay as öqalat qa öñaqw ūmi noiwhq soon um inumi öqalani. Pantaqw öviy i' hak nuy ūmi mātāpqa uhpenihçe pas wukoqaanhti. ¹² Pahpiy pu Pilate as put mātāpniqey tunatyalti; noqw Jew-sinom sáakmaçe pañqawu: Um it tāqat mātave' pay Caesar qa kwātsiatni, hak haqam nāmoñwlawhqa pan Caesar aqw hiñqawñwu. ¹³ Noqw öviy Pilate it navotçe Jesus wikkañw ihpo yama, nit pu haqam Owaqantupha yan tūñwantiwhqat ep moñw'atsvewat ep qatuptu, haqam Hebrew-sinmuy amuhkwanihqe Gabatha yan mātsiwhqat ep'e. ¹⁴ Noqw Amutsava Yūmosanihqat ep nōviwniqat totokay'yuñwa, noqw tāwanasavehaqamo. Noqw Pilate Jew-sinmuy amumi pañqawu: Taay, yep umuhmoñwi! ¹⁵ Noqw puma sáakmaçe pañqawu: Tūvaay, tūvaay! Nahoyehtsit aw múaay! Noqw Pilate amumi pañqawu: Noqw ya nu umuhmoñwi nahoyehtsit aw muiwniqat eñem yúkuni? Noqw God awwat mohpeq momñwit pañqawu: Itam qa hakiy moñwí'yuñwa, pas Caesar-saa.

Jesus Nailed to the Cross

(Mt 27.32-44; Mr 15.21-32; Lk 23.26-43)

¹⁶ Pahsat pu puma put nahoyehtsit aw muayaniqat öviy pam amumi put mātavi; noqw puma nuayaçe ahpiy wikya. ¹⁷ Noqw pam nahoyehtsiy ikwiwkañw haqami Masqōtvihka yan tūñwantiwhqat aw'i; pam Hebrew-sinmuy amuhkwa Golgotha yan tūñwantiwa. ¹⁸ Pep pu' puma hakimuy lōqmuy put enañ nahoyehtsit aw muaya, nan'ikagee, noqw Jesus amuhtsavee. ¹⁹ Noqw pam hak hímunihqat Pilate pēnaçe nahoyehtsit atsve mua;

noqw yan pey'ta: JESUS NAZARETH ANQWNIHQWA JEW-SINMUY MOÑWIAMU. ²⁰ Noqw Jesus haqam nahoyehtsit aw muiwhq pam kñaqw qa yāpo; noqw òviy kaysiwhqam Jew-sinom it atsva yan pey'taqat añ tuñwáya. Noqw pam Hebrew-sinmuy amuhkwa pey'ta, pu Greek-sinmuyu, pu Latin-sinmuyu. ²¹ Pahsat pu Jew-sinmuy amuñaqwa God awwat mohpeq momñwit Pilate aw pañqawwa: Jew-sinmuy moñwíamu, um qa yan pēnat, pam Jew-sinmuy moñwíamnihqey pam kítaqat um pēnani. ²² Noqw Pilate lavayhtiqe pañqawu: Pay pi nu hin pēnaqwa pay pi pantani. ²³ Pahsat pu solāwam Jesus nahoyehtsit aw muayaqe yuwsiyat nālōvo o'yaqe nāhuyva; noqw ahtōqō'napnaat qa tūhiwtaqe ahsupoq pōqniwta. ²⁴ Noqw òviy puma nānami pañqawwa: Itam qa tsíkayat, put òviy nanavō'yani, mātaqpi hak putni, kitota. Yan puma tutuvenit antsanhota, ura pan pey'ta: Puma iyuwsiy nāhuyvayaqe inapnay òviy nanavō'ya. Noqw òviy solāwam panhtoti. ²⁵ Noqw pep Jesus nahoyehtsiyat aqlap put yuat wunuwta, pu yuyat tupkoat Mary, hakiy Cleopas nōmaata, noqw pu Mary Magdalene. ²⁶ Noqw Jesus yuy tuwa, pu put aw nánatuwnaqat pas aw unañway pep wúnuwtaqata, nihqe yuy aw pañqawu: Wuhti, ayam uhtii. ²⁷ Pahsat pu pam put aw nánatuwnaqat aw pañqawu: Ayam únuu. Noqw pahpiy put aw nánatuwnaqa put kiy aw wíki.

The Death of Jesus

(Mt 27.45-56; Mr 15.33-41; Lk 23.44-49)

²⁸ Yantaqat atsva pu' Jesus tumalay pay sohsok yúkuhqey navoti'taqe pañqawu: Nu pānaqmoki, kita, hin pey'taqat antaniqw òviy'o. ²⁹ Noqw pep tsaqaptat añqw ovavala a'nō sika kūyiwta; noqw puma hihta sōyatkot put aqw móroknayat, pu himu hisop yan mātsiwhqat kohoyat epeq sōnnayat put moami itaya. ³⁰ Pu òviy Jesus ovavalat añ yúkuhqe pañqawu: Yukilti, kitat yōkoltit sohsok hikwsu.

Jesus' Side Pierced

³¹ Noqw ép nasuñwintalōñnit pas kaptsiwhqat ep totokay'yuñwa. Noqw pumuy tokoam nāt nasuñwintalōñnit ep nahoyehtsit añ hāyiyuñwniqat ima Jew-sinom qa nānawakna. Noqw òviy puma Pilate awyaqe aw pañqawwa: Um as solāwamuy ayataqw, puma hokayamuy qōqhitote' pumuy haqami hintsatsnani. ³² Pahsat pu òviy solāwam òkihqe mohti'maqat-nikañw pu mitwat put amum nahoyehtsit aw muiltiqat pumuy lōvaq hokayamuy qōqhitota. ³³ Nit puma Jesus aw òkiqw pay kurs pam mōki, noqw òviy pay puma put hokayat qa qōhiknaya. ³⁴ Nikañw suhka solāwa lansay akw put suyvaqewat sōhkwiknaqw pahsat añqw uñwa kūyit enañ munva. ³⁵ Noqw nu hapi it aw yori, nihqe hihta navoti'taqey pas suyan tuawi'ta; nu qa atsálawu, noqw uma kurs hin qa tūtuptsiwani. ³⁶ Hin pey'taqat hapi anhtiniqw òviy li yaniwhti, ura yan pey'ta: Qa himuwa put òqaat qōhikiwani, yan'i. ³⁷ Pu piw sutske' yan pey'ta: Puma hakiy sōhkwiknayaqey aw yórikyani, yan'i.

The Burial of Jesus

(Mt 27.57-61; Mr 15.42-47; Lk 23.50-56)

³⁸ Yantaqat atsva pu' hak tāqa Aramatheat anqwnihqa Joseph yan mātsiwhqa Pilate awnihqe Jesus tokoyat haqami hintsanniqey put aw maqaptsi'ta; noqw Pilate put hu'wa. Noqw òviy pam pituhqe Jesus tokoyat haqami yawma. Pam hak as nuhtum Jesus aw tuptsiwa; nikañw Jew-sinmuy mamqasqe òviy qa hakiy put āawna. ³⁹ Noqw pu piw Nicodemus hihta myrrh aloes enañ namiqwriwtaqat tsivót-sikip sunat pututuwanit pahsa'haqam kimakañw ep pitu. Ura pam hak mohtihaqam míhikiwtaqw Jesus aw pitu. ⁴⁰ Pu òviy puma Jesus tokoyat haqami távihqe kwañwáhovaqtuqat tōsit atsva put siwuwuykinat tsatsákwmoṣaput linen yan mātsiwhqat akw put mokahta, hin Jew-sinom hakiy masyuwsinayañwuqat pan'i. ⁴¹ Noqw pam haqam nahoyehtsit ep muiltiqat ep himuqōlō; noqw pep puhutuamtuhsō; noqw nāt pas qa hak hisat pañsoq tawiwa.

⁴²Noq̄w Jew-sinom totokay'yuñq̄w òviy puma pep Jesus tavi, pam tuamtuhsö áhayhpniq̄w òviy'ò.

20

The Empty Tomb

(Mt 28.1-8; Mr 16.1-8; Lk 24.1-12)

¹Noq̄w Sundayt aw pituq̄w, suits talavay nāt qa talq̄, Mary Magdalene tūamit aw'i; noq̄w kurs owa tūamit aq̄w ūtsiwtañwuqa ayo taviwa. ²Pahsat pu pam wárikq̄e, Simon Peter-nit pu nuy, Jesus aw unañwayat yan tūñwantiwñq̄at, itamumi pañq̄awu: Taq̄ kurs Tutuyq̄awñq̄at tūamit añq̄w hórokñaya; nihq̄e haq̄ami pi put hintsatsna. ³Pu òviy nu Peter amum tūamit aq̄w wari. ⁴Noq̄w nu Peter ehpeq̄taq̄e pay mohti pañso pitu. ⁵Nihq̄e nu motoltiq̄e ahpamiq̄ tātayhqe tsatsákwmötsaput ep oyiq̄w tuwa; nīkañw pay nu qa aq̄w paki. ⁶Pahsat pu Simon Peter inuñk pitu; nihq̄e tūamit aq̄w pákihq̄e, tsatsákwmötsaput ep oyaq̄w tuwa. ⁷Pu hōhōnpi put q̄ötōyat akw as mōkiwtaqa pay tsatsákwmötsaput qa enañ qatskañw pay nāla suphaq̄am q̄ātsi. ⁸Pahsat pu nu tuwat aq̄w paki, nihq̄e nu yórikq̄e tuptsíwa. ⁹Pam mokiwuy añq̄w pas soon ahoy qa tātayniq̄at pan pey'taq̄at nāt itam qa mātsi'yuñq̄e òviy'ò. ¹⁰Pahsat pu itam ahoy pañq̄w nima.

Jesus Appears to Mary Magdalene

(Mt 28.9-10; Mr 16.9-11)

¹¹Noq̄w Mary tūamit ihpaq̄ wunuwkañw okiw pakmumuya; nihq̄e òviy pam pan hiñq̄awkañw, motoltit, tūamit aq̄w yori; ¹²Nihq̄e hakimuy lōqmuy hoñviayatuy q̄ōtsat yuwsí'taq̄amuy pepeq̄ qatuq̄w tuwa, haq̄e' Jesus tokoat as qatsq̄at pep suhka q̄ötōveniñq̄w, pu suhka kukveq̄'a. ¹³Noq̄w puma hakim put aw pañq̄awu: Wuhti, ya um hinoq̄w pakmumuya? Noq̄w pam amumi pañq̄awu: Ispi kurs puma Itutuyq̄awñq̄ay haq̄ami hintsatsnaq̄e, haq̄am put taviyaq̄w nu qa navoti'taq̄e òviy'ò. ¹⁴Yan pam hiñq̄awht, ahoy namtōkkañw Jesus pep wunuq̄w tuwa; nit pam Jesus-niq̄w qa māmatsi. ¹⁵Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Wuhti, ya um hinoq̄w pakmumuya? Ya um hakiy hepnuma? Noq̄w pay pam ūyit tumalay'taq̄aniñq̄at pam wūwahq̄e aw pañq̄awu: Tāqa, kurs um put haq̄ami hintsane', um haq̄am put távihq̄ey nuy āawnani; noq̄w nu haq̄ami hintsanni. ¹⁶Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Mary. Noq̄w pam aw namtōkt, put aw pañq̄awu: Rabboni, kita. (Pam Tūtutuq̄aynaqa i'nihq̄e pam'i.) ¹⁷Jesus put aw pañq̄awu: Um nuy qa ñuñ'ani, taq̄ nu nāt Inay aw qa wūvi. Um itupkomuy amuminen amumi pañq̄awni: Nu God Inay aw wupni, pu pay pam piw Umunaa, pu Umuhtutuyq̄awñq̄a. ¹⁸Noq̄w Mary Magdalene Tutuyq̄awñq̄at aw yórikq̄ey put aw nánatuwnayaq̄amuy amumi tūawva, pu pam yan put aw lavayhtiq̄ata.

Jesus Appears to His Disciples

(Mt 28.16-20; Mr 16.14-18; Lk 24.36-49)

¹⁹Noq̄w ép Sundayt ep tapkiq̄w put aw nánatuwnayaq̄am haq̄am tsovawtaq̄e, okiw Jew-sinmuy mamq̄asyaq̄e òviy hōtsíwñpa' uhtsi'yuñq̄w, Jesus pítuhq̄e, amuhsonve wunuwkañw pañq̄awu: Uma kwakwhat unañway'yuñwñi. ²⁰Yan pam lavayhtit, tokoy haq̄ami sōhkwikñayaq̄at pumuy amumi mahtakna may éñaña. Noq̄w put aw nánatuwnayaq̄am Tutuyq̄awñq̄at aw yórikyaq̄e hahlayhtoti. ²¹Pahsat pu Jesus piw amumi pañq̄awu: Uma kwakwhat unañway'yuñwñi. Nu hapi hin Inay nuy ayataq̄at pan piw tuwat umuy añq̄e' ayata. ²²Yan pam lavayhtit, amumi hikwsut pañq̄awu: Huvam Qahováriwtaq̄at Hikwsit kwusuyaa. ²³Uma hakiy qaanhtipuyat ayo yukuyaq̄w pam ayo yukiwñwñu; pu uma hakiy qaanhtipuyat qa ayo yukiwñiq̄at pañq̄aq̄waq̄w pam qa ayo yukiwñwñu.

Jesus and Thomas

²⁴ Noqw imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amuñaqw hak Thomas, Didimus yan tūnwantiwhqa, qa amumumniqw Jesus pitu. ²⁵ Noqw ōviy mímawat Jesus aw nánatuwnayaqam put aw pañqawwa: Itam Tutuyqawhqat aw yórikya. Noqw pam amumi pañqawu: Pas nu māyat ep muahpit akw pey'vaqat aw qa yórikkañw pu imalatsiy akw put aw qa hintsankañw, pu put tokoyat haqam sōhkwiknayaqat aqw imay qa pane' soon tuptsiwni. ²⁶ Noqw ahpiy nanalsikis talq put aw nánatuwnayaqam piw haqam ahpave tsovawta, noqw Thomas pumuy amumuma. Noqw hōsíwa uhtsiwtaqw Jesus pítuhqe amuhsonve wunukañw pañqawu: Uma kwakwhat unañway'yuñwni. ²⁷ Pahsat pu pam Thomas aw pañqawu: Kurs uhmalatsiy aqw pew hintsanaa, pu imay aw yórikuu; pu pew māvuyalte', ítokoy haqam sōhkwiknayaqat aqw uhmay pánaa, nit um pāpu qapēvewnat tuptsiwni'tani. ²⁸ Noqw Thomas put aw pañqawu: God, Itutuyqawhqat. ²⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Thomas, paysoq pi um inumi yórikqe ōviy tuptsiwa; inumi qa yórikyat tūtuptsiwaqam pas hihlayhpit epyani.

The Purpose of this Book

³⁰ Noqw Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumumnikañw pas qa tsa' kātatayhpit hihta tuawi'taqat tumalta; noqw pāvam qa sohsoy it tutuvenit añ pey'ta. ³¹ Noqw pay hapi pas Jesus Moñw'asi'taqanihqat, pu God Tíatnihqat uma tūtuptsiwaniqw ōviy ñi yantaqa pēniwa, pu uma tūtuptsiwe' put ahpiy qatsit tutwani.

21

Jesus Appears to Seven Disciples

¹ Iit atsve pu Jesus wuhkovatuphat Tiberias yan mātsiwhqat ep put aw nánatuwnayaqamuy amumi piw namtakna; noqw pam hin namtaknaqat nu umuy āawnani. ² Ima yahsa'hakim haqam sūpya: Simon Peter, pu Thomas, Didimus yan tūnwantiwhqa, pu Galileet ep Canat añqw tāqa Nathanael, pu Zebedeet tímat-niqw, pu hakim lōyöm piw put aw nánatuwnayaqamu. ³ Noqw Simon Peter pumuy amumi pañqawu: Nu pakiwmaqto; noqw puma aw pañqawwa: Itam úmumyani. Noqw ōviy puma ahpiyyaqe āpiy pākihut aqw yuña, nit ep mihikq puma qa hihta kwisnaya. ⁴ Noqw qavoñvaqw talavay Jesus patuphat qalaveq wunu; noqw put aw nánatuwnayaqam put Jesus-niqw qa māmatsya. ⁵ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Tōtimu, ya uma qa hihta kwisnaya? Noqw puma put aw pañqawwa. Qae. ⁶ Pu pam amumi pañqawu: Uma pākihut putvaqewat umuhtutsayay pāmiq tūvaye' tutwani. Noqw puma panhtotiqe, pas antsa pāvakiwhtuy qaan'ewakw hintaqamuy intotaqe qa kātoti. ⁷ Paniqw ōviy nu Jesus pas aw unañwayat yan tūnwantiwhqa Peter aw pañqawu: Taq Tutuyqawhqat. Noqw Simon Peter Tutuyqawhqat-nihqat navotqe, napnay añ paki, qa yuwsit'ataqe ōviy'o, nit pu pāmiq tsoo. ⁸ Noqw mímawat put aw nánatuwnayaqam tutsáyat ep pāvakiwhtuy íniwyuñqamuy pay pākihut akw lölökinkahkañw öki, puma tutskwat añqw qa yāpyaqe ōviy'o, pay tsivót-sikip sunat kwílakit pahsaphaqamo. ⁹ Pu ōviy puma panis tutskwami ökit, pep tōvut hoveyeliwtaqat tutwa. Noqw pāvakiwht put añ oyi. Pu pōlavikit piw tutwa. ¹⁰ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma pāvakiwhtuy umuhtunimuy añqw pew kiwisni. ¹¹ Noqw Simon Peter put aqw wupqe yañsakoqmuy pāvakiwhtuy tutsáyat ep íniwtaqamuy tutskwami lölökinta, tsañe'sikip sunat-sikañw añqw pakwt payhkomuy sihkay'taqamuyu (153); noqw pas as qaan'ewakw hintaqw piw tutsaya qa tsīki. ¹² Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Huvam pewye' nōñösa. Noqw soon kurs haqawa put aw nánatuwnayaqam pam haknihqat tūviñtani, suyan pi pam Tutuyqawhqaniqw ōviy'o. ¹³ Pahsat pu Jesus amuminihqe pōlavikit kwusut, pumuy put huyta, pu pāvakiwhtuy pīwu. ¹⁴ It akw hapi pu' Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumi pāyis nāmahtakna, mokiwyu añqw ahoy tātayht'a.

Jesus and Peter

¹⁵ Pu ōviy pumuy nōnōsat, Jesus Simon Peter aw pañqawu: Simon Jonas tíata, ya um imuy amuhpenihqe inumi pas unañway'ta? Noqw pam put aw pañqawu: Owi, Tutuyqawhqa, pay nu uñ hahlayhq um navoti'ta. Noqw pam put aw pañqawu: Imamñatuy nopni'taa. ¹⁶ Pu añqw piw pam put aw pañqawu: Simon, Jonas tíata, ya um inumi unañway'ta? Noqw pam pañqawu: Owi Tutuyqawhqa, pay nu uñ hahlayhq um navoti'ta. Noqw pam pañqawu: Ikanelvokmuy amumi tunatyawtaa. ¹⁷ Pu pam pāyisni'makañw put aw pañqawu: Simon, Jonas tíata, ya um nuy hahlayi? Noqw pahsat pu Peter pas qahahlayhti, pam pu' Ya um nuy hahlayi put aw kítaqw ōviy'o. Noqw pam put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay pi um sohsok hihta navoti'ta; nu uñ hahlayhq um navoti'ta. Jesus put aw pañqawu: Ikanelvokmuy nopni'taa. ¹⁸ Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Um tsaynihqe nāyuwsinat haqami unañwte' pañso haqaminiñwu; nikañw pay ason um wúyokte' uhmay hohtaknani; noqw pu suhka uñ yuwsinani, nit pu uñ haqami qa nāwaknaqw uñ pañso wikni. ¹⁹ Pam yan lavayhtiqe put hin mokniqat pañqawu. Noqw pam mokiwuy akw God pas pavan mātaktani. Pu pam yan lavayhtit put aw pañqawu: Um inuñk hinmani.

Jesus and the Other Disciple

²⁰ Noqw Peter namtökqe nuy pumuy amuñkniqw tuwa. Nu hapi Jesus aw unañwayat túñwantiwhqe ura tapkiqw nōnovaqw put tawitsqayat aw tahtsikiwkañw aw pañqawu: Ya hak uñ momñwituy amumi mātapni? ²¹ Noqw Peter nuy túwahqe Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, noqw i' tuwat hinhtini? ²² Noqw Jesus aw pañqawu: Pay pi as pas nuy hisat pítuniqat aw pahsavo pam qátuniqat nu nāwaknaniqw, ya um put hintsanni? Um inuñk hinmani. ²³ Pantaqat ahpiy pu' yaw nu pay qa mokniqat mímawat nánatuwnayaqam yan lavayta. Noqw pi Jesus put aw qa pañqawu: Pam qa mokni, qa kita; nikañw Pay pi as pas nuy hisat pítuniqat aw pahsavo pam qátuniqat nu nāwaknaniqw, ya um hintsanni? kita. ²⁴ Nu hapi put aw nánatuwnaqa ñit tuawi'ta, nihqe ñit pēna. Noqw uma navoti'yuñqw ituawi pas qaatsa.

Conclusion

²⁵ Pu piw pas as nihtiwtaqat Jesus tumalta; noqw ka as pam sohsoy pēniwniniqw hikis pi ka tūwaqatsit ep soon tutuvenit pēniwniqat eñem qénini. Pas antsa.

Jesus Ayamuyatuy Hiniwhtipuamu

Jesus Promises to Send the Holy Spirit

¹ Ura nu mohtihaqam pēna, Theophilus; nihqe ura Jesus sohsok hihta hintsaktivaqat, pu tūtutuqaynativaqat nu yuaata, ² Hisat ōmi wīkiwhqat pahsavoo. Ura pam ayai-wyuñqamuy namorstaqey amumi Qahováriwtaqat Hikwsit añ tutaptat, pañso wīkiwa. ³ Pu piw pam kānavot, put atsve hīhihta qaōwīhintaqat akw pumuy amumi pas suyan taytaqey mahtakna; lōp sunat tālat añ pumuy amumi nāmataqlawu; nihqe God moñwtunatyaat hin hintaqat pumuy amumi yuaata. ⁴ Noqw ura pam pumuy amumum tsovawtaqe, puma Jerusalem añqw qa ahpiyyaniqat amumi tutaptaqe, Nayat añqw pumuy amumi hakiy awinit ōviy maqaptsi'yuñwniqat pañqawu. Ura uma inuhpiy put nanapta, pam kita. ⁵ Pay as pi John pas antsa kūyit akw tūtuvoylallawu; nīkañw uma hapi yahpiy qa wūhakis talq Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylatiwyani.

Jesus is Taken up to Heaven

⁶ Noqw ōviy puma tsovaltīqe, put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Tutuyqawhqa, ya um pu'haqam Israel-sinmuy amumi moñwtunatyat ahoy pitsínani? ⁷ Noqw pam amumi pañqawu: Pay pam hísatniqat, pu haqe' qalawmaqaw aw pítuniqat Ina pas nāp ōqalay akw yuki'taqat pay qa uma put navoti'yuñwni. ⁸ Pay ason uma ōqalat makiwyani, Qahováriwtaqat Hikwsit umumi pítuq'ō; nen uma nuy hin navoti'yuñqey tuawi'yuñwni Jerusalem ep'e, pu sohsovik Judeat añ'a, pu Samariat añ'a, pu ahpiy tūwaqalavoqhaqamii. ⁹ Yan pam lavayhtiḡw, puma aw tāyuñqw, pam ōmi wīkiwa; noqw ōmaw put wikqe, pumuy amutpik tupka. ¹⁰ Noqw pam ōmi wuptoqw, puma añk-sa tāyuñqw, hakim lōyōm tāqat qōtsat yuwsī'kañw pumuy amumi suptuqe, amuqlap wunuptu; ¹¹ Nihqe pañqawu: Uma Galileet añqw tahtaqtu, ya uma hinoqw pas ōmiq-sa taykahkañw hōñi? Pay hapi i' Jesus umuñaqw ōmi wīkiwhqat uma aw tāyuñqw, hin pam ōmi wupqey pan piw ahoy pítuni.

Judas' Successor

¹² Pahsat pu puma tsomot Olivet yan mātsiwhqat añqw ahoy Jerusalem awya. (Pam tsomo Jerusalem añqw hak nasuñwintalōñnit ep haqami pahsavo nakwsumantaniqat pahsaphaqamo.) ¹³ Noqw puma ep ōkihqe, tupatsveq ahpami yuña; pepeḡ ima yēse: I' Peter, pu James, pu John, pu Andrew, pu Philip, pu Thomas, pu Bartholomew, pu Matthew, pu James, hakiy Alphaeus tíata, noqw pu Simon Zelotes, noqw pu Judas it James tupkoata. ¹⁴ Ima sohsoyam sun unañway nāwakintota; pu pas okiwlalwa qa qé'iwwiskahkañwo, hakimuy momoymuy amumuma, pu Jesus yuyat Maryt-nikañw pu Jesus tupkomuyatuy amumuma. ¹⁵ Noqw ephaqam Peter tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw wunuptu, (ima tsovawtaqam navaysikip sunat pahsa'haqamya) ¹⁶ Nihqe amumi pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, ura Qahováriwtaqa Hikwsi David moayat ahpiy tutuvenyukit añ añwu pay hin lavayhtiḡw pas soon pam qa antani; pam Jesus nuawisqamuy put aw tsamqat Judas pañqawu. ¹⁷ Pam as ura itamum tōnawta; nihqe itamum it yan tumalat aw taviwa. ¹⁸ Noqw i' tāqa ura qalomáhinhtiḡe, ahsatiy akw tutskwat tui; nihqe kopañvosqe nāsavaqe pahtokq, sohsoy sīsihuat nōñañayku. ¹⁹ Noqw sohsoyam Jerusalem ep ki'yuñqam put nanapta; noqw ōviy pep tutskwa pumuy amuhkwa Aceldama yan tūñwantiwa; pam tutskwa uñwat akw tuiwhpu i'nihqe pam'i. ²⁰ Pay ura Tātawit añ yan pey'ta: Nam kīat kīqōtiwaa; nam qa hak añ qátuu, yan'i; pu piw yan'i: Nam tumalmaki-waat pas suhka makiwaa. ²¹⁻²² Imuy yep yesqamuy amuñaqw haqawat Jesus qatsíyat añ ahsupoq itamum hinnumya, John hisat Jesus kūyit akw tuvoylataqat ahpiy'o, pu put itamuñaqw ōmiq wīkiwhqat aw pahsavoo. Noqw ōviy itam pumuy amuñaqw haqawat

namorstotaqw, pam itamum Jesus mokiwuy añqw ahoy tātayhqat yuaatani. ²³ Noqw òviy puma hakimuy lōqmuy taviya, hakiy Joseph, Barsabas yan tūnwantiwhqat, pam hak piw Justus yan mātsiwhqat, nikañw pu hakiy Matthias pīwu. ²⁴ Nit puma nānawaknaqe pañqawa: Taay, Tutuyqawhqa, um sohsokmuy amumi unañwayamuy navoti'ta; um imuy tāqatuy himuwat namorstaqey mahtaknani. ²⁵ Noqw pam it tumalat ep wúnupte', itamun añqe' ayaiwtani. Ura Judas qaanhtiqe put añqw ayo yama, pas nāp qeniy awniqee, kitota. ²⁶ Pu puma pumuy amuhpe hihta akw tuwantotaqw, pam Matthias ep yēva. Noqw pam pakwt sukw sihkay'taqamuy ayaiwyuñqamuy amumum pohtoylaniwa.

2

The Coming of the Holy Spirit

¹ Noqw talōnmit Pentecost yan mātsiwhqat aw pituqw, tuptsiwni'yuñqam sohsoyam sun unañway haqam sūp tsovawta. ² Noqw nāt pumuy panyuñqw, pahsat pay himu wukohukañwuy an sōykitaqa òñaqw pítuhqe, pumuy haqam kīve tañawtaqw, pep pās ohpo. ³ Noqw pep himu ūwiñwuy antaqa amumi mātaqtique, nāhoy tsihtsiqtique, leñit anhtiqe nānap amuhpa' kwāvilti. ⁴ Noqw puma sohsoyam Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwuyuñqe, pahsat pu hīhihtuy amuhkwa yuaaykuya, hin Hikwsi pumuy lavayhuytaqat pan'i. ⁵ Noqw ephaqam kaysiwhqam Jew-sinom God pas kaptsi'yuñqam Jerusalem ep tsovawta. Puma nānan'ivaqw tutskwat añqw öki. ⁶ Noqw i' yantaqa añqe' nanaptiwhq, sinom qaan'ewakw hintaqam sūmi tsovaltique, hin kurs wūwaya, puma nanāp amumi tūqayyuñqw, amuhkwa yuaatotaqw òviy'o. ⁷ Noqw puma sohsoyam pas hin unañwtotique kātayuñqe nānami pañqawa: Meh, ya ima yuaatotaqam qa sohsoyam Galileet añqw sinomu? ⁸ Noqw hintaqw òviy itam nanāp hin lavaymakiway'kahkañw, tihtiwyaqey pan pumuy yuaatotaqw nanvoty? ⁹ Parthian-sínomu, Mede-sínomu, Elamite-sínomu, pu Mesopotamiat añ yesqamu, pu Judeat añ'a, pu Cappadociat añ'a, pu Pontus añ'a, pu Asiat añ'a, ¹⁰ Pu Phrygiat añ'a, pu Pamphyliat añ'a, pu Egypt añ'a, pu Cyrenet ánan'ik Lybiat añ hāhaqe' yesqamu, pu Rome añqw yaktaqamu, Jew-sínomu, pu Jew-sinmuy amún tuptsiwni'yuñqamu, ¹¹ Crete-sínomu, pu Arabia-sínomu, puma God kātutmalayat itamuhkwa yuaatotaqw, itam sohsoyam nanvoty, kitota. ¹² Nihqe puma sohsoyam pas hin unañwtotique hin kurs hinhtotiniqe pañqawa: Hin pa i' hintani? ¹³ Noqw pētu tututsiwyaqe pañqawa: Ima puhut wine akw hōnaq'iwyuñwa.

Peter's Message

¹⁴ Noqw Peter pakwt sukw sihkay'taqamuy amumum wunukañw, lavayhtiqe sinmuy amumi pañqawu: Uma Judeat ep yesqamu, pu sohsoyam Jerusalem ep ki'yuñqamu, nu umuy it āawnani; uma ilavayiy aw tuqayvastotani. ¹⁵ Itam qa hōnaq'iwyuñqw uma pan itamumi wūwantota, nāt pu' tōñva. ¹⁶ Pi i' hapi God lavay'ayayat Joel añ lavayhtiwa, ura pañqawu: ¹⁷ Pu so'ñwamiq hapi yantani, kita God, nu sohsokmuy sinmuy amumi Ihikwsiy wūtani. Noqw umuhtim tōtim pu mamant inuñem yuaatotani; pu umuh-tahtaqt su'peyaqam tuawyorstotani, pu umuhwuwuyom tahtaqt tumokyorstotani. ¹⁸ Pu ep nu imuy itutuwiqtuy tahtaqtuy pu momoyamuy amumi Ihikwsiy wūtani. Noqw puma inuñem yuaatotani. ¹⁹ Pu nu òvaqe tokpelat añqe' kātatayhpit poñalawni, pu atpik tūwaqatsit añ hihta tuawi'yuñqata, únwata, pu ūwiñwuy, pu kwits'ohpokita. ²⁰ Tāwa qatālawvani, pu mūyaw unwat anhtini nāt Tutuyqawhqat wukotalōnniyat pas qaöwíhintaqat aw qa pítuq'ö. ²¹ Pep pu' ason hak Tutuyqawhqat aw taqa'nañwtiqa ayo yámakmantani, kita úrai. ²² Uma Israel-sinom tahtaqtu, uma it lavayit aw tuqayvas-totani. I' Nazareth añqw tāqa Jesus God añqw hahlaywa. Noqw God öqalay akw put ahpiy kātumalat, pu kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat tumalta. Yan pam put hahlayhqeiy umumi mahtakna. Noqw uma hapi pas nāp put navoti'yuñwa. ²³ Put hapi uma God pasiwniyat, pu añwu pay hihta navotiyat akw put nuayaqe, qaanhinwisqamuy amumi

put mātatveq̄w, puma nahoylehst̄it aw put muayaq̄e, nīnaya. ²⁴ Noq̄w God put ahoy tātayna, mokiwuy ōqalayāt aṅq̄w put mātapq̄ee, kurs hin pam put nui'taniq̄w ōviy'o. ²⁵ Pi David ura put yan lavayhti: Pas nu sutsep inutpipo Tutuyq̄awhq̄at tuway'ta; pi pam iputvaq̄e wūnuq̄'ō. Noq̄w ōviy soon nu hin unañway'tani. ²⁶ Paniq̄w ōviy iunañwa hahlayhti, pu ileñi pas hahlayhti, pu ōviy piw itoko ūmi yankañw nāsuñwni'tani. ²⁷ Ispi um soon ihikwsiy maskiveq̄ mātapniq̄'ō; piw um soon uhtumal'ayay Qahováriwtaq̄at hovahtiniq̄w nakwhani. ²⁸ Um q̄atsit haq̄e' q̄atsq̄at nuy āawna; um inumum yantakañw nuy hahlayhtapnani, kita úrai. ²⁹ Tahtaqtu, isinomu, kurs nu pas q̄atuhtuskañw umumi itahwu'yay David lavayhtini; ura pam mokq̄e āmilti, noq̄w put tūamiat nāt itamum yanta. ³⁰ Ura David God lavay'ayaatnihq̄e navoti'taq̄w, ura God put aw q̄aōwívasiwnaq̄e, pam put aniwniyat aṅq̄w Christ wunuptsinat, put moñw'atsvewayat ep q̄atuptsinaniq̄ey yan lavayhti. ³¹ Noq̄w pam it yantaq̄at aṅwu pay tuway'taq̄e, Christ ahoy tātayniq̄at lavayhti, pu put hikwsiat maskiveq̄ qa mātaviwa, piw tokoat qa hovahti. ³² It Jesus hapi God ahoy tātayna, noq̄w itam hapi pas nāp put aw yóriki'yuñwa. ³³ Noq̄w God hapi put momi távihq̄e, putvaq̄e put q̄atuptsina; nihq̄e it awinit Hikwsit put aw noa. Noq̄w pam it wūtaq̄w, uma put pantaq̄at hapi pu' aw yórikyā, pu nanapta. ³⁴ David pi ōmi qa wūvi, nīkañw pam ura pas nāp pañq̄awu: Tutuyq̄awhqa Imoñwiw aw pañq̄awu: Um hāk iputvaq̄ewat q̄átuni, ³⁵ Nu hisat uhtuwq̄amuy áñwutaq̄w, puma ūmi maq̄aptsi'yuñwniq̄at pahsavoo. ³⁶ Noq̄w ōviy Israel-sinom sohsoyam it pas suyan nanaptani: Uma hapi it Jesus nahoylehst̄it aw muaya. Noq̄w God hapi put Tutuyq̄awhq̄anihq̄at pan yuku, piw put Christ, yan tuñwa. (Pam Moñw'asi'taq̄a i'nihq̄e pam'i.) ³⁷ Noq̄w puma it yantaq̄at nanaptaq̄e pavan pas unañwmokyaq̄e, Peter-nikañw pu mimuy ayaiwyuñq̄amuy amumi pañq̄aq̄wa: Tahtaqtu, itahpavamu, noq̄w itam hinhtotini? ³⁸ Pahsat pu Peter amumi pañq̄awu: Uma umuhtunatyay aṅq̄w lasyani. Nen uma sohsoyam Jesus Christ natñwaniyat aṅ kūyit akw tuvoylatotini, umuhqaanhtipu ayo yukiltiniq̄at ōviy'o; nen uma Qahováriwtaq̄at Hikwsit kuwahtiwhq̄at makiwyani. ³⁹ Pi awini hapi umuñemi; pu umuhtimuy amuñemi, pu sohsoqmuy yāvaq̄yaq̄amuy amuñemi, hihsa'nihq̄am hakimuy Itahtutuyq̄awhqa God wánwayniq̄amuy amuñemi. ⁴⁰ Pu pay wūhaq̄ lavayit akw pam amumi hin hintaq̄at yuaataq̄e, amumi ō'q̄alq̄e pañq̄awu: Uma pu' q̄atsívaptsiwyuñq̄amuy nukusyesq̄amuy qa amumum hinwisni; taq̄ ka uma amún súlawhtini. ⁴¹ Pahsat pu kaysiwhq̄am hahlaykahkañw, put lavayiyat kwusuyaq̄e, kūyit akw tuvoylatoti; noq̄w put tāwat ep payhp sōmorit pahsa'haq̄am sinom pumuy amumi tōnalti. ⁴² Nihq̄e puma su'q̄awkahkañw, yūmosa ayaiwyuñq̄am pumuy hin tutuq̄aynayaq̄at aṅ tutuq̄ayya, pu sūp hinwiskahkañw, Jesus u'nikahkañw pōlavikit yónoylalwa, piw nāwakinwisa.

Life among the Believers

⁴³ Noq̄w sinom sohsoyam maq̄astoti; noq̄w God ayaiwyuñq̄amuy amuhpiy hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'yuñq̄at nihtiwtaq̄at hintsaki. ⁴⁴ Noq̄w ima tuptsiwni'yuñq̄am sūp hinnumya; nihq̄e sohsoq̄ hihta sūmi himuy'yuñwa. ⁴⁵ Nihq̄e puma hihta himuy huyaye', hihta hihsa' ōmahtotaq̄ey nāhuytañwu, hin pumuy hihta haq̄ni'yuñq̄at pan'i. ⁴⁶ Noq̄w puma nāq̄avo sun tunatyawkahkañw God kīyat ep hinnumya, pu haq̄am hakiy kīyat ep pōlavikit yónoyhtotañwu; pu puma hahlaykahkañw nōsiwhq̄ay nōnova, sun unañway'kahkañwo. ⁴⁷ Pu puma God tayawinkahkañw sohsoqmuy amuhpiy hahlaywa. Pu Tutuyq̄awhqa ayo nōnantaq̄amuy akw nāq̄avo put aw tōnawtaq̄amuy amumi hōyokinta.

3

The Lame Man Healed

¹ Noq̄w hísatniq̄w nānawaknañwuniq̄w, tāwat atvelpeniq̄w, Peter John amum God kīyat aq̄w'a. ² Noq̄w hakim hakiy tāq̄at tihtiwhpuy aṅq̄aq̄w tuhapiwtaq̄at tsōpwisa; puma nāq̄avo God kīyat aw hōtsíwat Lomasniwa yan túñwantiwhq̄at epeq̄ put tahtapya, pam

God kīyat aw yuñtaqamuy amumi okiw hihta tuñlaytaniqat òviy'ò. ³ Noqw òviy pam Peter-nikañw pu John pumuy God kīyat aw pakitoqw túwahqe, amumi hihta tuhtui. ⁴ Noqw Peter John amum put aw taynumt, aw pañqawu: Kurs itamumi tātayii. ⁵ Noqw pam pumuy amuñaqw hihta makiwniqey wūwankañw, amumi-sa tayta. ⁶ Pahsat pu Peter pañqawu: Nu sivat ñastaa; nikañw nu hihta himuy'taqw uñ máqani; nu Jesus Christ natñwaniyat aw yankañw ūmi pañqawni: Wunuptut nakwsuu, kitat, ⁷ Put putvaqw māyat ñuat, wunuptsinaqw, pahsat pay put kuk'at, pu kuktupkaqe hoñviti. ⁸ Noqw pam suñwunuptut, nakwsuqe, pumuy amumum God kīyat aw paki, waymakañw, tso'tikañw, God pas hihtalawkañwo. ⁹ Noqw pam waymakañw God hihtalawhq sinom sohsoyam aw tāyuñwa. ¹⁰ Noqw puma māmatsyaqw, pay as pam God kīyat aw hōtsíwat Lomasniwa yan tūñwantiwhqat epeq qatukañw, nuhtumi hihta tuñlay'tañwu; noqw pam hintsaniwhqat ep puma kātayuñqe, hin kurs wūwaya.

Peter's Message in the Temple

¹¹ Noqw tāqa tuhap'iwtañwuqa powatiqa Peter John enañ hūrs ñuy'taqw, sinom haqam Solomon Tuhööata yan mātsiwhqat aw sohsoyam pumuy amumi yuyutya. ¹² Noqw kurs sinom kātayuñqw, Peter māmatsqe, amumi pañqawu: Uma Israel-sinom tahtaqtu, ya uma hinoqw it ep pas kātayuñwa? Ya uma hinoqw pas itamumi-sa tāyuñwa suhpan ka itam pas nāp itah'òqalay, pu itahlomaqatsiy ahpiy it nakwsunaqat pan'i. ¹³ I' hapi hak Abraham, pu Isaac, pu Jacob itahwu'yamuy aw yantaqaam, God Tiy Jesus pas pavan sinota. Put hapi uma Pilate aw mātatveqe qa putyaniqey atpip pañqaqwa, pas as pam put mātapniqey su'qawtaq'ò, ¹⁴ Nihqe uma it hakiy Qahováriwtaqat, pu Súantaqat qa nānakwhaqe, tuwat soq hak hakiy nīnaqat umumi noiwniqat uma nānawakna; ¹⁵ Nihqe Qatsit aw Tūtsamhqat nīnaya; noqw God put so'pumuy amuñaqw ahoy tātayna; noqw itam hapi it pas suyan aw yóriki'ta. ¹⁶ Noqw i' tāqa put natñwaniyat qapēvewnaqe, put natñwaniyat aw yankañw hoñvita. Uma hapi put aw tāyuñwa, piw put tuwi'yuñwa. Pay pas panta. Pam Jesus aw tuptsiwni'kañw sohsokmuy umutpik pās powiwniñw wunu. ¹⁷ Noqw taay, isinomu, pay nu navoti'taqw uma hintsatskaqey qa mātsi'yunwa, umuh-momñwituy amun'i. ¹⁸ Noqw pay hapi God sohsokmuy lavay'aymuy moayamuy ahpiy hin hintaniqat lavaytiqey aw antsana, ura Christ okiwsaniwniqat pam kita. ¹⁹ Oviy uma umuhtunatyay añqw lasye', God aw lasyani; noqw umuhqaanhtipu umuhpiy ayo hōniwni, noqw Tutuyqawhqa umuy suyan unañwtoynani. ²⁰ Noqw pam Jesus Christ, umumi mohti yuaatiwhqat añqw tavini. ²¹ Put hapi òveqatsit pas pay soon qa kwúsuni, hisat sohsoy himu ahoy pūhutiniqat aw pahsavoo. Put hapi ura God qatsit yayhniwhqat pahpiy sohsokmuy pas hihtuy lavay'aymuy amuhpiy lavayhti. ²² Ura Moses itanamuy amumi pas suyan pañqawu: God Umuhtutuyqawhqa umuhsinomuy amuñaqw umuñem lavay'ayay wunuptsinani, nuy hímunihqat pan'i. Ason pam umumi hin lavayhti, uma sohsoq añ aw tūqayyuñwni. ²³ Pu ason hak haqam put lavay'ayat aw qa tuqayvastaqa hapi sinmuy amuñaqw súlawhtimantani. ²⁴ Owí, pi sohsoyam God lavay'aymat, Samuel ahpiy hihsa'nihqam lavayhtotiqam yepahaq hin hintaniqat lavayhtoti. ²⁵ Uma hapi God lavay'aymuyatuy timatu, pu itanamuy amumi God pasiwniyat oyi'yuñqamu; ura pam Abraham aw pañqawu: Pu ason hapi uhnatkoy ep tūwaqatsit añ sopkawtaqam sinom hahlayhpit ep òkini. ²⁶ Noqw God hapi Tiy Jesus ahoy tātaynaqe umumi put mohti hōna, umuhnukpanay añqw umuy lasne', hahlayhpit aw umuy òkinaniqe òviy'ò.

4

Peter and John before the Council

¹ Noqw nāto puma sinmuy amumi yuaataqw, pay God awwat momñwit-niqw, pu God kīyat ep tuwalanmoñwi-niqw, pu Sadducee-sinom pumuy amumi pas kipok'unañway òki, ² Ayaiwtaqam nuhtumi yuaataqe, so'pum Jesus ahpiy ahoy

tātayyaniqat tūtutuqaynaq, put ep qa salayhtotiqe òviy’o. ³ Noq, pay nuñwu pas tapkiq, òviy puma ason qāvo hintaniqat tunatyawkahkañw, pumuy sivikimi panaya. ⁴ Noq, pay kaysiwhqam lavayit nanaptaqam tūtuptsiwa; noq, tahtaqt tsivót-sikip sōmorit pahsa’haqam aw òki. ⁵ Pu òviy qavoñvaq, pumuy moñwimat-niq, wukw’aymat-niq, tutavot tutuqaynayaqam-niq, ⁶ Pu God awwat mohpeq moñwi Annas-niq, pu Caiphas-niq, John-niq, pu Alexander-niq, pu ahpiy hakim hihsa’nihqam God awwat mohpeq moñwit sinomat Jerusalem awwat sūmi tsovalti. ⁷ Pu òviy puma pumuy nāsami taviyaqe tūviñtotaqe amumi pañqawa: Ya uma hihta òqalat akw it yantsaki; hal ya uma hakiy natñwaniyat aw yankañw panhti? ⁸ Noq, pahsat Peter Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw amumi pañqawu: Uma añ sinmuy amuñaq, momñwitu, pu Israel-sinmuy amuñaq, wukw’a’yatu, ⁹ Kurs ka pi itam pu’ it tālat ep tūviñtiwini, hin it tāqat qapasiwtaqat ep lolma tumaltiwqhata, pu hin pam qalaptuqat ep’e. ¹⁰ Noq, òviy hapi nu sohsokmuy umumi pañqawni; pu sohsokmuy Israel-sinmuy amumii: Uma hapi it Jesus Christ Nazareth añq, tāqat nahoyehtsit aw muayaq, God so’pumuy amuñaq, put ahoy tātayna; noq, i’ tāqa put ahpiy yep umutpik pasiwkañw wunu. ¹¹ Jesus Christ owat ánkañw, umuy kīlalwaqamuy amuhpiy ayo tūviwhqa tuyqaveq paki. ¹² Pi itam put natñwaniyat-sa ahpiy ayo nõñakni, qa hakiy sukw ahpiy’o; pi tūwaqalvoqhaqami qa suhka hak God ahpiy ayo Tūooyhqa yan tūñwantiwa. ¹³ Noq, puma Peter-nikañw pu John pumuy amumi nanaptaq, kurs pay puma qa haqam pas tutuqaykañw, sōqapñatnikañw, pas qa tuhtuskañw yuaataq, puma kātayuñwa; nihqe amumi māmatsyaq, kurs puma Jesus amum hinnumñwu. ¹⁴ Pu tāqa qalaptuqa pumuy amumum wunuq, puma aw tāyuñqe kurs put ep hiñqawani. ¹⁵ Noq, puma pumuy tsovawtaqamuy amuñaq, yámakniqat puma amumi pañqawat, pahsat put yuaatotaqe, ¹⁶ Pañqawa: Ya sen itam imuy tāqatuy hintsanyani? Suyan pi puma a’no hihta tumaltaq, pam pantaqa Jerusalem ep ki’yuñqamuy sohsokmuy amumi mātakti. Noq, kurs itam hin pumuy qa panhtiqtat pañqawani. ¹⁷ Noq, pay i’ qa pas sinmuy amuhpa’ kúrukniqtat òviy itam pumuy pavan tsāwinayaq, puma pāpu qa hakiy aw it natñwanit añ yuaatani, kitota. ¹⁸ Pu puma pumuy wānwayyaqe mēwaya; nihqe pāpu puma Jesus natñwaniyat añ qa yuaataniqtat, pu qa tūtutuqaynaniqtat amumi pañqawa. ¹⁹ Noq, Peter John amum lavayhtiqe, amumi pañqawu: Huvupatpi úmuyniqw himuwa God atpip sūanta, sen itam umumi pas tūqaytani, sen itam it God awwat tūqaytani? ²⁰ Kurs pi hin tis itam hihta aw yórikqey, pu navotqey qa yuaatani, kita. ²¹ Noq, pay puma sinmuy amumi tuhtusyaqe, hin kurs pumuy sisvinayani; nihqe òviy puma piw pumuy tsāwinayat, mātapy, sinom sohsoyam hin hiniwhtiqtat ep God pas hihtalalwaq, òviy’o. ²² Pi it hakiy tāqat ep himu hihta tuawi’taqa tumaltiwqh qalaptuq, pam hak lõp sunat ep hóyokiwtaqat yahsañwi’ta.

The Believers Pray for Boldness

²³ Noq, puma mātaviwhqe sinomuy amumii; nihqe ima God awwat momñwit wukw’a’yatuy amumum pumuy hintsatsnaqat puma pumuy sohsok āawna. ²⁴ Noq, puma put nanaptaqe, sun unañway God aw lavayhtotiqe pañqawa: Tutuyqawhqa, God, um hapi òveqatsit yuku, pu tūwaqatsita, pu pātuwaqatsita, pu sohsok put añ hihta hinyuñqata. ²⁵ Ura um uhtumal’ayay David moayat ahpiy pañqawu: Ya hihitu sinom hinoq, itsívutoti; pu sinom hihta an’e’wakw tunatyaltoti? ²⁶ Tūwaqatsit ep momñwit hoñva, pu nuhtumi momñwit Tutuyqawhqtat ehpewi natsvalaya, pu Moñw’asniyat ehpewii. ²⁷ Pay pas antsa i’ Herod, pu Pontus Pilate, puma imuy pay qa-Israel-sinmuy-nikañw pu pas Israel-sinmuy amumum Jesus Uhtiy Qahováriwtaqat ehpewi sūmi tsovalti, Uhmoñw’asniy ehpewii, ²⁸ Um añwu pay hisat uhmay, pu uhwuwniy akw hin pasiwnaqat anhtotiniqe òviy’o. ²⁹ Taay, Tutuyqawhqa, um pumuy tsatsāwinpiyamuy aw yórikni; noq, uhtumal’a’yam qanalmaqasyakahkañw uhlayiy yuaatotaniqtat um amuñem

pan yúkuni. ³⁰ Um uhmay akw nuhtumi unañwtave' tūqalapsintani; pu kātatayhpi hihta tuawi'yuñqat, Jesus Uhtiy Qahováriwtaqat natñwaniyat añ tumalay'tani, kitota. ³¹ Noqw puma nānawaknaqe yukuyaqw, pumuy haqam tsovawtaqat ep tayayayku; noqw puma sohsoyam Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkahkañw, qanalmamqasyakahkañw, God lavayiyat yuaatota.

All Things Together

³² Noqw ima tuptsiwni'yuñqam sohsoyam sun unañway'yuñwa, pu sun tunatyawyuñwa; piw qa hak amuñaqw hihta himuy pas himuy'taqe pañqawlawu; puma sohsoq hihta sūmi himuy'yuñwa. ³³ Noqw ayaiwyuñqam Tutuyqawhqat Jesus ahoy tātayhqat a'nō lay'taqat yuaatota; noqw pumuy sohsoqmuy amumi ōkwalni qaōwivitsiwa. ³⁴ Piw qa hak pumuy amuñaqw hihta akw okiwhinta; puma hihsa'nihqam añqe' tutskwat, pu kīkihut himuy'yuñqam put huyantivayaqw, huyiwqhcat hihkayat kīvantage, ³⁵ Ayaiwyuñqamuy amutpipo put ōoya; noqw hak hihta nāstaniqw puma put maqayañwu. ³⁶ Noqw hak Joses ayaiwyuñqamuy amuhpiy Barnabas yan tūñwantiwhqa (pam Tsākw-ep-suyan-unañwa i'nihqe pam'i) Levi-wuñwa, Cyprus añqw sino, ³⁷ Tútskway'taqe put húyaqe, sīvat kīvahqe ayaiwyuñqamuy amutpipo put oya.

5

Ananias and Sapphira

¹ Noqw hak tāqa Ananias yan mātsiwhqa nōmay Sapphirat amum tutskway huya; ² Nit soq hihkayat hihsa' nēñemta; noqw nōmaat amum put navoti'ta; nihqe pay qa sohsoq kīvahqe, ayaiwyuñqamuy amutpipo put oya. ³ Noqw Peter pañqawu: Ananias, ya um hinoqw Qahováriwtaqat Hikwsit aw atsātaniqat, pu tutskwat hihkayat hihsa' nēñemtaniqat Satan uñ pan unañwtoyna? ⁴ Puyaw pam nāt qa huyiwqhce, qa uhhimu; pu pam huyiwqhce ya qa um hihkayat aw moñwi? Ya um hinoqw yanhaqam uh'unañwpeq tunaltyalti? Um qa sinmuy amumi atsáta; pi um God aw atsáta. ⁵ Noqw Ananias yan lavayit navotqe, añqe' minukt mōki; noqw sohsoyam it nanaptaqam pas maqastoti. ⁶ Noqw hakim tōtim hoñvaqe put mokahtotat, ihpo hórknayaqe haqam tavimaya. ⁷ Pu ahpiy ka tāwa añhqe pāyis qōniltiqw, pahsa'haqam nōmaat hiniwhtiqat qa navoti'kañw ep paki. ⁸ Noqw Peter lavayhtiqe put aw pañqawu: Kurs nuy āawnaa, ya pay uma pas yahsa' ōviy tutskwat huya? Noqw pam pañqawu: Owi, pay pahsa' ōviy'o. ⁹ Pahsat pu Peter put aw pañqawu: Ya hintaqw ōviy uma Tutuyqawhqat Hikwsiyat aw hepniqey sun unañwti? Meh, uhpuwsuñway tavimayaqam hōtsiwmī ōkiwiwta; nihqe puma uñ yañqw haqami taviwisni. ¹⁰ Noqw pahsat pay pam put kukmiq munukt mōki; noqw tōtim ōkihqe put mokput tutwa; nihqe pañqw put hórknayaqe, puwsuñwayat ehpeq taviya. ¹¹ Noqw sohsoyam Jesus aw tōnawtaqam put ep pas tsātsawna, pu' hakim hihsa'nihqam it nanaptaqam pīwu.

Miracles and Wonders

¹² Noqw ayaiwyuñqamuy māyamuy ahpiy kātatayhpi hihta tuawi'yuñqa sinmuy amuhpa' tumalay'tiwa. (Noqw puma sun unañway haqam Solomon tuhōoyat ep tsovawta. ¹³ Pu ahpiy mimuy amuñaqw soon hak pumuy amumi tōnaltiniqey kurs suhtaq'ewni; noqw sinom pumuy pas hihtay'yuñwa. ¹⁴ Noqw tūtuptsiwaqam Tutuyqawhqat aw wūhaq'iwma, kaysiwhqam tahtaqtu, pu momoyamu.) ¹⁵ Noqw ōviy sinom tūtuyyaqamuy kiskami tsamvantage, ahpat, pu puvuwhpit añ ōoyya, hísatniqw Peter pañqe'niqw nās'ew kihsiwniat hihtawat ep kistamantaniqat ōviy'o. ¹⁶ Pu Jerusalem ahpiy hāhaqe' kitsókit añqw qaan'ewakw hintaqam sinom tūtuyyaqamuy tsamkahkañw ōkiwta, pu hakimuy tuyoy'e'wakw hīhikwsimuy akw qa kwañwáhinyuñqamuy; noqw puma sohsoyam qalaptuya.

The Apostles Persecuted

¹⁷ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi wunuptu, pu put an tunatyawyuñqamu, ima Sadducee-sinom tōnawtaqamu, nihqe puma itsívutotiqe, ¹⁸ Ayaiwyuñqamuy amumi may'yuñqe, pumuy sumisivikit aw tañatota. ¹⁹ Noqw pay Tutuyqawhqat hoñviayaat mi-hikq sivikit uutspiyat hōtahtat, pumuy pañqw ipwaqe, amumi pañqawu: ²⁰ Yupavé, uma God kīyat ep hoñkahkañw, it qatsit hin hintaqat nuhtumi sohsok yuaatotani. ²¹ Noqw puma yan nanaptaqe, suits talavay God kīyat aw yuñqe, pep sinmuy tutuqaynaya. Noqw God awwat mohpeq moñwi pitu, pu put ámumyaqamu, nihqe wuwan'aymuy tsovala, pu sohsokmuy Israel-sinmuy amuñaqw wukw'a'yamuyu; nihqe sivikimi pumuy tsamwisniqat hakimuy ayatota. ²² Noqw ayaiwyaqam ep ökihqe, pumuy sivikive qa tutwat puma áhoyyaqe tūawvaya; ²³ Nihqe pañqaqwa: Pay as pas sivikimi hūrs uhtsiwta; noqw tūtuwalaqam ihkage hōtsiwhpa hōñi. Noqw itam aw hōtayaqe, ahpave qa hakiy tutwa. ²⁴ Noqw God awwat susmohpeq moñwi, pu God kīyat ep tuwalanmoñwi, pu God awwat mohpeq momñwit it nanaptaqe, hin i' haqami hiniwhtiniqat wūwantota. ²⁵ Noqw pahsat hak pítuhqe pumuy āawnaqe pañqawu: Meh, ura uma imuy tahtaqtuy sivikimi tañatotaqw, puma God kīyat ep hoñkahkañw sinmuy tutuqaynaya. ²⁶ Pahsat pu tuwalanmoñwi, hoñvia'yatuy tsamkañw amuminihqe pumuy pañqw pās tsāma, sinmuy mamqasqe öviy'o, taq ka puma pumuy tatatupyaniq'ö. ²⁷ Pu öviy puma pumuy moñwtsovawtaqamuy amutpipo tsamvaya. Noqw God awwat susmohpeq moñwi pumuy amumi pañqawu: ²⁸ Ura itam umuy pās mēwayaqe, uma Jesus natñwaniyat qa añ tūtuqaynayaniqat umumi pañqaqwa, nōqa? Noqw meh, tuwat soq uma Jerusalem ep umuhtutuqayhpiy añqe' kúruknyaqe, it tāqat qatsiyat itamuy tukopnayaniqey anyuñwa. ²⁹ Pahsat pu Peter mímuywatuy ayaiwyuñqamuy amumum lavayhtiye pañqawu: Pay kurs pi hin itam God qa awwat tuqayvastotamantani, qa sinot aw'i. ³⁰ Itanamuy aw yantaqaam God as Jesus wunuptsinaqw, uma put himutskit ep hahyaqe nīnaya. ³¹ Noqw God put putvaqe momi tavi, pam motisinoniqat, pu ayo Tūooyniqat öviy'o, Israel-sinmuy nāp tunatyay añqw lasne', pumuy qaanhtipuyat ayo yúkuniqe öviy'o. ³² Noqw itam hapi iit navoti'yuñqe, put tuawi'yuñwa, pu i' Qahováriwtaqat Hikwsit pīwu, put hapi God put tunatyayat añ hinwisqamuy amumi nōañwu. ³³ Noqw puma put nanaptaqw, pavan unañwaam tuyvaqw, puma pumuy qōqyaniqey nānami yuaatota. ³⁴ Pahsat pu hak Pharisee-sino Gamaliel yan mātsiwhqa, tutavot tūtuqaynaqa pumuy tsovawtaqamuy amuñaqw wunuptu; pam hak sohsokmuy amuhpiy kaptsiwta; nihqe ima ayaiwyuñqam pay hāk hihsavo nōñakniqat pañqawu. ³⁵ Pahsat pu pam tsovawtaqamuy amumi pañqawu: Uma Israel-sinom tahtaqtu, uma imuy hintsatsnaniqey wūwantotaqey ep tunatyaltotini. ³⁶ Taq pay nāt ura qa pew pituqw, hak Theudas māaktiqe pas himunihqey pan nāyuaata. Noqw ura put hakiy aw tahtaqt sunát-sikip sunat pahsa'haqam natskaya. Noqw ura pam nīniwhq, sohsoyam put aw tuqayvastotaqam tatslakqe, qa háqamtoti. ³⁷ Pu it tāqat añk ura hak Galileet añqw Judas nāmataqta, nāventiwhqat ep'e, nihqe kaysiwhqamuy nañk wīsila; pamwa piw mokq, sohsoyam put aw tuqayvastotaqam ahtsavala. ³⁸ Noqw öviy nu umumi pañqawni: Uma imuy sinmuy amumi qa hintsatskani, uma qa amumi may'yuñwni; pay i' yan tunatya, pu tumala kurs pay sinmuy amuhpiyenen pay soon aniwhtini; ³⁹ Taq ka pam pantaqa God ahpiy hintaniqw soon uma put símoknayani, taq nāphisat ka uma God aw rohomnumyani, kita. ⁴⁰ Noqw puma put lavayiyat kwusuya; nihqe ayaiwyuñqamuy wánwayyaqe, a'nö wuvahtotat, pāpu puma Jesus natñwaniyat añ qa yuaatotaniqat amumi pañqaqwat mātapya. ⁴¹ Noqw puma hahlaykahkañw moñwtsovawtaqamuy amuñaqw ahpiyya, kurs puma nuhtum put natñwaniyat ep hamanhintsaniwyaniqey hihkay'vayaqe öviy'o. ⁴² Noqw puma nāqavo God kīyat ep-nikañw pu sohsovik kīnawit Jesus pas Christ-nihqat tūtuqaynayaqey, pu yuaatotaqey qa qe'iwwiswa.

6

The Seven Helpers

¹ Noqw ephaqam tuptsiwni'yunqam wūhaq'iwmaq, Greek-sinmuy amuhkwa yuaa-totaqam Hebrew-sinmuy amumiq qayan unañway hiñqaqwa, puma nāqavo hihta akw tūvaañwankahkañw pumuy amuñaqw koñnanalvutuy tatami'yuñqw ōviy'o. ² Pahsat pu pakwt lōq sihkay'taqam ayaiwyuñqam sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy tsovalayaqe, amumi pañqaqwa: Soon tis pi itam God lavaiyat mātavi'kahkañw tūnopni'yuñqw pam súantani. ³ Oviy uma umuñaqw hakimuy tsañe' tahtaqtuy amumi lomanavotit namorstotani, hakim Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwuyuñqamuy, pu suan wuwni'yuñqamuy. Noqw puma it yantaqat aw tunatyawyuñwniqat itam ep pumuy o'yani. ⁴ Nikañw itamwat nāwakinpit, pu lavayit tumalay'yuñwniqey aw-sa yuki'yuñwni. ⁵ Noqw i' yan lavayi sohsokmuy sinmuy amumi lomatōqti. Noqw ōviy puma hakiy Stephen qapēvwnit, pu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtaqat namorstota, pu Philip, pu Prochorus, pu Nicanor, pu Timon, pu Parmenias, pu Nicolas, pam hak Antioch añqwnihqe qa-Jew-sinonikañw Jew-sinmuy amún tuptsiwni'ta. ⁶ Nihqe puma ayaiwyuñqamuy amutpipo pumuy o'ya. Noqw puma amumi matyawkahkañw, amuñem nānawakna. ⁷ Noqw God lavaiyat suyhtsepñwat ōqawi'ma, noqw wūhaqti; noqw God awwat momñwituy amuñaqw kaysiwhqam it tuptsiwnit kwusuyaqe añ hinwisa.

The Arrest of Stephen

⁸ Noqw Stephen qapēvwnit, pu ōqalat akw qaöwíhinkañw sinmuy amuhpa' hīhihta kātatayhpit hintsaki, pu hihta supsiwyuñqata. ⁹ Noqw tsotsvalki Mātaviwyaqamuy Tsotsvalkiamu yan tūñwantiwhqat añqw hakim hoñvaqe Stephen amum nāñwuy'yuñwa, pu Cyreniat añqw sínomu, pu Alexandriat añq'ō, pu Ciliciat-nikañw Asiat añq'ō. ¹⁰ Noqw Stephen Hikwsit ahpiy suan lavayhtiñwuniqw, puma kurs hin put ánwtotani. ¹¹ Pahsat pu puma hakimuy tahtaqtuy pan unañwtoynayaq, puma pañqaqwa: Itam aw tūqayyuñqw Moses aqw qalomáhiñqawu, pu God aqw'a. ¹² Kitotaqe sinmuy hin unañwtoynaya, pu wukw'a'yatuyu, pu tutavot tutuqaynayaqamuy. Noqw puma Stephen aw ōkihqe, ñuayaqe, moñwtsovawtaqamuy amumi wikvaya. ¹³ Nihqe hakim put ehpewi hihta atsátotaniqamuy momi o'yaqw puma pañqaqwa: Pas i' tāqa panis tuwat it pas kaptsiwtaqat kīhut, pu hin hinwisniqat tutavot aqw qalomáhiñqawlawu; ¹⁴ Oviy pi itam aw tūqayyuñqw, pañqawu: Yaw i' Jesus Nazareth añqw tāqa it kīhut sahpuknani, pu yaw Moses itamumi itahhinsakpiy tutaptaqat aw alōntani. ¹⁵ Noqw moñwtsovawtaqam sohsoyam Stephen aw tāyuñqw, pas pitsánwaat hakiy God hoñviayayat taywayat anta.

7

Stephen's Speech

¹ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi Stephen aw pañqawu: Ya pas pay ima hiñqaqwaqw panta? ² Noqw pam pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, itanamu, kurs huvam tuqayvastotaa! Ura itana Abraham nāt Charran ep qa qátuhqe, Mesopotamiat ep qatuqw, God lolmat tālawñwat pitsánway'taqa put aw mātakti; ³ Nihqe aw pañqawu: Um uhtutskway, pu uhsinomuy amuñaqw ahpiyni; nen nu tutskwat un āawnaniqat um aqwni. ⁴ Pahsat pu pam Chaldia-sinmuy tutskwayamuy añqw ahpiynihqe, Charran-tutskwat ep qatuptu. Noqw put naat mokq pañqw pu God it tutskwat uma ep pu' yesqat aw put nahlakna. ⁵ Nikañw pam pep hihsaqhaqam himuy'taniqat pam put qa maqa; pas qae, qa ñas'ew haqami wuhkukniqat pahsaq'a; nikañw pam put pas máqaniqey aw pañqawu pu' añk put ahpiy sinototiniqamuy. Noqw puma put himuy'yuñwni, put aw kita, nāt pam qa ti'taq'ō. ⁶ Nihqe God yan lavayhti: Yaw put ahpiy aniwhtotiqam haqam qa nāp tutskway ep hinnumyani; noqw yaw pep sinom pumuy

tusoqtuwiktotani; nen súnat-sikip sunat yahsañwuy añ pumuy okiwsahsanyani. ⁷ Pu ason hihtuwat sinom pumuy tusoqtuwiki'yuñqw nu pumuy amuñem hinwat yúkuni, kita God; pu ason pantaqat atsva puma pañqw nóñake', yep nuy tumalay'yuñwi. ⁸ Noqw God put aw pasiwnaqe, poñotkituvoyla put tuawi'taniqat pan put aw yuku; noqw òviy Isaac tihtiwHQ, Abraham nanalsikis talqat ep put poñotku; noqw Isaac Jacob pantsana; noqw Jacob pakwt lōq sihkay'taqamuy tímuy piw pantsanhta. Noqw puma hapi itahwu'yamu. ⁹ Noqw wūwuyom Joseph atsviy unañtuyvayaqe, Egypt aqw put huyaya; noqw God put amum yantaqe, ¹⁰ Sohsok kánanvotpiyat añqw put ayo tavi'ma; pu Egypt epeq moñwit Pharoht aw put lomamataqta, pu súanwunitoyna. Noqw pam put Egypt aw moñwtavi, pu put amum ki'yuñqamuy sohsokmuy amumii. ¹¹ Noqw Egypt añ ahsupoq tsōñōsti, pu Chanaan añ'a, noqw sinom okiwhtoti; noqw itanam qa tunōstutwa. ¹² Noqw yaw Egypt epeq sōhōvosi óyihqat Jacob navotqe, mohti itanamuy pañsoq hōna. ¹³ Nit pu piw yaw Joseph haknihqey pāvamuy āawna; noqw Joseph sinomat hákimyaqey Pharoht āawniwa. ¹⁴ Pahsat pu Joseph nay Jacob wánwayi, pu sohsokmuy sinomuyu, payhp sunat-nikañw añqw pakwt tsivot sihkaytaqamuyu. ¹⁵ Noqw òviy Jacob Egypt aqw'a; nihqe pam pepeq mōki, pam'i pu itanamu. ¹⁶ Noqw pumuy tokoyamuy Sychem aw kiwisqe, pep tuamqōlōt aqw tañatota, ura Abraham Sychem ep hakiy Emmor tímuyatuy amuñaqw sīvat akw put tuihqat pañsoq'a. ¹⁷ Noqw hihta awinit God Abraham aw qaōwívasiwnaqat aw hayiñwtiqw, sinom Egypt epeq natkototaqe suhpanti. ¹⁸ Noqw pas suhka moñwi Joseph qa tuwi'taqqa moñwqenit ep wunuptu. ¹⁹ Nihqe pam hak itanamuy amumi tutuhistivaqe pumuy okiwsahsanqw, yaw timat qa yesniqat òviy puma titipostuy ihke tatamlalwaniqat pam nāwakna. ²⁰ Pan yēsivhwq, Moses tihtiwa; nihqe yaw sūhimu; nihqe payhkomuy mūmuyawhtuy añ nay kīyat ep aw unañwtaviwta. ²¹ Noqw pam haqami tūviwhq, Pharoht tiat māna put wikqe, put nēnem wuñwna. ²² Noqw Moses Egypt epeq sinmuy hihta wuwantuwiyamuy añ sohsok tuwi'taqe, a'nō lay'taqat lavayi'ta, pu hintsakpit'a. ²³ Noqw pam lōp sunat yahsañwni'kañw, pas nāp sinomuy, Israel-sinmuy, amumi kurs pohtaniqey unañwti. ²⁴ Noqw suhka qaanhintsahsanivhwq, pam túwahqe eñem lavayhti; nihqe eñem nāoyhqe Egypt-sinot nīna. ²⁵ Suhpan as God put ahpiy put sinomuyatuy ayo óyaniqat puma māmatsyaniqat pam wūwaqe òviy'o. Noqw puma qa māmatsya. ²⁶ Pu qavoñvaqw hakim nāyawhwq, pam amumi pítuhqe as piw pumuy nāmi pōhiknaniqey wūwaqe amumi pañqawu: Soh, tāqatu, uma nātupkomu; ya uma hinoqw nāyuyuyhna? ²⁷ Noqw sinosñway qaanhintsahsanqa Moses ayo naatsqōqna pañqawkañwo: Ya hak uñ itamumi moñwtavi? Puyaw hak uñ itamuy hin yukunaniqat aw uñ tavi? ²⁸ Ya um tāvok Egypt-sinot nīnaqe, nuy piw nīnaniqe òviy'o? ²⁹ Yan pam hiñqawhwq, pahsat pu Moses Egypt añqw wāyaqe, Madian-tutskwat ep qatuptu; nihqe pam pep lōqmuy tīyotuy tímuy'va. ³⁰ Noqw lōp sunat yahsañwuy añ ruhpaq, pep pu' qayēsivhwpuve tūkwit Sinat ep Tutuyqawhqat hoñviayaat himutskit uwiwitaqat añqw put aw mātakti. ³¹ Noqw Moses put túwahqe, pep himu hintaqat aw wūwantaqe, as aw tātayniqe, òviy aw nakwsuqw, Tutuyqawhqat tōnaat put aw pañqawu: ³² Nu hapi umunamuy aw yantaqaam God, Abraham aw yantaqaata, pu Isaac, pu Jacob aw yantaqaamu. Pahsat pu Moses tsawnaqe tururuykuqe, kurs hin aw tātayni. ³³ Pahsat pu Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um uhtotsiy óyani, taq um pas hihta ep wunu. ³⁴ Pay nu pas Egypt epeq isinmuy okiwhinyuñqat antsa yori; pu nu pumuy eykitotaqw navota. Nihqe nu pumuy put añqw qenivo oyaniqe òviy hāwi. Noqw taa, nu uñ Egypt aqw hōnani. ³⁵ It Moses hapi ura puma qanānakwhaqe aw pañqawu: Ya hak uñ itamumi moñwtavi? Puyaw hak uñ itamuy hin yukunaniqat aw uñ tavi? Ura kitota. Noqw pay God put moñwtavi; piw pam sinomuyatuy amumi put ayata, pam hoñviayat himutskit añqw put aw mātatiqat māyat ahpiy pumuy ayo òoyniqat òviy'o. ³⁶ Pam hapi Egypt epeq hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat tumaltat, pumuy pañqw ipwa, pu patuphat Pālañpu yan mātisiwhqat

añqee, pu qayēsiwhpuvee, lōp sunat yahsañwuy añ'a. ³⁷ I' Moses hapi ura Israel-sinmuy amumi pañqawu: God Umuhtutuyqawhqa umuhsinomuy amuñaqw umuñem lavay'ayat wunuptsinani, nuy hímunihqat pan'i; uma put aw tūqayyuñwni. ³⁸ I' hapi qayesiwhpuve tsovawtaqamuy amumum hinnuma, pu tūkwit Sinat epeq put aw yuaaykuqat hoñviayat ámuma, pu itanamuy amumuma. I' hapi hak taytaqat lavayit itamumi mātapniqey ōviy put makiwa. ³⁹ Noqw itanam put aw qa tuqayvastotaniqey nānawaknaqe, put nahpiy ayo tūvayaqe, unañwpeq ahoy Egypt aw namtökya; ⁴⁰ Nihqe Aaron aw pañqaqwa: Itamuy hihtuy amumi yanyuñwniqamuy itamuñem yukuhtaa; noqw puma itamupyeve hinwisni. Pay pi itamuy Egypt añqw nõñaknaqa Moses kurs haqamii, kitota. ⁴¹ Nihqe ép puma wakashoyat yukuyaqe, wutsit aw hom'ooyyakahkañw, nāp may akw hihta tumaltotaqey ep hahlayya. ⁴² Pahsat pu God pumuy amuñaqw ayo namtökqe, ōvaqe hih-tuy qaan'ewakw hintaqamuy amumi nāwakinwisniqat aw pumuy mātavi; pay pi ura God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan pey'ta: Ya pas antsa pay uma lōp sunat yahsañwuy añ qayēsiwhpuve inumi hihtuy qōyankahkañw, hom'ooyya, uma Israel-sinomu? ⁴³ Qa hin'i; uma Moloch mötsápkiyat yawnumya, pu aw umuhyantaqay Remphan sōhuyata; uma hihtuy pumuy amún sosniwyaqamuy yukuhtota amumi nāwakintotaniqe ōviy'o. Noqw ōviy nu umuy Babylon yupqōymi q tsamni, yan'i. ⁴⁴ Itanam pi ura qayēsiwhpuve hihta tuawi'taqat mötsápkit pasiwyuñwa, hin pam Moses aw tutaptaqat pan'i. Nihqe ura Moses aw pañqawu pam hin yukiwtaqat aw yórikqey pan put yúkuniqata. ⁴⁵ Noqw pu amuñk itanam Joshuat* amum hīhihtuy sinmuy tutskwayamuy kwahanayaqe, ep put kwusivaya, ura God itanamuy amupyeve pumuy haqami lālayi; noqw mötsápkihu David qatsiyat aw pahsavo pep wunu. ⁴⁶ Noqw pam God añqw paañwaniwhq, as Jacob aw yantaqayat God eñem kītaniqey unañwti. ⁴⁷ Noqw Solomon hapi put eñem kīta. ⁴⁸ Noqw pu pas Sus'oveqnihqā kīkihut sinmuy māyamuy akw yukiltotiqtat qa añ qatu; pi ura God lavay'ayay ahpiy pañqawu: ⁴⁹ Oveqatsi imoñw'atsvewa, pu tūwaqatsi iwuwukpi. Ya uma inuñem kihut yukuyani? kita Tutuyqawhqa. Ya sen nu pep nāsuñwnani? ⁵⁰ Ya ñi himu qa sohsoy imay akw yukilti? ⁵¹ Is uma hihtu qa nõyaltotiñwuqamu, a'nō unañway'yuñqamu, pu naqsöp'iwyuñqamu! uma sutsep Qahováriwtaqat Hikwsit aw rohomnumya; uma umunamuy hinyuñqw amunyūñwa. ⁵² Ya umunam God lavay'aymuyatuy hihtawat qa okiwsasna? Pu ura hak Súantaqa pituniqtat hakim añwu pay lavayhtotiqtamuy puma qōqya; noqw yepehaq uma put nuhtumi mātapyaqe nīnaya. ⁵³ Uma as ōveqatsit añqw hoñvia'yatuy amuhpiy tutavot ömahtotakañw, qa añ hinwisa, kita.

The Stoning of Stephen

⁵⁴ Noqw puma it nanaptaqe, pavan pas unañwso'qe, tamay ñuritota. ⁵⁵ Noqw pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw ōveqatsit aqwhaqami taytaqe, God lolmat tālawñwayat-nikañw pu Jesus God putvaqe wunuqwu tuwa; ⁵⁶ Nihqe pañqawu: Meh, nu ōveqatsit aw hötsiltiqw tuwa; noqw Sinot Tiat God putvaqe wunu. ⁵⁷ Pahsat pu puma a'nō hiñqawkahkañw, naqvuy útatotat, sūsaq put aw yuhtukqe, ⁵⁸ Put kīñaqw haqami tūvayaqe, tatatupya. Noqw put ehpewi hiñqaqwaqam hakiy puhuwuñwiwtaqat Saul yan mātsiwhqat kukmiq yuwsiy o'ya. ⁵⁹ Noqw puma Stephen tatatupyaqwu, pam God aw okiw taqa'nanwtiqe pañqawu: Tutuyqawhqa Jesus, um okiw ihikwsiy kwusuni, kita. ⁶⁰ Pu pam tamötswunuptuqe, pas tōnay añqe' pañqawu: Tutuyqawhqa, um okiw it qaanhtiput pumuy qa tukopnani, kita. Yan pam lavayhtit mōki.

8

Saul Persecutes the Church

* 7:45 Pam Greek-sinmuy amuhkwa Jesus.

¹ Noqw puma put nīnantotaqw, Saul amún unañway'ta. Noqw put tāwat ep Jerusalem epeq Jesus aw tōnawtaqamuy amumi qaan'ewakw hintsaktivayaqe, pumuy okiwsahsantivaya. Noqw puma sohsoyam Judeat, pu Samariat añ ahsupoq hāhaqe' ahtsavalya, pay ima ayaiwyuñqam-sa qe'ya. ² Noqw hakim unañwvastahtaqt Stephen haqami taviwisqe, okiw put ep a'nō tsaykita. ³ Noqw tuwat Saul Jesus aw tōnawtaqamuy amumi hintsaktivayaqe, sohsovik kīnawit papkinuma, nihqe tahtaqtuy, pu momoymuy sivikimi lölökinlawhqe, tañatima.

The Gospel Preached in Samaria

⁴ Noqw òviy añqe' ahtsavalyaqam sohsovik nuhtumi lavayit yuaatota. ⁵ Pahsat pu Philip Samariat ep wuhkokitsokit aqwnihqe, nuhtumi Christ yuaata. ⁶ Noqw pam hihta yuaataqw, sinom aw tūqaykahkañw sun unañway put aw unañwtavi'yuñwa, hihta kātatayhpit supsiwyuñqat hintsakqat aw taykahkañwo, ⁷ Pas qalomáhihikwsim pumuy akw tuyqawiwyuñqamuy kaysiwhqamuy amuñaqw a'nō hiñqawkahkañw, nōñantaqw òviy'o; pu kaysiwhqam amuhpa' qataytaqat tūtuyyaqam, pu qayaktaqam qalaptuya. ⁸ Noqw pep kitsókit ep sinom pas pavan hinhaqam hahlayya. ⁹ Noqw hak tāqa Simon yan mātsiwhqa pay hisat mohti pep kitsókit ep tuhisay hintsaki; nihqe Samariat ep sinmuy pas hintsani'ta; pas a'nō hímunihqey anta. ¹⁰ Noqw sohsoyam put aw tūqayyuñwa, sushin'ewakw añqw suspavannihqat aqw pahsavoo, pañqawkahkañwo: I' tāqa God a'nō öqalaata, kitota; ¹¹ Nihqe puma put kaptsi'yuñwa, pam hisatñahaqaw tuhisay akw pumuy hintsani'taqw òviy'o. ¹² Noqw Philip God moñwtunatyayat, pu Jesus Christ yuaataqw puma tūtuptsiyaqe, kūyit akw tuvoylatoti, tahtaqtu, pu momoyamu. ¹³ Noqw Simon tuwat pas nāp tuptsihqey, kūyit akw tuvoylatiwa; nihqe Philip amum hinnuma. Noqw pam hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat hintsakq aw taytaqe kātayta. ¹⁴ Noqw yaw Samariat ep sinom God lavayiyat kwusuyaqat ayaiwyuñqam Jerusalem epeq yesqam nanaptaqe, Peter John enañ pumuy amumiq hōnaya. ¹⁵ Noqw puma pumuy amumiqni-hqe, puma Qahováriwtaqat Hikwsit kwusuyaniqat òviy amuñem nāwakna, ¹⁶ Pay nāt pam pumuy qa haqawat aw pituqw òviy'o, pay panis puma Tutuyqawhqat natñwaniyat-sa añ kūyit akw tuvoylatoti. ¹⁷ Pahsat pu puma pumuy amumi may akw toñokq puma Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya. ¹⁸ Noqw ayaiwtaqam hakiy aw may akw toñokq Qahováriwtaqat Hikwsit put aw noiwnwuqat Simon pan yórikqe pumuy sīvat āawna, ¹⁹ Pañqawkañwo: Uma piw nuy enañ it öqalat maqaqw, nu hakiy aw imay akw toñokq pam Qahováriwtaqat Hikwsit makiwmantani. ²⁰ Noqw Peter put aw pañqawu: Pay nam uhsiva umum súlawhtii, God kuwahtipuat pay sīvat akw tuiwnwuqat um pan wūwantaqw òviy'o. ²¹ Um qa haqam it yantaqat ep qeni'ta, piw makiway'ta, pi uh'unañwa God atpīp qa súanta. ²² Oviy um it yan uhnuqpanay añqw lasni; nen God aw nāwaknani; noqw hisnen uh'unañwpeq uhtunatyay qaantaqat ep ūmi pōhikiwni. ²³ Taq kurs um qanut a'nō tsīvot anta; um nukpantunatyat akw sóontsaniwta. ²⁴ Pahsat pu Simon lavayhtiqe pañqawu: Uma okiw inuñem Tutuyqawhqat aw nāwaknani; noqw uma iit hihta lavayhtiqw, okiw pam qa himuwa inumi pītuni. ²⁵ Pu puma pas suyan hin navoti'taqey lavayhtit, Tutuyqawhqat lavayiyat nuhtumi yuaaykut, ahoy Jerusalem aqw'a; nihqe Samariat ep hāhaqe' sinmuy kitsókiyamuy añ lomatuawit yuaatima.

Philip and the Ethiopian Official

²⁶ Noqw Tutuyqawhqat hoñviyaat Philip aw pañqawu: Um wunuptut tātöqni, Jerusalem añqw Gazat aqw pōhut aqw'a, kita. Pam pañqe' qayēwiwa. ²⁷⁻²⁸ Noqw pam wunuptut aqw'a. Noqw meh, hak Éthiopiya añqw tāqa okiwlawniqe Jerusalem epeq pitumaqa pañqe' áhoynikañw, karētay añqw tsokiwma. Pam nōmaqtsit aw qa awiwa, Éthiopiya epeq sinmuy moñwíyamuy wuhtit Candacet añqw öqalat qaöwívasiwni, put sohsovik hihta nukñwayat aw tunatyawta. Pu pam God lavay'ayayat Esaias pēniyat añ

túnwanma. ²⁹ Pahsat pu Hikwsi Philip aw pañqawu: Um pas awnen karētat ámunni, kita. ³⁰ Noqw ōviy Philip put aw wárikqe, navotq pam God lavay'ayayat Esaias pēniyat añ túnwanma. Noqw Philip put aw pañqawu: Ya um hihta añ túnwanma qey mātsi'ta? ³¹ Noqw pam pañqawu: Pay kurs pi hin'i, hal pay hak pas nuy tutuqaynaqw-saa, pam kítahqe, Philip put aqw wūve', amum tsokiwmaniqat pam nāwakna. ³² Noqw tutuvenit añ haqe' yan pey'taqat pam añ túnwanma: Kanēlo haqam nīniwniqey aw wīkiwhqat pam pan wīkiwa, pu mañat ārilantaqat pam atpip qa hiñqawñwuniqw pan pam qa hiñqawu. ³³ Pam qa hímuniwhqiw, eñem suan lavayiniqa ayo yukiwa; noqw hak sen put natkomuyatuy pohtoylani? Pi qatsiat tūwaqatsit añqw haqami hintsaniwa. ³⁴ Noqw nōmaqtsit aw qa awiwa Philip aw pañqawu: Taa, um as okiw nuy āawnani: Ya God lavay'ayaat hakiy yuaata, sen nāyuaata, sen pay hakiy pañqawu? ³⁵ Pahsat pu Philip lavayhtiqe, haqe' pan pey'taqat pahpiy yuaativa; nihqe put aw Jesus yuaata. ³⁶ Noqw puma ahpiy panmakañw haqami pāmi pitu; noqw nōmaqtsit aw qa awiwa pañqawu: Meh, yep pāhu; ya nu kūyit akw tuvoylatiwniqw himu nuy put aw uhtsi'tani? ³⁷ Noqw Philip pañqawu: Pay pi um pas sohsok uh'unañway akw tuptsiwe', panhtini, kita. Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Pay Jesus Christ God tíatnihqat nu tuptsiwa. ³⁸ Pahsat pu pay karēta hāk huruhtiniqat pam pañqawu; noqw puma nāma pāmiq paki, Philip-niqw pu nōmaqtsit aw qa awiwa; noqw pam put kūyit akw tuyoylata. ³⁹ Noqw puma pānaqw yamakq, pahsat pay Tutuyqawhqt Hikwsiat Philip haqami wīki; noqw nōmaqtsit aw qa awiwa pāpu aw qa yori; nīkañw pam pahpiy hahlayhkañw, nakwsu. ⁴⁰ Noqw Philip Azotus ep nātuwihqe, ahsupoq kitsókit añ lomatuawit yuaatinumkañw, Caesareat ep pitu.

9

The Conversion of Saul (Acts 22.6-16; 26.12-18)

¹ Noqw Saul nāt pas itsívuhihkwiskañw, Tutuyqawhqt aw tuptsiwni'yuñqamuy pavan pas hintsaniqey, pu pas qöyaniqey tunatyawkañw, God awwat susmohpeq moñwit aw'i; ² Nihqe Damascus ep añqe' tsotsvalkit añ sinmuy amumi put eñem pēnayaniqat nāwakna; noqw kurs pam hakimuy tahtaqtuy, sen momoymuy Jesus aw tuptsiwni'yuñqamuy tuwe', pumuy somhtat, Jerusalem aqw tsamni. ³ Noqw ōviy pam pañsoqnihqe, Damascus aw hayiñwnaqw, ñaqaqw tāla put ánan'ik suhtalawva; ⁴ Noqw pam tutskwami posqe, hakiy tōnayát navotq, put aw pañqawu: Saul, Saul, ya um hinoqw nuy okiwsahsana? ⁵ Noqw pam pañqawu: Ya um hak'i, Tutuyqawhqa? Noqw Tutuyqawhqa pañqawu: Nu Jesus, um nuy hapi okiwsahsana. Um sōkwíkinpit aqw horarataqw, pam uñem anahaa. ⁶ Noqw pam tsawnaqe, tururutikañw, pas hin unañway'kañw pañqawu: Tutuyqawhqa, noqw nu hinhtiniqat um nāwakna? Noqw Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um wunuptut, kīmini; noqw ason um hinhtiniqat un pep āawnayani. ⁷ Noqw tahtaqt put ámumyaqam qa hiñqawkahkañw añqe' hōñi; hakiy as tōnayát nanvotyakahkañw hakiy qa tuway'yuñwa. ⁸ Pahsat pu Saul tutskwañaqw wunuptuqe, as pōsiy púrukna, qa hihta tuwa; noqw puma put māyat nuy'wisqe, Damascus ep wikvaya. ⁹ Noqw pam pāyis tālat añ kurs hin hihta túwani, piw qa nōsa, qa hīko. ¹⁰ Noqw hak tuptsiwni'taqa Ananias yan mātsiwhqa Damascus ep qatu. Noqw pam tuawyorikq, Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Ananias, Noqw pam pañqawu: Yep nūu, Tutuyqawhqa. ¹¹ Noqw Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um wunuptut, Sūwipo kiskat yan mātsiwhqat awni; nen Judas kīyat ep hakiy Tarsus añqwnihqat Saul yan mātsiwhqat ōviy tūvintani; taq meh, pam okiwlawu, ¹² Nihqe tuawyorikq hak tāqa Ananias yan mātsiwhqa ep pákihqe, put aw may akw toño pōsiy tālawnaniqat ōviy'o. ¹³ Pahsat pu Ananias lavayhtiqe pañqawu: Tutuyqawhqa, pas yaw i' tāqa Jerusalem epeq uhsinmuy okiwsahsanqat nu kaysiwhqamuy amuñaqw navota. ¹⁴ Noqw yaw pam yep uhnatñwaniy aw tatqa'naiñwyaqamuy sohsokmuy somhtaniqey

God awwat mohpeq momñwituy öqalat pasiwkañw pitu. ¹⁵ Noqw pay Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um awni, taq pam pas inamors'awiwa; pam qa-Jew-sinmuy, pu pas momñwituy-nikañw, pu Israel-sinmuy amumi inatñwaniy tūawmani. ¹⁶ Pu nāt pam inatñwaniy ep hīhihta añ gaan'ewakw okiwsaniwniqat nu put āawnani, kita. ¹⁷ Noqw öviy Ananias awnihqe, kīmi pákihqe, put aw may akw toñot, pañqawu: Itupko Saul, Tutuyqawhqa Jesus un añqaqwniqw ūmi mātaktiqa nuy añqw hōna, umuhposiy tālawaniqat öviy'o, pu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtaniqat öviy'o. ¹⁸ Noqw pahsat pay himu nasiñwput antaqa put pōsiyat añqw löhöqk, pam pōsiy tālawnaqe wunuptu; nihqe kūyit akw tuvoylatit, nōsqe, öqawhta.

Saul Preaches in Damascus

¹⁹ Pahsat pu Saul Damascus ep tuptsiwni'yuñqamuy amumum hihsavo qatu, ²⁰ Nihqe āpiy tsotsvalkiva i' Jesus God Tíatnihqat yuaatinuma. ²¹ Noqw sohsoyam put aw tūqayyuñqam hin kurs wūwantotaqe pañqaqwa: Ya qa i' Jerusalem epeq it natñwanit aw tatqa'naiñwyaqamuy hovalaqe, hakimiy panyuñqamuy somhte' God awwat mohpeq momñwituy amumi tsamnige öviy pew pitsiwa? kitota. ²² Noqw tuwat Saul pas suyhtsepñwat öqawi'maqe, Damascus ep Jew-sinmuy yumoñwaltaqe, pay Jesus pas antsa Christ-nihqat amumi mātaqlawu. ²³ Noqw öviy ahpiy wūyavotiqw, Jew-sinom put nīnayaniqey nanawinya. ²⁴ Nihqe puma put nīnayaniqey öviy tālö-nikañw, pu tōkilat añ höhtsiwat aw tunatyawyuñwa. Noqw yaw puma put moqmani'yuñqw Saul navota. ²⁵ Pahsat pu tuptsiwni'yuñqam mīhikiwtaq put tuhpelat añ tutsáyat akw hawnaya.

Saul in Jerusalem

²⁶ Noqw Saul Jerusalem epeq pítuhqe, as tuptsiwni'yuñqamuy amumuntiniqey anhtiqw, puma sohsoyam put mamqasyaqe, pam pas antsa tuptsiwni'taqat qa tūtuptsiwa. ²⁷ Noqw Barnabas put aw unañwtaqqe, ayaiwyuñqamuy amumi put wikva; nihqe hin pam Damascus aqwniqw, Tutuyqawhqa put aw namtaknaqe, put aw yuaaykuqat pam pumuy āawna, pu hin Paul Damascus epeq qa tuhtuskañw, Jesus natñwaniyat añ nuhtumi yuaataqata. (Noqw pep pu' puma put kwusuya.) ²⁸ Noqw Paul Jerusalem epeq pumuy amumum hinnuqge, ²⁹ Qa tuhtuskañw Tutuyqawhqa Jesus natñwaniyat añ nuhtumi yuaata; nihqe Greek-sinmuy amuhkwa yuaatotaqamuy amumum put ep nāñwuy'taqw puma put nīnayaniqey tunatyawyuñwa. ³⁰ Noqw tuptsiwni'yuñqam put nanaptaqe, Caesareat aqw put wikyaqe pañqw put Tarsus aqw taviya. ³¹ Pahsat pu Jesus aw tōnawtaqam Judeat, pu Galileet, pu Samariat añ ahsupoq yesqam suyan unañwtotiqe, öqawhtota; nihqe Tutuyqawhqa kaptsi'kahkañw wūhaq'iwma, Qahováriwtaqa Hikwsi amumi unañwtaqq'ö.

Peter in Lydda and Joppa

³² Noqw Peter añqe' sohsovik nakwsuqe, Lyddat epeq God sinomuyatuy amumi hāwi. ³³ Nihqe pepeq pam hakiy tāqat Aeneas yan mātsiwhqat tuwa, put hakiy apha qa taytaqw, pam okiw nanal yahsañwuy añ tuyhqatsi. ³⁴ Noqw Peter put aw pañqawu: Aeneas, Jesus Christ un galaptsina. Wunuptut, uh'ahpay tsovalaa, kita. Noqw pahsat pay pam wunuptu. ³⁵ Noqw sohsoyam Lyddat pu Saron ep ki'yuñqam put aw yórikyaqe Tutuyqawhqa awwat lasya. ³⁶ Noqw hak Joppat ep tuptsiwni'taqat Tabitha yan mātsiwa, pam Dorcas (Tsöviwmana) i'nihqe pam'i. Noqw i' hak wuhti lolmat tumalay'ta, pu hīhihta akw tūvaañwanta. ³⁷ Noqw pam ephaqam tūtuyhtiqe mōki; noqw puma put pāhomyaqe tupatsveq taviya. ³⁸ Noqw pay pi Lydda Joppat áhayhpo; noqw yaw Peter pep qátuhqat tuptsiwni'yuñqam nanaptaqe, hakimuy löqmuy tāqatuy pañso ayatotaqw, pam qa sōwunit, pumuy amuminiqat puma nāwakna. ³⁹ Pahsat pu Peter nakwsuqe, pumuy amumuma. Noqw öviy pam pituqw, puma put tupatsmiq wupnaya; noqw sohsoyam koñnanalvut okiw put aqlap hoñqe, tsaykikahkañw nāt Dorcas pumuy amumum qátuhqe kwakwsat, pu yūyusit yukuhtaqaqat puma put aw matamintota. ⁴⁰ Noqw pay Peter

pumuy sohsokmuy pañqaw ipwat, tamötswunuptut nāwakna; nit pahsat put tokoyat aw namtökt pañqawu: Tabitha, qatuptuu. Noqw pam pōsiy púruknaqe, Peter túwahqe, pahsat qatuptu. ⁴¹ Noqw pam put aw māvuyaltiqe, wunuptsinaqe, God sinomuyatuy koñnanalvutuy enañ wánwayhqe, pumuy put āawna, kurs pam taytaq’ö. ⁴² Noqw i’ yantaqa Joppat añ ahsupoq nanaptiwhq, kaysiwhqam Tutuyqawhqat aw tütuptsiwa. ⁴³ Noqw Peter Joppat ep hakiy pūvukat pōhiwantaqat Simon amum wūhakis qatu.

10

Peter and Cornelius

¹ Noqw hak tāqa Cornelius yan mātsiwhqa, tsivót-sikip sunat solāwamuy Italian-sínomu yan túnwantiwyaqamuy amumi moñwi, Caesareat ep ki’ta. ² Pam hak pās unañway qatu; noqw sohsoyam timat put amum God kaptsi’yuñwa; pu pam hihta himuy akw sinmuy paañwankañw, sutsep God aw nāwakinma. ³ Pam hak tāwat atvelpeniqwhaqam pas suyan tūawtaqw, God hoñviayaat put aw pákihqe, aw pañqawu: Cornelius. ⁴ Noqw pam put aw yórikqe, tsawnaqe, pañqawu: Ya hímuu, Tutuyqawhqa? Noqw pam put aw pañqawu: Uhnawakinpi, pu uhnuoktutmala ōmi yayvaniwhq, God put soon suhtokni. ⁵ Noqw ōviy um hakimuy tahtaqtuy Joppat aqw ayataqw, hakiy Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, wánwayyani. ⁶ Pam hakiy pūvukat pōhiwantaqat Simon amum qatuqaw, put kīat pātuwaqatsit qalaveq wunu. Ason pam hin hintaniqat ūmi pañqawni. ⁷ Pu ōviy hoñviaya Cornelius aw yuaaykuqa ahpiyniqw, pam lōqmuy kiy ep tumal’aymuy wánwayi, pu solāwam put eñem hihtayaniqe sutsep aw maqaptsi’yuñqamuy amuñaqw hak God kaptsi’taqat solāwa piwu. ⁸ Nihqe pam pumuy sohsok iit āawnat, Joppat aqw hōna. ⁹ Noqw qavoñvaqw puma aqwyaqe, kīmi hayiñwni’wisq, Peter nāwaknaniqe tāwanasave kits’omiq wūvi. ¹⁰ Noqw pas pam tsönmokqe, as hihta nösniqey antaqw, nāto novalalwaqw, pam pay sawitoqwhinhti; ¹¹ Nihqe ōmi hötsíltiqw tuwaqw, añqw himu wuyaqmötsapueway nālōvaq tsukuveq som’iwkañw put aw hawtoqe, tutskwami hāwi. ¹² Noqw sohsoy hihtu tūwaqatsit añ nālōq hokay’yuñqam put ep íniwyuñwa, pu tütuvosiptu, pu hihtu hoyoyotinumyaqam piwu, pu masay’yuñqamu. ¹³ Noqw hakiy tōnaat put aw pañqawu: Wunuptuu, Peter, um qöye’ nösni. ¹⁴ Noqw Peter pañqawu: Sóoni, Tutuyqawhqa; taq nu qa haq hihta pay qa pas hihtanihqat, pu qa powaiwtaqat nōsa. ¹⁵ Noqw hakiy tōnaat piw put aw pañqawu: God hihta powataqw, pam pay qa pas hímunihqat um qa pañqawni. ¹⁶ Noqw i’ pāyis panhtiqw, himu mötsápueway ahoy ōmiq haqami wūvi. ¹⁷ Noqw Peter hihta tuawyorikqey mātaq kurs pam hímunihqat pan wūwantaqw, ima tahtaqt Cornelius añqw ayatiwyaqam Simon haqam ki’taqat hakimuy tūviñtotaqe, ihkaqe nōyaknit aw hötsíwhpeq hōñi, ¹⁸ Nihqe sen hak Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, pep qátuhqat tūviñlalwa. ¹⁹ Noqw nāt Peter tuawyorikiy añ wūwantaqw, Qahováriwtaqa Hikwsi put aw pañqawu: Meh, hakim pahyom tahtaqt un hepnumya. ²⁰ Oviy um wunuptut hāwe’, amumumni qa hin wūwankañwo; pay nu pumuy añqw hōna. ²¹ Pahsat pu Peter hakimuy Cornelius añqw put aw ayatiwyaqamuy amumi hawqe, pañqawu: Taay, pay uma nuy hepnumya; sen hihta ōviy uma öki. ²² Noqw puma pañqaqwa: I’ Cornelius tsivót-sikip súnatnihqamuy solāwamuy amumi moñwi God añqw hoñviayat pas hímunihqat ahpiy navota, yaw pam un kiy aw wánwaye’, un hin lavayhtiqw, put aw tūqaytaniqat hoñviaya put aw pañqawu. Pam tāqa súanta, pu God kaptsi’ta, pu Jew-sinmuy sohsokmuy amuhpiy aw lomanavotiwta. ²³ Pahsat pu pam pumuy tañataqe pās oya; pu qavoñvaqw pumuy amumum aqw’a; noqw haqawat tuptsiwni’yuñqam Joppat añqw put ámumya. ²⁴ Pu ōviy qavoñvaqw puma Caesareat ep öki. Noqw Cornelius pumuy nuhtaytaqe, kurs sinomuy-nikañw pu añ pas kwatsmuy tsovala. ²⁵ Noqw Peter aw pakitoqw, Cornelius ahsawvaqe, atpipo tamötswunuptut, pas put hihtata. ²⁶ Noqw pay Peter put wunuptsina, pañqawkañwo: Wunuptuu, pay nu piw un sino. ²⁷ Pu ōviy

pam put amum yuaatakañw, aw pakiqw, sinom kaysiwhqam tsovawta. ²⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay pi uma navoti'yuñqw, soon as hak Jew-sínonikañw ayam supwat hihtuy sinmuy amu'puñalñwu, piw amuminiñwu. Noqw pay nu' qa hakiy pay qa hímunihqat, pu qa powaiwtaqat pañqawlawniqat God inumi pañqawu. ²⁹ Noqw òviy nu qa rohomnumt, panis nuy wiktamayaqw, pay nu añq'ò; noqw hinoqw pi uma nuy wánwayya? ³⁰ Noqw Cornelius pañqawu: Nälòtok nu pew pahsavohaqam napwalni'taqe, tawat atvelpetiqw nu ikiy ep nāwaknaqw, hak tāqa talqaqsalqat yuwsikañw inutpip wunuptu; ³¹ Nihqe pañqawu: Cornelius, uhnawakinpi navotniwa; noqw God soon uhnuoktutmalay suhtokni. ³² Um òviy Joppat aqw hakimuy ayataqw, hakiy Simon, Peter yan piw māsiwhqat, wánwayyani. Pam hakiy pūvukat pōhiwantaqat kiyat ep qatu, pātuwaqatsit qalaveq'a; ason pam pite', ūmi hin lavayhtini, kita. ³³ Noqw òviy nu qa sōwunit un wánwayi; noqw um súanhtiqe pitu. Noqw òviy hapi itam sohsoyam yep God atpip yēse, hin pam ūmi tutaptaqat sohso nanaptaniqee.

Peter's Speech

³⁴ Pahsat pu Peter lavayhtiqe pañqawu: Pay kurs pas suyan God qa sinonuiña. ³⁵ Pay kurs pas sohsokmuy hihtuy sinmuy amuñaqw hak haqam put kaptsi'kañw súanhinmaqa put aw súantañwu. ³⁶ God hapi Israel-sinmuy amumi lavaiy távihqe, Jesus Christ ahpiy namivöhikiwuy yuaata. (Pam hapi sohsokmuy amumi tutuyqawi.) ³⁷ Pay uma put lavayit navoti'yuñwa. Ura John kūyit akw tuvoylatiwyaniqat nuhtumi yuaataqw, pahpiy pam lavayi Galileet añqw hoyoyokukañw, Judeat añ ahsupoq yuaatiwa. ³⁸ Ura God Nazareth añqw tāqat Jesus Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylataqe òqalmaqa. Ura pam sinmuy amuhpa' lolmat tumalay'numa, pu Nukpanat ahpiy sōon'iwyuñqamuy sohsokmuy powatima, God put ámumniqw òviy'ò. ³⁹ Noqw pam Jew-sinmuy tutskwaya-muy epnikañw, pu Jerusalem epeq hihta tumaltaqat itam hapi sohso aw yóriki'yuñqe, navoti'yuñwa; noqw pay sinom himutskit ep put hahyaqe nñaya. ⁴⁰ Noqw God pāyis talqat ep put ahoy tātaynaqe, put susmatakpuva mahtakna, ⁴¹ Nikañw pay qa sohsokmuy sinmuy amumii, pay hakimuy añwu pay God namorstagey pumuy amumii, itam put tuawi'yuñwniqat òviy'ò. Noqw itam put mokiwuy añqw ahoy tātayhqat atsva put amum nōnova, pu hikwya. ⁴² Noqw yaw itam sinmuy amumi put yuaatotaniqat pam itamuy ayata, pay yaw pas pam imuy yesqamuy, pu so'pumuy hinwat yukunaniqey God ahpiy aw taviwhqat itam yuaatotaniqata. ⁴³ Noqw put hapi sohsoyam God lavay'aymat yuaatotaqe pañqawu, yaw hak put aw tupsiwhq, put qaanhtipuat Jesus natñwaniyat akw put ahpiy ayo yukiwmantani.

The Gentiles Receive the Holy Spirit

⁴⁴ Noqw nāt Peter yan yuaataqw, pay Qahováriwtaqa Hikwsi lavayit nanaptaqamuy sohsokmuy amumi pitu. ⁴⁵ Noqw Jew-sinmuy amuñaqw tuptsiwni'yuñqam Peter amum òkihqam hin kurs wūwaya, Qahováriwtaqa Hikwsi qa-Jew-sinmuy amumi enañ noi-whq'ò. ⁴⁶ Puma hīhihtuy sinmuy amuhkwa yuaatotaqe, God pas hihtalalwaqw amumi tūqayyuñqee. Pahsat pu Peter lavayhtiqe pañqawu: ⁴⁷ Ya hak imuy kūyit akw tuvoylatiwyaniqw imuy amumi u'tani? Pay pi puma piw itamun Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya. ⁴⁸ Pu puma Tutuyqawhqat natñwaniyat añ kūyit akw tuvoylatotiniqat pam amumi pañqawu. Pahsat pu pam hihsavo pumuy amumum qátuniqat puma put aw nānawakna.

11

Peter's Report to the Church at Jerusalem

¹ Noqw yaw qa-Jew-sinom nuhtum God lavaiyat kwusuyaqat ayaiwyuñqam, tuptsiwni'yuñqamuy amumum Judeat ep yesqam nanapta. ² Noqw Peter Jerusalem aqwniqw,

Jew-sinmuy amuñaqw tuptsiwni'yuñqam put aqw hiñqawaqe, ³ Pañqawa: Yaw um qa-Jew-sinmuy amumi pákihqe, amumum nōsa. ⁴ Noqw Peter pumuy amumi lavayhtiqe, añqaw hin hiniwhtiqat nānañk pasiwtaqat pumuy amumi tuawi'taqe, pañqawu: ⁵ Ura nu kitsókit Joppat ep qátukañw nāwakna; nihqe nu sawitoqhinhtiqe tuawyorikq, himu wuyaqmōtsaput antaqa tsutskuy epeq sómiwkañw òñaqw hawtoqe, pas inumi pitu. ⁶ Noqw nu aw yórikqe, pās tātayhq, pi tūwaqatsit ep hihtu popkot nālōq hokay'yuñqam put ep iniwyuñwa, pu tūtuvostiptu, pu hihtu hoyoyotinumyaqamu, pu masay'yuñqamu. ⁷ Noqw nu hakiy tōnayay navotq inumi pañqawu: Wunuptuu, Peter, um qōye' nōsni. ⁸ Noqw nu pañqawu: Sóni, Tutuyqawhqa; taq nu qa haq hihta pay nāp hihta, pu qa powaiwtaqat nōsa. ⁹ Noqw òveqatsit añqw hakiy tōnaat inumi piw pañqawu: God hihta powataqw, pay pam qa pas hímunihqat um qa pañqawni. ¹⁰ Noqw pāyis panhtiqw, pay sohsoy piw òmiq lánakniwa. ¹¹ Noqw pahsat pay kurs hakim pahyom tahtaqt Caesareat añqw inumi ayatiwyaqam nuy haqam kīve qátuhqat ep öki. ¹² Noqw pay nu qa hin wūwankañw, pumuy amumumniqat Qahováriwtaqa Hikwsi inumi pañqawu. Noqw ima navay tuptsiwni'yuñqam inumum aqwya; noqw itam tāqat kīyat aw yuña. ¹³ Noqw yaw pam kiy ep hoñviayat aw yorikq, yaw pam wunukañw, put aw pañqawhqaqat itamuy āawna. Um hakimuy tahtaqtuy Joppat aqw ayataqw, hakiy Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, wánwayyani. ¹⁴ Ason pam uñ lavayit āawnaqw, um put akw ayo yámakni, um'i, pu uhtimu, yaw hoñviaya put aw kita. ¹⁵ Noqw nu yuaativaqw, pay Qahováriwtaqa Hikwsi pumuy amumi pitu, ura mohti itamumi pítuhqey pan'i. ¹⁶ Noqw pahsat pu nu Tutuyqawhqaqat lavaiyat u'na, ura itamumi pañqawu: Pay as pi John pas antsa kūyit akw tūtuvoylalawu; nīkañw uma hapi nāt it Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylatiwyani. ¹⁷ Noqw puma Tutuyqawhqaqat Jesus Christ aw tūtuptsiwawq, pep God hin itamuy put máqahqey, pay pan piw pumuy put maqa. Noqw ya nu hak hímunihqe God aw rohomnumni? ¹⁸ Noqw puma it nanaptaqe, pay qa hiñqawaqe, God pas hihtatotaqe, pañqawa: Noqw yaw kurs qa-Jew-sinom nāp tunatyay añqw lasye' yesniqat God piw amuñem pan yuku.

The Church at Antioch

¹⁹ Noqw hakim Stephen nīniwhqat ahpiy tūokiwsahsantivayaqw añqe' ahtsavalayaqam Phenicet aqw pahsavo öki, pu Cyprus aqw'a, pu Antioch aqw'a, nihqe pay Jew-sinmuy-sa amumi lavayit yuaatiwisa. ²⁰ Noqw pumuy amuñaqw haqawat tahtaqt Cyprus añqwa, pu Cyrenet añq'ö; noqw puma Antioch epeq ökihqe, hakimuy Greek-sinmuy amumi yuaaykuyaqe, Tutuyqawhqaqat Jesus lavayta. ²¹ Noqw Tutuyqawhqaqat öqalaat pumuy amumumniqw, öviy kaysiwhqam tūtuptsiwawe, Tutuyqawhqaqat awwat lasya. ²² Noqw Jerusalem epeq Jesus aw tōnawtaqam it nanaptaqe, puma Barnabas Antioch aqw hōnaya. ²³ Noqw pam epeq pituqw, kurs God núokwaat pumuy amuhpa' tumalay'taqw, pam pan yórikqe, hahlayhtiqe, pas puma unaññaqw su'qawkañw Tutuyqawhqaqat aw hūrs'iwyuñwniqat pumuy öqalanta. ²⁴ Pam hak tāqa lolma, nihqe Qahováriwtaqat Hikwsit akw pās tuyqawiwta, pu qapēwennit akw'a; noqw kaysiwhqam Tutuyqawhqaqat awwat sinototi. ²⁵ Pahsat pu Barnabas Saul heptoqe Tarsust aqw'a. ²⁶ Pu öviy pam put túwahqe Antioch ep wikva. Noqw pantaqat atsve puma Jesus aw tōnawtaqamuy amumum sūkw yahsañwuy añ pep tsotsvalqe, kaysiwhqamuy sinmuy tutuqayna. Noqw tuptsiwni'yuñqam Antioch epeq susmohti Christian-sinom yan túñwantiwya. ²⁷ Noqw ephaqam hakim God lavay'aymat Jerusalem añqwaqe, Antioch epeq öki. ²⁸ Noqw pumuy amuñaqw haqawa Agabus yan mātsiwhqa wunuptuqe, yaw tūwaqatsit añ ahsupoq wukotsōñōstiniqat Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy pañqawu. Noqw pam pantaqa hakiy Claudius Caesar moñw'iwtaqw paniwhti. ²⁹ Pahsat pu tuptsiwni'yuñqam tuptsiwni'yuñqamuy Judeat epeq ki'yuñqamuy amumiq paañwnit o'yaniqey unañwtoti; hak hin hihta tuway'nume' pan hihta kuwahtimantani. ³⁰ Nihqe

ōviy puma panhtotiqe, Barnabas-nikañw, pu Saul pumuy añ pepeq wukw'a'yatuy amumiq put o'ya.

12

More Persecution

¹ Noqw ephaqam moñwi Herod Jesus aw tōnawtaqamuy haqawatuy hintsanniqe amumi may'ta, ² Nihqe pam John pāvayat James sipwuvahpit akw nīna. ³ Noqw kurs pam panhtiqe, Jew-sinmuy unañwve hinhtiqey navotqe, pahsat piw Peter ñuaniqey anhti. (Noqw qapekén'oyiwhput ep nōviwniqat aw pitsíwiwta.) ⁴ Pu ōviy pam put nūahqe, sivikimi pánahqe, solāwamuy nālōp nānalōqmuy tōnawtaqamuy amumi put mātavi, put tūtuwalaniqat ōviy'o, ason pay pas Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat yukiltiqw, pep pu sinmuy amumi put hōroknaniqey tunatyawtaqee. ⁵ Noqw ōviy puma Peter sivikive pani'yuñwa. Noqw Jesus aw tōnawtaqam put eñem God aw nāwakintotaqe qa nātusi'yuñwa.

Peter Set Free from Prison

⁶ Pu Herod qāvo put hōroknaniqey ep mihiqw, Peter lōqmuy sivanamiqlōlōt akw sómiwkañw lōqmuy solāwatuy amuhtsava pūwi; noqw tuwalan'a'yat ihpaq tūtuwala. ⁷ Noqw meh, Tutuyqawhqat hoñviayaat pituqw, sivikive sohsovik tālawva; noqw pam Peter sutsñaqwat pālaknaqe, put tātaynat, aw pañqawu: Suqtuptuu. Noqw sivanamiqlōlō put māyat añqw lōhō. ⁸ Noqw hoñviaya put aw pañqawu: Kwewhtat totsvakii; noqw pam panhti. Pu pam pañqawu: Um usíhtat, inuñkni. ⁹ Noqw pam yámakqe put añk'i; nihqe pay pas antsa hoñviaya put pantsanhqat pam qa suyan navoti'ma; suhpan pay tūawtaqey pam wūwanma. ¹⁰ Noqw puma mohpeq tūwalaqamuy-nikañw pu amuñk tūwalaqamuy amuhpiy ruhpaq, kīmi hōtsíwat aqw sivauutspit aw pituqw, pam nāp amumi hōtsílti. Noqw pam pañqw yámakqe, haqe' kiskat añ yamakq, pahsat pu hoñviaya put añqw ahpiy'o. ¹¹ Noqw Peter suyan unañwtiqe pañqawu: Pu' hapi nu pas suyan navoti'taqw, pay kurs pas antsa Tutuyqawhqa hoñviayay ayataqe, nuy Herod māyat añqw ayo tavi, pu Jew-sinom nuy hintsatsnayaniqey tunatyawyuñqat añq'ō. ¹² Pu ōviy pam it añ pās wūwaqe, pahsat pu hakiy John, Mark yan piw mātsiwhqat yuyat Maryt kīyat aw'i, noqw kaysiwhqam pep tso-vawkañw nānawakna. ¹³ Noqw Peter ihkaqe nōyakiwtaqat ep hōtsíwat aw pōññōykinaw, hak māna Rhoda yan mātsiwhqat put aqw kuyvato. ¹⁴ Nihqe pam Peter tōñayat māmatsqe, pas hin unañwtiqe aqw qa hōtat, ahpami wárikqe, Peter hōtsíwhpeq wúnuhqat pumuy āawna. ¹⁵ Noqw puma aw pañqaqwa: Um qa navoti'numa. Noqw pam qatūqaykañw, pas antsa Peter pep wúnuhqat amumi pañqawu. Noqw pahsat puma pañqaqwa: Pay soon qa put tumalay'maqa hoñviayani. ¹⁶ Noqw pas Peter pōññōytoynaq, ōviy puma aqw hōtayaqe, put aw tātayyaqe, pas hin unañwtoti. ¹⁷ Noqw pay puma qa hiñqaqwaníqat pam amumi māmasaqw, pahsat pu Tutuyqawhqa hin put sivikiñaqw hōroknaqat pam pumuy amumi lalvaya; nihqe pañqawu: Uma iit yantaqat James aw tūawwisni, pu tuptsiwni'yunqamuy amumii, kita; nit pañqw ahpiynihqe haqamiwat aw'i. ¹⁸ Pu ōviy panis tālawvaq, pas solāwam hin unañwtoti, Peter kurs haqaminiq w'ō. ¹⁹ Noqw as Herod put hept, qa túwahqe tūtuwalaqamuy amumi put ep hēva; nihqe pay pas puma so'niqat pañqawu. Panhtit pam Judeat añqw Caesareat aqwnihqe, pepeq huruhti.

The Death of Herod

²⁰ Noqw Herod Tyre-nikañw pu Sidon ep sinmuy amumi hihta ep qayan unañway'ta; noqw puma sun unañway put aw ōkihqe, hakiy pas moñwit tumalay'taqat Blastus yan mātsiwhqat pan unañwtoynayaqe, puma nānami qahin unañway'yuñwníqat moñwit aw nānawakna, puma pep tutskwat ep sinom moñwit tutskwat añqw nōnovaqe ōviy'o. ²¹ Noqw hisat aw talōñvaq, Herod pavan pas moñwyuwsí'kañw moñw'atsveway ep qatuptuqe, pahsat pu sinmuy amumi pavan pas lavayhtuwi pan yuaayku. ²² Noqw sinom sáakmaqe pañqaqwa: Pas pam pavan hihta tōnaata, qa sínota. ²³ Noqw pahsat pay

Tutuyqawhqat hoñviayaat put wuvahta, pam God qa hihtataqw òviy'ò; noqw pam àvutiqe súlawhti. ²⁴Noqw tuwat God lavaiyat òqawhtaqe, suyhtsepñwat añqe' kúrukiwma. ²⁵Noqw Barnabas Saul amum hin ayatiwhqey yúkuhqe, hakiy John, piw Mark yan mätsiwhqat wikkañw, Jerusalem añqw ahoy pitu.

13

Barnabas and Saul Chosen and Sent

¹Noqw Antioch epeq Jesus aw tónawtaqamuy amuñaqw hakim God lavay'aymat yēse, pu tütutuqaynayaqamu, i' hak Barnabas, pu Simeon Niger yan túñwantiwhqa, pu Cyrenet añqw hak Lucias; pu Manaen, Moñwi Herod amum wuñwqa; noqw Saul. ²Noqw nāt puma Tutuyqawhqat aw okiwlalwakahkañw, nānapwalaqw, Qahováriwtaqa Hikwsi amumi pañqawu: Nu Barnabas-nikañw pu Saul hihta tumalat aw pumuy wánwayhq, uma pumuy inuñem ayo taviyani. ³Noqw puma nānapwalaqe, amuñem nānawaknat, pumuy qötömi matyawyat, pahpiy pumuy lālayya.

In Cyprus

⁴Noqw òviy puma Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy ayatiwhqey, Seleuciat aw'i, nit pañqw pu pāvaqe Cyprus aqw'a. ⁵Noqw puma Salamis ep pítuhqe, Jew-sinmuy tsotsvalkiyamuy ep God lavaiyat nuhtumi yuaata. Noqw puma John tu'sawwiknuma. ⁶Noqw puma it tutskwat pāñaqw kuytaqat añ ahsupoq nankwusaqe, Paphos aw òkihqe, hakiy Jew-sinot Bar-Jesus yan mätsiwhqat tutwa. Pam hak tuhisay akw tühintsakni'ta, pu God lavay'ayaatnihqey pan atsáy'ta. ⁷Pam hak pep tutskwat aw moñw'iwtaqat, Sergius Paulus, pas qa ūnat amum hinnuma; noqw moñwi Barnabas Saul enañ wánwayhqe, God lavaiyat navotniqey nāwakna. ⁸Noqw hak Elamus tuhisa (put natñwaniat Tuhisa i'nihqe pam'i) pumuy amumi rohomhtiqe, moñwit lomatuawit aw tuptsiwnit añqw ayo lasnaniqey anhti. ⁹Pahsat pu Saul (piw Paul yan mätsiwhqa) Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw put aw taynumt, ¹⁰Aw pañqawu: Is ohi, um hak sohsok unatwit, pu nukpantuwit akw ahsaliwtaqa, Nukpanat tíata, sohsok súantsakpit tuwqaata! Ya pas um soon Tutuyqawhqat haqe' suan pöhtaviyat nukushintsahsanqey qe'tini? ¹¹Taay, Tutuyqawhqa hapi ūmi may'ta; noqw uhposi qatālawvaqw, um hihsavo tāwat qa tuway'tani. Noqw pahsat pay put añ himu pamös'ohpoqw, pōsiat qatālawva. Noqw as hak put ñuy'maniqat òviy pam añqe' may'numa. ¹²Pahsat pu moñwi hin hiniwhitiqw yórikqe tuptsiwa, hin Paul put Tutuyqawhqat tutuqaynaqat ep kätuqaytaqe òviy'ò.

In Antioch of Pisidia

¹³Noqw Paul suñwámuy amumum Paphos añqw ahpiynihqe, pāvaqe Pamphiliat ep Pergat aw pitu; noqw John pumuy mātapt, ahoy Jerusalem aqwhaqamii. ¹⁴Noqw puma Pergat añqw ahpiynihqe, Pisidiat ep Antioch aw pítuhqe, nasuñwintalöñnit ep tsotsvalkimi pakit, ep qatuptu. ¹⁵Noqw hak tutavot añ-nikañw pu God lavay'aymuyatuy pēnyamuy añ túñwantaqe yukuqw, tsotsvalkit ep momñwit pumuy amumi hakiy ayatotaqe pañqaqwa: Uma tāqat itahsinomu, uma sinmuy amumi hihta lavayhte', òqalanik panhtini. ¹⁶Pahsat pu Paul wunuptut, amumi māmasat, pañqawu: Uma Israel-sinom tahtaqtu, pu uma itamun God aw nāwakinwisqamu, kurs uma inumi tuqayvastotani. ¹⁷I' hapi Israel-sinmuy aw yantaqaam God hakimuy itanamuy namorstaqe, pumuy pas pavan sinota, nāt puma haqam Egypt epeq hinnumyaq'ò; nihqe òqalay pas qaöwíhintaqat akw pumuy pañqw nõñakna; ¹⁸Nihqe lõp sunat yahsañwuy pahsavohaqam qayēsiwhpuve pumuy qatsíyamuy añ maqsonlawu. ¹⁹Nihqe pam Chanaan tutskwat ep tsañe'sikipwat hihtuy sinmuy kiqötaqe, tutskwayamuy sinomuy amumi noa. Noqw puma hihta navöewakw antaqat akw tutskwat nāhuyta. ²⁰Pantaqat atsve pu' pam pumuy amumi qaqlhtaqtuy moñw'oya, sunat-sikip sunat-nikañw añqw lõp sunat pakwt sihkay'taqat (450) yahsañwuy pahsavohaqamii, lavay'ayay Samuel aw pahsavoo. ²¹Pantaqat añk

pu' puma hakiy pas moñwit moñwí'yuñwniqey tuñlayhtoti. Noq̄w God hakiy Kish tiyat Saul yan mātsiwhqat, Benjamin ahpiyvinihqat, pumuy amumi moñwtavi, lōp sunat yahsañwuy pahsavoo. ²² Nit pu pam put moñwqenit añqw ayo távihqe, hakiy David pumuy amumi moñwtavi; nihqe put pam yan lavayhti: Pas nu Jesset tiyat David iunañwve hintaqat tuwa; noq̄w pam sohsok itunatyay añ aw antsanni. ²³ It tāqat hapi ahpiyviyatuy amuhpiy God Israel-sinmuy Ayo Oyaniqat wunuptsina, it Jesus, hin lavayhti qey pan'i. ²⁴ Nāt pam qa pituq̄w, hak tāqa John yan mātsiwhqa sohsokmuy Israel-sinmuy amumi yuaataqe pañqawu: Uma umuhtunatyay añqw ayo lasye', kūyit akw tuvoylatotini. ²⁵ Noq̄w pam ayaway añ kuyvani'maqe pañqawu: Uma ka nu God lavay'ayaat pas hímuniqat pan wūwantota. Nu qa pam'i. Noq̄w pay nāt suhka añqw inuñki; noq̄w soon nu yan'ewaynīkañw pay ñas'ew put tōtsiyat ñahni, John amumi kita. ²⁶ Uma tahtaqtu, isinomu, Abraham natkomatu, pu uma itamun God aw nāwakinwisqamu. Nu pu' umuy hin ayo nõñakniqat umuy āawnani. Put lavayit nu umumi mātapni. ²⁷ Jerusalem epeq ki'yuñqam moñwímuy amumum Jesus qa māmatsya. Nihqe õviy God lavayiyat aw antsanyaqe put tūvaya, puma pi put lavayit qa mātsi'yuñqee, nāmahin pi añsakis nasuñwintalõñnit añ God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy añqw hak pumuy amumi añ as tūñwantañwuniq'õ. ²⁸ Puma put mokniqey hihkay'taqat kurs hin pas antsa pañqawani. Nīkañw puma Pilate put nīnaniqat aw qatūqayya. ²⁹ Ura tutuvenit añ puma pan put hintsatsnaniqat pan pey'ta. Noq̄w puma yan tutuvenit an sohsok hinhtotiqw, hakim nahoylehtsit añqw put hawnayat, tuamhtuhsõmiq put panaya. ³⁰ Noq̄w God mokiwuy añqw put ahoy tātayna. ³¹ Noq̄w hakim tahtaqt put amum hinnumya, Galileet añqw Jerusalem aqw pahsavoo. Noq̄w pam ahoy tātayhq, puma wūhakis tālat añ put aw yorstota. Nihqe puma hapi hin yórikyaqey sinmuy amumi tuawi'yuñwa. ³² Noq̄w itam hapi it lomatuawit umuy āawnaniqe õviy pitu. Ura God itanamuy amumi hin pasiwnaqey ³³ Pu' hapi itamuy pumuy tímuyatuy itamuñem put añ aw antsana, Jesus ahoy tātayna qee. Ura tāwit mohti'maqat añkniqat añ yan pey'ta: Um hapi Itii. It talõñvaqat ep hapi nu únaniwhiti, yan'i. ³⁴ Pu God mokiwuy añqw put ahoy tātayna qe pāpu qa hovahtiniqat lavayhti qe, yan hiñqawu: Nu David pas suyan õkwatuwniqey put aw pasiwnaqey pan nu unem yúkuni. ³⁵ Yantaq̄w hapi õviy ura pam piw suk̄w tāwit añ pañqawu: Um soon Uhtumal'ayay Qahováriwtaqat hovahtiniqat nakwhanani. ³⁶ David pi God tunatyayat ahpiy qatsívaptsiy ep apitiqe, mokqe, namuy amumum taviwa, nihqe hovahti. ³⁷ Noq̄w God it tāqat hapi ahoy tātaynaqw, pam qa hovahti. ³⁸ Noq̄w õviy uma it nanaptani, tahtaqtu, isinomu: It tāqat hapi ahpiy God itamumi põhi, itahqaanhtipuy ep'e. ³⁹ Ura Moses tutavoyaat kurs hin itahqaanhtipuy itamuhpiy ayo yúkuni. Nīkañw kurs itam Jesus aw tūtuptionsihq, pam sohsok put itamuhpiy ayo yúkuni. ⁴⁰⁻⁴¹ Ura God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan pey'ta: Kurs huvam yórikyaa, hihta añ tutsiw'unañway'yuñqamu. Nen uma kātayuñwt, sūlawhtini. Nu hapi umuhqatsiy ep hihta hintsakni; noq̄w soon uma put tūtuptionsiwani, nāmahin pi as hak umuy put āwintani. Taay, noq̄w õviy uma tunatyaltotini; taq nāphisat sen uma put lavayit an sūlawhtini. ⁴² Noq̄w pam lavayyukuq̄w, Jew-sinom tsotsvalkiñaqw nõñakq, pay ayo'wat nasuñwintalõñnit ep piw Paul amumi yuaataniqat qa-Jew-sinom nānawakna. ⁴³ Noq̄w tsovawtaqam nāmatatveqw, kaysiwhqam Jew-sinom-niq̄w pu pumuy amún tuptionsiwni'yuñqam Paul-nīkañw, pu Barnabas pumuy amuñkya; noq̄w puma pumuy amumi yuaaykuqe, God nuokwayat añ yūmosa hinwisniqat añ õqalanta. ⁴⁴ Pu ayo'wat nasuñwintalõñnit aw pituq̄w, pēp pas sohsoyam kīve ki'yuñqam God lavayiyat aw tūqayyuñwniqe tsovalti. ⁴⁵ Noq̄w Jew-sinom qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy amumi yórikyaqe, pay qa tsuyhti qe, Paul hihta lavayhti qat ehpewi nānaphin yuaativaya. ⁴⁶ Pahsat pu Paul Barnabas amum a'nõ unañwtiqe pañqawu: Pay as pi God lavayiat kurs hin qa umumi mohti yuaatiwni; noq̄w pi uma put nahpiy tūvayaqe, qatsit qa so'taqat qa hihkay'yuñqey pan nāyukunayaqw, õviy itam hapi

qa-Jew-sinmuy amumiwat yuaatani. ⁴⁷ Pi pan hapi Tutuyqawhqa itamumi tutapta pi pam Jesus yan lavayhtiqe pañqawu: Um hapi qa-Jew-sinmuy amuñem tãlaniqat nu un ayata, tũwaqalvoqhaqami yesqam sinom uhpiy ayo nõnakiwniqat õviy'o. ⁴⁸ Noqw qa-Jew-sinom it nanaptaqe, hahlaykahkañw God lavayiyat pas hihtatota; noqw hakim hihsa'nihqam qatsit qa so'taqat aw himuy'vayaniqey namorstiwyaqam tũtuptsuwa. ⁴⁹ Noqw Tutuyqawhqtat lavayiat pep tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa. ⁵⁰ Noqw pay Jew-sinom pavansinmuy tahtaqtuy, pu ima momoyam God pas kaptsi'yuñqamuy hin unãntoynayaqe, Paul-nikañw pu Barnabas pumuy okiwsahsantivaya, nihqe tutskwat añqw pumuy lãlayya. ⁵¹ Noqw puma kuhkuy añ qõat pumuy amunkiwakw tsatswit, Iconium aqw'a. ⁵² Noqw Antioch ep tuptsuwni'yuñqam yũmosa hahlayya, pu Qahovãriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwyuñwa.

14

In Iconium

¹ Noqw puma Iconium ep Jew-sinmuy tsotsvalkiyamuy aw nãma pãkihqe, pas pavan yuaataqaw, õviy kaysiwhqam Jew-sinom Greek-sinmuy amumum tũtuptsuwa. ² Noqw pay qa tuptsuwni'yuñqam Jew-sinom qa-Jew-sinmuy hin unãnwtoynayaqe, añ tuptsuwni'yuñqamuy amuhpewi pumuy qalomãwuwnitoyaya. ³ Noqw õviy puma pep wũyavo qãtuhqe, Tutuyqawhqtat aw yankañw, qa tuhtuskañw yuaata; noqw pam lavayi put nõokwayat yuaataqa pas antsanihqat Tutuyqawhqa mahtakni'ta, pumuy mãyamuy ahpiy kãtatayhpit hihta tuawi'yuñqat hintsakqee. ⁴ Noqw kãve sinom nãtsiki, pẽtu Jew-sinmuy amumumyaqaw, pu pẽtu ayaiwtaqamuy amumumya. ⁵ Noqw qa-Jew-sinom-niqw, pu Jew-sinom, moñwĩmuy amumum pumuy okiwsasaniqey, pu tatatupninayaniqey pasiwnaya. ⁶ Noqw ayaiwtaqam put navotqe Lyconiat ep kitsõkituy Lystrat-nit pu Derbyt pumuy aw wãya, pu ahpiy ánan'ik tutskwat aw'i, ⁷ Nihqe pañ puma lomatuawit yuaatinuma.

In Lystra

⁸ Noqw hak tãqa Lystrat ep qatu; pam hak kukveq hintaqe qa hisat nakwsu, pay yaw pas pam pankañw tihtiwa. ⁹ Noqw Paul yuaataqaw, i' tãqa put aw tũqayta. Noqw Paul put aw-sa taykañw, qalapsiniwniqey qapẽvewnaqat put aw tũwahqe, ¹⁰ Pahsat put aw a'nõ pañqawu: Wunuptuu, kita; noqw pam suñwnuptut nakwsu. ¹¹ Noqw Paul pep put hintsanqw, sinom aw tãtayyaqe, pahsat pu Lyconiat ep sinmuy amuhkwa a'nõ pañqawu: Kurs itam hĩhihtuy amuhpa' nãwakinwisq, puma sinmuy amũn tokoy'kañw itamumi hãwi, kitota. ¹² Nihqe puma Barnabas Jupiter yan tuñwãya, nit Paul Mercurius yan'i, pamwa pas yuaataqaw õviy'o. ¹³ Pahsat pu kitsõkit hõtsĩwhpeq Jupiter awwat moñwi wakastahtaqtuy tsamkañw, sinnõlat hõtsĩwhpeq kãvahqe, as sinmuy amumum ayaiwtaqamuy amumi hom'oyni. ¹⁴ Noqw ayaiwtaqam Barnabas pu Paul puma put navotqe nahpa' yuwsiy tsĩkat sinmuy amuhpa' wawarstinumkañw, ¹⁵ A'nõ pañqawnuma: Soh, tahtaqtu, Ya uma hinoqw yanhaqam hintsatska? Pay itam piw sĩnotnikañw umuntaqat unãñway'ta, nihqe uma it ãan'ewakw añqw it God taytaqat aw lasyaniqat itam umumi yuaata, õveqatsit, pu tũwaqatsit, pu pãtuwaqatsit-nikañw pu añhqe sohsokmuy hihtuy yesqamuy yũkuhqat aw'i. ¹⁶ Pay as pi pam hisatñahaqaw añ sohsokmuy nanãpwatuy sinmuy tuwiy añ hinwisniqat aw noi'ta, ¹⁷ Nikañw pam hak hĩmunihqat himu put tu-awi'taniqat pam ayo qa yũkuhqe õviy lolmat hintsaki, nihqe itamuñem õñaq woknañwu, pu itamuñem tal'añwnawit hihta aniwnañwu, nen itah'unãñway nõsiwhqat, pu hahlayhpit akw hahlaytapnañwu. ¹⁸ Yan puma hiñqawkañw hĩhinhaqam pumuy áñwutaqaw, õviy puma pumuy amumi qa hom'o'ya. ¹⁹ Noqw hakim Jew-sinom Antioch añqw-nikañw pu Iconium añqw õkihqe, sinmuy hin unãnwtoynayaqe, Paul tatatupya; nihqe kãñaqw put haqami lõlõkintota, mokqat wũwayaqe õviy'o. ²⁰ Noqw tuptsuwni'yuñqam okiw put aw

nöyakiwkaħkañw añ hoñqw, pam wunuptuqe kīmii. Nihqe qavoñvaqw pam Barnabas amum pañqw Derbet aw'i,

The Return to Antioch in Syria

²¹ Nihqe puma pep kitsókit ep nuhtumi lomatuwit yuaataqe kaysiwhqamuy tutuqaynat, ahoy Lystrat aw'i, pu Iconium aw'i, pu Antioch aqw'a; ²² Nihqe tuptsiwni'yuñqamuy unañwayamuy hūrs hōñinmakañw, puma qapēvewnit añ yūmosa hinwisniqat pumuy oqalanma, nāmahin pi as puma put ep kānanvotyaniq'ō. Pi pan hapi itam God moñwtunatyayat aw yuñni, amumi kita. ²³ Pu puma Jesus aw tōnawtaqamuy amuhpa' ah-supuq nakwsuqe, hakim pumuy wukw'aymatniqat añ pumuy oyahtat, napwalni'kañw, nāwaknaqw, Tutuyqawhqat aw pumuy mātavi, hakiy aw tuptsiwyaqat aw'i. ²⁴ Pu puma Pisidiat añ kuyvaqe, Pamphyliat ep pitu. ²⁵ Nit puma Pergat ep lavayit nuhtumi yuaatat, pahpiy Attaliat aqw'a. ²⁶ Nit pañqw pu puma pāvaqe Antioch aqw'a. Pañqw ura puma God núokwayat aw mātaviwa, it tumalat pu' añ kuyvaqe hinhtiniqey ōviy'ō. ²⁷ Noqw puma pepeq pítuhqe, Jesus aw tōnawtaqamuy tsovala; nihqe God pumuy akw hihta tumaltaqat sohsok pumuy amumi tuawi'ta, pu hin pam qa-Jew-sinmuy amuñem tuptsiwnit aw hōtahqata, ²⁸ Nihqe pepeq puma tuptsiwni'yuñqamuy amumum wūyavo qatu.

15

The Meeting at Jerusalem

¹ Noqw hakim Judeat añqw ōkihqe, tuptsiwni'yuñqamuy tutuqaynayaqe pañqaqwa: Pas uma Moses tuwiyat an poñotkit akw qa tuvoylatote', soon ayo nõñakni, kitota. ² Noqw Paul Barnabas amum pumuy pas qa amuhpa'taqe, amumum put ep pas nāmi heptaqw, yaw turs Paul-niqw pu Barnabas, puma pētuy amumum it ep Jerusalem aqwyani, ayaiwyuñqamuy-nikañw, pu wukw'a'yatuy amumiq'a. ³ Pu ōviy Jesus aw tōnawtaqam pañqw hihsavo pumuy amumumyaqw, puma pahpiy Phenicet añ hinwisa, pu Samariat añ'a; nihqe qa-Jew-sinom Tutuyqawhqat aw lasyaqat nuhtumi yuaatiwisqe, sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy pas pavan hahlayhtapnaya. ⁴ Noqw puma Jerusalem epeq ōkiqw, Jesus aw tōnawtaqam pumuy pās o'ya, pu ayaiwyuñqamu, pu wukw'a'yatu; noqw God pumuy amuhpa' hihta tumaltaqat puma sohsok pumuy āawna. ⁵ Noqw haqawat tūtuptsiwaqam pi Pharisee-sinmuy amuñaqwya. Nihqe puma hoñvaqe, pas kurs hin ima qa-Jew-sinom poñotkit akw qa tuvoylatotiniqat pañqaqwa, pu pay pas puma Moses tutavoyat añ hinwisniqat amumi pañqaqwaniqata. ⁶ Noqw ayaiwyuñqam-niqw, pu wukw'a'yat it aw hin wūwayaniqe tsovalti. ⁷ Noqw it yantaqat ep nan'ivaqw wūyavo yuaatotaqw, pahsat pu Peter wunuptuqe, pumuy amumi pañqawu: Uma tahtaqtu, isinomu, pay pi uma navoti'yuñqw, ura God itamuñaqw nuy namorstaqw, pay ahpiy wūyavoti, ura qa-Jew-sinom inuhpiy it lomatuwit nanapte', tūtuptsiwaniqata. ⁸ Noqw God añ u'nañwat aw navoti'taqa pumuy hahlayhtiqey mahtaknaqe, it Qahováriwtaqat Hikwsit pumuy maqa, put itamuy hin máqahqey pan'i. ⁹ Nihqe pam sun nan'ivo itamuy tumaltaqe, tuptsiwniyamuy ahpiy pumuy unañwayamuy kwañ'ewakwta. ¹⁰ Taay, noqw ya uma hinoqw God aw heptota? Soñawnen pi uma tuptsiwni'yuñqamuy hihta a'nō putut ikwiltotoynaya, pay pi itanam, pu itam put añ qa kūyuñq'ō. ¹¹ Pay itam piw pumuy amún Tutuyqawhqat Jesus Christ núokwayat ahpiy ayo nõñakniqey tuptsiwni'yuñwa. ¹² Pahsat pu sohsoyam tsovawtaqam qa hiñqaqwaqe pās tūqayyuñqw, Barnabas Paul amum tuawi'taqe, hin God qa-Jew-sinmuy amuhpa' kātatayhpih hihta tuawi'yuñqat tumaltaqat pumuy amumi lalvaya. ¹³ Pu ōviy puma yuaataqe yukuqw, James lavayhtiqe pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, kurs huvam inumi tuqayvastotaa. ¹⁴ God qa-Jew-sinmuy amuñaqw nēñem sinmuy wáñwayniqe ōviy pay mohti amuhpe pítuhqat Simeon pañqawu. ¹⁵ Noqw pan hapi God lavay'aymat hin lavayhtotiqe, yan pēnaya: ¹⁶ Ason it atsva pu' nu pite', David tímuyatuy kīhut sahpukiwtaqat anyuñqamuy aw ahoy yúkuni; pu nu

kīqōyat aw ahoy kītani; pu nu put ahoy wunuptsinani. ¹⁷ Noqw ahpiy mímawat sinom Tutuyqawhqat hepyani, pu sohsoyam qa-Jew-sínomu. Pi nu pumuy isinomniwhotiniqat umuy enañ namorsta, kita Tutuyqawhqa sohsok iit hihta hintsakqa. ¹⁸ Pi God hintsakniqey qatsit yayhniwhqat pañqawq sohsok añwu pay tuway'ta. ¹⁹ Noqw ōviy nuyniqw pay itam qa-Jew-sinmuy amuñaqw God aw lasyaqamuy qa hin u'nañwnayani. ²⁰ Nikañw pay itam amumi pēnayaqw, puma nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqey akw hovarsqat qa aw hintsatskani, pu tokot qa sokoplalwani, pu hihta hikwismokqat qa añqw nōnōsani, pu únwat qe'yani. ²¹ Taq hisatñahaqaw ahsupoq kitsókit añ hakim Moses tutavoyat yuaatotañwu. Añsakis nasuñwintalōnnit ep tsotsvalkiva put pēniyat añ tuñwáyañwu.

The Letter to the Gentile Believers

²² Pahsat pu ima ayaiwyuñqam, wukw'a'yatuy-nikañw pu sohsokmuy Jesus aw tōnawtaqamuy amumum nāñaqw hakimuy namorstotaqe, puma Barnabas-nikañw pu Paul pumuy amumum Antioch aqwnihqat puma pan yukuya; nihqe imuy namorstota: it hakiy Judas, Barsabas yan piw mātsiwhqata, pu piw Silas, hakim tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw pávannihqamuyu. ²³ Noqw puma yan tutuvenit pumuy amuhpiy yawma: Ima ayaiwyuñqam, pu wukw'a'yat, pu tuptsiwni'yuñqam, Jerusalem ep tsovawtaqam, ayam Antioch, pu Syriat, pu Ciliciat ep qa-Jew-sinmuy amuñaqw tuptsiwni'yuñqamuy ōqalaya. ²⁴ Itam nanaptaqw, yaw hakim itamuñaqw nankwusaqam lavayit akw umuy hin u'nañwnayaqe, umuh'unañway lahsintota pañqawqawqee: Pas uma kurs hin poñotkit akw qa tuvoylatiwani, pu Moses tutavoyat añ hinwisni, kitota. Pay as pi itam amumi qa pan tutaptota. ²⁵ Noqw itam tsovaltique, yan sun wūwaya: Itam hakimuy namorstotaqe, aw itah'unañwamuy Barnabas-nikañw pu Paul pumuy enañ umumiq taviyaniqw pam itamuyiniqw súanta. ²⁶ Ima tāqat Itahtutuyqawhqay Jesus Christ eñem qatsiy tatamhta. ²⁷ Noqw ōviy itam Judas, Silas enañ umumiq taviya; ason puma pas nāp umuy put pantaqat āawnani. ²⁸ Pay itam it hihta pas soon qe'niqat put-sa umumi tutaptotaniqw, pam pantaqa Qahováriwtaqat Hikwsit aw súanta, pu itamumii, ²⁹ It'a: Uma hihta nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqat qe'yani, pu únwata, pu hihta hikwismokqata, pu tokot qa sokoplalwani. Uma yan hinwise' suan hinwisni. Hakim ō'qalyañwu. ³⁰ Noqw ōviy puma pañqaw ayatiwyaqe, Antioch epeq ōki; nihqe sinmuy tsovalayaqe, amumi tutuvenit taviya. ³¹ Noqw puma put añ tuñwáyay hahlayhtoti, pumuy ōqalayaqat ep'e. ³² Noqw Judas, Silas amum, pay piw pas nāp God lavay'aymatnihqe wūhaq lavayit akw tuptsiwni'yuñqamuy u'nanaqe pumuy hūrs hoñna. ³³ Pu ōviy puma pepeq hihsavo qatuqw, tuptsiwni'yuñqam pumuy ōqalayay, ayaiwyuñqamuy amumiq hōnaya. ³⁴ Noqw pay Silas hāk pep huruhtiniqey nāwakna. ³⁵ Noqw Paul Barnabas amum Antioch epeq piw huruhtiqe, Tutuyqawhqat lavayiyat tūtutuqayna, pu nuhtumi yuaata, hakimuy wūhaqnihqamuy amumuma.

Paul and Barnabas Separate

³⁶ Pu ahpiy pantaqaw, Paul Barnabas aw pañqawu: Himu as kurs itam haqe' kitsókiva Tutuyqawhqat lavayiyat yuaaykuqey añqw itahtupkomuy amuhpa' pohtani, hinpi añqe' hinyuñwa. ³⁷ Noqw Barnabas John, Mark yan piw mātsiwhqat, wikniqey pas su'qawta. ³⁸ Noqw Paul u'naq, ura pam Pamphyliat ep pumuy mātapqe, ahpiy qa amumum tumalay'ta. Noqw ōviy piw puma put wikniniqw putniqw pam qa súanta. ³⁹ Noqw pas puma put ep nāma soon kurs nōyaltini; nihqe pay nawus nāñaqw lahsi; noqw Barnabas Mark wikqe, pāvaqe Cyprus aqw'a. ⁴⁰ Noqw Paul Silas namorsta. Noqw tuptsiwni'yuñqam God núokwayat aw pumuy noayaqw, puma pankañw ahpiy'o. ⁴¹ Nihqe puma Syriat, pu Ciliciat añ ahsupoq nakwsuqe, Jesus aw tōnawtaqamuy ōqalanma.

16

Timothy Goes with Paul and Silas

¹ Pahsat pu pam Derbet ep pitu, pu Lystrat ep'e. Noqw hak tuptsiwni'taqa Timotheus yan mātsiwhqa pep qatu, hakiy tuptsiwni'taqat wuhtit Jew-sinot tíata, nīkañw hakiy Greek-sinot nay'ta. ² Noqw Lystrat ep-nikañw, pu Iconium ep tuptsiwni'yuñqam put aw lomanavoti'yuñwa. ³ Noqw as pam Paul ámunniqat pam nāwaka. Nīkañw pam Jew-sinmuy pañ yesqamuy tuway'taqe, òviy put wikqe, poñotku, put naat Greek-sínoniqw sohsoyam put navoti'yuñqw òviy'o. ⁴ Noqw puma pañ kitsókinawit hinwisqe, Jerusalem epeq ayaiwyuñqam, pu wukw'a'yat yesqam hin yukuyaqat mātaptiwisa, pumuy añ hinwisniqata. ⁵ Noqw òviy Jesus aw tōnawtaqam tuptsiwnit añ òqawhtotaqe, nāqavo aw wūhaq'iwma.

In Troas: Paul's Vision

⁶ Noqw puma tutskwat Phrygiat, pu Galatiat añ ahsupoq kūkuyvat, Asiat ep lavayit yuaaykuyaniqw, Qahováriwtaqa Hikwsi pumuy mēwa. ⁷ Noqw òviy puma Mysiat aw òkihqe, as Bithyniat awyaniqey anhtoti; noqw pay Hikwsi pumuy qa nakwhana. ⁸ Noqw òviy pay puma Mysiat añ yūmosa Troas aqwya. ⁹ Noqw Paul mihikq tuawyorikq, hak Macedoniat añqw tāqa wunukañw okiw put aw pañqawlawu: Um Macedoniat aqwnen itamumi unañwtapni. ¹⁰ Noqw òviy pam pan tuawyorikq, pahsat pay itam Macedoniat aqwyaniqey anhtoti, suyan pi itam pumuy amumi lomatuawit yuaaykuyaniqat òviy Tutuyqawhqa itamuy wánwayhqat itam pan wūwayaqee.

In Philippi: the Conversion of Lydia

¹¹ Pu òviy itam Troas añqw ahpiyyaqe, yūmosa pāvaqe Samothraceat aqwyaqe pep òki; nit qavonvaqw pu itam Neapolis ep òki. ¹² Pañqw pu itam Philippit awya, pam Macedoniat ep pas pavan mohpeq kitsóki Rome añqw kwihpiwhpu. Nihqe itam pep kitsókive hihsakishaqam yēse. ¹³ Pu itam nasuñwintalōnnit ep kīnaqw nõñakqe, mūnat qalavoya, haqam sinom nānawaknañwuqat pañsoo; noqw itam pep yesvaqe, momoy-muy pep tsovaltqamuy amumi yuaatota. ¹⁴ Noqw hak wuhti Lydia yan mātsiwhqa, tsatsákwmötsaput a'nõ hihkay'taqat huhyaqa, itamumi tūqayta. Pam Thyatira-kitsókit añqw sino; noqw pam God aw nāwakinma. Noqw Tutuyqawhqa put pan unañwtoynaqw pam Paul lavayiyat aw unañwtavi. ¹⁵ Noqw pam-niqw, pu amum ki'yuñqam kūyit akw tuvoylatotiqw, pam itamumi òqaltiqe pañqawu: Kurs nu úmuyniqw pas antsa tuptsiwhqe, Tutuyqawhqa aw pas qa paysoq hintsakq, uma ikiy awye', ep yesni, kítaqhe itamumi tuyqawva.

In Prison at Philippi

¹⁶ Noqw itam hisat haqam nānawaknañwuqat awyaqw, hak māna núantuwiki qalomáhikwsit akw tuyqawiwtaga itamuhsawva; pam hakiy hihta hintaniqat āawnañwu. Nihqe pantsakqey akw moñwímuy amuñem sīvat nihtilawu. ¹⁷ Pam māna Paul-nikañw pu itamuñk tsa'tinumqe a'nõ pañqawnuma: Ima tahtaqt God Sus'oveqnihqat tumal'aymatu; nihqe itam hin ayo nõñakniqat itamuy āwintota, kitinuma. ¹⁸ Nihqe pam wūhakis tālat añ yan hiñqawnumq, Paul puhtsemokqe, namtökt, hikwsit aw pañqawu: Nu Jesus Christ natñwaniyat aw yankañw ūmi pañqawni: Put añqw yámakuu, kita. Noqw pahsat pay hikwsi put añqw yama. ¹⁹ Noqw put himuy'yuñqam nanaptaqe, kurs hin puma pāpu put atsviy yesni. Nihqe òviy puma Paul Silas enañ ñuayaqe, kīsonmi momñwituy amumi pumuy lölökinyuñwa; ²⁰ Nihqe momñwituy amumi wikvayaqe pañqawu: Ima tāqat Jew-sínomnikañw itahkitsokiy ep sinmuy qalomáhintsahsanhqe, sóontsahtsana; ²¹ Nihqe nāp tuwiy tūtutuqayna. Noqw pi itam Rome añqw sínomnihqe, soon put kwusuye', añ hinwisni, ²² Noqw sinom suhpantaqam ayaiwtaqamuy amuhpewi hoñva; noqw momñwit pumuy amuhpa' yuwsiyamuy tsihtsiktatat, pumuy kohot akw

wuvahtotaniqat pañqaqwa. ²³ Noqw òviy puma pumuy wūhakis wuvahtotat, sivikimi tūvayaqe, sivilalwaqamuy oyi'taqa pumuy qaōwítavi'taniqat aw pañqaqwa. ²⁴ Noqw yan put pas qaōwítutaptotaqw, òviy pam pumuy pas yūmoq pánahqe, siviawiwat an porom'iwtaqat an pumuy kukyamuy hūrs tañata. ²⁵ Noqw tōkilnasaveq Paul Silas amum nāwaknaqe, God aw tayawinpit tawlawu, noqw sivilalwaqam nanapta. ²⁶ Noqw nāt puma panyuñqw, pay tutskwa tayayativa, pu sivikit qaqatspiat pīwu. Noqw, pahsat pay sohsovik hōtsíwa hōtsíltotiqw, sohsokmuy somiam rupamhtoti. ²⁷ Noqw sivilalwaqamuy oyi'taqa tātayhqe, sivikit an hōtsíwyuñqw túwahqe, pahsat as pay nāninaniqe sipwuvahpiy hórokna, sivilalwaqam watqaqat wūwaqe òviy'ò. ²⁸ Noqw Paul aw tsa'lawhqe pañqawu: Um qa nāhintsanni; pay itam sohsoyam yepya. ²⁹ Pahsat pu pam qōhit tuhtuy'qe amumiq supkiqe, tururutikañw, Paul-nit pu Silas pumuy amutpiq nātuva; ³⁰ Nihqe pam pumuy anqw hóroknaqe amumi pañqawu: Tāqatu, ya nu hinhte' ayo yámakni? ³¹ Noqw puma aw pañqawu: Tutuyqawhqtat Jesus Christ aw um tuptsiwani; nen um ayo yámakni, pu uhtim pīwu. ³² Pu puma put aw Tutuyqawhqtat lavayiyat yuaata, pu sohsokmuy kīyat ep yesqamuy amumii. ³³ Noqw pam ep mihikq, hísatniqw paniwhitiqw, pahsat pay pumuy wikqe haqe' wuvahtiwhqtat an pāhoma, nit pahsat pay kūyit akw tuvoylati, pam'i, pu tímatu. ³⁴ Noqw pam pumuy kiy ep wikvaye, amumi tunōsvoñahata; nihqe puma sohsoyam God aw tūtuptsiwaqe hahlayya. ³⁵ Noqw tālawvaqw momñwit sivilalwaqamuy oyi'taqat aw solāwamuy ayatotaqw, pañqaqwa: Pay um tāqatuy mātapani, kitota. ³⁶ Noqw sivilalwaqamuy oyi'taqa Paul aw pañqawu: Yaw uma mātaviwniqat òviy momñwit hakimuy anqw ayatota; òviy uma yámake', qahin unañway'kañw ahpiyni. ³⁷ Noqw Paul pumuy amumi pañqawu: Puma itamuy Rome anqw sinoiwtaqamuy qa tūviwtaqamuy nuhtutpik wuvahtotat, sivikimi tūvayakañw, ya puma yephaqam itamuy nanauyve hóroknyaniqey anyuñwa? Sóni; nāp anqwye', itamuy hóroknyani. ³⁸ Noqw solāwam momñwituy amumi it tūawvayaqw, puma kurs Rome anqw sinoiwtaqatniqw puma nanaptaqe nēnem tusitota. ³⁹ Nihqe òviy puma amumi òkihqe, pās amumi yuaaykuyaye, pañqw hóroknaya; nihqe puma kīñaqw ahpiyniqat amumi naokiway'yuñwa. ⁴⁰ Noqw puma sivikiñaqw yamakt, Lydiat kīyat aw paki; nihqe pep tuptsiwni'yuñqamuy amumi yórikqe, pumuy òqalat, amuñaqw ahpiy'ò.

17

In Thessalonica

¹ Noqw puma Amphipolis-nikañw pu Apolloniat an kuyvaye, Thessalonicat ep pitu; noqw pep Jew-sinmuy tsotsvalkiam wunu. ² Noqw Paul tuwiy anhtiye pumuy amumi pákihqe, pāyis nasuñwintalōñnit an pumuy amumum tutuvenit anqw yuaata. ³ Nihqe pas Christ kurs hin qa okiwsaniwniqat, pu mokiwyu anqw ahoy tātayniqat pam amumi yuaataqe pañqawlawu: Nu it Jesus umumi yuaata pam hapi Christ, pam kitalawu. ⁴ Noqw haqawat tūtuptsiwaqe, Paul-nikañw pu Silas pumuy amumumtoti, pu Greek-sinom Jew-sinmuy amún tuptsiwni'yuñqam amuñaqw wūhaknihqamu, pu momoymuy pavansinmuy amuñaqw qa tsa'ya. ⁵ Noqw Jew-sinom qa tuptsiwni'yuñqam qa tsuyhtiye, hakimuy qa hihta a'pituy qahopihtuy nāmi tsovalaya. Noqw puma kīve sohsokmuy sinmuy nāwahoyvayaqe, Jason kīyat aw kihpokyaye as ayaiwyuñqamuy sinmuy amumi ipwayaniqey tuwantota. ⁶ Nit puma pumuy qa tutwaye, Jason-nit pu haqawatuy tuptsiwni'yuñqamuy kīve momñwituy amumi lōlōkinyuñwa tsa'tikahkañwo: Hakim tūwaqatsit ep qatsit tahkuknayaqam kurs pew pu' òki. ⁷ Noqw Jason pumuy pās oya. Ima sohsoyam Caesar tutavoyat ehpewi hintsatska; yaw hak suhka mōñwinihqtat pañqaqwa, yaw hak Jesus. ⁸ Yan puma hiñqaqwaqw, sinom kīve momñwituy amumum it nanaptaqe hin unañwtoti. ⁹ Noqw Jason suñwámuy amumum sivaoye', put akw puma

mātaviwyanīqat momñwit pumuy amuñem pan yukuya. Noqw puma put ömahtotat, pumuy mātapyā.

In Berea

¹⁰ Noqw pahsat pay tuptsiwni'yuñqam mihikiwtaqw, Paul Silas enañ Bereat aqw hōnaya. Noqw puma epeq pītuhqe, Jew-sinmuy tsotsvalkiyamuy aw paki. ¹¹ Noqw ima sinom Thessalonicat ep sinmuy qa amuntotit, nāqavo tutuvenit añ puritota, su'qawkahkañw lavayit kwusuya, mātaqpi kurs īi himu pas antsa pantaqw nanaptaniqe öviy'o. ¹² Noqw öviy puma wūhaknihqam tūtuptsiwa, pu añ Greek-sinmuy amuñaqw momoyam pavansi-nom qa tsa'ya, pu tahtaqt pīwu. ¹³ Noqw yaw Paul Bereat ep God lavayiyat yuaataqat Thessalonicat ep Jew-sinom nanaptaqe, pay piw pañsoyaqe, sinmuy hin unañwtoynaya. ¹⁴ Noqw pahsat pay tuptsiwni'yuñqam Paul pātuwaqatsit añhqe haqami taviya. Noqw pay Silas Timotheus amum hāk pep huruhti. ¹⁵ Noqw Paul wikyaqam put Athens epeq wikvaya; noqw yaw Silas Timotheus amum put aqw kaktayniqat Paul pumuy amumi tutaptaqw, puma pañqw ahpiyya.

In Athens

¹⁶ Noqw Paul Athens epeq pumuy nuhtaykañw, navotq pas sinom hīhihtuy wutsit aw nāwakinwisqey aw-sa yuki'yuñqw, pas pam unañwpeq qahahlayhti. ¹⁷ Nihqe öviy pam tsotsvalkive Jew-sinmuy amumum hīhihta nātuviñlawu, pu Jew-sinmuy amún tuptsiwni'yuñqamuy amumuma, pu nāqavo kisonve put aw ökiwtaqamuy amumuma. ¹⁸ Noqw haqawat hihta añ wuwni'yuñqam Epicureas lavayiyat ñuy'yuñqam-niqw pu Stoic-sinmuy lavayiyamuy ñuy'yuñqam Paul aw lavayhtoti. Noqw haqawat pañqaqwa: Ya i' hak himu qalaváhtuwi'taqa as hiñqawlawu? kitota. Noqw haqawat pañqaqwa: I' sumataq sinom hihta alönöt aw nāwakinwisniqat tūtutuqayna, kitota, pam pumuy amumi Jesus yuaataqw öviy'o, pu sinmuy ahoy yesvaniqata. ¹⁹ Noqw puma put ñuayaqe, Areopagus epeq wikvayaqe, aw pañqaqwa: Ya soon itam un hihta puhutu-tuqayhpit yuaataqat aw tūqayyuñwñi? ²⁰ Pas um hihta alönöt itamumi yuaata. Noqw öviy as itam īi' hímunihqat nanaptaniqey nānawakna. ²¹ (Pas pi Athens ep sinom, pu hāhaqaw sinom amumi ökiwtaqam, puma qa hihta a'pitu; panis hakiy hihta āawnayaniqey, pu hihta nanaptaniqey-sa tunatyawyuñwa). ²² Pahsat pu Paul Mars tsomoyat epeq nāsaveq wunuptut pañqawu: Uma Athens ep tahtaqtu, pas kurs uma sohsok hihta nāwakintiwhqat kaptsi'yuñwa. ²³ Oviypi nu añ waynumkañw, uma hin hihta añ nāwakinwisqat añ taymaqe, haqam tūtuskat añ yan pey'taqat nu aw yori: IT HAKIY ITAM QA TUWI'KAHKAÑW AW NAWAKINTOTAQAT ENEM'I. Noqw öviy uma hakiy qa tuwi'kahkañw aw nāwakintotaqat nu umuy āawnani. ²⁴ I' hapi God tūwaqatsit yuku, pu put añ sohsok hihta hinyuñqata; pam hapi öveqatsit-nikañw pu tūwaqatsit aw mónwinihqe, kīkihut sinot māyat akw yukiwyuñqat qa añ ki'ta. ²⁵ Oviy soon hak may akw hihta ep put paañwani; pi pam qa hihta haqni'ta, piw may akw pi pam sohsokmuy sinmuy qatsit huylawu, pu hikwsita, pu sohsok hihtaa, ²⁶ Nihqe pam sopkawtaqamuy nanapwatuy sinmuy sūkw unwat añqw yuku, ahsupoq tūwaqatsit añ yesniqat öviy'o; nihqe haqam qatsivaptuyaniqat, pu tūwaqatsit añ haqami pahsavo yesniqat añwu pay pās yuku, ²⁷ Puma Tutuyqawhqat hepyaniqat tunatyawkañwo. Hisnen may akw put hepye' tutwani, pay as pi pam sohsokmuy itamuñaqw qa yāpo. ²⁸ Pi itam put atsviy tāyuñwa, pu poninitota, piw yēse. Oviypi haqawat pas nāp umuñaqw yēwalalwaqam ura pañqaqwa: Pay itam piw put ahpiy aniwhti, kitota. ²⁹ Noqw öviy hapi itam God ahpiy aniwhtiqe, soon pi itam pam hak pas hímunikañw, hihta sikavalasivat, sen qötsásivat, sen owat añqw yukiwhqat antaqat pan wūwantotani. Pam sinot tuhisayat, pu wuwantuwiyat ahpiy yukiwtaqat qa pan wūwantotani. ³⁰ Noqw pay God yūpahaqaw yan ñastanavotit añ hinwisqamuy hintsakpiyamuy qa aw tunatyawta. Nikañw pu' hapi pam sohsokmuy sinmuy sohsovik yesqamuy amumi tutaptaqe, qaantunatyay añqw lasyaniqat amumi

pas pañqawu. ³¹ Pi pam hisat sinmuy amuñem hin yúkuniqey pay tokiltaqe, hakiy tāqat put eñem suan yúkuniqat aw pay tavi. Nihqe pay pas pam soon qaantaniqat sohsokmuy navotna, mokiwuy añqw put ahoy tātaynaqee. ³² Noqw puma ahoy yesvaniwniqat nanaptaqw haqawat tutsíwhiñqaqwa; noqw pētu pañqaqwa: Pas ason itam it yantaqat ūñaqw piw nanaptani. ³³ Yantaqat atsve pu' Paul pumuy amuñaqw ahpiy'o. ³⁴ Noqw pay haqawat tahtaqt put qa mātapyaqe tūtuptsiwa. Noqw panhtotiqamuy amuñaqw hak Dionysius yan mātsiwa, Areopagus epeq momñwituy amuñaq'ö, noqw hak wuhti Damaris yan mātsiwhqa; noqw pu piw pētu pumuy amumumya.

18

In Corinth

¹ Yantaqat atsve pu' Paul Athens añqw ahpiynihqe, Corinth ep pitu. ² Nihqe pep pam hakiy Jew-sinot Pontus-tutskwat ep tihtiwhqat Aquila yan mātsiwhqat tuwa. Pam hak pūnat nōmay Priscillat amum Italyt añqw pitu, hak Claudius sohsokmuy Jew-sinmuy Rome añqw ahpiyyniqat amumi pañqawhq öviy'o. Noqw Paul pumuy amumi pitu. ³ Nihqe pam pumuy tumaltuwiyamuy tuwi'taqe, amumum huruhtiqe, amumum tumalay'ta; puma mötsápkít tumaltuwi'yuñwa. ⁴ Noqw pam añsakis nasuñwintalöñvaqat ep tsotsvalkive yuaatañwu; nihqe Jew-sinmuy, pu Greek-sinmuy tuptsiwna. ⁵ Noqw Silas Timotheus amum Macedoniat añqw pituqw, Paul pan unañwtiqe, pay Jesus pas antsa Christ-nihqat Jew-sinmuy amumi pan yuaataqey aw-sa yuki'ta. ⁶ Noqw pay puma ehpewhtotiqe, aqw nānap hiñqaqwaqw, pam yuwsiy tsatswit, amumi pañqawu: Kurs uma sūlawhte', uma pas nāp put ep tukopniwyani. Soon God nuy tukopnani, umuhqatsiy ep'e; yahpiy hapi pu' nu qa-Jew-sinmuy amumi yuaatani. ⁷ Pu pam pañqw ahpiynihqe, hakiy Justus yan mātsiwhqat God aw nāwakinmaqat kīyat ep pitu; put hakiy kīat tsotsvalkit aw pikta. ⁸ Noqw hak tsotsvalkive mohpeq moñwi Crispus yan mātsiwhqa, sohsokmuy timuy yankañw, Tutuyqawhqat aw tuptsiwa. Noqw kaysiwhqam Corinth ep ki'yuñqam nanaptaqe, tūtuptsiwaqe, kūyit akw tuvoylatoti. ⁹ Pahsat pu Paul mihikq tuawyorikq, Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um qa hihta mamqast yuaatani; um uhlayayiy qa ñuy'tani. ¹⁰ Nu úmuma; noqw soon hak uñ hintsannik ūmi may'tani. Pi nu kaysiwhqamuy kīve sinomuy'ta. ¹¹ Noqw öviy pam sūkw yahsañwuy-nikañw añqw navay mūmuyawhtuy aw pahsavo God lavayiyat pumuy tutuqaynatinuma. ¹² Noqw Gallio Achiat ep moñw'iwtaqw, Jew-sinom sun unañwtotiqe, Paul ñuayaqe haqam hin yukiltiñwuqat kīhut pañso put wikya, ¹³ Pañqawkahkaño: I' hin tutaptiwhqat qa panwat God aw nāwakintiwniqat sinmuy amumi ö'qala. ¹⁴ Noqw Paul as lavayhtiniqey anhtiww, Gallio Jew-sinmuy amumi pañqawu: Pay pi as himu haqam pas qa sūantakañw, qahopi-hintaqw, soon nu umumi qa unañwtapni, uma Jew-sínomu. ¹⁵ Nikañw kurs pay uma lālavayit, pu nānatñwanit, pu umuhtutavoy ep hintsatske', pay uma nāp put hin yukuyani; pay nu soon put pantaqat aw hintsakni. ¹⁶ Pam kitat, haqam hin yukiltiñwuqat kīhut añqw pumuy lālayi. ¹⁷ Pahsat pu sohsoyam Greek-sinom hakiy tsotsvalkive moñwit Sosthenes ñuayaqe, haqam kīve hin yukiltiñwuqat atpip put wuvahtota. Noqw Gallio iit ep qa hin unañwti.

The Return to Antioch

¹⁸ It atsve pu' Paul pep wūyavo qatut, añ tuptsiwni'yuñqamuy mātapt, pañqw Syriat aqw'a. Noqw Priscilla-niqw pu Aquila puma put ámuma. Noqw pam pi Cenchreat ep tal'arilti, pay hihta ep God aw pasiwniyat añ ruhpaq öviy'o. ¹⁹ Noqw pam Ephesus ep pítuhqe, pumuy pep mātavi; nit pam pas nāp tsotsvalkimi pákihqe, pep Jew-sinmuy amumum nātuviñvewat yuaata. ²⁰ Noqw as pam pumuy amumum wūyavo qátuniqat puma nānawaknaqw, pam qa nakwhaqe, ²¹ Pañqw ahpiynikañw, pumuy öqalaqe pañqawu: Pay nu pas Jerusalem epeq nōviwniqat aw pitutoqat soon qa pepeq hinhtini. Nikañw pay

nu ason soon amumi ahoy qa pítuni, God pan inuñem yuki'taniq'ö; pu pam Ephesus añqw pāvaqe ahpiy'o ²² Nihqe pam Caesareat ep pitut, Jerusalem aqwnihqe, Jesus aw tōnawtaqamuy amumi yuaaykut, pahpiy Antioch aqw'a. ²³ Pu pam pep hihsavo qatut, pañqw ahpiynihqe Galatiat, pu Phrygiat añ ahsupoq pās nānañumo añ kuyva, sohsokmuy tuptsiwni'yunqamuy öqalanmakañwo.

Apollos in Ephesus and Corinth

²⁴ Noqw hak Jew-sino Apollos yan mātsiwhqa, Alexandriat ep tihtiwhqa, Ephesus ep pitu. Pam hak pās hopi, nihqe tutuvenyukit añ a'nō tuwi'ta; ²⁵ Pu Tutuyqawhqat tunatyayat añ pās tuwi'vaqe, Tutuyqawhqat añqw hihta hintaqat pas qa nātusi'taqe tūtutuqayna; nikañw pay pam John ahpiy kūyit akw tuvoylat hintsatskiwhqat-sa navoti'ta. ²⁶ Nihqe pam pas qa nānahtsopkañw tsotsvalkive yuaativa. Noqw Aquila Priscillat amum put aw tūqaytaqe put wikqe, pahsat pu God tunatyayat put pas suan āawna. ²⁷ Noqw pam Achaiat aqwniqey unañwtiqw, Ephesus ep tuptsiwni'yunqam pepeq tuptsiwni'yunqamuy amumi pēnayaqe, puma put pās taviyaniqat amumi pañqaqwa. Noqw pam pítuhqe, núokwat ahpiy pumuy amumi a'nō unañwtavi, ²⁸ Pi pam nuhtutpik Jew-sinmuy qaöwítuptsiwna; nihqe pay Jesus pas antsa Christ-nihqat tutuvenyukit añqw pumuy amumi mātaktima.

19

Paul in Ephesus

¹ Noqw Apollos nāt Corinth epniqw, Paul Antioch añqw tutskwava hinmakañw, Ephesus ep pitu; nihqe pep hakimuy tuptsiwni'yunqamuy túwahqe ² Amumi pañqawu: Uma tūtuptsiwaqe, ya Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya? Noqw puma aw pañqaqwa: Itam Qahováriwtaqat Hikwsit hákiyniqw pas put qa nas'ew nanapta. ³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw uma hinoqw kūyit akw tuvoylatiwya? Noqw puma pañqaqwa: Ura John sinmuy kūyit akw tuvoylata. Noqw öviy itam pay pan piw tuvoylatoti. ⁴ Pahsat pu Paul pañqawu: Ura John pas antsa sinmuy kūyit akw tuvoylata, puma nāp tunatyay añqw lasyaqat tuawi'taniqee. Nikañw piw puma Jesus Christ put ank pítuniqat aw tūtuptsiwaniqat pam amumi pañqawu. ⁵ Noqw puma it nanaptaqe, Jesus natñwaniyat añ kūyit akw tuvoylatoti. ⁶ Noqw Paul pumuy amumi may akw matyawhq, Qahováriwtaqa Hikwsi amumi pitu; noqw puma himuhkwa yuaativayaqe, God eñem yuaatota. ⁷ Noqw puma tahtaqt pakwt lōq sihkay'taqat pahsa'haqamya. ⁸ Noqw Paul tsotsvalkimi pákihqe, payhkomuy múmuyawhtuy añ God moñwtunatyayat qa nānahtsopkañw yuaataqe, pumuy tuptsiwna. ⁹ Noqw haqawat töhsaptotiqe, qa tūtuptsiwa; nihqe it pūhut pōhut nuhtutpik qalomáyuaativayaqw, Paul pumuy amuñaqw ahpiynihqe, tuptsiwni'yunqamuy tsamkañw, hakiy Tyrannus tutuqayhkiyat ep nāqavo pumuy amumum put yuaata. ¹⁰ Nihqe pam lōq yahsañwuy pahsavohaqam pep pantsaki; noqw öviy sohsoyam Asiat añ yesqam Tutuyqawhqat Jesus Christ lavaiyat nanapta, Jew-sínomu, pu Greek-sínomu.

The Sons of Sceva

¹¹ Noqw God Paul māyat ahpiy hihta pas qa paysoq kātatayhpit hintsaki. ¹² Noqw öviy hakiy hihta akw tūtuyhq, hak Paul añqw höhōnhpit, sen nanamokpit tūtuyhqat aw taviqw, tūya put mātapñwu. Pu kaysiwhqam qalomáhihikwsim sinmuy amuñaqw nōña. ¹³ Pahsat pu hakim pōvost Jew-sinom yaktaqam qalomáhihikwsimuy akw tuyqawiwunqamuy amumi Tutuyqawhqat Jesus natñwaniyat tuñwáyaniqey anhtotiqe pañqaqwa hīhikwsimuy amumii: Itam Jesus Paul ahpiy yuaatiwhqat aw yankañw umuy mēwaya, kitota. ¹⁴ Noqw hak Jew-sino God awwat momñwituy amuñaqw mohpeqnihq Sceva yan mātsiwhqa tsañe' tiyotimuy'taqw, puma piw panhtoti. ¹⁵ Noqw qalomáhihikwsi rohomhtiqe pañqawu: Nu Jesus tuwi'ta, pu nu Paul tuwi'ta; noqw ya uma hakim hihtuu? ¹⁶ Noqw tāqa

qalomáhikwsit akw tuyqawiwtaqa pumuy amumi tsoomhtiye, ánwutaqe, pumuy a'nö hintsana. Noqw puma qa yuwsí'kahkañw, tūhototikahkañw, put apyeve kīnaqw watqa. ¹⁷ Noqw Ephesus ep Jew-sinom pu Greek-sinom sohsoyam it nanaptaqe maqastoti. Noqw Tutuyqawhqat Jesus natñwaniat pas kaptsitiwa. ¹⁸ Noqw kaysiwhqam tuptsiwni'yuñqam ökihqe, nātuhtualyaqe hintsakpiy pohtañwnaya. ¹⁹ Pu öviy piw kaysiwhqam pumuy amunaqw tuhisay hintsatskaqam tutuveniy tsovalayaqe, sohsokmuy sinmuy amutpik put taqtsokya. Noqw puma hihkayat pohtoylayaqw, kurs löp sunat añqw pakwt sihkay'tasikip sōmorit pahsa'haqam sīvat hihkay'taqat aqw pitu. ²⁰ Yan God lavayiat a'nö öqawi'maqe, añqe' sinmuy amuhpa' kúrukma.

The Riot in Ephesus

²¹ Yantaqat atsva pu' Paul pay ason Macedoniat-nikañw pu Achaiat pumuy añ kuyve', pep pu' Jerusalem aqwniqey Hikwsit ahpiy tunatyalti, pañqawkañwo: Ason nu pepeq pite', put atsve pas pay soon piw Rome qa aqw pohtani. ²² Pu öviy pam löqmuy put aw unañwtavi'taqamuy Macedoniat aqw hōna, Timotheus-nit, pu Erastus pūmuyu, nit pay pam hāk Asiat ep hihsavo huruhti. ²³ Noqw ephaqam it yañ pöhut ep a'nö hintsatskiwa. ²⁴ Hak tāqa Demetrius yan mātsiwhqa, qötsásivat siplawhqa, Dianat kīyat anyuñqat hiñsakwhohyat qötsásivat añqw yukulawhqe, put tumaltuwi'yuñqamuy a'nö kāhaktotoyna. ²⁵ I' hak pumuy-nikañw, pu amún hintsatskaqamuy sūmi wāñwayhqe, amumi pañqawu: Tahtaqtu, uma navoti'yuñwa; itam it yan tumalat ahpiy hihta tuway'numya. ²⁶ Pu uma piw añ taykahkañw navoti'yuñqw, qa Ephesus ep-sa-nit, pas pēp sohsovik Asiat añ ahsupoq i' Paul kaysiwhqamuy tuptsiwnaqe, lasna pañqawkañwo: Yaw hihtuy aw nāwakintiwyaqam sinmuy māyamuy akw yukiwyuñqam pay qa pas antsa hihtuu. ²⁷ Noqw öviy ka itahtumala qahaqamhtini, pu it Dianat aw nāwakintiwhqat kīat piw qahaqamhtini. Noqw aw itam yanwisqa qahimuniwhtini. Pi Asiat ep sinom-niqw pu sohsoyam tūwaqatsit añ yesqam put hapi aw nāwakintota. ²⁸ Noqw puma put nanaptaqe pavan pas itsívutotiqe pañqaqwa: Pay pas Ephesus ep qátuhqa Diana a'nö hímuu, kitota. ²⁹ Noqw kīve sinom sohsoyam Gaius-nit, pu Aristarchus ñuaya, Macedoniat añqw tāqatuy Paul amum waynumqamuyu; nihqe pumuy wikkañw, wukotsotsvalkimi sun unañway yuhtu. ³⁰ Noqw Paul as sinmuy amumi pákiniqw, tuptsiwni'yuñqam put qa naqwhanaya. ³¹ Noqw hakim Asiat ep pavansinom Paul kwatsmat put aw hakimuy hōnayaqw, pay pam ahpami qa unahintsakniqat pañqaqwa. ³² Noqw haqawat yanwat hiñqaqwa, pu pētu panwat sutske'wat hiñqaqwa; pas sinom hintsatskaqey qa navoti'numya, noqw suswuhaqnihqam hihta öviy tsovaltiquey qa navoti'yuñwa. ³³ Noqw Jew-sinom hakiy Alexander momi taviyaqe, pam lavayhtiniqat puma aw öqaltoti. Noqw pam sinmuy amumi māmasaqe, as nēñem hin lavayhtini. ³⁴ Noqw kurs pam Jew-sínoniqw puma māmatsyaqe, pahsat tāwat añqe lös qöniltiqat pahsavohaqam sūsaq sáakmaqe pañqaqwa: Pay pas Ephesus ep qátuhqa Diana a'nö hímuu. ³⁵ Noqw kīve tutuven'aya sinmuy uyiwaqe, amumi pañqawu: Ephesus ep tahtaqtu. Ephesus ep sinom it pas pavan Dianat pas hihta'yuñwa, pu put an sóniwhqat Jupiter añqw posqata. Noqw qa hak qa put navoti'ta. ³⁶ Soon pi hak haqam put aqw hiñqawniqat uma navoti'yuñqe, pay uma qa pas hiñqaqwanikahkañwo, nen qa hihta pay an'ewakw hinhtotinikañwo. ³⁷ Taq uma imuy tāqatuy pew wikvaya. Noqw puma pas āantsawat kīkihut qa hovalanta, piw aw umuhyantaqay Dianat aqw qa hiñqawu. ³⁸ Pay pi ason kurs Demetrius-niqw, pu put amum sūp tumalay'yuñqam hakiy aw hihta ep hinyuñwniqw, pay pi moñwkive himu hin yukiltiñwuqat aw hōtsi, pu momñwit eñem hihta ep hoñqam yēse; pay ason puma pep hihta ep nēñepewi hiñqaqwani. ³⁹ Ason pi kurs uma hihtawat pas nātuviñlalwaniqw, pay ason hisat tsovaltiñwuqey ep tsovaltiqw, pep pam ason hin yukiltini. ⁴⁰ Taq ka itam pu' a'nö hiniwhtiqat ep tūviñtiwyaniquey aw unahinhtoti, kurs itam hihta aw yankahkañw, pu

yep yanhaqam hinhtotiqey pañqaqwaniquee. ⁴¹ Yan pam lavayhtit, pep tsovawtaqamuy mātavi.

20

To Macedonia and Greece

¹ Noqw a'nō hiniwhitiqat añ ruhpaq, Paul tuptsiwni'yuñqamuy wánwayhqe, öqalát, mavoktat, pañqw Macedoniat aqw nakwsu. ² Pu öviy pam pañ ahsupoq nakwsuqe, pumuy pavan öqalanmakañw, Greece ep pítuhqe, ³ Pep payhkomuy mūmuyawhtuy añ qatu. Noqw as pam pāvaqe Syriat aqwniniqiw Jew-sinom put moqmani'yuñqw, pay pam Macedoniat añ ahoy aqwniqey wūwa. ⁴ Noqw hak Bereat añqw tāqa Sopater put amum Asiat aw'i, noqw Thessalonicat ep sinmuy amuñaqw hak Aristarchus, pu Secundus, noqw Derbet añqw Gaius, pu Timotheus, pu Asiat añqw Tychicus-niqw pu Trophimus. ⁵ Ima pay itamuhsavoyaqe Troas ep itamuy nuhtayyuñwa. ⁶ Noqw qapekén'oyiwhput nōviwhqat añ ruhpaq, itam Philippi añqw pāvaqe hoyoyoykuyaqe, tsivot talq Troas ep pumuy amuñk pitu; noqw itam pep tsañe' tālat añ yēse.

Paul's Last Visit in Troas

⁷ Noqw Sundayt aw pituqw, tuptsiwni'yuñqam pōlavikit yónoyhtotaniqe sumitsovaltiqw, Paul qāvo ahpiynikañw, pumuy amumi yuaataqe, tōkilat nāsamiq pahsavo yuaata. ⁸ Noqw puma tupatsveq tsovawtaqw, pepeq qōhiwyuñwa. ⁹ Noqw hak tiyo Eutyclus yan mātsiwhqa poksöve tsokiwkañw huruvuwva; noqw pas Paul sutsépyuaataqw, pam qaunánwtalawvaqe, payhp natsve kihut añqw posq, puma put sūmokq put tsōpahtota. ¹⁰ Noqw Paul aqw hawhqe, aw suqtuptut, mavoktaqe, nuhtumi pañqawu: Pay uma qa hin unañway'yuñw, pay pam nāt tayta. ¹¹ Pu öviy pam ahoy aqw wupqe, pōlavikit yónoyhtat, añqw nōst, ahpiy piw nāto tālawvaniqwsavo yuaata; nihqe pañqw pu ahpiy'o. ¹² Noqw puma tiyot taytaqat wikvayaqe, suyan unañwtoti.

From Troas to Miletus

¹³ Noqw itam añwu pay pākihut awyave, pāvaqe Assos awya, pay ason itam pep Paul panayaniqey wūwankahkañwo, pan pam yukuqw öviy'o, pam aqw nāpniqey wūwaqee. ¹⁴ Pu öviy pam Assos ep itamumi pituqw, itam panayaqe, Mitylene ep öki. ¹⁵ Pañqw pu itam pāvaqe ahpiyyaqe, qavönvaqw Chios aqlavo öki, nihqe Trogyllium ep huruhtoti; nit pu qavönvaqw itam Miletus ep öki, ¹⁶ Paul pay Ephesus ehpeq yūmosaniqey nāwaknaqw öviy'o; pas as Asiat ep söwhtiniqey qa nāwakna, taq as hin pasiwtaniqw, pam Pentecost talōnniyat ep Jerusalem épeqniqey öviy kaktayi.

Paul's Farewell Speech to the Elders of Ephesus

¹⁷ Noqw pam Miletus añqw Ephesus aw hakimuy ayataqe pep Jesus aw tōnawtaqamuy wukw'aymuyatuy wánwayi. ¹⁸ Noqw puma ökiqw pam amumi pañqawu: Pay nu hisat Asiat ep pítuhqe, pahpiy yūmosa umumum hin qátuhqat uma navoti'yuñwa. ¹⁹ Nu qa kwivi'nañway'kañw okiw pakkañw Tutuyqawhqtat eñem tumalay'ta, Jew-sinom inumi hepyaqe, nuy moqmani'yuñq'ö. ²⁰ Pu uma hihta akw moñvastotiniqat nu qa hihta umumi kahkawnat, umuy put āawna; nihqe ura nu umuy nuhtutpik tutuqayna, pu kīnawita. ²¹ Nihqe nu Jew-sinmuy amuminikañw, pu Greek-sinmuy amumi lalvayhqe, tunatyay añqw lasye' God aw namtökyniqat amumi pañqawlawu, pu Itahtutuyqawhqtay Jesus Christ qapēvewnayaniqata. ²² Noqw meh, Qahováriwtaqa Hikwsi nuy pan unañwtoynaqw, nu Jerusalem aqw hoyhta, hin pepeq hintsaniwniqey qa navoti'kañwo. ²³ Pay panis pi Qahováriwtaqa Hikwsi ahsupoq kitsókinawit nuy āwinma, yaw nu sivihpit, pu kānanvotpit aw pítuniqata. ²⁴ Nikañw pay qa himuwa i' nuy hin unañwtoyna. Piw nu iqatsiy qa nēñem kahkawna, pas pay nu okiw hahlaykañw inuñem pōhtavit añ kuyvaniqey öviy'o, Ura Itahtutuyqawhqtay Jesus nuy God núokwayat tuawi'taniqat aw ayata. Noqw öviy nu put hintsakniqey pas kwañwtoya. ²⁵ Noqw taa, pew pahsavo nu sohsokmuy umuħpa' God

moñwtunatyayat yuaatinuma. Noqw yahpiy haqahpiy uma soon pāpu inumi yórikyaniqat nu navoti'ta. ²⁶ Oviy uma it tālat ep inumi nanaptani: Nu hapi qa hakiy qatsíyat ep tukopniwta. ²⁷ Pi nu qahaqam pay qa suhtaqhinkañw God tunatyayat umuy sohsok āawna. ²⁸ Oviy uma nānami tunatyaltotini, pu sohsokmuy God aw tōnawtaqamuy amumii; uma hapi pumuy amumi tunatyawyuñwniqat ōviy Qahováriwtaqa Hikwsi umuy pumuy amumi oya, uma God aw tōnawtaqamuy nopni'yuñwniqat ōviy'o; pam pumuy pas nāp uñway akw tui. ²⁹ Pi nu navoti'taqw, nuy ahpiyniqw, hakim kwēkwewhtuy amún qa nun'okwat umumum namiqwritini; nen kanelmuy qa pētotani. ³⁰ Pu híkispí pas nāp umuñaqw haqawat hoñve', qasuantaqat lavayit akw nāmi sinototani. ³¹ Oviy uma tunatyawyuñwni, nen it u'ni'yuñwni; ura nu payhkomuy yahsañwuy añ mimhikqat pu talōnwintiwhtat añ okiw pakkañw umuy u'nantoynaqe qa qé'iwma. ³² Noqw taa, isinomu, nu hapi umuy God aw mātavi, pu núokwlvayiyat aw'i. Pam hapi umuy wuñwnaniqey aw ōqala, pu umuy hihta máqaniqeyu, sohsokmuy sinomuy énañ'a. ³³ Nu hapi qa hakiy sīvayat tuñlay'ta, pu yuwsiyata. ³⁴ Owi, uma nāp navoti'yuñqw, ura nu imay akw tumalay'taqe hihta tuway'numa, nēñem'i, pu inumumyaqamuy amuñem'i. ³⁵ Pi nu sohsok umumi mahtakna, hin uma tumalay'yuñwe', añ ōkiwyaqamuy amumi unañwtapyaniqata, pu Tutuyqawhqat Jesus lavayiyat u'ni'yuñwniqata; ura pam pañqawu: Hak hakiy hihta máqahqa pam hihta ōmahtaqat epnihqe pas hahlayni. ³⁶ Yan pam lavayhtit, tamōtswunuptut, pumuy sohsokmuy umumum nāwakna. ³⁷ Noqw puma okiw sohsoyam tsaykuqe, Paul kwapkaqe, mamavokyakahkañw tsōnantota, ³⁸ Soon pāpu puma put aw yórikyaniqey ep pas qa hahlayhtotiqe ōviy'o; nihqe pahpiy puma put amum pākihut awya.

21

Paul Goes to Jerusalem

¹ Pu ōviy nawis'ew itam pumuy amuhpiynihqe, itam yūmosa Coos aqwya, pu qavoñvaqw Rhodes aw'i; nit pañqw pu itam Patarat aqwya. ² Noqw itam pākihut Pheniciat aqwnihqat tutwaqe, put aqw yayvat, pāvaqe hoyoyoykuya. ³ Noqw itam Cyprus tutwaqe, suyvaqe ehpeq yūmosaya; nihqe Syria-tutskwat ep Tyre ep huruhtoti, pep pākihu hoiy óyaniqw ōviy'o. ⁴ Noqw itam hakimuy tuptsiwni'yuñqamuy tutwaqe, tsañe'sikis tālat añ pep yēse. Noqw pay Paul Jerusalem qa aqwniqat puma Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy put aw pañqawu. ⁵ Noqw ōviy itam pahsavohaqami yest, pahpiy haqamiyaqey aqwya; noqw puma sohsoyam nōmamuy pu timuy umumum kihut qalavo itamuy tsamya; noqw itam pāhut qalaveq tamōtshoñvaqe, nānawakna. ⁶ Oviy itam nāmatapyaqw, pahsat pu itam pākihut aqw yayva; noqw puma ahoy kīmiya. ⁷ Noqw itam Tyre añqw ōkit, Ptolemais aw ōkihqe, añ tuptsiwni'yuñqamuy amumi yuaaykuyaqe, sūkw tāwat añ umumum pep yēse. ⁸ Pu qavoñvaqw itam Paul ámumyaqam pañqw ahpiyyaqe, Caesareat ep ōki. Nihqe itam hakiy lomatuawit yuaataqat Philip kīyat aw yuñqe, put amum huruhtoti; pam hak imuy tsáñe'nihqamuy añ ōkiwyaqamuy paañwantotaniqey aw oyiwhqamuy amuñaqw suhkaa. ⁹ Noqw i' hak nālōqmuy mámanhtuy pas qanawhvalni'yuñqamuy tímuy'taqw, puma God eñem yuaatota. ¹⁰ Noqw itamuy pep wūyavo yesq, hak God lavay'ayaat Agabus yan mātsiwhqa Judeat añqw pitu. ¹¹ Nihqe pam itamumi pítuhqe, Paul kwekwéwhpiyat kwusut, put akw may, pu kuhkuy somt pañqawu: Yan hapi Qahováriwtaqa Hikwsi lavayhti: Jew-sinom Jerusalem epeq yesqam hakiy it kwekwéwhpit himuy'taqat yan somyani; nen qa-Jew-sinmuy amumi mātapyani. ¹² Noqw itam it nanaptaqe, pay pam pas Jerusalem qa aqwniqat itam aw ō'qalya, pu pep yesqamu. ¹³ Pahsat pu Paul lavayhtiqe pañqawu: Ya uma hin wūwantotaqe, tsaykitaqe, nuy hin unañwtoynaya? Pi nu Tutuyqayhqat Jesus natñwaniyat ep Jerusalem epeq sómiltiniqey suhtaq'ewa; pu qa pániqw-saa; pi nu eñem mokniqey suhtaq'ewa. ¹⁴ Noqw pay kurs pas soon

pam tūqayniniqw, itam nõyaltotiqe pañqawwa: Pay nam Tutuyqawhqat tunatyaat antaa. ¹⁵ Ahpiy pantaqw itam hihta hinnumyagey õmahtotat, Jerusalem aqwyaa. ¹⁶ Noqw Caesareat ep tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw haqawat itamumyage, hakiy Cyprus añqw sinot Mnason yan mätsiwhqat wikya; pam hak pay wūyavo tuptsiwni'taqw, yaw itam put amum kiyat ep huruhtotini.

Paul Visits James

¹⁷ Noqw itam Jerusalem epeq õkiqw, tuptsiwni'yuñqam itamuy hahlayhtoti. ¹⁸ Qavoñvaqw Paul itamum James aw'i. Noqw wukw'a'yam sohsoyam pep yēse. ¹⁹ Noqw pam pumuy amumi hahlayhtit; pahsat pu God hin put tumalayata ahpiy qa-Jew-sinmuy amuhpa' hihta tumalataqat pās nanap hin hiniwhitqat pam pumuy amumi tuawi'ta. ²⁰ Noqw puma put nanaptaqe, Tutuyqawhqat pas hihtatota; nihqe Paul aw pañqawwa: Pay pi um navoti'ta, itupko: Jew-sinom qaan'ewakw hintaqam tuptsiwni'yuñwa; noqw puma sohsoyam Moses tutavoyat pas antsay'yuñwa. ²¹ Noqw puma nanaptaqw, yaw um sohsoymuy Jew-sinmuy qa-Jew-sinmuy amuhpa' yesqamuy tutuqaynaqe, pay yaw puma Moses tutavoyat ayo yukuyaniqat yaw um pañqawlawu; yaw timuy poñokit akw qa tuvoylalalwani; pu piw yaw Jew-sinmuy tuwiyamuy an qa hinwisni. ²² Noqw hintani? Pay kurs pi hin sinom qa tsovaltini, pi un pítuhqat soon qa nanaptaniqee. ²³ Pay õviy itam ūmi hiñqawwaqw um panhtini. Hakim itamuñaqw nālōyōm tahtaqt Tutuyqawhqat aw hihta pasiwni'yuñwa. ²⁴ Taa. Um pumuy tsāme', amumum napwatani; nen um amuñem sisvini, noqw puma āriltotini. Um panhte', sohsoymuy amumi mahtaknani, un hin lavayhtiwhqa qa antsanihqata, pay kurs um pas nāp pās qatukañw, tutavot an hinmaqata. ²⁵ Pu imuy qa-Jew-sinmuy tuptsiwni'yuñqamuy itam amumi yanwat pēnayaqe, pay puma put hihta pantaqat qa an hinwisniqat pan yukuya, pay panis nõsiwhqa nāp yukit aw noiwhqat qe'yaniqata, pu únwata, pu hihta hikwismokqata, pu tokot qa sokoplalwaniqata. ²⁶ Pahsat pu Paul pumuy tahtaqtuy tsāma; nihqe qavoñvaqw pumuy amumum napwataqe, God kiyat aw paki; nihqe hisat puma put an kūkuyvaqw pumuy nanāp amuñem himu nākwhiwniqat pañqawu.

Paul Arrested in the Temple

²⁷ Noqw tsañe'sikis tālat pas pay sūlawhtiniqw, hakim Asiat añqw Jew-sinom God kiyat ep Paul tutwa; nihqe sohsoymuy sinmuy hin unañwtoynayaqe put aw may'yuñwa, ²⁸ A'nõ pañqawkahkañwo: Israel-tahtaqtu, huvam unañwtapyaa! I' tāqa hapi hāhaqe' sohsoymuy sinmuy imuy pas sinmuy amuhpewi tutuqayna, pu tutavot ehpeyii, pu it kihut ehpeyii. Pu õviy piw pam Greek-sinmuy God kiyat aw tañataqe, it kihut pas hihtanihqat tuyoy'ewakta. ²⁹ Puma pi pūnathaqam hakiy Ephesus añqw tāqat Trophimus yan mätsiwhqat Paul amum kiveniqw aw tātayya; nihqe ka Paul put God kiyat aw pānahqat wūwayaqe, õviy yan lavayta. ³⁰ Noqw kīve sinom sohsoyam hin unañwtotiqe, sūvo yuh-tuqe, Paul nuayat, God kiyat añqw ihpoq lölökinuñwa; nihqe pahsat pay hötsíwat uhtaya. ³¹ Noqw nāt puma put nīnantotaqw, yaw Jerusalem ep sinom a'nõ hiniwmanayaqat pan mohpeq solāwamoñwit aw tūawvaya. ³² Noqw pahsat pay pam solāwamuy-nikañw, pu tsivót-sikip sūnatnihqamuy solāwmuy amumi moñw'wyuñqamuy tsamkañw, pumuy amumiq wari. Noqw puma mohpeq solāwamoñwit solāwamuy enañ tutwage, pahsat pay Paul wuvalalwage qe'toti. ³³ Pahsat pu mohpeq solāwamoñwi awnihqe, put nuat, puma löqmuy sivanamiqlölöt akw put somyaniqat pañqawu; nit pu pam hak hímunihqat, pu hihta hinhtiqtat tūviñta. ³⁴ Noqw sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy amuñaqw pētu yanwat hiñqawwa, pu pētu piw hinwat lavayta. Noqw pas sinom mowawatotaqw, kurs pam hin pas suyan navotniqe, õviy pay put solāwakimiq wikyaniqat pam pañqawu. ³⁵ Noqw puma tutuveñpa wupniniqw, solāwam Paul tsöpwisaa, pas sinom a'nõyaqw õviy'o, ³⁶ Sinom pi pumuy amuñk hinwiskahkañw pañqawwisa: Tūvaay! kitota.

Paul Defends Himself

³⁷ Noqw puma Paul solāwakimi wikyaniqw, pam mohpeq solāwamoñwit aw pañqawu: Ya nu soon ūmi hiñqawni? Noqw pam pañqawu: Ya um Greek-lavayit tūqayta? ³⁸ Ya qa um hak Egypt añqw tāqa ura hisat sinmuy hin unañwtoynaqe, nālöp sōmorit pahsa'nihqamuy tuqwyantotaqamuy qayēsiwhpumi tsāma? ³⁹ Noqw Paul pañqawu: Qae. Nu Jew-sino; nu Ciliciat ep qa pay hin'ewakw wuhkokitsokit Tarsus ep tihtiwa. Noqw himu as nu sinmuy amumi lavayhtiniqat um nuy nakwhani. ⁴⁰ Noqw pam hu'waqw, Paul tutuveñat ep wunukañw, sinmuy amumi māmasa. Noqw sinom sutmakmaq, pahsat pu pam pumuy amumi Hebrew-sinmuy amuhkwa yuaata.

22

¹ Nihqe Paul sinmuy amumi pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, nāmatu, nu yahsatiñqwhaqam umutpik nēnem hin lavayhtiniqw kurs uma inumi tūqayyuñw. ² (Noqw pam pumuy amumi Hebrew-sinmuy amuhkwa yuaaykuqw, puma nanaptaqe pahsat pu pas qa hiñqaqwa; noqw pam pañqawu). ³ Nu pas antsa Jew-sino; nihqe nu Ciliciat ep wuhkokitsokit Tarsus ep tihtiwa. Nikañw nu yep kīve Gamaliel ahpiy itanamuy tutavoyamuy pas añhqe qatsqat tutuqayi; nihqe nu God eñem pas qaatsay'ta, uma pu' it tāwat ep panyuñqat pan'i. ⁴ Nihqe nu it yañ pöhut añ hinwisqamuy pas qa yesniqat öviy tahtaqtuy pu momoymuy okiwsahsanqe, somlawkañw sivikimi tañatima. ⁵ Noqw God awwat mohpeq moñwi sohsokmuy wukw'ayamuy amumum inumi navoti'ta; pu nu piw pumuy amuñaqw itahsinmuy amumi tutuvenit ömahtaqe, Damascus aqw'a, nu Jesus aw tuptsiwni'yuñqamuy pepeq yesqamuy sivintoyne', pumuy somhtat, Jerusalem aqw tsamniqee.

Paul Tells of His Conversion (Acts 9.1-19; 26.12-18)

⁶ Noqw nu pañsoqnikañw, tāwanasavehaqam Damascus aw hayiñwnaqw, öñaqw inunan'ik qaan'ewakw suhtalawwa. ⁷ Noqw nu tutskwami posqe, hakiy tönayat navotq, inumi pañqawu: Saul, Saul, ya um hinoqw nuy okiwsahsana? ⁸ Noqw nu lavayhtiqe pañqawu: Ya um hak'i Tutuyqawhqa? Noqw pam inumi pañqawu: Nu Nazareth añqw Jesus; pi um nuy hapi okiwsahsana. ⁹ Noqw ima inumumyaqam tālat tutwaqe, tsātsawna; nikañw puma hakiy inumi hiñqawhqtat tönayat qa nanapta. ¹⁰ Noqw nu pañqawu: Noqw nu hinhtini, Tutuyqawhqa? Noqw Tutuyqawhqa inumi pañqawu: Um wunuptut Damascus awni. Noqw ason pep um hihta tumaltaniqat uñem yukiwtaqat suhka uñ sohsok āawnani. ¹¹ Noqw pas tāla a'nö talq, ivosiy qatālawvaqw, öviy ima inumumyaqam imay ñuy'wiskañw Damascus aw nuy wikya. ¹² Noqw hak hin tutaptiwhqtat an God pas kaptsi'taqa Ananias sohsokmuy Jew-sinmuy pep ki'yuñqamuy amuhpiy aw lomanavoti ¹³ Inumi pítuhqe wunukañw inumi pañqawu: Itupko Saul, uhvosiy tālawnaa. Noqw nu pahsat pay ivosiy tālawna. ¹⁴ Noqw pam pañqawu: Itanamuy aw yantaqaam God uñ namorstaqe Tiy pas súantaqat ūmi mātaknaqw, um put moayat añqw lavayit navota, um put tunatyayat mātsi'taniqe öviy'o. ¹⁵ Pi um hin yórikqey, pu navotqey sohsokmuy sinmuy amumi put eñem tuawi'tani. ¹⁶ Taay, um hinoqw söwuu? Um wunupte', kūyit akw tuvoylatini; nen Tutuyqawhqtat natñwaniyat aw taqa'nañway'kañw, uhqaanhtipuy ayo pāhomni.

Paul's Call to Preach to the Gentiles

¹⁷ Noqw ura nu piw Jerusalem ep pítuhqe God kiyat ep nāwaknakañw, tuawyori; ¹⁸ Nihqe Jesus tuwaqw, pam inumi pañqawu: Písoqtii, nen um Jerusalem añqw its ahpiyni, taq puma uñ hin nuy tuawi'taqat soon kwusuyani. ¹⁹ Noqw nu pañqawu: Tutuyqawhqa, puma navoti'yuñqw, nu ura as ūmi tuptsiwni'yuñqamuy sivikimi tañatinuma, pu ahsupoq tsotsvalkiva pumuy wuvahtinuma. ²⁰ Pu uñ tuawi'taqat Stephen uñwáat munvaniwhq,

nu nuhtum aqlap wunukañw, nñantotaqamuy súamun unañwti; nihqe nu nñantotaqamuy yuwsiyamuy tūwala. ²¹ Noqw pam inumi pañqawu: Um ahpiyni, taq nu un yañqw yāvoqhaqami imuy qa-Jew-sinmuy amumi távini. ²² Noqw puma it lavayit aw pahsave put aw tūqayyuñwt, pu sáakmaqe pañqaqwa: Tūvayaa! Nñayaa! Pay pi put qa qatuqw lolmani. ²³ Noqw puma kwanonotikahkanw, yuwsiy akw savinumyakañw qōat ōmiq tsaltoynaya. ²⁴ Noqw pahsat pu solāwamoñwi put solāwakimi panayaniqat solāwamuy amumi pañqawu. Uma put wuvahtotat, pās tūviñtotani. Noqw hinoqw sinom pas panhaqam put ehpewi hiñqaqwaqat itam nanaptani, amumi kita. ²⁵ Noqw puma put tuyqat akw sohsomyaqw, Paul solāwamoñwit pep wúnuhqat aw pañqawu: Ya pay um hakiy Roman-sinot qa tūviwtaqat wuvahtaniq wuwahtaniq pay pam súanta? ²⁶ Noqw solāwamoñwi put navotqe ahpiynihqe mohpeq solāwamoñwit aw pañqawu: Um hintsakqey ep tunatyaltini, taq kurs i' Roman-sino. ²⁷ Pahsat pu mohpeq solāwamoñwi pítuhqe put aw pañqawu: Kurs nuy āawnaa, ya um Roman-sino? Noqw pam pañqawu: Owí. ²⁸ Noqw mohpeq solāwamoñwi pañqawu: Nu a'nō sisvit, Rome aqw sinoti. Noqw Paul pañqawu: Noqw pi nu pay pas pamnīkañw tihtiwa. ²⁹ Pahsat pay ima as put aw hepyaniqam ahpiyya. Noqw pam Roman-sínonihqat mohpeq solāwamoñwi navotqe tusita, put somqe ōviy'o.

Paul before the Council

³⁰ Noqw Jew-sinom put hihta neveltotoynayaqat pam pas suyan navotniqey nāwaknaqe, qavoñvaqw put nāha; nihqe God awwat mohpeq momñwit sohsokmuy moñwtsovawtaqamuy amumum tsovaltiniqat pam pañqawu; nit Paul hawnaqe, put pumuy amutpipo tavi.

23

¹ Pahsat pu Paul moñwtsovawtaqamuy amuhpa' taynumt pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, nu pew pahsavohaqami God atpip iunañway pasiwkañw qatu. ² Noqw put aqlap hoñqam put moava wuvahtotaniqat God awwat mohpeq moñwi Ananias pumuy amumi pañqawu. ³ Noqw pahsat pu Paul pañqawu: God un wuvahtani, um tumalwiwhput antaqa; pas as um nuy tutavot an yukunaniqe ōviy pep qatukañw, ya um hinhtiqw tutavot hin lavayhtiqat qa anhtiqe soq nuy wuvahtiwniqat pañqawu? ⁴ Noqw an hoñqam pañqaqwa: Ya um hinoqw God awwat mohpeq moñwit aw panhaqam hiñqawu? ⁵ Pahsat pu Paul pañqawu: Nu put God awwat mohpeq mōñwitniqw qa navoti'taqe ōviy pañqawu isinomu; pi ura yan pey'ta: Um uhsinmuy amumi moñwit qa aqw hiñqawlawni. ⁶ Noqw Paul māmatsq, kurs pētu Sadducee-sínomyaqw, pu pētu Pharisee-sínomyaqw, pahsat pam tsovawtaqamuy amumi kēew pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, nu Pharisee-sino, nu Pharisee-sinot tíata; nu hapi hihta nōyit-nikañw pu so'pum ahoy tātayyaniqat tuptsiwni'taqey ep pu' tūviñtiwa. ⁷ Yan pam hiñqawhq, pahsat ima Pharisee-sinom Sadducee-sinmuy amumum qa súnahpa'totiqw sinom nātsiki. ⁸ Sadducee-sínmuyniqw pi sinom pas soon ahoy yesvani, pu yaw ōñaqw hoñviaya qa háqamo, pu yaw hakiy hikwsiat qa háqamo. Noqw Pharisee-sinom put sohsok tuptsiwni'yuñwa. ⁹ Noqw pas sinom a'nō mowawata; noqw ima tutavot tūtutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amún unañwtotiqam hoñvaqe a'nō nāñwuy'yuñqe pañqaqwa: Pay itamuyniqw i' taqa qa hinta; tis pi kurs ka antsa hikwsi, sen hoñviaya put aw yuaaykuniqw, pay itam God aw qa rohomnumyani. ¹⁰ Noqw pas puma nānami a'nō hiñqaqwaqe, sumataq put nāhoy tutkitotaniqat mohpeq solāwamoñwi tusitaqe, pumuy amumi solāwamuy hōna, puma pumuy Paul nawhkiye', solāwakimi wikyaniqat ōviy'o. ¹¹ Noqw ep mihikq, Tutuyqawhqa put ehpeq wunukañw aw pañqawu: Pay um qa hin unañway'tani, Paul. Pay um nuy Jerusalem ep hin lavayhtiqey pan nāt piw Rome epeq lavayhtini.

The Plot against Paul's Life

¹² Noqw t̄alawvaqw, haqawat Jew-sinom n̄awinyaqe nankiwakw pasiwnaya, ason pas puma Paul n̄inayat, pu' n̄ōnsaniqey, pu hikwyaniqey pañqaqwa. ¹³ Noqw hakim l̄ōp sunat epnihqe h̄oyokiwtaqam pan pasiwnaya. ¹⁴ Pu ōviy puma God awwat mohpeq momñwituy-nikañw, pu wukw'a'yatuy amumi ōkihqe pañqaqwa; Itam n̄ēnem pasiwnayaqe k̄itota: Pas ason itam Paul n̄inayat, pu' n̄ōnsani. ¹⁵ Oviy uma moñwtsovawtaqamuy amumum mohpeq solāwamoñwit aw pañqaqwaqw, pam q̄āvo pew umumi put wikni, suhpan uma put pas pavan hin nanaptaniqey pan hinkahkañwo; noqw pay n̄āt put pew qa pituqw, itam n̄inayaniqey pasiwni'yuñwa. ¹⁶ Noqw puma put moqmani'yuñqat Paul tiw'ayaat navotqe, solāwakimi pákihqe, Paul put āawna. ¹⁷ Pahsat pu Paul solāwamuy amumi moñw'iwyuñqamuy sukwat wánwayhqe aw pañqawu: Um it tiyot mohpeq solāwamoñwit aw wikni. I' put hihta āawnani. ¹⁸ Pu ōviy pam mohpeq solāwamoñwit aw put wikqe pañqawu: Paul, siviñuiwtaqa nuy wánwayhqe, nu it tiyot ūmi wikniqat inumi pañqawu. Yaw pam nu hihta āawnani. ¹⁹ Pahsat pu mohpeq solāwamoñwi put m̄āyat ūnat, qalavo wikqe, t̄uviñtaqe aw pañqawu: Ya um hihta nuy āawnani. ²⁰ Noqw pam pañqawu: Um yaw q̄āvo moñwtsovawtaqamuy amumi Paul wikniqat Jew-sinom ūmi ōqaltotiniqey sun unañwtoti, suhpan ka yaw puma put pas pavan hin nanaptaniqey n̄ānawaknaqe ōviy'o. ²¹ Noqw um hapi amumi qa ūnatini; taq pumuy amuñaqw l̄ōp sunat epnihqe h̄oyokiwtaqam tahtaqt nankiwakw pasiwni'yuñqam put moqmani'yuñwa pañqawkahkañwo: Ason pas yaw put n̄inayat, pu n̄ōnsani, pu hikwyani; nihqe ōviy pas yukiwkahkañw, uñ panhtiniqey pañqawniqat ōviy maqaptsi'yuñwa, pam aw kita. ²² Noqw ōviy mohpeq solāwamoñwi tiyot m̄ātavi pañqawkañwo: Um hapi nuy it āawnaqey qa hakiy aw pañqawni.

Paul Sent to Governor Felix

²³ Pu pam solāwamoñwit aw pañqawu: Uma pakwút-sikip sunat solāwamuy mihikq, Caesareat aqwyaniqat na'sastani, pu kawaymuy akwyaqamuy payhp sunat añqw pakwt sihkay'taqamyuy, pu pakwút-sikip s̄unat lansay'yuñqamuyu. ²⁴ Pu puma Paul hihtuy akwniqat na'sastotani, nen uma tutskwat aw moñwit Felix aqw put p̄ās wikyani. ²⁵ Pu pam yan p̄ēna: ²⁶ Nu' Claudius Lysias it pas pavan Felix tutskwat aw moñwit ōqala. ²⁷ It tāqat Jew-sinom ūnayaqe, soon as qa n̄inayaniqw, nu solāwamuy tsamkañw amuminihqe, it pumuy nawhki, yaw pam Roman-s̄inonihqat nu navotqe ōviy'o. ²⁸ Noqw puma hihta put n̄ēveltotoynayaqat nu pas suyan navotniqey n̄āwaknaqe, pumuy amuñaqw moñwtsovawtaqamuy amumi put wikva. ²⁹ Noqw kurs pay puma tutavoy ep hinhtotiqe pay qa hihta mokiwuy, pu siviñpit hihkay'taqat put tsokanaya. ³⁰ Noqw yaw Jew-sinom put moqmani'yuñqat nuy āawnayaqw, pahsat pay nu put ūmiq h̄ōnaqe, put hihta tsotskanayaqam put aw hinyuñqey utpip pañqawu. Hak ōqawmañwu. ³¹ Pahsat pu solāwam amumi hin tutaptiwhqat anhtotiqe Paul wikyaqe, m̄ihikpuva Antipatris ep wikvaya. ³² Pu qavonvaqw ima n̄āpyaqam Paul m̄ātapyat, pañqw Jerusalem ahoy aqwya. Noqw ima kawaymuy akwyaqam pahpiy put ámumya. ³³ Nihqe puma Caesareat ep ōkihqe, tutskwat aw moñwit tutuvenit maqaya, nit put aw Paul noaya. ³⁴ Noqw moñwi tutuvenit añ t̄úñwahqe, pam haqaqwat tutskwat añqwnihqat put t̄uviñta. Noqw kurs pam Cilicat añqwnihqat pam navotqe ³⁵ Pañqawu: Ason uñ hin tsokani'yuñqam tuwat ōkiqw, nu uñem hin yúkuni, kita. Nihqe pam Herod pavasiwhkiyat ep taviwniqat pam pañqawu.

24

Paul Accused by the Jews

¹ Pu ahpiy tsivót-sikis talq God awwat mohpeq moñwi Ananias wukw'a'yatuy tsamkañw pitu, hakiy lavayhtuwi'taqat Tertullus yan m̄ātsiwhqat wikkañwo; noqw pam tutskwat ep moñwit aw yuaayku Paul ehpewii. ² Pu ōviy Paul tuñwáyaqw, pahsat Tertullus put ehpewi yuaaykuqe pañqawu: Itam hapi uhpiy uyiawtaqat qatsit

nāvokawinta, pu sohsovik sutsep uhtunatyay ahpiy himu qaōwíhintaqa imuy sinmuy amuñem hintsatskiwa. ³ Noqw itam put tsúyakiwuyñwa, um hak pas pavan Felix. ⁴ Noqw pay nu ūmi qa sus'itsniqat ōviy um as okiw hihsavo itamumi tūqaytani. ⁵ Taq itam it tāqat aw nanaptaqw, i' sokovi. Pam it Nazareth añqw tāqat aw tōnawtaqamuy moñwíamu. Noqw put atsviy tūwaqatsit añ ahsupoq Jew-sinom Caesar ehpewi hoñvanta. ⁶ Pu hikis pi as ōviy i' piw God kīyat sokoptaniqey anhti; noqw itam put nuayaqe, soon as itamumi hin tutaptiwhqat qa anwat put hin yukunayani. ⁷ Noqw pay mohpeq solāwamoñwi Lysias itamumi suptuqe, ōqalay akw put itamuy nawhki, ⁸ Nihqe hihta put nēveltotoynayaqam ūmiyaniqat pañqawu. Noqw um nāp put aw pohte', itam hihta put qalománeveltotoynayaqat sohsok navotni. ⁹ Noqw Jew-sinom put amum sunyaqe, pay pas pantaqat pañqawu.

Paul's Defense before Felix

¹⁰ Pahsat pu moñwi Paul yuaaykuniqat aw māmasaqw, pam lavayhtiqe pañqawu: Nu' navoti'taqw um hisatñahaqaw imuy sinmuy amuñem hihta añ hin wūwanma, noqw ōviy nu tuwat hahlaykañw, nēñem hin lavayhtini. ¹¹ Ispi um it navotniq'ō, nu okiwlawniqe Jerusalem aqwniqw, nāt pu' ahpiy pakwt lōq sihkay'tasikis tāla. ¹² Piw nu qa haqam hakiy amum nāñwuy'taqw puma inumi tāyūñwa, pu sinmuy hin u'nañwnaq'ō, sen God kīyat ep'e, sen tsotsvalkivee, sen pay kīvee. ¹³ Piw puma hihta nuy tsotskanayaqey soon suyan pañqawani. ¹⁴ Nikañw it pay nu ūmi pas súañqawni: Nu hapi pūmuyniqw qasuan God aw nāwakinma, iwu'yamuy aw yantaqayamuy aw'i, tutavot añ hin pey'taqat, pu God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ hin pey'taqat sohsok tuptsiwni'kañwo. ¹⁵ Nihqe ima sūanyuñqam, pu qasuanuñqam so'pum ahoy tātayyaniqat, nu ep God qapēvewna; noqw pay puma piw put pantaqat lavayta. ¹⁶ Paniqw hapi ōviy nu yūmosa suyan unañway'taniqey tuwanlawu, qa hihta ep qaanhtiqey navoti'taqee, sen God ep'e, sen sinmuy amuhpee. ¹⁷ Pu ahpiy wūhakis yahsañwvaqw, nu isinmuy amumi ahoy pitu, hihta akw ōkwatuwiwyaniqat kuwahtiwhqat-nikañw, pu Tutuyqawhqtat aw himu noiwhqtat yankañwo. ¹⁸ Pantaqat atsve hakim Asiat añqw Jew-sinom nuy God kīyat ep napwataqw tutwa, nu qa kaysiwhqamuy sinmuy amumumniq'ō, piw hin qaqtsinayaqamuy amumuma. ¹⁹ Puma pi as yep utpipye', rohomtotinikahkañwo, kurs hihta inuhpewi hinyuñwee. ²⁰ Hal pay pi ima yepyaqam pañqawani, nāt nu moñwtsovawtaqamuy amutpip wunuqw hihta inumi qalomátutwee. ²¹ Hal sen pi nu amuhsonve wunukañw it supwat pañqawhqtat ep'e: Nu hapi so'pum ahoy tātayyaniqat tuptsiwni'taqey ep pu' it tāwat ep umuhpiy hin tūviñtiwa, kítahqtat ep'e. ²² Noqw Felix it navotqe, pañwat pōhut pas suan navoti'taqe pumuy pay hāktaqe amumi pañqawu: Ason mohpeq solāwamoñwi Lysias pituqw, nu un hinhtiqat pas sohsok navotni. ²³ Pu tsivot-sikip sunat solāwamuy amumi moñwi Paul tavi'taniqat pam put aw pañqawu. Nikañw pay qa pas pas hūrs tavi'tat, pay tuwimat hihta akw put paañwayaniqw, sen put awyaniqw, pam pumuy qa mēwantani.

Paul before Felix and Drusilla

²⁴ Noqw ahpiy hihsakis talq Felix hakiy Jew-sinot nōmay Drusillat amum pitu; nihqe Paul wāñwayhqe, Christ aw qapēvewnit put ahpiy aw tūqayta. ²⁵ Noqw Paul put aw pañqawu: Itam soon qa suan hinwise', namituyqawi'yūñwni. Taq God itamuñem hin yúkuni. Noqw Paul yan yuaataqw, Felix tsawnaqe, tururuyku; nihqe pañqawu: Pay um hāk pu' ahpiyni; ason hisat inuñem aw lomahinhtiqw, nu un wāñwayni, kita Paul aw'i. ²⁶ Noqw as sakiqw Paul put sivat maqawqam pam put mātapniqey wūwanta. Nihqe ōviy pam piép put wāñwaye', amum yuaatañwu. ²⁷ Noqw pay ahpiy lōs yahsañwvaqw, Porcius Festus Felix qeniyat ep paki; noqw Felix Jew-sinmuy tayawnaniqey nāwaknaqe, Paul nāto sómiwtaqw ahpiy'o.

25

Paul Appeals to the Emperor

¹Noq̄w Festus tutskwamakiway ep pítuhqe, ahpiy pāyis talq Caesareat añq̄w Jerusalem aq̄w'a. ²Noq̄w pahsat pu God awwat mohpeq mónwi-niq̄w, pu Jew-sinmuy amuñaq̄w pavansinom put aw Paul lavayta. ³Nihqe as pam put ehpewi pumuy amuñem hihta hinhtiniq̄at aw nānawaknaqe pam put wánwayhq̄, Jerusalem aq̄wniq̄at aw ö'q̄alya, puma haq̄am put moqmaye' nīnayaniq̄ey tunatyawkahkañwo. ⁴Noq̄w Festus lavayhtiq̄e, pay Paul Caesareat epeq q̄átuniq̄at pañq̄awu, pay pam soon pas hisat nāp pañsoq̄niq̄ey pañq̄awu. ⁵Oviy amuñaq̄w haq̄awat ö'q̄alt inumumyani, kita. Nen kurs it tāq̄at ep himu q̄alomáhintaniq̄w pañq̄aq̄wani. ⁶Noq̄w pam pumuy amumum pakwút-sikis haq̄am talönnat, Caesareat aq̄w'a; nihqe q̄avoñvaq̄w, pam haq̄am hin yukiltiñwuq̄at ep q̄atuptuqe, Paul wik-wisniq̄at pañq̄awu. ⁷Noq̄w pam pituq̄w, Jew-sinom Jerusalem añq̄w ökihq̄am put aqlaq̄ hoñkahkañw, hīhihta nuhtsel'e'wakw nihtiwhataq̄at Paul ehpewi yuaatota; nit pay put pas suyan pantaq̄at kurs hin pañq̄aq̄wani. ⁸Noq̄w pam nēñem lavayhtiq̄e pañq̄awu: Nu qa haq̄am Jew-sinmuy tutavoyamuy ehpewi hinhti, piw God kīyat ehpewii, pu Caesar ehpewii. ⁹Noq̄w tuwat pay Festus Jew-sinmuy unañwve hinhtiniq̄ey nāwaknaqe, Paul aw pañq̄awu: Ya um qa Jerusalem aq̄wnen, pepeq̄ inutpip iit yantaq̄at ep hin aw pohtiwniq̄ey nāwakna? ¹⁰Pahsat pu Paul pañq̄awu: Nu Caesar pavasiwhkiyat ep wunu, pi nu pep hin yukuniwni; pi nu qa haq̄am hihta ep Jew-sinmuy amumi q̄alomáhinhtiq̄w um suyan navoti'ta. ¹¹Pi as nu haq̄am hihta ep hinhte', sen mokiwy hihkay'taq̄at hinhte' soon nu moknik rohomnumni; nīkañw kurs pay ima nuy hīhihta q̄alomátsotskanayaq̄w pam qa himuwa pas antsaniq̄w, soon hak nuy pumuy amumi nóani. Nu Caesar aw taqa'nañwti. ¹²Pahsat pu Festus wuwan'ayamuy amumum hin hintaniq̄at yuaaykuqe put aw lavayhtiq̄e pañq̄awu: Noq̄w um Caesar aw taqa'nañwti? Pay um soon Caesar qa aq̄wni.

Paul before Agrippa and Bernice

¹³Noq̄w ahpiy hihsakishaq̄am talq, Moñwi Agrippa Bernice amum Festus aw hahlayhtiniq̄e Caesareat ep pitu. ¹⁴Pu öviy Festus Agrippat aw Paul lalvayhq̄e pañq̄awu: Felix ahpiynihqe, hakiy tāq̄at sómiwtaq̄at mātavi. ¹⁵Noq̄w ura nu Jerusalem épeq̄niq̄w, God awwat mohpeq̄ momñwit Jew-sinmuy wukw'aymuyatuy amumum nuy put hin āawnayaqe, eñem q̄alomáyukiltiniq̄at nānawakna. ¹⁶Noq̄w nu pumuy amumi lavayhtiq̄e pañq̄awu: Kurs uma hihta ep put q̄alomátsokanayaq̄w, pay pam umuhpewinen nēñem hin lavayhtiniq̄at put eñem q̄enitiwni. Noq̄w kurs pam pas antsa hihta mokiwy hihkay'taq̄at hinhte', pep pu' pam mokiwy aw noiwni. Pu pam nāto qa nēñem hin lavayhtiq̄w, kurs nu hin put tūvani. Pan hapi Rome añq̄w sinmuy tuwiamu. ¹⁷Noq̄w öviy pumuy ökiq̄w, nu qa sōwunit, q̄avoñvaq̄w haq̄am hin yukiltiñwuq̄at ep q̄atuptuqe, put tāq̄at wik-wisniq̄at pañq̄awu. ¹⁸Noq̄w ima put hihta q̄alomátsokanayaq̄am hoñvaqe, qa hin iwuwniy an put hihta tsokanaya. ¹⁹Pay tuwat soq̄ kurs pas nāp tuptsiwniy ep put amum nēñem hinyuñwa, pu hakiy Jesus mokq̄at ep'e. Noq̄w pay Paul put pay suyan q̄átuhq̄at pañq̄awlhwq̄at ep'e. ²⁰Noq̄w nu pūvut pantaq̄at ep wiwsiqe, sen pam Jerusalem aq̄wnen pepeq̄ iit hihta ep aw pohtiwniq̄at put tūvinta. ²¹Noq̄w pay ason pas Moñwi Augustus Paul aw hihta ep hin navotniq̄at pam pañq̄awhq̄, öviy nu ason hisat put Caesar aq̄w táviniq̄at aw pahsavo pay hāk put pani'yuñwniq̄at nu pañq̄awu. ²²Noq̄w Agrippa Festus aw pañq̄awu: Is as tuwat aw tūq̄ayta. Um q̄āvo aw tūq̄aytani, pam kita. ²³Qavoñvaq̄w Agrippa Bernice amum pas pavan kāhinkañw, haq̄am hihta yuaatotañwuq̄at aw paki, añ pas pavan solāwmomñwituy-nikañw pu kitsókive pas pavansinmuy tsamkañwo; pu öviy Festus pañq̄awhq̄, Paul wikvaya. ²⁴Noq̄w Festus pañq̄awu: Moñwi Agrippa, pu uma sohsoyam tahtaqt itamumyaq̄amu, uma it tāq̄at aw tūyūñq̄w, it hapi ep sohsoyam

Jew-sinom inumi ökiwta, Jerusalem epeq'a, pu yep'e; nihqe pay pāpu pas pam qa qátuniqat pañqaw. ²⁵ Noqw nu navotq, kurs pay pam qa haqam hihta mokiwy hihkay'taqat hinhti. Pu piw pam pas nāp Augustus aw taqa'nañwtiqw, öviy nu put aqw táviniqey pan yuku. ²⁶ Noqw pas nu imoñwiy aqw kurs hin pas suyan hihta put pēnani; nihqe öviy nu paniqw it umutpipoo wikva, tis pi öviy pas utpipoo, Moñwi Agrippa; ason put aw pohtihq, pep pu' pay ka nu sen hin pēnani. ²⁷ Ispi hak hakiy sivilawhqat pañsoq táviniqaw, hihta ep qaantaqat qa pañqawniqw, pam pay nuyniqw qa wuwni'hinta.

26

Paul Defends Himself before Agrippa

¹ Pahsat pu Agrippa Paul aw pañqawu: Taay, pay pi um nēnem hin lavayhtini. Pahsat pu Paul māvuyaltit, nēnem lavayhtiqe pañqawu: ² Pas nu nānapnihqe sakina, Moñwi Agrippa, kurs nu pu'haqam Jew-sinmuy amuhpiy sohsok hihta tsokaniwhqey ep utpip tuwat hin lavayhtiniqey öviy'o. ³ Tis pi Jew-sinmuy sohsok hintsakpiyamuy-nikañw, pu hihhihta añ qa sūnahpay'yaqw, it um pās navoti'taqw, nu put navoti'ta. Noqw öviy as um okiw inumi pās tūqaytani. ⁴ Pay nu itsákoy añqaw mohti imuy pas nāp isinmuy amumum Jerusalem epeq hin qatuqw, sohsoyam Jew-sinom put navoti'yuñwa. ⁵ Nihqe puma pañqaw inumi navoti'yuñqe, as suhta'ewye' pañqawaniqaw. Ura nu itahtuptsiwniy pas añqe' hinwisqamuy amumum pantaqe, Pharisee-sínoniñwu. ⁶ Noqw God itanamuy hihta āawnaqw, put aw yantaqey ep nu pu' yep tūviñtiwa. ⁷ Noqw put awinit hapi itahsinom pakwt lōq sihkay'tasikip himuñam okiw as aw ökiniqey tunatyawkahkanw añqaw nāqavo pu tōkilat añ God tumalay'yuñwa. Noqw nu' hapi put ñōyit ep Jew-sinmuy amuhpiy hihta qalomátsokaniwa, Moñwi Agrippa. ⁸ Ya hinoqw God so'pumuy ahoy tātaynaniqw pam pantaqa úmuyniqw qa tuptsiwniway'o? ⁹ As pi nu pas antsa hisat nāp pan wūwantañwu, pas Nazareth añqw tāqat Jesus natñwaniyat soon ehpewi hihhihta qa hintsakniqeyu. ¹⁰ Nihqe öviy nu Jerusalem epeq panhtiqe, kaysiwhqamuy put sinomuyatuy sivikimi tañata, awwat mohpeq momñwituy amuñaqw öqalat makiwhqee; nihqe nu pumuy qōqyaniqw amunkiwakw lavayhtiñwu. ¹¹ Nihqe puma as pas qalomáhiñqawaniqat öviy nu ahsupoq tsotsvalkiva pumuy sivintotoynat-inuma, pu nu pas pumuy amumi itsívuiwtaqe a'lönöt kitsókit añ enañ pumuy okiwsahsana.

Paul Tells of His Conversion (Acts 9.1-19; 22.6-16)

¹² Pankañw nu God awwat mohpeq momñwituy amuñaqw öqalat pasiwkañw Damascus aqw'a. ¹³ Noqw meh, Moñwi, nu pañsoqniqw, tāwanasave öñaqw tāla tāwat epnihqe pas suyan tālat inuqlap-nikañw, pu inumuyaqamuy amuqlaq tālawvaqw nu tuwa. ¹⁴ Noqw itam sohsoyam tutskwami löhöq, nu hakiy inumi hiñqawhqat tōnayay navotq, Hebrew-sinmuy amuhkwa inumi pañqawu: Saul Saul, ya um hinoqw nuy okiwsahsana? Um tsutsukuy'yuñqat aqw horarataqw pam uñem anahaa. ¹⁵ Noqw nu pañqawu: Ya um hak'i, Tutuyqawhqa? Noqw pam pañqawu: Nu Jesus; um nuy hapi okiwsahsana. ¹⁶ Nikañw pay um qatuptut, uhkukuy akw wunuwtani; pi nu yaniqw ūmi nāmataqta, um inuñem hintsakniqat nu pan uñ yukuniqey öviy'o, pu um iit hihta aw yórikqey, pu nāt nu hihhihta añ ūmi mātaktiniqat tuawi'taniqat öviy'o. ¹⁷ Nu uñ imuy pas sinmuy amuñaqw ayo tahtaptimani, pu qa-Jew-sinmuy amuñaq'ö. Nu hapi pumuy amumi uñ pu' ayataqw, ¹⁸ Um pumuy pōsiyamuy tālawnani, pu qatālat añqw tālat aw lasnani, pu Satan öqalayay añqw God aw'i, pumuy qaanhtipum amuhpiy ayo yukuniqat öviy'o, pu inumi tūtuptsiwe', isinomuy amumum hihta makiwaniqat öviy'o.

Paul Tells of His Work

¹⁹ Yaniwhti, Monwi Agrippa, noqw òviy nu hihta ònaqwnihqat aw yòrikqey aw qa ro-homnumt, ²⁰ Mohti Damascus ep yesqamuy put āawna, pu Jerusalem epeq yesqamuyu, pu Judeat qaqlavaqe yesqamuyu, nit ank pu qa-Jew-sinmuyu. Puma qaantunatyay añqw lasye', God awwat nánamtökaniqat nu amumi yuaata, nen aw hayawtaqat yesni. ²¹ Yāyantaqat ep Jew-sinom God kīyat ep nuy nuayaqe, as nuy nīnayaniqey anhtoti. ²² Noqw nu God paañwniyat akw yukhaqami pitsiwiwta, añ sòqavuñwsinmuy, pu pavansinmuy amumi nan'ivo put yuaataqe, God lavay'aymat-niqw, pu Moses puma nāt hin hintaniqat lavayhtotiqat nu añqw qa hihta alōnōt yuaata, ²³ Ura kurs pi Christ okiwsaniwniqata, pu pam hakimuy so'pumuy amuñaqw pas mohti tātayniqata; nen imuy Jew-sinmuy amumi tālawnani, pu pay qa-Jew-sinmuy amumii. ²⁴ Yan pam nēnem yuaataqw, Festus a'nō pañqawu: Paul, um hōnaq'iwta, um hīhihta navoti'taqe put akw hōnaq'iwta. ²⁵ Noqw pam pañqawu: Nu qa hōnaq'iwta, um pas pavan Festus; pi nu suyan unañway'kañw iit pas qaatsat yuaata. ²⁶ Pi Moñwi Agrippa sohsok iit navoti'ta; noqw nu qa nānahinkinakañw put atpip yuaata; pi nu nātuptsinaqw pas ka i' qa himu put aw tupkiwta; pi i' qa nanauyve hiniwhti. ²⁷ Moñwi Agrippa, ya um God lavay'aymuyatuy lavaiyamuy tuptsiwni'ta? Pay um suyan tuptsiwni'ta. ²⁸ Pahsat pu Agrippa Paul aw pañqawu: Pas nuy Christian-tiniqat um pēp aw nuy ánwuta. ²⁹ Noqw Paul pañqawu: Pas hapi um'i, pu sohsoyam inumi tūqayyunqam añ ahsupoq inunyuñwniqat nu God aw nāwakna, hal qa som'iwtniqat-saa. ³⁰ Yan pam lavayhti qw, pahsat Moñwi Agrippa wunuptu, pu tutskwat aw moñwi, pu Bernice, pu pumuy amumum yesqamu. ³¹ Nihqe puma qalavoyaqe, pep put yuaatotaqe pañqaqwa: Pay kurs as i' tāqa qa hihta mokiwy hihkay'taqat hintsaki, pu sivihpita. ³² Pahsat pu Agrippa Festus aw pañqawu: Pas as i' tāqa Caesar aqw qa taqa'nañwte', pay soon qa mātaviwni.

27

Paul Sails for Rome

¹ Noqw itam pāvaqe Italyt aqwyaniqat pan yukiltiqw, puma hakiy Julius yan mātsiwhqat aw Paul pētuy sivilalwaqamuy enañ noaya; pam hak Augustus solāwamuyatuy amuñaqw tsivót-sikip sunat amumi moñwi. ² Noqw itam pākihut Adramyttium añqwnihqat aqw yuñqe, Asiat qaqlavaqe hinwisniqey tunatyawkahkañw, pāvaqe hoyoyokuya; noqw hak Aristarchus, Macedoniat ep Thessalonicat añqw sino, itamuma. ³ Qavoñvaqw itam Sidon ep öki. Noqw Julius Paul aw su'panihqe, pay kwatsmuy amuminen, suyan unañwtiniqat put nakwhana. ⁴ Noqw itam pañqw ahpiyyaqe Cyprus ehpeq hoyoyotota, Cyprus itamuhsa' hukw'uhtsiwtaq'ö. ⁵ Noqw itam Ciliciat-nikañw Pamphyliat pumuy qalavaqe pātuwaqatsit añqe' hoyóyototakañw, Lyciat ep wuhkokitsokit Myra yan mātsiwhqat aw öki. ⁶ Noqw pep Alexandriat añqw pākihu Italyt aqwniqat solāwamoñwi túwahqe, itamuy pañsoq tañata. ⁷ Noqw itam wūhakis tātlat añ pāvaqe híhin hoyóyototaqe, kānanaptat, Cnidus aqlavo öki; noqw hūkañw itamuy qa nakwhanaqw, òviy itam Crete yoñiyat añhqe Salmonat ehpeqya. ⁸ Nihqe itam híhinhaqam put ruhpakyaqe haqam Lomayoñipsö yan mātsiwhqat aw öki; put aqlap kitsóki Lasea yan mātsiwa. ⁹ Noqw wūyavotiqw, pay napwalmartalōnnit añ ayo ruhpakq, òviy pāvaqe nuhtsel'ewayhinhtiqw, pahsat pu Paul hintaniqat pumuy āawnaqe, ¹⁰ Amumi pañqawu: Tōtimu, sumataq itam yañhqe haqamiyakañw, a'nō hinhtotini; pas himu a'nō sūlawhtini, qa umuhhoi-saa, pu qa pākihu-saa, pas itahqatsi pīwu. ¹¹ Noqw pay solāwamoñwi pākihut wárikni'maqat aw-nikañw pu put himuy'taqat pūmuy-sa amumi tuqayvasta, qa Paul lavaiyat aw'i. ¹² Noqw pep pösö qalomáhintaqw, kurs hin hak pep kwañwátömölaniqw, pay òviy suswuhagñihqam pañqw ahpiyyaniqey nānawakna, pay sen as puma Phenicet aw öke', pep tōmōlayaniqey òviy'o; pam Crete ep hōtsiwa, tātōq-tēveñe qātsi, pu kwiniwiq-tēveñe.

The Storm at Sea

¹³ Noqw tatkaqw sūmawvaqw, puma tunatyay aw yórikyaqey wūwayaqe, wiwamniy rupamnayaqe, pahpiy hoyóyoykuyaqe, Crete áhayhke' pāyawwisa. ¹⁴ Noqw pay nāt ahpiy qa wūyavotiqw, kwiniñaqw, pu hōpaqw amuhtsava wukohukva itamuhpewii. ¹⁵ Noqw pākihu sónhitiqe, kurs hin hūkañwuy ehpewi yūmo hóyokniqw, itam nāwustotaqw pam huhukhoya. ¹⁶ Noqw itam pāñaqw tutskwat kuytaqat Clauda yan matsiwhqat yoñiyat añqe' huhukhoyyaqe kānanaptat, pākihut maskay'wisqey áñwutota. ¹⁷ Noqw puma put wupnayaqe, hihta maskay pākihut kwewtoynaya; nāphisat ka sen puma tsivohkat aqw huhukhoyyaniqe, puma mötsápvuyalnit hawnayaqe pahpiy huhukhoyya. ¹⁸ Noqw pas itam hūkañwuy akw paysoq nāhoy tutuptiwayaqw, ōviy qavoñvaqw puma pākihut añqw putuyat pētsañwaya. ¹⁹ Pu añk talōñvaqat ep itam nāp itahmay akw pākihut hihta a'wiwayat maspaya. ²⁰ Noqw wūhakis talōñvaqat añ tāwa, pu sōtu pas qa māsiltotiqw, pas itamumi qaan'ewakw hūhukq, pahsat pu itam pay hin ayo nōñakniqey nañ'eknaya. ²¹ Noqw pas puma wūhakis qa nōñosaqw, pahsat pu Paul pumuy amuhsonve wunuptuqe pañqawu: Tōtimu, pas as uma inumi tuqayvastote', Crete añqw qa ahpiyyanikañwo, nen qa yanhaqam okiwhinhtotini, pu hihta kwayhyani. ²² Noqw pay nu umumi pañqawni: Uma hahlayyani, pay qa haqawa umuñaqw qatsiy kwayhni; pay pākihu-sa sūlawhtini. ²³ Pi nu God sinoatnikañw put enem tumalay'ta. Noqw put hoñviayaat pu' it tōkilat ep inuhpeq wunukañw, ²⁴ Inumi pañqawu: Pay um qa tsawiniwtani, Paul; pay um pas soon Caesar atpipo qa wīkiwni; noqw meh, God hapi utsviy sohsokmuy umum hoyóyototaqamuy ayo óyani. ²⁵ Noqw ōviy'o, tōtimu, uma qa hin unañway'yuñwni; pi nu God qapēvewnaqw, pas inumi hin lavayhtiqw, soon pam qa antani. ²⁶ Nikañw pay itam haqam pāñaqw tutskwat kuytaqat soon aw qa hukhoyyani. ²⁷ Noqw pakwt nālōq sihkay'tasikis míhikqat ep itam Adriat añqe' nāhoy huhukhoylalwaqw, tōkilnasaveqhaqam ima pākihut tumalay'yuñqam yaw sumataq haqami tutskwat aw hayiñwnayaqey wūwaya; ²⁸ Nihqe pāmiq hōtsítuwantotaqe, sunát-sikip mamkit pan hōtsit nanapta; nit pu ahpiy híhin yūmoyat piw tuwantotaqw, pahsat pay pakwt tsivot sihkay'tasikip mamki. ²⁹ Pahsat pu ka sen itam o'wat aqw óñokyaniqw, puma pākihut ahkwayñavoqw nālōq putuhaynit pāmiq maspayat, tālawvaniqat maqaptsi'yuñwa. ³⁰ Noqw pākihut tumalay'yuñqam watqaniqey tunatyawyuñqe, pākihut moñaqw putuhaynit maspayaniqey atsáy'kahkañw, tsákw pākihut pāmiq hāhawnayaqw, ³¹ Paul solāwamoñwi aw-nikañw pu solāwamuy amumi pañqawu: Pas ima pākihut ep qa huruhtotiqw, soon uma ayo nōñakni. ³² Pahsat pu solāwam tsákw pākihut somiyat tutkitotaqw, pam pohsi. ³³ Noqw tālawiwwaqw, puma sohsoyam nōñosaniqat Paul amumi ōqalti pañqawkañwo: Pu' hapi pakwt nālōq sihkay'taqat tālat añ uma tusii-wyuñqe, nātsōñkwayni'yuñwa, qa hihta nōñosaqee. ³⁴ Noqw ōviy nu umumi pañqawni: Uma nōñosani, nen ōqawi'yuñwni; pay soon umuy haqawat qötöyat añqw sūka hōmi sūlawhtini. ³⁵ Yan pam lavayhtit, pōlavikit kwusuhqe, pumuy sohsokmuy amutpik put ep God aw hahlayhtit, yōhaqe tūmoyva. ³⁶ Pahsat pu puma hahlayhtitiqe tuwat nōnova. ³⁷ Noqw itam pākihut añqw sūmiyaqe (276) pakwt payhkomuy sihkay'tasikip sūnatnikañw añqw pakwt nāvay sihkay'yuñwa. ³⁸ Noqw ōviy puma ōōyaqe, pahsat pākihut putuyat pētsañwantotaqe, pāmiq sōhōvosit maspitota.

The Shipwreck

³⁹ Noqw tālawvaqw, puma tutskwat qa māmatsya; noqw haqami pösöy'taqat añ tutskway'taqw, pay ka as hin pasiwtaniqw puma pañsoq pākihut panayaniqey wūwaya. ⁴⁰ Pu puma putuhaynit yayvanayaqe pāmiq nātatahtotaqe, ponilanpiyat hihta akw sómiwtaqat náñahtotat, mohpeq mötsápvuyalnit hūkanwuy aqwwat pūyaknayat, pāhut qalavoq ōqaltoti. ⁴¹ Nihqe puma haqam pāhu namiptsiwtaqat aw huhukwhoyyaqe

pākihut tsivoktota; noq̄w mōñaq̄wnihqa hūr̄stiq̄e pas qa poninita; noq̄w yūmoq̄nihqa pāhut hoñvantaq̄at a'nō ōq̄alayāt akw sakwīiwma. ⁴² Noq̄w solāwamuy wuw̄niamniq̄w as pay puma sivilalwaq̄amuy q̄ōq̄yani, taq̄ ka himuwa q̄alavo momorstime' wāyaniq̄w ōviy'o. ⁴³ Noq̄w solāwamoñwi as Paul ayo tāviniq̄ey nāwaknaq̄e, pumuy tunatyayamuy añq̄w ahoy ñuy'ta; nihq̄e momorstuwi'yuñq̄am mohti pāmiq̄ tsotsó'ye' tutskwami nōñakniq̄at pañq̄awu, ⁴⁴ Pu ahpiy haq̄awat wunavutsit pu pākihut sakwītiq̄at añq̄w hiñsaq̄ hihta hinyuñq̄at añ tsokiwkahkañwyaniq̄ata. Noq̄w pan puma sohsoyam qa hinhtotit tutskwami nōña.

28

In Malta

¹ Noq̄w puma ayo nōñakq̄e, nanaptaq̄w kurs pam tutskwa Melita yan māt̄siwa. ² Noq̄w pep hakim sinom itamuy pās o'ya; nihq̄e aw q̄ōhyaq̄e, sohsokmuy itamumi unañwtap̄ya yōyokkañw iyohooniq̄w ōviy'o. ³ Noq̄w Paul kohot tsovalat, q̄ōhit aq̄w ōoyh̄q, tsūa q̄ōhit añq̄w yamakq̄e, put māyat kūkiq̄e, qa māt̄avi. ⁴ Noq̄w tsūa put māyat añq̄w hāyiwt̄aq̄w, pep ki'yuñq̄am aw yōrikyaq̄e, nānami pañq̄aq̄wa: Pas ka i' t̄aqa hakiy nīna. Noq̄w pam pāmiq̄ qa mokq̄, pas hihtu put aw nāoyyaniq̄e put q̄átuniq̄at qa nakwhanaya, kitota. ⁵ Noq̄w Paul tsūat q̄ōhit aq̄w wipkalat, pay qa hinhti. ⁶ Noq̄w suhpan as soon pam qa pōstiniq̄at, sen añq̄e' múnuke' sūmokniq̄at, puma wūwankahkañw aw t̄ayun̄wa; nit pay pas wūyavo aw t̄ayun̄q̄w, pam qa hinhtiq̄w, pahsat puma wuw̄niy alōntotaq̄e, pam pas hímuniq̄at pañq̄aq̄wa. ⁷ Noq̄w pumuy háq̄amyaq̄w hak pep tutskwat ep mohpeq̄ sino haq̄e' hihta himuy'taqa Pulbius yan māt̄siwa; noq̄w pam hak itamuy hahlayhtiq̄e, p̄āyis t̄alat añ itamuy kiy ep pās oyi'ta. ⁸ Noq̄w kurs Publius naat mukitutuykañw un̄wat pavakwutsq̄e, tuyhq̄atsi. Noq̄w Paul put aw pákihq̄e, eñem nāwaknat, may akw aw hintsahq̄e q̄alapt̄sina. ⁹ Panhtiq̄w, haq̄awat put tutskwat ep ki'yuñq̄am hihta tūtuyyaq̄am ōkiwt̄aq̄e, tūyay q̄alapt̄uya. ¹⁰ Nihq̄e puma tuwat hīhihta akw itamuy tayawnaya. Noq̄w itamuy ahpiyyaniq̄w, puma itamuy haq̄am hihta hinhtotiniq̄at itamuñem hohtota.

From Malta to Rome

¹¹ Noq̄w itam pep payhkomuy mūmuyawhtuy añ yest, pākihut Alexandriat añq̄wnihq̄at akw pañq̄w ahpiyya; pam pep pānaq̄w kuytaq̄at tutskwat ep tōmōla, Castor-nikañw pu Pollux pumuy tuvoylay'kañwo. ¹² Noq̄w itam Syracuse ep ōkihq̄e, pep p̄āyis yēse, ¹³ Nit pañq̄w pu itam poniwwiskahkañw, Rhegium ep ōki; nihq̄e ahpiy sūs talq̄ tatkaq̄w hukvaq̄w, q̄avoñvaq̄w itam Puteolit ep ōki. ¹⁴ Nihq̄e pep itam tupt̄siwni'yuñq̄amuy tutwa; noq̄w itam pep pumuy amumum tsañe'sikis yesniq̄at puma itamumi ō'q̄alya. Yan itam hinwiskahkañw, Rome epeq̄ ōki. ¹⁵ Noq̄w pepeq̄ tupt̄siwni'yuñq̄am yaw itamuy añq̄wyaq̄at nanaptaq̄e, haq̄am̄i Appii pihkayat-nikañw pu Payhp Yeyespit aw pahsavo itamuhsawvawisa. Noq̄w Paul pumuy túwahq̄e God aw hahlayhtiq̄e, a'nō unañwti.

In Rome

¹⁶ Noq̄w itam Rome epeq̄ ōkiq̄w, solāwamoñwi tuwalan'a'yatuy moñwíyamuy aw sivilalwaq̄amuy noa; nīkañw pay Paul hakiy put tūwalaq̄at solāwat amum haq̄am nāla q̄átuniq̄at pan yuku. ¹⁷ Pu ōviy ahpiy p̄āyis talq̄ Paul Jew-sinmuy amuñaq̄w mohpeq̄yaq̄amuy sūmi wāñwayh̄q̄e, tsovaltiq̄w, amumi pañq̄awu: Tahtaqt̄u, isinomu, pay as pi nu itahsinmuy-nikañw, pu itanamuy tuwiyamuy ehpewi qa haq̄am hihta qaanh̄tit siviñuiwkañw, Jerusalem añq̄w Rome-sinmuy ōq̄alayamuy aw māt̄aviwa. ¹⁸ Noq̄w as puma inumi pohtayaq̄e, pay as nuy māt̄apyani, qa haq̄am himu mokiwyuy hihkay'taqa inuhpeniq̄w ōviy'o. ¹⁹ Noq̄w Jew-sinom put pantaq̄at ehpewi hiñq̄aq̄waq̄w, nu nawus Moñwit Caesar aq̄w taqa'nañwti, pay as nu qa hihta ep isinmuy amuhpewi hinhtikañwo. ²⁰ Noq̄w yaniq̄w nu umuy wāñwayi, nu umumi yōrikn̄iq̄ee, pu nu umumi yuaaykuniq̄ee. Pi nu hapi Israel-sinmuy nōyiyamuy tunatyawtaq̄ey ep it sivanamiqlōlōt akw sómiwta.

²¹ Noqw puma put aw pañqaw: Itam Judeat añqw tutuvenit un hin yuaataqat qa hihta kwusuya; piw itahsinom pañqw ökihqam qa haqawa un itamuy hin āawna, piw qalomáyuaayku. ²² Noqw hin pi um wūwantaqw, itam as put nanaptaniqey nānawakna; pi itam navoti'yunqw imuy sutsvo tōnawtaqamuy amumi sohsovik qalomáyuaatiwa. ²³ Noqw puma put aw tokiltotaqe, kaysiwhqam put haqam qátuhqat ep öki. Noqw pam pumuy amumi God moñwtunatyayat pās namtöminkañw āwinta, it Moses tutavoyat añ-nikañw, pu God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ hin Jesus yuaatiwhqat pam aw pumuy añwulawu, talavayñahaqaw tapkimiq pahsavoo. ²⁴ Noqw haqawat hin lavayhtiqtat tūtuptsiwa; noqw pētu pay qa tūtuptsiwa. ²⁵ Noqw puma qa sūnahpa'totiqe, ahpiy nankwusta Paul amumi sūkw lavayhtiqt'ö: Pay kurs pas i' Qahováriwtaqa Hikwsi God lavay'ayayat Isaias añ itanamuy amumi suan lavayhtiqt, ²⁶ Pañqawu: Um imuy sinmuy amuminen, amumi pañqawni: Uma as tūqaykahkañw, nanaptat, qa māmatsyani, pu aw taykahkañw, tutwat, qa māmatsyani. ²⁷ Pi imuy sinmuy unañwaam tunaiwyuñwa, pu puma naqsöp'iwyuñwa, pu puma pōsiy uhtaya; taq nāphisat ka puma pōsiy akw tutwani, pu naqvuy akw nanaptani, pu unañway akw māmatsyani; nen ahoy namtökyaqw nu pumuy powatani. ²⁸ Oviy uma it nanaptani: God qa-Jew-sinmuy ayo óyaniqey pumuy āawnani; noqw puma soon qa nanaptani. ²⁹ Yan pam lavayhtiqt, Jew-sinom ahpiyyaqe, nānami a'nö hihta yuaatota. ³⁰ Noqw Paul kihut nasimokahtaqtay ep sivimaqt lōq yahsañwuy añ pep qátuhqt, put aw ökiwtaqamuy sohsokmuy pās öoykañw, ³¹ Amumi God moñwtunatyayat yuaata; pu haqt Tutuyqawhqat Jesus Christ hin yuaataqat qa nānahtsopkañw tūtutuqaynaqw, qa hak put mēwanta.

Paul ROME ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, Jesus Christ tūwīkiat, it penta. God nuy wánwayhqe nuy ayata. Noqw ōviy nu put añqw lomatuawit yuaatinuma. ² Ura pay hisat pam lavay'aymuy lomatuawit añwu pay āawnaqw puma tutuveniyat añ put pēnaya. ³ Puma God Tiyat Jesus Christ Itahtutuyqawhƣay lavayta. Put Tiat sinot anwat pítuhqe David ahpiy aniwhti. ⁴ Noqw pay Qahováriwtaƣa Hikwsi pam God Tíatnihqe ōqalay'taƣat nuhtumi tuawi'ta, ispi pam mokiwuy añqw ahoy tātayhƣ'ō. ⁵ Noqw pam hapi nuy núokway akw tuaw'ayata. Noqw ōviy nu put tuñwniyat aw yankañw sopkawtaƣamuy sinmuy amumi lomatuawit yuaate', haƣawatuy tuyqawvani; noqw pep pu' itahtuptsiwniy añ hinwisni. ⁶ Noqw nu umumi piw ayatiwa; nāmahin pi Jesus Christ umuy pay nāmi wánwayi. ⁷ Nu umuy Rome epeƣ God sinomuyatuy ōqalanta. God umumi unañway'taƣe uma put sinomatniƣat ōviy umuy wánwayi. Nam pam umuy núokwat, pu kwakwhat unañwat máqani, Itahtutuyqawhƣay Jesus Christ ámuma.

Prayer of Thanksgiving

⁸ Pas nu sohsokmuy umuhpe hahlayhtima, Itanay God aw'i, Jesus Christ Itahtutuyqawhƣay añ'a. Kwakwhat pi umuhtuptsiwni tūwaƣatsit añ ahsupoƣ lomayuaatiwa. ⁹ Nu yūmosa umuñem tūviñtima. God pas nāp nuy súañqawhƣat navoti'ta. Put hapi eñem nu iunaññaqw tumalay'ma. Nu put eñem lomatuawit Tiyat yuaataƣat sinmuy āwinta. ¹⁰ Pas as okiw God pan tunatyawtaƣw nāp hisat yepehaƣtiƣw nu ƣa haƣam hinhte' umumiq pohtaniƣey ōviy nu put aw tūviñtima. ¹¹ Pas nu as umumi yórikniƣey nāwakna, nen hihta Hikwsit añqw tutuƣayhƣey umumi mātapƣ uma ōqawhtotani. ¹² It nu pañqawu: Nu umumum yantaƣw itam na'qalayani-umuhtuptsiwniy añ-nikañw pu ituptsiwniy añ'a. ¹³ Noqw pay nu umuy it navotnaniƣey nāwakna, itupkomu: Nu as piép umumiqniƣey unañwtiñwu; nikañw nu pewhaƣami pahsavo hihta akw sóontiñwu. Nu umuhpa' as hakimuy piw ayo óyaniƣey nāwakna, ayañ haƣe' ƣa-Jew-sinmuy amuhpa' hakimuy ayo óyahƣey pan'i. ¹⁴ Pi nu lomatuawit aw taviwat, aw ayatiwhƣe, ōviy nu soon ƣa sohsokmuy sinmuy put āawnani, imuy Greek-sinmuy-nikañw pu ƣa-Greek-sinmuyu, a'nō wuwni'yuñqamuy-nikañw pu piw ƣa wuwni'yuñqamuyu. ¹⁵ Noqw ōviy nu suhtaƣ'ewnihƣe kwañwtoynakañw umuy Rome epeƣ sinmuy amumi enañ lomatuawit yuaatani.

The Power of the Gospel

¹⁶ Pi nu lomatuawit Christ yuaataƣat ƣa hahmana, ispi God lavayiat ōqalanihƣe sohsokmuy tuptsiwyaƣamuy ayo óyañwu. Pam imuy Jew-sinmuy amumi mohti yuaatiwa, nit pahsat pu imuy ƣa-Jew-sinmuy amumi piwu. ¹⁷ Pi lomatuawit itamuy āawnaqw hak hin God aw súantaniƣat itam navoti'yuñwa. Hak ƣapēvewne' put aw súantañwu; piw hak tuptsiwni'kañw suan hinmañwu. Pi ura pan pey'ta: Suan hinmaƣa ƣapēvewnit akw ƣatsítuwani.

The Guilt of Mankind

¹⁸ Pi God sinmuy put ƣa kaptsi'wisƣamuy amuhpewi itsívuat ōñaƣw mahtakiwa, pu ƣaanhinwisƣamuy sohsokmuy amuhpewi. Puma hakim ƣaanhinwisƣey akw God añqw navotit pas antsanihƣat ahoy ñuy'yuñwa. ¹⁹ Puma pi put pas sūkw Godnihƣat yūmosa ōqalay'taƣat unañwpeƣ navoti'yuñwa, pi God amumi put mātaktaƣ'ō. ²⁰ Noqw nāmahin pi as pam pantaƣa ƣamātaƣpuveniƣw tūwaƣatsit hisat yukiltiƣat añƣaƣw sinom

put māmatsya, yañ himu yukiltiqat ahpiy’o; nihqe òviy kurs hin ayo naymakni’yuñwni. ²¹ Ispi as puma God tuwi’kahkañw put qa kaptsi’tota, piw qa tsúyakya; nit tuwat soq nānaphin hihta wūwanvaya. Paniqw òviy unañwaam an’e’wakw akw qatālawva. ²² Puma pas a’nō wuwni’yuñqey namiwuwantota; nīkañw pay kurs nūanhihtuniwhtoti. ²³ Nihqe puma God pas hímunihqat sutsep qátuhqat aw nānawaknaqey qe’totit, sinot pay súlawhtiñwuqat an hihta yukiwqhāt aw nāwakintivaya, pu hihtuy masay’yuñqamuy amún yukiwyuñqamuyu, pu nālōq hokay’yuñqamuyu, pu hihtuy hoyóyotinumyaqamuyu. ²⁴ Paniqw òviy God pumuy tuyoy’ewakw qatsit aw mātavi, nāp unañway tuñlayiyat añ hinwisniqat òviy’o, nānami tokoy qahihtatotaniqat aw’i. ²⁵ Ima hapi God pas antsanihqat pay wutsit enañ nāhoyñwaya; nihqe pay hihta God ahpiy yukiwqhāt aw nāwakintivayaqe eñem tumaltivaya, God sohsok hihta yukuhqat tatamtotat’a. Pam hapi sutsep tayawin-tiwaa; pay nam antaa. ²⁶ Yantaqat ahpiy pu’ God pumuy tuyoy’ewakw tuskaptunatyat aw mātavi. Oviy hikis pi momoymat tahtaqtuy amumum namitumalat qe’totit nāp nāmi qaantsaktivaya. ²⁷ Pu pay òviy piw amún tahtaqt momoymuy amumum hin tumalay’yuñqey mātatvet, pu pas nānami nuv’o’nañway akw qaunañwtalawvaya, tāqa sukw tāqat amum hihta nāmiq tumalay’tañwu, nihqe nāp tokoy ep qaanhtipuy ahpiy sivilalwa; noqw pam pantaqa pay pumuy nāp himuamu. ²⁸ Pu pay puma God navoti’yuñwniqey qa nānawaknaqw, pahsat pu God pumuy an’e’wakw wuwnit aw mātavi; noqw puma as hihta qa hintsatskaniqey hintsaktivaya, God put aw pumuy mātaviq’ō. ²⁹ Puma hihta qaantsatskiwqhāt akw ahsaliwyuñwa. Puma tokot sokoptiwisniqey tunatyawyuñwa; qalomátunatyawyuñwa; kan’ewtunatyawyuñwa; hakiy tūhototaniqey tunatyawyuñwa; unañwtuyat akw ahsaliwyuñwa; tukwyantunatyawyuñwa; nāñwuy’tunatyawyuñwa; unatwi’yuñwa; nukpantunatyawyuñwa; kolilitiwisa; ³⁰ Tūatsatotoynaya; God aw qa suh-taq’ewya; tūunañwmokintota; kwīkwivitu; hihta kwiviyuaatota; hihta qalolmat yēwalalwa; yumuy, namuy qa kaptsi’yuñwa; ³¹ Hihta qa mātsi’yuñwa; namiyukit tutkilalwa; tūqahahlayya; a’nō unañway’yuñwa; qanun’okwatu. ³² Noqw hakim pan hinwisqam hovalniwyaniqey ep òkiniqat yan God amuñem yuku. Noqw ima it navoti’kahkañw pan hinwisa, piw pan hinwisqamuy amuhpa nāhahlaynaya.

2

God's Judgment

¹ Yantaqw òviy uma hakim nuhtumiq hiñqaqwaqam kurs hin ayo nõñakiwtani; pi uma hakiy aqw hiñqaqwe’ napsiwnayañwu; pi uma nuhtumiq hiñqaqwaqam pay piw pan hinwisa. ² Noqw suyan pi God hakimuy panyuñqamuy amuñem suan hin yukuni’maqwa itam navoti’yuñwa. ³ Noqw uma hakim nuhtumiq hiñqawkahkañw pay piw amún hinwisqamu, hisat God nuhtuñem suan hin yúkunaqw, ya uma hin ayo nõñakiwtaniqey wūwantota? ⁴ Pi God umuy pas òkwatuwhqe òviy umumi qa suy’tsipti. Ya uma pay pas put paysoqlalwa? Pam umuy umuhnukusqatsiy añqw ayo lasnaniqe òviy umuy pāsi. Ya uma pay pas qa ñas’ew it aw wūwaya? ⁵ Uma umuhnukusqatsiy añqw ayo qa lasyat soq umuh’unañway owatotaqe soñawnen God itsívuyat nennem waranhtota. Noqw ason God sinmuy amuñem suan yuke’ pep pu’ pam umuy pas pavan sivin-toynani. ⁶ Pi God sinmuy sohsokmuy nānap hintsakpiyamuy an amumi ahoytani. ⁷ Ima hakim lolmat tunatyawkahkañw añ ahsupoq suan hinwisqamuy pam pumuy qatsit qaso’taqat máqani. Puma pi God añqw tayawinpit, pu kaptsi’tiwqhāt, pu qatsit tunatyawyuñwa. ⁸ Nīkañw pay hakim nennem-sa hinwist God lavaiyyat pas antsanihqat aw qa tuqayvastotat qaanhinwisq pam pumuy amumi itsívuy mahtaknani. ⁹ Sohsoyam qaanhinwisqam kānanaptani, pas pavan hihta ep okiwhinhtotini, ima Jew-sinom mohtii, pu ima qa-Jew-sinom piwu. ¹⁰ Nīkañw sohsoyam suan hinwisqam God tālayat ep yesni, kaptsi’tiwyani, kwakwhat unañway’vayani, ima Jew-sinom mohtii, pu ima

qa-Jew-sinom piwu. ¹¹ Pi God qa sinonuiña. ¹² Pi ima qa-Jew-sinom Moses tutuvoyat qa navoti'yuñwa; nikañw pay nāmahin pi tutavot qa pasiwkahkañw qaanhtote' hovalniwyani; noqw pay Jew-sinom Moses tutavoyat navoti'kahkañw qaanhtote' tutavot an yukuniwyani. ¹³ Pi Moses tutavoyat nanaptaqam qa puma God aw súanyuñwa; pi put añ hinwisqam hapi put aw súanyuñwa. ¹⁴ Pi ima qa-Jew-sinom Moses tutavoyat qa tuwi'yuñwa; nikañw nāp hin tutaptiwhqat añ mamavisya. Yanwisqey akw nāp tutavoy añ hinwisqey namtakni'yuñwa. ¹⁵ Pi pan hinmaqa unañwpeq tutavot pasiwtaqey mah-takni'ta; nihqe pam qaanhte' unañwpeq sunvoti'tañwu, pu piw súanhte' navoti'tañwu. ¹⁶ Pi Jesus Christ sinmuy qaanhintsakpiyamuy ep ason amuñem hin yúkuni, hikis pi hihta nanauyve hintsatskaqata, hisat God put enem tokiltaqat aw pítuq'ō. Nu yan sinmuy āwinta.

The Jews and the Law

¹⁷ Meh, um hapi Jew-sínonihqey pan túnwantiwa, nihqe um Moses tutavoyat navoti'taqe put aw yankañw God sivihpiyat añqw ayo yámakiwtaniqey wūwanta; pu um God tuwi'taqey kwiviyuaata. ¹⁸ Nihqe um put tunatyayat navoti'ta; pu um hihta súantaqat, pu piw qasantaqat navoti'ta, sam pi um Moses tutavoyat ahpiy put tutuqayhqe. ¹⁹ Nihqe um añ qapostalyaqamuy tsāmi'maqey pas nēnem qa nānahtsovi; qatalpuveyaqa-muy amumi talni'taqeyu; ²⁰ Añ an'e'wakw hinwisqamuy tsihkwantaqeyu; tsātsakwmuy tutuqaynaqeyu; sam pi um Moses tutavoyat ahpiy hihta pas antsanihqat navoti'ta. ²¹ Taa, noqw um ayo suk w tutuqaynaqa, ya um hinoqw qa nātutuqayna? Hak hihta qa ūuymantaniqat um nuhtumi pañqawlawhqa, ya um hinoqw hihta ūuyñwu? ²² Hak nōmaqtsit qa sokoptamantaniqat nuhtumi pañqawlawhqa, ya um hinoqw nōmaqtsit sokoptañwu? Um nāp yukiw hput aw nāwakintiw hqat pas qa hahlayhqa, ya um hinoqw pas āantsawat kīhut añqw hihta ūuyñwu? ²³ Um Moses tutavoyat ep tsómokiwtaqa, ya um hinoqw put ep qaanhte' God qa hihtatañwu? ²⁴ Pi God natñwaniat umutsviy qa-Jew-sinmuy amunawit ōvelaniwa, ōviy pi pan pey'ta. ²⁵ Pay as pi pas antsa um Moses tutavoyat an hinmaniqw pep pu' poñotkit akw tuvoyla hihkay'tani; nikañw kurs um put tutavot ep qaanhte' pep hapi pu' um qa pan tuvoylaiwtaqey antani. ²⁶ Taa, kurs hak tāqa poñotkit akw qa tuvoylaiwtaqa God tutavoyat an hinme' pam as qa poñotkiwkañw God-niqw pay pam tuvoylaiwtaqey antani. ²⁷ Nen pam hak tokoy ep qa poñotkiwkañw tutavot an hinme' uñ tuhtualni, um hak pan tuvoylaiwkañw tutavot tuwi'kañw qaanhinmaqata. ²⁸ Pi pay i' hak Jew-sino pan tihtiw hqa God-niqw qa pas antsa Jew-sino; pu hak tókoy-sa ep poñotkit akw tuvoylaiwtaqa God-niqw qa pas antsa pan tuvoylaiwta. ²⁹ Pi i' hapi hak pas unañwpeq Jew-sinonihqa hapi putniqw pas antsa Jew-sino; pu i' hak pas unañwpeq tuvoylaiwtaqa hapi putniqw pas antsa tuvoylaiwta. Hak tutavot an hinhtiniqey-sa ōviy tokoy ep tuvoylaiwte' qa pas antsa tuvoylaiwtañwu. Pi hak Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy unañwpeq tuvoylaiwñwu. Pam God ahpiy tayawniwni, qa sinmuy amuhpiy'o.

3

¹ Noqw as kurs pantaqw, hal Jew-sínoniniqw ya pam pas sen nukñwa? Hak puyaw poñotkit akw tuvoyla hihta nukñway'ta? ² Qa sūpwata. Mohti yan'i: Pumuy hapi amumi God lavayiy mātavi. ³ Noqw as kurs haqawat qa tūtuptionsiwaniqw pep hintani? Kurs puma God qa tūtuptionsiwaqw ya sen pahsat God a'nō átsani? ⁴ Qae. Pay God pas qa átsani, nāmahin pi sohsoyam a'tsatni. Pi ura yan pey'ta: Nen um hin lavayhte' súañqawhqe pan mātaktimantani; pu ūmi hiñqawqaw um put ep yumoñwalmartimantani, yan'i. ⁵ Noqw kurs itam qaanhinwise' God suan hinmaqat mahtaknaye' itam hiñqawani? Sen itam God hihta ep nāoyhqe qa súantaqat kitotani? (Nu pay sinot an lavayhti.) ⁶ Qae. Pi as pantaniqw, ya God hin sinmuy amuñem qaanhtipuyamuy ep yúkuni? ⁷ Ispi kurs nu iatsay akw God qa hihta atsātaniqat mahtaknaqw ya pam hinoqw pas piw nāt

nuy qaanhinmaqat an yukunani, suyan pi pam iatsay akw pas pavan hímunihqey mātaktini? ⁸ Yaw haqawat itamumiq nukushiñqaqwaqe itamuy sinmuy yan tutuqay-nayaqat pañqawa: Pay itam hihta qaanhintsatskaqw himu lolma put ahpiy aniwhtini. Pan tūtutuqaynayaqam qalomáyukiwyaniqw pam amuñem súanta.

No Man Is Righteous

⁹ Noqw hintani? Ya Jew-sinom qa-Jew-sinmuy amuhpenihqe pay nas'ewya? Qae. Pas qa hin'i. Pi itam pay Jew-sinmuy-nikañw, pu qa-Jew-sinmuy pumuy wihkiyaqw, kurs pay qaanhtipu pumuy sohsokmuy nāmi tuyqawi'ta. ¹⁰ Pi ura yan pey'ta: Pas qa hak súanta, qae, qa nas'ew sūkaa. ¹¹ Qa hak hihta pas antsanihqat mātsi'ta; qa hak God hepnuma. ¹² Puma sohsoyam God pōhuyat añqw lasya; sohsoyam sumiyankahkañw qa hihta apitoti; qa hak haqam lolmat hintsaki; qae, qa nas'ew sūkaa. ¹³ Tōnaam tūamit aqw hōtsit anyuñwa; leñiy akw tūunatotoyaya; lavayiam tsūtsu'tuy kelmokiyamuy anyuñwa. ¹⁴ Moayamuy añqw qalomálvayi pu unañwmoklavayi nōñanta. ¹⁵ Tuwat soq hakiy nīnayaniqey aw kaktayaya. ¹⁶ Puma hihta hovalantiwisa; sinmuy okiwsahsantiwisa. ¹⁷ Puma pasi'nañwat qa tuwi'yuñwa. ¹⁸ Puma God qa kaptsi'yuñwa. Pan pey'ta. ¹⁹ Noqw itam navoti'yuñqw God Jew-sinmuy tutavot añ hinwisniqat ōviy pumuy put maqa, qa hak kwiviyuaataniqat ōviy'o; pahsat pu sinom sopkawtaqam God ep qaanhtotiqey navoti'yuñwni. ²⁰ Paniqw hapi ōviy kurs hin hak Moses tutavoyat an hinmaqey akw God aw súantani; pi tutavo qaanhtiput hímunihqat nuhtumi mahtaknaniqe ōviy taviwa.

How God Puts Men Right

²¹ Noqw pu' hapi hak tutavot qaanhinmaqat hin God aw súantaniqat itam navoti'yuñwa. Noqw Moses God lavay'aymuyatuy amumum añwu pay put pēna. ²² Hak Jesus Christ aw tuptsiwhq God put súantaqat pañqawu. God sohsokmuy tuptsiwyaqamuy pan lalvaya. Pi itam sohsoyam sunyuñwa. ²³ Pi itam sohsoyam qaanhtotiqe God añqw tayawinpit nastatoti. ²⁴ Noqw pay itam qa sisviyat Christ Jesus atsviy qaanhtiput añqw mātaviwyaqe núokwayat ahpiy qenivo oyiwa. ²⁵ Pi God pan put eñem yukuqw pam mokqe put aw tuptsiwni'yuñqamuy qaanhtipuyamuy amuhpiy ayo yuku. Noqw God panhtiqe súanhtiqey nuhtumi mahtakna, ura pam yūpahaqaww qa its puhtsemokqe hakimuy qaanhtipuyamuy aw qa tunatyawtaqee. ²⁶ Nihqe ōviy pam Jesus Christ aw tuptsiwni'yuñqamuy qenivo óyahqe pam súanhtiqey yepahaq nuhtumi mahtakna. ²⁷ Noqw hak sen it ep kwiviyuaatani? Qa hak'i. Noqw hinhtiqw ōviy'o? Qa hak hintsakpiy ahpiy súantat qapēvewnaqw God put súantaqat pañqawh q ōviy'o. ²⁸ Noqw ōviy nu pañqawu: Pay as sino hin tutaptiwhq nāmahin qaanhinmat, qapēvewnit ahpiy God aw súanta. ²⁹ Ya pay God pas Jew-sinmuy-sa Tutuyqawhqaamu? Ya pay pam imuy qa-Jew-sinmuy piw qa Tutuyqawhqaamu? As'a. Pay pam piw qa-Jew-sinmuy Tutuyqawhqaamu. ³⁰ Ispi pam sūka Godnihqee. Pam hapi Jew-sinmuy amuñaqw qapēvewni'yuñqamuy súanyuñqat pañqawu, pu imuy qa-Jew-sinmuy amuñaqw qapēvewni'yuñqamuy pīwu. ³¹ Noqw kurs ka itam pahsat Moses tutavoyat pay qa hihkay'toynaya? As'a. Pi itam pu' pas put ōqawhtoynaya.

4

The Example of Abraham

¹ Kurs huvam Abraham, yep qatsit ep itanay aw wūwayaa. Pam hin qenivo taviwa? ² Pi kurs Abraham hintsakpiy akw qenivo taviwe' pay soon hihta ep qa tsómokiwtani. Nikañw pam qa panwat qenivo taviwe' kurs pam God aw háqe'wat kwivilvayhtini. ³ Huvupatpi tutuvenit añ hin pey'ta: Abraham God lavayiyat tuptsiwhq God put súantaqat pañqawu. ⁴ Noqw tumalay'taqat hapi aw siviw qa kuwahtipuniñwu; pam put ahsatianiñwu. ⁵ Noqw pay nāmahin pi as hak súantaniqey ōviy qa tumaltat, God aw tuptsiwe' qenivo

táviwñwu. Hak God aw tuptsiwhq pam súantaqat God pañqawñwu, nāmahin pi pam as put qa kaptsi'tañwuniq'ö. ⁶ Pam hapi hahlayhpit ep'e, ispi pam lolmat qa tumaltaqw God put súantaqat pañqawh'ö. Noqw David yan put lavayhtige ⁷ Ura pañqawu: God hakimuy nukpanayamuy amuhpiy ayo yukuqw puma hahlayhpit epya, hakimuy qaanhtipuyamuy pas sūs suhtokq'ö. ⁸ Pas hakiy aw Tutuyqawhqa qaanhtipuyat qa nono'q pam hahlayhpiy ep'e, kita. ⁹ Noqw ya pay pas poñotkit akw tuvoylaiwyuñqam-sa it hahlayhpit epyani? Sen pay put akw qa tuvoylaiwyuñqam piwu? Pi itam pañqaqwa: Abraham qapēvewnaqw God put súantaqat pañqawu. ¹⁰ Taay, noqw pam hisat put yan lavayhti? Sen poñotkiwtaqö'? sen qa poñotkiwtaqö'? Pam nāt qa poñotkiwtaq'ö. ¹¹ Noqw pam nāt qa poñotkiwkañw God aw tuptsiwhq pay pam súantaqat God pañqawu; nihqe pahsat pu pan lavayhtiqey tuawi'tanige öviy pam poñotkit akw tuvoylatiniqat put ayata. Pahsat pu Abraham sohsokmuy tuptsiwñi'yuñqamuy náamniqat God pañqawu, nāmahin pi as puma qa poñotkiwyuñq'ö; noqw pay puma piw súanyuñqat pam pañqawu. ¹² Pam piw imuy hakimuy poñotkit akw tuvoylaiwyuñqamuy náamni, nīkañw qa sohsokmuy. Pam imuy hakimuy poñotkit akw tuvoylaiwkahkañw qapēvewnit añ hinwisqamuy náamni, itanay Abraham nāt qa poñotkiwkañw hin hinmaqat pan'i.

God's Promise Received through Faith

¹³ Pi God Abraham, pu natkomuyatuy pumuy tūwaqatsit máqaniqey aw pañqawu. Pam qapēvewnañw God aw súantaqw öviy pam yan put āawna, pam tutavot an hinmaqaw qa paniqw öviy'o. ¹⁴ Noqw pay kurs ima Moses tutavoyat an hinwisqam-sa tūwaqatsit makiwyaniqw pep pu' God hihta āawnaqw paysoqtini, piw itahqapevewni paysoqtini. ¹⁵ Pi God sinmuy hin hinwisniqat tutaptaqw, pep pu' pumuy amuñem hin yúkuni; pi as tutavo qa háqamniqw soon pi as sinom tutavot añqw lasyani. ¹⁶ Pi God put aw tuptsiwñi'yuñqamuy tūwaqatsit máqaniqey amumi pañqawu, pam núokwat ahpiy put panhtiniqey nāwaknaqe öviy'o. Noqw öviy sohsoyam Abraham timat tūwaqatsit makiwyani, ima hakim Moses tutavoyat makiwyaqamu, pu ima hakim Abraham an qapēvewnit añ hinwisqam piwu. Pam hapi sohsokmuy itamuy tuptsiwñi'yuñqamuy náamu. ¹⁷ Pi ura yan pey'ta: Nu hapi un kaysiwhqamuy nanāpwatuy sinmuy náamtoynani. Noqw pam God qapēvewnaqe putniqw pay pam pumuy náamu. Pi God qayesqamuy taytoynañwu, piw himu qa háqamniqw put pay háqamniqat an lalvayñwu. ¹⁸ Noqw nāmahin pi pam hihta qatuptsiwñi'ewakw unañwvahsi'kañw God qapēvewna; nihqe öviy pam kaysiwhqamuy sinmuy náamti; ura put ahpiy qaan'ewakw hintaqam sinom aniwhtiniqat God pañqawu. ¹⁹ Noqw öviy pam pas qaöwítuptsiwa, nāmahin pi as putniqw tokoat pay qa taytaq'ö, pam tsivót-sikip súnathaqam yahsañwñi'ta; piw Sarah tiylawhqeý añ ruhpa. ²⁰ Noqw pay Sarah Abraham enem ti'vaniqat God yan put āawnaqw Abraham qapēvewnaqe qa náñeknat tuptsiwñiy ep suyhtsepñwat pas pavan öqawi'maqe God pas hihtata. ²¹ Pi pam God aw navoti'taqw pam hihta hin yuke' aw antsañwu. Noqw öviy pam put aw tuptsiwa. ²² Noqw paniqw hapi pam qapēvewnaqey ahpiy suantaqat God pañqawu. ²³ Noqw pam put súantaqat pañqawh'q pan tutuvenit añ pey'ta. Nihqe qa Abraham énem-sa pey'ta, ²⁴ Nīkañw pay itamuy hakimuy Abraham an God aw tuptsiwñi'yuñqamuy amuñem piwu. Pi pam Jesus Christ Itahtutuyqawh'qay mokiwyuñw añqw ahoy tātayna, ²⁵ Pam itahqaanhtipuy ep mokniqe taviwhq'ö. Pam mokqe itamuy qenivo óyaniqe öviy ahoy tātayi.

5

Right with God

¹ Noqw öviy itam qapēvewnayaqw Jesus Christ Itahtutuyqawh'qay itamuy God enañ namivöhikna. Noqw pan hapi itam God aw súanyuñwa. ² Pu itam qapēvewnayaqe

God núokwayat añ hinwisniqat Jesus Christ yan itamuñem yuku, nihqe itam Christ amum kaptsi'tiwyaniqey tunatyawkahkañw hahlayya. ³ Pu itam qa it-sa ep hahlayyat, Christ eñem kãnanvotyaqey ep hahlayya. Pi itam kãnanvotye' nakwhani'yuñwniqey tuwi'vayaniqey navoti'yuñwa. ⁴ Nen itam nakwhani'yuñwniqey tuwi'vaye' tukwsi-wyuñqey navoti'yuñwa. Nen itam tukwsiwyuñwe' Christ amum kaptsi'tiwyaniqey tunatyawyuñwni. ⁵ Itam yan tunatyawkahkañw qa hihta ep okiwsaniwyat itahñoyiy aw yórikyani; pi Qahováriwtaqa Hikwsi itamumi God ahpiy noiwhqa itah'unañwpeq qatu; nihqe pam God itamumi unañway'taqat itamuy pas suyan āawna. ⁶ Pi nāt itam God tunatyayat añ qa öqawi'yuñqw pu put qa kaptsi'yuñqw suhpahsat Christ itamuñem mōki. ⁷ Ispi soon ka hak hakiy súantaqat eñem mokniq'ö; nikañw pay ka hak hakiy su'pat eñem moknik suhtaq'ewni. ⁸ Noqw pi God itamumi unañway'taqey yan mahtaknaqw itamuy nāt qaanhinwisq Christ itamumñem mōki. ⁹ Nihqe Christ itamuñem mokqe itamuy qenivo oya. Noqw itam it navoti'kahkañw pam pas suyan God itsivuyat añqw itamuy ayo óyaniqat qapēvewnaya. ¹⁰ Pi itam pay nāt God tuwqamatniqw put Tiat mokqe itamuy God enañ namivöhikna; noqw soon qa tis pi öviy itam put qatsiyat ahpiy ayo nõñakiwtani. ¹¹ Nihqe itam qa it-sa ep hahlayyat, Jesus Christ Itahtutuyqawhqay añ God ep hahlayya; put hapi ahpiy itam God amum namivöhikiwya.

Adam and Christ

¹² Yanta. Ura Adam qaanhtiqw sinom sohsoyam put atsviy qaanhtoti, piw qaanhtotiqe mokiwuy akw tuyqawiwyuñwa; pi sohsoyam qaanhtotiqee. ¹³ Itam navoti'yuñqw as tutavot qa háqamniqw sinom qaanhinwisq pumuy tutavot añqw lasyaqat God qa pan pumuy pañqawu. Noqw pay God Moses ahpiy sinmuy hin hinwisniqat nāt qa tutaptaqw tūwaqatsit ep sinom pay qaanhinwisa. ¹⁴ Oviy pi puma mokiwuy aw pohtaya, sohsoyam hakim Adam añqw Moses aw pahsavo yesqamu. Puma Adam hinhtiqat qa pan qaanhtoti. Pam pi God añqw mewnit qatuqayvasta. Noqw pam sopkawtaqamuy sinmuy qeniyamuy ep wunu, it hakiy pítuniqat an'i. ¹⁵ Noqw God núokwaat Adam qaanhtipuyat qa anta. Pi Adam qaanhtiqw kaysiwhqam mokiwuy ep öki; nikañw God sinmuy ökwatuwhq kaysiwhqam kuwahtiput makiwya, Jesus Christ núokwayat ahpiy'o. ¹⁶ Noqw God kuwahtipuat Adam qaanhtipuyat qa anta. Pi Adam qaanhtiqw sinom sohsoyam so'niqat God pan amuñem yuku. Nikañw sinom kaysiwhqam qaanhtotiqw God pumuy ökwatuwhqqa qa hinwat amuñem yukut pumuy mātavi. ¹⁷ Pi ura Adam qaanhtiqw, öviy sinom so'ni. Noqw pay God itamuy ökwatuwhq Jesus Christ itamuñem sisvit itamuy qenivo oya. Noqw öviy itam yesni, pu put amum moñw'iwyuñwni. ¹⁸ Pi ura Adam hihta ep qaanhtiqw sinom sohsoyam so'niqat God amuñem yuku. Noqw pan hapi Jesus Christ hihta ep súantiqw sinom sohsoyam qenivo oyiwe' yesniqat God amuñem qenit yuku. ¹⁹ Pi Adam qa tuqayvastaqw kaysiwhqam qaanhinyuñqey pan yukiltoti; noqw pay pan hapi Jesus Christ God aw tuqayvastaqw kaysiwhqam súanhinyuñqey pan yukiltoti. ²⁰ Noqw God sinmuy hin hinwisniqat tutaptaqw pahsat pu puma pas pāpu qaanhinwisa. Noqw pay puma pas pāpu qaanhinwisq God tis pas pavan pumuy ökwatuwa. ²¹ Ura as qaanhinwisqam mokiwuy aw öki. Noqw pan hapi God hakimuy ökwatuwhqqa pumuy súanyuñqat pañqawhqqa qatsit qaso'taqat pumuy huyta, Jesus Christ Itahtutuyqawhqay ahpiy'o.

6

Dead to Sin but Alive in Christ

¹ Noqw itam hiñqaqwani? Ya sen itam yūmosa qaanhinwisni, God núokwayat pas pavan mahtaknayaniqe öviy'o? ² Pas sóoni. Pi hak mōke' qaanhtiput soon qa qe'tini. Noqw pan piw itam qa hihta ep qaanhtotini. ³ Pi itam Christ amum soa, itam hakim küyit akw tuvoylatotiqe put aw tōnalti qamu. Ya uma it qa navoti'yuñwa? ⁴ Nihqe

itam kūyit akw tuvoylatotiqe put amum so'qe āmiwya; nihqe itam put amum āmiwyaqe Nayat lolmat öqalayay akw ahoy tātayya, pūhut qatsit añ hinwisniqe öviy'o, Christ hin tātayhqat pan'i. ⁵ Pi itam put an soe' āmiwye' kurs pi hin itam piw qa put an tātayyani. ⁶ Pi itam navoti'yuñqw itahhisatqatsi put amum nahoylehtsit aw muiwa, itahtokoy qalomātuñlayiat ayo yukiwniqat öviy'o; noqw qaanhtipu pāpu itamumi qa tuyqawi'tani. ⁷ Pi mokqa qaanhtiput añqw mātaviwñwu. ⁸ Noqw itam Christ amum so'qe pay itam soon piw put amum qa yesniqey tuptsiwñ'yuñwa. ⁹ Pi itam navoti'yuñqw Christ mokiwyu añqw ahoy tātayhqe soon pāpu mokni; pi mokiwu pāpu put aw qa tuyqawi'tani. ¹⁰ Pam sūs mokqe qaanhtiput añwuta; pu pam tātayhqe God eñem qatu. ¹¹ Noqw öviy hapi uma so'qey nāmi wūwantotani, pi mokqa qaanhtiput soon qa qe'tini; nīkañw uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw tōnalte' God eñem yesni. ¹² Uma umuhtokoy súlawhtiñwuat qaanhtiput aw qa mātatveni, taq ka qaanhtipu umumi moñw'iwtaniq'ö; uma umuhtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni. ¹³ Pu uma umuhtokoy qaanhtiput qa aw noayamantani, taq ka uma put akw qaanhtiput tumaltotani. Uma qa panyuñwt God aw nānoi'yuñwñi, so'pumuy amuñaqw ahoy yesvaqey pan'i, pu umuhtokoy God aw noi'yuñwñi, suan hinwisniqe öviy'o. ¹⁴ Pi qaanhtipu soon pāpu umumi tutuyqawñi; pi itam tutavot qa aw yanyuñwt God núokwayat aw yanyuñwa.

Slaves of Righteousness

¹⁵ Noqw hintani? Ya itam pahsat pu qaanhtiput añ hinwisni, itam God núokwayat aw yanyuñqey tunatyawkahkañwo, qa tutavot aw'i? Pas sóoni. ¹⁶ Ason hak hakiy sukw tunatyayat aw tūqaytaniqey öviy aw nāmatave' pam put tūwikiatni? Ya uma it qa navoti'yuñwa? Noqw öviy kurs uma qaanqatsit añ hinwise' uma put aw tūtuwiktni, pu umuh'ahsati mokiwuni. Pu kurs uma God aw tuqayvastote' God tūwikimatni, piw súan qatsit put añqw makiwyani. ¹⁷ Nu God aw umuhpe hahlayhtima, itupkomu. Pay as ura uma hisat qaanhtiput tūwikimatu; nīkañw kwakwhat pi hak umuy lomatuawit tutuqaynaqw uma put kwusuyaqe umuh'unañwpeq put tūtuptsiwa. ¹⁸ Noqw öviy uma qaanhtiput añqw mātaviwyaqe God aw tūwiktotiqe suan hinwisa. ¹⁹ Nu hapi pay sinot tuwiyat an umumi yuaata; pi umuy māmatsyaniqw pam umuñem qatuvosi. Pay ura uma hisat umuhtokoy itséheeqatsit, pu nānañumo qaanhintsatskaniqey aw nānoi'yuñwa. Nīkañw pay uma pu' hapi umuhtokoy suan qatsit aw noi'yuñwñi, uma suan hinwisniqe öviy'o. ²⁰ Taq ura uma qaanhtiput aw tūtuwiktnihqe uma suan qatsit qa aw tunatyawyuñwa. ²¹ Taay, noqw ya uma qaanhtiput añqw hihta nukñwat tutwa? Qa hihtaa. Pi uma pu' put ep hahmanya. Pi qaanhtipu mokiwyu hihkay'ta. ²² Noqw uma hapi pu' qaanhtiput añqw mātaviwyuñqe God awwat tūwiktoti; nihqe uma put añqw súanqatsit makiwyani, pu so'ñwamiq qatsit qaso'taqat himuy'vayani. ²³ Pi mokiwu qaanhtiput ahsatiata; noqw pay qatsi qaso'taqa God kuwahtipuata, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añ'a.

7

An Illustration from Marriage

¹ Sino hihsavo qátuniqey pahsavo tutavot kaptsi'mani. Ya uma it qa navoti'yuñwa, itupkomu? Nu hapi tutavot tuwi'yuñqamuy amumi penta. ² Pi wuhti puwsuñway'taqa puwsuñway aw som'iwtañwu, puwsuñwaat hihsavo qátuniqat pahsavoo; nīkañw ason puwsuñwaat mokq pep pu' pam put añqw mātaviwñwu. Tutavot añ yan hapi pey'ta. ³ Noqw öviy kurs nāt puwsuñwaat qatuqw pam sukw amum qatupte' pam yoñaywuhti tūñwantiwñwu; nīkañw kurs pay puwsuñwaat mokq pahsat pu pam tutavotniqw put añqw mātaviwñwu; nihqe öviy pas as pi nāmahin piw hakiy amum qatupte' pay qa yoñaywuhti tūñwantiwñi. ⁴ Panta itupkomu. Noqw öviy hapi uma Christ amum so'qe tutavot añqw mātaviwyuñwa, uma Christ ámumtotiniqee, it hakiy mokiwyu añqw ahoy tātayhqat ámuma,

nihqe uma God enem tumalay'yuñwni. ⁵ Pi ura itam nāp itahtunatyay añ hinwisq tutavo itamuy mēwantaqw itam pas pāpu qaanhinwiskahkañw mokiwuy aw ökiwisa. ⁶ Noqw pu' hapi itam Christ amum so'qe tutavot itamuy ñuy'taqat añqw mātaviwyaqe Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy pūhut qatist makiwya. Ura as itam hisat tutavot añ hin pey'taqat pan God enem tumalay'wisa; nīkañw pu' hapi Qahováriwtaqa Hikwsi itamumi hin tutapti'maqat itam pan put enem tumalay'yuñwa.

Law and Sin

⁷ Noqw itam pahsat hiñqaqwani? Ya tutavo qaanhtiput súanta? Qae. Pi as tutavot qa háqamniqw nu soon qaanhtiput hímuniñqat tuwi'tani. Pi tutavot ep yan pey'ta: Um hihta qa uhhimuy qa tuñlay'tani. Pay kurs as qa pan pey'taqw nu soon tuñlayit hímuniñqat tuwi'tani. ⁸ Pi as tutavo tuñlayit hímuniñqat nuy tutuqaynaqw pahsat pu nu pas pāpu hīhihta tuñlay'ta. Pi nu as nāt tutavot qa tuwi'taqw soñawnen pi tutavo qa háqamo; noqw öviy kurs nu hin tutavot añqw lasni. ⁹ Ura nu hisat mewnit nāt qa tuwi'taqe hahlaykañw qatu; nīkañw nu put tuwi'vaqe qaanhtiniqey pas pāpu nāwaknaqe qahahlayhtiqe soñawnen mōki. ¹⁰ Pas as sinom yesniqat öviy tutavo mātaviwa; noqw pay nu put aw navotq kurs sinom put ahpiy so'ñwu. ¹¹ Pi nu tutavot tuwi'vaqe qaanhtiput ahpiy ūnatiwñqe soñawnen mōki. ¹² Noqw öviy hapi God tutavoat pas qahováriwta, pu mewni qahováriwta, súanta, pu lolma. ¹³ Ya sen tutavo lolmanihqa nuy nīna? Pas qae. Pi nu qaanhinmakañw tutavot añqw lahsi, nihqe nu tutavotniqw mokiwuy hihkay'tani. Pi tutavo qaanhtiput suhputsnaniqe taviwa, qaanhtiput pas nuhtsel'ewakw put akw mātaktiniqat öviy'o.

The Two Natures in Man

¹⁴ Pi itam navoti'yuñqw God tutavoat Hikwsit ahpiy mātaviwa; noqw pi nu nāp itunatyay añ hinmakañw qaanhtiput aw tūwikiniñwu. ¹⁵ Pi nu hintsakqey qa mātasi'ta. Pi nu hinhtiniqey nāwakne' soq qa put panhtiñwu; pu nu as hihta aw qa suhtaq'ewnikañw soq putwat hinhtiñwu. ¹⁶ Noqw öviy nu as hihta qa nāwaknakañw soq putwat hinhte' pahsat pay God tutavoyat lolmanihqat nu pañqawñwu. ¹⁷ Noqw öviy hapi pāpu nu qa nahpiy put hinhtiñwu, pi qaanhtipu inuhpe pakiwtaqw öviy nu pantsakma. ¹⁸ Pi nu navoti'taqe kurs hin pas nāp hihta lolmat hintsakni. Pay nu as hihta lolmat tumaltaniqey tunatyaltiñwu; nīkañw hin nu put lolmat hinhtiniqey qa túwañwu. ¹⁹ Pi nu as lolmat hinhtiniqey nāwaknakañw put qa panhtiñwu; pu nu hihta qalolmat as qa hinhtinikañw tuwat soq put panhtiñwu. ²⁰ Noqw öviy hapi nu hihta as qa nāwaknakañw put panhte' qa nahpiy put panhtiñwu; pi qaanhtipu inuhpe pakiwtaqw öviy nu pantsakma. ²¹ Noqw nu navoti'taqw kurs panta: Kurs nu as hihta lolmat hinhtiniqey nāwaknaqw pay kurs qalolma piw inumum yanta. ²² Pi nu as pas iunañwpeq God tutavoyat añ nāhahlayna. ²³ Nīkañw nu itokoy túwahqe pay kurs pam hihtawat nāwaknaqw iwuwñi sukwat nāwakna; noqw nu itokoy qalomátuñlayiyat aw tūwik'iwta. ²⁴⁻²⁵ Nu iunaññaqw God enem tumalay'taniqey nāwakna, nīkañw nu itokoy akw qaanhtiput enem tumalay'ta. Is ohi, okiw himu nūu! Ya sen hak itokoy tuñlayiyat mokiwuy aw nuy wīki'maqat añqw nuy ayo távini? Pas nu God aw hahlayhti, Jesus Christ nuy ayo táviq'ö.

8

Life in the Spirit

¹ Pi God itamuy Christ Jesus aw tōnawtaqamuy qa hinwat yukunani, itamuy hakimuy nāp itahtunatyay añqw lasyaqe Hikwsit tunatyayat añ hinwisqamuyu. ² Pi itam Jesus Christ aw tōnaltiye Hikwsit öqalayay aw nānoi'yuñwa, nihqe qaanhtiput öqalayay-nīkañw pu mokiwut öqalayay añqw mātaviwyaqe qatsit himuy'vaya. ³ Pi tutavo kurs hin hakiy qaanhtiput añqw ayo távini, kurs hak put suan hinmaniñq'ö. Noqw pay God pas nāp

Tiy taviq̄w pam sinmuy qaanhtotiñwuqamuy amún tokoy'va, nihqe itahqaanhtipuy ep mokqe qaanhtiput ánwuta, put pāpu itahtokoy aw qa moñw'iwaniq̄w ōviy'o. ⁴Noq̄w pahsat pu itam Hikwsit tunatyayat añ hinwisqam tutavot suan tunatyayat aw antsanyani, nāp itahtunatyay qa añ hinwiskahkañwo. ⁵Pi nāp tunatyay añ hinwisqam put-sa aw tunatyawyuñwa; pu Hikwsit tunatyayat añ hinwisqam Hikwsit tunatyayat aw tunatyawyuñwa. ⁶Nāp tunatyay añ hinwisqam mokiwuy aw ōkiwisa; noq̄w pay Hikwsit tunatyayat aw tunatyawyuñqam kwakwhat unañwat, pu qatsit tutwani. ⁷Pi nāp tunatyay añ hinwisqam God aw qa suhtaq'ewya. Puma God aw qa tuqayvastota; ōviy puma soon put tunatyayat añ hinwisni. ⁸Nihqe ōviy nāp tunatyay añ hinwisqam kurs hin God unañwveyani. ⁹Noq̄w pi uma nāp umuhtunatyay qa añ hinwist, Hikwsit tunatyayat añ hinwisa, kurs God Hikwsiat pas antsa umuh'unañway ep pakiwtaq'ō; noq̄w kurs Christ Hikwsiat hakiy ep qa pakiwtaq̄w pay hak qa put sinoatniñwu. ¹⁰Noq̄w kurs Christ hakiy ep qatuq̄w God hakiy qenivo táviñwu; noq̄w ōviy hakiy hikwsiat qátuni; noq̄w pay tokoat qaanhtiput atsviy mokpuni. ¹¹Noq̄w kurs put Hikwsiat hakiy ep qatuq̄w suyan pi pam hin Christ ahoy tātaynaqey pan piw kurs hin hakiy tokoyat mokñwuqat ahoy qa tātaynani, Hikwsiy hakiy ep qátuhqat ahpiy'o. ¹²Noq̄w ōviy'o itupkomu, itam yahpiy haqahpiy nāp itahtunatyay aw qa tūtuwiktu; nihqe ōviy itam itahtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni. ¹³Taq hak nāp tunatyay añ hinmaqa mokni; nikañw hak Hikwsit añ nāp tunatyay ayo yuke' qátuni. ¹⁴Pi hihsa'nihqam God Hikwsiyat akw tsāmiwyaqam hapi God tímatu. ¹⁵Pi itam God Hikwsiyat makiwyaq̄e God timatniwhtoti. Itam qa tūtuwiktniwhtoti. Ura as itam God pas pavan mamqasya, nikañw itam pu' qa pan put mamqasya, nikañw Hikwsit añ itam Abba, Itanaa, yan God aw hiñqawwisa. ¹⁶Pi God Hikwsiat itah'unañwpeq itam God timatnihqat itamuy āawna. ¹⁷Noq̄w kurs itam God timatnen, itam Christ amum sohsok hihta himuy'vayani, God sohsok hihta itamuy máqaq'ō. Kurs itam Christ amum hihta añ kānanvotye' piw put amum kaptsi'tiwyani.

The Future Glory

¹⁸Pi hisat aw pituq̄w, itam Christ amum kaptsi'tiwyani. Noq̄w nu it aw wūwaq̄e hihta ep kānavotqey pay qahihtata. ¹⁹Pi yañ sohsok himu yukiwyuñqa kwañwtoynayahkañw God tímuyatuy mātaktotiniqat ōviy maqaptsi'yuñwa. ²⁰Pi yañ himu yukiwyuñqa qa nahpiy nukwsiwhti, pi God ahpiy'o; noq̄w pay pam put pasiwnaniqey tunatyawta. ²¹Pi yañ himu yukiwyuñqa súlawhtotiñwu; nikañw ason God timat qatsit qaso'taqat pas suyan himuy'vayani. Noq̄w pahsat pu yañ himu yukiwyuñqa pumuy amumum alōntote' pāpu qa súlawhtotini. ²²Pi itam navoti'yuñq̄w yañ himu yukiwyuñqam sumiyankañw pew pahsavo soñawnen tiylawhqe eykitaqat anta. ²³Noq̄w itam nuhtum itah'unañwpeq eykikahkañw hisat itam God tímatnihqey mātaktotiniqey maqaptsi'wisa, pep pu' itahtoko alōntotini. Pi God itamuñem pan yúkuhqey mahtaknaniq̄e ōviy itamumi Qahováriwtaqat Hikwsit noa. ²⁴Pi itam pan tunatyawkahkañw ayo nōña; noq̄w hak hihta tuwe' pāpu qa put ōviy maqaptsi'tañwu; ispi hak hihta pay tuwe' ya hinoq̄w nāto piw put ōviy maqaptsi'tañwu? ²⁵Nikañw itam hihta qa tuway'kahkañw maqaptsi'yuñwa; itam pas suyan alōntotiniqey navoti'yuñq̄e qa ōnawkahkañw pay ōviy maqaptsi'yuñwu. ²⁶Pu pan hapi ōviy pay piw i' Hikwsi itamuy hihta añ qa pasiwyuñqat ep itamumi unañwtavi'ta; pi itam as hin hihta ōviy tūviñlalwaniqey qa tuwi'yuñwa; noq̄w itam kurs hin lavayhtotinihkañw itah'unañwpeq eykitaq̄w Qahováriwtaqa Hikwsi pas nāp itamuñem God aw okiwhtima. ²⁷Noq̄w God u'nāñwat añ purimaqa Hikwsit wuwniyat navoti'ta, ispi pam God tunatyayat an put sinomuyatuy amuñem okiwhtima. ²⁸Noq̄w itam navoti'yuñq̄w God sinomuy amuñem sohsok hihta lolmat tumalay'ta, ima hakim put tunatyayat ahpiy wánwayniwyaq̄e put aw unañway'yuñqamuy pumuy amuñem'i. ²⁹Noq̄w God sohsokmuy sinomuy amumi añwu pay navoti'taq̄e pumuy namorsta, nihqe puma put Tiyat hin

son'iwHQat an yukiltotiniqat amuñem yuku; noqw Christ kaysiwHQamuy nānatupkomuy amuñaqw mohpeq'a. ³⁰ Pu pam hakimuy añwu pay namorstaje pumuy wānwayi, pu hakimuy wānwayhqe pumuy qenivo oya, pu pam pumuy qenivo óyahqe puma put Tiyat amum kaptsi'tiwyaniqat tunatyawta.

God's Love in Christ Jesus

³¹ Noqw itam it ep hiñqawani? Kurs God itamuy paañwantaniqw hak sen itamuy añwuy'tani? Kurs hak'i. ³² Pi God Tiy qa kahkawnat sohsokmuy itamuñem put mokniqat õviy añqw tavi. Nihqe panhtiqe suyan pi pam sohsok hihta itamuy paysoq huytani. ³³ Ya hak sen God namorayamuyatuy amumiq hihta tutupni? Pi God pumuy qaanhtipuyamuy ayo yuku. ³⁴ Ya hak sen itamuñem qalomáyukuni? Sen Christ Jesus panhtini? Pi pam itamuñem mōki, piw mokiwuy añqw ahoy tātayhqe God putvaqe qatu; pam pep itamuñem lavayi'ma. ³⁵ Christ itamumi unañway'taqw ya sen hak put añqw itamuy tsikani? Pas kurs hak'i. Itam ka kānanvotpit akw sóon'iwyuñwni, okiwsaniwyani, tsõñsoiwyuñwni, yuwsit ñastayani; hihta nuhtsel'ewakw añ kuyyuñwni, sipwuvahpit akw qõyaniwyani. Nikañw itam it añ kuhkuyve' Christ añqw qa ayo tsikaniwyani. ³⁶ Pi ura yan pey'ta: Pi itam uhsinomnihqe õviy tāwanawit qõyaniwya; itam púmuyniqw kanelmuy qõyaniwyaqamuy amunyuñwa. ³⁷ Itam kānanvotpit añ kuhkuyve' qa unañwsoe' hahlayyani, Jesus Christ itamumi unañway'taqat navoti'kahkañwo. ³⁸ Pi nu pas nātuptsiwnaqw soon himu God añqw itamuy ayo tsikani, sen mokiwu, sen qatsi, sen õveqatsit añqw hoñvia'yatu, sen mohpeqyaqamu, sen õqalat pasiwyuñqamu, sen himu pu' yañ hinyuñqa, sen himu nātoniqa, ³⁹ Sen õveqatsit ep yesqamu, sen maskiñaqw hoñvia'yatu. Pi God Jesus Christ ItahtutuyqawhQay añ itamumi unañway'ta, noqw õviy soon himu yukiwhqa put añqw itamuy ayo tsikani.

9

God and His Chosen People

¹ Christ nuy pas súañqawhQat inumi navoti'ta, pu Qahováriwtaqa Hikwsi nuy qa atsálawhQat iunañwpeq yan nuy āwinta. ² Pas nu a'ñõ putuiwkañw sutsep isinomuy amuñem iunañwpeq qahahlayi. ³ Pay pi as nu tatam isinomuy, pu inuhpivituy amuñem Christ añqw tūviwtanikañwo. ⁴ Puma hapi Israel-timatu; puma hapi God timkiwamatu, pu put lolma tālaat as amumum yanta; pu God pumuy amumi hīhihta pasiwna; pu pumuy amuhpiy sinmuy hin hinwisniqat tutapta; pu puma hapi hakim hin God eñem tumaltotaniqat tuwi'yuñwa; pu pumuy amuñem hīhihta lolmat hintsakniqey āawna. ⁵ Pu hakim pavansinom pumuy námatu; pu Israel-sinmuy amuhpiy Christ tokot añ pitu; pam hapi sohsokmuy amupyevenihqe mohpeqniHqa. Pam hapi God sutsep tayawintiwa. Nam yantani. ⁶ Nikañw suhpan pay God lavayiat qa aniwhtiqat qa panta; pi qa sohsoyam Israel ahpiy nõñakqam God timatu. ⁷ Pu God qa sohokmuy Abraham tímuyatuy namorsta; pi ura pañqawu: Ason hapi Isaac timat Abraham timat tūñwantiwyani. ⁸ It hapi nu pañqawu: Ima tokot-sa ahpiy aniwhtiqam qa puma God tímatu; pi God awiniyat ahpiy aniwhtiqam hapi tímatnihqey pan pohtoylaniwyuñwa. ⁹ Yan ura God Abraham aw lavayhti: Yahsañwuy yañqe qalawmaqwu nu pítuni; noqw Sarah pay tiyohyat ti'tani. ¹⁰ Pu qa panis-sa panta: ura Rebecca hakiy itanay Isaac eñem sūs nõ'yilti, ¹¹⁻¹² Noqw ura tsāyom nāt qa tihtiwhqe hihta lolmat, piw qalolmat qa haqam hinhtiqw Rebecat aw yan lavayhtiwa: Wūyoqwa hapi tsākwwat eñem tumalay'tani, kita. Pi God hin tunatyawtaqey pan hakiy namorstañwu, hakiy hintsakpiyat qa ahpiynit, pas nāp tunatyay ahpiy'o. ¹³ Pi ura yan pey'ta: Nu añqaww Jacob aw unañway'kañw Esau nu aw qa suhtaQ'ewa, yan'i. ¹⁴ Noqw ya sen itam God hihta ep qa súantsakqat pañqawani? Qae. ¹⁵ Oviy pi ura pam Moses aw pañqawu: Nu hakiy õkwatuwnik put õkwatuwmantani; pu hakiy aw

unañwtapnik put aw nu unañwtapmantani, kita. ¹⁶ Noqw òviy qa hak pas nāp tunatyay ahpiy namorstiwnwu, sen òqalay ahpiy'ò; pas hapi God hakiy òkwatuwhq pantañwu. ¹⁷ Oviy pi God tutuvenit añ Pharoah aw pañqawu: Pi nu yaniqw uñ wuñwna, nu uhpe iòqalay mātaktaniqe òviy'ò, nen inatñwaniy tūwaqatsit añ ahsupoq tunvotnani. ¹⁸ Noqw òviy hapi pam hakiy òkwatuwnik òkwatuwnwu, pu hakiy a'nò unañwtoynanik pantsañwu.

God's Wrath and Mercy

¹⁹ Noqw ka hak soon inumi qa pañqawni: Noqw hinoqw pam nāt piw hakiy aqw hiñqawlawñwu? Ya hak haqam put tunatyayat aw rohomtiniqey aw òqala? ²⁰ Qa panta, tāqa; ya um haknihqe òviy God aw kolilita? Ya sen haqam himu yukiwtaqa put yúkuhqat aw pañqawni: Ya um hinoqw nuy yanhaqam yuku, kítani? ²¹ Ya tsaqavotlawhqa tsòqat aw qa tuyqawi'tañwu? Ya sen pam sukw tsòqat añqw hihta nukñwat yúkukañw pu pay piw put añqw hihta hin'ewakw yúkuniqey aw qa òqala? ²² Pi haqawat sivuskwit an nawus hovalniwyani. Noqw pay God pumuy amumi wuhko maqaptsi'ta. Nikañw ason pam pumuy hovalanik itsívuy mahtaknani, pu òqalayu. ²³ Nikañw pam hakimuy Chrsit amum kaptsi'tiwyaniqat òviy añwu pay pumuy namorsta. Pam namorayamuy amumi núokway, pu pas hímunihqey mahtaknani, ²⁴ Itamumii, itam put ahpiy wánwayniwyaqamuy amumii, Jew-sinmuy amumii, pu qa-Jew-sinmuy amumi piwu. ²⁵ Suyan pi pam qa-Jew-sinmuy enañ wánwayi; òviy pi Oseet tutuveniyat añ yan pey'ta: Nu hakimuy qa isinomuy amumi pañqawni: Uma hapi isinomu, amumi kítani; piw nu sinmuy amumi qa unañway'taqey amumi pañqawni: Nu umumi pas unañway'ta, kítani. ²⁶ Piw yan'i: Ura pam haqam puma qa sínomnihqat amumi pañqawhqa pay pep piw puma God qátuhqat tímatnihqat yan amumi lavayhtiwni. ²⁷ Noqw Esaias pi pas tsa'lawhqe Israel sinmuy lavayhtiqe pañqawu: Nāmahin pi as Israel timat pātuwaqatsit qalavaqe pisat an qaan'ewakw hintaqw pay hapi híkiyom-sa ayo nõnakni. ²⁸ Pi Tutuyqawhqa tūwaqatsit ep sinmuy amuñem pay yuku. Ason hisat aw pituqw pam suan yuke' supsiwnani. ²⁹ Pu ura pi Esaias pay mohti pañqawu: Pas as qaan'ewakw hintaqamuy amumi Tutuyqawhqa itamuñem qa poshumtaqw soon itam Sodom ep sinmuy qa amún súlawhtini, pu Gomorraht ep sinmuy amún hovalniwyani.

Israel and the Gospel

³⁰ Taa, noqw itam it ep hiñqaqwani? Ima qa-Jew-sinom suan hinyuñwniqey añ qa ò'qalyaqw God pumuy suan hinyuñwniqat pan amuñem yuku, puma qapēvewnayaqw òviy'ò. ³¹ Noqw pay Israel-sinom God tutavoyat ahpiy suan hinyuñwniqey añ ò'qalyaqam tutavot añ qa kuhkuyva. ³² Noqw ya hinoq'ò? Puma pi tuptsiwnit qa ahpiy put añ ò'qalya, púmuyniqw hak God tutavoyat hintsakpiyat ahpiy put túwañwuniq'ò. Soñawnen pi puma owat ep múnukya. ³³ Pi ura pan pey'ta: Meh, nu hapi Sion ep owat távini. Sinom put ep wíwakya' múnukyani; nikañw put aw tuptsiwhqa pas soon hamanhtini. (I' owa Christ tuawi'ta.)

10

¹ Itupkomu, pas pay okiw Israel-sinom ayo nõnakniqat nu amuñem iunaññaqw nāwakinma, pu amuñem God aw tūviñtima. ² Pi nu amumi navoti'taqw puma God eñem qanātusi'yuñwa; nikañw qa suan navoti'yuñwa. ³⁻⁴ Pi hak Christ aw tuptsiwhq Christ hakiy qenivo tave' tutavot añqw hakiy mātapñwu. Yan hapi hak God aw súantañwu. Noqw pay puma it qa navoti'yuñqe Moses tutavoyat añ hinwisniqey akw God unañwveyaniqey añ ò'qalya, nihqe Christ pòhuyat añ hinwisniqey qa nānawakna.

Salvation Is for All

⁵ Noqw hak tutavotniqw hin qenive wúnuhqat Moses pas nāp yan lavayhti: Hak tutavot an suan hinmaqa put akw qatsit túwani, kita. ⁶ Noqw lavayi

hakimuy qapēvewnayaqamuy, qenivo oyiwyaqamuy amumi yanwat lalvaya: Uma qa umuh'unanwpeq yan lavayhtotini: Ya sen hak ōnaqw Christ hawnaniqe ōveqatsit aw wupni? ⁷ Piw qa yan'i: Ya sen hak Christ so'pumuy amunaqw ahoy tātaynaniqe atkamiqhaqami a'nō hōtsit aqw pākini? ⁸ Noqw pay tutuvenit añ yan pey'ta: God lavaiyat umuy āawnaya, noqw pam umuhmoamiq pakiwta, piw umuh'unanway aqw'a, yan'i. Noqw as sinom lavayit aw tuptsiwyaniqat ōviy itam piw yanwat lavayta: ⁹ Ason um Jesus God ahpiy mokiwuy añqw ahoy tātayhqat pas uh'unanwpeq tuptsiwe' piw pam hapi Tutuyqawhqanihqat pañqawe' um ayo yámakiwtani. ¹⁰ Pi sino unanwpeq tuptsiwe' qenivo yámakiwtani, pu Jesus Tutuyqawhqalawe' ayo yámakiwtani. ¹¹ Pi tutuveni ura pañqawu: Aw tuptsiwhqa soon hamanhtini, kita. ¹² Pi Jew-sino, pu Greek-sino qa haqam alōnōt hinta; pi i' hak sohsokmuy amumi Tutuyqawhqa sohsokmuy put aw tatqa'nanwyaqamuy amumi qaōwíunanwtavi'ta. ¹³ Pi Tutuyqawhqat aw taqa'nanwtiqa ayo yámakmantani. ¹⁴ Noqw ya sinom Christ aw qa tūtuptsiwe' hin put aw taqa'nanwtotini? Pu ya puma qa nanapte' hin put aw tūtuptsiwani? Pu qa hak pumuy amumi yuaataqw ya puma hin nanaptani? ¹⁵ Noqw hak qa ayatiwe' hin yuaatani? Pi ura yan pey'ta: Hakim kwakwhat yēsiwhqat tūawvayaqam pas hahlayhpit epya, hakim lomatuawit kwusivayaqamu. ¹⁶ Noqw pi Jew-sinom qa sohsoyam lomatuawit kwusuya. Oviy pi Esaias pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hak itahtuawiy tuptsiwa? ¹⁷ Pi hak God lavaiyat yuaataqw sinom nanaptañwu; noqw puma nanapte' haqawat tūtuptsiwani. ¹⁸ Nikañw nu pañqawni: Ya sen puma qa nanapta? As'a. Pi tūawi ahsupoq tūwaqatsit añ tuyqawva, pu lavayi tūwaqalvoqhaqami nanaptiwa. ¹⁹ Noqw pi nu pañqawni: Noqw ya Israel-sinom qa nanapta? As'a. Ura Moses mohti pañqawu: Nu hakimuy qa sūpwatuy sinmuy amuhpiy umuy unanwmoknani; pu nu pay añ hihtuy an'e'wakwmuy sinmuy akw umuy itsívutoynani. ²⁰ Noqw Esaias pas qa tuhtuskañw God eñem yuaataqe pañqawu: Hakim añwu pay nuy qa hepnumyaqam nuy tutwa; pu hakim nuy qa tūviñlalwaqw nu pumuy amumi namtakna. ²¹ Nikañw pam Israel-sinmuy lavayhtiye pañqawu: Hakim ilavaiy qaanhinwisqamuy, pu ahoy kolilitotaqamuy nu pumuy amumi tēvep māvuyawkañw wánwaylawu.

11

God's Mercy on Israel

¹ Noqw turs nu pañqawni: Noqw ya God sinomuy ayo yuku? Qae. Oviy pi nu Israel-sino, Abraham natkoata, Benjamin ahpiyvi. ² God añwu pay sinomuy tuway'taqey qa ayo yuku. Ya tutuvenit Elias hin lavayhtiqtat uma qa navoti'yunwa? Ura pam Israel-sinmuy ōvelaqe God aw yan lavayhti: ³ Tutuyqawhqa, puma uhlayay'aymuy qōqya, pu uhhom'oyvihkay sakwítota, noqw nu nāla akwsiñqw puma nuy nīnayaniqey anyunwa, kita. ⁴ Noqw yavul God put aw hin lavayhti? Pay nu tsañe'sikip sōmorit pahsa'nihqamuy sinmuy Baal may akw yukihwput aw qa naokiwlalwaqamuy nēñem waranta, ura kita. ⁵ Noqw ōviy hapi pay nāt piw pu' haqawat núokwat ahpiy namorsti-wyaqam akwsiñwiwyunwa. ⁶ Noqw hak God núokwayat ahpiy namorstiwe' pay hapi pāpu qa nāp hintsakpiy ahpiyni; pi as qa pantaniqw núokwa pay pāpu qa núokwani. Pu kurs pam hintsakpiy akw God ahpiy namorstiwe' pay hapi pāpu qa núokwat ahpiyni; pi as qa pantaniqw hintsakpi pay pāpu qa hintsakpini. ⁷ Noqw ya hintani? Israel-sinom hapi hihta hepnumyaqey qa tutwa; noqw pay namorstiwyayam put tutwa; noqw pu pētū owa'nanwtoti. ⁸ Ura hin pey'taqat pan'i: God soñawnen pumuy tokna, noqw ōviy puma kurs hihta aw yórikyani, piw kurs hin nanaptani, pew pahsavoo. ⁹ Pu David ura pañqawu: Pay nam hahlayhpam amumi wivosit, pu huhuwhpit, pu tsaqamit anhtini; nam pam pumuy qaanhtipuyamuy ep amumi ahoytani. ¹⁰ Pay nam unanwaam qatālawvaa; noqw puma hihta qa māmatsyani; nen hakiy hihta putut ikwiwtaqat pan sutsep moto'numyani.

¹¹ Noq̄w turs nu pañqawni: Noq̄w ya puma s̄s múnukyaniqe òviy wíwakya? Qae. Pi pumuy múnukyaq̄w pantaq̄at ahpiy God qa-Jew-sinmuy ayo òoyhtiva, pumuy unañwtuyvayaniq̄at òviy'ò. ¹² Pi pumuy múnukyaq̄w sinom put ahpiy k̄ahaktoti; noq̄w pumuy áñwutiwyaq̄w qa-Jew-sinom òqawhtota. Noq̄w kurs pantaniq̄w hintani, God pumuy òmahtaq'ò? Sinom tis pas pavan qaòwíhinyuñwni.

The Salvation of the Gentiles

¹³ Nu umuy qa-Jew-sinmuy umumi penta, pi nu qa-Jew-sinmuy amumi ayatiwhqe òviy'ò. ¹⁴ Nihqe okiw as nu n̄p hintaq̄at akw n̄p isinomuy unañwmoknaniqe òviy nu qa n̄tusita iayaway pas pavan mahtaknaniqee, nen nu p̄tuy ayo óyani. ¹⁵ Ispi suyan God hihsavo pumuy ayo yukukañw pu qa-Jew-sinmuy amuñaq̄w put aw tuptsiwni'yuñqamuy amumi p̄hi. Noq̄w kurs as pantaniq̄w ya pumuy ahoy òmahtiwaniq̄w hintani? Pay hapi sinom so'pumuy amuñaq̄w ahoy yesvani. ¹⁶ Pi kurs hak hihsak n̄vay añq̄w God aw noaq̄w pahsat pay hapi sohsoy n̄siwhqa put himuata; pu kurs himutsokit ñaat pas hímuniq̄w pay hapi nantaq̄at piw pas hímuniñwu. ¹⁷ Pi Jew-sinom ùyiwtaq̄at olive-tsokit anyuñwa; noq̄w uma qa-Jew-sinom nan̄p unañw kuytaq̄at olive-tsokit nantaq̄ayat anyuñq̄w God ùyiwtaq̄at olive-tsokit nantaq̄ayat ayo túkuhq̄e pumuy qeniyamuy ep umuy kwihpa; noq̄w uma nantaq̄ayat amum olive-tsokit nukñwat p̄alayay tsōnantota. ¹⁸ Nihqe òviy uma nantaq̄ayat amuhpenihqe qa pas hihtunihqey anyuñwni. Nikañw kurs uma pan w̄wantote' uma tunatyaltotini, qa uma hapi ñayat taytoynaya, pi ñaat umuy taytoyna. ¹⁹ Noq̄w ka uma soon qa pañqawni: God itamuy kwihpaniqe òviy nantaq̄at ayo tutkita, kitotani. ²⁰ Panta. Puma qa t̄tuptsiwaq̄w òviy pam pumuy ayo tutkita; noq̄w uma pi tuptsiwni'kahkañw hōñi. Oviy uma qa k̄awuwantotat tunatyaltotini. ²¹ Susmataq̄pi God nantaq̄at ayo qa oya. Noq̄w kurs uma qa t̄tuptsiwaq̄w pan piw pam soon umuy ayo óyani. ²² Meh, kurs uma añ w̄wantotani, God p̄tuy amumi kwakwaha, pu p̄tuy qa ókwatuwa; pam tuptsiwnit añq̄w lasyaq̄amuy qa òkwatuwa; nikañw umumiwat kwakwaha, kurs uma tuptsiwni'kahkañw hinwise' put unañwveyaniq'ò; taq̄ uma qa panwise' pay uma soon qa piw ayo tutkitiwyani. ²³ Pu òviy piw puma kurs qatuptsiwniy añ p̄pu qa hinwise' pay soon piw aw qa kwihpiwyani; pi God pumuy ahoy kwihpaniqey tuwi'ta. ²⁴ Pi God nan̄p unañw kuytaq̄at olive-tsokit añq̄w umuy túkuhq̄e it pas ùyiwhtat olive-tsokit aw umuy kwihpa. (Pay as pi sinom qa panwat hintsatskañwu.) Nihqe kurs puma qatuptsiwniy añ p̄pu qa hinwisq̄ pam pas pavan pumuy piw n̄p olive-tsokit aw ahoy kwihpani.

God's Mercy on All

²⁵ Noq̄w òviy'ò itupkomu, nu umuy it hihta tupkiwtañwuq̄at navoti'yuñwniqat n̄awakna, taq̄ n̄p hisat sen uma pas pavan wuwni'yuñqey pan n̄atsokanayani. Pay Israel-sinom haqami yantaq̄am unañwpeq qat̄alawnaya, hisat qa-Jew-sinmuy amuñaq̄w sohsoyam namorstiwayaq̄am pay Jesus aw t̄naltiniqat pahsavoo. ²⁶ Noq̄w pahsat pu Israel-sinom sohsoyam ayo n̄ñakni, pi pan pey'ta: Ason hak sinmuy ayo Oyaniqa Sion añq̄w wunuptuni, nen Jacob tímuyatuy qakaptsiunañwayamuy alōñtani. ²⁷ Hisat nu pumuy qaanhtipuyamuy ayo yukuq̄w pep pu' puma nanaptani pan nu amumi pasiwni'taqata. ²⁸ Pi umuy lomatuawit kwusuyaq̄w God pumuy tuwq̄amuy pan pohtoylanta; nikañw pam wu'yamuyatuy namorstaqey tunatyawkañw pumuy tímuyatuy amumi unañway'ta. ²⁹ Pi God hakiy hihta maq̄e' pu sen hakiy wánwaye' pas qa ahoy alōntañwu. ³⁰ Pay ura uma hisat hin God qa kaptsi'yuñq̄w pan puma pu' hapi put qa kaptsi'yuñwa; noq̄w uma put pantaq̄at ahpiy òkwatuwiwya. ³¹ Noq̄w pay òviy hapi pan piw ima qa kaptsi'yuñq̄e puma umumum God núokwayat makiwyani. ³² Pi God qakaptsiunañwat aw sinmuy sohsokmuy m̄atavi, sohsokmuy òkwatuwniqey tunatyawkañwo.

Praise to God

³³ Istáthihi God hihta añ suan wuwniat, pu navotiat qa haqami öwihinta! Kurs pi hin put navotiyat wihki'ta, piw tuwiyat mätsi'ta! ³⁴ Ispi puyaw hak haqam Tutuyqawhqat wuwniyat mätsi'ta? Hal ya hak put wuwan'ayaata? ³⁵ Hal ya hak put mohti hihta maqaqw pam put aw ep ahoytani? ³⁶ Pi pam hapi sohsok hihta yúkuhqe poniniytoyni'ta, pu put akw pas hímunihqey namtakni'ta. Nam pam sutsep tayawintiwaa. Nam antaa.

12

Life in God's Service

¹ Oviy'o itupkomu, nu umumi okiwhinqawni: Uma God núokwayat u'ni'kahkañw hom'oyvihkat an soñawnen nāo'ye', umuhtokoy taytaqat God aw noayani. Yan uma put eñem sūpwaiyuñwe', put unañwveyani. Yan hapi uma umuh'unañwpeq put eñem tumalay'yuñwni. ² Piw uma yep qatsit tunatyayat qa añ hinwist puhutunatyay'kahkañw alönöt qatsit himuy'yuñqey pan hinwisni. Nen uma God tunatyaat hímunihqat navoti'yuñwni. Put tunatyaat lolma, súanta, piw pasiwta. ³ Pi nu God núokwayat makiwhqey sohsokmuy umumi pañqawni: Pay qa hak pas hímunihqey namiwuwantamantani; nikañw hak hin God añqw öqalat makiwhqey pan nāmi pās wūwamantani. ⁴ Pi hakiy tokoat qötöy'kañw, may'kañw, piw kuhkuy'tañwu; noqw qötöat nāp tumalay'ta; pu maat nāp tumalay'ta, pu kuk'at piw nāp tumalay'ta. ⁵ Pan hapi itam as kaysiwhkahkañw Christ tokoyat anyuñwa, piw nāvaañwantota. ⁶ God hapi núokway ahpiy itamuy nanāp öqalhuyta. Noqw öviy itam nanāp put akw moñwvasyani. Hak God eñem yuaataniqey tuwi'te' hin qapēvewnaqey pan yuaatani. ⁷ Hak sinmuy paañwaniqey tuwi'te' put hintsakmantani; hak sinmuy tutuqaynaniqey tuwi'te' tūtutuqaynamantani. ⁸ Pu tūökwhantaniqey tuwi'te' tūökwhantani; pu hihta kuwaiwtaniqa piw su'qawkañw pantsakni; pu nuhtumi moñw'iwtaqa piw tunatyawkañw moñw'iwtani; pu hihta ep hakiy ökwatuwhqa piw hahlaykañw panhtimantani. ⁹ Pu uma qa suovaam nānami unañway'yuñwni; uma hihta qalolmat aw qa suhtaq'ewyani; uma lolmat aw hūrs tsöpölöwyuñwni. ¹⁰ Uma nāvāsiani; nānatupkomuy pan nānami unañway'yuñwni; hak ayo sukwat tsokanamantani; nit qa nāp nātsotskanani. ¹¹ Qaöönakahkañw hihta hintsatskani; su'qawkahkañw Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñwni. ¹² Uma Christ amum kaptsi'tiwyaniqey aw tunatyawkahkañw hahlayyani; kānanvotyayey añ nakwhani'yuñwni; yūmosa uma nāwakinwisni. ¹³ God sinomat hihta haqni'yuñqw pumuy uma añ paañwayamantani. Hak kiy ep sinmuy pās öoymantani. ¹⁴ Umuy okiwsahsanyaqamuy uma amuñem lolmat tūviñtotamantani. Uma nuhtumi pās kwakwhat yuaatotamantani, nen amumiq qa hiñqawamantani. ¹⁵ Uma hihta ep hahlayhtotiqamuy amumum hahlayhtotimantani; tsaykitaqamuy amumum piw tsaykitamantani. ¹⁶ Uma sun'unañwat hinwisni; qa kwivi'nañway'yuñwt añ ókiwyaqamuy amumi unañwtavi'yuñwni. Uma pas pavan wuwni'yuñqey qa pan umuhkwivi'nañway hinyuñwni. ¹⁷ Hakiy umuhpewi qalomáhinhtiqw qa aw ahoy nāooyyamantani. Sohsokmuy sinmuy amutpik uma suan hinwisni. ¹⁸ Kurs pay hin pasiwtaniqw uma añ hin kuyyuñwe' pan sohsokmuy sinmuy amumum pās yesni. ¹⁹ Aw iunañwamu, uma hihta ep qa nāooyyamantani, pay uma God itsivuyat qenitoynayamantani; pi pan pey'ta: Ason nu hapi hakiy eñem nāoyni, ason nu hihta ep hakiy aw ahoytamantani, kita Tutuyqawhqa. ²⁰ Paniqw öviy kurs uhtuwqa tsönmokiwtaqw um nopnani, pānaqmokiwtaqw um hikwani; pan pam hamanhtini. Um panhte' soñawnen put qötömi tövut pánalani. ²¹ Uma hihta qalolmat akw qa áñwutiwyat, lolmat akw uma qalolmat áñwuy'yuñwmantani.

13

Duties toward the State Authorities

¹ Uma sohsoyam añ momñwituy amumi tūqaykahkañw yesni; taq qa haqam hak öqalat pasiwtaqa qa God añqw put makiwa. Pi sohsoy moñwqeçni God ahpiy pasiwyuñwa. ² Paniqw öviy moñwit aw rohomnumqa God yukiyat aw rohomnumñwu; noqw rohomnumyaqam nankiwakw pantsatska. ³ Pi lomahinwisqam añ momñwituy qa mamqasyañwu, qalomáhinwisqam pi pumuy mamqasya. Noqw ya um hinoqw nāt moñw'iwyuñqamuy mamqasni? Um lomahinme' put ahpiy tayawniwni. ⁴ Pi pam God añqw uñem lolmat öviy tumal'aya. Nikañw kurs um hihta qaantsake' pay um maqas'iwatani; taq pam qa paysoq tunipi'ta. Taq pam God eñem hakiy qalomáhintsakqat aw nāoyniqey ep wunu. ⁵ Paniqw öviy uma soon aw qa tūqayyuñwi, nen uma itsívuyat añqw ayo nõñakiwtani, piw umuh'unañwa pasiwyuñwi. ⁶ Pi yantaqw öviy uma hihta añ momñwituy amumi siviwisni; pi puma God tumal'aymat it yantaqat yūmosa tumalay'yuñwa. ⁷ Paniqw öviy uma añ sohsokmuy hakimuy amumi put öoyyani; hakiy moñwit eñem sivat ömalawhqat aw pammantani; pu pay hihhihta añ sivat ömalawhqat aw pammantani; hakiy kaptsiwtaniqat kaptsi'yuñwmantani; pu hakiy tayawniwniqat uma tayawnayamantani.

Duties toward One Another

⁸ Uma qa hakiy aw hihta pöiwyuñwni, hal pay nānami unañway'yuñwniqey-saa, pi nuhtumi unañway'taqa hapi God tutavoyat anmañwu. ⁹ Pi yanta: Um nõmaqtsit qa sokoplawni, um hakiy qa nīnani, um hihta qa ūuyuni, um hakiy hihta qa atsátoynani, um hihta qa uhhimuy qa tuñlay'tani, pu sen pay piw himuwa tutavoniqw pay hapi pam sohsoy it yanwat lavayit ep tañawta, it'a: Um pas nāmi hin unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani, it ep'e. ¹⁰ Nuhtumi unañway'taqa sinosñway qa yūyuyhnañwu; paniqw öviy nuhtumi unañway'taqa God tutavoyat aw antsani'ta. ¹¹⁻¹² Itam navoti'yuñqw hisat God itamuy ayo oye' itahtokoy alöntaniqat aw hayiñwiwta. Pay as qa pas itamuhaypniqw itam tūtuptsiwa. Soñawnen pi tōkila haqruhpa pay talhayiñwiti. Noqw öviy itam soon qa havivokalyani, nen qatalpuve hintsatskiwhqat ayo yúkuyani, piw talpuve hintsatskiwhqat God tunipiyat antaqat ömahtotani. ¹³ Itam pās unañwat yesni, talö'nihqat pan'i; haqam hihta qaunánwtalhintsatskiwhqat ep qe'yani, honaqkuyit akw qa hōnaq'iwyuñwni; nuvö'qatsit pu qaunánwtalqatsit añ qa hinwisni; qa nānwuy'yuñwni; qa nānami unañwtutuyyani. ¹⁴ Itam qa panyuñwt Tutuyqawhqat Jesus Christ qatsiyat tututskanayani, nen itahtunatyay eñem qa hihta hintsatskani, nen itam itahtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni.

14

Do Not Judge Your Brother

¹ Uma hakiy tuptsiwnit añ qa öqalat pās taviyamantani, nikañw hihta tuptsiwniyat ep qa amum nānwuy'yuñwni. ² Pay suhka sohsok hihta tūmoytaniqey tuptsiwni'tañwu; noqw pu suhka qa öqala sikwit qa tūmoytañwu. ³ Tūmoytaqa it qa tūmoytaqat aw qa ye'tay'tani; pu i' qa tūmoytaqa it tūmoytaqat aqw qa hiñqawlawni, taq God pay put kwusu. ⁴ Ya um haknihqe God tumal'ayayat aqw hiñqawlawu? Ason pi pam God-niqw sen suan hinmañwu, sen qa suan hinmañwu. Noqw nu nātuptsiwni'taqw pam soon qa suan hinmani; pi pam pan hinmaniqat God put eñem yúkuniqey aw öqala. ⁵ Suhka hihtawat talöñnit pas hihtay'tañwu; pu sukwniqw pay sohsoy suntañwu. Uma nanāp umuhwuwniy añ qa wiwsiyani. ⁶ Talöñnit kaptsi'taqa Tutuyqawhqat eñem put kaptsi'tañwu, pu piw put qa kaptsi'taqa pay Tutuyqawhqat eñem put qa kaptsi'tañwu. Sikwit tūmoytaqa Tutuyqawhqat eñem put tūmoytañwu, God aw put ep hahlayhtimaqee; pu i' put qa tūmoytaqa piw pay Tutuyqawhqat eñem put qa tūmoytañwu, nihqe God aw hahlayhtima. ⁷ Pi qa hak sūneñem qatu, piw qa hak sūneñem mōki. ⁸ Pi itam yesqe Tutuyqawhqat eñem yēse; pu itam soe' Tutuyqawhqat aw yankahkañw so'ni. Noqw öviy nāmahin

pi itam yesni, sen so'ni, itam Tutuyqawhqat himumatu. ⁹ Pi yantaniqw òviy Christ mōki, pu ahoy tātayi, pam so'pumuy amumi-nikañw pu yesqamuy amumi tutuyqawniqe òviy'o. ¹⁰ Noqw ya um hinoqw uhtupkoy aqw hiñqawlawu? Hal ya um hinoqw uhtupkoy qahihtalawu? Pi itam sohsoyam Christ haqam sinmuy hin yukunaniqat atpip hoñvani. ¹¹ Pi ura yan pey'ta: Nu hapi suyan qatu, kita Tutuyqawhq; noqw pan hapi pas suyan sohsoyam inumi tamötshoñvani, noqw sohsoyam God aw nātuhtuallyani. ¹² Noqw òviy itam hapi sohsoyam God aw nālavaytani.

Do Not Make Your Brother Fall

¹³ Oviy itam pāpu nānamiq hihta añ qa hiñqawqani; itam qa panyuñwt yanwat wūwantotani, qa hak tupkoy atpik hihta ep múnukniqat hintsakni, sen hihta ep múnuke' qaanhtiniqata. ¹⁴ Pi nu navoti'ta, nu Tutuyqawhqat Jesus añqw pan tuptsiwa; pas qa himu nōsiwhqa nāp nahpe itséhee; nikañw himu hákiyniqw itséheenen pam put eñem itséheeniñwu. ¹⁵ Noqw kurs uhtupko uhnōsiwhqay akw unañwmokq pahsat pay kurs um put aw qa unañway'taqat antani; um Christ hakiy eñem mokqat uhnōsiwhqay akw qa hovalani. ¹⁶ Oviy hapi uñniqw himu lolmanihqat qa hak put qalomáyuaatani. ¹⁷ Pi hak sikwit nōsqa, sen oवालत hikwqa qa pam hapi God tunatyayat añ hinma, piw hak put qa nōsqa, sen qa hikwqa qa pam'i; nikañw hak suan hinme' piw kwakwhat unañway'te' put tunatyayat añ hinmani. Pam hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy hahlayhpit pasiwtani. ¹⁸ Pam hapi Christ eñem tumalay'me' God unañwveni, pu sinmuy amumi lomahintani. ¹⁹ Noqw òviy itam hin yep pās unañwat yesniqey añ ò'qalyani, pu hihta akw nāwuñwnayaniqeyu. ²⁰ Um qa sikwit òviy God tumalayyat sakwítani. Pay as pas sohsoy himu nōsiwhqa kwan'eway'o; nikañw hak hihta tūmoytaqey akw hakiy unañwmoknaniqw pam qa súanta. ²¹ Pay hak tupkoy tunatyawkañw qa sikwínōsat pu sen oवालत qa hīkwe' sen nāp hintsakpiy mēwe' súanhtini. Noqw pep pu' put tupkoat put hintsakpiyat qa akw múnukni, piw qa unañwmokni, piw qa tūtsakwiwtani. ²² Kurs um sikwit tūmoytaniqey qapēvewne' um God atpip nāla pantani. Ya um sikwit tūmoytaniqey nānakwhantoyna? Kurs um put akw qa nāsoontsane' um hahlayhpit epni. ²³ Pu i' wiwsikañw nōsqa hapi pay qalomáhinhtiñwu, pam qatuptsiwni'kañw panhtiñwuniqu òviy'o; pi hak qatuptsiwni'kañw hihta hintsake' qaanhtiñwu.

15

Please Others, Not Yourself

¹ Noqw òviy itam tuptsiwnit añ ò'qalt qaöqáwi'yuñqamuy amumi maqaptsi'yuñwni, qa paysoq-sa nāp itahtunatyay hinhtotini. ² Itam sohsoyam itahsinosñwamuy öqawhtotaniqat òviy tunatyawyuñwni. ³ Pi Christ pas nāp tunatyay hinhtiniqey qa pan tunatyawta, pi ura yan pey'ta: Umumiq hiñqawqamuy lavayiam inuhpe yēvaya. (Ura Christ Nay aw yan lavayhti.) ⁴ Pi hisat himu pēniwhqa itamuñem pēniwa, itam put ahpiy hihta tutuqayyaniqat òviy'o; noqw itam tutuvenit ahpiy öqalantiwye' hūrs hoñvani, nen God aw yanyuñwni. ⁵ Nam God hakiy hihta añ kuyvanañwukañw pu hakiy öqalañwuqa umuy sun unañwtoynani, Jesus Christ hin tunatyay'taqat pan'i. ⁶ Noqw uma sunwuwnit, pu sunlavayit akw God, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Nayat tayawnayani.

The Gospel to the Gentiles

⁷ Piw uma pās nāooyyani, Christ itamuy pās óyahqat pan'i, God pas hímunihqat òviy'o. ⁸ Noqw nu umumi pañqawni: Jesus Christ Jew-sinmuy amumi lavay'aya, God pas qa atsátaqat mahtakniqee, pu itahwu'yamuy amumi hin pasiwhtaqat aw añ antsan-taniqee. ⁹ Noqw ima qa-Jew-sinom God núokwayat ep put pas hihtatotani, pi ura yan pey'ta: Yaniqw òviy nu qa-Jew-sinmuy amumi uñ pañqawni; nu uhnatñwaniy

aw tawlawni, yan'i. ¹⁰ Pu piw pam pañqawu: Uma qa-Jew-sinom put sinomuy-atuy amumum hahlayyani. ¹¹ Pu piw yanwata: Uma Tutuyqawhqat tayawnayani, sohsoyam qa-Jew-sínomu; uma put aw hahlayyani, sinom sohsoyamu. ¹² Pu piw Esaias yan lavayhti: Pay nāt Jesset ahpiy aniwhtiga wunuptuni; nen pam qa-Jew-sinmuy amumi moñw'iwatani; noqw qa-Jew-sinom put aw yanyuñwni. ¹³ Nam God hakiy unañwvastoynañwuqa umuy hinhaqam hahlaytoyne' umuy kwakwhat unañwtoynani, umuy put aw tütuptsiwaq'ö. Nam pam umuy pās unañwvahsit huytani, Qahováriwtaqat Hiksit ahpiy'o.

Paul's Reason for Writing So Boldly

¹⁴ Itupkomu, pas nu umuy qapēvewnaqw uma lolmat pas pasiwyuñwa, pu itah-tuptsiwniy sohsoq tuwi'yuñwa, pu uma nāö'qawnayanigey pasiwyuñwa. ¹⁵ Nikañwo itupkomu, nu hihin qatuhtuskañw umumi penta, umuy ahoy hīhihta u'nananigey tunatyawkañwo. ¹⁶ God nuy ökwatuwhqe nuy qa-Jew-sinmuy Jesus Christ āawnaniqat ayata, nu God añqw lomatuawit yuaataniqat öviy'o. Okiw as nu qa-Jew-sinmuy put aw noaqw Qahováriwtaqa Hikwsi pumuy put aw sūpwataqw God put pantaqat ep hahlayni. ¹⁷ Noqw öviy nu Jesus Christ amum God eñem hihta tumaltaqey ep tsúyakiwtani. ¹⁸ Nen Christ inuhpiy hihta hintsakqat-sa yuaatani; pam inuhpiy qa-Jew-sinmuy put aw tuqayvastotaniqat tumaltaq'ö. Pam lavayiy akw tumalta, pu hintsakpiy akw'a, ¹⁹ Pu kätutmalat hihta tuawi'yuñqat akw'a, God Hikwsiyat öqalayay ahpiy'o. Noqw öviy nu Jerusalem-kitsókit añqw Illyricum-tutskwat aqw pahsave lomatuawit Christ tuawi'taqat sohsoq yuaayku. ²⁰ Pu nu yan tunatyawta: Nu haqam Christ pay yuaatiwhqat qa pep lomatuawit yuaataniqeyu, taq ka nu pay hakiy kīyayhniyat ahpiy tukwtani. ²¹ Pay pi ura yan pey'ta: Hakimuy amumi qa āawnayaqw puma put nanaptani; pu put qa hisat nanaptaqam māmatsyani.

Paul's Plan to Visit Rome

²² Yantaqw öviy nu as piép umumiqniqey unañwtikañw itumalay akw sóontsaniwñwu. ²³ Noqw nu yepeq kurs pāpu haqaminiqey, pu nu as wūhaq yahsañwuy añ umumiqniqey tunatyawtaqe ²⁴ Öviy ason nu hisat Spain aqwnen umumiqni; pay hisnen nu aqwnikañw umumi as yórikniqey wūwanta; nen nu umumum hihsavo hahlayhq, pu nu pañsoqniqw, uma nuy paañwayani. ²⁵ Nikañw nu nāt pay pu' Jerusalem aqw hoyta, God sinomuyatuy hihta haqni'yuñqat amuñem yawmaniqey öviy'o. ²⁶ Pi ima Macedoniat pu Achaiat ep tuptsiwni'yuñqam hihta o'yanigey ep hahlaykahkañw kuwahtoti, Jerusalem epeq God sinomuyatuy amuñaqw añ okiwhinyuñqamuy amuñemi. ²⁷ Puma hahlayhtoti, amumi yoniwyuñqee, pi God Jew-sinmuy amuhpiy qa-Jew-sinmuy lomatuawit āawnaqe pumuy ayo oya, soñawnen pumuy kuwahtiput huyta; noqw öviy qa-Jew-sinom soon it qatsit ep hihta himuy'yuñqey akw qa pumuy amumi unañwtapyani. ²⁸ Noqw öviy ason nu yan it iayaway an hinhte' hihta oyiwhqat pumuy amumi noe' pep pu' nu umuhpa hinmakañw Spain aqwni. ²⁹ Noqw it nu navoti'ta: Pas nu umumiq pite' umuy Christ āawnaqw pam inuhpiy umuy pas pavan öqaltoynani. ³⁰ Aw iunañwamu itupkomu, uma Jesus Christ aw tütuptsiwhqe nānami unañway'yuñwa, pan Hikwsit ahpiy tutuqayyaqee. Noqw öviy nu umumum okiw pañqawni: Uma qa nātusi'kahkañw inuñem God aw tüviñtotani. ³¹ Noqw nu Judeat ep qatuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw ayo taviwniqat uma inumum nāwakintotani, pu nu Jerusalem epeq sinmuy amuñem hihta hinmaqat God sinomat pas pay okiw ömahtotani. ³² Noqw God pan tunatyawtaqw nu hahlaykañw umumiq pituni, nen umumum suyan unañwtini. ³³ Taay, nam hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa God sohsoqmuy umumum yantaa. Nam antani.

16

Personal Greetings

¹ I' hapi Phebe, itahsiwa, Cencreat ep Jesus aw tōnawtaqamuy ayaamu, aw itahlo-manavoti. ² Noqw ōviy God sinomuyatuy hin hinyuññwuniqw uma pan put pās taviyani; nen uma aw unañwtavi'yuñwni, sen hakton ókiwa. Ura pam kaysiwhqamuy a'nō paañwa, pu nuy pīwu. ³ Uma Priscilla pu Aquila, Christ Jesus ep inumi unañwtavi'taqamuy öqalayani. ⁴ Taq puma iqatsiy ayo táviniqe ōviy pēp mōki, noqw nu put ep pumuy amumi hahlayhti, piw qa nu'-saa, pas sohsoyam qa-Jew-sinmuy amuhpa Jesus aw tōnawtaqam pīwu. ⁵ Pu uma piw pumuy kīyamuy ep tsotsvalyaqamuy öqalayani. Uma aw iunañway Epenetus öqalayani, Achaiat ep Christ aw mohti tuptsiwhqata. ⁶ Uma itamuy maqson-taqat Maryt öqalayani. ⁷ Pu uma inuñaqwvity Andronicus, pu Juniat pumuy öqalayani. Ura puma inumum sivilawhqamu; puma inupyeve Christ kwusut ayaiwyuñqamuy amuhpiy pavan mātaqnihqā amumi navotiwta. ⁸ Uma Tutuyqawhqat ep aw iunañway Amphias öqalayani. ⁹ Uma Christ ep itahtumalsuñway Urbanet öqalayani, pu aw iunañway Stachys pīwu. ¹⁰ Uma Apelles öqalayani. Pam pas antsa Christ aw tuptsiwni'ta. Pu uma Aristobolus ep kīvituy öqalayani. ¹¹ Uma inuñaqwviy Herodian öqalayani, pu sohsokmuy Narcissus ep kīvituy amuñaqw Tutuyqawhqat aw tuptsiwni'yuñqamuy pīwu. ¹² Pu uma Tutuyqawhqat eñem tumalay'taqamuy Tryphenat-nikañw pu Tryphosat pumuy öqalayani. Pu uma aw iunañway Persis, Tutuyqawhqat eñem a'nō tumaltaqat öqalayani. ¹³ Uma Tutuyqawhqat ep namorstiwhqat Rufus öqalayani, pu yúyata; pam inuy an nuy pās tavi'ta. ¹⁴ Pu uma Asyncritus, Phlegon, Hermas, Patrobas, pu Hermes, pumuy öqalayani, pu tuptsiwni'yuñqamuy pumuy amumum yesqamuyu. ¹⁵ Uma Philologus, pu Juliat, Nereus, pu siwayat, pu Olympus-nikañw pu sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy pumuy amumum yesqamuy öqalayani. ¹⁶ Uma nānatupkomnihqey pan na'qalantotani. Hāhaqe' Christ aw tōnawtaqam umuy öqalaya.

Final Instructions

¹⁷ Noqw nu umumi pañqawni, itupkomu: Uma tunatyaltotini; taq hakim alōñöt tutuqayhpit uma qa tuwi'yuñqat umuhpa tutuqaynayani. Puma umuy tsīkaye' umuy lasnayani. Noqw ōviy uma qa nāunay'yuñwni; uma pumuy qa amu'puñalyani. ¹⁸ Taq pantsatskaqam Jesus Christ qa eñem tumalay'yuñwa, soq nāp tuñlayiy eñem-saa. Puma kwañwálvayiy pu nukwáñwlvayiy akw añ ūunatuy ūnatoyni'wisa. ¹⁹ Sinom sohsoyam umuy nanaptaqw yaw uma God lavayiyat añ hinwisa, noqw ōviy nu umumum put ep hahlayi. Nu umuy hihta lolmat añ qaöwíhinyuñwniqat umuñem nāwakna, nikañw pay uma qalolmat qa eñem hintsatskaniqata. ²⁰ Noqw God hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa soon pas hisat umuhpiy Satan áñwutani. Nam Jesus Christ Itahtutuyqawhqay núokwaat umumum yantani. Nam antani. ²¹ Itumalsuñwa Timotheus-niqw, pu Lucius-niqw, pu Jason-niqw, pu Sosipater inuñaqwvi puma umuy öqalaya. ²² Pu nu Tertius it pēnaqa Tutuyqawhqat añ umuy öqala. ²³ Gaius umuy öqala; pam hapi nuy-nikañw pu sohsokmuy Jesus aw tōnawtaqamuy kiy ep oyi'ta. Pu kitsókit sīvayat aw tunatyawtaqa Erastus umuy öqala, pu itahtupko Quartus pīwu. ²⁴ Nam Jesus Christ Itahtutuyqawhqay núokwaat sohsokmuy umumum yantani.

Concluding Prayer of Praise

²⁵ Nam God tayawintiwni. Pam hapi umuy hurs hoñnaniqey aw öqalay'ta, nu nuhtumi Jesus Christ hin lomayuaataqat pan'í. God tūwaqatsit yúkuhqey añqaqw it lavayit tupka. ²⁶ Noqw sopkawtaqam sinom tuptsiwnit añ hinwisniqat ōviy God sutsep qátuhqa yan tutaptaqe lavay'aymuy pēniyamuy ahpiy put pantaqat tunvotna. ²⁷ Noqw nam nāla suyan unañwtalwuwni'taqā God yūmosa tayawintiwni, Jesus Christ añ'a. Nam antaa.

Paul CORINTH ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi mohti Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ ayaatnihqey aw wánwayniwhqa it penta, itahtupkoy Sosthenes ámuma. ² Itam Corinth ep God aw tōnawtaqamuy, Jesus Christ ahpiy sutsvo oyiwyuñqamuy, put sinomatniqey ōviy wánwayniwyaqamuy ōqalanta, pu sohsokmuy sohsovik Jesus Christ aw taqa'nañwtotiqamuy pīwu. Pam hapi pumuy Tutuyqawhqaamu, pu Itahtutuyqawhqa. ³ Nam núokwa, pu kwakwhaunañwa Itanay God añqw umumi pitsíwtaa, pu Tutuyqawhqa Jesus Christ añq'ō.

Blessings in Christ

⁴ Pay nu yūmosa Inay God aw kwakwhatima umuhpee. Kwakwhat pi pam Jesus Christ ahpiy umumi núokway noa, ⁵ Umuy sohsok hihta qaōwíhintaqat máqahqee. Kwakwhat pi pam umuy lavayhtuwit maqa, piw umuy suyan unañwtalwuwnitoyna. ⁶ Pi lavayi Christ yuaataqa umuhpe hūrs'iwma. ⁷ Noqw ōviy uma Itahtutuyqawhqa Jesus hisat mātaqtiniqat maqaptsi'kahkañw qa hihta kuwahtiput ep rūrumnaya. ⁸ Pam hapi so'ñwamiq aw pahsavo umuy hūrs hoñnaqw, uma put talōñniyat ep qa hihta akw qalomáhinyuñwni. ⁹ God hapi pas qaatsáy'ma. Noqw uma put Tiyat Jesus Christ amum yanyuñwniqat ōviy umuy wánwayi.

Divisions in the Church

¹⁰ Noqw taa, itupkomu, nu Itahtutuyqawhqa Jesus Christ natñwaniyat aw yankañw umumi okiwhiñqawlawni: Okiw uma sohsoyam sun yuaatotani; uma qa nātsikiwtani. Uma qa panyuñwt, sun wuwni'kahkañw, sun tunatyawkahkañw, sūp hinwisni. ¹¹ Taq ima Chloet sinomat inumi umuy hin tūawvaya, itupkomu, yaw uma nātsikiwyuñwa. ¹² Noqw it nu pañqawu: Yaw uma nānap pañqawa: Nu Paul ámuma; noqw Nu'wa Apollos ámuma; noqw Nu'wa Cephas ámuma; noqw Nu'wa Christ ámuma, yaw uma kitota. ¹³ Noqw nu umuy hihta tūviñtani: Ya Christ qa sūpwa? Ya Paul umuñem nahoylehtsit aw muilti? Ya uma Paul natñwaniyat aw kūyit akw tuvoylatoti? ¹⁴ Pas nu God aw hahlayhti. Kwakwhat pi nu qa haqawat umuy kūyit akw tuvoylata, hal pay Crispus-nit pu Gaius púmuy-saa. ¹⁵ Taq nāp hisat pi sen haqawa nu nāp inatñwaniyat aw tūtuvoylataqat pañqawni. ¹⁶ Pu piw nu Stephanas ep kīvituy kūyit akw tuvoylata. Pu ahpiy pay nu suhpan qa hakiy piw kūyit akw tuvoylata. ¹⁷ Pi nu kūyit akw tūtuvoylalawniqat nuy Christ qa pan ayata; pi nu lomatuawit yuaataniqat nuy ayata. Noqw nu lavayhtuwit qa akw yuaata, taq nāp hisat ka Christ nahoylehtsiyat ōqalaat qa hímuniwhitini.

Christ the Power and the Wisdom of God

¹⁸ Pi nahoylehtsi yuaatiwhqa añ só'iwwisqamuyniqw pay an'eway hímuu; nīkañw itamuy ayo nōñakiwtaqamuyniqw pam God ōqalaata. ¹⁹ Pi ura yan pey'ta: Nu a'nō wuwni'yuñqamuy wuwantuwiyamuy sūlawhtani, pu nu qaūunatuy matstuwiyamuy sóontsanhtani, yan'i. ²⁰ Taay, noqw hak hihta añ suan wuwni'tañwuqa haqam hak hímuu? Ya hak tutuventuwi'tañwuqa haqam hak hímuu? Ya hak yep qatsit ep hihta añ hiñqawmaqa haqam hak hímuu? Ya God yep qatsit ep wuwantuwit qa hamanhintsana? ²¹ Pi God súanwuwni'kañw yan yukuqw, ima yep qatsit añ hinwisqam nāp wuwniyat qa ahpiy put tutwa. Noqw pahsat pu pam yan unañwti: Pam lavay'aymuy amuhpiy yuaate', hakimuy put aw tūtuptionsiqamuy ayo ōyaniqey pan'i, nāmahin pi as haqawatuyiqw pam lavayi pas an'ewayniq'ō. ²² Pi Jew-sinom kātatayhpit hihta tuawi'taqat tuñlay'yuñwa, noqw Greek-sinom súanwuwnit hepnumya. ²³ Noqw pi itam Christ nahoylehtsit aw muiwhqa yuaatota; imuy Jew-sinmuy amumi tōnōkpit anta,

pu imuy Greek-sinmuyniqw pam an'eway hímuu. ²⁴ Níkañw imuy Jew-sinmuy pu Greek-sinmuy amuñaqw wánwayniwyaqamuy amumiwat Christ hapi God öqalaata, piw God súanwuwniata. ²⁵ Pi nāmahin pi God wuwniat hihta ep an'ewakwniqey mātaqtiqw, pam sinmuy amuhpenihqe pas pavan wuwni'ta; noqw nāmahin pi pam hihta añ qa öqalanieqey mātaqte' pam sinmuy amuhpenihqe pas pavan öqala. ²⁶ Pi uma hakim wánwayniwyaqey navoti'yuñwa, itupkomu, qa wūhaqnihqam yep qatsit ep pas pavan wuwni'yuñqam wánwaniwya, qa wūhaqnihqam ö'qaltu, qa wūhaqnihqam pavansinomu. ²⁷ Pi God hihta sinmuyniqw yep qatsit ep an'e'wakwnihqat namorsta, imuy a'nö wuwni'yuñqamuy hamantoynanige öviy'o; pu pam sinmuy amuñaqw yep qatsit ep hihta qaöqálat namorsta, añ hīhihta öqalat hamantoynanige öviy'o. ²⁸ Pu God yep qatsit ep hīhihta hin'e'wakw, hīhihta susqahimunihqat enañ namorsta, pu hikispi pam hīhihta qahaqamyaraqat namorsta, hīhihta pasiwyuñqat qahaqamtanige öviy'o. ²⁹ Noqw öviy kurs hak put atpip kwiviyuaatani. ³⁰ Noqw pi uma hapi put ahpiy Christ Jesus ep hinwisa. Noqw God put ahpiy itamuy súanwuwnitoyna, itamuy súanyuñwniqat yukuna, itamuy nāmi lasna, itamuy qenivo oya. ³¹ Hin pey'taqat antani: Í hak himuiwtaqa Tutuyqawhqat ep himuiwtani.

2

The Message about Christ on the Cross

¹ Pu nūu, itupkomu, ura nu umumi pítuhqe, lavayhtuwit, pu wuwantuwit ayo yukut, okiwhinkañw umuy God tunatyayat āawna. ² Nu umumum yankañw yan na'qala: Pas Jesus Christ nahoylehtsit ep nīniwhqat put-sa tuwi'tanigeyu, qa hihta piwu. ³ Nihqe nu umuhpa' hinmakañw, pas qaöqálaninwu; hin unañway'kañw, pas tururutima. ⁴ Ura nu lavayit yuaataqe, sen tūaawnaqe tuhislavayit qa akw yuaata. Pi tuhislavayi pay sinmuy amuhpiy'o. Noqw nu qa pan yuaatat, Hikwsit öqalayay akw umuy tuptsiwna. ⁵ Noqw yan umuhtuptsiwni qa sinot wuwantuwiyat ep wunut, pas God öqalayay ep wunu.

God's Wisdom

⁶ Pay as pi itam añ tukwsiwyuñqamuy amuhpa' pas wuwantuwit yuaatota. Noqw pam wuwantuwi qa yep qatsit ahpiy'o, piw qa yep qatsit ep mohpegyaqamuy amuhpiy'o. Pi puma tūwayawisa. ⁷ Itam pi God wuwantuwiyat tupkiwtañwuqat yuaatota, it'a: God hisatñahaqaw itamuy pas momi óyanigey pasiwna. ⁸ Noqw yep qatsit ep moñw'iwyuñqam qa haqawa it navoti'ta. Kurs puma put navoti'yuñwe', soon Tutuyqawhqat lolmat tālawñway'taqat nahoylehtsit aw muayani. ⁹ Noqw God hihta qaöwihintaqat put aw unañway'yuñqamuy amuñem na'sasta. Noqw qa hak put pantaqat posiy akw aw yori, pu piw naqvuy akw put qa navota, pu piw qa hisat unañwmiq paki. ¹⁰ Nikañw God Hikwsiy ahpiy itamumi put mahtakna. Pi Hikwsi sohsok hihta añ purima, hikis God suyan unañwtalwuwniyat pas qa mātsiwtaqata. ¹¹ Puyaw hak sino sukw sinot unañwayat aw navoti'ta? Pay pas nāp hikwsiat ahsonvenihqa put navoti'ta. Noqw pan piw qa hak sino God unañwayat aw navoti'ta, pas put Hikwsiat-saa. ¹² Noqw pi it Hikwsit itam makiwyaqw pam qa yep qatsit ahpiynit God ahpiy'o. Noqw yan itam God itamuy hihta paysoq máqahqat mātsi'yuñwa. ¹³ Nihqe itam put pantaqat piw yuaatota. Itam hihta yuaatotaqe, sinot wuwantuwiyat qa ahpiy put tutuqayya; noqw pay Qahováriwtaqa Hikwsi itamuy put tutuqaynaqw, itam Hikwsit añ hinwisqamuy amumum yuaatotaqe, hīhihta Hikwsit añ qatsqat namimahtakintota. ¹⁴ Noqw i' hak nāp tunatyay añ hinmaqa hihta God Hikwsiyat añqwnihqat pas qa ömahtañwu, putniqw pi pam an'eway'o. Noqw pam pas hikwsit ahpiy māmatsniwñwuniqw, öviy kurs hin pam put māmatsni. ¹⁵ Noqw pay i' hak Hikwsit añ hinmaqa sohsok hihta añ tuwantima; noqw soon hak sino put aw tuwanlawni. ¹⁶ Puyaw hak Tutuyqawhqat tunatyayat mātsi'taqe put aw tutaplawni? Pi itam Christ wuwniyat pasiwyuñwa.

3

Servants of God

¹ Pu nūu, itupkomu, kurs nu hin umuy Hikwsit añ hinwisqat pan umumi yuaatani. Pay nu umuy nāp tunatyay añ hinwisqat pan umumi yuaata, umuy Christ ahpiy qatsit aw pu' pas tihtiwyaqat pan'i. ² Nu umuy pihut nopna, qa hurut nōvata, ispi uma pew pahsavohaqami kurs hin kātotiniq'ō. Híkispi nāt uma kurs hin put kātotini. ³ Taq uma nāt umuhtunatyay añ hinwisa. Pi yaw umuñaqw haqawat nānami unañwtutuyyakañw, pu nānwuy'kahkañw, nātsikiwta. Ya uma qa nāp umuhtunatyay añ hinwisa? Ya uma yep qatsit ep sinmuy qa amún hinwisa? ⁴ Oviypi haqawa, Nu' Paul ámuma, yaw kitalawhq, pu suhka, Nu' Apollos ámuma, yaw kitalawhq, ya uma panyuñqe, qa nāp umuhtunatyay añ hinwisa? ⁵ Puyaw Paul hak hímuniqw ōviy'o? Puyaw Apollos hak hímuniqw ōviy'o? Pi uma pay pumuy ayaiwtaqamuy amuhpiy tūtuptsíwa. Pay Tutuyqawhqa hapi itamuy nanāp tumalhuyta. ⁶ Noqw ōviy soñawnen nu ūya; noqw Apollos añ hikwna. Noqw pay God put wuñwna. ⁷ Noqw ōviy pay i' uylawhqa qa hímuu; pu piw añ hihikwnaqa. Pi God put wuñwnaqa pam pas'i. ⁸ Noqw i' uylawhqa, pu añ hihikwnaqa puma sun tumalay'ta. Nihqe puma nan'ik hin tumaltaqey ahsatiy ōmahtani. ⁹ Pi itam God amum sumitumalay'ta. Noqw uma God ūyiyat anyuñwa. Uma God kīyat anyuñwa. ¹⁰ God núokwanikañw inuñem pan yukuqw, nu pas wuwni'taqat kītuwi'taqat pan yayhniyat yuku. Noqw pu suhka put atsve tukwlawu. Nīkañw hak put ep hin tukwlawhqe ep tunatyaltimantani. ¹¹ Pam tukwyayhni pay yukiwa. Noqw kurs hin hak piw sukw tukwyayhnani. Pi Jesus Christ hapi pam tukwyayhni. ¹² Noqw kurs haqawa it tukwyayhni ep sikavalasivat, qōtsásivat, a'nō hihkay'yuñqat o'wat, kohot, tūsaqat, sen sōhōvosqatuñwut akw tukwtaqw, ¹³ Sohsokmuy sinmuy añ nanāp tumalaam mātaktini, pi talōñnit ep pam qōhit akw suhputsniwni. Noqw qōhi sohsokmuy sinmuy tumalayamuy aw pohte', put hin hintaqat susmataqtani. ¹⁴ Kurs haqawat tumalaat put tukwyayhni ep tukwtiwhqa qa hinhtiqw pam put ep hihta ahsatiy ōmahtamantani. ¹⁵ Pu haqawat tumalaat ūwikq pam pas sohsok kwayhmantani. Nīkañw pay as pam ayo yámakiwtani; nīkañw pay hakiy qōhit añqw ayo yámakqat pantamantani. ¹⁶ Uma hapi God kīyat anyuñwa; noqw God Hikwsiat umuhpe ki'ta. Ya uma it qa navoti'yuñwa? ¹⁷ God kīyat hovalaqat God hapi put hovalani, pi God kīat pas hímuniq'ō; noqw uma hapi put kīmatu. ¹⁸ Uma hapi qa haqawa nāmi yētani. Kurs umuñaqw haqawa yep qatsit ep a'nō wuwni'taqey pan nāmi wūwante' pam núanhimuniwhtini, nen pu' pas antsa wuwni'vani. ¹⁹ Pi yep qatsit añqw wuwantuwi God-niqw an'eway'o. Pi ura yan pey'ta: Pam a'nō unatwi'yuñqamuy nāp unatwiyamuy akw pumuy kwihkwisna. ²⁰ Pu piw yan'i: Tutuyqawhqa a'nō wuwni'yuñqamuy wuwniyamuy navoti'taqw pam haktonsaa. ²¹ Paniqw ōviy qa hak sukw sinot pas hímunihqat yuaatamantani. Pi sohsoy himu umuhhimu, ²² Sen Paul, sen Apollos, sen Cephas, sen tūwaqatsi, sen qatsi, sen mokiwu, sen himu pu'yaqa, sen himu nātoniqa. Pas sohsoy himu umuhhimu. ²³ Noqw uma Christ himumatu. Noqw Christ God himuata.

4

Apostles of Christ

¹ Itam Christ ayamatu, pu God tunatyayat tupkiwtañwuqat aw tunatyawta. Hak pay pan itamuy tuway'tamantani. ² Noqw sam pi i' hak hihta aw tunatyawtaqa soon tumalay qa añ súanmaniqat aw tuñlayiwtañwu. ³ Noqw kurs uma inumi tuwantotaqw, sen sinom hisat inumi tuwantotaniqey tokiltotaqw, pay nu soon put ep hin unañway'tani. Owi, híkispi nu qa nāp nāmi tuwanlawu. ⁴ Pay as pi nu qa hihta nāmi tuway'ta. Nīkañw pay nu qa put akw qenive wunu. Pi Tutuyqawhqa hapi inumi tuwanlawni.

⁵ Paniqw òviy uma hihta ep qa āpiy pay súyukuyamantani, hisat Tutuyqawhqat pítuniqat aw pahsavoo. Ason pi pam hihta qatālat ep tupkiwyuñqat aw tālawnani, pu u'nañwpa' tutnatyat mātaqtani. Noqw pep pu' qa hak qa God añqw nāp ahsatiy òmahtamantani. ⁶ Nu umumi nālavayhti, pu Apollos pīwu, uma itamuhpa' hihta tuwi'vayanīqat òviy'ò. Noqw pep pu' uma hakiy pās aw wūwaye', qa haqawat aw qa kwañwátayuñwt, súkwat-sa tsokanayamantani. Uma hin pey'taqat qa yuhke'yani. ⁷ Ya hak un sukw hakiy añqw alònta? Puyaw um hihta himuy'taqey put qa makiwa? Noqw kurs God un hihta maqaw, ya um hinoqw piw put ep pas nāhihtay'ta, pam qa kuwahtiput pan'i? ⁸ Núwupa uma nānasna. Núwupa uma kāhaktoti. Pas uma momñwituy amún moñw'iwyuñwa qa itamum yankahkañwo. Is as uma pas antsa moñw'iwyuñqw itam umumum moñw'iwtani. ⁹ Pi nuy wūwaqw God itamuy ayaiwyuñqamuy pas nuhtuñk oya, itamuy mokiwyu aw oiywyuñqat pan'i. Pi God hoñviaymat-niqw, pu sinom sohsyam itamuy-sa pās piptsantotaniqat pan itamuy yuku. ¹⁰ Itam Christ tunatyawyuñqey put ep núanhihtuu; noqw úmawat Christ añ a'nò wuwni'yuñwa. Itam qaòqáwi'yuñwa; noqw úmawat a'nò ò'qaltu. Uma kaptitiwya; noqw ítamwat pevewinhinyuñwa. ¹¹ Itam pewhaqami pah-savo tsòñsoiwta, pu pānaqsoiwta, pu qa yuws'i'yuñwa. Noqw sinom itamuy wuvatinumya. Itam haqam yesniqey qa suyan tuway'numya. ¹² Pu itam maqsonlalwa, nāp itahmay akw tumalay'yuñqee. Sinom itamuy qalomásavitotaqw, itam hahlayhpit akw tūòqalantota. Itamuy okiwsahsanyaqw itam nānakwhani'yuñwa. ¹³ Itamumiq hiñqawqaw itam amumi pās kwakwhavewat yuaatota. Pas itam tūwaqatsit ep hihta tuyoy'ewakw panyuñwa. Nihqe pewhaqami pahsavo itam sohsok hihta añqw maspiwhqat panyuñwa. ¹⁴ Nu umuy hamantoyaniqey qa pan tunatyawkañw ìit penta. Pi uma pas aw iunañwam itimniqw, òviy nu umuy u'nana. ¹⁵ Pay as pi qaan'ewakw hintaqam tahtaqt Christ ep umuy tutuqaynayaqw, pay uma sūkw nay'yuñwa. Pi nu lomatuawit ahpiy Christ Jesus añ umuy aniwna. ¹⁶ Paniqw òviy nu umumi okiwhiñqawlawni: Uma inumi nanawinyani. ¹⁷ Pi nu yaniqw Timotheus, pas aw iunañway itiy, Tutuyqawhqat añ suan hinmaqat umumiq tavi. Ason pam nuy Christ ep hin hinmaqat umuy añ ahoy u'nanani, piw nu hāhaqe' Jesus aw tōnawtaqamuy hihta tutuqaynaqata. ¹⁸ Noqw yaw uma haqawat a'nò unañwtoti, suhpan ka nu pay qa pítuniqat paniq'ò. ¹⁹ Noqw pi nu qa sōwunit umumiq pítuni kurs Tutuyqawhqa pan tunatyawtaq'ò. Nen nu imuy a'nò unañway'yuñqamuy lavaiyamuy qa aw unañwtaqni, panis pumuy òqalayamuy-saa. ²⁰ Pi God moñwtunatyat qa lavayit añ pasiwta. Pi pam òqalat-sa añ pasiwta. ²¹ Noqw ya hintani? Nu umumiqnen sen wuvahpi'kañwni? sen nami'nañwat himuy'kañw, pu pās unañway'kañwni? Ya uma hihtawat nānawakna?

5

Immorality in the Church

¹ Pay pas antsa lavaytaqw yaw umuñaqw haqawa qahopqatu. Yaw uma haqawa nay nōmayat amum qatu. Noqw híkispí ima añ qatuptsiwni'yuñqam qa pan hinwisa. ² Noqw tuwat soq uma himuiwyuñwa, as uma put ep qahahlayhtotinihkañwo; nihqe it hakiy panhaqam hinhtiqat umuñaqw ayo hórokñayani. ³ Noqw nāmahin pi as nu qa pep umumum yankañw, nu yūmosa umuy u'ni'ta. Nihqe nu hakiy yanhaqam hinhtiqat añwu pay eñem yuku, pas antsa umumum yantaqey pan'i. ⁴ Noqw òviy uma ihikwsiy amum Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ natñwaniyat añ sūvo tsovalte', Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ òqalayay yankahkañw, ⁵ Hakiy put panhaqam hintsakqat Satan aw noyani, tokoat súlawhtiniqat òviy'ò; noqw hikwsiat Tutuyqawhqat Jesus talòñniyat ep ayo yámakiwtani. ⁶ Uma put ep himuiwyuñqe qa súanhtoti. Ya hihsayhoya pēkeni sohsok paqwrít pēkenañwuqat uma put qa navoti'yuñwa? ⁷ Oviy uma hisatvekenit ayo qenitote', puhuvaqwrít panyuñwni, pi uma pas antsa qapekén'oyiwyuñwa. Pi ura

Christ Amutsva Yūmosanihqat ep mañat an itamuñem taviwa. ⁸Noq̄w òviy itam soñawnen hisatvekenit qa yankahkañw nōviwhqat hintsatskani. Pam pēkeni qaunañwtalqatsit, pu nukpanqatsit tuawi'ta. Nikañw uma pōlavikit qapekén'oyiwhput, unañwat antsanihqat, piw qaatsanihqat tuawi'taqat yankahkañw put hintsatskani. ⁹Ura nu umumi pēnaqe, uma qahopíyesqamuy qa amu'puñalyaniqat nu umumi pañqawu. ¹⁰Nikañw nu pay qatuptsiwni'yuñqamuy qahopíyesqamuy qa pumuy pañqawu, pu kan'ewtunatyay'yuñqamuyu, pu hihta tukwhantotaqamuyu, piw nāp yukit aw nāwakintotaqamuyu. Pantaniq̄w soon uma nawus it qatsit añq̄w qa ahpiyyani. ¹¹Noq̄w nu hapi pu' piw yanwat umumi penta: Sen haqawa tuptsiwni'taqey pañqawhqa qahopíhintsakni, sen kan'ewtunatyay'tani, sen nāp yukit aw nāwakintani, sen nuhtumiq̄ hiñqawni, sen honaq̄kuyit hihikw̄ni, sen hihta tukwhantaniq̄w, uma put hakiy pantaqat qa a'puñalyani. Uma hakiy pantaqat qa amum nōñösamantani. ¹²Pi nu Jesus qa aw tōnawtaqamuy amuñem pas piw hin yuykuniqey qa pan ayaiwta. Puyaw qa uma umumi tōnawtaqamuy amuñem hin yuykuya? ¹³Ason pi imuy qa aw tōnawtaqamuy God hapi hin yukunani. Paniq̄w òviy uma put hakiy nukpanat umuhpiy ayo hóroknayani.

6

Lawsuits against Brothers

¹Is uti, kurs umuñaqw haqawa suk̄w amum hihta ep hinhte', momñwituy qaanhinwisqamuy amutpip put hin hepniquey suhtaq'ewni? as pam God sinomuyatuy amutpip put mohti hepnikañwo? ²God sinomat tūwaqatsit ep sinmuy amuñem hinwat yukuni'wisni. Ya uma put qa navoti'yuñwa? Noq̄w kurs pantaniq̄w, ya uma hinoq̄w añ hihta susqahinyuñqat qa nāp hin yuykuya? ³Itam hoñvia'yatuy hinwat yukunayani. Ya uma put qa navoti'yuñwa? Noq̄w tis pi òviy itam yep qatsit ep hihta hinyuñqat aw suan wūwayani. ⁴Noq̄w ason uma hihta pay yep qatsit ep hinyuñqat ep hin yukunayanik, ya uma God aw tōnawtaqamuy amuñaqw haqawatuy suspevewinhinyuñqamuy put aw o'yani? ⁵Nu umuy hamantoynanique òviy yan lavayhti. Puyaw pas qa haqawa umuñaqw pavan wuwni'ta? Puyaw pas qa haqawa nātupkomuy amutsve hihta aw hin wūwaniqey tuwi'ta? ⁶Noq̄w òviy soq̄ tuwat nātupkom haqam hin yukiltiñwuqat aw nāwikvañwu, hikis piw qatuptsiwni'yuñqamuy amumii. ⁷Pay òviy pas suyan uma it ep qaanhinwisa, ispi uma haqam hin yukiltiñwuqat aw nātsamvantaqee. Ya hinoq̄w tis nāpi uma hihta ep qaantsaniwye', put ep nakwhani'yuñw̄ni? Ason hak umuy hihta nawhkiniq̄w uma put ep qa unañwtuyvayamantani. ⁸Noq̄w uma soq̄ qa suan hinwisa. Hikis pi uma pas umuhsinomuy hihta nawhkilalwa. ⁹Añ qa suan hinwisqam soon God moñwtunatyayat ep amuñem qe'nini. Ya uma it qa navoti'yuñwa? Uma qa nāunay'yuñw̄ni. Soon tokot sokoptotaqam God moñwtunatyayat aw yuñni, pu nāp yukit aw nāwakinwisqamu, pu qa nāp himuy amum hintsatskaqamu, pu wutihinyuñqamu, pu tahtaqt tahtaqtuy amuhpa' nāhahlaynayaqamu, ¹⁰Pu uuyiñwtu, pu hihta kan'ewtunatyay'yuñqamuyu, pu honaq̄kuyit hihikwyaqamu, pu nuhtumiq̄ hiñqaqwaqamu, pu hihta tusoqtukwhantotaqamu. Pan hinwisqam soon God moñwtunatyayat ep amuñem qe'nini. ¹¹Noq̄w ura as uma haqawat panhaqam hinwisa. Noq̄w pay God Itana Hikwsiy ahpiy umuy pāhoma, umuy nēñem sinota, umuy sūanyuñqat yuku, Itahtutuyqawhqaq̄y Jesus natñwaniyat añ'a.

Use Your Bodies for God's Glory

¹²Haqawa ka pañqawni: Pas as sohsoy himu inuñem sūanta. Antsaa; nikañw pay qa sohsoy lomahinta. Pas as sohsoy himu inuñem sūanta; nikañw pay nu qa hihtawat akw ánwutiwniqey nakwhani. ¹³Nōsiwhqa hakiy ponoyat eñem yukiwtañwu; pu hakiy ponoat nōsiwhqat eñem yukiwta; nikañw pay God pumuy lōpwatuy sūlawhtani. Noq̄w hakiy tokoat hapi nuvöt qa eñem yukiwta; pam Tutuyqawhqaq̄y eñem yukiwta; noq̄w

Tutuyqawhqa tokoy eñem qatu. ¹⁴ Noqw God hapi Tutuyqawhqa ahoy tātayna; nihqe piw nāt itamuy ahoy tātaynani, nāp öqalay akw'a. ¹⁵ Puyaw umuhtoko Christ tokoyat aw wiwyuñqat uma put qa navoti'yuñwa? Noqw ya sen nu Christ tokoyat aw wiwyuñqat ayo oyat, tokoy huhyaqat aw put awiwhtoy nani? Sóoni. ¹⁶ Soh! Puyaw i' tokoy huhyaqat amum hintsakqa put amum sūka tókoniñwuqat uma put qa navoti'yuñwa? Pi puma löyöm sūkamantaniqat ura God pañqawu. ¹⁷ Noqw pi Tutuyqawhqa aw hürs'iwtaqa put amum sūka hikwsiniñwu. ¹⁸ Huvam nuvöqatsit añqw watqaa. Sohsoy qaanhtipu sinot ahpiy hintsatskiwhqa qa tokoyat ep hintsatskiwa. Noqw pay nuvöhinmaqa hapi nāp tokoy ep qaantsakñwu. ¹⁹ Soh! Ya uma it qa navoti'yuñwa? Qahováriwtaqa Hikwsi God ahpiy umumi noiwhqa umuhpe pakiwtaqw, umuhtoko put kīata? Noqw öviy uma qa nāp nāhimuy'yuñwa. ²⁰ Pi uma pas pavan hihta hihkay'taqat akw tuiwya. Öviy uma umhtokoy, pu umuhhikwsiy God himuyat añ put tayawni'yuñwni.

7

Questions about Marriage

¹ Taay, noqw ura uma hīhihta ep inumiq pēnayaqw pam pu'ni. Pay tāqa qa nōmataniqw, pam put eñem lolma. ² Nīkañw pay nāphisat sen sinom nuvöhinwisq, öviy pay uma añ nanāp tahtaqt nōmay'yuñwni, pu momoyam añ nanāp puwsuñwni'yuñwni. ³ Tāqa nōmay makiwayat aw put noi'tamantani; pu pay piw an wuhti puwsuñway tavi'tamantani. ⁴ Hakiy nōmaat tokoy aw qa nāp mónwiniñwu, put puwsuñwaat put aw mónwiniñwu. Pu pay piw an hakiy puwsuñwaat tokoy aw qa nāp mónwiniñwu, pi nōmaat put aw mónwiniñwu. ⁵ Hakim nāmi qa nākawintimantani, ason pay hakim pas nāmi pan yuke', pu' hihsavo panhtimantani, hakim napwalni'kañw, nāwakinpit aw yuki'taniqey öviy'o; nit pu ason hakim piw nāmimantani, taq ka Satan hakimuy qa namituyqawi'taqat ep pumuy amumi unahepmantani. ⁶ Nīkañw hapi pay nu yan pēnaqe it umuy nakwhana, qa ayata. ⁷ Nuyniqw pi as sohsoyam inunyuñwniqw pam amuñen lomahintani. Noqw pay pi sohsoyam God añqw nanāp hin makiway'yuñwa, suhka yanwatniqw, pu mi'wa piw tuwat panwata. ⁸ Noqw öviy nu añ imuy qa nōmay'yuñqamuy, pu qa puwsuñway'yuñqamuy-nīkañw pu koñnalvutuy amumi pañqawni: Pay uma pas inún hinyuñwniqw as pam umuñem lolma. ⁹ Nīkañw kurs pay uma qa namituyqawyuñwniqw, pay hak hakiy ámumtini. Pi hakiy ámumtiniqw pam pantaqa nuvömokiwuy añ kānavoti'taniqat epnihqe pavan lolma. ¹⁰ Pu añ hakim ámum'iwyuñqamuy nu amumi tutapta, nīkañw pay qa nūu, i' Tutuyqawhqa: Wuhti puwsuñway qa mātapmantani. ¹¹ Nīkañw kurs pam put mātave', pay pam nalqatmantani; sen pay ahoy puwsuñway amum namivöhiknik panhtimantani. Pu i' tāqa nōmay qa mātapmantani. ¹² Pu ahpiy mímuywatuy nu' amumi pañqawni, qa Tutuyqawhqa: Kurs hakiy tuptsiwni'taqat nōmaat qa tuptsiwni'te' nāt put amum qátuniqey nāwaknaqw pay pam put qa mātapmantani. ¹³ Pu kurs wuhtit puwsuñwaat qatuptsiwni'te' nāt put amum qátuniqey nāwaknaqw pay pam put qa mātapmantani. ¹⁴ Pi i' qatuptsiwni'taqa tāqa nōmay atsviy God awwat sutsvo taviwta. Pu i' qatuptsiwni'taqa wuhti puwsuñway atsviy God awwat taviwta. Pi as qa pantaniqw umuhtim hovariwyuñwni; noqw pay hapi puma God awwat oiywyuñwa. ¹⁵ Nīkañw kurs i' qatuptsiwni'taqa ahpiyninik, pay pi ahpiymantani. Pay i' tuptsiwni'taqa tāqa, sen wuhti, pantaqat ep qa sómiwtañwu. Pi God itamuy uyiwawtaqat qatsit aw wánwayi. ¹⁶ Ispi yantaq'ö, wuhti, ya sen um uhpuwsuñway Christ aw tuyqawvaniqey hin navoti'ta? Pu um'i, tāqa, ya sen um uhnōmay Christ aw tuyqawvaniqey hin navoti'ta?

Live as God Called You

¹⁷ Noqw pay pi God añ sohsokmuy nanāp hin qatsíhuytaqw, pu hakiy hin hintaqat Tutuyqawhqa put wánwayhq, hak pan hinmamantani. Yan hapi nu sohsovik Jesus aw tōnawtaqamuy amunawit yuki'ma. ¹⁸ Sen haqawa poñotkit akw tuvoylaiwkañw wánwayniwe', pay pam put tuvoylat qa ayo yúkuni. Sen haqawa qa poñotkiwkañw wánwayniwe' pay pam qa poñotkiwni. ¹⁹ I' poñotki pay qa hímuu, pu i' qa poñotki pay piw qa hímuu; pi God tutavoyat añ hinmaq wam'i. ²⁰ Uma añ nanāp hin hinkahkañw wánwayniwe' pay panyuñwni. ²¹ Um sen núantuwikinikañw wánwayniwa; pay um put ep qa hin unañway'tani. Nikañw kurs pay um hin mātaviwninik, um akw moñwvastini. ²² Pi núantuwikinikañw Tutuyqawhqa ahpiy wánwayniwhqa Tutuyqawhqa ahpiy mātaviwa. Pu piw pay an i' qa núantuwikinikañw wánwayniwhqa Christ núantuwikiatniñwu. ²³ Uma hapi hihta hihkay'taqat akw tuiwya. Oviy uma qa sinmuy amumi nātuwiktotani. ²⁴ Itupkomu, pay uma añ nanāp hin hinkahkañw wánwayniwyaqey pan God amum yesni.

Questions about the Unmarried and the Widows

²⁵ Pu nu imuy añ nāt pas mámanhtuy pay qa hinwat Tutuyqawhqa añqw tutavot pasiwta. Nikañw pay nu hin wūwyaqey pañqawni. Pi nu Tutuyqawhqa añqw okwatuwiwa, pas qa atsat hinmaqee. ²⁶ Itam pay hihsavo pas sóontsaníwuyñwni. Noqw oviy nuyniqw hak hin makiway'te' pan qátumantaniqw pam enem lomahinta. ²⁷ Um hak nōmay'taqa, pay um añqw mātaviwniqey qa tunatyawtani. Noqw um ñasta nōmay'taqa, pay um qa nōmawuwantani. ²⁸ Nikañw kurs um piw nōmate', um pay qa hin qaanhtini. Pu kurs i' nāt pas māna puwsuñwte', pay pam piw qa hin qaanhtini. Nikañw panhtotiqam hapi yep qatsit ep kānanvotyani. Noqw nu as put añqw umuy ayo óyaniqey nāwakna. ²⁹ Nikañw it nu pañqawni. itupkomu: Tuwani tsāva. Noqw oviy yahpiy hapi yantani: Añ nōmay'yuñqam pay qa nōmay'yuñqey panyuñwni; ³⁰ Pu añ tsaykitaqam pay qa tsaykitaqey panyuñwni; pu añ hahlayyaqam suhpan pay qa hahlayyaqey panyuñwni; pu hihta tuhtuy'yaqam pay hihta qa himuy'yuñqey panyuñwni; ³¹ Pu yep qatsit akw moñwvasyaqam qa nukushintsahsanyani; pi yep qatsit tunatyaat tūwayato. ³² Noqw nu as umuy qa nānaphin wuwanvisoq'íwuyñwniqat umuñem nāwakna. I' hak qa nōmay'taqa Tutuyqawhqa hihmuyat tunatyawtañwu, hin pam Tutuyqawhqa unañwvniqey oviy'o. ³³ Noqw pu i' nōmay'taqa yep qatsit ep hīhihta hinyuñqat tunatyawtañwu, hin pam nōmay unañwvniqey oviy'o; nihqe lōqmuy wuwni'ta. ³⁴ Noqw māna nāt qa puwsuñway'taqa Tutuyqawhqa hihmuyat tunatyawtañwu, pam hin tokoy, pu hikwsiy ep qahováriwtaniqey oviy'o. Noqw pu i' puwsuñway'taqa yep qatsit ep hīhihta hinyuñqat tunatyawtañwu, pam hin puwsuñway unañwvniqey oviy'o. ³⁵ Noqw uma it akw moñwvasyaniqat oviy nu yan lavayhti. Nu umuy qa aw u'ta. Noqw yan uma lomahinwise', qa hihta sos'onkahkañw Tutuyqawhqa aw unañwtavi'yuñwni. ³⁶ Nikañw kurs hak tiyo manhtuway ka qa súantsahsanhqey wūwante', kurs pay pam tukwsiwtaqw, soon as qa panhtiniqw, pay pi pam hin tunatyawte' panhtini; pay pam qa hin qaanhtini, pay pi puma nāmatini. ³⁷ Nikañw pay hak unañwpeq tunatyay qa wílökni'taqa, qa hihta akw sóon'iwkañw tunatyay aw tuyqawi'taqa manhtuway nāt pas mānat tavi'taniqey unañwpeq yuki'taqa hapi súanhtini. ³⁸ Noqw oviy i' hak put ámumtiqa hapi súanhtini, nikañw i' hak put qa ámumtiqa put epnihqe pas pavan súanhtini. ³⁹ Wuhti hin yukiwtaqat tutavot ahpiy puwsuñway aw sómiwtañwu hihsavohaqami qátuniqat pahsavoo. Nikañw ason kurs put puwsuñwaat mokq pam mātaviwñwu. Pay pi hakiy ámumtinik ámumtimantani; nikañw hapi pas Tutuyqawhqa sinoyat-sa ámumtimantani. ⁴⁰ Nikañw pam hintaqey pan hinmaniqw pam pantaqa nuyniqw put enem lomahintani. Noqw nu wūwantaqw God Hikwsiat iunañwpeq qátuhqa piw pan unañwti.

8

The Question about Food Offered to Idols

¹ Nu pu' nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqat yuaatani. Pay pas antsa itam sohsoyam navotit pasiwyuñwa. Navoti hakiy kwivi'nañwtoynañwu; noq̄w nami'nañwa hapi hakiy öqalañwu. ² Noq̄w kurs pay hak hihta navoti'taqey wūwante', pam piw it aw wūwantani: Pam as pas pasiwtaqat put navoti'tani; nikañw pam qa nāt pan put navoti'ta. ³ Hak haqam God aw unañway'taqw God put tuwi'tañwu. ⁴ Taay, hak hihta nāp yukit aw noiwhqat tūmoytaqat nu lavayhtini. Pay pi itam navoti'yūñqw pay tūwaqatsit ep nāp yukit pi qa hīmuu; pu pay pas qa haqam hak himu piw suhkaa, pay pas God-saa. ⁵ Pay pi as sinmuyniqw amuhpa' nāwakintiwayaqam kasta, öveqatsit ep'e, pu tūwaqatsit ep'e. Pi pas antsa amuhpa' nāwakintiwayaqam suhpanta, pu momñwit suhpanta. ⁶ Noq̄w itamuyniqw pay sūkw aw nāwakintiwhqa, God Itanaa, put hapi ahpiy sohsoy himu pasiwyuñwa, pu itam put eñem yukiwyuñwa; pu sūka Moñwi, Jesus Christ, put hapi ahpiy sohsoy himu yukiltoti, pu itam put ahpiyya. ⁷ Nikañw pay qa sohsoyam it navoti'yūñwa. Oviypi haqawat nāp yukit pew pahsavo kaptsi'yūñwa. Noq̄w nāmahin pi as pūmuyniqw nōsiwhqa pas antsa nāp yukit aw noiwhq puma put nōnova; noq̄w puma tuptsiwniy añ qaöqáwi'yūñqw, uñwáam hovarsni. ⁸ Pi itam soon nōsiwhqat ahpiy God aw lomahinyuñqey nāmahtakni'yūñwni. Oviypi itam nōnöse' put ahpiy qa ñas'ewhtotiñwu; pu pay piw an itam qa nōnöse' qa hin'ewaytotiñwu. ⁹ Nikañw pay uma tunatyaltotini, taq nāphisat ka uma yan qenive hoñkahkañw soñawnen tuptsiwniy añ qaö'qaltuy amutpik hihta ep tōnökanyiqat taviyani. ¹⁰ Kurs um hihta navoti'taqa nāp yukit eñem kīyat ep tunösvoñat aw qatuq̄w, hak tuptsiwniy qa añ öqala uñ pep tuwani. Ya pam unañwpeq qatusite', qa tuwat nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqat nösni? ¹¹ Nen pam hak uhtupko qaöqálanihqe uhnavotiy atsviy hovalniwni, Christ put eñem enañ mokq'ö. ¹² Noq̄w pan hapi uma umuhtupkomuy ep qaanhtote' unañwayamuy qaö'qaltuy tūhotote', Christ ep qaanhtotini. ¹³ Yanta hapi, noq̄w öviy kurs sikwi itupkoy múnuknaniqw, pay pas tūwaqatsit nāt wunuq̄w nu soon sikwit nösni, taq nāphisat ka nu itupkoy múnuknaniqee.

9

Rights and Duties of an Apostle

¹ Ya pay nu' qa ayaiwtaqa? Ya nu qa qenive wunu? Ya nu' Jesus Christ Itahtu-tuyqawhqaq̄w qa aw yori? Puyaw qa uma Tutuyqawhqaq̄w ep itumaltipumu? ² Kurs nu pay haqawatuyñiqw qa ayaiwtaqanik pay úmuyniqw pi nu suyan panta. Pi Tutuyqawhqaq̄w ahpiy uma hapi nuy pas antsa ayaiwtaqat mahtakni'yūñwa. ³ Hakimuy inumi tuwan-totaq̄w nu amumi yan lavayhtiñwu. ⁴ Ya itam nösniqey pu hikwniqey qa makiway'ta? ⁵ Ya itam haqawat tuptsiwni'taqat nōmay'te', put wiknumniqey qa makiway'ta añ pētuy ayaiwyuñqamuy amun'i, pu Tutuyqawhqaq̄w tupkomuyatuy-nikañw pu Cephas pumuy amun'i? ⁶ Hal pay sen nu'-niqw pu Barnabas, ya ítam-sa pay qa tumalay'tanik pam itamumi uhtsiwta? ⁷ Ya hak hisat haqami tuwvöhtaqa nāp hihta himuy aw tükway'ta? Ya hak övat uyht, aniwnit qa añqw tūmoyta? Ya hak pokmuy tumalay'kañw pihuyamuy qa añqw hīhikö? ⁸ Ya nu pay sinot an lavayhti? Hal ya Moses tutavoyat añ piw qa pan lalvaya? ⁹ Oviypi Moses tutavoyat añ yan pey'ta: Um wākasit söhövosit muritaqat motsóvuyat qa sommantani. Ya God pas pay wākasit-sa tunatyawkañw öviy pañqawu? ¹⁰ Hal sen pi pam itamuy tunatyawkañw pañqawu? Pay kurs pi hin qa itamuñem i' yan pēniwa. Noq̄w öviy uylawhqa okiw hihta tūwaniqey tunatyawkañw uylawñwu; piw muritaqa okiw aniwnit añqw hihta himuy'vaniqey tunatyawkañw muritañwu. ¹¹ Itam soñawnen hihta it Hikwsit ahpiynihqaq̄w umuy huyta. Noq̄w kurs itam yep qatsit ep umuhhimuy ömahte', ya itam pas qaanhtini? ¹² Noq̄w kurs uma haqawatuy umuhhimuy

añqw maqaye', tis pi òviy uma soon itamuñem qa piw panhtotini. Pay as pi panta; noqw pay itam it yantaqat qa akw moñwvasi. Itam hihita añ nakwhani'ta, taq nāp hisat ka itam lomatuawit Christ yuaataqat aw sóontsanni. ¹³ Imuy Jew-sinmuy amuñaqw hihta pas kaptsiwyuñqat tumalay'yuñqam God kīyat ep hihta oyiwhqat akw yēse. Ya uma put qa navoti'yuñwa? Pu ima hom'oyvihkat ep hintsatskaqam hihta God aw noiwhqat akw yēse. ¹⁴ Noqw Tutuyqawhqa hapi pay piw pan yuku: Ima lomatuawit yuaatotaqam lomatuawit ahpiy hihta akw yesniqata. ¹⁵ Nikañw pay nu'wa it yantaqat qa akw moñwvasi; pu piw nu qa pan umumi tuñlay'kañw paniqw it yan pēna. Pi nu qa hihta aw tūkway'kañw lomatuawit yuaataqey ep himuiwta. Noqw kurs hak put pisviwnaniqw pay pi nu tatam mokni. ¹⁶ Pay as pi nu lomatuawit yuaatakañw pay kurs nu hihta ep nātsotskanani. Pay nu pas put aw tusoq'ayatiwa. Pay panta. Pas nu lomatuawit qa yuaataqw pam inuñem pas is óhini. ¹⁷ Pi nu suhtaq'ewnikañw it hintsake' hihta ahsatani. Pu kurs as pay nu qa suhtaq'ewnikañw put hintsakq, pas pi suyan i' tumala inumi noiwtaq'ö. ¹⁸ Noqw pep pu' nu hihta ahsatani? Pay hapi nu Christ añqw lomatuawit añqw yuaate', qa hakiy aw hihta tūkway'kañw pantsakni; nen nu lomatuawit yuaataqey ahpiy imakiway soon akw moñwvasni. ¹⁹ Pay nāmahin pi as nu qa hakiy aw tūwikinikañw pay nu sohsokmuy amumi nānuantuwiki'ta, pas pay nu as okiw wūhaqnihqamuy Jesus aw tuyqawvaniqe òviy'ö. ²⁰ Nihqe nu Jew-sinmuy amumiwat Jew-sinoniwhti, pas pay nu Jew-sinmuy tuyqawvaniqe òviy'ö. Pu tutavot añ hinwisqamuy nu amumiwat tutavot añ hinmaqey panhti, pas pay nu tutavot añ hinwisqamuy tuyqawvaniqe òviy'ö. ²¹ Pu imuy tutavot qa añ hinwisqamuy nu amumiwat pay tutavot qa añ hinmaqey panhti, pas pay nu as okiw tutavot qa añ hinwisqamuy tuyqawvaniqe òviy'ö. Pay as pi nu God tutavoyat qa hin qa aw tunatyawkañw, nu Christ tutavoyat añ hinma. ²² Pu nu añ qaö'qaltuy amumiwat pay qaöqáwi'taqey panhti, pas pay nu as okiw qaö'qaltuy tuyqawvaniqe òviy'ö. Nu sohsokmuy amumi sohsoy hímuniwhti, pas pay nu as okiw nāp hintaqat akw haqawatuy tuyqawvaniqee. ²³ Nu lomatuawit tunatyayat òviy yanhaqam hinma, pas pay nu as okiw put hahlayhpiyat añ umumum hinmaniqee. ²⁴ Ya sohsoyam nanamunwaqam yuhtukq pay sūka hihta ahsataniqat uma put qa navoti'yuñwa? Pay uma yuhtuke' uma hihta ahsatotaniqey òviyyañwu. ²⁵ Noqw sohsoyam nanamunlalwaqam pās nāmitunatyawwisñwu, hóhoñvitniqe òviy'ö. Noqw puma pay wihkat sūlawhtiñwuqat òviy panhtotiñwu. Noqw itam pi hihta pas qa sūlawhtiñwuqat makiwyani. ²⁶ Noqw nu pas suyan hihta ahsataniqey òviy pan warikiwta. Nu qa tusoqnayawhqe, paniqw òviy hapi nu qa nanāp haqe' savinuma. ²⁷ Nu qa pan hintsakt itokoy wuvahtinumqe aw tuyqawi'ta, taq nāphisat as ka nu nuhtumi lomatuawit yuaatat, nu hihta ep òwihiniwhti, God nuy ayo tūvani.

10

Warning against Idols

¹ Pu pīwu, itupkomu, pay uma it navoti'yuñwniqat nu nāwakna: Ura itanam sohsoyam òmawuy atpikaqeya; pu sohsoyam wuhkovatuphat añqe' nōna. ² Pu puma sohsoyam òmawuy akw Moses aw tuvoylatoti, pu wuhkovatuphat akw'a. ³ Nihqe puma sohsoyam nōsiwhqat God añqwnihqat añqw nōnōsa. ⁴ Pu sohsoyam kūyit God añqwnihqat añqw hikwya. Pi puma owat hihta tuawi'taqat añqw hikwya. Pam owa Christ tuawi'ta. Noqw pam suyan pumuy amumum hinma. ⁵ Noqw pi ura God pumuy amuñaqw kaysiwhqamuy amuhpe qa salayhti; òviypi ura puma qayēsiwhpuvehaqam wuhko soa. ⁶ Noqw i' yantaqa hapi itamuy u'nantoyna, itam añ hihta qalomáhinyuñqat qa aw kwañwátayyuñwniqat òviy'ö, panhtotiqaqamuy qa amun hinhtotini. ⁷ Piw ura pumuy amuñaqw haqawat nāp yukit aw nāwakintotaqw, uma qa pumuy amún hintsatskani. Taq ura yan pey'ta: Sinom añ yesvat nōnova, pu piw hīhikwya, pu pahsat hoñvaqe

tīvantiva. ⁸ Pu itam qa amún nuvöqatsit tumalay'yuñwni. Ura pumuy amuñaqw haqawat pantsatskaqe sūkw tāwat ep sunat añqw payhkomuy sihkay'tasikip sōmorit pahsa'nihqam sūlawhti. ⁹ Pu itam qa Christ puhtsemokintotani, ura pumuy amuñaqw haqawat panhtotiqamuy qa amunhtotini. Taq puma panhtotiqe tsūtsu'tuy amuhpiy soa. ¹⁰ Pu uma piw pay qa yan umuh'unañway hiñqawani, ura pumuy amuñaqw haqawat panhtotiqamuy qa amunhtotini; taq puma panhtotiqw, God hoñviayay ay-ataqw, pam pumuy qöya. ¹¹ Noqw as sinom pumuy amuhpiy hihta tuwi'vayaniqat öviy puma it sohsok hihta añ kükuyva. Noqw itamuy so'ñwamiq ökiwisqamuy u'nantoyanigē öviy pāvam pēniwa. ¹² Paniqw öviy pay hūrs wúnuhqey namiwuwantaqa tunatyaltimantani; taq nāp hisat ūnate', pam múnukni. ¹³ Pay qa hak hihta alönöt akw unaheviwhqey wūwantani, ispi wūhaknihqam pay pan hapi unaheviwyaq'ö. Pi God soon lavayiy qa an hinmani; nihqe pam hakiy öqaltaqw, soon unaheppi hakiy epnihqe öqalay'tani. Pi God hin ayo yámakniqat hakiy āawnaqw, hak unaheppit añ kuyvani. ¹⁴ Noqw öviy'o aw iunañwamu, uma nāp yukit aw nāwakintiwhqat pas qe'yani. ¹⁵ Nu hapi pās wuwni'yuñqamuy amumi yuaata. Uma nuy hiñqawhqat aw wūwayani. ¹⁶ It kuyapkuyit añqw hahlayhpit kūyiwtaqat itam hahlayhtote', itam soñawnen Christ uñwáyat añqw sūp hikwyañwu. Pu itam pölavikit yónoyhtote', itam Christ tokoyat añqw sūp nōñosañwu. ¹⁷ Pay as pi itam kaysiwhqamyakahkañw sūkw pölavikit anyuñwa, piw sūkw tokot anyuñwa. Pi itam sohsoyam put sūkw pölavikit añqw nōnova. ¹⁸ Kurs uma yep qatsit ep Israel-sinmuy amumi wūwayani. Ya ima hom'oyit añqw nōnovaqam God hom'oyvihkayat qa amum God aw nāwakintiwiwa? ¹⁹ Ya nu hihta pañqawu: Sen pi nāp yuki pas antsa hímuniwhqat, sen nāp yukit aw himu noiwhqa pas antsa hímuniwhqat nu pañqawu? Qae. ²⁰ Nu hapi pañqawu: Ima qa-Jew-sinom hihta hom'o'ye', puma nukpanhihikwsimuy amumi put hom'o'yañwu, qa God aw'i. Noqw uma nukpanhihikwsimuy amumum hintsatskaniqat nu qa nāwakna. ²¹ Soon uma Tutuyqawhqat kuyapkuyiyat nukpanhihikwsimuy kuyapkuyiyamuy enañ hihikwyani. Soon uma Tutuyqawhqat tunösvoñayay nukpanhihikwsimuy tunösvoñayamuy enañ nōnovani. ²² Ya sen itam Tutuyqawhqat pu-vuhtsemoqnayani? Ya sen itam put epnihqe ö'qaltu? ²³ Pay as nu hihta hinhtiniqw pam sohsoy ka inumi sūanta, nīkañw pay qa sohsoy nukñwa. Pay as nu hihta hinhtiniqw pam sohsoy ka inumi sūanta, nīkañw pay qa sohsoy hakiy öqalañwu. ²⁴ Qa hak hapi nēnem-sa hihta öviy tunatyawtat, ayo sukw eñem hihta lolmat tunatyawtani. ²⁵ Uma huhyankiva hihta huhyaniwhqat nōnovani, nen umuh'unañwpeq umuhsunvotiy tunatyawkahkañw qa pas hihta tūviñlalwani. ²⁶ Pi tūwaqatsi Tutuyqawhqat himuata, pu añ himu hinyuñqa. ²⁷ Kurs qatuptsiwñi'yuñqamuy amuñaqw haqawa umuy tūtsamhq, uma ámumyaniqey unañwtote', himu umutpip poñahtiwhqat uma nōnovamantani, qa tūviñlalwakahkañw umuh'unañwpeq umuhsunvotiy tunatyawkahkañwo. ²⁸ Nīkañw ason kurs haqawa put nāp yukit aw noiwhqat umumi kitaqw, pay uma qa añqw nōñosamantani, umuy āawanaqat kaptsi'totanigē öviy'o, put unañwpeq sunvotiyat tunatyawkahkañwo. Pi tūwaqatsi Tutuyqawhqat himuata, pu añ himu hinyuñqa. ²⁹ Nu uh'unañwpeq uhsunvotiy qa kitat, ayam sukwat unañwpeq sunvotiyat nu kita. Noqw hak ka inumi pañqawni: Pi nu qenive wunukañw hihta tūmoytaqw, ya hinoqw ayam suka pas nāp unañwpeq sunvotiy ahpiy nuy övelantani? ³⁰ Pi nu put ep God aw hahlayhtit, put añqw nösñwu. Noqw ya hinhtiqw öviy nu put ep hahlayhtiqw ayam suhka pas nāt piw put ep inumiq qalomáhiñqawni? kítani. ³¹ Ka pi panta. Nīkañw um as God tayawniwniqat öviy sohsok hintsakmantani, sen um tūmoytani, sen um hikwni, sen pay nāp hihta hintsakni. ³² Uma qa hakiy unañwmoknayani, imuy Jew-sinmuyu, pu pay qa-Jew-sinmuyu, pu imuy God aw tōnawtaqamuyu. ³³ Nu tuwat sohsokmuy hihta añ ahsupoq unañwve mamavisqe qa nēnem hihta tunatyawtat, as kaysiwhqamuy hihta akw moñwvase' ayo nōñakniqat öviy amuñem tunatyawta.

11

¹ Uma inumi nanawinyani; pi nu piw Christ aw nanawini.

Covering the Head in Worship

² Pas nu umumi hahlayhti itupkomu, ispi uma sohsok hihta añ nuy u'ni'yuñq'o. Pu nu umumi hin tutaptaqw uma añ ahsupoq pan hinwisa. ³ Noqw it hapi uma navoti'yuñwiniqat nu nāwakna: Christ hapi sohsokmuy tahtaqtuy qötöam'iwtaqat anta; pu tāqa nōmay qötöat'iwtaqat anta; noqw pu God hapi Christ qötöyat anta. ⁴ Haqam tāqa nākwapkañw God aw nāwaknaqa, sen God eñem yuaataqa hapi qötöy qahihtalawñwu. ⁵ Pu haqam wuhti qa nākwapkañw God aw nāwaknaqa, sen God eñem yuaataqa hapi qötöy qahihtalawñwu; soñawnen pi pam āriwtañwunihqee. ⁶ Pay pi wuhti qa nākwapte' piw āriwtani. Pu kurs wuhti āriwte', sen sipniwe', put hahmane', turs pam piw nākwaptani. ⁷ Noqw pay as soon tāqa nākwaptamantani, pi pam God an yukiwkañw pu put pihniatni-hqee. Pu wuhti hapi tāqat pihniata. ⁸ Pi tāqa qa wuhtit añqw yukiwta; pi wuhti tāqat añqw yukilti. ⁹ Piw tāqa qa wuhtit eñem yukilti; pi wuhti tāqat eñem yukilti. ¹⁰ Yantaqw hapi öviy wuhti soon qa nākwaptamantani, hakiy put aw moñwtaviwhqat mātaktaniqee, hoñvia'yatuy tunatyawkañwo. ¹¹ Nikañw Tutuyqawhqa pan yukuqw, pay qa hak tāqa wuhtit qa ahpiy qátuni; piw qa hak wuhti tāqat qa ahpiy qátuni. ¹² Wuhti tāqat añqw aniwhtiqw, pay öviy piw pan tāqa wuhtit ahpiy aniwhti. Nikañw pay hapi sohsoyam God ahpiy aniwhtoti. ¹³ Kurs aw nāp wūwayaa. Ya wuhti qa nākwapkañw God aw nāwaknaniqw pay lomahinta? ¹⁴ Ya tāqa hin hintañwuniqw pam pantaqa umuy qa tutuqayna, haqam tāqa wupaañay'taqw pam put eñem haman'ewayniñwuniqata? ¹⁵ Nāwuspi wuhti wupaañay'taqw pam put pihniatniñwu. Pi put hōmiat put aqw nākwaptaniqat öviy pam put aw noiwta. ¹⁶ Noqw pay pi kurs hak it ep hiñqawlawniqey antaniqw pay hapi itam God aw tōnawtaqam qa pan tuwi'yuñwa.

The Lord's Supper

¹⁷ Nu pu' hapi lavayhtiniqe umuy qa tayawnani. Uma soq tsovalte' qa nukñwat öviyyat, soq nankiwakw öviyyañwu. ¹⁸ Meh, i' mohti'ma: Yaw uma sūvo tsovaltiqw haqawat nātsikiwtañwuqat nu navota. Nihqe pay nu pēp pas tuptsiwa, ¹⁹ Ispi pay kurs hin haqawat umuñaqw qa sutskeyaq'ö. Noqw put pantaqat ahpiy ima añ hakim pas qaatsat hinyuñqam umuhpe mātaktotini. ²⁰ Noqw öviy ason uma sūmi tsovalte', uma qa pas pas antsa Tutuyqawhqat tunösvoñayat nōñosañwu. ²¹ Oviy pi umuy nōnovaqw, himuwa qa sōwu maqaptsi'tat, pay nāp nōvay tūmoytañwu. Noqw suhka tsōnmokiwtaqw, haqawa honaqkuyit akw hōnaq'iwtañwu. ²² Soh! Ya uma ñasta ki'yuñwa? Pep hapi as uma nōnovakañw hihikwyani. Hal ya uma God aw tōnawtaqamuy qahihtatote', ñasta nōvay'yuñqamuy hamantoyñayani? Ya nu umumi hiñqawni? Ya nu it ep umuy tayawnani? Sóoni. ²³ Pi Tutuyqawhqa hapi inumi it posnaqw, nu tuwat umumi put mātavi: Ura Tutuyqawhqa Jesus put tōkilat ep momñwituy amumi mātaviwniqe pōlavikit kwusu; ²⁴ Nihqe put ep kwakwhatat, put yōhat, pañqawu: Huvam it ömahtotat, nōñosaa. I' hapi itoko umuñem yónoyhtiwa. Uma nuy u'ni'yuñwiniqe öviy it yantsak-wisni. ²⁵ Pu pumuy nōñosaqw, pam pay án piw kuyapkuyit kwusut pañqawu: I' kuyapkuyi hapi iuñway ahpiy puhuvasiwni. Yan hapi uma hinwisni. Uma añsakis put añqw hikwye', nuy u'nayamantani. ²⁶ Pi uma añsakis it pōlavikit añqw nōñosakañw, pu it kuyapkuyit añqw hikwye', uma Tutuyqawhqat mokiwyat tuawi'yuñwmantani, hisat pítuniqat pah-savoo. ²⁷ Paniqw öviy hak qa tunatyawkañw, it pōlavikit añqw nōsqa, pu Tutuyqawhqat kuyapkuyiyat añqw hikwqa Tutuyqawhqat tokoyat-nikañw pu uñwáyat ep qaanhtimantani. ²⁸ Oviy hak namivupre', pankañw put pōlavikit añqw nōsmantani, pu kuyapkuyit añqw hikwmantani. ²⁹ Taq qa tunatyawkañw nōsqa, pu hikwqa nawus tūviwmantani, Tutuyqawhqat tokoyat qa mātasi'tañwunihqee. ³⁰ Pi yantaqw öviy kaysiwhqam umuñaqw

qaöqáwi'yuñwa, pu öpuiwyuñwa, pu kaysiwhqam pay soa. ³¹ Pi itam namivupriwise', pay soon hin yukuniwyani. ³² Taq Tutuyqawhqa itamumi pohte', itamuy ökwhañwu; taq ka itam yep qatsit ep hinwisqamuy amumum tüviwyani. ³³ Yanta itupkomu, öviy uma nōnovanik tsovalte', hāk nānuhtayyuñwmantani. ³⁴ Ason pi kurs haqawa tsōnmokiwte', pay kiy ep nōsmantani. Noqw uma qa tüviwyaniqey öviy tsovaltimantani. Pu ason nu hisat pite', hin hintaniqat umumi tutaptani.

12

Spiritual Gifts

¹ Noqw uma kuwahtiput Hikwsit ahpiynihqat navoti'yuñwniqat nu nāwakna. ² Pay pi uma navoti'yuñwa, ura pay uma nāt qatuptsiwñi'yuñqe añ hihtuy nāp yukit qayuaato-taqamuy amuhpa' hinnanmya, haqe' umuh'unañway qatsqat pañ'a. ³ Noqw öviy nu umuy māmatsnani, soon hapi hak God Hikwsiyat ahpiy yuaatakañw Jesus qalomáyukiwtaqat pañqawni. Pu soon hak Jesus Tutuyqawhqañhqañqat pañqawni, hal pas Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiynen-saa. ⁴ Qahováriwtaqa Hikwsi hihhihta kuwahtiput tühuytañwu; nikañw pam pas sūkaa. ⁵ Pu itam nanāp tumalat makiwyaqe, sūkw Tutuyqawhqañqat eñem tumalay'yuñwa. ⁶ Itam nanāp hin makiwyaqey pan hihta hintsatskañwu. Noqw pay God itamuhpa', itahhinsakpiy sohsok akw nāp tunatyay tumalay'ta. ⁷ Pi sohsoyam Hikwsit makiwyaqw, pam amuhpe namtaknañwu. Noqw put ahpiy itam sohsoyam moñwvastotini. ⁸ Pi Hikwsi wuwanlavayit sukwat aw nóañwu; pu pay pam Hikwsi piw súannavotit lavayit sukwat aw nóañwu. ⁹ Pu pay pam Hikwsi piw qapēvewnit sukwat aw nóañwu; pu pay pam Hikwsi piw sukwat aw tūqalapsintaniqey öqalat nóañwu. ¹⁰ Noqw sūka kātutmalat hintsaki; piw sūka God eñem yuaata; piw sūka hihhihtuy hikwsimuy māmatsñwu; piw sūka öñaqw lavayit yuaata; piw sūka öñaqw lavayit namtöknañwu. ¹¹ Noqw hapi pay pam Hikwsi iit sohsok hintsaki; hakiy aw hihtawat nóanik panhtiñwu.

One Body with Many Parts

¹² Pay as pi hakiy tokoat sūkanikañw wūhaq a'wiway'taqw, pu put tokoyat añ sohsoy a'wisa wūhaqnikañw pay sūka tókoniñwu. Noqw Christ hapi pan hinta. ¹³ Pi itam sohsoyam sūkw Hikwsit ahpiy tuvoylatotiqe, soñawnen sūka tókoniwhtoti, sen itam Jew-sínomu, sen qa-Jew-sínomu, sen núantutuwiktu, sen qa tütuwiktu. Pi itam sohsoyam sūkw Hikwsit makiwya. ¹⁴ Pi hakiy tokoat qa sūkw awiwaniñwu. Pam hapi wūhaq'a. ¹⁵ Noqw öviy kurs hakiy kuk'at sen kítani: Nu qa māatnihqe öviy pay nu tokot qa añqwvi, kite', ya pam pay paniqw tokot qa añqwvini? ¹⁶ Pu kurs hakiy naqvuat sen kítani: Nu qa pōsiatnihqe öviy nu tokot qa añqwvi, kite', ya pam pay paniqw tokot qa añqwvini? ¹⁷ Kurs as hakiy tokoat sohsoy pōsiniqw hak hin navotmantani? Pu kurs pam sohsoy naqvusaniqw hak hin hihta hovaikmantani? ¹⁸ Noqw pay pi God hin aw wūwaqey pan hakiy tokoyat añ a'wiwayat yukuhtañwu. ¹⁹ Noqw kurs as puma pay sohsoy sūka awiwasaniqw ya hakiy tokoat háqamni? ²⁰ Nikañw pay hapi hak wūhaq a'wiway'kañw pay sūka tokoy'tañwu. ²¹ Noqw öviy soon hakiy pōsiat māyat aw pañqawni: Nu uñ qa haqni'ta, kítani. Pu piw soon qötöat kukyat aw pañqawni: Nu uñ qa haqni'ta, kítani. ²² Qae, pi hakiy tokoyat añ himu suhpan pay öwihinyuñqa pas soon qe'yañwu. ²³ Pi hakiy tokoyat añ hahqe' itamuyniqw pay hin'ewakwyaqat itamuy pumuy pas kaptsi'yuññwu; pu itamuhpa' qason'iwyaqat itam pās tunatyawkahkañw yuwsinaya. ²⁴ Itamhpa' sóniwyaqa pi pay qa hihta haqni'yuñwa. Pi God hakiy tokoyat namikwaptaqe añ haqe' hihta qa pasiwyuñqat aw pas pavan unañwtavi, ²⁵ Hakiy tokoyat ep qa haqam nehpewi hintaqat öviy'o; noqw añ a'wiwa nāmi unañwtavi'yuñwni. ²⁶ Noqw kurs himuwa awiwa nātuhotaqw, sohsoyam a'wiwat put amum nātuhototañwu. Pu kurs sūka awiwa kaptsiwihq, sohsoyam a'wiwat put amum hahlayyañwu. ²⁷ Noqw uma

hapi sumiyankañw Christ tokoyat anyuñwa; nihqe nanāp añ a'wiwatu. ²⁸ Noqw God hapi Jesus aw tōnawtaqamuy amuhpe haqawatuy hihta añ oyahta, imuy ayaiwyuñqamuy mohtii, amúñk pu' put eñem yuaatotaqamuyu, amúñk pu' tūtutuqaynayaqamuyu, atsve pu' kātatayhpit hintsatskaqamuyu, pep pu' tūqalapsintotaqamuyu, pu tūvaañwantotaqamuyu, pu añ moñw'iwyuñqamuyu, pu qa supwat himuhkwa yuaatotaqamuyu. ²⁹ Ya sohsoyam ayaiwyuñwa? Ya sohsoyam God eñem yuaatota? Ya sohsoyam tūtutuqaynaya? Ya sohsoyam kātatayhpit hintsatska? ³⁰ Ya sohsoyam tūqalapsintotaniqey öqalay'yuñwa? Ya sohsoyam öñaqw lavayit yuaatota? Ya sohsoyam tuqay'a'yatu? ³¹ Nikañw pay uma pas añ núnukñwat kuwahtiput tuñlay'yuñwni. Nikañw nu it epnihqe háqe'wat pas nukñwat umuy āawnani.

13

Love

¹ Nāmahin pi as nu sinmuy, pu God hoñviaymuyatuy amún pās hópinikañw nuhtumi qa unañway'te', nu soñawnen sikasivat qalalataqat antani, sen sivavutsqat an eyoyotaqata. ² Pu nāmahin pi as nu God eñem yuaataniqey makiway'takañw, pu hīhihta āmiwtañwuqat sohsok mātsi'kañw, pu sohsok hihta navoti'tani, pu nāmahin pi as nu pas qapēvewni'kañw tuhtukwit nahlamintanikañw nuhtumi qa unañway'te', nu qahimuu. ³ Pu nāmahin pi as nu añ öokiwyaqamuy nopnaniqe öviy sohsok hihta ihmuy amumi nóanikañw, pu itokoy taqsokiwniqat aw put mātapnikañw nuhtumi qa unañway'te' soon nu put akw moñwvastini. ⁴ Nami'nañwa qa its hin unañwtiñwu; hakiy pāsniñwu. Nami'nañwa qa unañwtuyvañwu. Nami'nañwa qa kwiviyuaatañwu; pu qa nātsotskanañwu. ⁵ Hakiy qa hintsañwu; qa nēnem hihta tunatyawtañwu; pu qa suy'tsiptiñwu; qalomáhintsaniwe' put ep qa hin unañwtiñwu; ⁶ Qaantsatskiwhqat ep qa hahlayhtiñwu; nikañw súantsatskiwhqat ep hahlayhtiñwu. ⁷ Sohsok hihta añ nānakwhani'tañwu; sohsok hihta tuptsiwñwu; sohsok hihta ep qa nañ'eknañwu; sohsok hihta añ kuytañwu. ⁸ Nami'nañwa qa haqami sohtani. Nikañw God añqw nātoniqa lavayi hapi pay yukiltini; pu himuhkwa yuaatiwhqa pay sohtini, pu i' navoti pay tūwayani. ⁹ Pi itam qa pasiwtaqat navoti'yuñwa; pu itam qa pasiwtaqat God eñem yuaatota. ¹⁰ Nikañw ason hisat himu pas pasiwtaqat pituqw, pep pu' himu pay qa pasiwtaqa ayo yukiltini. ¹¹ Ura nu tsāynihqe tsakoyuaatañwu; nu tsākw an hihta māmatsñwu, pu nu tsakowuwni'tañwu. Nit nu tāqatiqe pep pu' nu hihta tsakoe'wakw ayo yuku. ¹² Pay itam pi nāt pu' soñawnen panaptsat akw qa suyan nāviptsani'yuñwa. Nikañw ep pu' itam pas suyan nānami yoyrikyani. Pu' hapi nu qa pasiwtaqat tuwi'ta; nikañw ason pep pu' nu pas pasiwtaqat navoti'tani, God pas pasiwtaqat inumi navoti'taqat pan'i. ¹³ Taay, noqw öviy hapi ima pahyom pētoti-i' qapēvewni, pu unañwvahsi, pu nami'nañwa. Noqw imuy amuñaqw nami'nañwa hapi pas mohpeq'a.

14

More about Spiritual Gifts

¹ Uma nuhtumi unañway'yuñwniqey añ ö'qalyani; pu uma hīhihta kuwahtiput Hikwsit añqwnihqat tuñlay'yuñwni, tis öviy uma God eñem yuaatotaniqeyu. ² Pi öñaqw lavayit yuaataqa qa sinmuy amumi yuaatat, God awniñwu, pi qa hak put hihta yuaataqat mātsi'tañwuniq'ö; pi pam hihta āmiwyuñqat Hikwsit ahpiy yuaatañwu. ³ Noqw pu God eñem yuaataqa hapi sinmuy amumi yuaatañwu öqawhtotaniqat öviy'o, pu ökwaniwyaniqata, pu suyan unañwtotiniqata. ⁴ I' öñaqw lavayit yuaataqa pi nāöqawhtotoynañwu. Noqw pu God eñem yuaataqa God aw tōnawtaqamuy öqawhtotoynañwu. ⁵ Is as uma sohsoyam öñaqw lavayit yuaatotani, tis öviy God eñem

yuaatotani; ispi God enem yuaataqa òñaqw lavayit yuaataqat epnihqe pas pávaniq'ò, hal pas òñaqw yuaataqa hihta lavayhti qey namtòminta-saa; noqw Jesus aw tònawtaqam òqawhtotani. ⁶ Noqw taay itupkomu, kurs nu umumi pitut òñaqw lavayit-sa yuaate', ya nu hin umuy moñwvastapnani? Kurs nu God añqw hihta navotqey qa umumi yuaate', piw umuy qa hihta navotne', piw God lavayiyat umumi qa yuaate', piw umuy qa hihta tutuqaynaqw, ya uma hin ilavayiy akw moñwvastotini? ⁷ Híkispi lēna qa taytaqa soon qa suyan tōqtini, sen pas lēna, sen sivatonlena. Taq sen hak lēlent hihta qa suyan tōqtapnaqw, ya hak hihta lēlenqat māmatsni? ⁸ Pi tōtōqpi qa suan tōqtiqw, ya hak kipokyuwsini? ⁹ Noqw pay hapi pan piw umuhpe hinta. Pas uma umuhleñiy akw lavayit susmataqnihqat qa yuaaykuyaqw, ya hak umuy pep hiñqawqat māmatsni? Uma pi haktonsa yuaatotani. ¹⁰ Pay as pi soon tūwaqatsit ep hīhihtuy qa nānan'ik lavayi'yuñwa. Noqw qa himuwa qa hihta tuawi'ta. ¹¹ Noqw òviy nu yuaataqat lavayiyat qa tūqayte' putniqw pay nu himusinoni; noqw i' yuaataqa pay nuyniqw himusinoni. ¹² Noqw pay hapi piw umuhpe panta, pi uma Hikwsit ahpiy kuwahtiput pas nānawakna. Oviy uma Jesus aw tònawtaqamuy òqawhtoynayaniqey òviy pas ò'qalyani. ¹³ Noqw òviy i' hak òñaqw lavayit yuaataqa put namtòmintamantaniqey òviy tūviñlawni. ¹⁴ Pi nu òñaqw lavayit akw God aw nāwaknaqw, pas as pi ihikwsi nāwaknani, noqw iwuwni qa hihta apiiwani. ¹⁵ Taay, noqw pep hintani? Nu ihikwsiy ahpiy nāwaknani, pu piw iwuwniy ahpiy'o; nu ihikwsiy ahpiy tawlawni, pu piw iwuwniy ahpiy'o. ¹⁶ As qa pantaniqw, um uhhikwsiy akw hihta ep hahlayhti qw ya i' qa mātsi'taqa hin Antsaa, kitani, ispi pam uñ hiñqawhqat qa mātsi'taqee. ¹⁷ Pay as pi um ka suan hihta ep hahlayhtiñwu; noqw mi'wa qa put akw òqawhtañwu. ¹⁸ Pas nu Inay God aw hahlayhti. Kwakwhat pi nu sohsokmuy umuhpenihqe pas pavan òñaqw lavayit yuaata. ¹⁹ Nikañw pay nu tuwat Jesus aw tònawtaqamuy amuhpe panis híkiyom lavayit iwuwniy ahpiy lavayhtiniqey nāwakna; nen nu hakimuy hihta tutuqaynani; nen qa haktonsa pakwút-sikip sōmorit òñaqw lavayit yuaaykuni. ²⁰ Itupkomu, uma qa tsakowuwni'yuñwani; nikañw qalomátunatyat awwat titipostuy amunyuñwani; nikañw uma añ pás pasiwyuñqamuy amún wuwni'yuñwani. ²¹ Pi tutavot añ yan pey'ta: Nu alōñót lavayi'yuñqamuy lavayiyamuy-nikañw pu a'lōñtuy moayamuy ahpiy imuy sinmuy amumi yuaaykuni. Noqw nāmahin pi nu as panhtiniqw soon puma inumi tūqayyuñwani, kita Tutuyqawhqa. ²² Noqw òviy òñaqw lavayi pay hapi qatuptsiwani'yuñqamuy amumi hihta tuawi'ta, ima tuptsiwani'yuñqamuy qa pumuy amumii; nikañw God añqw lavayi qatuptsiwani'yuñqamuy qa pumuy amuñem-nit, imuy añ tuptsiwani'yuñqamuy amuñemi. ²³ Noqw òviy kurs uma Jesus aw tònawtaqam haqam sūvo tsovaltiqw, uma sohsoyam òñaqw lavayit yuaatotaqw, pu hakim qatūqayyuñqam, sen qatuptsiwani'yuñqam pañso yuñe', ya puma umuy hōnaq'iwyuñqat qa pañqawani? ²⁴ Noqw kurs uma sohsoyam God lavayiyat yuaatotaqw, hak qatuptsiwani'taqa, sen qatūqaytaqa pañso pake', sohsokmuy umuhpiy sóontsaniwani, pu sohsokmuy umuhpiy aw pohtiwni. ²⁵ Noqw pantaqat ahpiy put unañwpeq himu tupkiwyuñqa mātaktini; noqw òviy pam yōkoltit, God pas hihtate', put pas antsa umuhpenihqat tūawvani.

Order in the Church

²⁶ Taay, noqw hintani itupkomu? Pi uma sūvo tsovalte', uma añ nanāp hihta tāwi'yuññwu, hihta tutuqaynayañwu; òñaqw lavayit yuaatotañwu; God añqw hihta navoti'yuñqey yuaatotañwu; òñaqw lavayit tuqay'ayhtotiñwu. Hakimuy òqawhtotoynayaniqey òviy uma sohsok hihta hintsatskamantani. ²⁷ Kurs haqawat òñaqw lavayit yuaaykuyaniqw, pay lōyōmmantani, sen pahyomyamantani, pay pahsa'mantani; pu puma nānañk qeni'yuñwmantani; noqw suhka lavayiyamuy namtòmintani. ²⁸ Nikañw kurs pay qa hak hakiy lavayiyat namtòmintaniqw, pay pam hāk tsovawtaqamuy ep qa hiñqawlawht, nāmi yuaatamantani, pu God aw'i. ²⁹ Pay God enem yuaatotaqam lōyōm, sen pahyom-haqam yuaaykuyamantani; noqw mímawat lavayiyamuy aw

wūwantotamantani. ³⁰ Ason kurs aqlap qátuhqat aw himu mātaktiqw, pay mohti yuaataqa hāk qa hiñqawlawmantani. ³¹ Pay ason uma soon qa sohsoyam nānañk God lavayiyat yuaaykuyamantani; noqw sohsoyam tutuqayyani; nen sohsoyam ökwaniwyuñwni. ³² Noqw God lavay'aymat nāp hikwsiy aw tuyqawi'yuñwa. ³³ Pi God nānaphin qatsit qa yuki'tat, uyiwwaqatsit tumalay'ta. Pas añ ahsupoq God sinomat tsovawtaqe hin hintsatskaqw, ³⁴ Pan hapi hakim tsovawtaqw momoyam as qa hiñqawwamantani, taq puma yuaatotaniqey ep qa qeni'yuñwa. Puma maqaptsiy hinyuñwni. Ura tutavo pan yuaata. ³⁵ Pu ason pi puma hihta tutuqayyaniqey nānawakne', kiy añ puwsuñwmuy put tüviñtotamantani. Taq momoyam haqam tsovawtaqat ep yuaaykuyaniqw pam pumuy amuñem haman'eway'o. ³⁶ Ya God lavayiyat umuhpiy aniwhti? Hal ya pay pas pam umumi-sa pitu? ³⁷ Hak tāqa God lavay'ayaatniqey namiwuwante', sen Hikwsit añ hinmaqey namiwuwante', it aw nakwhani-nu umumi hihta pentaqw pam Tutuyqawhqat tutavoata. ³⁸ Pu ason kurs hak haqam it qa tuway'te', tatam pi pam qa nātuwiwtani. ³⁹ Yanta itupkomu, noqw öviy uma God lavayiyat yuaatotaniqey pas tuñlay'yuñwni; pu uma hakiy öñaqw lavayit yuaataniqat qa mēwantotani. ⁴⁰ Pay sohsoy himu pās unañwat, qa nānaphin yukiwmantani.

15

The Resurrection of Christ

¹ Taay itupkomu, ura nu hapi lomatuawit umuy yuaaykuqey umuy u'nana. Put hapi uma kwusuya; pu uma put ep hōñi. ² Pu uma hapi piw put akw ayo nōña, kurs uma nuy hihta umumi yuaaykuqat u'ni'yuñwee, hal kurs uma paysoq tuptsiwye'-saa. ³ Pi nu pay piw hihta kwúsuhqey ura put umumi mohti mātavi, i' Christ hin pey'taqat itahqaanhtipuy ep mokqata. ⁴ Pu ura pam hin pey'taqat an tūamiwhqe pu pāyis talq ahoy tātayi. ⁵ Pu ura pam Cephas aw namtakna, nit pu pakwt lōq sihkay'taqamuy ayaiwyuñqamuy amumii. ⁶ Pantaqat atsve pu' pam tuptsiwni'yuñqamuy tsivot tsivot-sikip súnatnihqamuy amuhpe hóyokiwtaqamuy sūsnikañw amumi namtakna. Noqw pumuy amuñaqw suswuhaqnihqam nāt yēse; nikañw haqawat pi pay soa. ⁷ Pantaqat atsve pu' pam James aw namtakna, nit pep pu' sohsokmuy ayaiwyuñqamuy amumii. ⁸ Pu nuhtuñk pam inumi piw namtakna, soñawnen nāt aw qa pituqw pay nu tihtiwhqat an'i. ⁹ Pi nu ayaiwyuñqamuy amuñaqw susqahimuu. Soon pi as nu yan'ewaynikañw ayaiwtaqey pan tūñwantiwni; pi nu God aw tōnawtaqamuy okiwsana. ¹⁰ Nikañw kurs nu hímunen, nu God núokwayat ahpiy pam'i. Nihqe nu qa paysoq put núokwayat makiwa; pi nu pumuy sohsokmuy amuhpenihqe pas pavan maqsonta, nikañw pay qa nūu, pi God núokwaat inumum tumalay'ta. ¹¹ Noqw itam yan yuaatota, sen púmaa, sen nūu. Noqw öviy uma yan tūtuptsiwa.

Our Resurrection

¹² Taay, noqw kurs itam Christ mokiwyuy añqw ahoy tātayhqat yuaatotaqw, ya hintaqw öviy umuñaqw haqawat so'pum soon ahoy tātayyaniqat pañqaqwa? ¹³ Pi kurs so'pum pay qa ahoy tātayyaniqw, pahsat kurs Christ pay qa ahoy tātayi. ¹⁴ Noqw kurs Christ pay qa ahoy tātayhq, pep pu' itam haktonsa yuaatota; noqw piw uma kurs haktonsa aw tuptsiwni'yuñwa. ¹⁵ Noqw híkspi itam God qa súanyuaatotaqey pan núansaniwya. Oviypi pam Christ ahoy tātaynaqat pañqaqwa. Noqw pay kurs ima so'pum qa ahoy tātayyaniqw, pep pu' piw Christ qa ahoy tātayniwa. ¹⁶ Ispi kurs so'qam pay qa ahoy tātayyaniqw, pahsat hapi God Christ pay qa ahoy tātayna. ¹⁷ Pu kurs Christ pay qa ahoy tātayniwhq, uma haktonsa tuptsiwni'yuñwa; uma nāt umuhqaanhtipuy añ hinwisa. ¹⁸ Pu öviy piw ima Christ ep so'qam kurs pay pas súlawhti. ¹⁹ Kurs pay itam yep-sa qatsit ep Christ aw yanyuñwnik, pas hapi itam sohsokmuy sinmuy amuñaqw sus'okiwhinyuñwni.

²⁰ Noq̄w pi pas antsa Christ hapi mokiwuy ańq̄w ahoy tātayi; nihq̄e imuy so'qamuy piw ahoy tātayniqat mahtakna. ²¹ Pi sinom sūkw sinot atsviy so'ńwu. Noq̄w pan hapi piw puma sūkw sinot atsviy ahoy yesvani. ²² Pi Adam ań sohsoyam só'iwmaq̄w, pay ōviy piw pan Christ ań sohsoyam mokiwuy ańq̄w ahoy tātayyani. ²³ Nikańw nanāp qeni'yuńw̄ni, Christ mohtini, ańk pu' Christ hisat pituq̄w put sinomat túwatyani. ²⁴ Pep pu' so'ńwamiq̄w pituq̄w, pam Nay God aw mońwtunatyat mātapni, pam ahsupoq̄w mońwq̄eqnit ayo yúkut'a, pu sohsokmuy ań mońw'iwyuńqamuyu, pu ań ōqalay'yuńqamuyu. ²⁵ Ispi pam soon qa mońw'iw̄tani, pas hisat God sohsokmuy tuwqamuy ańwutaq̄w, puma put aw maq̄aptsi'yuńw̄niqat pahsavoo. ²⁶ Noq̄w nuhtuńk mokiwu, itahtuwq̄anihqa, piw súlawhtini. ²⁷ Pi God Christ pas sohso hihta aw ōqalmaqa. Nikańw pam put sohso hihta aw ōqalmaqahq̄e kítahq̄e, pas nāp qa put aw maq̄aptsiy qatu, ōviy pi pam hapi put sohso hihta aw ōqalmaqahq̄e. ²⁸ Nikańw ason pam sohso hihta ańwutaq̄w, pep pu' Tiat piw put aw maq̄aptsiy qátuni, it hakiy put sohso hihta aw ōqalmaqahqat aw'i. Noq̄w God hapi sohsokmuy amuhpenihq̄e suspavanni. ²⁹ Taay, noq̄w kurs as so'qam pay ahoy qa tātayyaniq̄w, ya ima so'qamuy amuńem kūyit akw tuvoylatotiqam hintsatska? Noq̄w pas piw puma hinoq̄w so'qamuy amuńem kūyit akw tuvoylatoti? ³⁰ Noq̄w hinoq̄w pas piw itam yūmosa unahintaqat yēse? ³¹ Nu Jesus Christ Itahtutuyq̄awh̄qay ep umuy pihni'taq̄e ahp̄iy umumi pas súańqaw̄ni, itupkomu, Nu nāq̄avo mómoki. ³² Kurs nu Ephesus ep hakimuy i'tsivutuy popkotuy amunyūńqamuy qananahtsopkańw nāyawve', ya sen nu hin put akw mońwvasni, kurs so'qam pay qa ahoy tātayyaniq'ō? Pay pi itam tatam nōnovani, piw hihikwyani; taq̄ itam qāvo so'ni. ³³ Uma nāmi qa yētotani, hak qahopit a'puńalq̄w, pam hapi hakiy qatsiyat nukńwat nukushintsanńwu. ³⁴ Uma suan hinwisniq̄e aw havivokalyani, nen qaanhtiput qe'yani; taq̄ haq̄awat God qa tuwi'yuńwa. Nu umuy hamantoynaniq̄e kita.

The Resurrection Body

³⁵ Noq̄w haq̄awa soon qa pańqaw̄ni: Noq̄w ya so'pum hin hinkahkańw tātayyani? Puma hihta tokoy'kahkańw ōkini? ³⁶ Um hak qa wuwni'taq̄a, pi um hihta uyh̄q pu pam mokq̄, pu put ańq̄w uyiwh̄qa wúnwiwmańwu. ³⁷ Pi um hihta ūye' hintaqat tokoy'taniqat qa pantaqat uyńwu. Um pay sivosiyat uyńwu, sen sōhōvosita, sen himuvoshumita. ³⁸ Noq̄w ason God put hintaniqat nāwakne' pan put tokotoynańwu. Pu sohso hihta sivosiyat hintaqat tokoy'taniqat pam eńem yúkuńwu. ³⁹ Sohso sikwi qa sunyuńwa. Sinom pas nāp sikwí'yuńwa; pu hihtu popkot piw pas nāp sikwí'yuńwa; pu pāvakiwht piw pas nāp sikwí'yuńwa; pu masay'yuńqam piw pas nāp sikwí'yuńwa. ⁴⁰ Pu ōveqatsit ep yesqam piw nāp tokoy'yuńwa, pu tūwaqatsit ep yesqam nāp tokoy'yuńwa. Ōveqatsit ep yesqam nāp lomavitsańway'yuńwa; pu tūwaqatsit ep yesqam piw suk̄w lomavitsańway'yuńwa. ⁴¹ Tāwa pas nāp tālawńway'tańwu; pu mūyaw piw pas nāp tālawńway'tańwu; pu sōtu piw pas nāp tālawńway'yuńwu. Noq̄w qa sohsoy sōtu sun tālawńway'yuńwu. ⁴² Noq̄w pan hapi i' hak makt ahoy tātayh̄qa hintańwu. Pam as hovariwkańw āmiwht, qahováriwkańw ahoy tātayni. ⁴³ Pam as hin'eway āmiwht, lolmat pitsańway'kańw tātayni; pam qaōqalay'kańw āmiwht, a'nō ōqalay'kańw tātayni. ⁴⁴ Pam yep qatsit ańq̄w tokoy'kańw āmiwht, Hikwsit ańq̄w tokoy'kańw tātayni. Itam pu' yep qatsit ańq̄w tokot pasiwyuńwa. Noq̄w pep pu' itam pas antsa Hikwsit ańq̄w tokot pasiwyuńw̄ni. ⁴⁵ Ōviy pi ura yan pey'ta: I' Adam mohti'maqa tātayńwuq̄e pan yukiwta, yan'i. Noq̄w pay i' Adam nuhtuńknihqa hikwsi hakiy tātaynaniq̄e pan yukiwta. ⁴⁶ Nikańw Hikwsit ańq̄wnihqa qa mohtii, pi yep qatsit ańq̄wnihqa; pu Hikwsit ańq̄wnihqa pay ason ańkti. ⁴⁷ I' mohti sino tutskwat ańq̄w yukilti; nihq̄e pam yep qatsit tunatyawta. Noq̄w ańknihqa sino hapi Tutuyq̄awh̄qa, ōveqatsit ańq'ō. ⁴⁸ Pay pi tutskwat ańq̄w yukiwtaqa hin hintaq̄w ima tutskwat ańq̄w yukiwyuńqam hapi pay piw panyuńwa; pu ōveqatsit ańq̄wnihqa hin hintaq̄w pay ōviy hapi ōveqatsit ańq̄wyaqam piw panyuńwa. ⁴⁹ Noq̄w pay pi itam tutskwat ańq̄w yukiwtaqat an

yukiwyuñqey pan hapi òviy itam piw òveqatsit añqwnihqat an yukiwyuñwni. ⁵⁰ Noqw it nu pañqawni itupkomu: Pas kurs hin hak tokoy'kañw piw unwáy'kañw God moñwtunatyayat himuy'vani; piw pas soon hak hovariwkañw qatsit qahováriwtaqat himuy'vani. ⁵¹ Meh, nu hihta tupkiwtañwuqat umuy āawnani. Itam qa sohsoyam so'ni; nikañw itam sohsoyam alöntotini. ⁵² Nāt yankahkañwo, hakiy pōsiyat uhpukqat pan halayvita, nuhtuñk tötöqpiti töqtiq'ö. Pi tötöqpi töqtiqw, pu so'pum qahinkahkañw ahoy tātayyani, noqw itam alöntotini. ⁵³ Pi itam itahtokoy sakwitiñwuqat hihta pas qa sakwitiñwuqat enañ nāhoyñwayani; pu mokñwuqat hihta pas qa mokñwuqat éañ'a. ⁵⁴ Noqw òviy i' sakwitiñwuqa pas qa sakwitiñwuqat yuwsiqw, pu i' pay mokñwuqa pas qa mokñwuqat yuwsiqw, pahsat pu i' yan lavayi pey'taqa aw antsaniwni: Mokiwu ánwutiwhqe súlawhti. ⁵⁵ Taay, mokiwu, ya um hihta akw hakiy áñwutani? Taay, mokiwu, ya um hihta akw hakiy múani, yan'i. ⁵⁶ Pi qaanhtipu hapi mokiwuy hōyat antañwu. Noqw hin hinwisniqa tutavo hapi qaanhtiput òqaltoynañwu. ⁵⁷ Noqw pay kwakwhat pi God Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añ itam hihta añ kūyuñwniqat pan yuki'ta. ⁵⁸ Yanta aw iunañwam itupkomu, òviy uma hūrs hoñni; pas qa wayayatotani; sutsep Tutuyqawhqat añ qaöwihinyuñwni; pi uma qa paysoq Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñqey navoti'yuñwa.

16

The Offering for Fellow Believers

¹ Pu' imuy God sinomuyatuy amuñem himu oyiwniqat nu pañqawni. Pay nu Galatiat ep Jesus aw tōnawtaqamuy amumi hin tutaptaqw uma piw panhtotini. ² Ason Sundayt aw pituqw, uma añ nanāp hihta ayo warantotamantani, God hakiy hin hihta tuwanaqat pan'i. Noqw nuy pituqw uma hihta qa sumiooyani. ³ Noqw uma umuhtutuvēniy akw hakimuy hu'wanayaqw, ason nu pite' pumuy ayatani; noqw puma umuhkuwahtipuy Jerusalem aqw kiwisni. ⁴ Pu ason kurs nuy aqwniqw, pam lomahintaniqw puma inumumyani.

Paul's Plans

⁵ Noqw nu hapi Macedoniat añnen umumini, pi nu Macedoniat añni. ⁶ Noqw sen nu umumum huruhtini, hiki sen nu umumum tōmōlani; nen nu haqamininiqw uma nuy hihta akw paañwayani. ⁷ Nikañw nu pu' yan haqami hoytaqe pay hāk umumi qa yórikni, nikañw pay hisnen nu umumum hihsavo huruhtini, kurs Tutuyqawhqay nuy nakwhanaq'ö. ⁸ Nikañw nu hapi Pentecost aw pahsavo Ephesus ep qátuni. ⁹ Pi nu pas pavan òqalat tumaltaniqw, put aw inuñem wuhkoew hōtsílti; noqw ehpewi hintsatskaqam wūhaqya. ¹⁰ Pu ason kurs Timotheus umumiq pituqw, uma tunatyalto-tiqw, pam qañutsúwkañw umumum qátuni, taq pam inún it Tutuyqawhqat tumalayay hintsaki. ¹¹ Oviy hapi qa hak put pēvewnani, uma qa panyuñwt, put hahlayhqat umuhpiy hōnayaqw, pam peqw inumini, taq nu put enañ añ tuptsiwni'yuñqamuy nuhtayta. ¹² Pu i'wa itahtupko Apollos pay as pas añ tuptsiwni'yuñqamuy amumum umumiqniqat nu aw ö'qala. Noqw pay nāt pam qa pu'haqam umuminiqey nāwakna; nikañw pay ason pam hisat eñem lomahintaniqw soon qa umumini.

Final Words

¹³ Uma qa nāunay'yuñwni; qapēvewnit ep hūrs hoñni; pas tahtaqtñihqey pan hinyuñwni; a'nō ö'qaltni. ¹⁴ Uma nānami unañway'kahkañw, sohsok hihta hintsatskani. ¹⁵ Noqw uma Stephanas ep kivituy navoti'yuñqw puma Achaiat ep mohti tuptsiwya, nihqe puma God sinomuyatuy tumalay'yuñwniqey aw nānoi'yuñwa. ¹⁶ Noqw òviy nu umumi naokiway'tani: Uma hakimuy pan hinyuñqamuy amumi tūqayyuñwni, pu sohsokmuy itamuy hintsatskaqamuy amumii, pu itamum tumalay'yuñqamuy amumii. ¹⁷ Pas nu it Stephanus, pu Fortunatus, pu Achaicus pumuy ökiqw hahlayhti, puma umuy kurs

hinyaniqat ep aw antsatsnaqw õviy'o. ¹⁸ Pas pi puma nuy suyan unañwtoynaya, pu úmuyu; õviy uma añ panyuñqamuy pan tuway'yuñwni. ¹⁹ Ima Asiat ep hãhaqe' Jesus aw tōnawtaqam umuy õqalaya; Aquila Priscillat amum umuy Tutuyqawhqat añ a'nõ õqala, kiyamuy ep tsovawtaqamuy amumuma. ²⁰ Sohsoyam tuptsiwni'yuñqam umuy õqalaya. Uma nānatupkomnihqey pan na'qalantotani. ²¹ Nu' Paul hapi it yan õqalnit pas nāp imay akw penta. ²² Tutuyqawhqat Jesus Christ aw qa unañway'taqa hapi pas pay ayo tūviwmantani. Itahtutuyqawhqa hapi nāt pítuni. ²³ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat umumi pitsíwtaa. ²⁴ Nu Christ Jesus añ umumi pas unañway'ta. Nam antaa.

Paul CORINTH ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi añk Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ ayaatnihqa it penta, itahtupkoy Timothyt ámuma. Itam Corinth epeq God aw tōnawtaqamuy öqalanta, pu sohsokmuy God sinomuyatuy añ ahsupoq Achaia-tutskwat ep yesqamuy piwu. ² Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwiwtaa, pu Jesus Christ Itahtutuyqawhqay añq'ö.

Paul Gives Thanks to God

³ Nu God, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Náyatnihqat aw hahlayhtima. Kwakwhat pi pam Itananihqe itamuy ökwatuwa, pu itamumi unañwtavi'ma. ⁴ Itamuy hīhihta añ kānanvotq, ahsupoq put añ pam itamumi unañwtavi'ma; noqw öviy itam piw tuwat hakimuy hīhihta añ kānanvotyqamuy amumi unañwtapyaniqey tuwi'yuñwa, God itamumi hin unañwtapqat pan'i. ⁵ Pi kurs itam Christ amum hīhihta añ kānanvotq, pu' pas pavan pam itamumi soon qa unañwtavi'tani. ⁶ Pu kurs itam haqam hihta añ kānavote', pay hapi umuy suyan unañwtotiniqat, pu ayo nõñakniqat öviy itam put añ kuyvañwu. Noqw ason God itamumi unañwtaviqw, itam umumi unañwtapniqey tuwi'vaniqat öviy panta; noqw itam umumi unañwtapq, uma itamun kānanapte' qa nañ'eknaye', añ kükuyvani. ⁷ Itam qanánatsopkañw God aw yanta, it navoti'taqee: Kurs uma itamun hihta añ kānanaptaqw, God umumi unañwtapni, itamumi hin unañwtapqey pan'i. ⁸ Pi itam Asiat ep hin kānavotqat uma navoti'yuñwniqat itam nāwakna, itahtupkomu. Pas pi itam as soon añ kuytani, itah'öqalay yupqöyva putuhtiq'ö. Noqw öviy itam okiw itahqatsiy añ nánahtsopti. ⁹ Panta, nihqe öviy itam qa qátuniqey pañso pitu, itam nāp itah'öqalay qa aw yantat, God aw yantaniqe öviy'o, it hakiy so'pumuy ahoy tātaynañwuqat aw'i. ¹⁰ Pam hapi mokiwuy añqw itamuy ayo távihqe, nāt itamuy ayo tahtaptima; nihqe pay nāt soon pam itamuy ayo qa táviniqat itam aw tuptsiwni'ta. ¹¹ Okiw as uma God itamuy nāt ayo táviniqat öviy itamuñem nāwakinwisni, añ kaysiwhqamuy amumuma; noqw ason pam panhtiqw, pep pu' uma pumuy amumum put ep God aw hahlayhtiwisni.

The Change in Paul's Plans

¹² Itam it ep hahlayhti, itahtupkomu. Itam súañqawniqey itah'unañwpeq navoti'ta. Itam qa atsáy'makañw, suan hinma, qa nāp itahwuwniy añ'a, panis God núokwayat-sa añ'a. Pan itam hinma sinmuy amuhpaa, pu umuhpa' piwu. ¹³ Pay nu umuy hihta mātsi'yuñwniqat pan umumi pēna. Pay hisnen uma yūmosa put mātsi'wisni. ¹⁴ Pay uma itamuy qa pas tuwi'yuñwa. Pay as uma itamuy suyan tuwi'yuñwe', Itahtutuyqawhqay Jesus pítuhqat ep uma itamuy hahlaytotini, itam umuy hin hahlayhtiqtat pan'i. ¹⁵⁻¹⁶ Noqw it yantaqat nu qapēvewnaqe as öviy pay mohti umumiqniqey pan unañwti, pu umuhpiy Macedoniat awnit, Macedoniat añqw umumi piw áhoyniqeyu; nen nu lōs umuy paañwani. Noqw nu umuñaqw Judeat aqwniqw uma nuy paañwayani. ¹⁷ Nu umumiqniqey qa paysoq nanawini. Nu yep qatsit ep haqawatuy qa amún lōq lavayi'ta-Kurs antsa, it'a, pu piw Qae, itwata. ¹⁸ God pas qa átsanihqa inumi navoti'taqw, nu súañqawu. Nu qa lōq layayi'ta. ¹⁹ Ura Sylvanus, pu Timotheus, pu nūu, itam umuy it Jesus Christ God Tiyat āawnaya. Noqw pam hapi pas antsa. Pam pas qa hihta ep wiñwhinta. ²⁰ Pi God sinmuy hihta āawnaqw, Christ hapi amumi put antsañwu. Noqw paniqw hapi öviy itam put tuñwniyat aw yankahkañw, Nam antani, kitotañwu, God tayawintiwniqat öviy'o. ²¹ God hapi itamuy, pu umuy Christ aw sinotaqe itamuy asna; ²² Piw itah'unañwpeq Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylata. Yan pam hin itamuy āawnaqey pan itamuñem yúkuniqey itamumi mahtakna. ²³ God inumi navoti'taqw nu umumi súañqawni: Nu

hapi umuy óokwatuwhqe òviy pay hāk Corinth qa aqw'a. ²⁴ Nu umuhtuptsiwniy ep umumi tuyqawi'taqey qa pañqawu; pi uma tuptsiwnit ep hōñi; nīkañw okiw as umuy hahlayhtotiniqat òviy itam umumum tumalay'ta.

2

¹ Yan nu it wūwaqe pay nu pāpu qa putuiwkañw umumi pítuni. ² Ispi kurs nu umuy unañwmoknaqw, ya hak nuy hahlaytapnani? Sen i' inuhpiy qahahlayhtiqa panhtini? ³ Noqw nu paniqw òviy umumi pēna, taq nāp hisat nu umumiq pite', unañwmokni, añwu as nu umumum hahlaynikañwo; pi nu umumi navoti'taqe, nu hihta ep hahlayhq, uma piw put ep hahlayyani. ⁴ Pi nu kānanvotkañw iunañway tūtuyhq okiw pakkañw umumi pēna; uma qahahlayhtotiniqat qa paniq'ö, pi nu umumi pas unañway'taqey umuy navotnaniqee.

Forgiveness for the Offender

⁵ Noqw pay pi hak itamuy unañwmoknaqa pay qa nuy-sa pantsant, pay umuy pīwu; pay nu qa pas umuy sohsokmuy tukopnaniqe òviy kita. ⁶ Noqw pay pi pam tāqa wūhaqnihqamuy amuhpe yan sisviqw pay pam a'nöö. ⁷ Noqw òviy uma qa panwat aw wūwantotat, uma put hiniwhtipuyat ep aw pōhikye', aw unañwtapyani; taq nāp hisat pam qahahlayhpit akw nāwihkini. ⁸ Noqw uma put aw unañway'yuñqey pas piw put aw mahtaknayaniqat òviy nu umumi okiwhiñqawlawu. ⁹ Pay nu pi yan tunatyawkañw umumi pēna, umumi pohtaniqee, mātaq pi uma pas sohsok hihta añ inumi tūqayyuñwa. ¹⁰ Pay uma hakiy aw hihta ep pōhikye', put ahpiy ayo yukuyaqw, pay nu soon qa piw aw pōhikni, sen pam inuhpewi qaanhti'ö. Nu umuy tunatyawtaqe Christ aw yankañw put ep aw pōhikni. ¹¹ Taq nāp hisat Satan itamuy ūnatoynani; pi itam put hin tunatyawkañw hintsakqat mātsi'yuñwa.

Paul's Anxiety in Troas

¹² Pu piw ura nu Christ añqw lomatuawit yuaataniqe Troas ep pituqw, Tutuyqawhqa inuñem nukwáñw'ew qenita, ¹³ Nīkañw nu itupkoy Titus pepeq qa tuwaqw, kurs pas iunañwa soon uyiwaltini; nihqe òviy nu pay pumuy mātapt, pahpiy Macedoniat aqw'a.

Victory through Christ

¹⁴ Noqw pay kwakwhat pi God Christ añ itamuy áñwutaqe it nāqöyiwuy añqw tūwiktiwyaqat pan itamuy tsamnuma; nihqe itamuhpiy put añqw lomatuawit hihta kwanwáhovaqtuqat antaqat sohsovik añ kúrukinta. ¹⁵ Pi soñawnen itam Christ ahpiy hihta kwanwáhovaqtuqat God eñem tataqtsoqwaqat anyuñwa, piw put unañwveya. Noqw sinom itamuqlapyaqam itamuy hovaikwya, ima mokiwuy aw ökiwisqamu, pu put añqw ayo nõñakiwyuñqam pīwu. ¹⁶ Mokiwuy aw ökiwisqamuyniqw, itam hihta nuhtsel'ewakwnihqat mokiwuy āawnaqat anyuñwa; noqw pay ayo nõñakiwtaqamuyniqw, itam hihta kwanwáhovaqtuqat qatsit āawnaqat anyuñwa. Noqw hak sen it tumalat añ aptsiwta? ¹⁷ Pi wūhaknihqam God lavaiyat nukushintsatsnaqw, itam qa pumuy amunyuñt, God at-pip qaatsáy'kahkañw, put lavaiyat Christ añ yuaatota, God ahpiy put aw ayatiwyaqee.

3

Servants of the New Covenant

¹ Ya sen itam nāt pas pu' piw hákimmihqey umuy āwintani? Hal sen pi itam añ hakimuy amún umumi pan tutuvenit hintaniqat uma nānawakna? Ya sen itam umuñaqw pan tutuvenit tuñlay'ta? ² Qae; itam pan tutuvenit qa nāwakna, pi uma pas nāp tutuvenit anyuñwa, itah'unañwpeq pey'taqata; noqw sohsoyam put añ tūñwayaqam itamuy hakimuynihqat pu hihta tumaltaqat navoti'yuñwa. ³ Uma tutuvenit Christ tuawi'taqat anyuñwa. Pi itam umumi lomatuawit taviqw, qátuhqat God Hikwsiat soñawnen put pēna, qa tutuvenkuyit

akw tutuvenit añ'a, pu qa owavutsqat añ'a. Pam umuh'nañway taytaqat añ put pēna. ⁴⁻⁵ Itam qa nāmi yantat, God aw yankañw Christ añ yan yuaata. Pi itam nahpiy qa hihta añ aptsiwta, pas God öqalayatsa ahpiy'o. ⁶ Pam hapi itamuy it puhuvasiwnit eñem hintsatsnanigey añ aptsiwtañiqat itamuñem yuku. Noqw i' pasiwni Hikwsit ahpiy mātaviwa, hísatwat tutuvenit añ pey'taqat qa pan'i. Pi sinom mokiwuy hihkay'yuñqat pan hisatvasiwnit añ pey'ta; noqw pay puhuvasiwni Hikwsit ahpiy mātaviwhqa sinmuy qatsímqañwu. ⁷ Ura i' tutavo owat añ pey'taqa sinmuy so'niqat pan amumñem yuku; nīkañw pam God lolmat tālawñwayat mahtakna; öviy pi Moses taywaat put tālat akw tālawva, pam tutavot makiwhq'ö. Noqw Israel-sinom kurs hin put taywayat aw tātayyani, nāmahin pi pay tāla as apha' sūlaw'iwmaq'ö. ⁸ Noqw öviy i' pasiwni Hikwsit ahpiy makiwhqa tis pas pavan put lolmat tālawñwayat mahtaknani. ⁹ Pi kurs lolma tālawñwa hisatvasiwnit amum yante', tis pas pavan pam piw puhuvasiwnit amum yantani. Pi hisatvasiwni sinmuy mokiwuy hihkay'yuñqat pañqawu, noqw puhuvasiwni pumuy suan qatsit aw tsāmi'ma. ¹⁰ Noqw öviy hisatvasiwnit añqw tāla pēvewma, puhuvasiwnit añqw tāla put epnihqe pas suyan tālawvaqw öviy'o. ¹¹ Noqw kurs i' pasiwni tūwayatoqa tālat amum mātaviwhq, tis pas pavan i' qa tūwayaniqa tālawvani. ¹² Noqw öviy itam it puhuvasiwnit aw yanyuñqe pas qa tuhtuskahkañw yuaatota. ¹³ Pu itam Moses hihta akw pitsánway nōmaqw qa panyuñwa; ura pam panhtiqw Israel-sinom tālat pay sūlaw'iwmaqat qa pas aw tayyuñwa. ¹⁴ Noqw pay pumuy wuwñiam qatālawvaya; öviy pi hikis nāt pu' puma mohtiwat pasiwnit añ tūñwantotaqw pumuy unañwaam soñawñen hihta akw nōmiwyuñwa. Noqw pi pay Christ itamuñem nōmiwtaqat ayo hölökna. ¹⁵ Hikis pi nāt pu' it talöñvaqat ep pumuy Moses tutuveniyat añ tūñwantotaqw unañwaam nākwapta. ¹⁶ Noqw pay ason hisat puma Tutuyqawhqa aw nānamtöke', puma suyan māmatsyani, ispi nākwapnit ayo yukiwqh'ö. ¹⁷ Noqw i' Tutuyqawhqa hapi Qahováriwtaqa Hikwsi. Puma put aw nānamtökq, Tutuyqawhqa Hikwsiat pumuy qenivo óyani. ¹⁸ Noqw itam qa nākwapkahkañw soñawñen panaptsat aqw Tutuyqawhqa lomavitsañwayat tuway'yuñwa; nihqe pañqw kuytaqat an suytsepñwat nānañumo lomavitsañwayat aw alön'iwuñwa, Tutuyqawhqa Hikwsiyat ahpiy'o.

4

Spiritual Treasure in Clay Pots

¹ Itam God núokwayat akw it tumalat aw taviwhqe, öviy qa tsako'nañway'kañw put hintsaki. ² Itam qa nanauyve it hintsaki; itam qa tūunatotoyna; piw God lavayiyat aw qa yēwalawu; itam qa pankañw, God lavayiyat pas suan yuaata. Noqw pahsat pu sinom sohsoyam nanāp unañway ep itamuy hihta tutuqaynaqat añ pupriyañwu, ispi itam God atpip wúnuq'ö. ³ Noqw kurs itahlomatuawi hakimuy amumi tupkiwtaniqw, pay hapi pam añ qatuptsiwni'yuñqamuy amumi tupkiwta. ⁴ Pi yep qatsit aw moñw'iwtaqa qatuptsiwni'yuñqamuy unañwayamuy aw qatālawna, taq nāp hisat pumuy unañwaam tālawvaqw, puma Christ God an son'iwqhqa, lolmat tālawñway'taqat añqw lomatuawit aw tuptsiwyani. ⁵ Pi itam qa nāyuaatat, Christ Jesus Itahtutuyqawhqa put itam yuaata, pu itam umumi tūwiku, Christ Jesus éñemi. ⁶ Pi God tāla qatālat añqw tālawvaniqat pañqawhqa itah'unañway aw tālawna; noqw öviy itam Jesus Christ añ God lolmat tālawñwayat tuway'kahkañw sinmuy amuhpa' put kúrukintota. ⁷ Noqw itam soñawñen it tālat pas hihkay'taqat tsöqasivut añ tañay'yuñwa, itahtokoy sūlawtotiñwuqat añ'a; noqw öviy sohsoyam nanaptani it öqalat pas pávannihqa God ahpiynihqata, pam hapi qa nāp itamuhpiy'o. ⁸ Itam nānan'ivaq sóontsaniwyaqw, God itamuñem qeni'ta; itam as kurs hinhtotinikañw pay qa nan'eknaya. ⁹ Itam okiwsahsanwakañw, pay qa tatamhtiwya; tūviwkahkañw pay itam qa sūlawhti. ¹⁰ Itam nāqavo Itahtutuyqawhqa Jesus hin mokqat pay pan piw so'niqey pepya, Jesus qatsiat itahtokoy akw namtaknaniqat öviy'o. ¹¹ Pi

itam nāt yesq mokiwu soñawnen itamuy nõynuma, itam Jesus sinomatniqw õviy'o; noqw pay pam itamuy yūmosa taytoynaqw, itam itahtokoy sūlawhtiñwuqat akw put õqalayay nuhtumi mahtakni'yuñwa. ¹² Noqw õviy hapi mokiwu itamuhpe tumalay'ta, noqw qatsit sūtsepnihqa umuhpa'wat tumalay'ta. ¹³ Ura yan hapi pey'ta: Nu tuptsiwhqe õviy yuaayku, yan'i. Noqw itam õviy itah'unañway ep qapēvewnayaqe qatuhtuskahkañw yuaatota, ¹⁴ It navoti'yuñqee: God Tutuyqawhqtat Jesus ahoy tātaynaqa soon piw itamuy qa enañ ahoy tātaynaniqata. Pam itamuy tātaynat itamuy-nikañw, pu umuy put aw tsamvani. ¹⁵ Pi itam umuñem sohsok hihta añ kuhkuyva umuy ayo nõñakniqat õviy'o. Noqw pep pu' God kaysiwhqamuy amumi núokway pas pāpu qaõwímahtaknani, pu put kwakwhatiwiskahkañw put pas hihtatotaqam suyhtsepnwat wūhaq'iwwisni.

Living by Faith

¹⁶ Noqw õviy itam soon nañ'eknayani. Pay as pi nāmahin itahtoko nuksiw'iwmaq, itahhikwsi nāqavo pūhuiwma. ¹⁷ Itam yep qatsit ep pay hīhiñwsaqw hihta añ kānanvotyā, pay nāt hihsavoo. Nikañw put añ itam pas pavan hihtuyaniqey aw õkini. Nen itam hihta añ kānanaptaqey qahihtatotani. ¹⁸ Pi itam hihta mātaqyaqat qa aw tunatyawwist, hihta qa mātaqyaqat aqw taywisa. Pi himu mātaqyaqa pay sūlawhtiñwu; noqw pu i' himu qa mātaqyaqa pam pas soon sūlawhtini.

5

¹ Pi itam it navoti'yuñwa: Hisat itam yep qatsit ep itahtokoy kihsit antaqat mātapye', õveqatsit ep kīhut sūtsepnihqtat God añqw makiwyani, God ahpiy yukiwtaqata, qa sinot māyat ahpiy'o. ² Pi itam yep qatsit kīhut kihsit ep nāt yesqe õykita. Pi itam õveqatsit ep itahkiy aw yuñniqey kwanwtotoya. ³ Pi itam õveqatsit aqw õke', pas antsa tokot qa sakwítiñwuqat itam yūyahni; put itam soon haqami ñastatotini. ⁴ Pi itam yep qatsit ep itahtokoy ep nāt yesqam hīhihta añ kānanvotyakahkañw nāwalalwa, itam it tokot ayo yukuyaniqey qa put nānawaknat, pūhut tokot makiwyaniqey nānawaknaqee. Pi pep pu' God itahtokoy pay sūlawhtiñwuqat tokot qa sūlawhtiñwuqat enañ nāhoyñwani. ⁵ Nihqe pam itamuy Qahováriwtaqat Hikwsit máqahqe pas suyan itamuñem panhtiniqey mahtakna. ⁶⁻⁷ Pi itam qa hihta tuway'kahkañw, qapēvewnit añ hinwisa. Nihqe õviy itam wuko'nañway'yuñwa, it navoti'yuñqee: Tutuyqawhqtat haqam qátuhqtat itam qa pep amum yēse, ispi itam nāto itahtokoy añ tanawtaqee. ⁸ Nihqe õviy itam God qapēvewnayakahkañw yep qatsit ep itahtokoy mātatveniye nānawakna, Itahtutuyqawhqtat amum yesniqe õviy'o. ⁹ Nihqe õviy itam yūmosa put unañwveyaniqey añ qa nātusi'yuñwa, sen itam qa put amum yeskahkañwo, sen pay put amum yeskahkañwo. ¹⁰ Pi hisat Christ sinmuy amuñem hin yukuqw, pep itam sohsoyam put atpip hoñvani, nen itam nāt itahtokoy añ yesqey hihta hintsatskaqey ep itah'ahsatiy õmahtotani, sen itam lolmat hintsatskaqey ep'e, sen qalolmat hintsatskaqey ep'e.

Friendship with God through Christ

¹¹ Oviy itam sinmuy hin as God mamqasyaniqat navoti'kahkañw pumuy tuptsiwyaniqat añ õ'qalnaya. God itamumi itah'unañway aw pay navoti'ta; noqw pay hisnen uma piw umuh'unañway ep put navoti'yuñwani. ¹² Itam qa nātsotskanayaniqey õviy yan pēnaya. Noqw haqawat hihta suovaamnihqat aw taywisa, nihqe pan puma hakiy tsokanayañwu; pu himu hakiy unañwayat ep lolmatnihqtat qa tuway'wisa. Noqw as uma itamuhpe hahlaykahkañw pumuy amumi hin lavayhtotiniqey navoti'yuñwaniqat õviy itam yan pēnaya. ¹³ Noqw õviy kurs itam qanavoti'numye' itam God enem panyuñwani; pu kurs itam suyan wuwni'yuñwe' itam umuñem panyuñwani. ¹⁴ Pi Christ itamumi unañway'taqat itam navoti'yuñqe soon qa put enem tumalay'yuñwani, yan wūwantotaqee: Sūka tāqa sinmuy sohsokmuy amuñem mōki; noqw pep pu' soñawnen pi puma sohsoyam

put amum soa. ¹⁵ Noq̄w as hakim yesq̄am pahpiy haq̄ahpiy nāp tunatyay qa añ hinwist, Christ amuñem mokq̄e piw ahoy tātayhq̄at tunatyayat añ hinwisniq̄at ōviy pam sohsokmuy amuñem mōki. ¹⁶ Noq̄w ōviy itam yahpiy qa hakiy sinot pitsánwayat aw wūwantotani. Ura as itamuñaq̄w haq̄awat Christ tuwi'yuñwa. Noq̄w pu' hapi itam put sínotnihq̄at qa pan put aw taywisa. ¹⁷ Pi sino Christ amum sūpwatiq̄w, God put pūhutañwu; Put hisatq̄atsiat sūlawhtiñwu; añ ahsupoq̄ pam pūhutiñwu. ¹⁸ God hapi sohsok iit tumalay'ta; nihq̄e Jesus Christ ahpiy itamuy namivöhikna; nihq̄e itamuy pöhiknaq̄e itam put pantaq̄at yuaatotaniq̄at ōviy itamuy ayata. ¹⁹ Yan itam yuaatota: God Christ añ sinmuy nāmiwat pöhikna, nihq̄e pumuy qaanhtipuyamuy pumuy amumi qa noi'ta. Pam itamuy put pantaq̄at tuawi'taniq̄at ayata. ²⁰ Noq̄w itam soñawnen Christ q̄eniyat ep put eñem sinmuy amumi yuaatotaq̄e put aw yankahkañw umumi okiwhiñq̄aq̄wa; uma God aw nānamtökaniq̄at ōviy'o. ²¹ Pi Christ qaanhtiput qa tuwi'ta. Noq̄w pay God itahqaanhtipuy put aw noa. Noq̄w put ahpiy itam God añq̄w suan q̄atsit makiwya.

6

¹ Noq̄w ōviy itam God amum tumalay'kahkañw, umumi okiwhiñq̄aq̄wa: Uma God núokwayat qa paysoq̄ kwusuyat uma put akw moñwvastotini. ² Ura pam tutuvenit añ yan lavayhti: Nu pan unañway'taq̄w uñ hiñq̄awhq̄ nu navota; nihq̄e ayo nõñantiwhq̄at aw pituq̄w nu ūmi unañwtavi, ura kita. Noq̄w pi meh, pu' hapi pam itamumi tuq̄ayvastaniq̄ey pan unañwti; pu' hapi hak ayo yámakniq̄at eñem q̄eni. ³ Itam qa hakiy unañwmoknayaniq̄ey ōviy suan hinwisa; taq̄ ka sinom itahtumalay tukopnayani. ⁴ Itam kānanaptaq̄ey añ nakwhani'yuñwa. Noq̄w ōviy sinom sohsoyam itam God eñem tumalay'yuñq̄at navoti'yuñwni. Itam hihta hakni'yuñwa, pu itam hīhihta añ sóonhtoti. ⁵ Sinom itamuy wuvinumya, itamuy sivikimi tañatota, itamumi kikihpoḡya. Itam maq̄sontota; itam qa tohtoka, pu tsönsoiwyuñwa. ⁶ Itam sohsok hihta añ kuhkuyvaq̄e qa nañ'eknayat, añ ahsupoq̄ qaatsay'kahkañw hinwisa, God lavayiyat navoti'yuñq̄ee; itam tūvāsyā, itam nuhtumi unañway'yuñwa, Qahováriwtaq̄at Hikwsit öq̄alayāt ahpiy'o. ⁷ Itam sutsep qaatsay'kahkañw yuaatota. Itam God öq̄alayāt añ hinwiskahkañw, suan tumalay'yuñwa. Pam pantaq̄a putvaq̄e itahmay añ sipwuvahpit anta, pu suyvaq̄e itahmay añ tuwvohtat an'i. ⁸ Haq̄awat itamuy kaptsi'yuñwa, noq̄w pu pētū itamuy pas qa hihtalalwa; haq̄awat itamuy q̄alomáyuaatota, noq̄w pu pētū itamuy lomayuaatota; haq̄awatuyniq̄w itam qa a'tsatu, noq̄w pētuyiq̄w itam a'nö a'tsatu. ⁹ Haq̄awat itamuy qa tuway'numya, noq̄w pu pētū pay itamuy tuway'numya. Mokiwu nāq̄avo itamum yan-uma, noq̄w pay itam nāto tayyuñwa; itamuy a'nö wuvinumyaq̄w, pay itam híhinhaq̄am nāto yēse. ¹⁰ Itam unañwmokiwkahkañw pay yūmosa hahlayya; itam okiwhinnumyakañw kaysiwhq̄amuy kāhaktotoynaya, as ñasta sīvay'kahkañw Christ atsviy itam sohsok hihta himuy'yuñwa. ¹¹ Is uma Corinth ep sínomu, itam qa hihta tupkiwtaq̄at umumi yuaatota; itam umutpipo itah'unañway púruknaya. ¹² Itam umumi itah'unañway aw qa uhtaya; noq̄w sumataq̄ úmawat umuh'unañway itamumi uhtaya. ¹³ Hakimuy naam tímuy amumi hin lavayhti q̄at pan hapi nu umumi lavayhtini: Uma tuwat itamumi umuh'unañway wūyak hōtayani.

Warning against Pagan Influences

¹⁴ Uma qatuptsiwni'yuñq̄amuy qa suñwálalwani, pi uma pumuy amumum qa súnahpeya. Puyaw suan hinmaq̄a q̄asuanhinmaq̄at amum haq̄am súanhtini? Puyaw tāla q̄atālat amum haq̄am súnahpee? ¹⁵ Puyaw Christ Nukpanat amum haq̄am súnahpee? Hal ya tuptsiwni'taq̄a qatuptsiwni'taq̄at amum haq̄am súnahpee? ¹⁶ Puyaw God kīat nāp yukit aw nāwakintiwyaq̄amuy amum haq̄am hihta ep súnahpee? Pi uma hapi God q̄átuhq̄at kīyat anyuñwa; pi ura God pañq̄awu: Nu pumuy amuhsonve q̄átuni, nen amuhpe hinnumni. Nu pumuy Tutuyq̄awhqaamni, noq̄w puma isinomni. ¹⁷ Oviy uma pumuy amuñaq̄w

lasye', ayam pas supyani, kita Tutuyqawhqa; nen uma hihta qa powaiwtaqat qa aw hintsatskani; noqw nu umuy ömahtani. ¹⁸ Nihqe umunaiwtani, noqw uma itiyotimni, pu imanhtimni, kita Sus'öqaltutuyqawhqa.

7

¹ God itamuy yan āawna, aw iunañwamu. Noqw öviy sen itahtokoy, pu sen itah'unañway hihta akw tuyoy'ewakwtiqw, itam put añqw nākwañw'ewakwtotani. Nen itam God pas kaptsi'kahkañw, put aw nānoi'yuñwni.

Paul's Joy

² Uma itamumi pas unañway'yuñwni, itupkomu, itam qa hakiy hintsatsna; itam qa hakiy hoyalaya; itam qa hakiy hihta paysoq kwahanaya. ³ Nu umuy qa hihtataniqey qa pan wūwankañw yan pēna. Nu umumi pas unañway'taqey ura umumi pay lavayhti; noqw öviy sen itam soe', sen yēse' itam nāto sūpwatini. ⁴ Nu qatuhtuskañw umumi yan lavayhti, itupkomu; nu umuhpe pas hahlayi; noqw nāma hin pi nu hihhihta añ kānanvotima, nikañw nu suyan unañwte' pas hinhaqam hahlayhtiñwu. ⁵ Itam Macedoniat ep ökihqe, kurs hin nāsuñwnayani; nānan'ivakw itamuy söontsatsnaya. Itam lomatuwawit eñem nuhtumi rohomnumya; pu itah'nañwa tsawiniwyuñwa. ⁶ Noqw God añ söonhtotiqamuy öqalañwuqa itamuy suyan unañwtoyna, Titus pítuhqat akw'a. ⁷ Piw qa put pantaqat akw-saa, pam itamumi umuy lavayhtiqat put akw pīwu. Pam umuhpe pas hahlayi. Yaw uma inumi yórikyaniqey nānawaknaqat itamuy āawna, piw yaw uma hakiy qaanhintsakqat atsviy tsaykitaqata, piw yaw uma inuñem su'qawyuñqata. Nu ïit navotqe pu' pas hahlayhti. ⁸ Pay as pi nu itutuveniy akw umuy qahahlayhtapnakañw, pay nu put ep iwuwniy qa alönta; pay as pi nu mohtiniqw nāpi kurs nu pēnaqey pan wūwa, ispi nu navotq, yaw pam tutuveni umuy qahahlayhtapnaq'ö, pas as pi pay hih-savoo. ⁹ Noqw nu pu' put ep hahlayhti, uma qahahlayhtotiqat qa epnit, uma qahahlayhtotiqe umuhhintsakpiy añqw ayo lasyaqat put ep'e; uma pan qahahlayhtotiqe God unañwveya; noqw öviy itam umuy qa unañwmoknaya. ¹⁰ Pi ason hak God tunatyayat an qaanhtipuy ep qahahlayhte', put añqw lasq, God put ayo távini. Noqw pam soon put ep qahahlayhtini. Nāwuspi yep qatsit tunatyayat ahpiy qahahlayhpi mokiwuy tumalay'ta. ¹¹ Kurs uma namiwuwayani, uma qahahlayhtotiqw ya God umuhpa' hin tumalay'ta? Uma pās wuwni'vaya; uma put pantaqat ep nennem qenitotaniqey tunatyaltoti; uma qaanhtiqat aw pas kwañwáy'tsivutoti nikañw uma piw tusi'tota; uma inumi yórikyaniqey pas pāpu kwañwtoynaya; piw uma qaanhtiqat sivintoynaniqey pas suhtaq'ewya. Uma panhtotiqe it ep nennem qenitota. ¹² Ura nu umumiq pēnaqe hakiy qaanhtiqat qa put tunatyawkañw pēna, piw hakiy ep qaanhtiqat qa put tunatyawkañwo. Nu úmuywat tunatyawkañw öviy yan pēna, mātaq pi uma God atpip inumi pas unañway'yuñqey nanaptaniqat öviy'o. ¹³ Noqw umuy panhtotiqw nu pas suyan unañwte, tis pi öviy Titus umuhpe hahlayhti, uma sohsoyam put suyan unañwtoynayaqw öviy'o; noqw nu put amum hahlayhti. ¹⁴ Nu umuy tsuyakqe, Titus aw umuy pihni'ta. Nihqe nu put ep qa hahmana. Ura itam umumi sohsoy hihta suan lavayhtoti. Nihqe öviy piw pan nu Titus aw umuhpe himuiwtaqe pas súañqawu. ¹⁵ Noqw pam piw pas pavan umumi unañway'ta, uma put hin kwusuyaqat u'ni'taqee. Yaw pam umumi hihta lavayhtiqw uma put anhtoti; yaw uma tsawiniwkahkañw put pas kaptsi'yuñwa. ¹⁶ Noqw öviy nu umumi pas hahlayi, itupkomu, nu umumi tuptsihqee.

8

Christian Giving

¹ Taa, God Macedoniat ep put aw tōnawtaqamuy amuhpa' hihta tumalay'taqat nu pu' umuy āawnani. ² Pay as pi nāmahin okiw puma hihhihta añ kānanvotkahkañw put

ep pas hahlayya; nihqe puma hihta hakni'kahkañw himuy qa kahkawnayat, ayám hakim hihta hakni'yuñqamuy paañwantotaniqey õviy hihta tsovalaya. ³ Nu pumuy amumi navoti'taqw puma qa paysoq tusoq'ayatiwyaqe kwañtoynayakañw hihta himuy'yuñqey kuwahtoti; piw put pas yuhke' hihta kuwahtotiniqey unañwtoti. ⁴ Nihqe puma God sinomuyatuy hihta hakni'yuñqamuy amuñem hihta tsovalayat, itam put õmahtotat, amumi put kiwisniqat itamumi õ'qalyaqe itamuy pas qaõwiayatota. ⁵ Nihqe puma itahwuwniy yuhke' it piw hinhtoti: Puma mohti Tutuyqawhqat aw nãnoayat, pu God tunatyayat ahpiy itamumiwat piw nãnoaya. ⁶ Noqw õviy itam Titus umumi ayataqw, pam umuñaqw hihta tsovalani; pay yaw pam umuñaqw it tumalat yayhna. ⁷ Uma hapi sohsok hihta añ qaõwihinyuñwa; uma qapẽvewnit pasiwyuñwa, uma put yuaatotaniqey tuwi'yuñwa; uma God lavayiyat navoti'yuñwa; piw put ep qanãtusi'yuñwa; uma itamumi pas unañway'yuñwa. Noqw õviy uma piw tũvaañwayaniqey ep qaõwihiniwhtotini. ⁸ Pay hapi nu it umuy qa pas tusoq'ayata; mãtaqpi kurs uma pas antsa nuhtumi unañway'yuñqat nu navotniqe õviy ayé' hintsatskaqat nu umuy āwinta. ⁹ Pi Itahtutuyqawhqa Jesus Christ umuy hin õkwatuwhqat uma pay navoti'yuñwa. Ura as pam kãhaknikañw umuñem õokiwhti, pam õokiwhtiqw uma kãhaktotiniqat õviy'õ. ¹⁰ Noqw it nu añ wũwaqe pañqawni: Pay yaw ura uma sũkw yahsañwuy ephaqam hihta tsovalayaniqey añ suhtaq'ewya. Taay, uma hihta yayhnayaqey aw antsatsnaniqw, pam umuñem lomahintani. ¹¹ Uma hihta hinhtotiniqey suhtaq'ewyaqey put aw antsanyani, umuy hihta himuy'yuñqey ahpiy'õ. ¹² Pi hak su'qawkañw God hihta maqaqw, God put ep hahlayhtiñwu; hak hihta qa himuy'taqw, God pay navoti'taqe, hakiy aw qa hihta tuñlay'tañwu. ¹³ Pi pay añ haqawat qa a'pitniqw úmawat-sa añ hihta maqsonlalwaqat nu qa put pañqawu. ¹⁴ Pay hapi nan'ivo súnantaniqat õviy nu pañqawu; Puma pu' hihta hakni'yuñwa, noqw uma qarũrumnaya; as uma pumuy paañwayaniqat nu umuy tũviñta; noqw uma tuwat hihta hakni'yuñqw puma tuwat umuy paañwayani, noqw yan nan'ivo súnantani. ¹⁵ Pay pi ura yan pey'ta: I' hak wũhak tsovalaqa qa hihta akwsiñwnañwu; noqw i' qa wũhak hihta tsovalaqa pay qa hihta rũrumnañwu. ¹⁶ Noqw kwakwhat pi God Titus pan unañwtoynaqw pam umumi pas unañway'ta, itamuy hin umumi pas unañway'yuñqat pan'i. ¹⁷ Pi itam put aw pañqaqwaqw, pam súnakwha; nihqe pay pam pas su'qawtaqe õviy nanãp'unañw umumiq'a. ¹⁸ Noqw itam Titus enañ sukw tuptsiwni'taqat umumiq hõnaya. Pam God aw tsotsvalyaqamuy amuhpa' lomatuwit yuaatinuma, nihqe put ep pas aw lomanavotiwta. ¹⁹⁻²⁰ Piw God aw tõnawtaqam put namorstaqw, pam itamum hinnumqe, itam hihta tsovalayaqat kima. Pi itam añ ahsupoq suan hinwisniqey nãnawakna. Taq ka hak itamuy hihta tsovalayaqat ep itamuy õvelani, as pam put ep God pas hihtatanikañwo, itamuy hin nãvaañwantotaniqey suhtaq'ewyaqat aw yórikqee. ²¹ Itam Tutuyqawhqat atpip suan hinwisniqey tunatyawyuñwa, piw sinmuy amuhpewii. ²² Pu mitwat itam piw aw lomanavoti'yuñqat pumuy enañ hõnaya. Pam hihhihta añ qanãtusi'maqey itamumi mahtakna. Nihqe pam pu' umumi yórikniqey pas kwañwtoyna, pam umumi pas tuptsiwni'taqe õviy'õ. ²³ Noqw sen Titus hákiynihqat haqawa tũviñlawniqw, pay pam hapi itumalsuñwa, pi inumum pam umumi unañwtavi'ta: noqw sen haqawa imuy tuptsiwni'taqamuy hákimnihqat tũviñlawniqw pay puma God aw tõnawtaqamuy tuaw'aymatu, puma Christ pas himuniwhtiniqat õviy añqe' ayatiwa. ²⁴ Noqw õviy uma nuhtumi unañway'yuñqey pumuy amumi mahtaknayani, pu añqe' God aw tõnawtaqamuy amumi pĩwu; noqw pahsat pu sohsoyam nanaptani itam pumuy amumi umuy lomalavaytaqe pas súañqaqwaqata.

9

1 Pu uma God sinomuyatuy hihta akw paañwantotaniqat pay soon pas nu umumi pentani, pu umuy ayalawni. 2 Pi nu umumi navoti'taqw uma su'qawyuñwa; noqw òviy nu pan Macedoniat ep sinmuy amumi umuhpe himuiwta; nihqe pay Achaiat ep tuptsiwni'yuñqam yas hihta akw tūvaañwantotaniqey añ sun suhta'ewyaqat nu amumi pañqawu; noqw pas pan umuhtunaty kaysiwhqamuy pan unañwtoyna. 3 Nikañw pay nu inuhsavo imuy tuptsiwni'yuñqamuy umumiq hōna, nāp hisat pi itam yan umuy hiñqaqwaqe kurs a'tsatnihqey pan sinmuy amumi mahtaktotini; noqw pay pi nu pañqawu: Uma pās yuki'yuñwniqat òviy'o. 4 Taq nāp hisat pi sen haqawat Macedoniat ep tuptsiwni'yuñqam inumum òkiqw kurs nāt uma qa yuki'yuñqw itam hamanhtotini, tis pi òviy úmaa, pas qananahtsopyaqat umuy itam kwiviyuaatotaqat ep'e. 5 Noqw òviy nu añ wūwaqe imuy tuptsiwni'yuñqamuy amumi pañqawhq, puma añwu pay inuhsavo umumiqye', hihta uma kuwahtotiniqey pañqaqwaqw tsovalayani; noqw uma sohsok hihta añwu pay tsovalayaqw, sohsoyam uma nanāp'unañw put kuwahtotiqat nanaptani, itam umuy tusoq'ayatotaqat qa paniq'ō. 6 Noqw it nu pañqawni: Öwiuyhqa pay òviy piw öwihöqmantani; pu i' hak qaöwiuyhqa piw òviy qaöwihöqmantani. 7 Hak hin nāp wūwante', pan hihta kuwahtimantani, qa kahkawnakañwo, piw paysoq pi aw pañqaqwaqw òviy'o; pi God haqam su'qawkañw hihta kuwahtiñwuqat hahlayi. 8 Pi God umuy hihta hakni'yuñqat epnihqe hōyokput umuy öqala; noqw pahsat pu uma qa hihta rūrumnayakahkañw añ òkiwyaqamuy paañwayaniqey hihta pasiwyuñwni. 9 Pi ura yan pey'ta: Pam añqe' ahsupoq añ òkiwyaqamuy hihta huyta; pam sutsép-sa núokwa. 10 God hapi sinmuy poshumit huyta, piw pumuy amumi nōsiwhqat nóañwu; nihqe pam umuy hihta hakni'yuñqat umuy huytani; noqw kurs uma soñawnen put uyyaqw pam wuñwe' natkotote' lolmat tumalat aniwnani. 11 Noqw pahsat pu uma sohsok hihta qaöwihinkahkañw pas pāpu añ òkiwyaqamuy paañwayaniqey pasiwyuñwni, noqw itam God sinomuyatuy amumi it kuwahtiput maqayaqw puma pas pavan God aw hahlayyani. 12 Pi uma it kuwahtiput God sinomuyatuy amumi maqaye' pumuy hihta hakni'yuñqat ep pumuy paañwayani. Noqw uma panhtotiqw puma God pas pavan aw hahlayyani. 13 Puma umuñaqw kuwahtiput ömahtote' pas antsa uma Christ añqw lomatuawit kwusuyaqat aw yórikyani, piw put kwusuyaqe put añ hinwisniqata; noqw puma God pas hihtatotani; uma qa hihta kahkawnayat pumuy amumi hihta kuwahtotiqat ep'e, pu qa púmuy-sa amuminit, sohsokmuy sinmuy amumii. 14 Nen puma umuñem God aw nānawaknani, as umumi yórikyaniqey tunlay'kahkañwo, God umumi pas unañway'taqat nanaptee. 15 Istathihi God qaöwihihkay'taqat itamumi kuwahti! Pas kurs hin put súañqawu. Itam put ep God aw hahlayhtiwisni.

10

Paul Defends His Ministry

1 Noqw nu' Paul umumi pañqawni: Yaw haqawat nuy umumumnen okiw'unañway'tañwuqat pañqaqwa, nikañw nu yaw umuñaqw ahpiyenen pas qatuhtuskañw yuaatañwu. Noqw ura Christ pas nāp yep qatsit ep hinnumkañw pas qa a'nō unañway'kañw, sinmuy pāsi. 2 Noqw òviy nu umumi okiwhiñqawlawni: Nu umumumniqw, uma nuy qa tuhtuskañw yuaataniqat qa aw nuy öqawnayani. Taq yaw nu nāp itunatyay añ hinmaqat pan inumi wuwantota. Noqw pumuy amumi nu qatuhtuskañw yuaataniqey pan nātuptsiwni'ta. 3 Pay as pi itam yep qatsit ep yeskahkañw, qa nāp itah'öqalay ahpiy Nukpanat aw rohomhtiwisa. 4 Itam qa yep qatsit ahpiy tunipit akw put aw rohomhtiwisa, pi God tunipiyat akw'a. Noqw put akw itam Nukpanat öqalayay qa hihtatotani. 5 Itam sinmuy wuwniyamuy qa hihtalalwa; puma kwiviunañway akw God añqw navotit aw rohomnumyaqw itam pumuy áñwulalwa; pu sinmuy nāp tunatyay añqw lasye', sohsok Christ aw-sa maqaptsi'yuñwniqat

pan itam pumuy unañwtotoynaya. ⁶ Noq̄w uma itamumi maq̄aptsi'yuñq̄w, pahsat pu itam hakimuy qa tuq̄ayvahsi'wisq̄amuy hinwat öq̄whayani. ⁷ Ya uma haq̄awat suovaamnihq̄at pitsánwayat-sa aw taywisa? Uma it piw aw wūwayani: Kurs haq̄awa Christ lavay'ayaatnihq̄ey namiwuwantaq̄w, pay itam piw put lavay'aymatu. ⁸ Pi Christ nu umuy öq̄alanıq̄at pan nuy ayata, nu umuy hovalanıq̄at qa panwat nuy ayata. Noq̄w pas as pi nu it öq̄alat yuaataniq̄w pay pam inuñem qa haman'ewayni. ⁹ Nu itutuveniy akw umuy tsatsáwinanıq̄ey qa nāwakna. Uma qa pan inumi wūwayani. ¹⁰ Oviy pi yaw haq̄awat pañq̄aq̄wa: Put tutuveniat as qaöwihinkañw pu a'nö öq̄ala; noq̄w pi hakimuy amumumnen pay öwiewniñwu, pu lavayiat qa pas lay'tañwu. ¹¹ Noq̄w pay nu pan hiñq̄aq̄waq̄amuy amumi pañq̄awni: Uma it añ wūwayani: Pay nu yāvahaq̄aq̄w umumi öq̄alat penta, nihq̄e öviy nu umumi pite' pay nu soon qa piw pañq̄e' umumi yuaatani. ¹² Piw nu kurs hin nākwiviyuaatotaq̄amuy amumumnihq̄ey, piw amunnihq̄ey pañq̄awni. Puma pi nānami namituwanlalwakahkañw, pu ayám hakiy hintaq̄w pay qa pas antaq̄ey namiwuwantotaq̄e qa suan wuwni'yuñwa. ¹³ Itam soon ayam suk̄w tumalayāt yuaatotani, pay pas nāp itahtumal'ayaway-saa. God itamuy tumal'ayataq̄w Itam Corinth aq̄w pahsavo hinnumya. ¹⁴ Noq̄w uma itamuhpiy mohti Christ añq̄w lomatuawit nanapta. Noq̄w öviy itam umuhpa' hihta lomatumaltotaq̄ey put-sa yuaatotani; kurs itam qa umumi öke', soon pan yuaatotani. ¹⁵ Ura nu pañq̄awu: Itam ayám supwatuy tumalayamuy qa put yuaatotani. Is as okiw umuhtuptsiwniy añ uma öq̄awhtotaq̄w, pep pu' God umuyupq̄öymi itamuñem qenitani. ¹⁶ Pi itam umuyupq̄öyva lomatuawit yuaatinumyanıq̄ey nānawakna; nikañw ayám piw suk̄w tumalayāt qa sokoplalwani. ¹⁷ Noq̄w i' hak hihta ep hahlayhtiqtat hapi Tutuyq̄awhq̄at núokwayāt ep hahlayhtimantani. ¹⁸ Pi hak nālomalalvayhq̄ pam qa hímuu; nikañw ason Tutuyq̄awhqa hakiy lomalvayhtiqtat pam pantaqa pas hímuu.

11

Paul and the False Apostles

¹ Is as uma inumi hihsavo tūq̄ayyuñwni, noq̄w nu tuwat an'e'wakw nāyuaatani. Hal owi, uma inumi tūq̄ayyuñwni. ² Nu God añq̄w pan unañwtiq̄e umuy kahkawnaq̄e, umuy qahováriwyuñniqtat nāwakna. Hak tāqa tiy mānat qahovalniwtaqtat sūkw tiyot aw nóahq̄at pan nu umuy Christ aw noa. ³ Nikañw nu tusiiwta, taq̄ ka uma Christ qaatsay'kahkañw aw unañway'yuñwnıq̄ey qe'totini, hak umuy ūnatoynaq̄'ö, ura tsūa unatwiy akw Eve hin ūnatoynaqtat pan'i. ⁴ Uma itamuñaq̄w lomatuawit hímunihq̄at pay kwusuya. Noq̄w öviy kurs piw hak pite', alöñöt tutuq̄ayhpit umumi mātapq̄, sen piw suk̄w ayo tūooyhq̄at itam qa yuaatotaqtat umumi yuaataq̄w, sen suk̄w hikwsit uma qa kwusuyaqtat umumi kwusivaq̄w, uma ka put aw sūunañwtapyani. ⁵ Ima ayaiwyuñq̄amnihq̄ey pan nātsokani'yuñq̄am pas puma pāsyayey yuaatota; noq̄w nu pay nāpnihq̄e qa pumuy amuñk pitsíwta. ⁶ Yaw uma nuy qa lavayhtuwi'taq̄at pañq̄aq̄wa. Ka pi nu panta. Nikañw nu navotit pasiwta. Oviy pi itam hihta umuhpa' tumaltotaq̄ey akw itahnavotiy añ ahsupoq̄ tunvotnaya. ⁷ Ura nu umumi pítuhq̄e lomatuawit umumi yuaataq̄e umuñaq̄w qa hihta tūkwata. Nu umuy hihtataniq̄e öviy nāqahihtata. Ya nu it ep umuhpewi qaanhti? ⁸ Nu umumum tumalay'taniq̄e öviy aye' God aw tōnawtaq̄amuy amumi tūkway'ta, puma sīvay akw nuy paañwantotaq̄w öviy'o. ⁹ Nihq̄e ura nu umumum yankañw hihta haktaq̄e qa hakiy aw put ep tūkway'ta; pi ima tuptsiwni'yuñq̄am Macedoniat añq̄w ökihq̄am nu hihta hakni'taq̄w put ep nuy paañwaya; noq̄w öviy uma nuy qa maq̄sontota. Noq̄w pay nu ka sutsep panmani. ¹⁰ Christ iunañway ep qatuq̄w nu sutsep qaatsay'kañw it yuaatani: Nu qa hakiy aw hihta ep tūkway'tat, sinmuy amumi lomatuawit yuaataniq̄ey ep hahlayhtimani. Noq̄w soon hak nuy put ep sóontsanni. Nu Achaiat añ ahsupoq̄ pan yuaatinumni. ¹¹ Noq̄w ya nu hinoq̄w panhti? Sen nu pay umumi qa unañway'taq̄e öviy'o? As'a. God inumi pas

suyan navoti'ta. ¹² Haqawat súitamun God eñem tumalay'yuñqey pañqaqwa. Noqw as pumuy a'tsatnihqat mahtaktotiniqw òviy nu God lavayiyat qa hihta òviy yuaatinuma; pay piw nu nāto pan yuaatinumni. ¹³ Puma Christ eñem ayaiwyuñqamnihqey pañqaqwa, nīkañw unatwit hintsatska, pi puma qa pas pas antsa God eñem tumalay'yuñwa. ¹⁴ Noqw pay soon qae, pi Satan pas nāp tālat ep hoñviyanihqey pan namtakni'ta. ¹⁵ Paniqw òviy put eñem hintsatskaqam hihta suan hintsatskaqey pan namtaknayaqaw, pay uma qa aw kāwuwantotani. Noqw pay pumuy hin tumaltotaqaw, God pan hapi pumuy amumi ahojtani.

Paul's Sufferings as an Apostle

¹⁶ Noqw nu piw pañqawni: Qa hak hapi nuy pay núanhimunihqat pan inumi wūwantani, hal kurs pantanik pay nu núanhimunihqat pan inumi tuqayvastotani; noqw nu hihsavo kwiviyuaatani. ¹⁷ Nu pu' pay sinot an lavayhtini, qa Tutuyqawhqat wuwniyat ahpiy'o; nu hakiy núanhimunihqat an kwiviyuaatani. ¹⁸ Ima hakim Christ eñem ayaiwyuñqamnihqey yuaatotaqam yep qatsit ep hímuyaqey, piw hihta hintsatskaqey ep kwiviyuaatota; noqw òviy nu tuwat kwiviyuaatani. ¹⁹ Uma hakimuy añ núanhihtuy amumi suhtaq'ewyakahkañw tūqayyuñwa, sam pi uma pas nāp súanwuwni'yuñqee. ²⁰ Ima nātsotskanayaqam umuy núantuwiwtota, umuy hihta kwahantota; umuy nukwánwhintsatska; pu nāhihtatota, umuhtayway wuvahtota. Puma umuy pan hintsatsnaqaw uma añ kūyuñwa. ²¹ Is uti! Puma a'nō ò'qaltu, noqw nu okiw qaöqála; ispi nu umuy qa pan hintsahtsanhqe òviy'o. Nīkañw kurs puma hihta ep kwivilavayhtotiqw pay nu piw panhtini. (Nu pay hakiy núanhimunihqat an yuaata.) ²² Ya puma Hebrew sinom, Israel tímatu? Pay nu piw pam'i. Ya puma Abraham natkomatu? Pay nu piw pam'i. ²³ Ya puma Christ eñem tumalay'yuñwa? Piw nūu. Nu pas a'nō tumalay'ta. (Nu núanhimunihqey pan lalvaya.) Sinom hihsakishaqam nuy wuvahtota; piép sivikimiq nuy panayañwu; pu nu qa sūs pēp mōki. ²⁴ Tsivot-sikis ima Jew-sinom nuy sūkw akw qa lōp sunát-sikis wuvahtota. ²⁵ Sinom pāyis nuy murikhot akw wuvahtota; sūs nuy tatatupya; pāyis pātuwaqatsit ep pākihut itamuneñ sakwíti; sūs nu tōkilmawit-nīkañw pu tālō' pātuwaqatsit a'nō hōtsit añqe' pāyawnuma. ²⁶ Nu wuhkonakwsu; pāvaqe nu unahinnuma, piw uuyiñwtuy amuhpaa, nāp isinomuy amuhpaa, piw añqe' hīhihtuy sinmuy amuhpaa; nu wuhkokitsokit añ unahinnuma, pu qayēsiwhpuaa, pu pātuwaqatsit añ'a; piw añ tuptsiwni'yuñqamuy atsáy'kahkañw pañqaqwaqamuy amuhpaa. ²⁷ Okiw nu maqsonte' mañwúiwtañwu, qa sūs nu qa pūwi; pu nu tsōnmokiwtañwu, pānaqawuy nu añ kānanvotyā; nu qa sūs napwala; tūsuñw'iwtañwu; nu ephaqam qa yuwsitañwu. ²⁸ Noqw nu iit sohsok añ kuyvaqe nawus nu nāqavo Jesus aw tōnawtaqamuy amumi tunatyawtani. Nihqe nu put akw putuiwta. ²⁹ Kurs hak haqam qaöqáwi'taqw nu put amum qaöqáwi'ta. Kurs hak haqam tuptsiwnit añqw lasq, nu put ep pas unañwmokiwtañwu. ³⁰ Nīkañw pay kurs nu hihta ep kwivihñqawlawnik, pay nu tatam qaöqálanihqey pan namtakni'tani. ³¹ God Jesus Christ Itahtutuyqawhqay Naat inumi navoti'taqw nu súañqawu. (Okiw nam pam yūmosa tayawintiwa!) ³² Ura nu Damascus-kitsókit epniqw, pep tutskwat ep moñwi Aretas yan mātsiwhqa nuy ñuaniqey nāwakna; nihqe òviy pam pan tutaptaqaw pep kikmoñwi Damascus-sinmuy kitsókiyamuy ep tukw'uhtsit ep aw hōtsíwat ep solāwamuy tūwalayaniqat òviy oya. ³³ Noqw nu tutsáysivut añqw pakiwtaqaw, hakim ikwátsim tuhpelva' nuy hawnayaqaw nu moñwit māyat añqw ayo yama.

12

Paul's Visions and Revelations

¹ Pas ka nu hihta kwivilalvaye' soon put akw moñwvastini. Kurs nu hihta tu-awyorikqey, pu Tutuyqawhqa inumi mātakiqat yuaatani. ² Nu hakiy Christ aw

tuptsiwni'taqat tuwi'ta. Noqw pam pakwt nālōq sihkay'taqat yahsañwuy ephaqam tokpelat yūmoq paki; sen tokoy'kañwo, sen pay qa tokoy'kañwo, nu put qa navoti'ta, pay God-sa put navoti'ta. ³ Ura nu pañqawu: Pam hak lomaqatsit aw ōmi wīkiwa, sen tokoy'kañwo, sen pay qa tokoy'kañwo, nu put qa navoti'ta, pay God-sa put navoti'ta. ⁴ Noqw pam pañso wīkiwhqe, lavayit pas kurs hin pañqawiwhqat navota; noqw put hak yuaataniqw pam mewniwta. ⁵ Nu hakiy pantaqat tsokanani, nīkañw pay nu qa nātsokanani; nu qaōqáwi'taqey yuaatani. ⁶ Kurs nu as hímuiwtaniqey nāwaknani, nu qa núanhimuniwhtini; pi nu hihta yuaataqey suyan navoti'ta, Nīkañw pay nu soon panhtini. Taq hak inumi hin yórikqey, pu nuy hin navotqey pan inumi wūwantaniqat nu nāwakna. Noqw pep pu' pam soon put pantaqat yuhke' nuy tsokanani. ⁷ Noqw nu hihta pas pavan yórikqey qa ep pas kwivi'nañwtiniqw, hihta tūya Satan ahpiy inumi noiwa, kūtāt antaqa, nuy tūholawniqee. Noqw put atsviy nu qa pas kwivi'nañway'ta. ⁸ Noqw as pam pantaqa nuy mātapniqat nu pāyis Tutuyqawhqt aw okiw tūviñta. ⁹ Noqw pam inumi pañqawu: Pay inuokwa ūmi aptsiwta, pi um qaōqáwi'taqw pahsat pu nu uhpiy a'nō ōqalay'taqey nuhtumi mahtakinta. Paniqw ōviy nu hahlaykañw hihta añ qa pasiwkañw put ep himuiwtani; nen nu Christ ōqalayāt añ put amum hinmani. ¹⁰ Nihqe ōviy nu Christ atsviy hihta añ kānanvotqey ep hahlayhtima. Nu put lavay'ayaatnihqe ōviy ōpuiwta; sinom nuy ōvelantota; pu nu hihta hakni'ta; sinom nuy okiwsahsanya. Pi nu qaōqáwi'te' pahsat pu nu Christ ahpiy a'nō hoñviwtani.

Paul's Concern for the Corinthians

¹¹ Nu yan kwiviyuaataqe núanhimuniwhti, uma nuy put aw lālayyaq'ō, pi as pi uma nuy lomalavaytanikañwo. Umuyniqw ima nāpnihqe Christ lavay'aymatnihqam pas pavan hihtuya. Noqw nu umumi súañqawni: Puma nālomatsokani'yuañw pay piw nu súamunta, nāmahin pi as nu pas antsa God-niqw pay qa hímuu. ¹² Ura nu umuhpa' tumaltaqe pas antsa Christ lavay'ayaatnihqey pan umumi namtakna; nu qa hihta ep nañ'eknat, umuhpa' kātumalat hihta tuawi'taqat tumalta, pu kātatayhpit piwu. ¹³ Ya nu aye' God aw tōnawtaqamuy-sa lomahintsant, umuy qalomáhintsana? Qae. Ka uma hihta ep inumi hin unañway'yuañwa, nu umumi lomatuawit yuaatat qa hihta umumi tuñlay'taqat ep'e. Okiw uma inumi put ep pōhikyani. ¹⁴ Meh, pu' hapi nu pāyis umumiqniqey aw pitsini'ta; pay nu soon hihta ep umumi tūkway'tani; nu umuhhimuy hihta tuñlay'taniqey qa put ōviy umumini, pi nu umumi unañway'taqey ōviy'ō. Pi qa tsātsayom yumuy, namuy amuñem hihta na'sastotañwu, pi pumuy namat, yumat timuy amuñem hihta na'sastotañwu. ¹⁵ Pu tatam pi nu umumi hihta nāvoswani, pu piw nukwsiwhtini, nāmahin pi nu umumi pavan pas unañway'taqw, uma tuwat pahsat inumi qa pas unañway'yuañw. ¹⁶ Noqw pay pií; pay pi nu qa hihta ep umumi tūkway'ta as'a; noqw yaw uma pañqawa: Pam tuhisanihqe ōviy unatwiw akw itamuy nukwáñwhinhti. ¹⁷ Ura nu umumi hakimuy ayata. Noqw puma haqawa sen umuy hihta kwahana? ¹⁸ Ura nu Titus umumi ayata, piw pu sukwat tuptsiwni'taqata. Noqw ya Titus umuy hihta kwahana? Ya itam qa sun tunatyawta? Ya itam qa sun hinma? ¹⁹ Uma ka wūwantotaqw nu umumi nēñem qenitaniqe ōviy pan penta. Noqw pay qa panta. Pi nu God atpip Christ aw yankañw umumi penta, uma ōqawhtotaniqat ōviy'ō, aw iunañwamu. ²⁰ Pas nu tusiiwta ka nu umumi pite' umumi yorikq umuy suan hinwisniqat nu nāwaknaqw, uma qa pan hinwisni. Noqw pay uma as ka nu umumi pās yuaataniqat nānawaknaqw nu umuy tuwat qōhqōyni. Nāp hisat pi uma hihta ep nāñwuy'yuañw; nānami unañwtutuyyani, nānami itsívuiwuyuañw, nānamiq hiñqawaqey akw nātsikiwtani, nehpewi sawiwitotani, pu pas hihtunihqey panyuañw, tsotsvalqey añ qanamítuqayveyani. ²¹ Pu nāp hisat nu piw umumi pituqw, God Ina umutsva nuy hamanhtoynani, taq ka nu kaysiwqhgamuy qaanhtipuy añqw qa lasyaqamuy tuwe' unañwmokni, puma itséhe'qatsiy, pu qahopqatsiy, pu qaunánwtalqatsiy qa qe'totiq'ō.

13

Final Warnings and Greetings

¹ Pu' hapi nu päyis umumiq pohtani. Noqw hakim löyöm sen pahyom pas suyan hakiy qaanhtiqtat navoti'kahkañw inumi put tuhtualyaqaw, pahsat nawus nu hakiy eñem hin yúkuni. ² Ura nu umumumnikañw hin pañqawhqeý pan piw qa umumumnikañw umumi pēnani: Nu hisat umumi pite' soon hakiy ökwatuwni; nu sohsokmuy qaanhinwisqamuy amuñem hin yúkuni; ura nu pay nuhtuñk umuhpeq pohtaqw pay pan haqawat yēse, noqw pu' atsve piw nāt pētū pay amunhtoti. Noqw öviy nu soon hakiy ayo yámaknani, imuy hakimuy qaanhtoti qamuyu. ³ Noqw pahsat pu uma pas suyan nanaptani Christ pas suyan inuhpe yuaataq'ö; put pantaqat uma navoti'yuñw niqey nānawakna. Pam hapi umumi qaöwihinta, piw a'nö öqala umuhpaa. ⁴ Pay pi put tokoat qaöqáwitaqw, sinom nahoylehtsit aw put muaya; noqw pam ahoy tātayhqe, God öqalayāt ahpiy qatu. Noqw ítamwat piw put an qaöqáwi'yuñwa; nikañw itam piw put amum yeskahkañw, God öqalayāt ahpiy put eñem tumalay'yuñwa umuhpaa. ⁵ Kurs uma nānami wūwayaa. Ya uma pas antsa Christ aw tuptsiwñi'yuñwa? Kurs namiwūwayaa. Ya Christ pas antsa umuh'unañway ep qátuhqat uma navoti'yuñwa? Kurs uma qaatsáy'wisq pam pepeq qatu. ⁶ Is as uma itamuy qaatsáy'wisqat nanaptani! ⁷ Uma qa hihta ep qaanhtotiniqtat nu God aw umuñem nāwakna. Nu qaatsáy'maqey mātaqtiniqey qa paniqw tüviñtima, pi nu umuy tunatyawtāqe öviy'o, umuy suan hinwisniqata, nāmahin pi sumataq nu atsáy'maqey mātaqtini. ⁸ Noqw itam soon hihta pas antsanihqat aw rohomnumyani; itam soon qa put eñem tumalay'yuñwñi. ⁹ Nihqe öviy itam hahlayhtoti, umuy öqawhtotiq'ö, nāmahin pi itam pay as sen qaöqáwi'yuñwa. Okiw as uma pas pasiwyuñwñiqat itam umuñem nānawakna. ¹⁰ Nu umuy u'nānaniqe öviy añwu pay it tutuvenit umumi pēna, nu nāt qa umumiq pitut'a; taq ka nu umumi pite' nawus umuñem hin yúkuni. Pi nu sinmuy öqawhtoynaniqe öviy ayatiwa; nu qa pumuy hinwat yukunaniqey aw taviwkañw, pay nu panhtiniqey aw öqalay'ta. ¹¹ Taay, yantani itupkomu. Hakim ö'qalyañwu. Uma suan hinwisni; qa hin unañway'kahkañw nānami unañway'yuñwñi; uma kwakwhat yesni; noqw God nuhtumi unañway'taqa piw hakimuy kwakwhat unañwtoynañwuqa umumum hinnumni. ¹² Uma nānatupkomnihqey pan nāö'qawnayani. ¹³ Sohsoyam God sinomat umuy öqalaya. ¹⁴ Nam uma Itahtutuyqawhqaý Jesus Christ núokwayat navoti'yuñwñi, piw God umumi unañway'taqata. Nam uma Qahováriwtaqat Hikwsit añ sun hinwsini. Nam antaa.

Paul GALATIAT ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, lomatuawit yuaataniqey aw ayatiwhqa, it penta. Nu qa sinmuy amuhpiy ayatiwht, Jesus Christ ahpiy ayatiwa, pu God Itanay ahpiy pīwu, it Jesus Christ mokiwuy añqw ahoy tātaynaqat ahpiy'ō. ² Nu sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy inumumyaqamuy amumum God aw tōnawtaqamuy Galatiat ep yesqamuy õqalanta. ³ Nam núokwa, pu kwakwaha unañwa Itanay God añqw umumi pitsíwiwtani, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ō. ⁴ Ura pam itahqaanhtipuy ep nātapqe, yep nukusqatsit añqw itamuy ayo oya, Itanay God tunatyayat añ'a. ⁵ Nam pam sutsép-sa tayawintiwa. Pay nam antaa.

The One Gospel

⁶ Is ohi! Pas nu umumi qaan unañwiti. Yaw uma Christ súmatatve, umuy núokway aw wánwayhqata; nihqe sukwat alõñõt tūawit aw lasya. ⁷ Noqw pay pam qa pas pas antsa lomatuawi. Pi hakim Christ añqw lomatuawit nukushintsatsna, umuy ũnatoynayaniqe õviy'ō. ⁸ Ura nu lomatuawit umumi suan yuaata. Noqw õviy kurs nūu, sen õñaqw hoñviaya umumi hihta alõñõt yuaataqw, God put eñem qalomáyukuni. ⁹ Nu piw pañqawni: Kurs haqawa umumi hihta alõñõt yuaataqw umuy hihta kwusuyaqat qa amum súnantaqw, God put eñem qalomáyukuni. ¹⁰ Pas suyan nu qa sinmuy unañwveniqey anta, pas God-saa. Nu qa sinmuy amuhpiy tayawintiwniqey tuñlay'ta. Taq kurs nu sinmuy unañwveniqey tunatyalte', soon nu Christ eñem tumalay'tani.

How Paul Became an Apostle

¹¹ Nu umuy it navotnaniqey nāwakna, itupkomu: Nu umumi lomatuawit mātappqey qa sinmuy amuhpiy put kwusu. ¹² Qa hak inumi put mātavi, pu nu qa hakiy ahpiy put tutuqayi; noqw pay Jesus Christ pas nāp inumi put mātakta. ¹³ Pi ura nu hisat Jew-sinmuy wīmiyamuy añ hinmañwuqat uma pay nanapta. Ura nu God aw tōnawtaqamuy qaan'ewakw okiwsanhqe, hovala. ¹⁴ Nihqe nu isinmuy amuhpiy inuñsakwmuy amuhpenihqe Jew-sinmuy wīmiyamuy ep pas hak mohpeq'a, itanamuy navotiyamuy pas antsay'taqe õviy'ō. ¹⁵ Noqw pay God nuy nāt qa tihtiwhq tunatyay ahpiy nuy namorstaqe, núokway ahpiy nuy wánwayi. ¹⁶ Noqw aw pituqw, pam Tiy inumi mahtakna, nuy imuy qa-Jew-sinmuy amumi lomatuawit yuaataniqat õviy'ō. Noqw pam nuy wañwayhq, nu pay sinmuy qa amumi put ep hin wuwanheplawu. ¹⁷ Piw nu inupyeve mohti ayaiwyuñqamuy qa amumi Jerusalem aqw'a. Nu qa panhtit, tuwat Arabia-tutskwat aw'i; nit pu ahoy Damascus aqw nu pitu. ¹⁸ Pu ahpiy payhkomuy yahsañwvaqw, nu Jerusalem aqwnit, Peter aw kuyvatoqe, pakwt tsivot sihkay'tasikis tālat añ put amum qatu. ¹⁹ Nikañw mímuwatuy ayaiwyuñqamuy qa haqawat nu aw yori, hal pay it James, Itahtutuyqawhqay tupkoyat-sa aw'i. ²⁰ Nu hapi hihta pentaqe, God atpip qa a'tsalawu. ²¹ Pu ahpiy pantaqw, nu Syriat-nikañw pu Ciliciat añ tutskwat aqw pitu. ²² Noqw Judeat ep haqe' Christ aw tōnawtaqam nuy qa tuwi'yuñwa. ²³ Pay puma yaw yan-sa nanapta: Yaw i' hak hisat itamuy okiwsahsanqa qapēwennit ayo yuykuqey pu' nuhtumi put yuaata. ²⁴ Yan kurs puma nanaptat, God inuhpiy pas hihtatota.

2

Paul and the Other Apostles

¹⁻² Pu ahpiy pakwt nālõq sihkay'taqat yahsañwuy añ ruhpaq, pañqw nu piw Jerusalem aqw'a, Barnabas ámuma, God pas nāp nuy pañsoqniqat nuy ayataq'ō. Nihqe nu Titus enañ wīki. Noqw pepeq itam hakimuy pávanyaqamuy amumum tsovaltiqw,

nu imuy qa-Jew-sinmuy amumi hihta yuaataqey pumuy āawna, taq ka nu hihta pay hintsakq, sen nāto hintsakniqw pay haktonsaniniq'ō. ³ Noqw Titus inumumnihqa Greek-sínonihqe qa poñotkiwtaqw, puma put pan tuvoylatiniqat pay qa ö'qalya. ⁴ Noqw pay haqawat tuptsiwni'yuñqey atsáy'yuñqam put aw ö'qalya. Puma pi itamuy Jesus Christ ahpiy hin qenive hoñqat ep itamuy núansasnaniqe öviy itamumi tōnalti, puma Jew-sinmuy tutavoyamuy akw itamuy sóontsatsnaniqe öviy'o. ⁵ Noqw itam pumuy amumi qa ūnatoti; qae, qa nas'ew hihsavoo, taq ka puma umumi lomatuawit pas antsanihqat uhtayaniq'ō. ⁶ Noqw tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw mohpeqyaqam nuy hihta tuawi'taqey aw hihta hōyoknaniqat inumi qa pañqaqwa. Noqw pay sen puma pavansinomniqw, sen sōqavuñwsinomniqw pay nuyniqw pam qa hímuu; pi God qa sinonuiña. ⁷⁻⁹ Noqw pay James, pu Cephas-niqw, pu John, puma sumataq God aw tōnawtaqamuy amuñaqw mohpeqyaqam nuy qa tumalmewaya. Qa panhtotit, puma tumalsuñwamuy amún itamuy pās taviya, Barnabus-nikañw, pu nūyu, Nihqe puma māmatsyaqw, kurs God nuy imuy qa-Jew-sinmuy amumi lomatuawit yuaataniqat aw nuy ayataqe, inuhpiy pumuy amuhpa' qaöwítumalta, pam Peter imuy Jew-sinmuy amumi yuaataniqat aw put ayataqey pan'i. Piw pam Peter ahpiy Jew-sinmuy amuhpa' a'nō tumalay'ta. Noqw öviy puma kurs yan yukuya: Itam imuy qa-Jew-sinmuy amumi yuaataniqw, puma Jew-sinmuy amumi yuaatotaniqeyu. ¹⁰ Pay pánis-sa pi yaw itam añ okiwhinyuñqamuy paañwantaniqat puma nānawakna. Noqw nu pi pay nāp piw pan su'qawta.

Paul Rebukes Peter at Antioch

¹¹ Noqw Peter Antioch ep pituqw, nu nuhtutpik put qōhqōya, ispi pam qaanhtiq'ō. ¹² Pay nāt pi haqawat James añqw qa ökiqw, pam as imuy qa-Jew-sinmuy amumum tūmoy'ta. Nit pumuy ökiqw, pam qa-Jew-sinmuy amuñaqw ahoy lahsi, Jew-sinmuy amumi tusitaqee. ¹³ Noqw pu pay pētu piw put anhtoti; pas panhtotiqw, öviy Barnabas pumuy nātsikaqw amún unañwti. ¹⁴ Noqw pay puma lomatuawit pas antsanihqat añqw lasyaqw, nu amumi put túwahqe, pumuy sohsokmuy amutpip Peter aw pañqawu: Pas um as Jew-sínonikañw, Jew-sinmuy qa amún qátukañw, soq imuy qa-Jew-sinmuy amún hinma. Noqw ya um hinoqw qa-Jew-sinom as Jew-sinmuy amún yesniqat amumi ö'qala?

Jews and Gentiles are Saved by Faith

¹⁵ Núwupi itam Jew-sinom tihtiwyā. Itam qa-Jew-sinmuy qaanhinwisqamuy qa pankahkañw tihtiwyā. ¹⁶ Nikañw itam navoti'yuñqw, suyan pi hak Moses tutavoyat an hinmaqey qa put ahpiy God aw súanta, pas Jesus Christ qapēvewnaqey ahpiy-saa; noqw öviy itam hapi put aw tūtuptsiwa, itam Christ qapēvewnayaqey ahpiy God aw súanyuñwniqey öviy'o, Moses tutavoyat añ hinwisqey qa put ahpiy'o. Pi Moses tutavoyat añ hinmaqa soon God-niqw súantani. ¹⁷ Nikañw kurs itam as Christ ahpiy God aw súanyuñwniqey tunatyawkahkañw tutavot ehpewi qaanhtote', ya sen itam Christ qaanhtiput aw itamuy tsamhqat pañqaqwani? Pas sóon'i. ¹⁸ Qa hak tutavot añ hinmaqey akw God-niqw súantaniqat ura nu pay sinmuy tutuqayna. Nihqe öviy kurs nu pu' tutavot öqawhtoyne' sumataq nu qaanhintsakqey pan nāmataktani. ¹⁹ Pi nu tutavotniqw pay mokqe, put añqw mātaviwa; nit yahpiy haqahpiy God enim qátuni. ²⁰ Nu Christ amum nahoylehtsit aw muiwa; nihqe hapi öviy pāpu nu qa nēnem qatu; pi Christ inuhpe qatu. Nihqe nu yep qatsit ep hinmakañw, God Tiyat aw yankañw pan hinma, inumi unañway'taqe inuñem nātapqat aw'i. ²¹ Nihqe öviy nu soon God núokwayat ayo yúkuni. Pi kurs as hak Moses tutavoyat añ hinmaqey akw God aw súantaniqw, pahsat hapi Christ pay kurs haqtonsa mōki.

3

Law or Faith

¹ Is uma ñasta navoti'yuñqam Galatiat ep sínomu; ya hak umuy ūnatoyna? Ura nu as Jesus Christ nahoyehtsit aw muultiqat pas suyan umuy āawna. Noqw uma hinoqw lomatuawit pas antsanihqat añqw lasya? ² Pay it-sa nu umuy tūviñtani: Ya uma Moses tutavoyat añ hinwisqey ahpiy Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya, sen lomatuawit nanaptaqe qapēvevnayaqey ahpiy'o? ³ Ya uma ñasta wuwni'yuñwa? Pas as uma Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy yayhnayakañw, ya pas uma nāp umuhtunatyay ahpiy pasiwyuñwni? ⁴ Ya pay uma haktonsa lomatuawit ōviy hīhihta añ kānanapta? Sen i' kānavotpi pay pas qa hīmuniwhtini? ⁵ Ura God umuy Hikwsit huytaqe, kātatayhpit umuhpa' hintsaki. Ya uma tutavot añ hinwisq, ōviy pam panta? Sen uma lomatuawit nanaptaqe, qapēvevnayaqew ōviy'o? ⁶ Ura kurs pi Abraham God tuptsiwhq, pam súantaqat God lavayhti. ⁷ Noqw ōviy uma it navoti'yuñwni: Ima hakim qapēvevniñt añ hinwisqam puma hapi Abraham timatu. ⁸ Noqw God qa-Jew-sinmuy qapēvevnayaqamuy súanyuñwqat pañqawniqey añwu pay tuway'ta; nihqe Abraham aw lomatuawit añwu pay yuaaykuqe, tutuvenit añ yan lavayhti: Uhpuy hapi sopkawtaqam sinom hahlayhpit epyani. ⁹ Noqw ōviy sohsoyam qapēvevniñt añ hinwisqam Abraham pas qapēvevnaqat amum hahlayhpit epya. ¹⁰ Noqw pay sohsoyam Moses tutavoyat añ ō'qalyaqamuy amuñem qalomáyukiltini; pi yan pey'taq'ō: I' hak hin hinwisniqat tutavot pey'taqat añ ahsupoq qa añ hinmaqat eñem qalomáyukiltini, yan'i. ¹¹ Pu qa hak Moses tutavoyat añ hinmaqey ahpiy God aw súantaniqew, pam pantaqa susmataq'a. ispi yan ura pey'taq'ō: Suan hinmaqey qapēvevniñt akw qatsit túwani, yan'i. ¹² Pi Moses tutavoyat añ hinmaqey qapēvevniñt qa ahpiy pasiwta. Oviy pi ura yan pey'ta: Tutavot añ ahsupoq añ hinmaqey hapi put akw qátumantani. ¹³ Ura as tutavotniqew itamuñem qalomáyukilti. Noqw pay Christ itamuy put añqw mātavi, itahqeniy ep qalomáyukuniwhqee; pi ura yan pey'ta: Sohsoyam himutskit ep hāyiltotiqamuy amuñem so'niqat pan yukilti. ¹⁴ Noqe ōviy ima qa-Jew-sinom Jesus Christ ahpiy Abraham amum hahlayhpit epyani. Noqw itam God qapēvevnayaqew pam Qahováriwtaqat Hikwsit itamumi nóani, pam hin lavayhtiqey pan'i.

The Law and the Promise

¹⁵ Itupkomu, kurs nu pay sinmuy tuwiyamuy anwat umumi lavayhtini. Ason hakim sinot hihta nāmi huruvasiwnaqew, soon hak put ayo qe'watani, piw aw hóyoknani. ¹⁶ Noqw God ura Abraham aw-nikañw pu natkoyat aw hihta pasiwna. Pam qa pañqawu: Uhnatkomy amumii, qa kita. Pay pam qa wūhaknihqamuy pañqawht, pi pam pay sūkw pañqawu. Ura pam Uhnatkoy aw'i kitahqe, Christ hapi pañqawu. ¹⁷ Noqw it hapi nu pañqawu: God Christ añ Abraham amum hihta nāmi huruvasiwna. Noqw sunát-sikip sunat yahsañwuy-nikañw añqw sunat pakwt sihkay'taqat yahsañwuy añ ruhpaq, pahsat Moses tutavoat mātaviwa. Nikañw pam tutavo kurs hin God awiniyat alōñtani; soon pam put ayo yúkuni. ¹⁸ Noqw kurs God añqw kuwahtipu Moses tutavoyat ahpiyñen, pay hapi qa awinini. Nikañw God hapi Abraham put maqa, it awinit ahpiy'o. ¹⁹ Noqw ya tutavo hihta ōviy'o? Qaanhtiput hīmuniñqat mātaktaniqe ōviy'o. Pam pay hāk mātaviwa, ason hisat Abraham natkoat God ahpiy awinit makiwniqa pítuniqat pahsavoo. Ura tutavo God hoñviaymuyatuy amuhpiy mātaviwa; noqw i' tāqa Moses púmuy-nikañw pu sinmuy amuhtsave wunu. ²⁰ Noqw pay God pas nāp Abraham aw pasiwna, qa sukw hakiy añ'a.

The Purpose of the Law

²¹ Noqw ya Moses tutavoat God awiniyat ehpewi hinta? Qae. Pi as hak kurs Moses tutavoyat añ hinmaniñqey akw qatsit túwanik, suyan pi hak pan hinmakañw God aw súantani. ²² Noqw pi God tutuveniat pañqawu: Sinom sohsoyam qaanhinwisa. Noqw ōviy Jesus Christ aw tuptsiwni'yuñqam hapi awinit makiwyani; pi God put qapēvevnayaqamuy awiniy huylawu. ²³ Noqw pay ura as itam qapēvevniñt akw God aw súanyuñqey nāt

qa nanaptaqe, Moses tutavoyat akw sóontsaniwyuñwa, hisat God itamuy Jesus Christ aw tuptsiwyaniqat pan itamuy unañwtoynaniqat pahsavoo. ²⁴ Noqw òviy hapi hin hinwisniqa tutavo itamumi tunatyawmaqat anta, pu itamuy tutuqayna, itamuy Christ aw tsamvaniqee, itam qapēvewnit ahpiy súanhtotiniqat òviy'ò. ²⁵ Nikañw itam hisat God qapēvewnayaqaw, pep hapi pu' tutavo pay pāpu itamumi qa tutuyqawi. ²⁶ Pi uma sohsoyam Christ Jesus qapēvewnayaqe, God tímatniwhtoti. ²⁷ Pi uma hihsa'nihqam Christ aw kūyit akw tuvoylatoti qam hapi Christ aw tututskaynativaya. ²⁸ Pi Christ sinomuyatuy amuñaqaw qa hak Jew-sínonihqey pan túñwantiwa, piw Greek-sino; pu qa hak tūwiki, pu piw mātaviwhqa; pu qa hak tāqa, piw wuhti. Pi puma sohsoyam Christ ep sūkw tokot anyuñwa. ²⁹ Noqw kurs uma Christ sinomatnen, uma hapi Abraham natkomatni, piw put anum God añqw awinit makiwyani.

4

¹ Noqw it nu pañqawu: Pay hakiy tiat nāt tsāyenen, pay piw tūwikit antañwu, nāmahin pi as sohsok hihta himuy'kañwo. ² Nikañw pam put tutuqaynayaqamuy, pu aw tunatyawyuñqamuy amumi maqaptsiy qātuñwu, haqami naat eñem tuwani'maqat pahsavoo. ³ Noqw pay hapi pan itam nāt tsātsakwmuy amunyuñqe, ura tutavot ahpiy hintsakpit aw tūwik'iwyuñwa. ⁴ Nikañw ason pas hisat aw pituqw, pep pu' God tiy añqw taviqw, pam wuhtit ahpiy aniwhtiqe, Moses tutavoyat aw maqaptsiy qatu. ⁵ Pam hakimuy put aw maqaptsiy yesqamuy put añqw mātapaniqe òviy pitu; nihqe pahsat pu puma God tímatniwhtotiniqat amuñem yuku. ⁶ Noqw uma hapi tímatniqw, òviy God Tiy Hikwsiyat umuh'unañway aw panaqaw, pam pañqawlawu: Abba, Inaa. ⁷ Noqw òviy hapi uma pāpu qa tūtuwiktu, uma hapi timatu. Noqw kurs uma tímatnen, pep hapi uma Christ ahpiy God añqw hihta qaōwíōmahtotani.

Paul's Concern for the Galatians

⁸ Nikañw pay ura uma nāt God qa tuwi'yuñqe, nāp yukiwhput uma aw-sa nānoi'yuñwa. ⁹ Nit pu' hapi uma God tuwi'vaya, hal pay put ahpiy nātuwiwya. Noqw uma hinoqw pay piw pu' tutavot ahpiy hintsakpit nukwsiw'iwtaqat, pu òwihintaqat aw ahoy namtōkya, nihqe put aw tūwik'iwyuñwniqey nānawakna? ¹⁰ Uma talōñwintiwhtat aw tunatyawwisa, pu mūmuyawhtuy aw'i, pu haqe' qalawmaqat aw'i, pu yahsañwintiwhtat aw'i. ¹¹ Pas nu umuñem tusiiwta, taq nāp hisat sen nu okiw umuy haktonsa maqsontaqe òviy'ò. ¹² Itupkomu, pay uma okiw inún hinyuñwni, pi nu pay umún sino. Pay uma nuy qa tūhotota. ¹³ Pi uma inumi navoti'yuñqw, ura nu okiw itokoy añ pas òpuiwkañw, mohti umumiqnihqe, umumi lomatuawit yuaayku. ¹⁴ Noqw nāmahin pi as nu ituyay akw nukushintaqaw, uma nuy qa ayo yukuyat, God hoñviayayatnihqat pan nuy kwusuya. Uma Jesus Christ hin pās taviyaniqey pan nuy taviya. ¹⁵ Noqw nu umumi navoti'taqw, pi as hin pasiwtaniqw, pas kurs hin as uma umuhposiy qa ipwayat, nuy put maqayani. Ura uma nuy mohtiniqw pas hahlayhtoti. Noqw hinhtiqw òviy uma pu' alōñtoti? ¹⁶ Ya nu umumi súañqawhqe, umuhtuwqaniwhti? ¹⁷ Noqw ima tūtutuqaynayaqam hinoqw umuy tayawintiwisa? Ya puma pas antsa umumi unañway'yuñqe òviy'ò? Qae. Puma umuy inuñaqaw ayo lasnayaniqey nānawaknaqe òviy'ò; noqw pep pu' uma pumuy amumi-sa maqaptsi'yuñwni. ¹⁸ Noqw pay pi hak yūmosa qa atsálawkañw, umuy tayawinmaqa hapi suan hinhtini, kurs put akw uma lomahintsaktivayaniq'ò, qa pas nuy umumumniqw-sa pam pantani. ¹⁹ Itimu, nu umutsviy pas putuiwta, soñawnen nu tihta'tutuyna. Okiw as uma Christ anhtotiniqat nu umuñem pas nāwakna. ²⁰ Pas nu as pu' pay umumumniqey nāwakna, nen umumi hin yuaataniqey navoti'tani. Pi nu qa umumumnihqe kurs hihta lalvayni.

The Example of Hagar and Sarah

21 Kurs huvam nuy āawnayaa, uma hakim Moses tutavoyat añ hinwisniqey aw yanyuñqamu. Ya uma pas antsa tutuvenit hihta hiñqawhqat mätssi'yuñwa? 22 Pi ura yan pey'ta: Abraham löqmuy tiyotimuy'ta, suhka hakiy tūwikit ahpiyñiqw, pu suhka pay qa tūwikit ahpiy'o. 23 I' tūwikit ahpiy tihtiwhqa ura pay tokot ahpiy tihtiwa; noqw i' qa tūwikit ahpiy tihtiwhqa hapi pas God awiniyat ahpiy'o. 24-25 Noqw ima löyöm hapi löqmuy pasiwnit tuawi'ta. I' tūwiki, Hagar yan mätsiwhqa, Moses tutavoyat tuawi'ta. Pam tutavo Arabia-tutskat ep tūkwit Sinaït añqw mätaviwhqa sinmuy tūwikmuy'ta. Pam wuhti piw yep qatsit ep Jerusalem tuawi'ta; noqw put timat tūtuwiktu. 26 Noqw wuhti qa tūwikinihqa Jerusalem övenihqat tuawi'ta, nihqe pam hapi sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy yúamu. 27 Pi ura hapi yan pey'ta: Hahlayhtii, um qa tiylawhq, um hahlaytsa'lawni, um hak qa tihta'tuyvanaqa; pi as qatiylawñwuqa puwsuñway'taqat epnihqe wūhak timuy'ta. 28 Noqw itam hapi, itupkomu, itam hapi Isaac an awinit ahpiy tíoysiwa. 29 Noqw pay pi ura pephaqam i' hak tokot ahpiy tihtiwhqa Hikwsit ahpiy tihtiwhqat yūyuyhnaqw, pay öviy hapi nāt piw panta. 30 Noqw ya tutuveni hin lavayhti? Um wuhtit tūwikit, tiyat enañ haqami hōnani. Taq soon put tiat hihta umuhhimuy makiwni; pay qa tūwikit tiat-sa put makiwni. (Ura God Abraham aw kita.) 31 Yanta, itupkomu. Noqw öviy hapi itam tuwikwuhtit qa ahpiy tihtiyat, qa tūwikitwat itam tīmatu.

5

Preserve Your Freedom

1 Christ tutavot añqw itamuy mätavi. Noqw öviy uma qenive hūrs hoñni, nen Moses tutavoyat pāpu qa akw nātuwiki'yuñwni. 2 Meh, nu Paul hapi umumi pas pañqawni: Kurs uma poñotkit akw tuvoylatotiñw, pay Christ umumi qa hihkay'vani. 3 Pi nu piw nāt umuy haqawat poñotkit akw tuvoylatotiñqamuy amumi pañqawni: Panhtiqa hapi pas pay soon Moses tutavoyat añ qa ahsupoq hinmani. 4 Pi Christ umumi qa hihkay'va, uma hakim Moses tutavoyat añ hinwisqey akw God awwat sūanhtotiniqey anyuñqamu. Uma God núokwayat añqw lasya. 5 Pi itam hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy Christ aw tuptsiwyaqe God atpip suan hoñvaniqey unañwvahsi'yuñwa. 6 Pi Jesus Christ aw tōnaltiñqamuy amuñem poñotkit akw tuvoyla qa hihta apiti, piw put akw qa tuvoyla. Noqw pay qapēvewni nami'nañwat ahpiy lolmat tumalay'taqa hapi-sa pas'i. 7 Pas as uma suan hinwisa. Noqw ya hak umuy soontsanhq, öviy uma lomatuawit pas antsanihqat añ hinwisqey qe'toti. 8 God umuy wāñwayhqa qa pan hapi umuy unañwtoyna. 9 Hihsay pēkeni sohsok paqwrit pēkenañwu. 10 Pas nu Tutuyqawhqat ep umuy qapēvewna, pas uma soon alōñöt wuwni'yuñwniqata. Noqw pay ason God it hakiy umuy yūyuyhnaqat aw tuwat nāoyni, hak pi pam'i. 11 Pu nūu, itupkomu, kurs nu as nāt sinmuy soon poñotkit akw qa tuvoylatotiniqat yuaatanik, ya nu hinoqw pas piw nāt hihta ep okiwsahsaniwa? Pep hapi pu' nu nahoylehtsit yuaataqey ep soon okiwsaniwni. 12 Is pas as umuy yūyuyhnaqam tatam pi umuñaqw ayo natkuyanikañwo. 13 God umuy wañwayhq, uma qenive hōñi, itupkomu. Nikañw uma tutavot añqw mätaviwyaqey qa aw yankahkañw pay umuhtokoy tuñlayiyat añ hinwisni. Uma qa pan hinwist nānami unañway'yuñwe' nāhoy nātumalay'yuñwni. 14 Pi hin hinwisniqa tutavo sūkw lavayit ep yan lavayhti; it'a: Um pas hin nāmi unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani, it ep'e. 15 Nikañw kurs uma nāñwuy'kahkañw, nāñaywe', uma tunatyaltotini; taq ka uma nāhoy hoyalayani.

The Spirit and Human Nature

16 Noqw öviy nu pañqawni: Uma Hikwsit tunatyayat añ hinwise', pep pu' umuhtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni. 17 Pi Qahováriwtaqat Hikwsit tunatyat hakiy tokoyat tunatyayat amum qa sūnahpaniq'ö, puma nehpew'iwta. Noqw öviy uma as hihta hinhtotini kurs hin put panhtotini. 18 Nikañw kurs uma Qahováriwtaqat

Hikwsit ahpiy tsāmiwye', uma soon Moses tutavoyat aw umuhmaqaptsiy yesni. ¹⁹ Itam navoti'yuñqw, hak nāp tunatyay añ hinmaqa hapi iit hintsaki: Nōmaqtsit sokoplawu; tokot sokoplawu; itséhee qatsit, pu qaunañwtalqatsit añ hinmañwu; ²⁰ Nāp yukit aw nāwakinta; powaqhintsaki; nuhtumi qa suhtaq'ewa; nāñwuy'tañwu; kan'ewhtunatyawta; suy'tsiptiñwu; nanaqastunatyawta; nātsiktunatyawta; pu pas sutske tuptsiwnit aw lasñwu; ²¹ Hihta aw kwañwáy'tusyañwu; tukwyantunatyawta; honaqkuyit akw hōnaq'iwtañwu; qaunánwtalawvañwu; pu ahpiy yantaqat añ hinmañwu. Noqw ura nu mohtihagam umuy put āawnagey umumi pañqawu: Pan hinwisqam hapi pas pay soon God moñwtunatyayat aw yuñni. ²² Noqw pay Qahováriwtaqa Hikwsi hakiy qatsiyat ep yan aniwnani: Hak nuhtumi unañway'tani; yūmosa hahlayni; kwakwhat unañway'kañw qátuni; wuhko maqaptsi'tani; hakiy pāsniñwu; lomahintsakni; hihta añ pas antsay'mani. ²³ Okiw unañway'kañw qátuni, namitutuyqawni. Noqw qa haqam himu tutavo it yantaqat tūmewanta. ²⁴ Noqw Christ sinomat hapi tokoy tunatyayat-nikañw pu tuñlayiyat nahoylehtsit aw muaya. ²⁵ Kurs itam Qahováriwtaqat Hikwsit añ yēse' pay itam piw put añ hinwisni. ²⁶ Itam qa nāhihimuyani; qa nāvuhsemokintotani; qa nāhoy nāismamqasyani.

6

Bear One Another's Burdens

¹ Kurs uma haqawat qaanhtiqtat núansasnaqw, haqawat tuptsiwnit añ ö'qalt pās unañway'kahkañw lomavöhut añ put ahoy nakwsunayani. Hak nāmi tunatyawkañwmantani, taq nāp hisat pi hak tuwat unaheviwñwu. ² Uma umuhnamañ'iwuy añ nāvaañwayani; yan uma Christ tutavoyat anwisni. ³ Taq hak qa hímuni'kañw pas hímunihqey namiwuwante' nāmi yētañwu. ⁴ Pay hak nāp tumalay aw pohtamantani. Kurs pam lomahintaqw pam put ep tsúyakiwtani; nen ayam sukw qa amum namituwanlawni. ⁵ Pi hak nāp tumalmakiway, pu maqsoniy nawus yanmamantani. ⁶ Hak lomatuawit tutuqayhqa put tutuqaynaqat sohsok hihta nukñwat himuy akw tuwat paañwantani. ⁷ Uma nāmi qa yētotani; kurs hin hak God aw tututsiwñwu. Pi hak hihta ūye', piw put aniwnañwu. ⁸ Tokoy tuñlayiyat eñem hihta uyhqa hapi put ahpiy mokiwuy aniwnañwu; pu i' hak Hikwsit eñem hihta uyhqa hapi Hikwsit ahpiy qatsit qa so'taqat aniwnañwu. ⁹ Itam hihta lolmat hintsatskaqey añ qa nañ'eknayani; pay itam soon hisat qa hōqyani, qa ókiwhtotee. ¹⁰ Noqw öviy pay itam sohsokmuy sinmuy haqam nukwáñ'ew paañwayaniqey tutwe', itam panhtotimantani, tis öviy imuy añ tuptsiwñ'yuñqamuyu.

Final Warning and Greeting

¹¹ Meh, nu okiw hapi pas nāp imay akw yañwsaqwhaqam wukovena umumii. ¹² Pay ima pas pavan māaktotiniqey nānawaknaqam hapi uma poñotkit akw tuvoylatiwyaniqat umumi ö'qalya; taq ka puma Christ nahoylehtsiyat yuaatotaniqey ep okiwsahsanivyani. ¹³ Noqw hikis pi poñotkit akw tuvoylaiwyuñqam Moses tutavoyat añ qa ahsupoq hinwisa. Nikañw puma umuy poñotkit akw tuvoylatiwyaniqat nānawakna. Noqw uma pumuy amumi tuqayvastotaqw, puma umuy pihni'yuñwñi. ¹⁴ Noqw nu hapi soon hihta pihni'tani, hal pay Jesus Christ nahoylehtsiyat-saa. Nu put aw tunatyawkañw, yep qatsit pay pāpu aw qa tunatyawta; noqw yep qatsi qa inumi tunatyawta. ¹⁵ Pi poñotkit akw tuvoylaiwtaqa qa pam hapi Christ Jesus sinoata, piw i' qa put akw tuvoylaiwtaqa qa pam'i. Pi i' hak puhuyukiwhqa hapi put sinoata. ¹⁶ Noqw nam sohsoyam it aw nānakwhaqam, pan hinwisqamuy amumi kwakwha unañwa, pu núokwa pitsíwiwtaa, pu God sinomuyatuy pas antsa Israel-sínomnihqamuy amumii. ¹⁷ Yahpiy haqahpiy qa hak nuy yūyuhnnani; pi itoko tuvoylaiwta, Itahtutuyqawhqaqay Jesus tuvoylayat akw'a.

¹⁸ Itupkomu, nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat umuh'unaiñway añ ahsalni.
Nam antaa.

Paul EPHESUS ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ lavay'ayaat it penta. Nu Ephesus ep God sinomuyatuy, Jesus Christ aw tuptsiwni'yuñqamuy öqalanta. ² Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwtaa, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö.

Spiritual Blessings in Christ

³ Nam God Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Naat tayawintiwa. Kwakwhat pi pam Hikwsit kuwahtipuyat öñaqwnihqat sohsok itamumi noa, Christ añ'a. ⁴ Ura pam nāt tūwaqatsit qa yúkuhqe, pay pepeq itamumi unañway'taqe, Christ añ itamuy namorsta, itam súankahkañw, qahováriwkañw, put atpip hoñniqat öviy'o. ⁵ Pam Jesus Christ añ itamuy tíoyniqey tunatyawtaqe, öviy añwu pay itamuy namorsta. ⁶ Nihqe Tiy pas aw unañway'taqey añ pam itamuy pās oya, núokway qaöwíhintaqat ahpiy'o, itam put pas hihtatotaniqat öviy'o. ⁷ Pu itam hapi Tiyat unwáyat ahpiy qenivo oyiwyuñwa, God qaan'ewakw núokway ahpiy itahqaanhtipuy ayo yúkuq'ö, ⁸ Qaöwíhinkañw itamuy ökwatuwhqee. ⁹ Pi pam sohsok hihta suan wuwni'kañw, suyan mātsi'kañw, put tunatyay as tupkiwtañwuqat itamumi mātakna. Kurs pam yan hapi nahpe tunatyawta: ¹⁰ Ason tuwanit pās aw pituqw, pep pu' sohsok hihta nāmi tsovalaniqeyu, öveqatsit epyaqata, pu tūwaqatsit epyaqata; nit sohsok hihta Christ aw nóani. ¹¹ God hapi hin tunatyawtaqey pan yúkuñwu. Noqw pam hapi tunatyay ahpiy Christ añ itamuy añwu pay namorstaqe, put enañ sun itamuy hihta huytañwu, ¹² Itam mohti Christ aw taqa'nañwtotiqamuyu, itam put pas hihtatotaniqat öviy'o, pam pas hímuniqat ep'e. ¹³ Noqw uma lomatuawit qaatsatniqat nanaptaqe, nuhtum Christ aw taqa'nañwtoti, it lomatuawit hakiy hin ayo yámakniqat umuy āawnaqata. Uma put aw tūtuptsiwaqw, pahsat pu God Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylata; pi put hapi awinit pam sinmuy āawna. ¹⁴ God itamuy hin āawnaqey aw antsanniqey itamumi mahtakna, Hikwsiy itamumi nóahqee, hisat nāp himuy ahoy pas nāptiniqey pahsavoo. Noqw öviy itam put pas hímuniqat ep put pas hihtatotani.

Paul's Prayer

¹⁵ Yaw uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ qapēvewnayakahkañw, God sinomuyatuy sohsokmuy amumi unañway'yuñwa. ¹⁶ Noqw nu it navotqe, öviy umuhpe God aw hahlayhtima; nihqe inawakinpiy añ umuy túñwanma, qa qe'iwmakañwo. ¹⁷ Okiw as God Itahtutuyqawhqay Naat pas lolmat tālawñway'taqa Hikwsiy añ umuy unañwtalawnaniqat nu umuñem nāwakinma. Okiw as pam umuy suan wuwnitoyne', pam hak hímuniqey umumi namtaknani, uma put pās tuwi'vayaniqat öviy'o. ¹⁸ Pam umuhwuñniy tālawne', pam it nōyit aw umuy wāñwayhqey umuy māmatsnani. Itam put sinomat Christ amum hihta pas hihkay'taqat makiwyaniqey aw wāñwayniwya. ¹⁹ God öqalay pas qaöwíhintaqat itamuy tuptsiwni'yuñqamuy amuhpa' tumalay'taqey umuy māmatsnani. ²⁰ Ura pam öqalay akw Christ enem a'nö tumaltaqe, mokiwyuy añqw ahoy put tātayna; nihqe öveqatsit ep pas nāp putvaqe put qenitoya; ²¹ Nihqe sohsokmuy momñwituy amumi put moñwtavi, pu nuhtumi tutuyqawhqayamuy amumii, pu öqalat pasiwyuñqamuyu, pu añ tūayalalwaqamuyu. Panta. Noqw öviy Christ hapi sohsokmuy amuhpenihqe pas pavan kaptsi'tiwa, yep qatsit epyaqamuy amuhpenihqee, pu qatsit nātoniqat epyaqamuy amuhpenihqe pīwu. ²² Noqw sohsoy hihtu put aw maqaptsi'yuñwani. Noqw öviy pam God aw tōnawtaqamuy amumi moñwtaviwa, sohsok hihta añ'a. ²³ Pi itam put aw tōnawtaqam

put tokoyat anyuñwa; nihqe sumiyankañw put ahpiy pasiwyuñwa, ispi pam hapi sohsok hihta pasiwnañwuniq'ö.

2

From Death to Life

¹ Ura as hisat uma soñawnen so'pumuy amunyuñwa. Pi uma qaanhinwisqe God aw qa tuqayvahsi'kahkañw, ² Yep qatsit tunatyayat añ hinwisa. Ura as uma Nukpanat aw tuqayvastotañwu, imuy hihikwsimuy qamātaqpuveyaqamuy moñwíyamuy aw'i. Pam nāto God aw qa tuqayvahsi'yuñqamuy amuhpa' tumalay'ta. ³ Ura as itam nuhtum yēse; nihqe nāp itahtunatyayat añ hinwisa. Ura as itam itahtokoy tuñlayiyat añ hinwisa, pu itahtunatyayat tuñlayiyat añ'a. As itam God itsívuyat akw sóontsaniwyuñwa, ayam mímawat hin nāt put akw sóontsaniwyuñqat pan'i. ⁴ Noqw pay God itamumi pas unañway'taqe, núokway pas qaöwíhintaqat akw itamuy ökwatuwhqe, ⁵ Itamuy nāt so'pumniqw, itamuy Christ enañ ahoy yesvana. (Uma put núokwayat akw ayo nõña.) ⁶ Pam Christ enañ itamuy ahoy tātaynat, put enañ itamuy öveqatsit ep yesvana, Christ Jesus añ'a. ⁷ God qatsit nātoniqat epeq put núokway pas qaöwíhintaqat nuhtumi mahtaknani, Christ Jesus añ itamumi pas unañway'taqee. ⁸ Pi uma qapēvewnayaqe, God núokwayat ahpiy ayo nõñakiwta. Uma qa natsviy ayo nõña. God hapi soñawnen kuwahtiput umuy maqa. ⁹ Kurs hak nāp hintsakpiy akw ayo nātapni; pantaniqw pam put ep kwiviyuaatani. ¹⁰ Pi itam hapi God tumalyukimatu. Itam hihta lolmat hintsatskaniqat öviy God hapi pay añwu pan tunatyawtaqe, Christ Jesus ahpiy itamuy suan hinwisniqat itamuñem pan yuku.

One in Christ

¹¹ Noqw öviy uma it u'ni'yuñwini: Ura uma qa-Jew-sínomnikañw pan tihtiwyā. Noqw ima Jew-sinom poñotkit akw tuvoylaiwyuñqam qapoñótkiwyuñqamuy yan umuy túñwantotañwu; nāmahin pi as puma pay suovaam-sa tuvoylaiwyuñwa. ¹² Noqw ephaqam uma Christ aw qa tōnawtaqe, qa God sinomatu, Israel-sinmuy amun'i; qa haqam hisat God umumum awinit pasiwna. Pi uma put qa tuwi'yuñqe, qa put aw yankahkañw yēse. ¹³ Ura as uma hisat God añqw yāvahaq hinnumya. Noqw pu' hapi pam Christ Jesus añ umuy namihayhpota, Christ mokiwyuyat ahpiy'ö. ¹⁴⁻¹⁵ Pi Christ hapi Jew-sinmuy, imuy qa-Jew-sinmuy enañ namivöhikna. Ura as hin hinwisniqa tutavo pey'taqa tuh-pelat an pumuy amuhtsave wunu. Noqw pay Christ God aw nātapqe, tutavot ayo yúkuhqe, soñawnen tuhpelat sahpukna. Ura as itam löyöm sinoiwtaqamu. Noqw pam itamuy namivöhiknat itamuy sūka sinoiwtaniqat itamuñem pan yuku. ¹⁶ Pam panhtit itamuy sohsokmuy God enañ namivöhikna, nahoylehtsit ep mokqee. Noqw öviy itam sūp sinoiwtaqe, soon pāpu nānatuwqamni. ¹⁷ Pi Christ pituhqe umuy qa-Jew-sinmuy yāvahaqyaqamuy amumi-nikañw pu imuy Jew-sinmuy hayhke'yaqamuy amumi hihta lolmat yuaayku, puma pāpu qa nānami hihta ep hinyuñwiniqata. ¹⁸ Pi itam sohsoyam sun put ahpiy sūkw Hikwsit añ Itanay aw ökiwta. ¹⁹ Taay, noqw öviy hapi uma pāpu qa pas hákimu, qa haqaqw sínomu. Pi uma tuptsiwni'yuñqamuy amumum sūp sínomu, pu God tímātu. ²⁰ Uma hapi God kíyat anyuñwa, God ayamat-niqw, pu put lavay'aymat tukwyayhnayaqaw, uma put ep kíwyuñwa. Noqw Jesus Christ pas nāp kituyqayatniqey pepeq pakiwta. ²¹ Put hapi ep sohsoy kíhu pās namivipkaiwkahkañw, God eñem pas qahováriwtaqa kíhu yukiwma. ²² Noqw uma hapi nuhtum put ep kíwyuñwa; noqw God pas nāp put añ ki'ta, Hikwsiy añ'a.

3

Paul's Work for the Gentiles

¹ Pi yaniqw hapi nu Paul, umuy qa-Jew-sinmuy amuñem Jesus Christ tunatyayat ep sivilawhqa umuñem tüviñtima. ² Pay God nuy núokway máqahqe, nuy qa-Jew-sinmuy

amumi lomatuawit yuaataniqat aw ayata. Uma soon qa it pay nanapta. ³ Ura pam hihta as tupkiwtañwuqat inumi mātaktaqe, put nuy māmatsna. Pay nu mohtihaqam pan umumiq hihsavat pēna. ⁴ Noqw ason uma it añ túñwaye', pahsat pu uma nuy hihta tupkiwtañwuqat hin mātsi'taqat pay soon qa nanaptani. Pam himu tupkiwtañwuqa hapi Christ pas nāpa. ⁵ Pam navoti as añqaqw sinmuy nānañk yesqamuy amumi tupkiwta. Noqw pu' hapi God put aw nānoi'yuñqamuy ayamuy, pu put eñem yuaatotaqamuy amumi Hikwsit ahpiy put mātakta. ⁶ It hapi nu pañqawu: Ima qa-Jew-sinom, Jew-sinmuy amumum God añqw hihta makiway'yuñwni; pu puma pumuy amumum sūkw tokot anyuñwni. Noqw God, lomatuawit ahpiy, hin sinomuy amumi awini'taqey, pan imuy qa-Jew-sinmuy amuñem hinhtini, Christ añ'a. ⁷ Noqw pam nuy núokway máqahqe, nuy lomatuawit sinmuy āawnaniqat aw nuy távihqe, nuy put aw öqalmaqa. ⁸ Nāmahin pi as nu God sinomuy-atuy amuñaqw pas susqahimuniqw, God nuy namorstaqe nuy ayata qa-Jew-sinmuy amuhpa' Christ tunatyayat qaöwihintaqat yuaataniqata. ⁹ Ura God, Jesus Christ añ sohsok hihta yúkuhqa hisatñahaqaqw tunatyay tupki'ta; nihqe nuy put tunvotnaniqat aw nuy ayata, nu Christ añqw hihta pas qahaqámi sohtaqat, pas qaöwihintaqat makiwyaniqat yuaatinumniqata. ¹⁰⁻¹¹ Pam öveqatsit ep añ öqalay'yuñqamuy amumi-nikañw, pu nuhtumi moñw'iwyuñqamuy amumi put suan wuwniy qaöwihintaqat poñahantaniqey nāwakna; nihqe öviy pam tunatyay sūs yúkuhqe mahtaknaqe, Itahtutuyqawhqaqay Christ Jesus añ itamuy sohsokmuy sumitsovala. ¹² Noqw itam hapi Jesus qapēvewnayaqe, put aw yanyuñwa; nihqe öviy itam qa tuhtusyat, qa nānahtsopkahkañw, God aw ökiwta, Christ Jesus añ'a. ¹³ Paniqw hapi öviy nu umuñem hihta añ kānavotqat uma qa ep hin unañwtotiniqat nu nāwakna. Pi uma inumi pas hihtunihqey put akw navoti'yuñwni.

The Love of Christ

¹⁴ Yaniqw hapi öviy nu Itahtutuyqawhqaqay Christ Jesus Nayat aw naokiwlawu. ¹⁵ Pam hapi öveqatsit ep yesqamuy, pu tūwaqatsit ep yesqamuy sohsokmuy sinomuy náamu. ¹⁶ Pas pay okiw pam Hikwsiy añ umuy umuh'unañwpeq öqaltoynani, pas pavan nukñwat öqalay ahpiy'o. ¹⁷ Pas pay uma Christ umuh'unañwpeq qátuhqat qapēvewnayakahkañw, pas suyan put navoti'yuñwni. Pas pay okiw uma put aw unañway'kahkañw, soñawnen put ep hūrs ñapkiwkahkañw hūrs hoñni. ¹⁸ Pas pay okiw uma sohsokmuy God sinomuyatuy amumum Christ umumi pas pavan unañway'taqat māmatsyani. Put nami'nañwaat a'nö pūtsi, pu qa tsāva, pu a'nö hötsi, pu ömiqhaqami qa tuwáni. ¹⁹ Kurs hak put nami'nañwayat pas suyan mātsi'tani. Pas pay okiw God pas nāp umuhtunatyay añ ahsupoq tuyqawi'tani. ²⁰ Taay. God hapi itamuhsonva öqalay akw tumalay'ta; nihqe pam itamuñem qaan'ewakw hihta hinhtiniqey tuwi'ta, itahnawakinpiy, pu itahwuwniy epnihqe yupqöyvee. ²¹ Nam pam yūmosa nānañumo yēsiwniqat aqwhaqami tayawinti-waa, Christ Jesus añ put aw tōnawtaqamuy amuhpiy'o. Pay nam antaa.

4

The Unity of the Body

¹ Noqw öviy hapi nu Itahtutuyqawhqaqay eñem sivilawhqa umumi pañqawni: Uma God sinomatniqey aw wáñwayniwya; öviy uma put sinomatnihqey pan hinwisni. ² Uma okiw'unañway'yuñwni; uma pās unañway'kahkañw, hihta ep qa its puhtsemokyaman-tani; nānami unañway'kahkañw, uma nānami qa hin unañway'yuñwni. ³ Uma Qa-hováriwtaqat Hikwsit añ sun tunatyawyuñwniqey añ ö'qalyani, nānami qa hihta ep hinkahkañwo. ⁴ Pi itam sumiyankañw Christ tokoyat anyuñwa; piw sūka Hikwsi itamuhsonva pakiwta. Itam sohsoyam sūkw ñöyit aw wáñwayniwya. ⁵ Itam sohsoyam sūkw moñw'yuñwa, sūn qapēvewni'yuñwa, sūn kūyit akw tuvoylatoti. ⁶ God Itana pas sūkaa. Pam hapi sohsokmuy amumi moñw'iwta, pu sohsokmuy amuhpa' tumalay'ta, pu

umuy sohsokmuy umuhpe qatu. ⁷ Noq̄w itam hapi nánap hihta itah'ayaway makiwya, hin Christ itamuy öqalhuýtaqat pan'í. ⁸ Paniq̄w hapi öviy tutuvenit añ yan pey'ta: Pam tuwqamuy ánwutat, ömi wūvi; nihqe hihta kuwahtiput sinmuy huyta, yan'í. ⁹ Noq̄w pi pam wupqe, suyan pi pam tūwaqatsit atkamiq pakit pahsat ömi wūvi. ¹⁰ Pi pam hawhqe piw tokpelat yupqöȳmiq wūvi, sohsok hihta aw tutuyqawniqe öviy'ö. ¹¹ Pam wupqe, sinomuy amuñaq̄w hakimuy ayaiwyuñniqat pumuy öqalmaqa, pētu lavay'a'yatniqata, pu haqawat lomatuawit yuaatotaniqata, pu añ hakimuy tuptsiwni'yuñqamuy amumi tunatyawyuñwe', pumuy tutuqaynayaniqata. ¹² Noq̄w God sinomat pumuy tumalaya-muy ahpiy tukwsiwwiskahkañw lomatuawit tumaltotaniqey tuwi'wisa; noq̄w Christ sinomat suyhtsepñwat wūhaq'iwmañw, öqawi'wisni. ¹³ Itam pan hinwiskahkañw sun qapevēwnayani; pu itam sun God Tiyat tuwi'vayani, itam pās pasiwyuñniqey pahsavoo, Christ hin pās pasiwtaqat pan'í. ¹⁴ Itam hapi yahpiy qa tsātsakwmuy amunyuñwe', itahtuptsiwniy añ hūrs hoñni. Noq̄w pep pu' hīhihta pūhu tutuqayhpi itamuy soon táyaknani. Taq hakim tuhisay akw lomatuawit nukushintsatsnat, sínmuý ūnatoyñayaniqey öviy mokmani'yuñwa. ¹⁵ Itam pas nānami unañway'kahkañw, nānami qa hihta atsálawani. Noq̄w Christ hin hintaq̄w itam añ ahsupoq put anhtotiniqey aw ökiniqey añ ö'qalyani. Pi pam hapi sinomuy qötöamu. ¹⁶ Noq̄w itam sumiyankahkanw put tokoyat anyuñqe pās namivipkaiwyuñwa, put aw maqaptsi'kahkañwo. Hakiy tokoat ööqay, pu tathuy akw öqawi'tañwuqat pan hapi itam nāö'qawnayani. Itam pankahkañw, suyhtsepñwat öqawi'wiskahkañw, nāvaañwantotakahkañw, nānami pas unañway'yuñniqey tuwi'vayani.

The New Life in Christ

¹⁷ Noq̄w öviy nu it pas pañqawni; Tutuyqawh̄qat qeniyat ep nu umumi put lavay-htini: Uma yahpiy haqahpiy añ qatuptsiwni'yuñqamuy qa amún hinwisni. Taq puma hihta an'e'wakwnih̄qat-sa wūwantota, pumuy wuwniam qatālawvaq'ö. ¹⁸ Puma qa hihta navoti'yuñqe, qatsit God añqwnih̄qat n̄astaya, pi puma a'nö unañway'yuñqe öviy'ö. ¹⁹ Pas töhsap'iwyuñwa; qahopqatsit aw nātahkukni'yuñwa; hihta tuyoy'ewakw hintsatskagey aw-sa nānoi'yuñwa. ²⁰ Noq̄w uma hapi Christ añq̄w qa pan nanapta. ²¹ Uma soon Jesus hin hinmaqat qa nanapta, ura pam hin hihta pas antsanih̄qat tūtutuqaynaqata. ²² Nihqe öviy uma umuhhisattunatyay qa añ hinwist, umuhhisatqatsiy ayo yukuyani. Taq hakiy tunatyaat hakiy ūnatoyne', hovalañwu. ²³ Uma puhuwuwni'vaye', puhu'nañway'kahkañw, pūhut qatsit yesni. ²⁴ Uma panhtote' soñawnen pūhut yūyahni. Uma God tunatyayat añ puhutotini. Nen uma pas antsa put eñem sutsvo oyiwyuñwe', súanyuñwni. ²⁵ Noq̄w öviy uma umuh'a'tsay qe'totit, nānami hihta pas antsanih̄qat yuaatiwisni; taq itam sohsoyam namiwiwyuñwa. ²⁶ Ason uma hihta ep itsívutote' qa put akw qaanhtotini. Hak qa tēvep hihta ep nākay'tamantani. ²⁷ Pu uma Nukpanat qa haqam qenitoynayamantani. ²⁸ Uyiñwu qa hihta pāpu úuyiñwt, nāp tumalay'te' hihta lolmat ahsatit, hakiy hihta hakni'taqat paañwamantani. ²⁹ Qalomálavayi umuhmoañaq̄w qa nōñantani, pay lomalvayi-saa. Uma panwise' tūö'qawnayani; nen añ umumi tūqayyuñqamuy uma paañwantotani. ³⁰ Pu uma God Hikwsiyat Qahováriwtaqat qa unañwmokintotani. Ura God put akw umuy tuvoylata, hisat umuy ahoy nāptiniqey aw pahsavoo. ³¹ Uma nuhtumi hihta ep tūtuyñayaniqey qe'yani, pu qa suy'tsiptotimantani. Uma qa hihta ep nānami nākay'yuñwmantani; uma qa hihta ep nāqöhqöylalwani; pu qalomálavayit qe'yani. Uma qa nukpan'unañway'yuñwni. ³² Pu uma nāvāsyan; pu nun'okwatni; nānami hihta ep pōhikiwyuñwni, God Christ tunatyawkañw umumi pōhikqat pan'í.

¹ Paniqw òviy uma God aw nanawinyani, pas aw unañwamat tímatnihqey pan'i. ² Pu uma nānami unañway'yuñqey qa qe'totit, Christ itamumi hin unañway'taqat pan uma nānami unañway'yuñwni. Ura pam itamuñem mokqe God aw nātavi. Noqw God put ep nahyoñwa. Pi Christ qatsiy távihqe soñawnen God aw hihta kwanwáhovaktuqat noa. ³ Uma tokot sokoptiwisniqey, pu qahopqatsit añ hinwisniqey qe'yani; pu hihta qa umuhhimuy uma qa tuñlay'yuñwni. Uma iit yantaqat qa yuaatotani; pi pam pantaqa lavayi God sinomuyatuy qa súamuhpee. ⁴ Uma itséhelavayit, pu an'e'wakw lavayit, pu honaqlavayit ayo yukuyani; taq pam pantaqa qa súumuhpee. Uma qa pan yuaatotat, hihta añ God aw hahlayhtiwisni. ⁵ Pi uma it navoti'yuñwa: I' hak tokot sokoplawhqa, pu tuyoy'ewakw tunatyay'taqa, pu kan'ewtunatyay'taqa, nāp yukiwhput aw nāwakinmaqat antaqa soon Christ moñwtunatyayat ep qeni'tani, God moñwtunatyayat ep'e. ⁶ Put pantaqat ep hapi qatuqáyvastotaqamuy amumi God itsívuat pitsíwta. Noqw òviy uma tunatyaltotini, taq ka hak haqam an'ewakw lavayit akw umuy ūnatoyani. ⁷ Oviy uma pan hinwisqamuy qa umu'puñalyani. ⁸ Nāwuspi ura hisat as uma qaunánwtalqatsit añ hinwisa. Nikañw pu' hapi uma Tutuyqawhqtat tālayat tayyuñwa; òviy uma tālat tayyuñqey pan hinwisni. ⁹ Pi God Hikwsiat hakiy unañwayat aw tālawnañwu; nihqe pam hapi lomaqatsit, pu súanqatsit, pu hihta pas antsanihqat aw hakiy wikvañwu. ¹⁰ Noqw òviy uma Tutuyqawhqtat unañwveyaniquey tuwi'vayani. ¹¹ Pu uma it qatālat ahpiy hintsatskiwhqtat qa hihta nukñway'taqat ep qa nuhtumyani. Uma qa panyuñwt, pumuy tuhtualyani. ¹² Taq puma qamātaqpuve hihta hintsatskaqw, put yuaataniqw pam haman'eway'o. ¹³ Pi tāla put sohsok mātaqtani; noqw pep pu' pam hímuniqey mātaqtini. ¹⁴ Pi tāla hapi hihta hímunihqat mātaktañwu. Paniqw hapi òviy tutuvenit añ yan pey'ta: Um puwhqa tātayii; nen um so'pumuy amuñaqw qatuptuqw Christ ūmi tālawnani. ¹⁵ Noqw òviy hapi uma tunatyaltote' pās umuh'unañway yesni; uma nāsta wuwni'yuñqey qa pan hinwist, pās wuwni'yuñqey panyuñwni. ¹⁶ Uma qa paysoq yest, hihta apiiwyuñwni, taq qalomátalōñwintiwa. ¹⁷ Paniqw òviy uma hihta añ pās wuwni'yuñwe', Tutuyqawhqtat tunatyayat haqe' qatsqat mātsi'yuñwni. ¹⁸ Uma honaqquyit akw qa hōnaq'iwyuñwni, taq put akw hak nāhivalañwu. Uma qa panyuñwt Hikwsit akw ahsaliwyuñwni. ¹⁹ Uma God lavayiyat nānami yuaatotani, pu tātawit God tawsomi'taqata, pu unañwvahsit tātawita. Uma umuh'unañwpeq Tutuyqawhqtat aw tātawlalwe', sostonkiwyani. ²⁰ Uma yūmosa sohsok hihta añ God Itanay aw kwakwhatiwisni, Itahtutuyqawhqtat Jesus Christ natñwayiyat añ'a.

Wives and Husbands

²¹ Uma nānami maqaptsi'yuñwni, God kaptsi'kahkañwo. ²² Uma momoyamu, uma pas nāp umuhpuwsuñwmuy amumi maqaptsi'yuñwni, pas Tutuyqawhqtat aw hin maqaptsi'yuñqey pan'i. ²³ Pi tāqa hapi nōmay qötöata, pas Christ put aw tōnawtaqamuy qötöamnihqat pan'i; pu pam hapi sinomuy put tokoyat anyuñqamuy ayo oya. ²⁴ Noqw Christ aw tōnawtaqam put aw maqaptsiy yesq, pan ima momoyam añ pas nāp puwsuñwmuy amumi sohsok hihta añ maqaptsi'yuñwni. ²⁵ Pu uma tahtaqtu, uma umuhnōmamuy amumi unañway'yuñwni, pas Christ put aw tōnawtaqamuy amumi hin unañway'taqat pan'i. ²⁶ Ura pam amuñem nātapqe, pumuy nēñem sutsvo óyahqe, lavayiy kūyit antaqat akw pumuy pāhoma. ²⁷ Pam sinomuy qa hihta akw hinyuñqat pas hihtunihqat nāmi ökinaniquy nāwakna, pas qa hihta akw tuyoy'ewak'íwtaqata, qa tsokvi-iwyuñqata, pas qa hihta akw hovalniwyuñqata. ²⁸ Noqw pan hapi as tahtaqt nōmamuy amumi unañway'yuñwni, nāp tokoy aw hin pas unañway'yuñqey pan'i. Pas nōmay aw unañway'taqa hapi nāp nāmi unañway'tañwu. ²⁹ Qa hisat pi hak haqam nāp tokoy aw qa suhtaq'ewa; pam put nōnopnañwu, pu aw unañwtavi'tañwu, hin Tutuyqawhqa put aw tōnawtaqamuy amumi unañwtavi'taqat pan'i. ³⁰ Itam pi put öqayat pu tokoyat anyuñwa. ³¹ Ura yan pey'ta: Yaniqw hapi òviy tāqa nay, pu yuy pumuy mātapt nōmay

aw hūrstimantani; noq̄w puma lōyōm sūka tōkoniwhtimantani. ³² I' hapi himu pas pavan tupkiwtañwuqa; noq̄w nu Christ-nikañw pu put aw tōnawtaqamuy hapi lavayhti. ³³ Noq̄w pan hapi hak nōmay aw unañway'tamantani, pas nāmi hin unañway'tagey pan'i; noq̄w pu wuhti kōñay kaptsi'tani.

6

Children and Parents

¹ Tsātsayomu, uma umunamuy, umuñumuy amumi tuqayvahsit yesni. Nen uma Tutuyqawhqat tunatyayat añ suan hinwisni. ² Ura yan hapi pey'ta: Um unay, pu uñuy pumuy kaptsi'tani. I' tutavo mohti'maqa áwinit enañ nuhtumi mātaviwa. ³ Yan'i: Um panmaq̄w uñem lolmani; noq̄w um tūwaqatsit ep wūpatqatsit nāvokawnani. ⁴ Pu uma námatu, uma umuhtimuy qa itsívilalwat, Tutuyqawhqat añ pumuy tutuwnayakañw pumuy ökwantotani. Pan hapi uma pumuy wúñwintotani.

Slaves and Masters

⁵ Noq̄w uma tūtuwiku, pay uma qa atsáy'kahkañw yep qatsit ep umuhmomñwituy amumi tūqayyuñwini, kaptsi'yuñwini, mamqaskahkañwo. Pay uma hin Christ eñem tumalay'yuñqey pan pumuy amuñem tumalay'yuñwini. ⁶ Uma yūmosa qanātusi'kahkañw tumalay'yuñwini, qa pas umuhmomñwit umumi tayyuñqw-saa. Yan uma pas antsa Christ tumal'aymatnen, umuh'unañnaq̄w God eñem tumalay'yuñwini. ⁷ Uma qanātusi'kahkañw sohsok hihta hintsatskani, Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñqey pan tunatyawkahkañwo, qa sinmuy amuñemyaqey pan'i, ⁸ It navoti'yuñqee: Pi pay hak hihta lolmat hintsake', put ep Tutuyqawhqat añqw hihta ömahtamantani, nāmahin pi sen hak tūwikinikañwo, pu piw qa pamnikañwo. ⁹ Pu uma añ tūwiki'yuñqamu, pay uma piw pan pumuy oyi'yuñwini, qa tsatsáwinayani. Pi uma navoti'yuñqw Umuhtutuyqawhqa öveqatsit ep qatu. Noq̄w pam piw pumuy Tutuyqawhqaamu. Pi pam qa sinonuiña.

The Whole Armor of God

¹⁰ Taa, itupkomu, uma Tutuyqawhqat añ hoñvitotini, put pavan öqalayāt añ'a. ¹¹ Uma God añqw tuwvotat yūyahni, nen uma Nukpanat unatwiyat aw rohomhtotiniqey aw öqalay'yuñwini. ¹² Pi itam qa sinmuy amumi nānaywa; itam öva qataymataq̄puva nukpanhihikwsimuy amumi nānaywa, mohpegyaqamuy amumii, pu nuhtumi moñw'iwyuñqamuy amumii, pu yep qatsit ep qatalpuve moñw'iwyuñqamuy amumii. ¹³ Paniqw öviy uma God añqw tuwvotat yuwsit sohsok yūyahni, nen qalomátalöñvaq̄w uma añ hin kuyyuñwini; pu uma sohsok panwise' hūrs hoñni. ¹⁴ Paniqw öviy uma hūrs hoñni, God lavayiyat pas qaatsatnihqat kwewhtotat, God añqw suan qatsit umuhtawitsqay aq̄w tupki'yuñwini. ¹⁵ Pu uma soñawnen lomatuawit totsvaqyat, kwakwhat lavayit tuawí'yuñwniqey na'sas'iwyuñwini. ¹⁶ Pu tis öviy uma qapēvewnit, tuwvotat antaqat hūrs ñuy'yuñwini. Put akw uma Nukpanat hōyat uwiwitaqat tōkayamantani. ¹⁷ Pu uma ayo nõñakpit hūrs ñuy'yuñwini. Pam sivavitañaqtsit anta; pu uma God lavayiyat yawyuñwini. Pam hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy sipwuvahpit anta. ¹⁸ Yūmosa uma nāwakinwisni, pu naokiwtiwisni, Qahováriwtaqat Hikwsit añ'a. Uma qa nañ'ekni'kahkañw tunatyawwisni, pu sohsokmuy tuptsiwini'yuñqamuy amuñem tūviñtiwisni, ¹⁹ Pu inuñem pīwu. Noq̄w nu hin yuaaykuniqey okiw navoti'tani; nen nu qa nānahtsopkañw lavayhte' lomatuawit tupkiwtañwuqat tunvotnani. ²⁰ Pi nu soñawnen Christ qeniyat ep lomatuawit yuaata, nāmahin pi nu sivikive pakiwta. Nihqe nu put ep qa nānahtsopkañw yuaaykuniqey nāwakna, hinhaqam pas nu as lavayhtiniqey pan'i.

Final Greetings

²¹⁻²² Nu pas aw iunañway itupkoy Tychicus, God eñem qaatsáy'makañw tumalay'taqat, umumi távini. Noq̄w pam nuy hin hintaqat, piw nuy hihta hintsaqat sohsok umuy

āawnani. Noqw ason uma put nanapte' suyan unañwtotini. ²³ Noqw nam i' kwakwha unañwa tuptsiwni'yunqamuy amumi pitsíwtaa. Nam God Itana, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ amum umumi nami'nañwat, qapevewnit enañ nóani. ²⁴ Noqw nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ pas antsa aw unañway'yunqam sohsoyam put núokwayat makiwyani. Nam antaa.

Paul PHILIPPIT ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, Timotheus amum it penta. Itam Jesus Christ tūwikimatu. Noqw itam sohsokmuy Christ Jesus sinomuyatuy Philippi ep yesqamuy öqalanta, pumuy amumi tunatyawyuñqamuy-nikañw pu imuy ökiwyaqamuy tumalay'yuñqamuy énañ'a. ² Nam núokwa, pu kwakwa unañwa Itanay God añqw umumi pitsíwtaa, pu Jesus Christ Itahtu-tuyqawhqay añq'ö.

Paul's Prayer for His Readers

³ Nu añsakis umuy u'ne' God Inay aw hahlayhtiñwu. ⁴ Ahsupoq inawakinpiy añ nu sohsokmuy umuñem nāwakinma, hahlayhtimakañwo. ⁵ Kwakwhat pi uma mohti-haqaqw pew inumi unañwtavi'yuñwa, nuy lomatuawit yuaataqat añ'a. ⁶ Noqw it nu navoti'taqw, God umuhpe lolmat tumaltivaqe, pas kurs hin Jesus Christ talöñniyat aw qa pitsíwtaqat umuhpe pās añ antsani'mani, ⁷ Pay kurs pi nu hin qa yan sohsokmuy umumi wūwantaniqee, pi nu umumi pas unañway'ta. Pi uma God añqw umumi kuwahtiput ahpiy nuy akw paañwaya, nu sivikive pakiwkañw, lomatuawit eñem rohommaq'ö, pu piw nu qa sivikive pakiwkañw lomatuawit nuhtumi yuaatinumq'ö. ⁸ Pi God pas nāp inumi navoti'taqw, Jesus Christ nuy pan unañwtoynaqw, nu umuminigey pas kwañwtoya. ⁹ Okiw as uma nānami unañway'kahkañw öqawi'wise', itahtuptsiwniy añ nānañumo hihta pūhut tuwi'vaye', suyhtsepñwat suan wuwnit añ öqawi'wisniqat nu umuñem nāwakinma. ¹⁰ Noqw pep pu' uma hihta nukñwat māmatsyani. Uma yan qa atsáy'kahkañw, Christ hisat pítuniqat aw pahsavo suan hinwisni, qa hakiy unañwmokni'kahkañwo. ¹¹ Uma Jesus Christ öqalayaw akw suan hintsakpit añ qaöwíhinwisniqat nu pan umuñem nāwakna. Noqw God put ahpiy pas kaptsi'tiwe', tayawintiwni.

To Live is Christ

¹² Noqw nu umuy it nāvotnani, itupkomu: Nu kānavotpit añ kuyvaqw, lomatuawi put ahpiy pas pavan öqalani. ¹³ Noqw öviy moñwit kīyat ep tuwalan'a'yat-nikañw pu ahpiy pētu inumi navoti'yuñwa, nu Christ añqw lomatuawtit yuaataqey ep sivikive pakiwtaqata. ¹⁴ Piw kaysiwhqam Tutuyqawhqat aw tuptsiwni'yuñqam nuy sivilawhqat ahpiy a'nö unañwtotiqe qa tuhtusyakañw, qa hakiy mamqasyakahkañw, lavayit yuaatota. ¹⁵ Haqawat pi pas öviy qa tsutsúyaqe, pu nanaqas'unañway ahpiy yuaatota, noqw pu haqawat pay pas lolmat tunatyawkahkañwo. ¹⁶ Ima pētu Christ nanaqasyuaatota, pay qa pas antsay'kahkañwo, hin pas pavan nu kānavotniqat tunatyawkahkañwo. ¹⁷ Noqw pu mímawat Christ aw unañway'yuñqe, öviy lavayit yuaatota, it navoti'yuñqee, nu lomatuawit eñem rohomnumniqey aw taviwtaqata. ¹⁸ Noqw hintani? Pay pi nāp hinwata, sen haqawat paysoq hintsatska, sen haqawat-sa pas qa atsáy'kahkañw Christ yuaatinumya. Noqw nu put ep hahlayhti; nihqe soon nu nāt qa hahlayni. ¹⁹ Pi nu navoti'taqe put pantaqat ahpiy nu sivikiñaqw ayo yámakni, umúhnawakinpiy ahpiy'o, Jesus Christ Hikwsiat inumi unañwtapq'ö. ²⁰ Pi nu yan tunatyawkañw hinma, nu qa haqam Christ ep hamanhtiniqeyu. Nu put eñem qananahtsopkañw yuaataniqey añ suhtaq'ewniqey nāwakna, piw yūmosa put pas hihtataniqeyu, sen nu nāt qátee, sen nu mókee. ²¹ Pi nu qátunik Christ eñem qátuni; nikañw nu mokq, pam inuñem pas pavan nukñwani. ²² Noqw öviy kurs nu hihsavo qate', nu pas pāpu Christ eñem tumalay'tani. Nikañw nu hihta namorstaniqey qa navoti'ta. ²³ Nu lōk wuwni'ta. Nu as yañqw ahpiyenen Christ ámunniqey nāwakna; pam inuñem pas pavan nukñwa. ²⁴ Nikañw pay nu as hāk yepnen, hihta añ umumi unañwtavi'maniq, pam pantaqa umuñem lomahintani. ²⁵ Nihqe

ōviy nu God aw tuptsiwni'taqe, nu hāk qe'nen sohsokmuy umumum hinnumni, umuy ōqawhtotaniqat ōviy'o; piw uma umuhtuptionsiy ep pas pāpu hahlayyaniqata. ²⁶ Noqw nu kurs nāt qa mōke' umumi ahoy pituq̄w, uma put ep Christ aw hahlayhtotini. ²⁷ Noqw Christ añqw lomatuawit aw tuptsiwni'yuñqam hin hinwisqat pan uma hinwisni. Uma sun tunatyawkahkañw, sun wuwni'kahkañw lomatuawit ep tuptionsit eñem rohomhtiwisni. Noqw pep pu' sen nu umumumnikañw umuhlomaqatsiy tuway'tani, pu qa umumumnikañw umuy hin hinwisqat soon qa navotni. ²⁸ Uma umuhtuwqamuy qa mamqasyani. Pay pam pantaqa pas suyan pumuy hihta qalomáhintaqat aq̄w ōkiwiwtaqat tuawi'ta, pu uma God ahpiy ayo nōñakiwtaqata. ²⁹ Pi uma hapi Christ aw tūptionsiwaniqey qa put-sa aw wánwayniwyat, piw put eñem hihta añ kánanvotyaniqey aw wánwayniwya. ³⁰ Pi itam sohsoyam lomatuawit eñem sun rohomhtiwisa. Uma navoti'yuñq̄w nu pay put ep hīhihta añ kánavota, pu nāto nu kánavoti'mani.

2

Christ's Humility and Greatness

¹ Ya uma Christ ahpiy hakiy ōqalayaniqey tuwi'vaya? Ya uma inumi unañway'yuñwa? Ya uma inún Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya? Ya uma nun'okwatu? piw tūvāsya? ² Kurs uma panyuñwe', nuy pas hinhaqam hahlayhtapnaye', sun wuwni'yuñwni, nānami unañway'yuñwni, sun tunatyawyuñwni. ³ Uma nanaqastunatyat, pu kwivi'nañwat qe'yani. Uma okiw'unañway'yuñwni. Hak ayam suhka hakiy epnihqe pavan ñas'ewnihqat pan aw wūwantamantani. ⁴ Qa hak nēnem-sa hihta tunatyawtani; pay hak ayo' sukw eñem piw hihta tunatyawtamantani. ⁵ Uma Christ Jesus an okiw'unañway'yuñwni. ⁶ Ura pam as pas God ankañw, put amum pas suntaqey qa kahkawnat, ⁷ Qa nāhihtataq̄e, tūwikit an yukilti, pu sinot an tokoy'va. ⁸ Pu sinot an tokoy'vaq̄e, piw nāt nāqahihtata; nihqe pas hisat mokniqey aq̄w pahsavo Nay tunatyayat añ qa rohomma, nāmahin as nahoylehtsit ep mokniqeyu. ⁹ Paniq̄w hapi ōviy God put pas pavan ōmiq tsoka; nihqe put pas mohpeq̄ tavi sohsokmuy sinmuy amuhpee. ¹⁰ Noqw ōviy sinom sohsoyam Jesus aw naokiwlalwani, ōveqatsit ep yesqamu, pu tūwaqatsit epyaqamu, pu maskiveyaqamu. ¹¹ Nihqe sohsoyam pam Tutuyqawhqatnihqat tōnay akw pañqaq̄wani, put Nayat God pas hihtatotani.

Shining as Lights in the World

¹² Noqw ōviy'o, aw iunañwamu, uma yūmosa ilavayiy añ hinwisqamu, nu umuy it u'nanani, qa umumumnikañwo: Uma qaanhtiput añqw nōñakqamuy amún lomatumalay'yuñwe', pas antsa ayo nōñakqey nuhtumi mahtaknayani, tunatyawkahkañw, God pas kaptsi'kahkañwo. ¹³ Pi God pas nāp umuh'unañwpeq̄ tumalay'ta. Pam hapi umuy put tunatyayat añ hinwisniqat pan umuy unañwtoynat, umuy pan hinwisniqat aw ōqalmaqa. ¹⁴ Uma qa kolilitikahkañw, qa nāñwuy'kahkañw yesni. ¹⁵ Uma qa hihta ep tukopniwye', qa atsáy'kahkañw God tīmatnikañw suan hinwisni. Nen uma yep nukpansinmuy qaunánwtalyesqamuy amunawit soñawnen talni'yuñwni. ¹⁶ Uma lavayit hakiy taytoynañwuqat sinmuy āawnayani. Noqw ason Christ pituq̄w nu hahlayhtini, kurs nu qa paysoq̄ tumaltaqey navotee. ¹⁷ Uma pi umuhqapevewniy God aw noaya. Noqw kurs nu iqatsiy akw put aw antsanniqat God pan nāwaknaq̄w nu put ep tsúyake', umumum hahlayhtini. ¹⁸ Noqw paniq̄w ōviy uma piw inumum hahlayhtotini.

Timothy and Epaphroditus

¹⁹ Pay nu Tutuyqawhqat Jesus aw yankañw, soon pas hisat umumiq Timotheus távini, nen nu umuy hin hinyuñqat navote', suyan unañwtini. ²⁰ Pi inumumyaqamuy amuñaq̄w qa haqawa put an umumi pas antsa tunatyawma. ²¹ Pi sohsoyam pas nenñem-sa hihta tunatyawyuñwa, nit Jesus Christ tumalayat qa aw tunatyawyuñwa.

²² Noq̄w pay uma Timothy hin tumaltaq̄at navoti'yuiñwa. Ura pam inumum lomatuawit yuaatinuma. Hakiy tiat nay amum hin tumaltaq̄at pan hapi pam inumum itumalay añ nuy paañwanta. ²³ Noq̄w õviy ason inuñem hin yukiltiniq̄at nu navote' pep pu' nu umumiq̄ put hõnani. ²⁴ Nikañw nu Tutuyq̄awhq̄at q̄apẽvewnaqe, pas soon pas hísat umumiq̄ pohtani. ²⁵ Nu umumiq̄ itupkoy Epaphroditus hõnaniq̄w pay pam nuyniq̄w súanta. Ura uma inumiq̄ put ayatotaq̄w, nuy hihta hakni'taq̄w, pam inumi put ep unañwtavi. Itam nãma tumaltaqe, lomatuawit eñem nãma rohomma. ²⁶ Noq̄w pay pam umumi yórikniq̄ey pas nãwakna, yaw uma put tütuyhtiq̄at nanaptaq̄w put ep pam pas q̄ahahlayhti, navotq̄ee. ²⁷ Pay pas antsa pam tütuyhtiq̄e pẽp mõki. Noq̄w God put õkwatuwhqe, put q̄alapsina. Yan pam nuy piw õkwatuwa, pi as pam mokq̄, nu nãnañumo kãnanvotpit akw mãñuy'ni. ²⁸ Noq̄w õviy nu umumiq̄ put hõnaniq̄ey pas kwañwtoyna, uma put aw yórikye', hahlayhtotiniq̄at õviy'o. Nen nu umuy hahlayyaq̄at navote', q̄a umuy akw soon unañway'tani. ²⁹ Taay. Noq̄w õviy uma Tutuyq̄awhq̄at añ hahlaykahkañw, put pãs taviyani, piw pan hinyuñq̄amuy kaptsi'yuiñw. ³⁰ Taq̄ pam Christ tumalayati eñem pẽp mõki, q̄atsiy q̄a kahkawnaq̄ee. Pam umuhq̄eny ep inumi unañwtavi, ispi uma yãvahaq̄ yesqe, kurs hin inumi unañwtapyaniq̄'õ.

3

The True Righteousness

¹ Taay, itupkomu, uma Tutuyq̄awhq̄at ep hahlayyani. Pay nu nãt piw umumiq̄ put pẽnaniq̄w pam nuyniq̄w q̄a maq̄sonhinkañw, umuñem lomahintani. ² Hakim q̄alolmat hintsatskaq̄am umuy poñotkit akw tuvoylatotiniq̄at umumi õ'q̄alya. Puma popkotuy amuyuiñwa. Uma pumuy ep nãmi tunaltotini. ³ Pi itam Hikwsit añ God aw nãwakinwisqe, Christ ep hahlayyakahkañw, nãp itahhintsakpiy akw ayo nõñakniq̄ey q̄a aw yanyuñwa. Noq̄w Godniq̄w itam hapi pas antsa poñotkit akw tuvoylaiwyuñwa. ⁴ Pay ka as nu tatam piw nãp ihintsakpiy aw yantanikañwo. Sen hak haq̄am hintsakpiy aw yantaniq̄ey antaniq̄w, tis soon q̄a nu' pas'i. ⁵ Nanalsikis talq̄at ep nu poñotkit akw tuvoylatiwa; nu Israel ahpiy aniwhti, Benjamin ahpiyviynikañwo. Nu Hebrew-sinonikañw tihtiwhqe, Hebrew-sinmuy tuwiyamuy tuwi'va. Ura nu Pharisee-sinmuy amumum tõnaltiye, Moses tutavoyat añ ahsupoq̄ nu añ hinma. ⁶ Pu nu pas q̄a nãtusitaqe God aw tõnawtaq̄amuy okiwsahsana. Tutavotniq̄w nu pas suan hinma. ⁷ Ura as nu it yantaq̄at ep pas himuiwtañwu; nikañw nu Christ tuwi'vaqe put sohsok q̄ahihtata. ⁸ Owi, pay nu pas suyan sohsok ayo yuku, pi nu pay Itahtutuyq̄awhq̄ay Jesus Christ tuwi'ta; noq̄w pam pantaq̄a sohsok epnihqe pas pavan nukñwa. Nu Jesus õviy sohsok hihta tatamhtat, put pay mõmtsikvut pan nu aw wũwanta, okiw as nu Christ tuyq̄awvaniqe õviy'o. ⁹ Nu put tuyq̄awve', put aw yankañw nãtuwiwni, nãp ihintsakpiy-nikañw pu tutavot añ suan hinmaq̄ey q̄a aw yankañwo, it navoti'taq̄ee: Hak Christ aw tuptsiwhq̄, pam súantaq̄at God pañq̄awñwu. ¹⁰ Pas pay nu okiw put pãs tuwi'vaniq̄ey nãwakna, piw pam hin ahoy tãtayhq̄at pan God õq̄alayati aw pohtaniq̄eyu. Nu put amum hihta añ kãnavotkañw, put an mokniq̄ey nãwakna. ¹¹ Kurs hin pasiwtaniq̄w nu so'pumuy amuñaq̄w ahoy tãtayni.

Running Toward the Goal

¹² Nu it yantaq̄at tuyq̄awvaq̄ey pay q̄a pan nãmi wũwanta; nu pãs pasiwtaq̄ey q̄a pan nãmi tayta. Nikañw pay nu put tuyq̄awvaniq̄ey õ'q̄ala, Christ Jesus nuy tuyq̄awvaq̄w õviy'o. ¹³ Itupkomu, nu hapi pay put tuyq̄awvaq̄ey q̄a pan nãmi wũwanta; nikañw it hapi nu sũkw hinma; Nu pay hihta añ kuyvaq̄ey ayo yũkuhq̄e, nãt hihta inupyevenihq̄at aq̄w õ'q̄ala, ¹⁴ Pi nu nanamunwaq̄amuy amũn so'ñwamiq̄ õ'q̄ala. Nihqe nuy añ kuyvaq̄w, God pas nãp hihta nuy ahsataq̄at inumi nõani; pi pam inumi put nõaniqe õviy Christ Jesus añ nuy wãnwayi. ¹⁵ Noq̄w õviy itam hihsa'nihq̄am añ tukwsiwyuñq̄am pan wuwni'yuiñw;

pu ason kurs uma hihta ep piw hinwat wūwayaniqw, pay ason God soon put piw umumi qa mahtaknani. ¹⁶ Noqw pay pi itam haqami pahsave ökiwte', pay pan hinwisni; pay itam sun tunatyawwisni. ¹⁷ Itupkomu, uma sohsoyam inumi nanawinyani; pi umuy hin yesniqat nu umumi mahtakna. Nen añ hakimuy pan hinwisqamuy amumi taywisni. ¹⁸ Taq pay nu ura qa sūs umumi pañqawhqe, nāt piw nu okiw pakkañw umumi pañqawni: Pas kaysiwhqam Christ nahoyehtsiyat aw qa suhtaq'ewyaqam añqe' hinnunya. ¹⁹ Puma hovalniwyaniqey aqw ökiwisa. Pumuy tuñlayiam pumuy amumi tutuyqawi. Puma hihta haman'ewakwnihqat ep himuiwyuñwa; yep qatsit-sa ep hihta tunatyawyuñwa. ²⁰ Noqw itam hapi öveqatsit aw sinoiwta. Noqw ason Itahtutuyqawhqa Jesus Christ itamuy ayo óyaniqa pañqwniqat itam nuhtayyuñwa. ²¹ Pam ason itahtokoy hin'ewakw alöntani, nen öqalay akw nāp tokoy pas pavan lolmat an put yukunani. Pi pam sohsok hihta aw tuyqawvaniqey öqalay'ta.

4

Instructions

¹ Pas aw iunañwam itupkomu, nu umumi yórikniqey pas nāwakna; pas nu umuy pihni'ta; pi umutsviy nu pas kaptsitiwa. Noqw öviy aw iunañwamu, uma Tutuyqawhqat ep hūrs hoñni. ² Nu Euodias ayatani, pu Syntychet piwu, uma Tutuyqawhqat ep sun wuwni'tani. ³ Pu piw nu ūmi pañqawni, pas suyan itumalsuñwa: Um imuy wuhtituy amumi unañwtavi'tani, Clement énañ'a, pu pētuy itumalsuñwamuy amumii; taq puma inumum lomatuawit ep a'nö tumaltota. Pumuy tuñwniam qatsitutuvenit ep pēniwyuñwa. ⁴ Uma yūmosa Tutuyqawhqat ep hahlayhtiwisni; noqw nu piw nāt pañqawni: Uma hahlayyani. ⁵ Uma sohsokmuy sinmuy amuhsonve pās unañwat yesni. Tutuyqawhqa soon pas hisat pítuni. ⁶ Uma qa hihta añ nānap hin wūwantotat, God aw nāwakinwisni. Uma hihta nānawakne' put öviy God aw tüviñtotani, tsúyakiwkahkañwo. ⁷ Noqw God umuh'unaway, pu umuhwuwniy uyiwaltoynani, umuy Christ Jesus aw yanyuñq'ö. Kurs hak put pantaqat mätsi'tani. ⁸ Taay itupkomu, uma lomawuwni'yuñwni. Uma hihta pas antsanihqat wūwayamantani, piw hihta kaptsitiwhqata, pu hihta súantaqata. Uma hihta kwañ'ewakwnihqat wūwantotani, pu hihta lomahintaqata, pu añ lomalavayhtiwhqata. Uma hihta pasiwyuñqat, pu tayawintiwhqat wūwayamantani. ⁹ Uma hintsakpit, pu lavayit añ inún hinwisni. Nu umuy hin tutuqaynaqw, piw umumi hin tutaptaqw, pan uma hinwisni; noqw God hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa umumum hinmani.

Thanks for the Gift

¹⁰ Noqw pas nu Tutuyqawhqat aw hahlayhti, uma yepehaq piw nuy hihta akw paañwayaqw öviy'o. Pay as pi uma pan tunatyawkahkañw, hin panhtotiniqey as qa tuway'yuñwa. ¹¹ Ka nu hihta hakni'taqey kítaqat qa panwat hapi. Pi nu nāp hin qatukañw pay pāpu nakwhani'tamantaniqey tuwi'va. ¹² Pay nu hin hihta rūrumnaniqey natuwta, pu hin hihta qarūrumnaniqeyu; nu sohsok hihta añ öyiwaniqey, pu tsönmokiwtaniqey tuwi'va, hihta qarūrumnaniqeyu, pu hihta nastatiniqeyu. ¹³ Pay nu sohsok hihta añ kuyvani, Christ öqalayakw'a. ¹⁴ Noqw pay pi uma súanhtotiqe, nuy okiwhintaqw inumi unañwtapya. ¹⁵ Noqw uma Philippi ep sinom navoti'yuñqw, ura nu lomatuawit nāt pu' Macedoniat ep yuaataqe, nu pañqw ahpiyniqw, pay úma-sa itumalay añ inumi unañwtapya. Ura uma umuhhimuy añqw hihta God aw noayaqw, pu nu put añqw put makiwa. Qa haqam God aw tōnawtaqam inumi hihta kuwahtoti, pay pas úma-saa. ¹⁶ Oviy ura nu Thessalonicat épeqniqw, uma sūs, pu añk inumi hihta o'ya, nuy hihta haqtaq'ö. ¹⁷ Ka nu kuwahtiput tuñlay'taqat uma qa pan wūwayamantani. Pi uma God añqw put ep hihta makiwyaniqat nu umuñem tuñlay'ta. ¹⁸ Pay nu sohsok ömahta, nihqe qa hihta haqni'ta: Nu pay uyiwalti, uma hihta Epaphroditas añ inumi o'yaqat ömahtaqee. Umuhkuwahtiput hihta kwañwáhovaqtuqat God aw noiwhqat anta. Noqw

pam put ep tayawintiwa. ¹⁹ Noqw pay ason Ina God sohsok hihta umuhhaqniy añ aw antsani'mani, pas nāp himuy qaōwihintaqat akw'a, Christ Jesus añ'a. ²⁰ Noqw nam God Itana yūmosa aqwhaqami kaptsiwaa. Nam antaa.

Final Greetings

²¹ Uma inuñem Christ Jesus sinomuyatuy sohsokmuy öqalayani. Ima tuptsiwni'yuñqam inumumyaqam umuy öqalaya. ²² Sohsoyam God sinomat umuy öqalaya, tis öviy Caesar ep kīvitu. ²³ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat sohsokmuy umumi pitsíwtaa. Nam antaa.

Paul COLOSSET ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ lavay'ayaat it penta. ² Nu' itahtupkoy Timotheus amum ayam Colosset ep God sinomuyatuy, Christ aw tuptsiwni'yuñqamuy ōqalanta. Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwiwtaa, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ō.

Prayer of Thanksgiving

³ Itam God Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Nayat aw sutsep umuhpe hahlayhtima, yūmosa umuñem nāwakinkañwo. ⁴ Kwakwhat pi uma lomayuaatiwya. Yaw uma Christ Jesus qapēvewnayaqe sohsokmuy God sinomuyatuy amumi unañway'yuñwa, ⁵ Itahnōyiy ōveqatsit ep itamuñem waraniwtaqat aw-sa taywiskahkañwo, lomatuwit pas antsanihqat ahpiy put hímunihqat tuwi'vayaqee. ⁶ I' lomatuwawi suyhtsepnwat ōqawi'makañw ahsupoq tūwaqatsit añ kúrukiwmakañw sopkawtaqamuy sinmuy amuhpa' a'nō hihta tumalay'ma. Noqw ura Epaphras mohti umumi lomatuwit, pu God núokwayat yuaataqaw, uma put pas antsanihqat tuptsiwyaqee put kwusuya. Noqw pahpiy haqahpiy pam lavayi umuhpa' enañ tumalay'ta. ⁷ Epaphras umuy lomatuwit āawnaqat ura nu pañqawu. Pam hapi aw itah'unañwa itahtumalsuñwa, Christ enem umuhpa' tumalay'kañw qaatsá'makañwo. ⁸ Noqw pam hapi itamuy umuy āawna, yaw uma Qahováriwtaqat Hikwsit añ nuhtumi unañway'yuñwniqata. ⁹ Paniqw ōviy itam hisat put nanaptaqee pahpiy qa qé'iw'makañw umuñem nāwakinma. Okiw as Qahováriwtaqa Hikwsi navotit, pu suyan unañwtalwuwnit umumi noe', God tunatyayat umuy māmatsnani. ¹⁰ Okiw as uma Tutuyqawhqat sinomatnihqey pan suan hinwise' añ ahsupoq umuhintsakpiy akw put unañwveyani. Okiw as uma lomahintsakpit añ qaōwihinyuñwe' suyhtsepnwat God tuwi'yuñqey pas pavan añ ōqawi'wisni. ¹¹ Okiw as uma God a'nō ōqalayay akw ōqawhtote', hihta kānanvotpit aw ōke' nakwhani'kahkañw, hahlaykahkañw put añ kuyyuñwini, ¹² Itanay aw hahlayhtiwiskahkañwo, it navoti'yuñwee: Itam put sinomuyatuy amumum moñwtunatyayat tālanihqat aw yuñniqat Itana pan itamuñem yuki'ta. ¹³ Pi pam yep qatsit qatālat aw moñw'iwtaqat ōqalayay añqw itamuy ayo óyahqe, pas aw unañway Tiy moñwtunatyayat aw itamuy nahlakna. ¹⁴ Ura pam Tiy mokiwyuyat akw itahqaanhtipuy ayo yúkuhqe itamuy qenivo oya.

The Person and Work of Christ

¹⁵ God Tiat hapi Nay qamātaqpuvenihqat amum súnanta, put tímuyatuy amuñaqw mohti'maqanihqee, pu piw mohpeqnihqee. ¹⁶ Pi put ahpiy God sohsok hihta yuku, ōveqatsit ep'e, piw tūwaqatsit ep'e, mātaqyaqamuyu, pu qamātaqyaqamuyu, sen moñwyesqamuyu, sen añ ōqalay'yuñqamuyu, sen añ mohpeqyaqamuyu, sen pávanyaqamuyu. Sohsoy himu put ahpiy yukiltoti, pu put énem'i. ¹⁷ Pam hapi sohsok hihta amupyevee; noqw put ōqalayay ahpiy sohsoy himu hūrs hōñi. ¹⁸ Put aw tōnawtaqam put tokoyat anyuñqw, pam qōtōamu; ōviy pi pam hapi pumuy pūhuta, mokiwyuy añqw mohti ahoy tātayhqe. Pam hapi sohsok hihta ep mohpeq'a. ¹⁹ Pi God hin pasiwtaqaw pan piw Tiat añ ahsupoq put an pasiwta. Pi pam pantaqa Náyat-niqw lomahinta. ²⁰ Pi God Tiy ahpiy sohsok hihta yukiltiqat nāptiniqey tunatyawta, hihta tūwaqatsit epnihqata, pu ōveqatsit epnihqata. Noqw ōviy Tiat nahoylehtsit ep mokq, God itamumi pōhi. ²¹ Ura as uma hisat qalomáwuwni'yuñqe, qalomáhinwiskahkañw, God añqw haqtotiqe put tuwqamatu. ²² Noqw God Tiat tokoy'vage, mokq God umumi pōhi. Nihqe put akw uma qa hihta

akw hinkahkañw, qahováriwkahkañw, qa hihta ep tukopniwyuñqw, God umuy nāmi ökinani. ²³ Kurs uma qapēvewnit añ yūmosa hinwist, hūrs'iwkahkañw, qa nañ'ekni'wise', lomatuawit ahpiy nõyit uma nanaptaqey aw taywiskahkañw qa añqw lasye', uma qa hihta akw hinkahkañw put atpip hoñni. Pam lomatuawi sinmuy sohsovik yesqamuy amumi yuaatiwa. Noqw nu' Paul hapi put ep lavayhtaviwa.

Paul's Ministry to the Church

²⁴ Noqw nu hapi umuñem hīhihta añ kānanvotqey añ hahlayhtima. Pi Christ nāt put aw tōnawtaqamuy, put tokoyat anyuñqamuy, amuñem kānanvota. Noqw nu itokoy ep put amum kānanvotniqey ep hahlayi. ²⁵ Pi God put aw tōnawtaqamuy amumi nuy ayataqw, nu pumuy tūwikiamu. Nu umumi put lavayiyat añ ahsupoq navotnaniqat aw pam nuy tavi. ²⁶ It hapi nu pañqawu: Ura God yūpahaqaqw nānañk qatsíniwmaqat, pu nānañk qatsívaptsi'wisqamuy amumi it navotit tupka; nikañw yepehaq pu' pam sinomuy amumi put mātakna. ²⁷ Pi God sopkawtaqamuy sinmuy amuñem hihta tunatyawta. Nikañw pam tunatyay pas pavan qaöwihintaqat as hisat tupkat, yepehaq sinomuy amumi put mātaktaniqey nāwakna, it'a: Christ umuh'unañwpeq qatuqw, uma put amum kaptsi'yuñwñi. ²⁸ Put hapi itam tūawinta, sohsoqmuy u'nantoyna; put hin navoti'taqey añ ahsupoq put tutuqayna. Pas as itam Christ Jesus ep sohsoqmuy pās pasiwyuñqamuy God atpipo ökinaniqey nāwakna. ²⁹ Put öviy nu a'nö tumalay'makañw maqsonlawu. Noqw God öqalaat inumum hinmakañw, inuhpiy a'nö tumalay'ta.

2

¹ Nu umuy it navotnaniqey nāwakna, itupkomu. Pas nu umuñem inawakinpiy añ qa nātusi'ta, pu Laodicea-kitsókit ep tuptsiwñi'yuñqamuy amuñem'i, pu hāhaqe' añ tuptsiwñi'yuñqamuy nuy qa tuwi'yuñqamuy sohsoqmuy amuñem'i. ² Okiw as uma wuhko unañwtote' nami'nañwat akw sun unañway'yuñwñi. Pan hapi uma Itanay God añqw navotit as tupkiwtañwuqat tuwi'vaye' pās mätsi'yuñwñi. Pam navoti Christ añ tupkiwta. ³ Pi pam hapi God añqw suyan unañwtalwuwnit, piw navotit qaöwihintaqat añ ahsupoq tuwi'ta. ⁴ Nu añwu pay umuy it āawna; taq ka hak kwañwálvayit akw umuy unatoynani. ⁵ Pay nu qa umumum yankañw, yūmosa umuy wūwanta. Kwakwhat pi uma Christ pas antsa tuptsiwñi'yuñwt, sunkahkañw, qa nānaphin hinwisa.

Fulness of Life in Christ

⁶ Uma Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ aw tuptsiwya. Nihqe öviy uma put aw yankahkañw yesni. ⁷ Uma hin tutuqayyaqey pan qapēvewnit akw Christ hūrs ñuy'kahkañw, öqawhtote', hūrs hoñni, sohsoq hihta añ kwakwhatiwiskahkañwo. ⁸ Uma tunatyaltotini; taq nāphisat pi hak wuwantuwi, pu an'ewakw unatwi akw umumi tuyqawvani. Pan hinyuñqam pi pay yep qatsit tunatyayat ahpiy sinmuy tutavoyamuy-sa yuaatota, puma pi Christ navotiyat qa tuwi'yuñqee. ⁹ Pi God hímunihqat Christ añ ahsupoq pan hinta, nāmahin pi pam sínoniwhti. ¹⁰ Noqw put añ uma pās pasiwyuñwa. Pam hapi añ mohpeqyaqamuy, pu añ moñwí'iwyuñqamuy amuñaqw mohpeq'a. ¹¹ Noqw put amum uma soñawnen poñotkit akw tuvoylatiwya, qa umuhtokoy epyat, umuh'unañway ep'e, Christ tuvoylayat akw tuvoylatotiqee, pam umuhqaanhqatsiy ayo yúkukq'ö. ¹² Noqw uma küyit akw tuvoylatotiqe, soñawnen Christ amum āmiwyat, ahoy tātayya, uma God öqalay akw mokiwyu añqw put ahoy tātaynaqat aw tuptsiwyaqe öviy'o. ¹³ Ura as uma hisat God qa aw tuqayvahsi'yuñqe qalomáqatsit aw nānoi'yuñqe, soñawnen so'pumu. Noqw pay God Christ enañ umuy yesvana, umuhqaanhtipuy ayo yúkut'a. ¹⁴ Itam pi as God tutavoyat qa kaptsi'totaqe soñawnen hihta put aw pöiwyuñwa. Noqw pay pam sohsoq itahpöy súlawhta, Christ itamuñem nahoylehtsit ep mokq'ö. ¹⁵ Pu pan hapi pam añ mohpeqyaqamuy, pu qamātaqpuveyaqamuy öqalat pasiwyuñqamuy kíqötaqe, pumuy áñwutaqe nuhtumi poñahta. ¹⁶ Paniqw hapi öviy qa hak Jew-sinmuy tutavoyamuy ep

umumiq hiñqawlawni-uma hihta nōnovaqat ep'e, sen hihta hīhikwyaqat ep'e, pu sen hihta añ nōviwhqat ep'e, pu sen mūyawuy qātsiptuqat ep nōviwhqat ep'e, pu sen nasuñwintalōñnit ep'e. ¹⁷ Taq pam pantaqa pay kihsit an hakiy nātoniqat sinmuy amumi tuawi'ta, Christ Jesus hapi. ¹⁸ Uma tunatyaltotini; taq ka hak umuy ūnatoynaqw, uma umuh'ahsatiy kwayhyani. Taq nāt haqawat paysoq nātsotskanaye', hihta tuawyorikyaqey pañqaqwani; nen umuy nāqahihtatote', ōñaqw hoñvia'yamuy amumi nāwakintotaniqat umumi pañqaqwani. Nikañw puma pay nāp wuwniy-sa ahpiy yuaatotani. ¹⁹ Puma pi Christ qa aw tōnalti. Pi pam hapi sinomuy qōtōyamuy antaqw, puma soñawnen put aw wiwyuñwa, tathut akw namiwiwyuñqee. Nihqe Christ añqw puma öqalat makiwya; nihqe put aw tōnaltiqe God tunatyayat añ wūhak'iwwiswa.

Dying and Living with Christ

²⁰ Uma Christ amum so'qe yep qatsit tunatyayat añqw mātaviwya. Noqw ya uma hinoqw nāt yep qatsit ep sinmuy amún hinwisa? ²¹ Ya uma hinoqw sinmuy lavayiyamuy aw tunatyawyuñwa? It'a: Uma it qa aw tōñokyamantani, uma añqw qa yukuyamantani, uma qa aw hintsatskani, yan lavayita? ²² Ii' pay sinmuy amuhpiy tutaptiwa. Noqw pay sohsoy nōsiwhqa itamuñem yukilti, itam put soswaniqat öviy'o. ²³ Pay pas antsa pan lavayi sinmuyniqw nāp wuwnieuwakw hinta. Pi hak panme' nawus pās unañway hinme', nāqahihtate', tokoy tatamhtani. Nikañw pam pay kurs hin put akw tuñlayiy nāp tuyqawi'tani.

3

¹ Kurs uma pas antsa Christ amum tātayye', hihta öveqatsit ep hinyuñqat tunatyawwisni. Pi pep hapi Christ God putvaqe qatu. ² Uma hihta öveyaqat tunatyawyuñwani, qa tūwaqatsit epyaqata. ³ Pi uma soñawnen Christ amum so'qe, put amum God añqw qatsit makiwya. Noqw qa aw tuptsiwñi'yuñqam kurs hin put qatsit māmatsyani. ⁴ Noqw öviy ason Christ itah'unañwpeq qátuhqa mātaktiqw, pep pu' uma piw put amum mātaktote', put amum kaptsitiwyuñwani.

The Old Life and the New

⁵ Noqw öviy uma yep qatsit añqw tuñlayit ayo yukuyani. Uma tokot sokoplalwaniqey qe'yani, pu itséheet qātsita, pu nuvöqatsita, pu qalomátuñlayita. Uma yep qatsit ep hinyuñqat qa kwanwáy'tutuswani. Taq hak panme' soñawnen nāp yukiwhtput aw nāwakintimañwu. ⁶ Pi put pantaqat atsviy God itsívuat put aw qa tuqayvastotaqamuy amumi pitsiwa. ⁷ Pay ura uma as hisat pan yēse, uma nāt umuhtunatyay añ hinwisqee. ⁸ Nikañw uma pu' hapi umuhhisathintsakpiy ayo yukuyani. Uma suy'tsiptotiniqey qe'yani. Uma qa hihta ep nākay'yuñwmantani; uma qa nukpan'unañway'yuñwani; nānami qalomálvayhtotiniqey qe'yani; pu tuyoy'ewakw lavayita. ⁹ Pu uma nānami hihta qa a'tsalalwani; pi uma umuhhisatqatsiy, hintsakpiyat enañ añqw ayo lasyaqee. ¹⁰ Pu' hapi uma pūhut qatsit añ hinwiskahkañw, umuy yúkuhqat suyhtsepñwat pas pavan tuwi'wiskahkañw, pam hin hintaqw, uma pan alōñtiwisni. ¹¹ Pi put sinomuyatuy amuñaqw hak hímuniqw pay pam qa hímuu-sen hak Greek-sino, sen Scythian-sino, sen Jew-sino, sen qa-Jew-sino; sen hak poñotkit akw tuvoylaiwta, sen qa pan tuvoylaiwta, sen tūwiki, sen pay qa tūwiki. Hak Christ aw tuptsiwñi'taniqw pam hapi pas hímuu. Pi Christ sohsoqmuy put aw tuptsiwñi'yuñqamuy unañwayamuy ep qatu. ¹² Noqw öviy'o, uma God sinomat namorstiwyuñqamu, pas aw unañwamatu, uma yan hinwisni: Uma núokwat wuwni'yuñwani; nāvāsyani, okiw'unañway'kahkañw qa kwiviunañway'yuñwani; hakiy aw wuhko maqapsi'yuñwani. ¹³ Uma nēnehpewi hihta añ kuyyuñwani; pu namivöhikiwyuñwani, sen haqawa hihta ep hakiy ehpewi hinhtiniq'ö. Christ hin umumi pōhikqat uma pan hinwisni. ¹⁴ It yantaqat ep uma pas pavan tis

nānami unañway'yuñwni. Pi lomahintsakpi nami'nañwat akw namiwiwyuñwa. ¹⁵ Nam God añqw kwakwaha unañwa umuh'unañwpeq tuyqawvani; pi uma kwakwhat qatsit aw wánwayniwya. Uma sumiyankahkañw Christ tokoyat anyuñwe' qa hihta akw nānami hinyuñwniqey òviy'ò. Pu uma tsúyakiwyuñwni. ¹⁶ Uma Christ lavayiyat umuh'unañwpeq panaye', pas pavan unañwtalwuwni'vayani. Uma nātutuqaynayakahkañw, nāōkwhantotani. Uma God lavayiyat nānami yuaatotani, pu tātawit God tawsomi'taqata, pu unañwvahsit tātawita. Uma hahlaykahkañw Tutuyqawhqat tayawintiwisni. ¹⁷ Uma Itahtutuyqawhqay Jesus aw yankahkañw, ahsupoq umuhqatsiy añ hinwisni, sen uma yuaatotaniqeyu, sen tumalay'yuñwniqeyu. Uma sohsok hihta put eñem hintsatskamantani. Uma put aw yankahkañw, yūmosa Itanay God aw kwakwhatiwisni.

Personal Relations in the New Life

¹⁸ Uma momoyamu, uma umuhpuwsuñwmuy amumi tūqaykahkañw yesni; pi pan hapi Tutuyqawhqay amuñem tunatyawta. ¹⁹ Pu uma tahtaqtu, uma umuhnōmamuy amumi unañway'yuñwt, pumuy qa qōhqōylalwani. ²⁰ Tsātsayomu, uma umunamuy, umuñumuy amumi sohsok hihta añ tūqayyuñwni. Uma panwise', Tutuyqawhqat unañwveyani. ²¹ Pu uma nāmatu, uma umuhtimuy qa itsívilalwani, taq amumi ka puhtsekmokyani. ²² Pu uma añ tūtuwiku, uma yep qatsit ep umuhmomñwituy amumi sohsok hihta añ tūqayyuñwni. Qa pas umuhmomñwituy umumi tayyuñqw, pahsat uma qa nātusi'kahkañw tumalay'yuñwni. Uma yūmosa pan tumalay'wisni. Uma qa atsáy'wiskahkanw, Tutuyqawhqat kaptsi'kahkañw, pan tumalay'yuñwni. ²³ Pu uma hihta hintsatske' uma qa nātusi'kahkañw, tumalay'yuñwni, Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñqey pan tunatyawkahkañwo, qa sinmuy amuñemi. ²⁴ Pi uma it navoti'yuñwa: Uma Tutuyqawhqat Christ eñem tumalay'yuñwa. Noqw pam umuy hihta awini'taqey umumi sisvini. ²⁵ Noqw pay ason hihta qaantsakqa hapi put ep pay piw panwat aw ahoytiwmantani. Pi God qa sinonuiña.

4

¹ Noqw uma añ tūwiki'yuñqamu, uma umuhtutuwikmuy pās oyi'yuñwni, it navoti'yuñqee, Umuhtutuyqawhqay òveqatsit ep qátuhqata.

Instructions

² Uma sohsoyam nāwakinwisqey qa pevewwist, yūmosa tunatyawwisni. Uma yūmosa God aw kwakwhatiwisni. ³ Okiw uma itamuñem tūviñtiwisni. Noqw itam haqam yuaaykuniqat God itamuñem hōtani; noqw itam Christ tunatyayat as tupkiwtañwuqat yuaaykuni; pi nu hapi put òviy sivilawu. ⁴ Noqw nu hin yuaayke' put pas mātaktaniqey panhtini. ⁵ Uma añ qa tuptsiwni'yuñqamuy amumi pās tunatyawkahkañw hinwisni. Uma qa paysoq hintsatske', hihta apiiwyuñwni. ⁶ Nam umuhlavayi sutsep lolmani. Uma qa nānaphin yuaatotani. Uma hakiy aw ahoy hin lavayhtotiniqey tuway'numyani.

Final Greetings

⁷ Pay ason Tychicus nuy hin hintaniqat umuy sohsok āawnani. Pam hapi pas aw iunañwa itupko, pas qaatsat unañwtavi'taqay, inumum Tutuyqawhqat eñem tumalay'ta. ⁸ Pam itamuy hin hintaniqat umuy navotnaniqat òviy nu put umumiq hōna, pu umuh'unañway òqawhtaniqat òviy'ò. ⁹ Nu piw Onesimus pas qaatsat hinmaqat, pu pas aw itah'unañway itahtupkoy put enañ hōna. Pam piw Colosset añqw sino. Ason puma yepeq hin hiniwmaqat umuy sohsok āawnani. ¹⁰ I' Aristarchus inumum sivilawhqa umuy òqalanta, pu Marcus, it Barnabas tiw'ayaata. Ura pay put hákiyiniqw itam umuy āawna. Noqw òviy kurs put pituqw, uma pās taviyani. ¹¹ Pu i' Jesus, Justus piw yan tūñwantiwhqa, umuy òqalanta. Pay íma-sa God tumalayyat ep inumum tumalay'yuñwa, Jew-sinmuy tuptsiwni'yuñqamuy amuñaq'ò. Kwakwhat pi puma nuy a'nō unañwtoyni'yuñwa. ¹² Pu Epaphras, umuhkitsokiy añqwnihqa umuy òqalanta. Pam sutsep umuñem nāwakinpit

añ qa nātusi'ta. Pam umuñem tūviñtima, pay okiw uma tukwsiwye', God tunatyayat pās aw antsanyaniqata. Uma panwise', hūrs hoñni. ¹³ Pi nu put aw navoti'taqw, pas pam umuñem qa nātusi'ta, pu imuy Laodicea-kitsókit epyaqamuy amuñemi, pu Hierapolis-kitsókit epyaqamuy amuñem pīwu. ¹⁴ Pu pas aw itah'unañwa ñatwi'taqa Luke-niqw, pu Demas puma umuy öqalanta. ¹⁵ Uma Laodiceat ep tuptsiwni'yunqamuy öqalayani, pu Nymphas pīwu, pu put kīyat ep tsotsvalyaqamuyu. ¹⁶ Pu ason uma it tutuvenit añ tūnwaye', pay Laodiceat ep Christ aw tōnawtaqamuy amumi put taviyaqw, puma tuwat put añ tūnwayani. Noqw puma tuwat umumi suk w tutuvenit taviyaqw, uma putwat añ tūnwayani. ¹⁷ Pu uma Archippus aw pañqaqwani: Um tunatyalte', Tutuyqawhqat eñem hihta hintsakniqey aw táviwhqey qaatsáy'makañw aw antsanni. ¹⁸ Nu Paul hapi nāp imay akw it umuy öqalantaqey pēna. Uma nuy sivilawhqat qa suhtokyani. Nam núokwa umumi pitsíwtaa. Nam antaa.

Paul THESSALONICAT ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi mohti Pēniata

¹ Nu' Paul it penta. Nu Thessalonicat ep God Itanay aw-nikañw pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw tōnawtaqamuy öqalanta, Silvanus-nikañw pu Timotheus pumuy amumuma. Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwtani, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö.

The Life and Faith of the Thessalonians

² Itam sutsep sohsokmuy umuhpe God aw kwakwhatiwisa, itahnawakinpiy añ umuñem yūmosa tūviñtiwiskahkañwo. ³ Uma Itanay God qapēvevnayakahkañw, put aw unañway'yuñqe, put eñem tumalay'yuñqat itam sutsep God atpip put u'nantoynaya, pu uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw yankahkañw qa nañ'eknayaqata. ⁴ Pi God umuy namorstaqat uma navoti'yuñwa, aw itah'unañwam itahtupkomu. ⁵ Ura itam umumi lomatuwit yuaatotaqe, qa paysoq lavayhtoti. Oviy pi itam umumi Qahováriwtaqat Hikwsit öqalayay mahtaknayaqe umuy tuyqawvaya. Noqw itam umumumyayaqe, umuy tunatyawkahkañw hin yesq, uma itamumi nanapta. ⁶ Noqw ura uma itamumi nanaw-intivaya, pu Itahtutuyqawhqay aw'i. Ura uma pas pavan kānanvotyakahkañw, lavayit kwusuya. Nikañw Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy uma pas hinhaqam hahlayhtoti. ⁷ Nihqe öviy sohsoyam Macedoniat pu Achaiat ep tuptsiwni'yuñqam hin yesniqat uma pas nahpe amumi mahtakni'yuñwa. ⁸ Pi Tutuyqawhqat lavayiat umuñaqw pālönawhti, qa Macedoniat ep-sa-nit, Achaiat ep'e. Pi yaw uma God qapēvevnayaqaw, pam pantaqa sohsovik nanaptiwa. Noqw ya itam pas nāto piw hiñqaqawani? ⁹ Pi pay yaw uma itamuy hin pās öoyyaqat sinom pas nāp yuaatota. Yaw uma añ hihta pay wutsit tatamhtotat, God pas antsanihqat, qátuhqat aw lasyat, put eñem tumaltivayaqaw, pam pantaqa añ ahsupoq yuaatiwa. ¹⁰ Pep pu' uma Jesus, God Tiyat öveqatsit aw nuhtayyuñwniqey yayhnaya. Put hapi God mokiwyu añqw ahoy tātaynaqaw, pam itsívut nātoniqat añqw itamuy ayo oya.

2

Paul's Work in Thessalonica

¹ Itahtupkomu, uma navoti'yuñqw, ura itam umumiq ökihqe, qa paysoq tumaltota. ² Pi itam Philippi ep hihta añ kükuyvaqat uma pay navoti'yuñwa. Ura pep sinom itamuy haman'ewakw okiwsasna. Noqw itam God aw yankahkañw, put añqw lomat-uawit qatuhtusyakahkañw umumi yuaaykuya. Noqw pep hapi piw hakim itamumi rohomhtoti. ³ Ura itam umumi lomatuwit yuaatotaqe, umumi qa atsátota. Itam suyan unañway'kahkañw, umuy qa ūnay'totoynaya. ⁴ God itah'unañway añ purimaqa itamumi lomanavoti'ta, itam qaatsáy'wiskahkañw tumalay'wisq'ö. Nihqe pam itamuy lomatuwit yuaatotaniqat aw itamuy oya. Noqw öviy itam put-sa unañwveyaniqe lavayit yuaatota, nikañw qa sinmuy unañwveyaniqee. ⁵ Pi uma navoti'yuñqw, itam qa hisat haqam hakiy paysoq tayawintota, piw hihta tuñlay'kahkañw nawip'ew hintsatska. God navoti'taqw itam súañqaqwa. ⁶ Pu itam tsokaniwyaniqey umumi qa tuñlay'yuñwa, sen haqawatuy piw amumii. Pay ka as itam Christ ayamatnihqey aw yankahkañw umumi hihta tūviñtotanikahkañw, itam qa panhtoti. ⁷ Itam pās unañway'kahkañw umuhpa' hinnumya, tsākw aw tunatyawtaqat hin put pāsniñwuqat pan'i. ⁸ Pu itam umuy tunatyawyuñqe, pay God lavayiyat qa put-sa umumi mātatvet, pas nāp umumi nāo'ya, itam umuy pas kahkawnayaqe öviy'o. ⁹ Pi uma u'ni'yuñwa itahtupkomu, ura itam maqsonlalwa, kānanvotya; pas pay itam qa haqawat umumi hihta aw tükwaiwyuñwniqe

ōviy mimhikqat, pu talōnvaqat añ tumalay'kahkañw, God añqw lomatuawit umumi yuaatota. ¹⁰ Pi uma navoti'yuñwa, pu God pīwu, ura itam umuy tuptsiwni'yuñqamuy amuhpa' pās unañway'kahkañw, suan hinnumya, pu qa hihta akw tukopanhinnumya. ¹¹ Uma pi navoti'yuñqw, ura itam umuy sohsokmuy u'nantoynaya, pu umuy ökwhantota, hakiy naat timuy pantsakñwuqat pan'i. ¹² Nihqe uma as God sinomatnihqey pan hinwisniqat itam umuy ayatiwisa. Pi uma put moñwtunatyayat aw yuñwt, put anum kaptsi'tiwyaniqat pan pam umuñem tunatyawta. ¹³ Noqw ōviy itam God aw yūmosa hahlayhtiwiisa. Kwakwhat pi uma God lavayiyat itamuhpiy nanaptaqe, kwusuya. Pay pam sinot lavayiyatnihqat qa pan uma put kwusuyat, pas pam God lavayiyatnihqat pan uma kwusuya. Pi pam pas antsa God lavayiata. Nihqe pam lavayi umuy añ tuptsiwni'yuñqamuy amuhpa' a'nō tumalta. ¹⁴ Pi úmaa, itahtupkomu, uma hakimuy Judeat ep Christ Jesus añ God aw tōnawtaqamuy amunhtoti. Pi uma nāp umuhsinmuy amuhpiy hihta añ kānanapta, puma ura Jew-sinmuy amuhpiy panhtotiqat pan'i. ¹⁵ Pi Jew-sinom Itahtutuyqawhqay Jesus nīnaya, pu pumuy amuñaqw God lavay'aymuyatuyu, pu itamuy okiwsasna; nihqe puma God qa unañwve hintsatska, piw sinmuy sohsokmuy amuhpewi hōñi. ¹⁶ Pi puma umuy qa-Jew-sinmuy ayo nōñakniqat qa nānawakna. Oviy pi itam umumi lomatuawit yuaatotaqw, itamuy mēwantota. Yan puma qalomáhintsatskaqey aw antsatsna. Is ohi! God itsívuat pumuy amumi pituto; noqw puma sūs hovalniwyani.

Paul's Desire to Visit Them Again

¹⁷ Itupkomu, nu hihsavo umuñaqw wīkiwa; nīkañw nu umuy qa suhtoki; nihqe pas nu as okiw umumiqniqey tuwanta. ¹⁸ Panta. Pay as nu qa sūs umumiqniqey unañwti, nūu, Paul. Noqw pay Satan hihta akw nuy uhtañwu. ¹⁹ Ya nu hihta aw unañwvahi'ta? Nu hihta ep himuiwta? Ya nu hihta pihni'ta? Nu umuhpiy hapi Jesus Christ atpip hahlayhtini, hisat pam pítuniq'ō. ²⁰ Pi nu umuy hapi pihni'ta. Uma hapi ihahlayhpinu.

3

¹ Noqw nu qa añ kuytaqe, ōviy pahsat pay hāk nāla Athens ep huruhtiniqey wūwa. ² Nihqe ōviy itahtupkoy Timotheus, God tumal'ayayat, Christ añqw lomatuawit ep itamum tumalay'taqat nu umumiq hōna, pam umuy hūrs hoñne', umuhqapevewniy añ umuy öqalaniqat ōviy'ō. ³ Pi uma qa haqawa it yan kānanvotpit ep unañwmokniqat itam umuñem nānawakna. Pay pi uma navoti'yuñqw, pay nuñwu itam pan makiway'yuñwa. ⁴ Pay ura itam umumumyaqe, suyan añ tuptsiwni'yuñqam kānanvotyaniqat itam umuy añwu pay āawnaya. Noqw uma nanapta aw antsaniwhq'ō. ⁵ Yaniqw ōviy pas nu qa sōwunit, Timotheus umumiq tavi, hinhaqam umuhqapevewniy hintaqat navotniqe ōviy'ō, nāp hisat pi tūunatotoynaqa sen pay hinwat umuy ūnatoynaqw, itam haktonsa tumaltotaniqw ōviy'ō. ⁶ Noqw Timotheus umuñaqw pituhqe, umuhqapevewniy, pu umuhnami'nañway lomatuawva, pu yaw uma sutsep itamuy lomau'ni'yuñqe, as itamumi yórikyaniqey pas nānawaknaqata. Pay itam piw pan umumi yórikyaniqey nānawakna. ⁷ Noqw paniqw ōviy'ō itahtupkomu, itam hīhihta añ okiwhinwisqey, pu sōon'iwyuñqey añ suyan unañwtoti, umuhqapevewniy ahpiy'ō. ⁸ Pi pu' hapi pas itam suyan yēse, kurs uma Tutuyqawhqat ep hūrs hoñniniq'ō. ⁹ Itam God aw hinhaqam umuhpe hahlayhtiwiisa, itam put aw nānawaknaqw, uma itamuy hinhaqam hahlayhtapnayaqat ōviy'ō. ¹⁰ Itam mimhikqat, pu talōnwintiwihqat añ qanātusi'kahkañw, tūviñtiwisa, umumi yórikyaniqey ōviy'ō; nen umuhqapevewniy ep himu qa pasiwtaqat aw antsatsnani. ¹¹ Noqw nam God Itanay, pu Itahtutuyqawhqa Jesus Christ itamuy umumiq pās tsamni. ¹² Itam umumi pas pavan unañway'yuñwa; nihqe uma pan nānami, pu sohsokmuy sinmuy amumi unañway'yuñwniqat itam nānawakna, piw Itahtutuyqawhqa umuy pan unañwtoynaniqat umuñem tūviñtiwisa. ¹³ Nam Itahtutuyqawhqa Jesus Christ umuñem

pan yukuq̄w, uma Itana God atpip umuh'unañway qa hihta akw hintaqat, pu qahováriwtaqat pan hürs hoñni, hisat Itahtutuyqawhqa sohsokmuy sinomuy tsamkañw pítuq'ö.

4

A Life that Pleases God

¹ Taay, itahtupkomu, umuy hin hinwise', God unañwveyaniqat itam pay umumi tutap-tota. Nihqe öviy itam Itahtutuyqawhqay Jesus aw yankahkañw, umumi pas pañqawani: Uma hin hinwisqey pan suyhtsepñwat aw hoytoynayani. ² Pi itam Tutuyqawhqat Jesus ahpiy umumi hin tutaptotaqat uma navoti'yuñwa. ³ Pi yan hapi God umuñem tunatyawta: Uma qahovársqatsit yesniqata, pu uma tokot sokoptotaniqey qe'yanigata. ⁴ Pu uma nānap añ umuhtokoy aw tuyqawvaye', put qa hovalayat, hihtay'yuñwni. ⁵ Uma qa nuvöiwyuñwni, añ qatuptsiwni'yuñqam God qa tuwi'yuñqam pan hinwisqat qa pan'i. ⁶ Noqw qa hak it ep pāvay, sen tupkoy ehpewi qaanhtini; taq Tutuyqawhqa pan hinwisqamuy sohsokmuy amumi nánaoyhtima. Pay ura itam mohtihaq umumi pañqaw; nihqe pan lavayhtoti. ⁷ Pi God itséhee'qatsit qa aw itamuy wánwayi, pi qahovársqatsit aw'i. ⁸ Paniqw hapi öviy it tutavot qahihtataqa qa sinot tutavoyat qahihtata. Pi God itamuy Qahováriwtaqat Hikwsit máqahqa hapi pas nāp itamumi pan tutapta. ⁹ Pu uma pas nānatupkomnihqey pan nānami unañway'yuñwniqat soon pas nu piw öviy umuy āawnani. Pi pay uma nānami unañway'yuñqey God ahpiy tutuqayya. ¹⁰ Pu pay suyan pi uma Macedoniat ep tuptsiwni'yuñqamuy sohsokmuy amumi unañway'yuñwa. Noqw uma pas suyhtsepñwat put añ öqawi'wisniqat itam umuñem nānawakna, itahtupkomu. ¹¹ Uma pās yesniqey añ ö'qalyani; nāp umuhtumalay ep namitunatyawwiskañw, umuhmay akw tumalay'yuñwni. Ura pay itam umumi pan tutaptota. ¹² Nen uma qa itamum tōnawtaqamuy amutpik suan hinwisni; pu qa hakiy aw hihta maqaptsi'yuñwni.

The Lord's Coming

¹³ Nikañwo itupkomu, imuy añ tuptsiwni'yuñqamuy so'qamuy amumi hin hiniwh-tiniqat nu umuy navotnani, taq ka uma ayam God qa aw yanyuñqamuy amún qahahlayhpit akw māmañuy'ni. ¹⁴ Itam God aw tuptsiwni'yuñwa, Jesus mokq pam put ahoy tātaynaqata. Noqw pan hapi piw pam Jesus ahpiy imuy so'qamuy ahoy yesvanani. ¹⁵ Yan hapi Tutuyqawhqa itamumi lavayhtiqw, itam tuwat umuy āawnayani: Ason Tutuyqawhqa pituq̄w, itam nāt añ yesqam pas soon so'qamuy amupyeve put ahsawvayani. ¹⁶ Pi God mohpeq hoñviayaat a'nö hiñqawhq, God tötöqpiat tötqiww, Tutuyqawhqa a'nö tsa'lawht pas nāp öñaqw hawni. Noqw pahsat pay mohti ima so'qam Christ aw tuptsiwni'yuñqam ahoy yesvani. ¹⁷ Noqw pu itam nāt yesqam pumuy amumum ömiq yayve', tokpelat ep Tutuyqawhqat ahsawvayani. Nen itam pahpiy haqahpiy put amum sutsep yesni. ¹⁸ Noqw öviy uma it yan lavayte', umuhqahahlayhpiy añ nānami unañwtavi'yuñwe', na'qalantotani.

5

Be Ready for the Lord's Coming

¹ Nikañw hisatniqat, pu haqe' qalawmaniqat uma pay navoti'yuñwa, itupkomu. Noqw öviy kurs nu hin hihta umuy piw āawnani, pēnee. ² Pi uma pay navoti'yuñq̄w, hak qa pan tunatyawtaq̄w, pep hapi pu' Tutuyqawhqat talöñniyat aw suptuni, uyiñwu mihikq ūuytoqat pan'i. ³ Pi sinom pañqawani: Pay kwakwhat yēsiwa, qa haqam hinta, kitotani. Nikañw suhpahsat pay súlawhtotini, wuhti tihta'niqa tūyay suptsinañwuqat pan'i. Nen puma soon ayo nõñakni. ⁴ Noqw uma pi qatālat añ qa hinnumyaq̄w, öviy soon pam talöñni uyiñwut an umumi suptuni, itupkomu. ⁵ Pi uma sohsoyam tālat ep sinoiwta. Itam qa tōkilat ep sinoiwta, piw qa qömawnit ep'e. ⁶ Oviy itam añ tokqamuy qa amún

tokni. Itam havivokaliwkaħkañw yesni. ⁷ Pi tokqam mihikq tokñwu; pu honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñqam mihikq hōnaq'iwyuññwu. ⁸ Itam qa pan hinnumyat, tālat ep sinoiwtaqey pan yesni; qapēvewnit, pu nami'nañwat akw itahtawitsqay tupki'yuñwni; pu ayo nōñakniqey tunatyawyuñqey qa nañ'ekni'yuñwni. Pam tunatya itamuñem sivavitanaqtsit anta. ⁹ Pi God itamuy qa itsívut aw ökinaniqe öviy itamuy namorsta, pi itam Itah-tutuyqawhqay Jesus Christ ahpiy ayo nōñakniqat öviy'o, ¹⁰ Itamuñem mokqat ahpiy'o. Noqw öviy sen itam tayyuñwni, sen toknikañw, itam sutsep put amum yesni. ¹¹ Noqw öviy uma nānami unañwtavi'yuñwni; na'qalantotani; pay uma hinwisqey panyuñwni.

Final Instructions and Greetings

¹² Pu úmaa, itahtupkomu, uma hakimuy umuhpa' tumalay'yuñqam Tutuyqawhqat ep umumi moñw'iwyuñqe, umuy u'nantoyneyaqamuy kaptsi'yuñwni. ¹³ Pu uma pumuy amumi unañway'kahkañw, tumalayamuy ep pas pavan hihtay'yuñwni. Uma qa nānami hinyuñwni. ¹⁴ Noqw itam umumi pañqawani, itahtupkomu: Uma añ nanaönhtuy u'nantoyneyani; añ unañwmokiwyuñqamuy amumi unañwtavi'yuñwni; añ qaö'qaltuy öqalayani; sohsokmuy sinmuy amumi wuhkomaqaptsi'yuñwni. ¹⁵ Uma tunatyaltotiqw, qa hak haqam hihta qalolmat ep tuwat hakiy qalomáhintsanni. Pay uma sutsep hihta lolmat añ hinwisni, nānahpaa, pu sinmuy sohsokmuy amuhpaa. ¹⁶ Uma sutsep hahlayyani. ¹⁷ Yūmosa nāwakinwisni. ¹⁸ Sohsok hihta añ kwakwhatiwisni, pi pan God umuñem tunatyawta, Christ Jesus añ'a. ¹⁹ Uma Qahováriwtaqat Hikwsit ūwiwuy antaqat qa tōkayani. ²⁰ Hak Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy yuaataqw, uma qa aw ye'tuqayyuñwni. ²¹ Uma sohsok hihta aw tuwantiwisni; hihta lolmat hūrs ñuy'yuñwni; ²² Pu hīhihta qalolma'e'wakwnihqat qe'yani. ²³ Noqw nam God hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa pas nāp umuy nēñem-sa sutsvo óyahtani. Noqw nam umuhhikwsi, pu umuh'unañwa, pu umuhtoko qa hihta akw hinkahkañw qa hihta ep tukopniwyuñwni, hisat Tutuyqawhqay Jesus Christ pituniq'ö. ²⁴ Noqw God umuy wāñwayhqay pan umuñem yúkuni. Pi pam soon qa lavayiy aw antsanni. ²⁵ Itahtupkomu, uma itamuñem nāwakinwisni. ²⁶ Uma nānatupkomnihqey pan sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy öqalantotani. ²⁷ Nu hapi Tutuyqawhqat aw yankañw umumi pañqawni: Uma it tutuvenit pas sohsokmuy God sinomuyatuy amumi añ túñwantotani. ²⁸ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat umumum yantaa. Nam antaa.

Paul THESSALONICAT ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi añk Pēniata

¹ Nu' Paul it penta. Nu Thessalonicat ep God Itanay aw-nikañw pu Itahtutuyqawhçay Jesus Christ aw tōnawtaqamuy öqalanta, Silvanus-nikañw pu Timotheus pumuy amumuma. ² Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwtaa, pu Tutuyqawhçat Jesus Christ añq'ö.

The Judgment at Christ's Coming

³ Pay kurs pi itam hin God aw umuhpe qa hahlayhtiwiñni, itahtupkomu, pi pam súantaq'ö. Pi umuhçapevewni a'nö öqawi'wisa. ⁴ Noqw öviy itam añqe' God aw tōnawtaqamuy amunawit umuy pihni'yuñwa, uma nānakwhani'yuñqat ep'e; öviy pi uma hīhihta añ kānanvotye' qa nan'eknayañwu. ⁵ Noqw pas suyan God sinmuy amuñem suan yúkuñwu. Pi uma put moñwtunatyayat hihkay'yuñqey mahtakni'yuñwniqe öviy put ep kānanvotya. ⁶ Pi God hapi suan tumalay'ma. Noqw hakim umuy okiwsahsanyaqamuy pam tuwat amumi nāoyni, ⁷ Ason hisat Tutuyqawhçay Jesus Christ a'nö hōhōñvituy hoñvia'yatuy tsamkañw öñaqw mātaktiq'ö. Pep hapi pu' pam umuy kānanvotyaqamuy itamuy enañ nānasuñwnanani. ⁸ Nikañw imuy put qa tuwi'yuñqamuy amumi pam qōhit uwiwitaqat akw nāoyni, imuy Itahtutuyqawhçay Jesus Christ añqw lomatuwat qa aw tuçayvastotaqamuy amumii. ⁹ Puma soon hisat Tutuyqawhçat aw yórikyani, pu qaan'ewakw öqalayaw'i. Yan hapi puma sutsep sivintoyniwyani, ¹⁰ Hisat pam pítuniq'ö. Pep hapi pu' put sinomat put pas hihtatotani; pu sohsoyam put aw tuptsiwni'yuñqam put aw kātayyuñwni. Noqw uma nuhtum pep hoñni. Pi itam umumi lomatuwat yuaatotaqaw, uma tuptsiwya. ¹¹ Paniqaw öviy itam yūmosa umuñem nāwakintiwiñni. Pay nam Itana God umuy namorstaqa umuy put tīmatnihqey hihkay'yuñqat pan umuy yúkuni. Nam pam öqalay ahpiy umuhlomatunatyay añ ahsupoq aw antsanni, pu umuhçapevewniy ahpiy umuhtumalayu. ¹² Pahsat pu Itahtutuyqawhçay Jesus Christ natñwaniat umuhpe pas pavan mātaktini; noqw úmawat put amum pas pavan mātaktotini, Itanay God-nikañw pu Tutuyqawhçat Jesus Christ pumuy núokwayat añ'a.

2

The Wicked One

¹ Noqw Itahtutuyqawhçay Jesus Christ hin pituqaw, itam put aw tsovaltiniqat itam put umuy āawnaya, itahtupkomu. ² Noqw uma qa āpiy pay umuhwuwniy ep wiñwhinyuñwniqat itam umumi okiwhiñqawani. Kurs hak Tutuyqawhçat talōñniat aw pay pitsíwtaqat umumi pañqawhçay, uma qa nānaphin wūwantotani, sen hak God Hikwsiyat ahpiy put yuaataqey pañqawniq'ö, sen pam God eñem yuaataqey pañqawni, sen itamuñaqw put pēnit kwúsuhqey pañqawni. ³ Noqw pay qa hak hapi umuy hihta akw ūnatoyñni. Pay ason sinom God navotiyat aw a'nö rohomhtivayaqaw, hak tāqa qaanhtiput akw tuyqawiwtaqa, maskimiç tūviwniqey öviy tihtiwhçay mātaktiqw, pep pu' Tutuyqawhçat talōñniyat aw pítuni. ⁴ Pam tāqa hapi pas añ sohsokmuy pas hihtunihqey pan tūñwantiwyaqamuy amuhpa' nāwakintiwyayamuy amuhpe sus'oveqnihqe nātsotskanani. Nihqey pam God eñem kihut ep qatuptut, pam God-nihqey pañqawni. ⁵ Ura nu nāt umumumnihqey, umuy iit āawnaqat ya uma pay suhtokya? ⁶ Noqw pay ason pas pam tāqa nāp paptsiy ep mātaktiqey aw pahsavo ahoy ñuy'taqat pay uma navoti'yuñwa. ⁷ Taq i' hak Nukpana pay nanauyve tumalay'ta, it tāqat hisat pítuniqat aw pahsavoo. Noqw pay put ahoy ñuy'taqat pay soon nāt qa ñuy'tani, hisat pam áyoniqey

pahsavoo ⁸ Ason pam áyoniqw, pep pu' i' hak himu qalomátaqa mātaktini. Noqw pay Tutuyqawhqa moañaqw hikwsiy akw put nīnani. Pam qaan'ewakw tālawñway'kañw pite', put haqami hintsanni. ⁹ I' qalomáhintsakqa Satan ōqalayāt pasiwkañw mātaktini. Nihqe pam hīhihta kātumalay'tani, pu sohsok hihta wutsit hintsakni. ¹⁰ Pam sohsok hihta qaantsatskiwhqat akw hakimuy sūlawhtiniqamuy ūnatoynani. Puma as pi navotit pas antsanihqat qa tsúyaka, pu ayo nōñakniqey qa nānawakna. ¹¹ Yaniqw hapi ōviy God puma hihta pay a'tsat tūtuptsiwaniqat pan pumuy unañwtoynani. ¹² Noqw puma sohsoyam maskimi q maspiwyani. Puma pi navotit pas antsanihqat qa tūtuptsiwat, tuwat soq qaanhintsatskiwhqat añ nāhahlaynaya.

You Are Chosen for Salvation

¹³ Noqw kwakwhat pi uma God lavayiyat pas antsanihqat aw tuptsiwyaqe, Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy kwañw'ewayhtotiqe ayo nōña, pi God pas yayhniwhqat añqaw pay umumi unañway'taqe umuy namorstaq'ō. Noqw ōviy itam yūmosa put aw kurs hin qa hahlayhtiwisni umuhpee. ¹⁴ Kwakwhat pi pam itamuhpiy umuy lomatuawit āawna; nihqe umuy wāñwayhqe, umuy Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ amum kaptsi'tiwyaniqat umuñem tunatyawta. ¹⁵ Yanta itahtupkomu; ōviy uma hūrs hoñni. Nen itam umumi hin lavayhtotiqat, pu itahtutuveniy akw umumi tutapto-taqat uma hūrs ñuy'yuñwini. ¹⁶ Itahtutuyqawhqa Jesus, God Itanay amum itamumi unañway'taqa, núokway ahpiy itamuy yūmosa wuko'-nañway'yuñwiniqat itamuñem pan yuku; piw itamuy hihta lolmat unañwvahsi'yuñwiniqat pan itamuy unañwtoyna. ¹⁷ Nam pam umuy wuko'nañwtoyni'tani, uma qanánahtsopakhañw lolmat yuaatotakañw, lolmat tumalay'yuñwiniqat ōviy'o.

3

Pray for Us

¹ Yantani itahtupkomu. Uma itamuñem nāwakinwisni; noqw Tutuyqawhqaqat lavayiat añqe' kúrukiwme', sohsovik tuyqawvani, hin umuhpa' tuyqawvaqey pan'i. ² Noqw itam qahopihtuy nukpansinmuy amuñaqw ayo oyiwtani. Taq qa sohsoyam sinom God qapēvewni'yuñwa. ³ Noqw pay pi Tutuyqawhqa hihta añ pas qaatsáy'maqa soon umuy qa hūrs hoñnani, pu qalolmat añqw umuy ayo óyani. ⁴ Ura itam umumi hin tutapto-taqat uma añ hinwisqey soon qa yūmosa panwisniqat itam Tutuyqawhqaqat ep umuy qapēvewnaya. ⁵ Noqw nam uma God aw pas pavan unañway'yuñwe', nakwhani'kahkañw, Jesus Christ nuhtay'yuñwini, Tutuyqawhqaqat umuy pan unañwtoynaq'ō.

The Obligation to Work

⁶ Itam Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ aw yankahkañw umuy ayalalwani itahtupkomu: Kurs haqawa tuptsiwini'taqey pañqawkañw, itamuñaqw hin lavayit ōmahtaqey qa añ hinmat, soq nañhquatuqw, uma qa put a'puñalyani. ⁷ Pi uma itamuy hinyaqw panyaniqey navoti'yuñwa, ispi itam umumum yesqe, qa paysoq hinwisq'ō. ⁸ Piw itam qa haqam hakiy nōvayat paysoq nōnova. Itam qa pan hinyuñwt, tōkilat añ-nikañw pu tālō' tumalat añ maqsonlalwañwu, pas pay qa haqawat umumi tūkwaiwyuñwiniqey ōviy'o. ⁹ Yantsak-wisa itamu. Itam qa paysoq umumi tunōstuñlay'yuññwu, pay as pi itam put makiway'kahkañwo. Nikañw itam hinwisq, pay uma piw itamun yesniqat ōviy itam pay apiwiyuñwa. ¹⁰ Suhpan ura itam nāt umumumyaqey yan umumi tutap-tota: Pay qa tumalay'taqa piw qa nōsmantani. ¹¹ Taq itam nanaptaqw, yaw haqawat umuhpe qa hihta hintsatskañwu, qa tumalay'yuññwu; nihqe qa nāp hihta himuy añ sus'itsyañwu. ¹² Noqw ōviy itam Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ aw yankahkañw, hakimuy añ panyuñqamuy ayatote', u'nanayani: Uma pās yeskahkañw, tumalay'yuñwe', nāp umuhnovay nōnovayani. ¹³ Noqw úmawat itahtupkomu, uma lolmat hintsatskaqey

añ qa õönani. ¹⁴ Ason kurs haqawa it tutuvenit ahpiy itahlavayiy aw qa tūqaytaqw, uma aw tunatyaltote', qa a'puñalyani, noqw pam hamanhtini. ¹⁵ Nikañw uma put qa tuwqay'yuñwt, pas umuhtupkoynihqat pañ u'nanayani.

Final Words

¹⁶ Noqw nam Tutuyqawhqa hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa pas nāp yūmosa umuy kwakwhat unañwat maki'tani, añ ahsupoq'a. Nam pam sohsokmuy umumum hinmani. ¹⁷ Nu' Paul hapi pas nāp imay akw umuy õqalaqe, pēna. Yan hapi nu sohsok itutuveniy tuvoylata. Nihqe õviy hapi nu pēna. ¹⁸ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat sohsokmuy umumum yantaa. Nam antaa.

Paul TIMOTHY aw mohti Pēniata

¹ Nu Paul Jesus Christ ayaatnihqa it penta. God itamuy ayo ōoyhqa hapi nuy ayata, pu Jesus Christ Itahtutuyqawhqa aw itahtaqa'nañwa pīwu. ² Nu Timothy ōqalanta. Um qapēvewnit ahpiy ítii. Okiw nam Itana uñ ōkwalnit, núokwat, piw kwakwhat unañwat máqani, Jesus Christ Itahtutuyqawhqaqay ámuma.

Warnings against False Teaching

³ Ura nu Macedoniat aqwniqe pay um hāk Ephesus ep huruhtiniqat ūmi pañqawu. Nen um haqawatuy mēwaq, puma qa hihta alōñōt sinmuy tutuqaynayani. ⁴ Pu hīhihta tūtuwutsit qa aw unañwtavi'yuñwini, pu haqaq sinototiqat qa haqami so'taqat lavayit aw'i; taq soq pam nānap hin wuwnit tumalay'kañw, añwu qapēvewnit ahpiy pās unañwat yēsiwhqat qa put tumalay'ta. Noqw ōviy um pumuy mēwani. ⁵ Um añ tuptsiwñi'yuñqamuy ōqawhtoynaniqat ōviy nu uñ pan ayata. Um pantsakq, pumuy unañwaam qa hihta akw itséheewiyuñwini; piw qa hihta qalomáhintsakpit navoti'yuñwini. Puma pas antsa God aw tuptsiwñi'kahkañw, pas antsa put aw unañway'yuñwini. ⁶ Taq haqawat as íit tūtutuqaynayay, put añqw lasya, pu pay hihta an'ewakw yuaativaya. ⁷ Puma God tutavoyat sinmuy tutuqaynayaniqey tuñlay'yuñwa; piw pas qananahtsopkahkañw yuaatota; nīkañw hihta tutuqaynayaqey qa pas antsa mātsi'yuñwa. ⁸ Noqw pay pi itam navoti'yuñqw, God tutavoat lolma, hak suan akw moñwvasniq'ō, ⁹ It navoti'yuñqee: Pi pam himu mewnitutavo haqam suan hinwisqamuy qa pumuy amuñem taviwa, pi qaanhinwisqamuy amuñemi-hakimuy qa tuqayvastotaqamuy amuñemi, piw hihta qa kaptsi'yuñqamuy, pu qalomáhintsatskaqamuy, pu God aw qa tunatyaltotiqamuy, piw hihta pas āantsawat hovalantotaqamuy, namuy, sen yumuy qōyantotaqamuy, pu tuqwyantotaqamuy, ¹⁰ Pu tuskapqatsit añ hinwisqamuy, pu tahtaqt tahtaqtuy amumum nāhahlayyaqamuy, piw tūuuyiñwyaqamuy, pu a'tsatuy, pu pas qaatsátotaniqey pañqaqwat atsátotaqamuy amuñemi. Noqw hak suan tutuqayhpit qa an hinmaqat pay mewni piw put eñem taviwa. ¹¹ Pam tutuqayhpi lomatuawit qaōwíhintaqat amum súnanta, it lomatuawit God ahpiy inumi mātaviwhqat ámuma. Nam pam sūtsep tayawinti-waa.

Gratitude for God's Mercy

¹² Nu Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ pas hahlayi. Kwakwhat pi pam nuy qa atsát hinmaqat pan inumi tuptsiwhq, nu put eñem tumalay'taniqat aw nuy ayata, pu piw nuy ōqalmaqa. ¹³ Ura nu hisat put aqw hiñqawlawhqe, put sinomuyatuy okiwsahsana, pu nu pumuy qalomáyuaatañwu. Nīkañw nu nāto qa tuptsiwñi'taqe ōviy hihta hintsakqey qa navoti'ta. Noqw ōviy Tutuyqawhqa nuy ōkwatuwhqe, ¹⁴ Núokway nuy qaōwímaqa; nihqe nuy pan unañwtoynaq, nu Jesus Christ aw tuptsiwe' pas pavan put aw unañway'tani. ¹⁵ Noqw i' yan lavayi pas antsaniqw, tatam sinom sohsoyam put kwusuyani: I' Christ Jesus qaanhinwisqamuy ayo óyaniqey tūwaqatsit aw pítuhqata. Noqw nu' hapi qaanhinwisqamuy amuñaqw pas mohpeq'a. ¹⁶ Nīkañw pay Jesus Christ yaniq wuy ōkwatuwa, pam inuhpiy mohti wuhkomaqapsiy mahtaknaniqey ōviy'ō. Noqw yahpiy haqahpiy sohsoyam put aw tuptsiwyaqam qatsit qa so'taqat himuy'vayaniqey navoti'yuñwini. ¹⁷ God hapi sutsep Moñwi, qa mokñwuqa, qa taymataqnihq, piw pam-sa hapi sūka suyan unañwtalwuñi'ta. Nam pam sutsep aqwhaqami kaptsi'tiwaa, piw tayawinti-waa. Nam antaa. ¹⁸ Taa, ítii Timothy, ura hakim tuptsiwñi'yuñqam uñ hinhtiniqat añwu pay yuaatota. Noqw ōviy nu uñ it ayatani: Um God eñem hihta qalolmat aw rohommani.

¹⁹ Um qapēwennit añ hinmani; kurs himu haqam qalomáhintaqw um uh'unañway ep navote', qa pantsakni. Taq haqawat qa pan hinwisqe, tuptsiwniy ayo yukuya. ²⁰ Ura Hymenaeus piw Alexander panhti. Noqw òviy nu pumuy Satan aw mātavi, puma pāpu God aqw qa hiñqawniqey tuwi'vaniqat òviy'o.

2

Church Worship

¹ Noqw òviy nu yan ūmi lavayhtini: Itam sohsokmuy sinmuy amuñem mohti pas okiwhtiwisni, nāwakinwisni, pu amuñem aw hihta tūviñlalwani, amuñem aw kwakwhalalwani, ² Tis òviy añ pas momñwituy, pu añ òqalat pasiwyuñqamuy amuñemi. Nen itam sutmakiwtaqat pās uyiawtaqat qatsíyesni, pās tunatyawkahkañw, qa atsáy'kahkañwo. ³ Pi yan itam suan hinwise', God itamuy ayo òoyhqat unañwveyani. ⁴ Pam sohsokmuy sinmuy ayo nõñakniqat nāwakna, pu put lavayiyat pas antsanihqat tuwi'vayaniqata. ⁵ Pi God hapi pas sūkaa. Noqw God pu sinmuy amuhtsave wúnuhqa pas sūkaa, i' taqa, Christ Jesus. ⁶ Ura pam sohsokmuy sinmuy mātapiñqe òviy nātavi. Piw tuwaniyat aw pituqw, pam nuhtuha' navotniwa. ⁷ Noqw òviy nu put aw lavaytaviwa, pu ayaiwtaniqeyu. (Nu hapi Christ atpip pas súañqawu; nu qa atsálawu.) Nu imuy qa-Jew-sinmuy amumi ayatiwa, pumuy lomatuawit aw tuptsiwye', lavayit pas antsanihqat añ hinwisniqat pan pumuy tutuqaynaniqey òviy'o. ⁸ Paniqw òviy sohsovik tahtaqt may qahováriwtaqat akw òmi māvuyawkahkañw, God aw nāwakintotaniqat nu nāwakna, qa itsívuiwkañw, pu piw qa pēwenni'kahkañwo. ⁹ Pu pay amún piw ima momoyam hamana'y'kahkañw, pās unañway'kahkañw, yūyahiwani; pu hihta pas a'nō hihkay'taqat yūyahniqey qa pan tunatyawyuñw-sikavalasivata, pu pearls piwu; pu qa hihin hōmiy aw yuykuyani, pas pay pumuy piptsantotaniqat òviy'o. ¹⁰ Puma qa panyuñwt, lomahintsakpiy akw namtakni'yuñw. Pi pam pantaqa momoymuy God pas kaptsi'yuñqamuy sūamuhpee. ¹¹ Pay wuhti qahiñqawkañw, okiw unañway'kañw, God lavayiyat nanatuwnamantani. ¹² Pu wuhti tūtutuqaynaniqat nu qa nakwha, pu tāqat aw moñ'iwamantaniqata; pay pam qa hiñqawlawmantani. ¹³ Pi Adam mohti yukiwa; noqw añk pu' Eve yukiwa. ¹⁴ Pu Adam atsatsat qa tuptsiwa; pi wuhti ūnatoyniwhqe, mewnit ep qaanhti. ¹⁵ Nikañw pay kurs pam puwsuñway amum namiyukit qa hovale', nāmi unañway'te', suan qatsit añ pās hinme', pam tiylawhqeay añ ayo yámakmantani.

3

Leaders in the Church

¹ I' hapi pas antsa: Hak God sinomuyatuy amumi tunatyawtaniqey tuñlay'taqa lolmat tumalat tuñlay'ta. ² Taay, noqw i' hapi hak God sinomuyatuy amumi tunatyawtaqa pas qa hihta ep tukopniwtamantani; sūkw wuhtit kōñaatmantani; nāmi tunatyaltimantani; pasi'nañway'tamantani; lomahintsakmantani; kiy ep sinmuy òoyhtimantani; sinmuy tutuqaynaniqey tuwi'tamantani. ³ Honaqkuyit qa hīhikwani; qa a'nō unañway'tamantani; sīvat qa nanaqashintamantani; qa suy'tsiptimantani; qa a'nō hiñqawnummantani; qa nāp hihta himuy qa tuñlay'tamantani; ⁴ Kiy ep yesqamuy suan oyi'tamantani; timuy amumi tuyqawi'tamantani; pu timat nay kaptsi'yuñwmantani. ⁵ Puyaw hak haqam kiy ep yesqamuy suan oyi'taniqey qa tuwi'taqa tis pam hin God sinomuyatuy oyi'tani? ⁶ Qa puhutuptsiwhqamantani; taq nāp hisat ka pam kwivi'nañwtiqw, God put enem qalolmat yúkuni, pam Nukpanat enem hin yúkuhqeay pan'i. ⁷ Pu òviy piw pam qatuptsiwni'yuñqamuy amuhpiy aw lomanavotiwamantani; taq nāp hisat sen hak hihta ep put òvelantaniqw, pam Nukpanat hūwiyat aqw pákini.

Helpers in the Church

⁸ Pu ima añ tu'sawni'yuñqam piw amún pasi'nañway'yuñwni; qa neveyyuaatotani; honaqkuyit qa hihikwyani; sivat qa nanaqashinyuñwni. ⁹ Unañway pasiwkahkañw, hihta as tupkiwtañwuqat itam tutuqayyaqw tuptsiwyaqey ñuy'yuñwni. ¹⁰ Pu ason piw ima mohti aw pohtiwyamantani; nen kurs qa hihta akw hinyuñwe', pahsat pu tu'sawni'taqat qeniyat ep hoñvamantani. ¹¹ Pu òviy pay nōmamat piw amún pasi'nañway'kahkañw yesni; qa kokoliyawhtni; suyan unañway'yuñwni; sohsok hihta añ qa atsáy'wiskahkañw hinwisni. ¹² Pu tu'sawni'taqa sūkw wuhtit kōñaatmantani; timuy, pu kiy ep yesqamuy suan pās oyi'tamantani. ¹³ Pi ima suan tu'sawni'yuñqam pas kaptsi'tiwyañwu; piw Christ Jesus aw tuptsiwnit qananahtsopkahkañw yuaatotani.

The Great Secret

¹⁴ Noqw pay hisnen nu qa pas hisattiqw ūmiqniqey wūwankañw, iit ūmi penta. ¹⁵ Nikañw kurs nuy qa itsniqw um God sinomuyatuy amuhpa' hin hinnumniqey navoti'tani; puma hapi God qátuhqat aw tōnawtaqamu. Puma God lavayiyat pas antsanihqat makiway'yuñqe, put òmi ñuy'yuñwa. ¹⁶ Pi itam God pas kaptsi'yuñwa, hihta as tupkiwtañwuqat pas antsa qaōwíhintaqat ñuy'kahkañwo, it'a:
 Sus'òqaltutuyqawhqa tokoy'vaqe namtakna;
 God Hikwsiat put qahováriwtaqat pan nuhtumi mahtakna;
 God hoñviaymat put tuway'numya.
 Sopkawtaqamuy sinmuy amumi pam yuaatiwa;
 Pu tūwaqatsit ep sinom put aw tūtuptsiwa.
 Pam òmiqatsit aw wīkiwhqe, pep kaptsi'tiwa.

4

False Teachers

¹ Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi hapi pas suyan pañqawu, yaw haqami so'ñwamiq haqawat tuptsiwnit añqw lasyaniqata. Nen hakimuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwkahkañw, tūnatotoynayaqamuy amumi puma tuqayvastotani, pu qasuan tutuqayhpiyamuy aw'i. ² Ima pan tūtutuqaynayaqam God aw tuptsiwni'yuñqey atsáy'kahkañw pañqaqwani; nihqe soon puma qaanhtotiqey unañwpeq navoti'yuñwni. ³ Piw puma hak haqam nōmataniqat, piw puwsuñwtaniqat tūmewantotani, pu hihta nōsiwhqat nōnovaniqata. Noqw pay God hapi nōsiwhqat yuku. Noqw ima tuptsiwni'yuñqam, pu God tunatyayat pas antsanihqat navoti'yuñqam hahlaykahkañw put òmalalwani. ⁴ Pi sohsoy himu God ahpiy yukiwtaqa hapi lolma; noqw òviy soon himu ayo yukiwni, hak put tsúyakniniq'ò. ⁵ Pi pam God lavayiyat akw pas hímuniwhtiñwu, pu nāwakinpit akw'a.

A Good Servant of Christ Jesus

⁶ Pay um iit yantaqat tuptsiwni'yuñqamuy u'nantoyne', um Jesus Christ enem suan tumalay'tani, itahtuptioniy ahpiy lavayit akw òqawi'kañwo, pu suan tutuqayhpit añ hinmaqey akw'a. ⁷ Nikañw um añ an'ewakw tūtuwutsit, pu momoymuy lavaysaskwiya-muy qa aw unañwtavi'tani. Lolmat qatsit añ um nāō'qawnani. ⁸ Hak wáriktuwanlawhqa pay hihsavo put akw moñwvastiñwu. Noqw pay hak God pas kaptsi'taqa hapi put sutsep akw a'nō moñwvasiñwu, it qatsit ep'e, pu qatsit nātoniqat ep pīwu. ⁹ I' lavayi pas antsaniqw, tatam sinom sohsoyam put kwusuyani. ¹⁰ Pi itam paniqw maqsonlalwakañw, itamumiq hīhiñqaqwaqat ep nakwhani'yuñwa, ispi itam God qátuhqat aw yanyuñqe òviy'o. Pam hapi sohsokmuy sinmuy ayo òoya, tis pi òviy imuy tuptsiwni'yuñqamuyu. ¹¹ Iit um nuhtumi tutaplawni, put tūtutuqaynani. ¹² Qa hak hapi ūmi qa kwañwátaytani, um nāto tsākwnihqat ep'e. Noqw um hapi nahpe imuy tuptsiwni'yuñqamuy hin hinyuñwniqat amumi namtakni'tani. Um pās yuaatani; um pās hinmani; um nuhtumi unañway'tani; um pasi'nañway'tani; um tuptsiwnit añ hinmani, pu kwañw'ewakw qatsit añ'a. ¹³ Um nuy

hisat aw pítuniqat aw pahsavu nuhtuni tutuvenit añ túnwantaniqey aw unañwtavi'tani, pu tūōkwhaniqeyu, pu tūtutuqaynaniqeyu. ¹⁴ Um hihta nahpe uhmakiway qa tatami'tani; pam hapi pantaqa ura wukw'a'yat ūmi matyawkahkañw, hin hintaniqat lavayhtotiqat ahpiy ūmi noiwa. ¹⁵ Um iit aw wūwantamantani; um awsa yuki'tani; noqw un òqawi'maqw, pam sohsokmuy amumi mātaktini. ¹⁶ Um nāmi tunatyawtani, pu tutuqayhpit aw'i. Um yūmosa panme' hapi ayo nātavi'mani; pu ūmi tūqayyuñqamuy piw ayo óyani.

5

Responsibilities toward Believers

¹ Hak wūkw qa qōhqōyat, naynihqat pan aw pās yuaatamantani; pu pay añ qa wūwukwmuy uhtupkomnihqat pan'i, ² Pu añ wūwukwmuy momoymuy ūnumnihqat pan'i, pu pay qa wūwukwmuy uhsiwamnihqat pan'i, qanānaphin wūwankañwo. ³ Pu um añ koñnalavutuy pas antsa nanalvutuy kaptsi'tani. ⁴ Kurs haqawa koñnalavu tímuy'taqw, sen mómuy'taqw, pay puma tuwat put pāsye', kiy aw wikye', pep tavi'yuñwmantani. Yan puma God unañwveyani. Pi pam añ tuptsiwni'yuñqamuy amumi put tuñlay'ta. ⁵ Noqw i' hapi pas antsa nalqatqa God aw yankañw, mimhikqat, pu talōnwiwmaqat añ yūmosa put aw okiwhtimañwu, pu nāwakinmañwu. ⁶ Nawus pi koñnalavu kwanwāewhqatqa nāt as taykañw pay soñawnen mokpuniñwu. ⁷ Yan um pumuy amumi hiñqawmaq, puma qa hihta akw hinyuñwni. ⁸ Kurs haqawa sinomuy hihta akw yesniqat amuñem qa hintsake', tis pi òviy pas amum ki'yuñqamuy amuñem pam qa pantsake', pam hapi tuptsiwniy ayo yuki'tani; nihqe qatuptsiwni'taqat epnihqe pas qa súantani. ⁹ Pu i' hak koñnalavu payhp sunat yahsañwni'taqqa pas sūs puwsuñwtaqw, pay um púmuy-sa koñnalavutuy pan pohtoylani'tani. ¹⁰ I' hak pan pohtoylaniwhqa hapi hihta lolmat hintsakqey akw aw navotiwamantani, tímuy suan wuñwnaqa piwu, hakimuy kiy ep pās òoyhqe, pu God sinomuyatuy kukyamuy pāhomhqe, pu hihta akw okiwhinyuñqamuy ep amumi unañwtapqee, pu hihta lomahintsatskiwhqat añ ahsupoq añ hinmaqee. ¹¹ Nikañw um añ momoyhoymuy koñnalavutuy pay qa nakwhani, taq puma Christ qa hihtatote', pahsat puwsuñwtotaniqey unañwtotiñwu; ¹² Nen qaanhtotiñwu, motivasiwniy ayo yukuyañwuniqee. ¹³ Puma pantote', qa hihta hintsatskat, panis tuwat kīnawit yuñtinumyañwu. Pu puma qa panis panyuñwt, hīhihta yuaatotañwu; qa nāp hihta himuy añ sus'itsyañwu, pay as hihta qa yuaatotanikañw soq pantsatskañwu. ¹⁴ Paniqw òviy nuyniqw puma puwsuñwtote' tiy'ooyani; nen kiy, pu tímuy amumi tunatyawyuñwni. Noqw sinom amumiq hiñqaqwaqam pāpu qa hiñqaqwani. ¹⁵ Taq haqawat pay Satan aw lasya. ¹⁶ Kurs haqawat tāqat sen wuhtit tuptsiwni'taqat ahpiyviat koñnalvutiqw, pay pam put aw unañwtavi'tani; noqw God aw tōnawtaqam qa pumuy amumi enañ tūkwaiyuñwni. Nen puma añ pas qa atsat nanalvutuy amumi unañwtavi'yuñwni. ¹⁷ Pu ima añ wukw'a'yat pas suan nuhtumi tunatyawyuñqam pas pavan kaptsiwiyani, tis òviy God lavayiyat yuaatotaqamu, pu tūtutuqaynayaqamu. ¹⁸ Pi ura tutuvenit añ yan pey'ta: Um wākasit sōhōvosit muritaqat motsóvuat qa sommantani, kita; pu piw yanwata: Pay tumalay'taqqa ahsatiy hihkay'tañwu, yan'i. ¹⁹ Pu um wukw'ayat hihta qalománeveltoynayaqw, put qa kwúsumantani, ason pas lōyōm sen pahyomhaqam put pas suyan navoti'yuñqey pañqaqwaq, pu' um aw tuwantamantani. ²⁰ Pu añ qaan-hintsatskaqamuy sinmuy sohsokmuy amutpip u'nanamantani; noqw ahpiy sinom tsātsawnamantani. ²¹ Nu hapi God, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ, pu pas namorsti-wyaqamuy hoñvia'yatuy amutpik ūmi pas pañqawni: Um hapi qa hakiy sūkw-sa pas hihtay'kañw, yan hinmani, qa sūkw-sa eñem tunatyawkañwo. ²² Pay um qa pas hakiy God tumalay'at aw suhpanamantani, sen um qa pas aw hin suyan navoti'tee. Taq ka pam qaanhinmaq, sinom un añvaiwtaqat wūwayani. Um nāmi tunatyawte', suan hinmani. ²³ Pay um pāpu qa kūyit-sa hīhikwt, pay hisaq wine hikwmantani, uhponoy

qa kwanwáhintañwuniqw òviy'o; pi um piép hinhtiñwu. ²⁴ Haqawatuy qaantsakpiam yep qatsit ep susmataqtiqw God amuñem qalolmat yúkuniqw, pam pay navotiwta. Noqw pay haqawatuy qaanhintsakpiam tupkiwuyñwa; nikañw ason hin yukiltiniqat aw pituqw pep pu' sohsoy mātāqtini. ²⁵ Pu pay òviy piw pan haqawatuy lomahintsakpiam añwu pay mātāqya, pu ahpiy pay qa mātāqyaqa soon qa nāto mātāqtini.

6

¹ Pu ima añ tūtuwikt, moñwímuy hapi ahsupoq hihta añ kaptsi'yuiñwni; noqw qa hak God, pu put tutuqayhpiyat hinwat òvelani. ² Pu ima añ tuptsiwni'yuiñqamuy moñwi'muy'yuiñqam pay soq pi pumuy tuptsiwni'yuiñqw pumuy qa hihtay'yuiñniqey qe'yani. Puma qa panyuñwt, amuñem suhta'ewkahkañw, tumalay'yuiñwni, it añ wūwankahkañwo: Ima pumuy akw moñwvasyaqam pay pumuy amún God aw tuptsiwni'yuiñqe put aw unañwamatu.

False Teaching and True Riches

Iit yantaqat um tūtuqaynakañw, añ òkwhantani. ³ Haqawat ka it tutuqayhpit súantaqat qa nānawaknani. Noqw it tutuqayhpi Itahtutuyqawhqay Jesus Christ lavayiyat ahpiynihqe itamuy hin Christ an yesniqat itamuy tutuqayna. Noqw puma put tutuqayhpit ayo yukuyat, hihta alòñòt tūtuqaynayani. ⁴ Puma pi kwīkwivitnihqe qa hihta navoti'yuiñwa. Panis tuwat haqam nāñwuy'yuiñniqey, pu lavayit pas hin lavaytanigey-sa tunatyawuyñwni. Noqw put ahpiy hakim hihta ep qa tsuyhtiñwu; pu nāñwuy'yuiñwu; nānamiq hiñqaqwañwu; nāismaqas'iwyuñwu. ⁵ Puma qalomáwuwni'yuiñqe, put ép nāñwuy'yuiñwu; piw hihta pas antsanihqat qa navoti'yuiñwa. Púmuyniqw hak God pas kaptsi'taqa qa hihta rūrumnaniqey ep hahlayni. Pumuy panyuñqamuy um añqw áyoni. ⁶ Noqw hak God pas kaptsi'taqa hihta himuy'taqey ep nakwhani'taqa pas antsa hahlayni. ⁷ Pi itam qa hihta yankahkañw, it qatsit aw òki; nihqe òviy itam qa hihta hinkahkañw, yañqw ahpiyyani. ⁸ Pay itam nōsiwhqay'kahkañw yuwsiyuiñwe', put ep nakwhani'yuiñwni. ⁹ Taq ima añ kāhaktotiniqey nānawaknaqam unaheppit hūwit antaqat aw òkiñwu; pu hīhihta an'ewakw qalomátunatyawuyñwa. Noqw put akw sinom nāhovalaye', súlawhtiñwu. ¹⁰ Pi hak sīvat pas hihtay'te' sohsoq hihta qalomáhintsakpit aw unaheviwñwu. Put hapi haqawat nānawaknaqe, qapēvewnit añqw lasya; nihqe hīhihta qahahlayhpit akw nāsōskwiyaqe, nātuhotota.

Personal Instructions

¹¹ Noqw ūm'i, um God tumal'ayaata, pay um iit yantaqat ayo yuki'tani. Um Christ an suan hinmaqey añ ò'qalni, qapēvewnit añ hinmanigeyu, nuhtumi unañway'tanigeyu, qa its hin unañwtanigeyu, okiw'unañway'tanigeyu. ¹² Um itahtuptionsiwniy òviy hihta qalolmat aw rohommani. Um qatsit qa so'taqat ñuy'tani; put aw um wāñwayniwa, um wūhaknihqamuy sinmuy amutpip God aw tuptionsiwni'taqey pañqawhqe. ¹³ God hapi sohsoq taytoynañwuqa ūmi taysa, Christ Jesus ámuma. Ura pam Pontius Pilate atpik suan namtakna. Noqw òviy pumuy amutpip nu ūmi pas pañqawni: ¹⁴ Um uhtumalmakiway suan hinhtini. Hisat Itahtutuyqawhqay Jesus Christ mātaktiniqat aw pahsavo qa hak uñ hihta ep tukopnani. ¹⁵ Pi hisat aw pituqw, pam namtaknani, God put eñem tokiltaq'ò. Pam hapi Sus'òqalanihqe, pas kaptsitiwhqat sohsoyam navoti'yuiñwni. Pi pam hapi sinmuy moñwímuyatuy amumi Moñwi, piw pumuy tutuyqawhqayamuy amumi Tutuyqawhqay. ¹⁶ Pam sūka pas qa mokñwu, pas suyan tālat ep ki'ta; noqw soon hak put aw pītuni; kurs hin hak haqam put aw yórikni. Nam sohsoyam yūmosa put kaptsi'yuiñwt, put-sa òqalay'taqat pañqaqwani. Nam antaa. ¹⁷ Um yep qatsit ep hihta a'nō himuy'yuiñqamuy amumi pañqawhq, puma qa pas hihtunihqey namiwuwantotani; pu kāhakiwuy pay kurs hintanigat qa aw yanyuñwt, God qátuhqat aw yanyuñwi, itamuy hihta añ nāvokawintanigat òviy itamuy sohsoq hihta qaōwíhuylawhqat aw'i. ¹⁸ Nen

puma hihta lolmat hintsatske', hihta qa kahkawnayat, tūhuytotaniqey suhtaq'ewyani; nen lomatumalay ahpiy kāhak'iwyuñwni. ¹⁹ Nen hisat aw talönvaniqat añwu aw hihta qa hinhtiñwuqat nenñem waranhtote', qatsit qaso'taqat himuy'vayani. ²⁰ Pas aw iunañwa Timothy, um hapi hihta ūmi noiwhqat aw tunatyaltini. Nen nukuslavayit, pu an'e'wakwlvayit qa aw unañwtavi'tani. Piw himu navoti itahtuptsiwniy amum qa súnantaqat um qa aw hintsakni, pam pi pay qa pas antsa navoti. ²¹ Noqw haqawat put aw lasyat, itahtuptsiwniy tatamhtota. Nam Jesus Christ núokwaat umum yantaa. Nam antaa.

Paul TIMOTHYT aw ańk Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ ayaatnihqa it penta, it qatsit itamumi awiniwtaqat Christ Jesus ahpiynihqat tūaawnaniqe ōviy ayaiwtaqa. ² Nu itiy pas aw iunańway Timothy ōqalanta. Nam okwálni, núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay ańqw ūmi pitsíwtaa, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ ańq'ö.

Thanksgiving and Encouragement

³ Pas nu God aw hahlayhtima ítii. Put hapi nu pas suyan unañway'kańw tumalay'ta, inamuy hin hinhtotiqat pan'i. Nu yūmosa inawakinpiy ań uń u'nantima, mimhikqat, pu talōnwintihqat ań'a. ⁴ Okiw ura um pakmumuńwuniqw, nu put u'ni'taqe pas nu as ūmi yórike' hahlayhtiniqey okiw nāwakna, ⁵ Pas ura um pas antsa qapēvewni'taqw nu put u'ni'taqe ōviy'o. Pay ura uhso Lois piw qaōwítuptsiwni'ta, pu uńu Eunice pīwu; noqpw pay ōviy um soon piw qa pantani. ⁶ Noqpw ōviy nu nāt piw uń u'nanani. Ura nu ūmi matyawhq, um God ańqw hihta kuwahtiput makiwa. Taay, um put kuwahtiput apitoyni'te' put akw mońwvasni. ⁷ Pi God Hikwsiy itamuy máqahqe, itamuy maqaswuwni'yuńwniqat qa pan itamuy unañwtoyna. Pi Hikwsi itamuy ōqalat, nami'nańwat, pu pas suyan wuwnit maqa. ⁸ Noqpw ōviy um Itahtutuyqawhqay nuhtumi yuaataniqey qa hahmanni, pu piw nuy put eńem sivilawhqata. Um lomatuawit yuaataniqey ep kānanvotqey ań nakwhani'tani; sam pi um God ōqalayay akw put ań kuyvani. ⁹ Pi pam hapi itamuy ayo oya; nihqe itamuy suan hinwisniqat ōviy itamuy wāńwayi, itahhintsakpiy qa ōviynit, nāp tunatyay, pu núokway ahpiy'o. Pi pam tūwaqatsit nāt qa yukut, pay pepeq it Christ Jesus ań itamuy núokway máqaniqey yuku. ¹⁰ Nikańw pas yepehaq pu' itamuy ayo óyahqa Jesus Christ pítuhqe mokiwuy ōqalayay súlawtaqw, God itamuy hin ayo óyaniqey tunvotna, lomatuawit ahpiy'o; ¹¹ Nihqe nuy ayataqe, put lavayiyat yuaataniqat aw nuy tavi, imuy qa-Jew-sinmuy tutuqaynaniqata. ¹² Noqpw put pantaqat ōviy nu yāyan hihta ań kānanvota. Nikańw pay nu qa hahmana; pi nu hakiy aw tuptsiwhqey suyan navoti'ta; nihqe nu put aw hihta mātapq, pas kurs hin pam hisat pítuniqey qa aqw pahsavo put aw tunatyaltiniqat nu qapēvewna. ¹³ Nuy hin lavayit suan tūtutuqaynaqat um u'ni'kańw, pan tūtutuqaynani Christ Jesus qapēvewnakańw, put aw unañway'kańwo. ¹⁴ Pi Qahováriwtaqa Hikwsi itah'unañwpeq qátuhqa ūmi hihta pas hihkay'taqat kuwahti. Taay, um put pās aw tunatyawkańw tavi'tani. ¹⁵ Noqpw it pay um navoti'ta: Ima Asiat ańqwyaqam sohsoyam nuy mātatvet, nuy tatamhtota. Noqpw i' Phygellus, pu Hermogenes puma nuhtuma. ¹⁶ Pas pay Tutuyqawhqay okiw Onesiphorus ep kīvituy ōkwatuwni. Kwakwhat pi pam qa sūs inumi unañwtavi; nihqe nuy qa hahmana, nāmahin pi nuy sivikive pakiwtaq'ö. ¹⁷ Nihqe ōviy ura pam Rome epnihqe, nuy pās hepqe tuwa. ¹⁸ Pu ahpiy pay Ephesus epeq hihsa'haqam hihta ań inumi unañwtaqat pay um put pās navoti'ta. Okiw nam Tutuyqawhqay pite', put ōkwatuwni.

2

A Loyal Soldier of Christ Jesus

¹ Noqpw ōviy'o ítii, um núokwat Christ Jesus ahpiynihqat akw ō'qalni. ² Ura nu kaysiwhqamuy tutuqaynaqaw, um pep inumi tūqayta. Um put hapi tuwat hakimuy qa paysoq hintsatskaqamuy amumi mātapq, puma put tuwat tūtutuqaynani. ³ Um Christ Jesus eńem kānavotpit ań kuytani, solāwat qa hihta tusi'taqat an'i. ⁴ Qa haq pi hak tuwvōhtinumqa yep qatsit ep hīhihta hintsatskiwhqat akw nāsoontsahtsana. Taq

pam panhte' soon moñwiy unañwveni. ⁵ Wawarsqa a'nö hoñvinen hihta ahsate', put kwúsuñwu. Pam nawus sohsok kaptsi'tiwhqat añ hinme' put ahsatañwu. ⁶ Pasva tumalay'taqa soon qa mohti aniwnit nösñwu. ⁷ Nu ūmi hihta lavayhtiḡw um aw wūwani. Pay ason Tutuyqawhqa soon uñ qa māmatsnani. ⁸ Ura Jesus Christ, David natkoat, mokiwuy añqw ahoy tātayi. It lomatuawit hapi nu sinmuy āwinta. ⁹ Nihqe put ep nu hīhihta añ kānanvota, qaanhintsakqat an'i. Hikis pi nu pas som'iwta. Nikañw pay God lavaiyat qa som'iwta. ¹⁰ Paniḡw pi nu ōviy añ hakimuy namorstiwyaqamuy amuñem iit hihta añ kuyta, pas pay okiw puma Christ Jesus ahpiy ayo nõñakiwte', put amum sutsep kaptsi'tiwyaniqat ōviy'o. ¹¹ Pay i' lavayi pas antsa: Kurs itam Christ amum soe' piw amum yesni. ¹² Itam kānavotpit añ nakwhani'yuñwe', put amum moñw'iwyuñwani. Itam put qa tuwi'yuñqey pañqaqwaqw, pay pam piw itamuy qa tuwi'taqey pañqawni. ¹³ Nikañw pam soon hihta ep nāatsatoynani; nihqe ōviy soon atsáy'mani; nāmahin pi as itam atsáy'wisq'ö.

An Approved Worker

¹⁴ Iit yantaqat um pumuy añ ahoy u'nantoynani. Tutuyqawhqat aw yankañw pumuy amumi pañqawhḡ, puma lavayit ep qa nāñwuy'yuñwani. Taq pam pantaqa lavayi soon hihta apitini, pay soq aw tūqayyuñqamuy wuwniyamuy nukushintsanni. ¹⁵ Um God unañwveniḡey añ ō'qalni. Um it lavayit pas antsanihqat suan tūtutuqayne', uhtumalay qa hahmanni. ¹⁶ Nikañw hapi um pay añ hihta an'e'wakw nukuslavayit qe'ni. Pan lavayi'yuñqam soq sinmuy God añqw lasnayañwu. ¹⁷ Noqw pumuy lavaiyam ankituyat an ep wūyak'iwmañwu. Pumuy panyuñqamuy hapi amuñaqw i' Hymenaeus-niḡw pu Philetus puma nuhtuma. ¹⁸ Puma it lavayit pas antsanihqat añqw lasqe, pay yaw ahoy yesvaniwniqa añ ruhpakqat pañqawlawhqe pētuy qapēvewniyamuy hovala. ¹⁹ Noqw pay pi God kīyat tukwyayhniat hūrs yukiwta, it yantaqat akw tuvoylay'kañwo: Tutuyqawhqa nāp sinomuy tuwimuy'ta, it akw'a, pu piw Sohsoyam Christ natñwaniyat tuñwani'yuñqam qaanhintsatskiwhqat añqw ayo'vani, it akw'a. ²⁰ Pay pi haqam kahaksinot kīyat ep hihinyuñqa tsatsqapta. Pēhu palasivat añqw yukiwyuññwu, pu pēhu qōtsásivat añq'ö, pu pēhu kohot añq'ö, pu pēhu tsöqat añq'ö. Sinom pēhut añ nōnovañwu, pu pēhut aqw novaakwsiñwput maspayañwu. ²¹ Noqw ōviy hak haqam qaanhitipt añqw nākwañw'ewakwte', pam hihta nukñwat aw ápini. Pam Tutuyqawhqat aw nānoi'te', sohsok hihta lolmat tumalay'taniḡey aw moñwvas'iwatani. ²² Oviy um nuvö'nañwat pay aw qa unañwtavi'tani; ayam tōtimuy hin hinyuñqat um qa panmat suan hinmaniḡey añ ō'qalni, qapēvewnaniḡeyu, nuhtumi unañway'taniḡeyu, kwakwhat qátuniḡeyu, añ hakim suan unañway'kañw Tutuyqawhqat aw nāwakinwisqamuy hin hinwisqat pan'i. ²³ Nikañw um pay an'e'wakw lavayit, nāsta navotit ahpiynihqat qa aw unañwtavi'tani; taq put pantaqat ahpiy hakim nāñwuy'totañwu. ²⁴ Pi Tutuyqawhqat tumal'ayaat hakiy amum qa nāñwuy'tamantani. Pay pam sohsokmuy pāsmantani; tūtutuqaynaniḡey tuwi'tamantani; qa suy'tsivuni; ²⁵ Pās unañway'kañw, put aw rohomnumyaqamuy amumi yuaatani; pay hisnen God amuñem pan yukuḡw, puma nāp tunatyay añqw lasye', it navotit pas antsanihqat nānakwhani. ²⁶ Nen Nukpanat huhuwihpiyat añqw ayo nõñakni, puma as kwisyaqe, put-sa aw tuqayvasi'yuñwa.

3

The Last Days

¹ Pu it um piw navoti'tani: Nāt qatsísó'ñwamiḡ qatuvostini. ² Nāt sinom nennem-sa hihta tunatyawyuñwani; qa nāp hihta himuy tuñlay'yuñwani; hihta kwiviyuaatotani; kwivi'nañway'yuñwani; nuhtumiḡ tutsiwyuaatotani; yumuy, namuy qa amumi tūqayyuñwani; hihta qa tsúyakyamantani; God qa kaptsi'yuñwani; ³ Tūqahahlayyani; namiyukiy tutkilalwani, hihta tūatsatotoynayani; qa namituyqawi'yuñwani; a'nö

unañway'yuñwini; añ lomayesqamuy amumi qa suhtaq'ewyani; ⁴ Nānamiq nukpanhtotini; hihta ep qa tunatyaltotimantani; nātsotskanayamantani; God aw qa unañway'kahkañw, kwañwáewhpit-sa añ nāhahlayyani. ⁵ Pay as God aw tuptsiwni'yuñqey pan hiñqaqwakahkañw, put öqalayay qa nānawaknani. Um pan hinyuñqamuy qa amu'puñalni. ⁶ Ima hapi hakim kīnawit yuñtinumyaqe tuskapmomoyumuy, qaanhtipuy akw mañwúiwuyñqamuy, hīhihta tuñlayiy akw ūnaiwwisqamuy ánwutiwisa. ⁷ Momoyam pan hinyuñqam as sutsep hihta tutuqayyakahkañw, pas soon hihta pas antsanihqat tuwi'vayani. ⁸ Noqw pay pi ura Jannes-niqw pu Jambres puma Moses ehpewi wunuptuqw, pay öviy hapi pan ima it tutuqayhpit pas antsanihqat aw rohomnumya, nukuswuwni'yuñqamu, God aw tuptsiwnit añqw lasyaqamu. ⁹ Nikañw kurs hin puma haqami ökini. Pi pumuy an'e'wakw hintsakpam susmataqtini, pumuy tāqatuy hintsakpam hin mātaqtiaq pan'i.

Last Instructions

¹⁰ Noqw pay pi um nuy hin hinmaqat pās navoti'ta, nuy hihta tūtutuqaynaqata, nu hin qatsi'taqata, nu hihta añ ö'qalqata, nu hin God qapēvewnaqata, hihta añ wuhko maqaptsi'taqata, nuhtumi unañway'taqata, qa súokiwhitiñwuqata. ¹¹ Ura nu Antioch ep hihta añ okiwsahsaniwa, pu Iconiam ep'e, pu Lystrat ep'e. Ura nu hīhihta añ kānanvota; noqw pay Tutuyqawhqa nuy put sohsok añqw ayo tavi. ¹² Nikañwo, pay sohsoyam Christ Jesus aw tōnalte', God unañwveyaniqey nānawaknaqam pas kurs hin qa okiwsahsaniwyani. ¹³ Nikañw ima añ nūnukpanht, hihta añ tūunaheptiwisqam suyhtsepñwat qalomáhinwisni; tūunatotoynayani, piw nāp ūnatotini. ¹⁴ Noqw um hapi hihta tūqayhqey, pu nātuptsiwnaqey añ yūmosa hinmani, um hakiy añqw kwúsuhqey put u'ni'kañwo. ¹⁵ Pi um uhtsakoy añqaqw tutuvenit tuwi'ta. Nihqe put akw um suan unañwtalwuwni'vage, Jesus Christ aw tuptsiwhqe, ayo yama. ¹⁶ Sohsoy God lavayiat hapi put Hikwsiyat ahpiy pan pēniwa; nihqe hihta tutuqaynaniqey aw apiiwta, hakiy hihta ep öwihiniwhitiqw put ep u'nananiqey aw'i, pu hakiy suwip táviniqey aw'i, pu hakiy hin súan hinmaniqat put tutuwnaniqey aw'i. ¹⁷ God tumal'ayaat put ahpiy pās pasiwta; pu sohsok lolmat tumalat aw pās na'sas'iwta.

4

¹ Paniqw hapi öviy nu God aw yankañw uñ ayatani, pu Tutuyqawhqaqat Jesus Christ aw yankañwo; pam hapi mātake', moñwtaviwe', añ yesqamuy, pu pay so'pumuy hinwat yukunani. ² Nu ūmi pas pañqawni: Um lavayit yuaatani, nāp hísat nukwáñw'ewhti qw, pu pay nāmahin sen qa nukwáñw'ewhti qw, um hakiy aw put ep písoqmantani. Hakiy hihta ep öwihiniwhitiqw, um hakiy u'nanamantani, mēwamantani, pu qa nañ'ekni'kañw sinmuy öqawhtoy nani, pu God lavayiyat tūtutuqaynani. ³ Taq pay nāt haqahpiy sinom hihta suan tutuqayhpit soon aw tūqayyuñwe', kwañwálvayit-sa nanaptaniqey nānawakne', öviy haqe' unañwaam qatsqat pañ pumuy tutuqaynaniqamuy nāmi wáñwayyani. ⁴ Nen puma it lavayit pas antsanihqat qa aw tuqayvastotat, soq tuwat tūtuwutsit aw unañwtapyani. ⁵ Noqw um hapi sohsok hihta añ pās tunatyaltini, nen kānavotpit añ kuytani; lomatuawit yuaatani; uhtumalmakiway sohsok suan tumalay'tani. ⁶ Taq nu God eñem nīniwniqat aw pitsi wta; pay ka nu tsāvotiqw yañqw ahpiyni. ⁷ Nu itahtuptsiwniy aw pās tunatyawtaqe, put eñem rohomnuma, qanātusi'kañwo. Soñawnen inuñem pöhtavit nu añ kuyva. ⁸ Noqw öviy Tutuyqawhqa iahsatiy inuñem warani'ta, nuy suan qatsi'taqat ep'e. Nihqe ason pam pite', sinmuy amuñem suan yuke', pep pu' pam inumi put nóani, pu hakim kwañwtoynayakahkañw put nuhtay'yuñqamuy amumi piwu.

Personal Words

⁹ Um qa nātusi'te' its peqw inumini. ¹⁰ Taq Demas nuy tatamhta, yep qatsit pas hihtataqee; nihqe Thessalonicat aqwhaqamii. Noqw Crescens Galatiat aw'i. Noqw

Titus Dalmatiat aw'i. ¹¹ Pay Luke-sa inumuma. Um Mark wikte', peqw inumini taq pam tumalat añ nuy a'nö paañwanta. ¹² Pu nu Tychicus Ephesus aw hōna. ¹³ Pu nu Troas ep ivōsālay Carpus aw taviqw, um ason peqw put yawmani, pu hīhihta tutuvenita. Tis ōviy himuvukat añ pey'yuñqat um soon añqw qa kīmani. ¹⁴ I' palasivat siplawhqa Alexander nuy a'nö qalomáhintsana. Pay ason Tutuyqawhqa put tumalayāt añ aw ahoytani. ¹⁵ Noqw put hapi um ep nāmi tunatyaltini; taq pam itahlavayiy ep itamumi a'nö rohomhti. ¹⁶ Nāt nu sūs nēnem lavayhtiqw, qa hak inumum wunu; sohsoyam nuy tatamhtota. Pay hisnen i' yantaqa qa amunkiwakw hintani. ¹⁷ Noqw pay pi as pantotiqw, Tutuyqawhqa inumum wunuwkañw nuy ōqalantat, wukotohowuy moañaqw nuy ayo tavi, nu lomatuawit añ ahsupoq tunvotnaqw, sohsoyam qa-Jew-sinom nanap-taniqat ōviy'o. ¹⁸ Nihqe pam nāt piw sohsoq hihta qalomáhintsatskiwhqat añqw nuy soon qa ayo távini, nen ōveqatsit ep moñwtunatyay aw nuy pās wikni. Nam pam sutsep aqwhaqami tayawintiwa.

Final Greetings

¹⁹ Um inuñem Priscat-nikañw pu Aquilat pumuy ōqalani, pu Onesiphorus ep kīvituyū. ²⁰ Erastus pay Corinth ep huruhti; noqw nu Trophimus tūtuyhqa Miletum ep tavi. ²¹ Um qa nātusi'te', nāt qa tōmō'tiqw peqwni. I' Eubulus un ōqala, pu Pudens, pu Linus, pu Claudia, pu ahpiy pay sohsoyam Christ aw tuptsiwni'yuñqamu. ²² Nam Tutuyqawhqa Jesus Christ umum yantani. Núokwa umumum yantaa. Nam antaa.

Paul TITUS aw Pēniata

¹ Nu' Paul, God tūwkiat, pu Jesus Christ ayaatnihqa it penta. God nuy namorstage, nuy ayataqw, nu put sinomuyatuy qapēwewniyamuy añ pumuy öqawhtotoynani; piw itahtuptsiwniy ahpiy navotit pumuy tutuqaynani. ² Itam itahtuptsiwniy ahpiy qatsit qaso'taqat himuy'vayaniqey tunatyawyuñwa. Ura God pas qa atsátañwuqa itamuy pan awini'ta, pam nāt tūwaqatsit qa yúkut'a, ³ Nihqe pas aw pituqw, lavaiy ahpiy itamuy put navotna. God itamuy ayo Ooyhqa hapi nuy ayataqe, nuy lomatuawit nuhtumi yuaataniqat aw nuy tavi. ⁴ Titus, it sumituptsiwnit ahpiy itiy nu öqalanta. Nam okwálni, núokwa, pu kwakwaha unañwa God Itanay añqw ūmi pitsiwtani, pu itamuy ayo Ooyhqat Christ Jesus añq'ö.

Titus' Work in Crete

⁵ Ura nu Crete ep uñ mätapqe, ūmi tutapta, um tumalat añ aw antsaniqata. Nen um kitsókinawit God sinomuyatuy amumi wukw'a'yatuy óyani. ⁶ Yan hapi wukw'aya hinmani: Haqam qa hihta akw hintaqa, sūkw nōmay'taqa. Timat God aw tuptsiwni'yuñwni; qa haqami hihta nukushintsatskani; nay, pu yuy pumuy amumi tūqayyuñwni. ⁷ Taq nuhtumi tunatyawtaqa pas nawus qa hihta akw hintamantani, ispi pam God sinomuyatuy amumi tunatyawtañwunihqee. Pam qa nāp tunatyay qátuniqey antani; qa suy'tsiptimantani; honaqkuyit qa hihikwni; qa a'nō unañway'tamantani; sīvat qa nanaqashintani; ⁸ Hahlaykañw, kiy ep sinmuy pās öoyni; añ hihta lolmat ep hahlaymantani; pās unañway'tani; suan hinme', God unañwveni; namituyqawi'tani. ⁹ Pankañw pam it lavayit pas antsanihqat tutuqayhqe hūrs ñuy'tani; nen pam suan tūtutuqaynakañw tūökwantaniqey tuwi'tani, piw put aqw hiñqaqwaqamuy amumi hin lavayhtiniqey navoti'tani. ¹⁰ Taq kaysiwhqam qa tuqayvahsi'yuñqam paysoq hihta yuaatotaqam, pu tūunatotoyñayaqam yēse, tis öviy imuy Jew-sinmuy amuñaq'ö. ¹¹ Noqw soon as puma qa moauhtsiwyani. Puma pi kīnawit yuñtinumyaqe tūsoontsahtsanya, pay as hihta qa yuaatotaniakañw soq put tūtutuqayñayaqee, pas pay sīvat öviy'ö. ¹² Pay ura pumuy amuñaqwa haqawa pas nāp amuñem yuaataqa pañqawu: Pay Crete ep sinom pas a'nō a'tsatu, núanvopkotu, nanaönht-nikañw huhunuktu, kita. ¹³ Nihqe pay súañqawu. Paniqw öviy um pumuy qa öokwatuwht, pumuy qöhqöyni. Noqw puma tuptsiwniy añ ö'qalyani. ¹⁴ Nen Jew-sinmuy tūtuwutsiyamuy aw qa unañwtavi'yuñwni. Pu ason hak it navotit pas antsanihqat añqw lasqa amumi hihta tutaptaqw, puma put aw qa tuqayvastotani. ¹⁵ Pay kwanw'e'wakw wuwni'yuñqamuyñiqw sohsoy himu kwanw'eway'ö; nīkañw añ qa kwanw'e'wakwmuyñiqw pu qatuptsiwni'yuñqamuyñiqw qa himuy kwanw'eway'ö. Hikis pi wuwniyam, pu unañwaam itséheeiwta. ¹⁶ Puma as God tuwi'yuñqey pañqaqwa; noqw pay pumuy qatsiam qa put aw hayawta. Taq puma tuyoy'e'wayomu; God aw qa tuqayvastotañwu. Kurs hisat puma hihta lolmat tumaltotani.

2

Sound Doctrine

¹ Noqw um hapi hakimuy suan tutuqayyaqamuy hin as yesniqat tūtutaqaynani. ² Añ su'pe'yaqam-niqw, pu wūwuyom tahtaqt pasi'nañway'yuñwni; hihta añ namitunatyawkahkañw namituyqawi'yuñwni; tuptsiwniy añ ö'qalyani; nuhtumi unañway'yuñwni; pu wuhkomaqaptsiy yesni. ³ Pu añ wūwuyom momoyam piw amunyuñwni; nen God sinomatnihqey pan yesni; qa kokoliyawhtni; nuhtumiq qa atsátotoyñayani; honaqkuyit qa hihikwyani; añ hihta lolmat tūtutuqayñayani. ⁴ Pu

momoyhoymuy tutuwnayaqw puma pās unañwat yesni; puwsuñwmuy amumi unañway'yuñwni, pu timuy amumii. ⁵ Hihta añ pās wūwankahkañw hintsatskani; qa nāhoyalayaniqey anyuñwni; qa kīkinumtinumyani; sūsu'pamni; puwsuñwmuy kaptsi'yuñwni. Kurs puma pan hinwisq, sinom soon God lavayiyat aqw hiñqawani. ⁶ Pu añ tōtimuy um piw u'nanaqw, puma namituyqawi'yuñwni. ⁷ Pu um pas nāp lolmat tumalay'tani. Um panme' pumuy hin yesniqat amumi mahtakni'tani. Um qa paysoq hintsakkañw pās unañway'kañw, pan sinmuy tutuqaynani. ⁸ Um pas qa atsáy'kañw hihta súantaqat yuaatani. Noqw pep pu' kurs hak lavayit aqw hiñqawani; noqw i' hak put ehpewinihqa hamanhtini, kurs haqam hihta ep uñ ōvelantaniqe ōviy'o. ⁹ Pu añ tūtuwikt moñwímuy amumi tūqayyuñwniqat um tutuqaynani, pu sohsok hihta añ pumuy unañwveyaniqata; qa amumi kolilitotani. ¹⁰ Puma qa hihta moñwímuy uuyiñwnayani; puma yūmosa qaatsáy'kahkañw, tumalay'wisni. Puma panwise', God itamuy ayo ōoyhqat tutuqayhpiyat pas hihtatotani sohsok hihta añ'a. ¹¹ Pi God núokway sinmuy sohsokmuy amumi mahtakna, itamuy ayo nõñakniqat ōviy'o; ¹² Nihqe pan itamuy tutuqayna: Itam God qa kaptsi'yuñwniqey qe'yat, yep qatsit ahpiy hīhihta tuñlayit ayo yúkuniqata. Itam put ayo yukuyat, namituyqawi'kahkañw, God pas kaptsi'kahkañw, suan hinwisni yep qatsit ep'e. ¹³ Hisat itam itah'unañwvahsiy hahlaykahkañw aw yórikyaniqey maqaptsi'kahkañw yēse. Pep hapi pu' God pas pávannihqa, Jesus Christ itamuy ayo óyahqa lolmat tālawñway'kañw mātaktini. ¹⁴ Pam hapi itamuñem nātavi; nihqe sohsok qaanhintsatskiwhqat añqw itamuy mātapqe, itamuy kwañw'ewakwtat, nēñem sinota, itam hihta lolmat tumaltotaniqey kwañwtoynayaniqat ōviy'o. ¹⁵ Iit hapi um nuhtumi yuaatani; tūōkwhantani; pas qa nánahtsopkañw ōqalat pas pasiwtaqey pan tūmewantani. Qa hak hapi ūmi qa kwañwátaytani.

3

Christian Conduct

¹ Um sinmuy u'nanaqw, puma añ mohpeq hoñqamuy, pu ōqalat pasiwyuñqamuy amumi qa rohomnumyani; pu momñwituy lavayiyamuy añ hinwisni; sohsok hihta lolmat hintsatskaniqey aw pās moñwvas'iwyuñwni. ² Qa hakiy aqw qalomáhiñqawani; qa nāñwuy'yuñwni; hakiy pāsyamantani; qa a'nō unañway sohsokmuy amumum hinwisni. ³ Pi pay itam pas nāp ura hisat piw an'ewakw hinyuñwa; God aw qa tūqayyuñwa; ūnatoyniwya; hīhihta tuñlayit, pu kwañwáewhpit aw tūwik'iwyuñwa; nukpan-tunatyawyuñwa; kan'ewtunatyawyuñwa; sinom itamumi qa suhtaq'ewya; noqw pu itam nānami qa suhtaq'ewya. ⁴ Noqw pay God itamumi unañway'taqey, pu itamuy ōkwatuwhqey itamumi mahtaknat, itahhisatqatsiy añqw itamuy ayo oya. ⁵⁻⁶ Pam qa itahlomahintsakpiy ahpiy itamuy ayo oya, pas nāp núokway ahpiy'o. Noqw itam put tīmatniwhtoti, pam Qahováriwtaqat Hikwsit itamuy qaōwíhuytaq'ō, Jesus Christ añ'a. Noqw Hikwsiy añ pam itamuy kwañw'ewakwtat, itamuy pūhuta. ⁷ Noqw ōviy God núokwayat ahpiy itam put aw súanyuñwa; nihqe it qatsit qaso'taqat makiwyaniqey tunatyawyuñwa. ⁸ I' yan lavayi pas antsa. Noqw ōviy pay um it yūmosa yuaataniqat nu nāwakna, ima God aw tuptsiwni'yuñqam lolmat hintsatskaniqey pās tunatyawwisniqata. Pi yan puma suan hinwise', tūvaañwantotani. ⁹ Nikañw pay um añ hihta āan'e'wakw lavayit qa aw unañwtavi'tani pu hakiy ahpiy sinotiwtaqata, pu tutavot ep nānaqasyaqata, sen put ep nāñwuy'tiwhqata. Pay pam lavayi qa hihkay'ta; pu piw qahimuu. ¹⁰ Um hakiy tūlahsintaqat sūs, sen lōshaqam u'nanat, pay qa a'puñalni, ¹¹ Um it navoti'taqee: Pam pantaqa lomavōhut añqw lasqe qaanhinma; nihqe unañwpeq put navoti'ta.

Final Instructions

¹² Ason nu Artemas, sen Tychicus ūmi hōnaqw, um qa nātusi'tat, qa sōwunit Nicopolis aw inumini. Pay nu pep tōmōlaniqey yuki'ta. ¹³ Um tutavot aw tuvoti'taqat Zenas-nit, put

Apollos pumuy haqaminiqat aqw távini; noqw kurs pumuy hihta haqni'taqw um pumuy paañwani. ¹⁴ Pu itahsinom hihta lolmat hintsatske', añ hakimuy hihta haqni'yuñqamuy paañwayaniqey tuwi'vayani; nen qa paysoq yesni. ¹⁵ Sohsoyam inumumyaqam uñ öqalaya. Itahtuptionsiwniy añ itamumi unañway'yuñqamuy um inuñem öqalani. Nam núokwa sohsokmuy umumum yantani. Nam antaa.

Paul PHILEMON aw Pēniata

¹ Nu Paul, Jesus Christ enem sivilawhqa itahtupkoy Timothyt amum it penta. Itam pas aw itah'unañway, itahtumalsuñway Philemon öqalanta, ² Pu aw itah'unañway Ap-phiat-nikañw pu Archippus itahnaqöysuñway pumuy pīwu, pu God aw tōnawtaqamuy umuhkiy ep tsotsvalyaqamuyu. ³ Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwtani, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö.

Philemon's Love and Faith

⁴ Pas nu yūmosa Inay God aw nāwakinkañw uhpe hahlayhtimakañw uñem tūviñtima, itupko, ⁵ Yaw um Tutuyqawhqat Jesus Christ aw-nikañw, pu sohsokmuy put aw tupt-siwni'yuñqamuy amumi unañway'kañw, qapēvewnaqat nu navotqee. ⁶ Okiw as sinom uhqapevewniy akw tuwat tuptsiwni'vaye', itam hihta Christ añqw qaöwímakiwyaqat okiw puma māmatsyaniqat nu pan amuñem tūviñtima. ⁷ Pi itam uñ nuhtumi unañway'taqw pas put ep hahlayhtiqe, wuko'nañwti, ispi tuptsiwni'yuñqam uhpuy suyan unañwtotiq'ö.

A Request for Onesimus

⁸ Pay ka nu Christ ep pas qatusi'kañw uñ tusoq'ayataniqey aw öqalay'ta. ⁹ Nikañw nu ūmi unañway'taqe öviy pay nu uñ qa ayatani. Nu Paul wuhtaqanikañw, pu piw nāt Christ Jesus enem sivilawkañw ūmi okiwhiñqawni. ¹⁰ Nu itiy Onesimus ūmi nunuiñni. Nu siviñnuiwtaqw pam qapēvewnit akw ítiniwhti. ¹¹ Pay as pi ura pam hisat uñniqw qaápiynikañw, pu' hapi ūmi ápini, pu inumii. ¹² Noqw nu put piw ūmi ahoy tavi; noqw öviy um put pās távini, pas hapi pam aw iunañwa. ¹³ Pay nu as lomatuawit hintsakqey ep sivilawhkañw put tavi'taniqey nāwakna, uhqeniy ep inumi unañwtavi'taniqat öviy'ö. ¹⁴ Pay nu qa ūmi maqaptsi'tat put tavi'taniqey qa nāwakna; um qa nawus inumi unañwtapniqey antat, pay um pas suhtaq'ewnikañwniqw pam súantani. ¹⁵ Pay sen pi yantaniqw öviy pam hihsavo ūñaqw ahpiy'ö, pu' yahpiy pam sutsep umum hinmani. ¹⁶ Um pu' hapi qa tūwíkit an put kwúsut, pay uhtupkoy pas aw uh'unañway pan put um kwúsuni. Nu itupkoy an put aw pas unañway'ta; noqw öviy um as tuwat panhtini, pam pi uhtuwiki, piw Tutuyqawhqat ep uhtupko. ¹⁷ Noqw kurs öviy nu uhsuñwaynihqat um pan inumi wūwante', pas um nuyniqey pan put kwúsuni. ¹⁸ Ason pi kurs pam hihta ep ūmi qaanhtiqw, sen hihta ūmi pöiwtaqw, pay um inumi put pēnani. ¹⁹ Nu Paul hapi pas nāp imay akw it pēna, pay nu soon ūmi qa sisvini. Pay nu uñ soon u'nanani, um soñawnen pas nāp inumi nāvöiwta. ²⁰ Taay, itupko, um Tutuyqawhqat añ nuy hahlaytoyne', put pās távini. Yan um wūkok nuy unañwtoynani. ²¹ Nu ūmi hin nāwaknaqat um soon qa anhtiniqat nu ep uñ qapēvewnaqe öviy ūmi pēna, ūmi navoti'taqee, nu ūmi hiñqawhqat um soon qa hóyokput hinhtini. ²² Nikañw pay um piw haqami inuñem qenitani, pay hisnen nu umuhnawakinpiy ahpiy mātaviwe', umumi pítuni.

Final Greetings

²³ Inumum Christ enem sivilawhqa Epaphras uñ öqala, ²⁴ Pu Marcus, Aristarchus, Demas, pu Lucas itumalsuñwamu. ²⁵ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat umumum yantaa. Nam antaa.

HEBREW sinmuy amuñaqw Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēni

God's Word through His Son

¹ Ura God pay hisatñahaqaw qa sūs haqam, piw qa supwat akw itanamuy amumi lavayhti, hakimuy lavay'aymuy amuhpiy'o. ² Nikañw pam yepehaq so'ñwamiq pituqaw itamumi lavayhtikañw, pu' pahsat Tiy ahpiy'o. Ura pam put hapi aw sohsok hihta nóaniqey put āawna; pi put ahpiy pam sohsok hihta yuku. ³ Noqaw pam öqallavayiy akw sohsok hihta poniniytoyna. Pam nay lomatalawñwayat akw talni'ta, piw Nay hin hintañwuqat nuhtumi mahtakna. Pam pas nāp itahqaanhtipuy ayo yuku. Pu panhtiqe pam öveqatsit ep Kaptsiwtaqat putvaqe qatuptu.

The Son Greater than the Angels

⁴ Nihqe God hoñviaymuyatuy amuhpenihqe pas pavan nukñwat namtakna, sam pi pam God Tíatnihqey pan túnwantiwa, noqaw God hoñviaymat qa put tímatu. ⁵ Ura God Tiy aw yan lavayhti: Um hapi Itii, it talönvaqat ep nu Unaniwhti, ura kita. Piw yan'i: Nu put náatni, noqaw pam ítini, yan'i. Puyaw sen pam hisat hoñviaymuy himuwat aw pan lavayhti? Qae. ⁶ Nikañw pam hoñviaymuy amumi yanwat lavayhti Tiy túwaqatsit aw távihqee: Uma put pas hihtay'yuñwni, ihoñvia'yam sohsoyamu, yan'i. ⁷ Pu pam púmuywat yan lavayhti: Pam hoñviaymuy hūhukañwtuy pan yúkuñwu, pu tumal'aymuy qōhit wupa'leletaqat pan'i. ⁸ Nikañw pam Tiy aw yan lavayhti: Um hapi God-nihqe yūmosa moñw'iwatani. Um moñwkoy'kañw nuhtumi tuyqawi'kañw súanhinmani. ⁹ Um hapi pas suan hinwisqamuy ep hahlayhti, pu qaanhinwisqamuy aw qa suhta'ewa; paniqaw hapi öviy God Una uñ moñw'asnage, uñ uhsinosñwamuy amuhpenihqe pas pavan hahlaytavinma. ¹⁰ Pu piw yan lavayhti: Pu ūm'i, Tutuyqawhqa, um yayhniwhqat epeq túwaqatsit yayhniyat wunuptsina. Um uhmuy akw tokpelat yukuhata. ¹¹ Pam pay súlawhtini, noqaw umwa qa hinwat hinhtini; pu pam pay yuwsit an sakwítini. ¹² Noqaw um put usimnit an nōmōmnat ayo távini, noqaw pam nāhoyñwaniwni; nikañw um hapi pas qa alōntini, pu uhqatsi pas qa haqami sohtini. ¹³ Yanta, piw pam Tiy aw yan lavayhti: Um hāk iputvaqe qátuni, nu uhtuwqamuy áñwutaqaw puma ūmi maqaptsi'yuñwniqat aw pahsavoo. Noqaw ya sen pam hoñvia'yatuy himuwat aw hísathaqam yan lavayhti? ¹⁴ Puma pi sohsoyam hikwsiniñwunihqe nuhtumi unañwtavi'yuñwniqe ayatiwya, imuy ayo nōñakniqamuy amumi tumalay'yuñwniqe öviy'o.

2

The Great Salvation

¹ Yaniqaw öviy itam hihta nanaptaqey pas kurs hin aw qa pās tunatyaltotini, nāp hisat pi itam put añqaw lasyani. ² Taq God hoñviaymuy amuhpiy tutavot nuhtumi mātapqe pas öqalay akw put aw antsana; nihqe añsakis hak mewnit aw qa tuqayvastaqaw, pu sen tutavot añqaw lasq, God hakiy suan put ep hinwat yukunañwu. ³ Nikañw pam yepehaq Tiy ahpiy itamuy hin ayo nōñakniqat itamuy āawna. Noqaw itam it lavayit qaöwíhintaqat aw qa unañwtapye' hin ayo nōñakni? Pi ura Tutuyqawhqa pas nāp itamuy mohti put āawna, noqaw put aw tuqayvastotaqam pu' tuwat itamumi put mātapyā. ⁴ Noqaw God piw pumuy amumum tumalay'kañw pumuy amuhpiy kātumalta. Pam put akw pumuy suan lavayhtotiqat tuawi'ta. Pi pam Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy kuwahtiput hin tunatyawtaqey pan sinmuy nanāp huyta.

The Leader of Salvation

⁵ God qa hoñvia'yatuy tūwaqatsit nātoniqat aw moñw'oya. Pi tūwaqatsit nātoniqat nu yuaata. ⁶ Nikañw hak God aw tāwit añ tūviñtaqe aw pañqawu: Ya sino hak hímuniqw òviy um put u'ni'ta? Ya sino himu hakniqw òviy um put aw kikinumvohta? ⁷ Pi um put pay hihsavo hoñvia'yatuy qa amuñk pitsíwtaqat pan yuku. Nikañw it atsve pu' pam pas hímuniwhtikañw piw kaptsiwñiqat um put eñem yuku; piw um uhtumaltipuy aw put moñwtavi. ⁸ Nihqe sohsoy himu put aw maqaptsiwñiqat um put aw noa, yan'i. Pi pam sohsok hihta put aw maqaptsiy yantaniqat òviy put atpikaqe tañataqe qa hihta pēta. Noqw pay pi itam qa sohsok hihta put aw maqaptsiy yantaqat aw yórikya. ⁹ Noqw itam Jesus pas hímuniqat, pu piw kaptsiwñiqat aw tāyyuñwa. Ura pam hapi hihsavo hoñvia'yatuy qa amuñk pitsíwtaqat yukiltiqe, sinmuy sohsokmuy amuñem kānavot, mokniqat God pan put eñem yuku, itamuy òkwatuwhqee. ¹⁰ Noqw Jesus Christ ayo nõñakqamuy tsamqa pas pasiwtaniqe òviy nawus kānanvotpit añ kuyva, ispi God sohsok hihta nēnen yukuhqa kaysiwñiqamuy timuy lomaqatsit aw tsamniqey nāwaknakañw, Tiy eñem pan tunatyawtaq'ò; pi putniqw pam lomahinta. ¹¹ Pi hakim God tímatriwhtotiqam hapi Jesus Christ atsviy put tímatu. Nihqe òviy put amum sūkw nay'yuñwa. Noqw òviy God Tiat pumuy tupkolawñiqey qa hahmana, nikañw pañqawu: ¹² Nu un itupkomuy āawnani; nu uhsinomuy amuhsonve ūmi tayawinpit tātawlawni, kita. ¹³ Pu piw yan'i: Nu put hapi aw yantani. Pu piw yan'i: Yep nū, God timuy inumi nóahqamuy nu pumuy amumuma. ¹⁴ Noqw hakiy tímatsūn tokoy'yuñqw, piw unwáam suntañwu. Noqw pay òviy piw Jesus nāp itamun yukilti, pam mōke' it Nukpanat símoknaniqe òviy'ò, it hakiy tukwyantaniqey aw òqalat as pasiwtaqata. ¹⁵ Nen itamuy yahpiy haqahpiy mokiwuy qa mamqasyaniqat itamuñem yúkuni, itamuy itahqatsiy añ ahsupoq put mamqasyaqamuy. ¹⁶ Pi suyan pi pam qa hoñvia'yatuy amún tokoy'vat, Abraham tímuyatuy amún tokoy'va. ¹⁷ Yaniqw òviy pam pas nawus sohsok hihta añ tupkomuy amún yukilti, pumuy amuñem God awwat mohpeq moñwiniqe òviy'ò. Nihqe pam tumalay ep súanhinmaqe pumuy òkwatuwhqe, nāp nātapqe pumuy qaanhtipuyamuy ayo yuku. ¹⁸ Pi pam pas nāp aw unaheviwhqey ep kānavotqe, òviy pam unaheviwyaqamuy amumi unañwtapniqey aw pasiwta.

3

Jesus Greater than Moses

¹ Noqw òviy'ò itupkomu, uma God tímatu, piw put tímatriwhqey pan hinwisniqey aw wáñwayniwya. Kurs uma Jesus Christ itahtuptsiwñiy itamumi kwusivaniqe òviy ayaiwtaqat aw wūwayani, itamuñem God awwat mohpeq moñw'iwtaqat aw'i. ² God hihta aw put taviqw, añ ahsupoq pam suan hinma, ura hin Moses God tímuyatuy amumi pás tunatyawmaqat pan'i. ³ Pi Jesus hapi Moses epniqe pas pavan kaptsiwtaniqey hihkay'ta, pi kīvituy mohpeqñihqa put amum yesqamuy amuhpenihqe pas pavan kaptsiwta. ⁴ Pi sohsokmuy kīvituy amuñaqw suhka mohpeqñiñwu. Noqw sohsok hihta aw mohpeqñihqa hapi i' God. ⁵ Noqw Moses tumal'ayat an God tímuyatuy amumi mohpeq wúnuhqe súan tumalay'ta; nihqe God itamumi hin lavayhtiniqat pam añwu pay tuawit'a. ⁶ Noqw pay Christ God tíatnikañw tímuyatuy amumi mohpeq wunu, nihqe suan tumalay'ta. Noqw itam God tímatu, kurs yūmosa put qapēvewnayee, pu hahlaykahkañw hihta aw yórikyaniqey tunatyayat qa wílekni'yuñwee.

A Rest for God's People

⁷ Yanta hápiniqw, òviy ura Qahováriwtaqa Hikwsi pañqawu: Kurs uma pu' tāwat ep put tōnayats nanapte' ⁸ Uma qa nāwuko'nañwtotani. Ura umunam qayēsiwhpuvehaqam inumi rohomhtotiqe nuy puhtsemoknaya. ⁹ Ura puma inumi hepya, piw inumi tuwantota, lõp sunat yahsañwuy añ itumalay aw taywiskahkañwo; noqw uma qa amún hinhtotini. ¹⁰ Paniqw òviy nu ephaqam qatsíwapsiwyuñqamuy amuhpe qahahlayhtiqe pañqawu:

Puma yūmosa unañwpeq inuñaqw lahsiwyuñwa, pu puma haqe' itunatyay qa tuwi'yuñwa. ¹¹ Noqw òviy nu itsívutiqe pas òqalat pan lavayhti: Pay puma pas nawus soon haqam nāsuñwnayaniqey aw òkini. Ura pan pey'ta. ¹² Noqw òviy'o itupkomu, uma nānami tunatyaltotini, taq nāp hisat sen hak God pas qátuhqat añqw lahse', qalomá'nañway akw God pēvewintini. ¹³ Uma nāqavo nāòkwhantani, nāt umuñem qénitniq'ò, taq sen umuñaqw haqawa qaanhtiput unatwiyat ahpiy a'nò unañwtini. ¹⁴ Ura itam Christ aw tūtuptionsiwa. Nihqe kurs itam qa haqami nañ'eknaye', yūmosa itahtuptionsiwniy añ hinwise', itam put amum sohsok hihta makiwyani. ¹⁵ Ura nu pañqawhq tutuvenit ep yan pey'ta: Kurs uma pu' tawat ep put tōnayat nanapte' uma qa nāwuko'nañwtotani. Ura umunam inumi rohomhtoti. Noqw uma qa amún hinhtotini, yan'i. ¹⁶ Taq ura haqawat as nanaptat, put puhtsemoknaya, nīkañw pay qa sohsoyam Moses amum Egypt añqw nōñakqam panhtoti. ¹⁷ Noqw ya hakim lōp sunat yahsañwuy añ put unañwmoknaya? Pay ima hakim piw qaanhtotiqe, qayēsihwpuvehaqam sūlawhti. ¹⁸ Noqw ya pam hakimuy amumi pas qa òwílvayhtiqe pas soon haqam nāsuñwnayaniqey aw òkinqat pañqawu? Imuy añ qatuptsiwni'yuñqamuy amumii. ¹⁹ Noqw òviy pay hapi puma pas qa tuptionsiwaye soon pañso yuñni.

4

¹ Noqw òviy'o, itupkomu. Itam haqam nāsuñwnayaniqey aw òkininiqw itamuñem nāt geni. Nīkañw itam tunatyaltotini, taq ka umuñaqw haqawa pañsoq qa pítuni. ² Pi lomatuawi pumuy amumi yuaatiwhqa piw itamumi yuaatiwa; noqw pay put lavayit akw puma qa moñwvastoti, pi puma as nanaptat qa tūtuptionsiwa. ³ Pi itam añ tūtuptionsiwaqam haqam nāsuñwnayaniqey aw òki, hin pam lavayhtiqat pan'i: Nu itsívutiqe pas pañqawu: Pay puma pas soon haqam nāsuñwnayaniqey aw òkini, nu kita. Pi pam pas nāp tūwaqatsit yayhniwhqat pepeq tumaltaqey yuku. ⁴ Oviypi ura pam háqe'wat tsañe'sikis talōñnit yanwat lavayhti: Pu God tsañe'sikis talōñnit ep sohsok tutmalay añqw nāsuñwna. ⁵ Nit pu yep piw nāt pañqawu: Pay puma pas soon haqam nāsuñwnayaniqey aw òkini, nu kita. ⁶ Noqw pay haqawat pas nāt soon pañsoq aw qa òkini, pu imuy hakimuy amumi pam mohti yuaatiwhq puma qa tūtuptionsiwhqe òviy aw qa òki. ⁷ Pu piw nāt pam sukw talōñnit tuwantaqe, David ahpiy pañqawu: Pūu, kita, pay hísattiq'ò; pi ura pañqawu: Kurs uma pu' talōñnit ep put tōnayat nanapte', uma qa nāwuko'nañwtotani. ⁸ Pi as Joshua pumuy nāsuñwnanaqwa soon God put atsva piw nāt itamuy pañsoq òkinqat tokiltoynaniqey pañqawni. ⁹ Noqw òviy hapi God sinomuyatuy nāsuñwnayaniniqw amuñem nāt geni. ¹⁰ Pi nasuñwpiyat aw pákihqa piw òviy nāp hintsakpiy pahsavo hintsakñwu, God hintsakpiy panhtiqat pan'i. ¹¹ Noqw òviy God itamuy haqam nāsuñwnayaniqat itamuñem qeni'taqw, itam pañsoq òkinqey qanātusi'yuñwni; taq nāphisat sen uma haqawa pumuy amún qatuptsiwni'te', pañsoq qa pítuni. ¹² Pi God lavayiat tayta, piw a'nò lay'ta. Pam sipwuvahpit an nan'ikage añ qalay'ta; nihqe hakiy unañwayat hikwsiyat añqw nāhoy tókuniqey òqalay'ta, piw hakiy òqawiyat òqayat añqw nāhoy tókuniqeyu. Pam hakiy tutnatyayat piw wuwniyat hímuniwhqat hakiy aw susmataqtañwu. ¹³ Pi itam nawus God aw nātuhtuayani, sohsok hihta navoti'taqat aw'i. Noqw sohsoy himu yukiwtaqa put aw susmataq'a; qahimu put aw tupkiwta.

Jesus the Great High Priest

¹⁴ Noqw itam itahtuptionsiwniy ep hūrs hoñni; pi God Tiat, Jesus Christ òmiqatsit aw pákihqe God awwat mohpeq moñw'iwta; nihqe pepeq itamuñem nāwakinma. ¹⁵ Pi itamuy qaòqawi'yuñqw, itamuñem nāwakinmaqa sohsok mātsi'taqe itamuy òkwatuwa; pi pām pay itamun sohsok hihta añ unaheviwkañw, pay qa haqam qaanhti. ¹⁶ Noqw òviy itam qamaqásneveq God moñw'atsvewayat aw òkini, nen itam pep núokwayat kwusuyani; pu itam sóonhtote' núokwayat akw paañwniwyani.

5

1 Pi uma navoti'yuñq̄w, God Jew-sinmuy amuñaq̄w hakiy namorste', put awwat mohpeq̄ put moñwtaviñwu. Noq̄w pahsat pu pam sinmuy amuñem God aw okiwlawnwu; nihqe pumuy amuñem hom'oyiyamuy God aw nóañwu; piw qaanhtipuyamuy ep hihtuy q̄öyañwu. 2 Nikañw pam pay pumuy amún sínonihqe òviy qa pasiwta; nihqe òviy pam tutavot qa navoti'yuñq̄amuy, piw put añq̄w lasyaq̄amuy òkwatuwniqey tuwi'ta. 3 Pam sínonihqe nawus nāp qaanhtipuy ep hihtuy nīnañwu; pu pahsat sinmuy qaanhtipuyamuy ep piw amuñem hihta nīnañwu. 4 Noq̄w soon hak God awwat nāmoñwtapñwu; nīkañw God hapi hakiy moñwtapñwu; ura pam Aaron put aw tavi; pu put añkyaq̄amuy pīwu. 5 Noq̄w òviy Christ God awwat mohpeq̄ moñwtaviwhqe pay qa nāp nātsokana, nīkañw pay God put naat pan put yukuna. Ūra pam put aw pañq̄awu: Um hapi ítii, it tāwat ep nu Unaniwhti. 6 Pay ura pi pam piw haq̄am pañq̄awu: Um hapi pas sūs God awwat moñwi, Melchisedec tuwiyat an'i. 7 Ura Christ nāt tūwaq̄atsit ep q̄átuhqe, God aw okiw nāwaknaqe, a'nō pakkañw pas naokiwlawu, hakiy mokiwuy añq̄w put ayo táviniqey aw òqalat pasiwtaq̄at aw'i; noq̄w nāwakinpiat hu'waniwa, pam Nay aw tuqayvahsi'maq̄w òviy'ò. 8 Pay as pi pam God tíatnikañw hīhihta añ kānavotqe put aw tuqayvahsi'maniqey tuwi'va. 9 Pu pam hin hintaniqey an yukiltiqe pep pu' pam aw tūqayyuñq̄amuy sūs ayo óyaniqat pan Naat put eñem yuku. 10 Pi God hapi put awwat mohpeq̄ moñwtavi, Melchisedec tuwiyat an'i.

Warning against Falling Away

11 Noq̄w itam as Melchisedec wūhak hin lavayhtotiniq̄w put pañq̄awniq̄w q̄atuvosi, uma qa ĩts nanaptañwuniq̄w òviy'ò. 12 Uma wūyavo Christ aw tuptsiwñi'yuñwa, añwu as uma sinmuy tutuq̄aynayanikañwo, pay nāt hak pas God lavaiyat pas pu' pas umuy tutuq̄aynaniq̄at uma pepya. Uma titipostuy amunyuñqe pīhut-sa nānawakna; nihqe uma kurs hin hurut nōsiwhq̄at kātotini. 13 Pīhut-sa akw q̄átuhqa súantaq̄at q̄atsit, pu q̄asantaq̄at qa mātsi'taqey antañwu; pi pam qaòq̄áwi'tañwunihqee. 14 Noq̄w pay tukwsiwyuñq̄am hurut nōsiwhq̄at soon qa kātotini, pi puma yūmosa put nōnovaqe hihta lolmatnihq̄at, pu q̄alolmatnihq̄at mātsi'yuñwa.

6

1 Noq̄w itam hihta pay tutuq̄ayyayqey qa pūvut-sa yuaatotat, momi hóyokye' tukwsiwwisni. Itam pay itahhintsakpiy itamumi qahimuniwhtiqa añq̄w lasyaqe God q̄apēvewna. 2 Pu itam pay kūyit akw tuvoylatiwhq̄at hihta tuawi'taq̄at nanapta; pu Hikwsi hakiy hin òqalmaqañwuq̄at itam pay navoti'yuñwa. Pu so'pum ahoy yesvaniq̄at hak itamuy pay tutuq̄ayna. Pu God sohsokmuy itamuñem sūs hin yúkuniq̄at itam pay tuwi'vaya. 3 Noq̄w yahpiy pu' itam hihta akw òqawhtotaniqey putwatyani, kurs God pan itamuñem yuki'taniq'ò. 4 Pi uma sūs unañwtalawvaya, pu òveqatsit añq̄w hihta kuwahtiput añq̄w yukuya, pu Qahováriwtaq̄at Hikwsit nuhtum makiwya, 5 Pu soñawnen God lavaiyat lolmat añq̄w yukuya, pu q̄atsit nātoniq̄at ep hīhihta òqalat añq'ò. 6 Nikañw kurs uma God pōhuyat añq̄w lasyaq̄w, kurs hak umuy God aw ahoy tsamvani. Soñawnen pi uma nankiwakw God Tiyat piw nahoylehtsit aw muayat, nuhtutpik put hamantoynayani. 7 Pi tutskwat aw qa sūs yokvaq̄w, pam mowaiwkañw, piw put tumalay'yuñq̄amuy amuñem hihta aniwnañwunihqa God unañwveniñwu. 8 Nikañw i' himu tsutskuy'yuñqa pu kūtay'yuñqa pay ayo yukiwñwu, nihqe pāpu pay maspiwniqe, òviy taqtsokiwnwu. 9 Nikañwo, aw iunañwam itupkomu, nāmahin pi as nu yan hiñq̄awkañw qa pas pas umuy tuawi'ta, nīkañw nu umuy q̄apēvewna, pi hak ayo yámakqey hin q̄átuñwuq̄at uma pan yēse. 10 Noq̄w God qa hihta ep q̄asantaq̄e umuhtumalay soon qa tunatyawtani. Pi uma put aw unañway'yuñqe òviy sinomuyatuy amumi unañwtavi'yuñwa, piw

nāt amumi unañwtavi'wisa. ¹¹Noq̄w uma yūmosa nānani unañway'yuñwniqat nu okiw as nāwakna, nen uma umuh'ahsatiy sohsok ömahtotani, pu umuh'unañwvahsiy aw yórikyani. ¹²Ura hakim God awiniyat qapēvevnayaqe qa nañ'eknayat, pas antsa unañwvahsiy aw yórikya. Noq̄w pan piw uma qapēvevnayakahkañw qa nañ'eknayani.

God's Sure Promise

¹³Pi ura God Abraham aw hihta pasiwnaqe kurs hakiy pas pávannihqat aw yankañw öqalat lavayhtiniqe nāp tuñwniy aw yankañw lavayhtiqe, ¹⁴Pañqawu: Pay nu pas nāp soon uñ qa hahlayhtapne', öqawhtoynani, pu uñ natkotoynani, kita. ¹⁵Noq̄w öviy pam qa yāvaiwkañw añ kuyvaqe put aw awinit aw yori. ¹⁶Pi sino hakiy pávannihqat aw yankañw qaöwílvayhtiniqw pahsat pay puma lavayiy sohtapnayañwu. ¹⁷Noq̄w öviy God itamuy paañwaniqey itamuy āawnaqe nāp natñwaniy aw yankañw qaöwílvayhti. Noq̄w öviy pam tunatyay pas soon qa alöntaniqat itam navoti'yuñwni. ¹⁸Pam awiniy, piw lavayiy soon alöntani, pu pas soon atsátani; noq̄w öviy itam put aw taqa'nañwtotiqe watqaqam wūkoq unañwtote' God hin itamuy āawnaqey pan itamuy ayo óyaniqat itam navoti'yuñwa. ¹⁹It yan unañwvahsit itam pasiwyuñwa, pu put aw yankahkañw itam hūrs hoñni; pi pam pas qa hinwat hinhtiñwu. Christ hapi aw itam yanyuñwa, hakiy öveqatsit ep qátuhqat aw'i. ²⁰Pam itamuhsavo pañsoq pákihqe, itamuñem Nay aw naokiwlawu. Pi pam Melchisedec tuwiyat ahpiy God awwat susmohpeq sūs moñwtaviwa.

7

The Priest Melchizedek

¹Pi i' hapi hak Melchisedec Salem ep moñwi, pas Sus'oveqnihqat God awwat wim-moñwi. Ura pam Abraham ahsawvaqe, aw öqala, pam momñwituy haqam súlawhtiqat añqw ahoy pitutoq'ö. ²Noq̄w Abraham sohsok hihta sun pakwút-sikivo oyiwyuñqat añqw sūkw oyiwhqat put maqa. (Melchisedec tuñwniyat namtökiwhqe moñwi súan hin-maqa i'nihqe pam'i; nīkañw pay pam piw Salem ep móñw'iwtaqe öviy moñwi kwakwhat unañway'taqa yan túñwantiwa, pi Salem kwakwhat qatsi i'nihqe pam'i. ³Hak náatnihqat, pu yúatnihqat qa haqe'pey'ta, pu hakim put kwámatnihqam qa navotiwta, sen tímatnihqam qa navotiwta. Pam hisat tihtiwhqat, pu hisat mokqat pam qa pey'ta. Pam yan God Tiyat an yukiwta; pam yūmosa God awwat moñw'iwta.) ⁴Meh, i' hak pas pavan a'nö hímuu. Ura Abraham itahwu'ya hakimuy momñwituy kíqötaqe pumuy poswa; nihqe tukwhaniy pakwút-sikivo oyahtaqe, sūkw oyiwhqat Melchisedec aw noa. ⁵Noq̄w Moses pan tutaptaqw, imuy Jew-sinomuy amuñaqw God awwat momñwit, Levit ahpiyvimat pan tuwi'yuñwa. Puma sinomuy amuñaqw hihta pakwút-sikivo oyiwyuñqat añqw sūkw oyiwhqat ömalalwañwu, nāmahin pi as puma sinomuy amún Abraham tímatu. ⁶Noq̄w Melchisedec as qa Levit-sinomuy amuhpiynikañw, Abraham añqw put ömahtat, pu Abraham öqala, pay pi ura God Abraham öqalaniqey āawna. ⁷Noq̄w itam navoti'yuñqw, hak pavansino hapi söqavuñwsinot öqalaniñwu. ⁸Noq̄w ima Levit ahpiyvimat sinomuy amuñaqw sivit ömahtotaqam pay soa; noq̄w pay i' Melchisedec itanay Abraham añqw put ömahtaqam pam mokqat i' qa haqam tutuvenit añ pey'ta. ⁹Pu as nu piw pañqawniqw i' Levi sivit ömalawhqa soñawnen Abraham ahpiy put pan oyiwtaqat Melchisedec aw mātavi. ¹⁰Ispi Melchisedec Abraham ahsawvaqw, soñawnen pam Levit qeniyat ep wunu, öviy pi Levi put ahpiyviyniq'ö. ¹¹Ima Jew-sinom God awwat momñwituy, Levit ahpiyvimuyatuy amuhpiy tutavot makiwya. Noq̄w pay pumuy tumalaam qa pasiwtaqw, öviy nawus God sukwat moñwtavi-it Jesus Christ. Pam hapi qa Aaron ahpiy'o, nīkañw pam Melchisedec an moñwtaviwa, God ahpiy'o. ¹²Noq̄w ason God hakiy Judat ahpiyviyat moñwtave', nawus pahsat pam tutavot alöntani. ¹³⁻¹⁴Pi itam navoti'yuñqw, Jesus qa Levit ahpiynit, Judat ahpiy'o. Puma hapi as qa wimmoñwnamorstiwy; pu Moses qa pumuy put tumalmaqa.

Another Priest, like Melchizedek

¹⁵ Pu nāt pas i' piw susmataq'a: Pas hapi Christ Melchisedec antaqa God awwat moñwtaviwa. ¹⁶ Pam nāitniwniqat tutavot qa put ahpiynit, pas qatsit qaso'taqat òqalayay ahpiy put aw taviwa. ¹⁷ Pi pam put pan lalvaya: Um hapi Melchisedec tuwiyat an pas sūs God awwat moñw'iwta. ¹⁸ Suyan pi mohti hin tutaptiwhqa qa òqalaniqe, pu qa apitiqe òviy ayo yukiwa. ¹⁹ Pi pam pep hin tutavo qa hakiy pas suyan hin hintaniqat antsana; noqw pay tutavo ayo yukiwhq, itam pu' hapi hihta pas pavan nukñwat aw yanyuñwa, it Jesus aw'i; nihqe put hapi ahpiy itam God aw òkiwta. ²⁰ Meh, God Jesus put awwat moñwtapqe pas pavan put aw lavayvasiwna. ²¹ Ura pam hisat Aaron ahpiyvity moñw'oyhqe, qa hihta pumuy amumi pas suyan pasiwna. Nikañw pam Jesus moñwtapqe, put aw pasiwnaqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa hapi pas òqalat lavayhtiqe soon alòntani; nihqe pam ùmi yan lavayhti: Um hapi pas Melchisedec tuwiyat anwat God awwat pas sūs moñwtaviwa. ²² Noqw òviy God itamumi hihta nukñwat pasiwnaqw, Christ pas nāp put aw antsanhtani. ²³ Pu pay pas pi antsa Aaron ahpiyvit kaysiwhqam God awwat moñw'iwyuñwa, pi himuwa mōke', pañso pahsavoniñwuniqw òviy'o. ²⁴ Noqw Christ hapi pas sutsep qátuhqe, òviy qa nahlakñwuqat God awwat moñwqenit makiway'ta. ²⁵ Pantaqw hapi òviy pam put añ God aw òkiwtaqamuy pas sūs ayo òyaniqey aw òqalat pasiwta, suyan pi sutsep qátukañw, amuñem lavayi'maniqey òviy'o. ²⁶ Pi pantaqa God awwat susmohpeq moñwi sùitamuhpee, qahováriwtaqa, qa nukpana, qa hihta akw hintaqa, qaanhinwisqamuy amuñaqw lahsiwtaqa, pas òveqatsit yupqòvaye pákihqa. ²⁷ God awwat momñwit pi nāqavo put aw hihtuy qòyantotañwu, mohti nanāp qaanhtipuy epnit, ank pu sinmuy qaanhtipuyamuy ep'e. Noqw Christ pi qa pumuy amún hinhtiqe, sūs nātavi. ²⁸ Tutavo pi pay sinmuy qa pasiwyuñqamuy God awwat moñwtañalawu. Noqw pay God tutavot ayo yúkuhqe, òqalvasiwnit akw pas nāp Tiy pas suyan pasiwtaqat put aw sūs pana.

8

Jesus Our High Priest

¹ Pu' hapi nu pas pávannihqat lavayhtini: Jesus hin hintaniqey pasiwtaqa itamuñem God awwat moñwtaviwa; nihqe òveqatsit ep Kaptsitiwhqat moñw'atsvewayat putvaye-wat qatuptu. ² Pam God kīyat ep yeyespit pas āantsawat ep tumalay'ta, God kīyat pas antsanihqat ep'e. Tutuyqawhqa pas nāp hapi put kīhut kīta, qa sino. ³ Pi God awwat moñw'iwtaqa hihta kuwahtiput put aw òoyniqey pu aw hihtuy qòyantaniqey ep pan taviwñwu; noqw òviy Christ hapi pas pay soon tuwat hihta qa távini. ⁴ Pi as pam tūwaqatsit ep hinnume', soon God awwat mónwini, pi God awwat momñwit hihta kuwahtiput nāt òoyhtiwisa, tutavot an'i. ⁵ Ima pi God kīyat pas antsanihqat òveqatsit epnihqat qa pan tumalay'yuñwa, soñawnen pi pam òveqatsit kihsiwniyat anta; pi God kīyat tūwaqatsit epnihqa pas antsanihqat tuawi'ta. Ura Moses haqam God eñem hintsatskiwhqat mōtsápkit wunuptsinaniqw, God put aw pañqawu: Nu tükwit epeq ùmi hin mātaknaqw, um pan sohsok hihta yúkuni, aw kita. ⁶ Ura Aaron ahpiyvit namivasiwnit pas nukñwat añ hintsak-wisa, pam pi God tutavot aw tōñaniwtañwu; noqw tis pi Christ hapi namivasiwnit put epnihqe pas pavan nukñwat añ hintsakñwu, ispi pam God awiniyat aw tōñaniwtañwuniq'ò. ⁷ Noqw pay mohtiwat pasiwni qa pasiwta; pay as pam qa pantaniqw soon pas piw nāt ank himuwani. ⁸ Noqw pi God put aw hihta qa pasiwtaqat túwahqe pañqawu: Meh, pay hapi nāt aw pítuni, kita Tutuyqawhqa; noqw ep pu' nu Israel-sinmuy-nikañw pu Judah-sinmuy amumi pūhut pasiwnani, ⁹ Ura nu námuyatuy amumi hin pasiwnaqey qa pan'i. Ura nu hisat pumuy māyamuy ñuy'kañw, tutskwat Egypt añqw pumuy ipwat, amumi hihta pasiwna. Noqw pay puma ivasiwniy añ qa yūmosa hinwisq, òviy nu pumuy amumi qa unañwtavi, kita Tutuyqawhqa.

¹⁰ Noq̄w pep pu' atsve nu Israel-sinmuy amumi yan pasiwnani, kita Tutuyqawhqa: Nu ilavayiy pumuy wuwniyamuy aw tañatani, pu nu soñawnen itutavoy unañwayamuy añ pēnani; noq̄w nu pumuy Tutuyqawhqaamni; noq̄w puma isinomni. ¹¹ Pu soon hak sinosñway, sen tupkoy tutuqayne' aw pañqawni: Um Tutuyqawhqaqat tuwi'tani, kitani; pi sohsoyam nuy tuwi'yuñwñiq'ö, sushin'ewakw-nikañw pu suspavannihqat aqw pah-savoo, ¹² Pi nu pumuy qaanhtipuyamuy ep ökwatuwi'tanigee, pu qaanhintsakpiyamuy, pu nukpanhtuwiyamuy nu soon pāpu u'ni'tani. ¹³ Noq̄w pam pumuy amumi pūhut pasiwnanigey pañqawhqa, suyan pi mohti pasiwni putniq̄w pay hin'ewayhti. Noq̄w himu hin'ewayhtiqa, pu hisattiqa pi pāpu pay sūlawhtiñwu.

9

Earthly and Heavenly Worship

¹ Ura God Israel-sinmuy amumi pasiwnaqe, hin put eñem hintsatskaniqat amumi tutapta. Noq̄w öviy puma put eñem mötsápk̄it pas āantsawat wunuptsinaya. ² Noq̄w ura mötsápk̄it ihpovewat ep wihqöhi wunu, pu nönöspi; noq̄w put ep nōva poñaiwta; pam yeyespi ura pas Aantsawa yan tūñwantiwa. ³ Noq̄w pu ura mötsápk̄'uh̄tist yupqöymiq̄ piw yeyespi Susqahovariwtaqa yan tūñwantiwa. ⁴ Pep ura sikavalasivat añqw tataqtsokpi qātsi, noq̄w pu pasiwnit ep tatañpi, sikavalasivat akw ahsupoq̄ nōmiwtaqa; noq̄w ura put ahsonve sīvut añqw mēna tañawtaqa pakiwta; pam sīvu sikavalasivat añqw yukiwta; pu ura Aaron murikhoat tsīyakqa piw ep pakiwta, noq̄w pu ura owavutsqat añ pasiwni pey'taqa. ⁵ Noq̄w ima hihtu Cherubim God lolmat tālawñwayat akw nōmiwtaqam tatañpit atsvenihqat nākwapni'ta; noq̄w ura tatañpit nākwapniat nūokwavihka yan tūñwantiwa. Noq̄w pay itam kurs hin yep put pas hin hintaqat pasiwtaqat yuaatotani. ⁶ Noq̄w i' yantaqa pās panwat yukiltiq̄w, ima God awwat momñwit pay sutsep ihpove yeyespit aw yuñte', God eñem himu hintsatskiwhqat hintsatskañwu. ⁷ Nikañw yūmowat pay i' God awwat pas mohpeq̄ moñwi pas nāla añsakis yahsañwuy ep sūs pákiñwu, pas uñwat yankañw-saa; nen put nēnem God aw mātapñwu, pu sinmuy öwihiniwh̄tipuyamuy ep'e. ⁸ Noq̄w Qahováriwtaqa Hikwsi it akw itamuy it tutuqayna: Nāt mohtiwat kihut wunuq̄w, pas susqahovariwuy yeyespit aw nāt uhtsiwta. ⁹ Noq̄w pep hintsakpi yep qatsit tuawi'ta. Puma pi God aw hīhihta kuwahtiput öoyya; piw put eñem hihtuy qöyantota. Noq̄w nāmahin pi as hak pantsakq̄, pam pantaqa kurs hin put unañwayat añqw qaanhtipuyat ayo hōnani. ¹⁰ Pi pam tutavo hihta suovaamnihqat-sa yuaatañwu-puma hihta nōñösaniqata, pu hihta hīhikwyaniqata, pu hin napwatotaniqata. Noq̄w pam tutavo pay hāk hihkay'ta, hisat pam sūlawhtiniqey aw pahsavoo. ¹¹⁻¹² Noq̄w pay God itamumi hihta lolmat pasiwnaqw, Christ itamuñem God awwat mōñwiniq̄ öviy wunuptu; nihqe soñawnen mötsápk̄it añ kuyvaq̄e sūs haqam susqahováriwh̄put aw pañso paki. Pam mötsápk̄i hin hintanigey pasiwtage, mohtiwat epnihqe pas pavan nukñwa, öviy pi pam qa tūwaqatsit ep wunu, piw qa sinmuy māyamuy ahpiy yukiwa. Noq̄w Christ nāp uñway yankañw pañso paki, hīhihtuy uñwáyamuy qa put yankañwo, sen kapīrat uñwáyata, sen wakashoyat uñwáyata. Pam pañso pákihqe itamuy sūs qenivo oya. ¹³ Ura mohti pasiwni yan yukuq̄w kurs haqawa hihta akw tuyoy'ewayhtiñwu, God awwat moñwi wākasit uñwáyat, sen kapīrat uñwáyat akw put mahkwañwu. Pu piw pam wakasmanat taqtsokiwhqat qötsviyat kūyit akw namiq̄wriwtaqat akw put mahkwañwu. ¹⁴ Noq̄w kurs pam pantaqa hakiy tuyoy'ewakwnihqat kwañw'ewakwtanigey aw öqalay'taqw, Christ pas nāp uñwáat tis pi öviy kurs hin itah'unañway qa kwañw'ewakwtani, ispi pam Hikwsit sūtsepnihqat añ God aw nātapq̄e itamuñem mokq'ö. Noq̄w pi itam kwañw'ewayhtotiq̄e soon pāpu hisat hin yesq̄ey pan yesni; nikañw itam God sutsep qátuhqat eñem apiiwyuñwñi. ¹⁵ Yantaq̄w hapi öviy pam puhuvasiwnit God-nikañw pu sinmuy amuhtsave hintsaki. Ura ima hakim mohti pasiwnit aw yanyuñqam tutavot

ep qaanhtoti. Noqw pay Christ mokqe mohti pasiwnit añqw pumuy mātavi; nihqe sohsokmuy wánwayniwyaqamuy amuñem qenit yukuqw, God amumi hin āawnaqw, puma makiwyaqe sutsep himuy'yuñwni. ¹⁶Noqw itam navoti'yuñqw, haqam hakiy ahkwayñap himu hin hintaniqa yukiwtaqw, pay kurs pi hin pan put yuki'taqa qa mokq, pam aw antañwu. ¹⁷Pi hin hintaniqa yuki sinot mokq, pep pu' hihkay'tañwu; qa pantaqw pay nāt put pasiwnaqa qatuqw, pam qa öqalaniñwu. ¹⁸Noqw öviy pay piw i' mohti pasiwni pas úñwat-sa akw pan yukilti. ¹⁹Noqw öviy ura Moses tutavot eq hin ayatiwyaqat sohsokmuy sinmuy āawnat, pahsat pu pam wakasmamñatuy pu kakapirstuy unwáyamuy kūyit enañ kuyhta; nit palaphöt-nikañw pu hihta tūsaqat hyssop akw pam tutuvenit-nikañw pu sohsokmuy sinmuy put akw mahkwa; ²⁰Nihqe pañqawu: It unwat akw hapi God umumi pasiwna. ²¹Pu pam piw öviy pan God eñem mötsápkit unwat akw mahkwa, pu pep hīhihta akw hintsatskiwhqat sohsok pīwu. ²²Pu pay pas ka pēp sohsoy himu unwat akw powaiwtaniqat pan yukiwta; pu unwat qa munvaniwhq, pay qaanhtipu pas soon ayo yukiwni.

Christ's Sacrifice Takes Away Sins

²³Noqw öviy hapi pay himu tūwaqatsit epnihqa kurs hin qa hihtuy unwáyamuy akw kwanñ'ewayhtiwni, pam pi öveqatsit epnihqat tuawi'taqee. Nikañw pay himu öveqatsit epnihqa hakiy unwáyat hihtuy unwáyamuy epnihqe pas pavan nukñwat kurs hin qa kwanñ'ewayhtiwni, it Christ pas nāp unwáyat akw'a. ²⁴Pi pam haqam kīhut pas āantsawat sinot māyat akw yukiwtaqat qa pañso paki, pas antsanihqat tuawi'taqat aw'i; pam qa pañsonit pas hapi ömiqatsit aw paki, pāpu pas God atpipo itamuñem mātāqtiniqe öviy'o. ²⁵Piw soon pas pam piép nātapmantani, God awwat mohpeq moñwi añsakis yahsañwuy ep pay hihtuy unwáyamuy yankañw pañso pákiñwuqat pan'i. ²⁶Pi as kurs pantaqw, soon pam tūwaqatsit yayhniwhqat pahpiy qa piép kānavotmantani; noqw pi yepahaq pam so'ñwaveq sūs mātaktiqe, pas nāp nātapqe, sinmuy qaanhtipuyamuy ayo yuku. ²⁷Noqw pay hapi sinom sūs so'niqat pan amuñem yukiwta. Noqw atsva pu' God pumuy amuñem hinwat yúkuni. ²⁸Noqw öviy hapi Christ pay sūs taviwa, kaysiwhqamuy amuñem qaanhtipuyamuy nahpe haqami hintsakniqe öviy'o; nihqe pam nāt piw mātāqtini, qaanhtiput ayo yúkuniqe qa öviynit, put aw tunatyawyuñqamuy ayo öyaniqe öviy'o.

10

¹Pi pep hin tutavo kihsit an hihta lolmat nātoniqat tuawi'ta; pam qa pas pas antsa pam'i; kurs pi hin pep hihtuy qöyantiwyaqamuy añsakis yahsañwuy añ yūmosa pantsakiwhqat pañso ökiwtaqamuy sūs lolmatani. ²Pi as pantaniqw ya pam qa pañso pay yukiwtani. Ispi pep okiwlalwaqam sūs powatote', soon pāpu hīhihta qaanhtiput unañwpeq sunvoti'yuñwni. ³Noqw pi pep put pantsakiwhqat ep añsakis yahsañwuy ep qaanhtipu ahoy u'naniñwu, ⁴Ispi soon wakastahtaqtuy pu kakapirstuy unwáam qaanhtiput haqami hintsanniq'ö. ⁵Paniqw hapi öviy Christ tūwaqatsit aw pitutoqe pañqawu: Um hihtuy qöyantiwyaqamuy-nikañw pu ūmi öoywaqat qa tuñlay'ta; nihqe um inuñem tokot na'sasta. ⁶Um hihta ūmi tataqtsokwaqat pu qaanhtiput ep ūmi himu öoywaqat ep qa nāhahlaytapna. ⁷Pahsat pu nu pañqawu: Meh, God, nu hapi uhtunatyay hinhtiniqey öviy pitu; pay ura tutuvenit mupipitaqat ep nuy pan pēniwta. ⁸Ura pam mohti pañqawu: Um hihtuy tutavot an qöyantiwyaqamuy-nikañw pu ūmi öoywaqat qa tuñlay'ta; um hakiy qaanhtipuyat ep ūmi hihtuy tataqtsokwaqat ep qa nāhahlaytapna. ⁹Pam pan lavayhtiqe pep pu' piw pañqawu: Meh God, nu hapi uhtunatyay hinhtiniqe öviy pitu. Pam kítahqe mohtiwat ayo qenitat, añknihqat wunuptsina. ¹⁰Noqw öviy God tunatyayat ahpiy itam put eñem sutsvo oyiwya, Christ itamuñem tokoy sūs táviq'ö. ¹¹Ura God awwat momñwit nāqavo put kīyat ep hoñkahkañw hihta hintsatskañwu; pu pay nāt piw God eñem hihtuy

qöyantotañwu, soon pi puma qaanhtiput haqami hintsanyaniq'ö. ¹² Noqw pay Christ tuwat sinmuy qaanhtipuyamuy ep sūs nātapqe, pep pu' pam God putvaqewat qatuptu; ¹³ Nihqe pahpiy put tuwqamat put aw maqaptsi'yuñwniqat pam nuhtay'ta. ¹⁴ Pi pam pas sūs nātapqe God eñem sutsvo oyiwyuñqamuy pās hin hinyuñwniqat pan sūs yuku. ¹⁵ Pi Qahováriwtaqa Hikwsi piw pas nāp put pantaqat itamuy āawna; öviy pi ura as pay mohti pañqawu: ¹⁶ It atsva pu' nu yan amumi pasiwñani, kita Tutuyqawhqa: Nu unañwayamuy añ ilavayiy tañatani, pu nu wuwñiyamuy añ itutavoy pēnani. ¹⁷ Pu nu pumuy qaanhtipuyamuy-nikañw pu nukpantuwiyamuy pāpu qa u'ni'tani, kita. ¹⁸ Noqw God hakiy qaanhtipuyat put añqw yukuqw, pep pāpu qaanhtiput ep himu nīniwhqa sūlawni.

Let Us Come Near to God

¹⁹ Yanta hapi, itupkomu; noqw öviy itam Jesus unwáyat aw yankahkañw qa tuskahkañw haqam susqahovariwhput aw yuñniniqw itamuñem qeni. ²⁰ Pi Jesus Christ pas nāp tokoy ahpiy soñawnen itamuñem pöhut taytaqat yuku; noqw put tokoyat mötsáp'uhtsit antaqat añ itam God aw yuñta. ²¹ Pi Christ itamuy God tímuyatuy amuñem put awwat mohpeq moñw'iwtaqey ep wunu. ²² Noqw öviy itam suan unañway'kahkañw, qa hin pēvewnayakahkañw, God aw tuptsiwñi'kahkañw put aw ökini, itah'unañway Christ unwáyat akw pāhomiyuñqat navoti'kahkañwo, hakiy kūyit akw tokoy pāhomhqa pan'i. ²³ Pas itam qa wiwsiyakahkañw God aw tuptsiwñi'yuñqey qa qe'totini. Pi i' hak hin hintaniqat lavayhtiqa pas soon qa āantsani. ²⁴ Pu itam hin nānami unañway'yuñwniqey pu lolmat hintsatskaniqey nāu'nāñwnayani. ²⁵ Itam sūvo tsotsvalyaniqey qa qe'totini, haqawatuy amun'i; itam qa pumuy amún hinwist nāu'nantoyñayani, tis öviy'ö, talöñnit aw pitutoqw itam navoti'yuñqee. ²⁶ Ispi itam as hihta pas suyan pantaqat nanaptakañw, tuwat nāp itahtunatyay añ hinwise' qaanhtotiqw, pay ahpiy pas qa himu haqam pāpu itahqaanhtipuy ep nīniwñi. ²⁷ Pānis-sa hak pan hintsakqa navoti'taqw, God sinmuy sohsokmuy amuñem hinwat yukune', tuwqamuy amuhpewi itsívuy mahtakne', qöhit akw pumuy hovalani. Noqw hak it navoti'te', tsawiniwkañw maqaptsi'tañwu. ²⁸ Ura pi hak Moses tutavoyat qa kaptsi'taqw, hakim löyöm sen pahyom put navoti'yuñqam pan lavayhtotiqw, momñwit put qa ökwatutwat nīnayañwu. ²⁹ Noqw hak God Tiyat pēvewnaqa hin tis pas pavan nuhtsel'ewakw sivihipit hihkay'vani. Pam pi Qahováriwtaqat Hikwsit God núokwayat hakiy aw nóahqat qahihtata, piw Christ unwáyat aw wukukuyku, nāmahin pi as God put unwat akw put aw pasiwñat, nēñem put sutsvo tavi. ³⁰ Pi itam God yan hiñqawhqaqat tuwi'yuñwa: Ason nu hapi hakiy eñem nāoyñi; ason nu hihta ep hakiy aw ahoytamantani, kita Tutuyqawhqa; pu piw yanwata: Tutuyqawhqa sinomuy hin yukunani. ³¹ Pi pas God qátuhqat mapqölmig posnaniqw, pam nuhtsel'eway'ö. ³² Nikañw pay kurs uma umuhhisatqatsiy añ wūwayani. Ura umuh'unañway tālawvaqw, uma qaan'ewakw hihta añ kānanvotyakahkañw añ kūkuyva. ³³ Umuñaqw haqawat sinmuy amutpik kānanvotyā, piw okiwhinyuñwa; noqw umuhsuñwamuy pan okiwsahsanyaqw, uma pumuy amumum kānanvotyā. ³⁴ Oviy pi ura uma sivihipit añ tañawtaqamuy ökwatutwa; pu hihta umuhhimuy hovalayaqw, uma put ep qa hin unañwtoti, suyan pi uma öveqatsit ep hihta pavan nukñwa, pu pas qa hinhtiñwuqat himuy'yuñqey navoti'yuñqe öviy'ö. ³⁵ Oviy uma umuhqapevewñiy qa añqw lasyani. Pi kurs uma yūmosa put añ hinwise', hihta a'nö hihkay'taqat ömahtotani. ³⁶ Pay uma kurs hin sohsok hihta añ qa nakwhani'yuñwni; nen uma God tunatyayat añ hinwisq, pam umuy hin āawnaqat uma put makiwyani. ³⁷ Pay nāt hihsavoniqw i' hak pítuniqa soon qa añqwni, nen soon sōwuni. ³⁸ Noqw i' hapi sūantaqa qapēvewñiy akw qatsit tuwani; nikañw kurs hakiy pay ahoy tu'qaltiqw, soon nu put ep hahlayni. ³⁹ Noqw pay itam añ hakimuy tuptsiwñit añqw ahoy tu'qaltotiqe ayo maspiwhqamuy qa amunyuñwa. Pi itam hapi tuptsiwñit añ ahsupoq hinwisq, itahhikwsi ayo yamakni.

11

Faith

¹ Itam qapēvewnit akw hihta itahñöyiy aw yórikyaniqey navoti'yuñwa, pu put ahpiy hihta qa mātakaqat pas suyan māmatsya. ² Pi hisatsinom qapēvewniy ahpiy lomayuaatiwya. ³ Itam qapēvewnayaqey aw tutwaqaw kurs tūwaqatsi God lavaiyat akw yukilti; noqw öviy himu yañ mātakyaqa pay hihta mātakyaqat qa put añqw yukilti. ⁴ Ura Abel qapēvewnaqe Cain epnihqe pavan nukñwat God aw hihta tavi; nihqe put ahpiy pay kurs pam súantaqey panwat mātakti; God put kuwahtipuyat ömahtaqey akw put pañqawu; noqw pay as Abel mokpu-nikañw nāt put tuawi'ta. ⁵ Ura Enoch qapēvewnaqe mokiwuy añqw qa yuku, nikañw ömiqatsit aw nahlakiwa. Nihqe pam qa nātuwiwa, God pañsoq put nahlaknaqw öviy'ö. Pi pam nāt qa nahlakniwht, pam aw lomanavotniwta, pam God unañwve hinmaqe öviy'ö. ⁶ Noqw pay hak qa tuptsiwe' kurs hin God unañwveni; pi God awnihqa pay pam pas suyan qátuhqe put hepnumyaqamuy kuwahtiput máqañwuqat kurs hin qa tuptsiwni'tani. ⁷ God nāt hihta qe'yaqat añwu pay Noah āawnaqw, pam qapēvewnaqe put kaptsita; nihqe pākihut maskataqe timuy ayo nõñakna. Put hapi akw pam yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy qalomáhinwisqat mahtakna; noqw pam súantaniqat God yan put lavayhti, hak God aw tuptsiwhqa hin súantaqat pan'i. ⁸ Ura God Abraham wánwayhqe, put haqam tutskwat ason makiwniqey aqwniqat aw tutapta. Noqw öviy pam qapēvewnaqe God aw tuqayvastaqe nāp tutskway añqw nakwsu, haqaminihqey qa navoti'kañwo. ⁹ Ura pam qapēvewnaqe haqam tutskwat aw awiniwtaqat qa ep sínonihqey pan hinnuma; ura pam mötsápkit añ ki'tinuma. Noqw ura Isaac-niqw pu Jacob puma piw put an hinnuma; ura God pumuy tutskwat máqaniqey piw āawnaq'ö. ¹⁰ Abraham pi wuhkokitsokit huruwunuhqat God ahpiy yayhniwhqat piw yukiwhqat aw tayma. ¹¹ Ura God Sarah Abraham nõmayat ti'vaniqat put aw pañqawu. Noqw pam put hinhtiniqat qapēvewnaqe nõ'yiltiqe tsákw tavi, nāmahin pi as pam pāpu pas añ ruhpaikiwkañwo. ¹² Paniqw hapi öviy i' hak pay mokput antaqat ahpiy tokpelat añhqe sötuy amún qaan'ewakw hintaqam aniwhti, pu pātuwaqatsit qalavaqe tūwat soon hak pohtoylaniqat pan'i. ¹³ Ima sohsoyam qapēvewnayakahkañw qatsiy kükuyva, himu amumi awiniwtaqat qa ep ökit'a, pay pánis-sa yāvoq put tutwaqee; nihqe pas suyan put pantaqat pās nātuptsiwnaya, nihqe ömahtota, pay puma qa pep tūwaqatsit ep sínomnikañw pay pañqe hāk hinnumyaqey pañqaqwa. ¹⁴ Pi pan lavayi'yuñqam súyan pi haqam kiy hepnumya. ¹⁵ Kurs pi hin as puma haqaqw nõñakqey aqwhaqami tunatyawyuñwe', qa hisat pay ahoy aqwey' qenitutwani. ¹⁶ Noqw puma hapi haqam pas nukñwat qatsit öveqatsit añqwnihqat tunatyawyuñwa. Paniqw hapi öviy God pumuy Tutuyqawhqaam-nihqey pan túnwantiwniqey suhtaq'ewa, pam pumuy amunem wuhkokitsokit na'sastaqe öviy'ö. ¹⁷ God Abraham aw tuwantaqw, pam qapēvewnaqe Isaac God aw tavi, nihqe i' hak tiy put aw awinit pasiwtaqa pas sūkw tiy kuwahti. ¹⁸ Ura God put aw pañqawu: Ason Isaac timat uhsinomni, yan'i. ¹⁹ Pay kurs pi hin God put ahoy tātaynaniqey qa panhtiniqat pam wūwa nāmahinpi as mokni; noqw öviy pañqawniqw pay soñawnen pi pam pañqw put kwusu. ²⁰ Ura Isaac qapēvewnaqe timuy Jacob-nikañw pu Esaut pumuy nāt hihta hintaniqat ep pumuy öqala. ²¹ Jacob qapēvewnaqe ura mokiwuy aqw hayiñwnaqe, Joseph tímuyatuy löqmuy öqala, nihqe natöñpiy akw moto'kañw God aw okiwlawu. ²² Joseph qapēvewnaqe qatsíso'nwamiq pítuhqe, Israel tímuyatuy haqamiyaniqat mahtsikna; nihqe öqayat hin hinhtotiniqat pās tutapta. ²³ Moses tihtiwhq, naat-niqw pu yuat puma God qapēvewnaqe payhkomuy mūmuyawhtuy añ put tupki'ta, yaw pam sūhimuniqw öviy'ö, puma moñwit hin yukiyat qa mamqasqee. ²⁴ Moses wuñwqe qapēvewnaqe Pharaoh tiyat mānat tātanihqey pan túnwantiwniqey qa nāwakna. ²⁵ Tatam pay God sinomuy-atuy amumum hīhihta añ kānanvotniqey namorsta, qaantaqat hahlayhpit ep hihsavo

hahlayniqey epnihqee, ²⁶ Christ tutukpanhqatsiat Egypt epeq hīhihta núnukñwat epnihqee pas pávannihqat pan aw wūwaqee, pi pam pan put tunatyat ep hihta akw tayawinpit pas antsay'tage òviy'ò. ²⁷ Pam qapēvewnaqe òviy Egypt-tutskwat tatamhta, moñwit itsívuyat qa mamqast'a; pas pam hakiy qataymataqpuvanihqat tuway'tage pan hihta añ kuyta. ²⁸ Pam qapēvewnaqe mañat unwáyat hōtsíwat òvaqe pu ánan'ik wiwtsi, piw mañat sikwit tuhpet nōsa; noqw òviy motitihtiwayaqamuy tōtimuy qōyatoqa qa pumuy amumi may'tat, amutsva yūmosa ahpiy'ò. ²⁹ Ura Israel-sinom qapēvewnayaqe Palavatuphat añqe' tutskwat lakput añ ayo nōña; noqw as Egypt añqw sinom put tuwantotat, paōysoa. ³⁰ Israel-sinom qapēvewnayaqe tsañe'sikis tālat añ Jericho-kitsókit qōqōnyaqw, ép kihut tuhkwaat sapumhti. ³¹ Noqw ura tokoy huhyaqa, Rahab, qapēvewnaqe qatuptsiwni'yuñqamuy amumum qa sūlawhti, pi hakim kitsókimi nanauyve pohtamaqam put aw pituqw, pam pumuy amumi unañwtaqqee. ³² Noqw ya sen nu nāto piw hiñqawni? Pi nu haqawatuy tuawi'taniqw soon añ tuwaniy imuy amuptsiwtani: Gideon, pu Barak, pu Samson, pu Jephthah, pu David pīwu, pu Samuel, pu God lavay'aymuyatuyu. ³³ Ima qapēvewnit ahpiy haqe' momñwituy sinomuyatuy áñwutota; súan yēsiwniqat aniwnaya; hihta awiniwyuñqat ep öki; pu wukotohohtuy moayamuy útatota; ³⁴ Uwiñwuy a'nō mukiyat tōkaya; sipwuvahpit qalayát añqw ayo ipwaniwya; qa öqawi'kahkañw a'nō hoñvitoti; nānaywaqe a'nō öqaltoti; tuwqamuy taq'oyiyamuy tatslakna. ³⁵ Momoyam timuy so'qe ahoy tātayyaqw amumi yórikya. Pētu mātaviwyaniqey qa nānakwhaqe, hihta qaan'ewakw añ okiwsaniwya; puma hisat ahoy yesvaniwniqat epeq pavan nukñwat qatsit aw-sa taywisqe òviy'ò. ³⁶ Pu pētu amumi qaan'ewakw tututsiwyá, pu wuvahtinumya; hikis pas sómiwya, pu sivikiva tañatiwya. ³⁷ Puma tatatupniwya; siyarat akw nāhoy tutkitiwyá; unaheviwya; sipwuvahpit akw qōyantiwya; okiw kanelvuhkat, pu kapirsvuhkat yuwsí'kahkañw añqe' hinnumya; hihta nāstayakahkañwo; hihta akw okiwhinyuñqe kānanapta. ³⁸ Yep qatsi pumuy qa hihkay'ta, puma okiw haqe' qayēsiwhpuve hinnumya, tuhtukwivaa, pu tuhsövaa, pu tutskwat añ koroiwyuñqat añ'a. ³⁹ Ima sohsoyam qapēvewniy ahpiy lomanavotniwya; noqw pay God pumuy hihta āawnaqe pumuy nāt qa maqa. ⁴⁰ Nikañw itamuñem hihta pavan nukñwat pasiwnaqe, puma itamum sumiyankahkañw pasiwnayaniqat pan yuku.

12

God Our Father

¹ Noqw itam it akw moñwvástotiqamuy akw nõyakiwtaqe, òviy itam qa nán'ekni'kahkañw nanamunwani; nen a'nō yuhtukni. Itam sohsok hihta puptut o'yani, pu sohsok qaanhtiput itamuy ñuy'yuñqata. ² Itam Jesus aw-sa taywisni, itahqapevewniy yayhnaqat pu yúkuhqat aw'i. Pam hapi hahlayhpit makiwniqey tunatyawkañw nahoylehtsit ep mokqey añ kuyva, nahaman'ewakw qa hihtatát'a, nihqee God moñw'atsvewayat putvaqe qatuptu. ³ Noqw òviy uma put añ wūwayani, hin pam nakwhani'taqata, hakim qaanhinwisqam put aw rohomhtotiq'ò. Uma put añ wūwaye', soon wuwanmamañwuy'yani, pu ókiwhtotini. ⁴ Uma qa haqawa qaanhtiput aw rohomnumhqey ep mōki. ⁵ Ya tutuveni umuy God tímatnihqat pan ökwantaqat uma pay suhtokya? Ura yan pey'ta: Itii, Tutuyqawhqa un ökwantaqw, um put qa paysoqtani, pu pam un sivintoynaqw, um put ep qa pas unañwmokmantani. ⁶ Pi Tutuyqawhqa hakiy aw unañway'te', hakiy ökwhañwu, pu qa hakiy tiy kwúsuhqey qa wuvahtañwu. ⁷ Kurs uma ökwaniwyaqey añ kuyyuñqw, pep hapi pu' God umuy tímuy'taniqey pan tumaltani. Puyaw haqam hakiy tiat nayat ahpiy qa ökwaniwa? ⁸ Pi itam sohsoyam hīhihta ep ökwaniwya; noqw kurs hak qa hihta ep ökwaniwe', pep pu' soñawnen pam pay hakiy qa puwsuñway'kañw tihtaqat tiyat antani, nihqee pay qa God tíatni. ⁹ Yep qatsit ep itanam itamuy ökwantotaqw, itam pumuy kaptsi'yuñwa. Noqw ya sen itam tis hīhikwsimuy

yúkuhqat aw tūqayyuñwe', soon qa yesni? ¹⁰ Itanam pi pay as antsa pan unañwtote', hihsavo itamuy ökwantotaniwu. Noqw God hapi itamuy akw moñwvástotiniqat öviy panhtiñwu, itam put an qahováriwyuñwniqat öviy'o. ¹¹ Noqw nāp hak ökwaniwhqey ep soon hahlayhtimantani; nikañw pay atsva hak put añ kuyve' kwakwhat unañway'vañwu, piw suan hinmañwuniqey tuwi'vañwu.

Instructions and Warnings

¹² Oviy hakiy unañwmokq, maat sūhayiwtaqw uma öqalayani; pu hakiy tamöat qaöqáwi'taqw uma put hoñvitotani. ¹³ Nen uma soñawnen hakimuy kukyamuy eñem suwip pöhtotani; nāp hisat hakiy kuk'at qa pasiwtaqat öqat ruhpañni; pam qa panhtit qalaptuni. ¹⁴ Uma sohsokmuy amumum kwakwhat qatsit añ ö'qalyani, pu qahovársqatsit añ'a. Put uma ñastaye', soon Tutuyqawhqat aw yórikyani. ¹⁵ Uma pās tunatyawwisni, taq sen haqawa God núokwayat qa akw moñwvástini, taq nāp hisat hak tūsaqat a'nö tsivot anhte' wūhakniqamuy hovalani. ¹⁶ Uma tunatyaltotini, taq nāp hisat haqawa tokot sokoplawni; sen yep qatsit-sa aw tunatyawtani, Esaut an'i. Ura pam motitinihqe makiway sūs nösniqey aw aptsiwtaqat öviy put nāhoyñwa. ¹⁷ Noqw ura ahpiy pantaqw, put naat put öqalaniqat pam nāwakna. Noqw pay ayo noiwa, soon kurs pam hiniwhitiqat alöntaniqw öviy'o, nāmahin pi as ura okiw pas pakkañw hin put alöntaniqey hepta. ¹⁸ Pi uma tūkwit Sinaít qa aw öki, imuy Israel-sinmuy amún'i. Ura pam tūkwu uwiwikañw pamesit akw nömseekiwañw, qatāla, pu piw huk'ohpokiwta. ¹⁹ Pu pañqw hak tötökqey hiñqawlwhq, puma put tōnayát nanapta; nihqe puma put nanaptaqey, as pam pāpu qa pumuy amumi yuaataniqat okiw yan tūviñtota, ²⁰ Pas kurs puma soon hin tutaptiwhqat añ kuyyuñwniqey öviy'o, pi ura pañqawu: Nikañw híkspi pay himuvohko tūkiwt aw toñokq, pay tatam uma put tatatupninayamantani, sen lansat akw nīnayamantani. ²¹ Noqw ura kurs pi pas nuhtsel'ewakw soniwhq, öviy Moses pañqawu: Pas nu pavan tsawnaqey, tururuyku. ²² Pi uma hapi tūkwit Zion aw öki, pu pas qátuhqat God wuhkokitsokiyat, öveqatsit ep Jerusalem aw'i; God hoñviaymuyatuy qaan'ewakw hintaqamuy amumii; ²³ Pu sūmi tsovawtaqamuy mohti tihtiwhqat aw tōnawtaqamuy tūñwniam öveqatsit ep pey'yuñqa pumuy amumii; pu sohsokmuy amuñem hin yuki'maqat God aw'i; pu añ suan hinyuñqamuy sinmuy hikwsiam hinyuñwniqey añ pās pasiwhitiqamuy amumii: ²⁴ It puhuvasiwnit ep God-nikañw pu sinmuy amuhtsave hintsakqat Jesus aw'i; pu put unwáyat wiwtsiniwyaniqat Abel unwáyat epnihqe pavan hihta núnukñwat tuawit'atqat aw'i. ²⁵ Uma tunatyaltote' hakiy öñaqw yuaataqat aw tūqayyuñwni. Susmataqpi ima hakiy tūwaqatsit ep yuaaykuqat aw qa tūqayyuñqam pas ayo qa nōña. Noqw pay tis itam hakiy öñaqw yuaaykuqat aw qa tūqayyuñwe', kurs hin ayo nōñañni. ²⁶ Ura hakiy tōnaat ephaqam pas tūwaqatsit tayayaykina; noqw pu' hapi pam hinhtiniqey lavayhtiye pañqawu: Sūs piw nāt nu qa tūwaqatsit-sanit pay öveqatsit enañ tayayaykinani. ²⁷ Noqw pam sūs piw sohsok hihta tayayaykinaniqey pañqawhqe, hihta tayayaykuqat sohsok sūlawhtiniqat pañqawu; pay añ hihta yukiwhqat hapi; noqw añ himu soon wayayaykuniqa hūrs hoñvani. ²⁸ Noqw öviy hapi itam moñwtunatyat pas soon wayayaykuniqat makiwyaqey, itam put ep God tsúyakyani; nen itam kaptsi'kahkañw pas hihtay'kahkañw put aw okiwlalwe', put unañwveyani. ²⁹ Taq aw itahyantaqa God qōhi hihta tsohtso'nañwuqat anta.

13

How to Please God

¹ Uma nānatupkomuy amún nānami unañway'yuñwniqey qa haqami qe'totini. ² Uma hakimuy qa umuhtuwimuy pāsyaniqey qa ayo yuykuyani, taq haqawat panyuñqey qa navoti'kahkañw kurs God hoñviaymuyatuy pāsya. ³ Añ sivilalwaqamuy uma u'ni'yuñwni, pas amumum panyuñqey pan'i; pu uma qahahlayhpit añ kānanvotaqamuy u'ni'yuñwni,

pay uma piw amún tokoy'yuñqe òviy'o. ⁴ I' nòmaqtsi sohsokmuy amuhpiy kaptsiwtani, pu put qa hak tuyoy'ewakwtani; nìkañw hapi imuy añ nāhuhyayaqamuy amuhpa' hinnumyaqamuy pu tokot sokoplalwaqamuy pay ason God hin yukunani. ⁵ Uma hihta tuñlay'taqat qa pan qatsi'yuñwani, pay uma hihta himuy'yuñwe' put ep nakwhani'yuñwani; pi ura pam pañqawu: Soon nu uñ tatamhtani, kita. ⁶ Noqw òviy pay itam tatam qa nānahtsopyakahkañw pañqaqwani: Tutuyqawhqa nuy paañwani'ta; noqw sinom nuy hintsatsnaniqw, nu soon amuhpe tsawiniwtani. ⁷ Umumi tunatyawyuñqam God lavayiyat umumi yuaaykuyaqamuy uma u'ni'yuñwani; uma pumuy hin hinwisqat aw wūwantote' amún qapēvewnit an hinwisni. ⁸ Jesus Christ hin tāvoq hintaqey nāt panta pūu, pu yahpiy sūtsepni. ⁹ Uma hihintaqat alōñōt tutuqayhpit qa akw itahqapevewniy añqw lasyani. Pay hakiy unañwaat God núokwayat akw hūrs'iwtaqw pam put eñem lolma, i' nōsiwhqa put hintsatskaqamuy qa moñwvastapnaqat qa put akw'a. ¹⁰ Pi itam nāp itahtuwiy an God aw nāwakintota. Noqw ima Jerusalem ep God kīyat ep tumalay'yuñqam soon put ep itamum hintsatskani. ¹¹ God awwat mohpeq moñwi qaanhtiput ep kapīrat nīnat, uñwāyat yankañw, haqami pas āantsawat aw pákiñwu. Noqw pay hoñviayaat put tokoyat haqam hākyesqat kwayñavohaqami yawme', pep put taqtsokñwu. ¹² Noqw òviy piw Jesus pas nāp uñway akw sinmuy kwañw'ewakwtaniqe òviy kitsókit kwayñavehaqam kānavotqe mōki. ¹³ Noqw òviy itam haqam hākyesiwhqat ihpo put awyani; nen itam put amún qalomálvayhtiwani. ¹⁴ Pi itam kitsókit sūtsepnihqat yep ñastaya, pi itam sukw pītuniqat tunatyawyuñwa. ¹⁵ Noqw òviy itam God aw nānoayani, it nu pañqawu: Itam itahmoay akw put tayawnayani, piw put aw kwakwhatiwisni, Jesus Christ añ'a. ¹⁶ Nìkañw uma lolmat hinhtotiniqey, pu hihta akw hakiy paañwayaniqey qa suhtok'iwyuñwani, pi put pāvantaqat God aw noiwwisqat ep pam hahlayi. ¹⁷ Uma umumi moñw'iwyuñqamuy amumi tūqayyuñwe', amumi nānakwhani'yuñwani, taq puma umuhhikwsiy aw tunatyawwisa. Noqw soon puma tumalay ep God aw qa lavayhtotini. Noqw uma pumuy amumi pās tūqayyuñqw, puma hahlaykahkañw lavayhtotini. Nìkañw putuiwkahkañw lavayhtotini kurs uma amumi qa tūqayyuñq'ō. Noqw pam pantaqa umuñem qalomáhintani. ¹⁸ Uma itamuñem nāwakinwisni, pay itam itah'unañway pasiwyuñqey as qa nānahtsopya, sohsok hihta añ pas qaatsat hinwisniqey suhtaq'ewyakahkañwo. ¹⁹ Nìkañw nu as tis pas ìts umumi ahoy mātaviwniqat òviy uma yan hinwisniqat nu okiw umumi yan nāwakna.

Prayer

²⁰ God hapi hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa; pam hapi Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ, kanelmuy amumi suan tunatyawmaqat, mokiwuy añqw ahoy tātayna, ura pam nāp uñway akw itamuñem sūs namivasiwnaq'ō. ²¹ Okiw nam pam umuy hin hinyuñwniqey pasiwyuñwniqat umuñem pan yúkuni, uma sohsok hihta añ put tunatyayat añ hinwisniqat òviy'o. Nam pam umuhpiy tayawniwniqey put tumalay'taa, Jesus Christ añ'a. Nam pam yūmosa aqwhaqami tayawintiwa. Nam antaa.

Final Words

²² Noqw nu okiw umumi pañqawni, itupkomu: Uma òkwhanpit lavayit aw qa rohomwisni. Pay nu hikiqw lavayit umumi pēna. ²³ Uma itahtupko Timothy sivikiñaqaw mātaviwhqat navoti'yuñwani. Noqw ason pam ìts pituqw nu put amum umumi yórikni. ²⁴ Uma umumi moñw'iwyuñqamuy sohsokmuy inuñem òqalanwisni, pu sohsokmuy God sinomuyatuyu. Ima Italyt añqw sinom umuy òqalaya. ²⁵ Nam God núokwaat sohsokmuy amumum yantaa. Nam antaa.

JAMES

God Sinomuyatuy amumi Pēniata

¹ Nu' James, God-nikañw pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ pumuy tūwikipamnihqa it penta, God sinomuyatuy aņqe' ahtsaval'iwtaqamuy amumii. Hakim ōqawyuññwu.

Faith and Wisdom

² Itupkomu, ason uma hīhihta akw unaheviwye', put ep hinhaqam hahlayhtotini, ³ It navoti'yuñwee: Ason uma umuhtuptsiwniy aņqw lasyaniqey unaheviwye', uma put pantaqat ahpiy qaīts hin unañwtotiniqey tuwi'vayani. ⁴ Nikañw hak hihta ep nakwhani'kañw, pay yūmosa put añ kuyvamantani. Nen hak pas tukwsiwñwu, pasi-wtañwu, qa hihta akw hintañwu. ⁵ Kurs uma haqawa suyan unañwtalwuwnit ñastanen, pay pam God aw put ōviy tūviñtani. Noqw pam hakiy qa qōhqōyat, aw put nōani. Pi pam qa hihta kahkawnakañw sohsokmuy hihta huylawñwu. ⁶ Noqw pay hak pas qapēvewnakañw put ōviy tūviñtani, qa wiwsikañwo. Taq wiwsiqqa pāhut hoñvantaqat anta. Pam hūkañwuy akw nāhoj tutuptiwñwu. ⁷ Noqw ōviy hak pantaqa God aņqw pay hihta ōmahtaniqey qa pan wūwamantani. ⁸ Lōq wuwni'taqa ahsupoq tunatyay añ qa hūrs'iwtañwu.

Poverty and Riches

⁹ Pay añ tuptsiwni'taqa okiwsinonikañw a'nō hīmuniwhtiqey ep hahlayni. ¹⁰ Pu i' hak kahaktaqa qahimuniwhtiqey ep piw tuwat hahlayhtini. Pi pam tūsaqat siyat an tūwayani. ¹¹ Taq tāwa yamakq, kohsiwuy akw pay pahsat tūsaqa tsakñwu; noqw put siat posñwu; noqw put lomavitsañwaat sūlawhtiñwu. Noqw pan hapi kahaktaqa nāt panmaq w himuat sūlawhtini.

Testing and Tempting

¹² Pas sino unaheppit añ kuytaqa hahlayhpit ep'e. Pi ason Tutuyqawhqay put aw tuwante', put hihta ahsataqat aw nōani-it qatsit qaso'taqata. Pan hapi pam sohsokmuy put aw unañway'yuñqamuy amumi awini'ta. ¹³ Qa hak hapi unaheviwe' pañqawni: God hapi inumi unahepta, kītani. Pi God pas qa hihta qaan hinhtiniqey nāwakna. Piw pam qa hakiy aw unahepta. ¹⁴ Pay sino hihta tuñlayiy ahpiy pan ūnatoyniwe' unaheviwñwu. ¹⁵ Pu tuñlayiy añ hinme' qaanhtiñwu. Nen pam qaanhtipuy añ ahsupoq hinme' so'ñwamiq mokni. ¹⁶ Uma qaōwihiniwhtotini, pas aw iunañwam itupkomu. ¹⁷ Sohsoy lolma kuwahtipu, pu sohsoy makiwa qa hihta akw hintañwuqa hapi ōñaq'ō. God tālawñwat yūkuhqay hapi itamumi sohsok hihta nukñwat noi'ma. Pam soon hisat alōntini. Pam tālanihqe soon hisat namtōke' haqam qatālawnani. ¹⁸ Noqw pam kurs yan tunatyawtaqe, itamuy lavayiy pas antsanihqat akw aniwna, itam put yukimuyatuy ahpiy sus mohpeqyaniqata.

Hearing and Doing

¹⁹ Noqw ōviy'o, aw iunañwam itupkomu, uma sohsoyam pās tūqayyuñwini; qa sulvayhtotimantani; qa suyhtiptotimantani. ²⁰ Taq hak tāqa itsivuy akw qa sūanhinme' soon God unañwveni. ²¹ Paniqw ōviy uma it tuyoy'ewakwtunatyat ayo yukuyani, pu nukpantunatyat a'nō hoyoyotaqata. Nen uma okiw'una-ñway'kahkañw God lavayiyat umuh'nañwmi panayani. Pi pam umuhhikwsiy ayo ōyaniqey aw ōqalay'ta. ²² Uma qa nāmi yētatat, God lavayiyat añ hinwisni; qa pānis-sa paysoq aw tūqayyuñwini. ²³ Taq lavayit aw paysoq tūqaytaqa pay qa añ hinmaqa hakiy panaptsat akw nātuway'taqat pantañwu. ²⁴ Pam nāviptsat, ahpiyniñwu; nen pahsat pay hin sōniwhqey suhtokñwu. ²⁵ Nikañw hak it tutavot pās pasiwtaqat, hakiy qenivo tāviñwuqat añ purime', put qa

suhtoke', an hinmaq̄w, God put hintsakpiyat an put paañwani. ²⁶ Kurs hak haqam God pas kaptsi'taqey pan namiuwuante', leñiy qa aw tuyqawi'te', pam paysoq nāyuyuyhnani. Pam pi haktonsa pās unañway qatu. ²⁷ Noq̄w pay yan hapi hak God Itanay-niq̄w pas antsa put kaptsi'taqa hinmani kwañw'ewakw unañway'kañwo. Hak imuy nanalvutuy, pu koñnanalvutuy hihta an kānanvotyaw amumi pohtamantani. Pu yep qatsit ep qa nātuyoy'ewakwtani.

2

Warning against Prejudice

¹ Itupkomu, uma qa sinonunuiñhtni, kurs uma Itahtutuyqawh̄qay Jesus Christ pas kaptsitiwh̄qat aw tuptsiw̄ni'yuñwee. ² Kurs hak tāqa sikavalasivat tañapsomkañw, lomayuws̄i'taqa umuhtsotsvalkimi pakiq̄w, pu piw hak tāqa hin'ewakw yuws̄i'taqa ep pākini. ³ Noq̄w kurs uma it lomayuws̄i'taqat-sa aw unañwtap̄ye' haqam nukñwat ep qatuptuniqat put aw pañq̄aqwat, it ōokiwh̄qat aw pañq̄aqwani: Pay um pep w̄ununi, sen, Pay um yep iwuwukpiy aqlap qatuptuni, kitotani. ⁴ Kurs uma panhtote' pay qa suan wūwantotani. Soq uma sinmuy tsikantotani; nihqe qalomá'nañway'kahkañw, hakiy eñem hin yuykuyañwu. ⁵ Kurs inumi tuqayvastotaa, aw iunañwam itupkomu. God yep qatsit ep an okiwyaqamuy namorstaqe, pumuy moñwtunatyay máqaniqey tunatyawta. Pay qa panta? Sam pi pan hapi pam put aw unañway'yuñqamuy awini'ta. ⁶ Noq̄w uma soq it ōokiwh̄qat qa hihtatota. Puyaw qa kahaksinom umuy sóontsahtsanyakañw momñwituy amumi umuy lölökinlalwa? ⁷ Puyaw qa puma umuhnatñwaniy qa hihtalalwa, it natñwanit pas hihkay'taqat akw uma tūñwantiwyaqata? ⁸ Ura i' pas pavan tutavo tutuvenit an pey'ta: Um hin pas nāmi unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani, yan'i. Noq̄w ōviy kurs uma put anhtote' súanhtotini. ⁹ Nikañw kurs uma qa sohsokmuy sun ōoyye', pay pan hapi uma qaanhtotini; nihqe mewnit qa tuqayvastote', panwat hin hinwisniqat tutavot ahpiy hin yukuniwyani. ¹⁰ Pi hak pay as sohsok tutavot an hinmakañw, sūp haqam put ep qaanhte', pay hapi sohsok ep qaanhtiñwu. ¹¹ Pi i' hak hakiy tokot qa sokoptaniqat kítahqa piw hak hakiy qa nīnaniqat kita. Noq̄w ōviy pay as kurs um tokot qa sokoptakañw hakiy nīne', pay hapi um tutavot qa kaptsi'ta. ¹² God it tutavot hakiy qenivo táviñwuqat añwat itamuy hin yukunani. Noq̄w ōviy uma put-sa aw taywiskahkañw hihta yuaatotani, piw hihta hintsatskani. ¹³ Pi ason hin yukiltiniqat aw pituq̄w, God núokwaat put itsívuyat añwuy'tani. Noq̄w God an qa núokwat tuwat soon ōkwatuwni.

Faith and Actions

¹⁴ Itupkomu, sen hak pas qapēvewni'taqey pañq̄awkañw qa put aw hayawtaqat hinme', ya pam hin put akw moñwvasttini? Ya sen pam qapēvewniy akw ayo yámakni? ¹⁵ Noq̄w kurs haqawat tuptsiw̄ni'yuñqam qa yuws̄i'kahkañw, nōsiwh̄qat ñastayaq̄w, ¹⁶ Uma haqawa amumi pañq̄awni: Pay uma qa hin unañway'kahkañw ninmani. Uma mukih̄totit, ōōyyani, kitat, puma hihta haqni'yuñqat pumuy qa huytaq̄w, ya hin puma put akw moñwvastotini? ¹⁷ Noq̄w ōviy hak qapēvewni'taqey pañq̄awh̄qat put qa aw hayawtaqat hinme', pam haktonsa qapēvewni'tani. ¹⁸ Haqawa ka hakiy aw pañq̄awni: Yaw um qapēvewni'ta; noq̄w nu'wa hihta tumalay'ta. Taa, um uhqapēvewniy inumi mahtaknani qa hihta uhtumalay akw'a. Noq̄w nu'wa ihintsakpiy akw ituptsiw̄niy ūmi mahtaknani, kítani. ¹⁹ Pay God pas sūkanih̄qat um tuptsiw̄ni'ta. Pay um súan wuwni'ta. Ima nukpanhihikwsimuy piw pan tuptsiw̄ni'yuñqe maqasneve tururutoti. ²⁰ Noq̄w puyaw um soon it navotni um hak an'ewakw wuwni'taqa sino? Sen hak qapēvewniat qa hihta apitiq̄w, pam haktonsa qapēvewni'tañwu. ²¹ Ura Abraham itana hom'oyvih̄kat ep tiy Isaac hom'oyh̄q God put súantaqat pañq̄awu. Pay qa panta? ²² Pam God aw tuptsiw̄ni'taqe

ōviy pan hinhti. Noq̄w put q̄apēvewniat hintsakpiyat akw aw antsaniwa. ²³ Noq̄w tutu-veni hin lavayhtiḡat hapi anhti: Abraham God tuptsiwhq, God put súantaqat pañqawu, ii. Noq̄w pam God kwātsiatnihqey pan túnwantiwa. ²⁴ Noq̄w ōviy hapi sino hintsakpiy ahpiy qenive wúnunwu, qa pas q̄apēvewnit akw-saa. ²⁵ Pu i' hak tokoy huhyaqa, Rahab hakimuy tuaw'ayhtuy pās tavit pu pay sutsvoqwat pumuy hōna. Nihqey pam hintsakpiy akw qenive wunuptu. ²⁶ Pi hakiy tokoat qa hikwsi'te' mokpuniñwuniq̄w, pay hapi pan piw q̄apēvewni hintsakpit ñastanen mokpuniñwu.

3

The Tongue

¹ Itupkomu, pay uma qa sohsoyam tūtutuqaynayaniqey anyuñwni, it navoti'yuñwee: Itam tūtutuqaynayaqam pas pavan qaōwíyukuniwyani. ² Itam sohsoyam hīhihta añ ōwihinwisa. Haqam hapi lavayiy ep pas qa ōwihiniwhitiqa pās pasiwtañwu; nihqey sohsok tokoy tuyqawi'taniqey tuwi'tañwu. ³ Meh, hak kawayot sipmoyhtotoyna, put aw tūqaytaniqat ōviy'o. Nihqey pan hak put tokoyat sohsok ponilañwu. ⁴ Pu uma kurs piw pākihut aw wūwayani. Nāmahin pi as puma qaan'ewakw yañsayoq̄w-nikañw, pu wukohukañwuy akw hukhoyiwisa. Nikañw pay hihsakhoyat ponilanpit akw ponilantiwya, wárikni'maqa haqami ponilaniqey nāwaknaq̄w pañsoq'a. ⁵ Noq̄w pan hapi hakiy leñiat pas as tokoyat ep hihsayhoyanikañw hīhihta kwiviyuaatañwu. Meh, qōhi as hihsaynikañw hihta wukotaqtsokñwu! ⁶ Noq̄w hakiy leñiat ūwiñwuy anta. Itahtokoy ep pam yep nukpanhqatsit anta. Nihqey pam itahtokoy añ ahsupoq̄ tuyoy'ewakwlawu. Pam maskiveq̄ qōhit akw taqtsokiwkañw itahtunatyay tataqtsokñwu. ⁷ Pay as pi sinom sohsokmuy hihtuy popkotuy, pu masay'yuñqamuy, pu hihtuy hoyóyotinumyaqamuy tsūtsu'tuy, pu pātuwaqatsit añqey' ki'yuñqamuy amumi tuyqawi'yuñwa. Puma pumuy sohsomuy amumi tuyqawi'yuñwaniqey tuwi'yuñwa. ⁸ Nikañw pay pas kurs hak leñiy aw tuyqawi'tani. Pas pam qalolmanikañw, qatuqayvahsi'ta; pas kelmokiat hakiy nīnañwuqa-saa. ⁹ Itam put akw God Itanay lomayuaatota; pu pay put akw itam sinmuy God an yukiwyuñqamuy qalomáyuaatota. ¹⁰ Lomalavayi, pu qalomálavayi sūkw moat añq̄w nōñanta. Itupkomu, pas hapi soon yantani. ¹¹ Puyaw sen haqam pāhut nōñañataqat ep kwañwa, pu tsívo sūvaq̄w nōñantañwu? ¹² Itupkomu, ya sen nōnvospaltsoki olive-sipalat pölöy'vani? Ya sen ovauyi nōnvospalat himuy'vani? Qae. Noq̄w pay pan hapi haqam pāhu nōñantaqa kurs hin suhut, kwañwat enañ nōñantoyani.

The Wisdom from Above

¹³ Hak sen umuñaq̄w suan unañwtalwuwni'ta, pu hihta tuwi'ta? Pay pi pam suan hinme', hihta lolmat hintsakni, qa kwivi'nañway'kañwo, súanwuwni'kañwo. ¹⁴ Nikañw kurs uma umu'nañwpeq̄ pas pavan unañwtutuyyakañw, nanaqastunatyawyuñwe' pay uma umuhsuanwuwniy ep qa himuiwyuñwni. Pu uma it suan wuwnit pas antsanihqat ehpewi qa atsálalwani. ¹⁵ Taq pan hinmaqa qa ōñaq̄w wuwnit añ hinma, soq̄ yep qatsit añq̄w wuwnit ánwata. Pam pantaqa wuwni hakiy tunatyayat ahpiyiniñwu, it Nukpanat ahpiy'o. ¹⁶ Haqam pi hakim unañwtutuykañw nanaqastunatyawyuñwe' puma piw qa unañwtalyañwu, pu hihta qalomátumalay'yuñwu. ¹⁷ Nikañw ōñaq̄w suan unañwtalwuwni'taqa mohti suan unañway'ta; kwakwhat unañway'ta; qa a'nō unañway'ta; pās suyan tūqaytañwu; pas núokwa; lolmat tumalay'ta; qa sinonuiña; piw qa nawip'ew hinma. ¹⁸ Noq̄w hak haqam pasi'nañway'taqa soñawnen pasi'nañwat qatsit eñem hihta uylawe' pam suan qatsit aniwnañwu.

4

Friendship with the World

¹ Ya uma hinoq̄w nānaywa, pu nānwuy'yuñwa? Umuhtokoy ep umuhtuñlayi umuy hin unañwtotoyna. Sen qa panta? ² Uma as hihta tuñlay'kahkañw kurs hin put tutwani. Uma as tuqwyantota, hihta himuy'vayaniqey tuñlay'kahkañwo. Uma nānaywakañw nāqöytota. Nikañw uma hihta qa tūviñtotaq̄e öviy qa himuy'yuñwa. ³ Uma as hihta öviy tūviñlalwakañw qa ömalalwa; uma qalomátunatyawkahkañw put öviy tūviñtotañwuniq̄ee, paysoq pi uma umuhtuñlayiy añ put akw nāhahlaynayaniq̄e öviy'ö. ⁴ Is ohi, uma nuvötahtaqtu, pu yoñaymomoyamu, yep qatsit ep uma nāhahlaynayaniq̄ey nānawaknaqamu! Kurs uma pan hinwise', God tuwq̄amatniwhtotini. Taq hak yep qatsit ep nāhahlaynañwuqa God tuwq̄aata. Ya uma it qa navoti'yuñwa? ⁵ Ura tutuvenit añ yan pey'ta: Pam hikwsit itamuhsonmi pānahqey tuñlay'ta, pu nēñem kahkawna, yan'i. Noq̄w ya úmuyniq̄w paysoq i' pey'ta? ⁶ Pi pas pam hakiy pāsniñwu. Paniq̄w pi öviy pam pañqawu: God añ kwivi'nañway'yuñqamuy amuhpewi wunuptuñwu; nikañw añ okiw'unañway'yuñqamuy pam paañwañwu. ⁷ Paniq̄w öviy uma God aw nānakwhani'yuñwni. Uma Nukpanat aw rohomwisq, pam umupyeve wāyamantani. ⁸ Uma God aw hohyokyaq̄w, pam piw tuwat umumi hóyokni. Uma soñawnen umuhmay pāhomyani, uma añ qaanhinwisqamu, pu uma umuh'unañway kwañw'ewakwtotani, uma löq̄ wuwñi'yuñqamu. ⁹ Uma nāökwahyani; pu qahahlayyani; pu tsaykitani. Uma tsutsúyyaniq̄ey qe'totit, qahahlayhtote', putuiwyuñwni. ¹⁰ Uma Tutuyq̄awhq̄at ehpewi nāqahihtatotaq̄w, pam umuy tsokanani.

Warning against Judging a Brother

¹¹ Uma qa nānamiq̄ hiñq̄aqwani, itupkomu. Taq pāvay, sen tupkoy aq̄w hiñq̄awlawhqa tutavot qahihtalawhqe aq̄w hiñq̄awlawñwu. Nikañw kurs um tutavot aq̄w hiñq̄awlawe', qa put añ hinme', um sinmuy amuñem hin yúkuniq̄ey nātsotskanañwu. ¹² Pay hapi pas sūka nuhtumi tutaptima, piw amuñem hin yuyku, (pas God-saa). Pam hapi hakiy ayo táviniq̄ey, pu ayo hintsanniq̄ey aw öqala. Noq̄w ya um haknihqe pas piw ayo sukw aq̄w hiñq̄awlawni?

Warning against Boasting

¹³ Taay, uma pañq̄aq̄waqamu, Itam pu', sen qāvo ayo wuhkokitsokimiye', pep yahañwnayani; nen pep hihta tuhtuy'yakahkañw huhayye', hihta nihtotini. ¹⁴ Susmataq̄pi qāvo hintaniq̄at uma qa navoti'kahkañwo. Puyaw umuhq̄atsi hímuu? Pay pam söwiwañwuy anta. Hihsave mätsiltit, pay kurs haq̄aminiñwu. ¹⁵ Uma qa pañq̄aq̄wat, yan hiñq̄aq̄wanikahkañwo: Ason kurs Tutuyq̄awhq̄a pan nāwaknaq̄w itam yesni, nen yanhtotini, sen panhtotini, kitotanikañwo. ¹⁶ Noq̄w tuwat soq̄ uma umuhkwivi'nañway ep himuiwyuñqe qaanhtotiñwu. ¹⁷ Noq̄w lolmat hinhtiniq̄ey navoti'kañw put qa panhtiqa qaanhtiñwu.

5

Warning to the Rich

¹ Taay, uma añ kahaksinomu, uma pas umuhtönay añqe' tsaykitani. Taq uma nāt qahahlayhq̄atsit aw ökini. ² Umuhkahakhimu kwañw̄tipti; umuhyuwsi kwahyatoti. ³ Umuhsiva sohsoy sikañputi. Nihqe pam umuy tuhtualni; nen qōhit an umuhtokoy tsohtso'nani. Uma soñwaveq̄ talönwintiw̄hq̄at ep nēñem nihtiw̄htaqtat waranhtota. ⁴ Meh ayam hakim amuñem höq̄yaq̄w uma pumuy ahsatiamuy kwahanayañwu. Noq̄w Qaan'ewakw Hintaq̄amuy amumi Tutuyq̄awhq̄at naqvumiq̄ tōnaam töq̄tiq̄w, pumuy ahsatiam umuy tuhtualni. ⁵ Uma yep qatsit ep kwañwáewhpit yēse, qaunañwtalya. Pas uma nāwihtotoynaya, pas hisat qōyaniw̄yaniq̄ey añ'i. ⁶ Uma hakiy súantaq̄at tūvayat nīnaya. Noq̄w pam umumi qa rohomhti.

Patience and Prayer

⁷ Noqw òviy'ò, itupkomu, uma Tutuyqawhqat pítuniqat aw pahsavò wuhko-maqaptsi'yuñwni. Meh, ùyi'taqa tutskwañaqaw hihta nukñwat aniwnit òviy maqaptsi'tañwu; nen qa nañ'ekni'taqw, ìts uyis yokvañwu, pu tuhoos pìwu. ⁸ Oviy uma qapèwewnayakahkañw qa nañ'eknayani. Taq Tutuyqawhqat pítuniqat aw hayiñw'iwma. ⁹ Uma qa nānami hinyuñwni, itupkomu; taq nāphisat sen uma sóontsaniwyani. Meh, hakiy hin yukunañwuqat hōtsíwmi wunu. ¹⁰ Itupkomu, uma God lavay'aymuyatuy Tutuyqawhqat natñwaniyat aw yankahkañw yuaaykuyaqamuy amumi taywise', amumi nanawinyani. Pumuy hin kānavotpit añ nakwhani'yuñqat pan piw uma hinwisni. ¹¹ Meh, itamuyniqw kānavotpit añ nakwhani'yuñqam hapi pas hahlayhpit epya. Ura Job hin qa nañ'eknaqat uma pay nanapta; nihqe Tutuyqawhqa hin put eñem yúkuhqat uma navoti'yuñwa. Pi pas Tutuyqawhqa hakiy òkwatuwñwu, pu núokwa. ¹² Nikañwo, itupkomu, uma hapi pas tis pavan òqalat lavayit akw hihta pasiwnayaniquey qe'yani. Uma qa òveqatsit akw òqallavayhtotini, piw qa tūwaqatsit akw'a, pu pay pas nāp hinwat lavayit akw'a. Uma qa panyat, pay uma Owi, kitotaqw pantamantani, piw Qae, kitotaqw pantamantani. Taq nāphisat pi uma sóontsaniwyani. ¹³ Sen haqawa uma hihta ep okiwhinhte', pam nāwaknani. Sen haqawa hahlayi, pam hahlaytatawlawni. ¹⁴ Sen haqawa umuñaqw tūtuye', pam God sinomuyatuy amuñaqw wukw'aymuy wáñwayni. Noqw puma Tutuyqawhqat natñwaniyat aw yankahkañw wihkuyit akw put lelwiyat, put eñem nānawaknani. ¹⁵ Noqw puma qapèwewnayakahkañw, put òviy tūviñtotaqw, pam qalaptuni; noqw Tutuyqawhqa put qatuptsinani, pu put qaanhtipuyat put ahpiy ayo yúkuni, kurs pam hihta ep qaanhtiq'ò. ¹⁶ Uma umuh'òwihiniwhtipuy nānami nahostiwisni, pu uma nāhoy nennem nāwakinwisni; nen uma qalaptuyani. Pas haqam suan hinmaqat okiwnawakinpiat a'nò hihta aw tuyqawi'ta. ¹⁷ Ura God lavay'ayaat Elias itamun sínonikañw itamun unañway'ta. Nit pay ura pas qa yokvaniqat òviy pam pas qa atsáy'kañw nāwakna. Noqw ura payhkomuy yahsañwuy-nikañw añqw nāvay mūmuyawhtuy pahsavò tūwaqatsit añ qa yokva. ¹⁸ Nit pu piw pam nāwaknaq, òñaq woykvaq, tutskwa hihta aniwna. ¹⁹ Itupkomu, kurs haqawa it pōhut pas antsanihqat añqw ayo lasq, hak put aw ahoy put wikve', ²⁰ It navoti'tani: I' hak qaanhinmaqat qasuyan tunatyayat añqw lasnaqa hapi mokiwyuy añqw hakiy hikwsiyat ayo távini; nen nihtiwtaqat qaanhtipuyat nākwapnani.

PETER

God Sinomuyatuy amumi mohti Pēniata

¹ Nu' Peter, Jesus Christ ayaatnihqa, it penta. Nu' aň ahtsaval'iwtaqamuy Pontus, Galatiat, Cappadociat, Asiat, pu Bithyniat aňqe' hinnumyaqamuy öqalanta. ² Ura Itana God aňwu pay umuy tuwi'taqe, umuy namorstat, Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy umuy sutsvo oya, uma Jesus Christ uňwáyat akw kwaňw'ewayhtote', put aw tuqayvastotaniqat öviy'o. Nam núokwa, pu kwakwhaunaňwa qaöwíhintaga umumi pitsíwtaa.

A Living Hope

³ Nam Jesus Christ Itahtutuyqawhqay aw yantaqaat i' Naat God pas kaptsiwaa. Kwakwhat pi pam hapi pas núokwanihqe itamuy tímuy'vage, nõyit qaso'taqat itamumi noa, Jesus Christ mokiwuy aňqw ahoy tātaynaqee. ⁴ Pam itamuňem pas qahinhtiňwuqat, pu qahováriwtaqat, pu qasulawhtiňwuqat hihta öveqatsit ep warani'ta. Put öviy uma unaňwvahsi'yuňwa, ⁵ God qapēvewnayakahkaňwo. Pi pam umuy ayo óyahqe, umumi so'ňwamiq pahsave tunatyawtanigey öqalay'ta. Noqw so'ňwaveq pu' pam umuhmakiway umumi nóani. ⁶ Noqw öviy uma pas hinhaqam hahlayya, pay nāmahin pi as uma ka pu' hihsavo hīhihta aň kānanvotyage putuiwyuňwa. ⁷ Hak sikavalasivat aw pohtanik, qōhit akw put aw tuwantaňwu. Noqw tis pi öviy God umuhqapevewniy sikavalasivat pay súlawhtiňwuqat epnihqe pas pavan hihkay'taqat aw pohtani. Nihqe pam put aw pohtaqw, uma tayawniwyani, pu kaptsiwiyani, pu lomayuaatiwyani, hisat Jesus Christ pítuniq'ö. ⁸ Put uma hakiy aw qa yóriki'kahkaňw put aw unaňway'yuňwa. Uma as pu' put aw qa taykahkaňw aw tūtuptionsiwaqe hahlayhtiwiisa. Hahlayhpit pas kurs hin paňqawiniqat pas pavan nukňwat pasiwtaqat pan uma hahlayya. ⁹ Pi umuhqapevewniy ahpiy aniwnit uma himuy'vayani, umuhhikwsi ayo nõňakniqat put'a. ¹⁰ Noqw God lavay'aymat put umuy ökwatuwe' ayo óyaniqat aňwu pay yuaaykuyat, put pantaqat aň pās heptotaqe, pu aň pupriya. ¹¹ Pi Christ Hikwsiat pumuy amuhpe pakiwtaqa Christ soon qa hīhihta aň kānavotat, pep pu' momiq taviwniqat aňwu pay pumuy āawna. Noqw öviy puma put hakiy yuaaykuqat, pu haqe' qalawmaqat aň pupriya. ¹² Noqw pay puma qa nenñemyat, umeňem iit pēnayaqat pan amumi māakti. Noqw hikis pi öñaqw hoňvia'yam it aw pupriyaniqey nānawakna. Noqw umumi hapi i' lomatuwawi yuaatiwa, hakimuy lavay'a'yatuy amuhpiy'o, Qahováriwtaqat Hikwsit öñaqw taviwhqat öqalayay aňq'ö.

A Call to Holy Living

¹³ Noqw öviy uma rohomhtotiniqe umuhwuwniy moňwvas'iwyuňwni; pās umu'naňway yeskahkaňw, hisat Jesus Christ māaktiniqat aw taywiskahkaňw, it kuwahtiput pep makiwyaniqey öviy yūmosa unaňwvahsi'wisni. ¹⁴ Uma God aw tūqayyuňwni, put tímatnihqee. Ura as uma hisat God tunatyayat qa navoti'yuňqe nāp umuhtuňlayiy aň hinwisa. Noqw pu' hapi uma qa pan hinwist, ¹⁵ Aň ahsupoq suan hinyuňwni, i' hak umuy wáňwayhqa hin suan hintaqat pan'i. ¹⁶ Ispi yan ura pey'taq'ö: Uma qahováriwyuňwni; pi nu qahováriwta. ¹⁷ Noqw ason uma Itanay qa sinonuiňanihqat aw nānawakne' it u'ni'yuňwni: Pam hapi sohsokmuy amuňem hin yúkuni; hak hin tumalay'taqat pan put eňem yúkuni. Noqw öviy uma yep qatsit ep yeskahkaňw, put kaptsi'kahkaňw hinwisni, ¹⁸ It navoti'yuňwee: God umuhhisatqatsiy an'ewakwnihqat aňqw umuy mātavihqata, it qatsit umunamuy navotiyamuy ahpiy umumi mātaviwhqat aňq'ö. Ura pam hihta pas hihkay'taqat qahinhtiňwuqat akw umuy mātavi, sikavalasivat, sen qōtsásivat qa put akw'a, ¹⁹ Nit Christ uňwáyat akw'a. Ura pam maňat pas qa hihta akw hovariwkaňw qa hihta akw hintaqat ankaňw umuňem tawiwa. ²⁰ Pas hisatñahaqaw God tūwaqatsit nāt qa yukut, pepeq pay pan put eňem

yuku; nit yepehaq so'nwaveq pu' umuñem tūwaqatsit aw put tavi. ²¹ Noq̄w put ahpiy uma God aw tūtuṭsiwa, put mokiwuy añq̄w ahoy tātaynaqe, pas pavan sinotaqat aw'ī. Nihqe ḡviy uma God qapēvewnayakahkañw, put ahpiy hihta unañwvahsi'wisa. ²² Noq̄w uma hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy lavayit pas antsanihqat aw tuqayvastotaqe, umuh'unañway kwañw'ewakwtotat, añ tuṭsiwñi'yuñqamuy amumi pas antsa unañway'yuñwniqey tuwi'vaya. Taa, uma pan hinwise', pas suyan unañway'kahkañw pas pavan nānami unañway'yuñwni. ²³ Pi uma hapi pu' pas puhutihtiwyā, qa sinmuy súlawhtiñwuqat amuhpiynit, hakiy qasulawhtiñwuqat ahpiy'o, God lavaiyat pas taytaqat, sūtsepnihqat akw'a. ²⁴ (Pi tutuvenit añ yan pey'ta.) Sinom sohsoyam tūsaqat anyuñwa; pu pumuy lomavitsañwaam tūsaqat siyat anta. Tūsaqa tsakq, siat ayo posñwu; ²⁵ Noq̄w Tutuyqawhqat lavaiyat hapi pas qa haqami sōta, yan'ī. Noq̄w i' lavayi hapi lomatuawi, umumi mātaviwa.

2

The Living Stone and the Holy Nation

¹ Paniq̄w ḡviy uma nukpan'unañwat sohsok ayo yukuyani, pu sohsok unatwita, pu nawip'ew hintsatskiwhqata, pu kan'ewhtunatyata; pu nuhtumiḡ hiñqaqwaniqey qe'totini. ² Nen uma titipostuy puhunōñakqamuy amún pihut hin pas tuñlay'yuñqat pan it lavayit pas antsanihqat tuñlay'yuñwni; nen uma put akw wuñwyani, ³ Pi uma Tutuyqawhqat núokwayat pay añq̄w yukuyaqee. ⁴ Put hapi aw uma ökini, owat taytaqat antaqat aw'ī. Ura as sinom put ayo tūvayaq̄w, God put namorsta, ispi pas hihkay'taq'ö. ⁵ Noq̄w uma piw pas tayyuñqat o'wat anyuñq̄w, put akw God nēñem kītani. Pep uma God eñem hihta hintsatskani; piw Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy put aw hahlayhtiwniqey aw nānoi'yuñwe', Jesus Christ ahpiy put unañwveyani. ⁶ Ura tutuvenit ep yan pey'ta: Meh, nu hapi it owat pas hihkay'taqat namorstaqe, Zion ep ikiy ep tuyqaveq távini. Noq̄w put aw tuṭsiwhqa hapi soon hamanhtini. ⁷⁻⁸ Noq̄w ḡviy uma tuṭsiwyaq̄w, pam úmuyniq̄w pas hihkay'ta. Nikañw hakim añ qa tuṭsiwyaqam, pu God lavaiyat aw qa tuqayvastotaqam put aq̄w múnukya. Sam pi pan amuñem yúkiwhq'ö, ḡviy pi yan hapi pey'ta: I' owa kīlalwaqamuy amuhpiy ayo tūviwhqa kihut ep tuyqaveq páki, yan'ī. Pu piw yan'ī: Puma it owat ep tönökyat, put aq̄w múnukyani, yan'ī. ⁹ Noq̄w uma hapi pas namorstiwyaqam sínomu, pas Moñwit God awwat wimmoñw'iwyuñwa, sinom qahováriwyuñqamu. God pas nāp umuy nēñem sinota, uma put qaan'ewakw hintsakpiyat tunvotnayaniqat ḡviy'o. Ura as uma qatalpuve yesq, pam qaan'ewakw tālat ep qátuhqey añq̄w umuy wáñwayi. ¹⁰ Ura as uma qa sūp sínomu; nikañw pu' hapi uma God sínomatu. Ura as qa hak umuy ökwatuwa; noq̄w pu' hapi God umuy ökwatuwa.

Slaves of God

¹¹ Pas aw iunañwamu, uma hapi pay qa yep sínomnikañw, pay hāk hinnumyaqat nu panwat umumi okiw pañqawni: Uma umuhtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni; taq pam hakiy hikwsiyat aw nāyawñwu. ¹² Añ qa tuṭsiwñi'yuñqamuy amunawit uma suan yesni. Noq̄w puma as umuy qalomáovelayat, umuhlomahintsakpiy aw tayyuñwe' God pas hihtatotani, hisat pam pumuy amumi pohtaq'ö. ¹³ Uma sinmuy amuñem hin hintaqat yukit añ ahsupoq kaptsi'yuñwni, Tutuyqawhqat tunatyayat éñemi. Uma moñwit pas susmohpeqnihqat aw tūqayyuñwni, ¹⁴ Pu imuy moñw'oyiwyuñqamuy put ahpiy ayatiwyaqamuy amumii. Puma pi qalomáhintsatskaqamuy sivintoynayaniqe ḡviy ayatiwya, pu añ súanhinwisqamuy tayawintiwisniqee. ¹⁵ Pi uma lomayesniqat pan God umuñem tunatyawta. Noq̄w pan hapi añ an'ewakw wuñwi'yuñqam, ñasta navoti'yuñqam kurs hihta ep umuy övelantotani. ¹⁶ Uma qenive hoñkahkañw yesni. Nikañw uma qa put aw yankahkañw haqam qalomáhintsatskaniqey wūwantotat, God tumal'aymatnihqey

pan tunatyawyuñwni. ¹⁷ Uma sohsokmuy kaptsi'yuñwni; God tímuyatuy sohsokmuy amumi unañway'yuñwni; pi uma nuhtum put tímatu. Uma God mamqasyani; moñwit kaptsi'yuñwni.

The Example of Christ's Suffering

¹⁸ Uma añ tūtuwiktu, uma umuhmoñwimuy kaptsi'kahkañw amumi tūqayyuñwni, añ lololmatuy, pu hakiy pāsyañwuqamuy qa púmuy-sa amumii, añ a'nō unañway'yuñqamuy amumi piwu. ¹⁹ Pi hak qa hihta ep qaanhtit, okiwsaniwe', God aw-sa taykañw añ kuyve', pam hapi God unañwveni. ²⁰ Nikañw kurs pam hihta ep öwihiniwhte', put ep wuvahtiwe', pas piw nakwhani'taqw, ya hak sen put ep aw kätaytani? Nikañw kurs pam aw súanhte', put ep okiwsaniwe', ep nakwhani'te', pam God unañwveni. ²¹ Pi pay núñwupi uma nakwhani'yuñwniqey aw wáñwayniwya. Pi pay Christ piw itamuñem kānavotpit añ kuyvaqe, itam hinyuñwniqat itamumi mahtakna, uma put an hinwisniqat öviy'o. ²² Pam qa haqam hihta ep qaanhti, piw qa himu atsálvayi put moañaqw nõña. ²³ Sinom put aqw hiñqaqwaqw, pam qa tuwat pumuy amumiq hiñqawu. Pam okiwsaniwkañw nāoyniqey qa pañqawu. Pay panis pam God hihta añ pas suan yúkuñwuqat aw nāmatavi. ²⁴ Pam pas nāp itahqaanhtipuy tokoy ep yankañw nahoylehtsit ep hāyilti; nihqe tūhotiwheqey umuy qalapsina. Noqw öviy itam put amum so'qe qaanhtotiniqey qe'tote', put amum yeskahkañw suan hinwisni. ²⁵ Pi uma as kanelmuy amún nāp haqami lasya. Nikañw pu' hapi uma umuhhikwsiy tumalay'maqat, pu umumi tunatyawmaqat aw ahoy öki.

3

Wives and Husbands

¹ Pu úmaa, momoyamu, pay uma piw pan nāp umuhpuwsuñwmuy amumi maqaptsi'kahkañw yesni. Noqw kurs haqawat God lavaiyat aw qa tuqayvahsi'yēse', puma umuy pās yeskahkanw pumuy kaptsi'yuñqat aw tayyuñwe', ² God lavaiyat aw tūtuptsiwani, nāmahin as puma qa hisat put aw tūqaykahkañwo. ³ Uma qa suovaamnihqat lomayuyahiwtani, umuhhömiy aw hihin yuykuyaniqeyu, pu sikavalasivat yuwsu'yuñwniqeyu, pu lomayuwsita. ⁴ Uma qa panyuñwt, umuh'nañway qamātaqpuvenihqat nasitoynayani. Uma okiw'unañway'kahkañw kwakwhat yesni. Pam pantaqat God-niqw hihta a'nō hihkay'taqat pas qa hinhtiñwuqat anta. ⁵ Pi yan hapi hisat ima momoyam qahovárstunatyat hinwisqam God aw yanyuñqam nāyuyuwsinaya, puwsuñwmuy amumi maqaptsi'kahkañwo. ⁶ Oviy pi ura Sara Abraham aw tūqaytaqe put moñwílawu. Noqw uma hapi súan hinwise' put timatni, nen soon hihta ep tusiiwyuñwni. ⁷ Pu úmaa, añ tahtaqtu, uma pahsi'kwa pumuy amumum yesni, pumuy kaptsi'kahkañwo; pi puma qa umún ö'qaltu. Noqw umuhnawakinpi qa haqami hihta akw sóonhtotini. Pi uma pumuy amumum qatsit, God kuwahtipuyat, makiway'yuñwa.

Suffering for Righteousness' Sake

⁸ Taa, noqw öviy uma sun tunatyawkahkañw, tūokwatuwi'yuñwni. Uma nānatupkomiñqey pan nānami unañway'yuñwni. Uma nun'okwatni; nāvāsyani. ⁹ Ason uma qalomáhintsaniwye', sen nāphinsasviwye', qa túwatyamantani. Uma qa panyuñwt umuhpew'iwyuñqamuy amuñem lolmat tunatyaltotimantani. Pi God umuñem lolmat tunatyaltiqe öviy umuy wáñwayi. ¹⁰ Pi yantaq'ö: Qatsit nāvokawinkañw, lomatalöñnit añ taymaniñqey nāwaknaqa hihta qalolmat aw leñiy ñuy'tani; noqw himu atsa soon moañaqw nõñantani. ¹¹ Hihta qalolmat qa hintsakt, lolmat hintsakni. Pam uyiwwaqatsit tunatyawkañw, put aqwhaqam nõyi'mani. ¹² Pi Tutuyqawhqa añ suan hinwisqamuy amumi tayma, piw pumuy nāwakinpiyamuy aw tūqaytañwu. Nikañw pam añ qaanhinwisqamuy amumi qa kwañwátayta. ¹³ Noqw puyaw uma hihta lolmat añ ö'qalyaqw, hak umuy hintsanni? ¹⁴ Noqw kurs uma suan hinwise', put ep hihta añ

kānanvotye', uma hapi hahlayhpit epyani. Oviy uma pumuy qa mamqasyani; piw uma qa hin unañway'yuñwni. ¹⁵ Uma qa panyuñwt umu'nañwpeq God Tutuyqawhgalalwe', kaptsi'yuñwni. Pu ason hak umuy hinoqw umuh'unañwpeq God aw unañwvahsi'yuñqat umuy tūviñtaqw, uma put aw hin lavayhtotiniqey sutsep pās pasiwyuñwni. Nikañw uma pahsi'kwa tūkaptsi'kahkañw, yuaatamantani, ¹⁶ Suyan unañway'kahkañwo. Noqw umuy qaanhinwisqat pañqaqwaqam hamanhtotini, umuy Christ eñem lomahinwisqat qalománeveltoynayaqey ep'e. ¹⁷ Ispi kurs God pan tunatyawtaniqw pay pi uma tatam hihta lolmat hintsatskaqey ep okiwsaniwyani, nen hihta qalomáhintsatskaqey qa put epyani. ¹⁸ Pi pay ura Christ súantaqanikañw añ qa súanhinwisqamuy qaanhtipuyamuy ep sūs kānavota, itamuy God aw ökinaniqe öviy'ö. Ura put tokoat mokiwyuñw añ kuyvaqw, God put hikwsiyat taytoyna. ¹⁹ Noqw pam pankañw hihikwsimuy sivikive tañawtaqamuy amumi lomatuawit yuaata. ²⁰ Ura puma hisat qa tuqayvastota, Noaht qatsiyat ep'e, ephaqam ura God sinmuy amumi wuhko maqaptsi'taq'ö, nāto Noah pākihut yuykuq'ö. Noqw ura híkiyom, pay nānalnihqam, put añqw tañawtaqe pātsikqat añ kūkuyva. ²¹ Noqw pu' hapi itam pumuy amún ayo nõñakiwta, kūyit akw tuvoylatotiqee, Jesus Christ mokiwyuñw añqw ahoy tātayhqat ahpiy'ö. Hak tokoy pāhomhtaqtat nu qa put pañqawht, hakiy unañway kwan'ewakwtat, God atpip suan hinmaqat hapi nu pañqawu. ²² Ura Jesus Christ öveqatsit aw pākihqe, God putvaqe qatuptu. Noqw God hoñviaymat, pu hihta añ moñw'iwyuñqam, pu öqalat pasiwyuñqam, puma sohsoyam put aw maqaptsi'yuñwa.

4

Changed Lives

¹ Noqw öviy hapi Christ tokoy akw itamuñem kānavotqe, möki. Noqw uma pan piw tunatyawkahkañw, so'niqey añ suhta'ewyani, pi mokqa qaanhtiput qe'tiñwuniq'ö. ² Noqw öviy uma hihsavo yep qatsit ep hinnumye', nāp umuhtuñlayiy qa añ hinwist, God tunatyayat añ hinwisni. ³ Ura itam pay añqaqw itahqatsiy añ qa tsa' hihta ep qaanhtoti, añ qatuptsiwni'yuñqamuy amuni. Noqw pay nam pahsa'ni. Ura itam tuskapqatsit añ qa unañwtalya; nuvö'nañway'yuñwa; honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñwa; haqam nōviwhqat ep nanaqasnonovañwu; qaunañwtalqatsit añ hinnumyañwu; pu hihta wutsit tuyoy'ewakwnihqat aw nāwakintiwiisa. Noqw pu' uma qa pan hinwisa. ⁴ Pi añ qatuptsiwni'yuñqamuyniqw hinhtiqtat kurs uma pumuy qa amumum pas panhaqam qa unañwtalqatsit añ hintsatska. Noqw öviy puma umuy nānaphin yuaatota. ⁵ Nikañw puma soon qa God aw nālavaytani, hakiy añ yesqamuy pu so'pumuy amuñem hinwat yúkuniqey aw moñwvasiwtat aw'i. ⁶ Yaniqwa hapi öviy imuy so'niqamuy amumi ura lomatuawi yuaatiwa, puma as sinomnikañw tokoy ep hin yukuniwyaqw, pumuy hikwsiam God an yesniqat öviy'ö.

Good Managers of God's Gifts

⁷ Sohsoy himu so'ñwamiq ökiwsia. Oviy uma pās unañwat yesni. Uma namituyqawi'yuñwe', nāwakinwisni. ⁸ Nikañw uma hapi nānami unañway'yuñqey pas qa qe'totini, pi nami'nañwa qaantaqat nihtiwtat nākwapnañwuniq'ö. ⁹ Uma kwanwtotoynayakahkañw umuhkiy añ pās nāooyani. ¹⁰ God qa sunyuñqat hihta sinomuy huylawu. Noqw öviy hak hihta makiwhqey akw tūmoñwvasnani, God tumal'ayaat qa atsáy'maqat pan'i. ¹¹ Haqawa yuaate' God añqw lavayit yuaatamantani. Nuhtuñem hihta hintsakqa pay God añqw öqalay makiwhqey tunvotnani. Uma sohsoy hihta añ God momiq tavi'wisni, Jesus Christ ahpiy'ö. Nam sohsoyam put pas hihtatatat, moñwílalwani, sutsep aqwhaqamii. Nam antaa.

Suffering as a Christian

¹² Aw iunañwamu, kurs uma soñawnen qōhit akw aw pohtiwye', pay uma put ep qa pas hin wūwantotani, suhpan pas soon hisat uma put aw ökiniqey pan'i. ¹³ Qa panyat, uma tuwat hahlayhtotini, tsáñawpi uma Christ amum kánanvotyaniqee. Taq ason pam pas hímunihqey pan namtaknaqw uma piw put amum pas hinhaqam hahlayhtotini. ¹⁴ Kurs uma Christ ep qalomásasviwye', pep hapi uma hahlayhpit epyani, ispi Hikwsi pas hímunihqa umumi pitsíwtaniq'ö, God Hikwsiata. Ayam hakim hapi as God qalomáyuaatotañwu; noqw uma hapi put pas pavan hihtatotañwu. ¹⁵ Nikañw uma qa haqawa hakiy ninaqey ep kánavotni, sen uyiñwuniqey ep'e sen hihta qalomáhintsakqey ep'e, sen aye' sinmuy hintsakpiyamuy ep nātsurstoynaqey ep'e. ¹⁶ Nikañw kurs hak Christ sinoatnihqey öviy okiwsaniwe', pay pam qa hahmanht, it yantaqat ep God pas hihtatani. ¹⁷ Taq aw hapi pitu; noqw God mohti sinomuy amuñem hin yúkuni. Nikañw kurs pam itamuñem mohti hin yúkuniqw, ya sen ima God añqw lomatuawit aw qa tuqayvastotaqamuy amuñem hin yukiltini? ¹⁸ Noqw kurs i' hak súantaqa pēp qa ayo yamakq, ya sen imuy God qa kaptsi'yuñqamuy, pu qaanhinwisqamuy pumuy amumuñem hin yukiwtani? ¹⁹ Yanta. Noqw öviy ima hakim God tunatyayat anwat hihta añ kánanvotyagam súanhinwise' God aw taqanañwtotit, hikwsiy put aw noi'yuñwni, pumuy yúkuhqat, pas soon hisat pumuy ayo yúkuniqat put aw'i.

5

The Flock of God

¹ Nu umuhpa' hakimuy wukw'a'yatuy u'nanani, pay nu piw wukw'ayanikañwo, pu Christ okiwsaniwhq aw yóriki'taqa; pu ason pam māaktiqw, nu nuhtum put amum kaptsi'tiwni. ² Uma God sinomuyatuy amumi tunatyawyuñwni. Öviy uma qa tusoqtumalay'yuñwt, su'qawkahkañw amumi tunatyawyuñwni. Uma qa sivat öviy tumalay'yuñwt, pas kwañwtoynayakahkañw God eñem tumalay'yuñwni. ³ Pam umuy put sinomuyatuy amumi tunatyawyuñwniqat aw oyaqw, uma pumuy amumi qa tutuyqawyaqey qa pan hinyuñwni. Uma qa panyuñwt, pumuy hin hinwisniqat amumi hin nāmahtakni'yuñwni. ⁴ Noqw ason Christ sohsokmuy itamumi tunatyawtaqa mātake', pam hihta pas pavan nukñwat, qa hinhtiñwuqat ahsatit umumi nóani. ⁵ Piw uma añ tsātsayomu, uma umuhpe wūwukwmuy amumi maqaptsi'yuñwni. Uma sohsoyam nānami maqaptsi'yuñwni, okiw'unañway'kahkañwo. Taq God añ kwivi'nañway'yuñqamuy amumi rohomhtiñwu; nikañw pam haqam okiw'unañway'yuñqamuy núokway máqañwu. ⁶ Paniqw öviy uma God öqalayay ehpewi nāqahihtatotani. Noqw hisat aw pituqw, pam soon qa umuy hihtatani. ⁷ Uma umuhtusiwuwniy sohsok God aw noi'yuñwni; pi pam umumi tunatyawma. ⁸ Uma namituyqawi'yuñwe', tunatyaltotini; taq umuhtuwqhqa, Nukpana, wukotohot höykinumqat an hakiy hovalaniqe hepnuma. ⁹ Put aw uma rohomhtotimantani, umuhtuptionsiwniy añ hūrs hoñkahkañwo, it navoti'yuñwee: Pay ahsupoq tūwaqatsit añ umún tuptionsiwni'yuñqam piw umún hihta añ kánanvotyay. ¹⁰ Noqw uma hihsavo hihta añ kánanvotyay, God umuy pās pasiwani; umuy öqaltoyne', hūrs hoñnani. Pi pam umuy ökwatuwhqe, umuy wáñwayi, uma aqwhaqami Christ Jesus amum kaptsi'tiwyaniqat öviy'o. ¹¹ Nam sinom aqwhaqami sutsep put pas hihtatotat, Moñwílalwaa. Nam antaa.

Final Greetings

¹² Nu pay tsāvat umumi pēna, Silvanus nuy paañwaq'ö. Nuyniqw pam itupkoy anta, piw sohsok hihta añ qa atsat hinma. Nu umuy öqawhtoynaniqey nāwaknaqe öviy yan pēna, God núokwaat hímunihqat umuy suan āawnaniqee. Put akw uma hūrs hoñni. ¹³ Añ tuptionsiwni'yuñqam Babylon ep yesqam, umún God namoramamat, umuy öqalantota, pu iti Mark piwu. ¹⁴ Uma nānatupkomnihqey pan nānami unañway'kahkañw na'qalantotamantani. Nam God sohsokmuy Christ Jesus sinomuyatuy kwakwhat unañwat máqani. Nam antaa.

PETER God Sinomuyatuy amumi ańk Pēniata

¹ Nu' Simon Peter, Jesus Christ tūwikiatnikańw, pu lavay'ayaat it penta. God aw-nikańw, pu Jesus Christ itamuy ayo Oyahqat aw tuptsiwni'yuńqamuy nu öqalanta. God hapi súankańw umuy tuptsiwnit a'nö hihkay'taqat huyta, itamuy hin huytaqey pan'i. ² Nam núokwa, pu kwakwaha unañwa umumi wūhaq noiwtāa, uma God tuwi'yuńq'ö, pu Jesus Itahtutuyqawhqay pīwu.

God's Call and Choice

³ Kwakwhat pi pam pas pavan öqalay akw itamuy qatsit qaso'taqat, pu sohsok hihta enañ huyta, itam put tuwi'yuńwe', suan hinwise', lolmat yesniqat öviy'ö. ⁴ Piw pam hihta pas hihtanihqat a'nö hihkay'taqat itamuy awini'ta, yan'i: Itam yep qatsit ep qalomātuńlayit ahpiy tuyoy'ewakw qatsit ańqw mātaviwye', God ańqw qatsit himuy'vayani. ⁵ Noqw öviy uma qapēvewnayakahkańw, qa nātusitote' lomatumalay'yuńwni; piw lomatumalay'kahkańw God tunatyayat tuwi'vayani; ⁶ Piw God tunatyayat tuwi'kahkańw nāmi tuyqawi'yuńwni; piw nāmi tuyqawi'kahkańw nakwhani'yuńwniqey tuwi'vayani; piw nakwhani'kahkańw, God kaptsi'yuńwniqey tuwi'vayani. ⁷ Piw uma God pas kaptsi'kahkańw nānatupkomuy amún nāvāsyamantani. Piw nāvāsyakahkańw uma nānami unañway'yuńwni. ⁸ Noqw kurs uma it ań qaöwihinkahkańw ahsupoq ań hinwise', uma Jesus Christ Itahtutuyqawhqay tuwi'kahkańw qa paysoq tumalay'yuńwe', hihta nihtiwtaqat aniwnayani. ⁹ Noqw pay qa pan hinmaqa qapostalqat anta; nihqe kurs hin yāvo hihta tuway'tani, qaanhinmaqey ańqw kwańw'ewayhtiqey suhtokqee. ¹⁰ Noqw öviy'ö itupkomu, uma tunatyaltote', pas suyan wānwayniwyaqey, pu namorstiwyaqey namtaknayani. Pi uma pan hinwise', soon God pöhuyat ańqw lasyani. ¹¹ Noqw pan hapi uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ itamuy ayo Oyahqat mońwtunatyayat sūtsepnihqat aw yuńqw, pam hahlaykańw umuy ökinani. ¹² Paniqw hapi öviy nu iit yantaqat umuy u'nantoynaniqey soon tatami'mani; pay as pi uma put navoti'yuńwa, nihqe it tuptsiwnit pas antsanihqat pasiwyuńqey ep hūrs'iwyuńwa. ¹³ Owi, pay ka nu hihsavohaqam itokoy ep qátuniqey pahsavohaqami umuy it u'nantoyne' umuy öqalantaniqw pam nuyniqw súanta. ¹⁴ Suyan pi nu navoti'taqe soon pas hisat pay yep qatsit ańqw ahpiyni, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ nuy hin āawnaqat pan'i. ¹⁵ Pu öviy piw nuy hisat ahpiyniqw uma iit yantaqat sutsep u'ni'yuńwniqat öviy nu umumi qanātsui'ta.

Eyewitnesses of Christ's Glory

¹⁶ Ura itam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ öqalay at umumi mahtaknaya, piw put pítuniqat umuy āawnaya. Nikańw itam tuhislavayit qa pan umumi lavayhtoti. Pi Christ pas pavan lomavitsañway'vaqw, itam pas nāp put aw yórikya. ¹⁷ Noqw God put Naat hapi put pas hihtatat, lolmat tālawńwat pitsánwtoyna. Noqw ura pas pavan lolmat tālawńwat ańqw hakiy tōnaat pańqawu: I' hapi pas aw iunańwa Itii. Put hapi nu pas hahlayi. ¹⁸ Noqw it hakiy tōnayat öñaqw töqtiqu, itam tūkwit pas kaptsiwtaqat epeq Jesus ámumyakańw put nanapta. ¹⁹ Pi itam as hihta nanaptaqey pēvewnaye', kurs hin itam God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy pēvewnayani. Pumuy lavayiam wihqöhít qatalpuve talni'taqat anta. Noqw hísatniqw tālawvaqw, umu'nańwpeq talawsohu yámakniqat pahsavo uma lavayit aw tunatyawwisq, pam umuńem lolmani. ²⁰ Nikańw uma it navoti'yuńwni: Kurs hak haqam pas nahpiy tutuvenit ep lavayit tūmamatsnani. ²¹ Pi ura hisatsinom qa nāp nahpiy himu

nātoniqat lavayhtotiqw, Qahováriwtaqa Hikwsi God sinomuyatuy pās unañwat yesqamuy pan unañwtoynaq w puma God lavayiyat yuaaykuya.

2

False Teachers

¹ Nikañw pay ura Israel-sinmuy amuhpa' hakim God lavay'aymatnihqey atsáy'yuñqam hoñva. Noqw pan piw hakim umuhpa' hoñve' hihta átsatnihqat hakiy hovalañwuqat sinmuy tutuqaynayani; nikañw sohsok hihta nanauyve hintsatskani. Híkispi puma Tutuyqawhqat pumuy túihqat ayo yuykuyani. Nikañw nāp nāhovalayaniqey aw suy'kini.

² Puma qaunānwtalqatsit añ hinwisq, kaysiwhqam pumuy amumi nanawinyani. Noqw pumuy amutsviy Jesus pōhuat pas antsanihqa qalomáyuaatiwini. ³ Puma sīvat tuñlay'yuñqey òviy kwañwálvayiy akw umuy ūnatoynayani, umutsviy kāhaktotiniqey òviy'ò. Noqw pay hisatñahaqawq w pumuy qalomáyukuniwyaniqat pan amuñem yukiwta; noqw pumuy qóyantaniqa pumuy pas pay wihkini. ⁴ Pi ura God hoñvia'yatuy qaanhtotiqamuy qa ayo nõñaknat, pumuy maskimiq maspaqe, hisat pam hin yúkuniqey aw pahsaveo pumuy somhtaqe, tupqat qatālat epeq pumuy tañay'ta. ⁵ Pu piw ura pam hisatsinmuy qa ayo nõñaknat, put qa kaptsi'yuñqamuy pātsikiwuy akw kīqōta. Nikañw pam it hakiy Noaht, sinmuy as suan hinwisniqat yuaataqat ayo tavi, pu tsáñe'nihqamuy sinomuy-atuy pīwu. ⁶ Pu ura pam Sodom-nikañw pu Gomorrhath wuhkokitsokit qōhtsaptaqe kīqōta. Pan pumuy hintsanhqe, hakim ahpiy put qa kaptsi'yuñqamuy amuñem hin hintaniqat amumi put akw mātakta. ⁷ Nikañw pam it suan qátuhqat Lot nukpansinmuy tuskapqatsiyamuy ep amumi puhtsemokiwtaqat ayo tavi. ⁸ Pi pam tāqa súantaqa pumuy amumum qátuhqe, pumuy qaanhintsakpiyamuy añ taykañw, pu nanvotqe put akw nāqawo nāunañwmokinta. ⁹ Noqw òviy Tutuyqawhqa suyan pi put kaptsi'taqat kānavotpit añqw hin ayo táviniqey tuwi'ta, pu qaanhinwisqamuy oyi'taniqeyu, hisat hin amuñem yuke' pumuy sivintoynaniqey aw pahsaveo. ¹⁰ Nihqe tis pi òviy pam añ hakimuy nāp tuyoy'ewakw tuñlayiy añ hinwisqamuy pan hintsanni, pu añ momñwituy qa hih-tay'yuñqamuy pīwu. Puma pi kwīkwivitu; nāp tunatyay hinwisniqey anyuñwa. Puma òñaq w hihtuy kaptsitiwyaqamuy amumiq qalomáhiñqaqwaniqey qatuhtusya. ¹¹ Noqw hikispi God hoñviaymat pumuy amuhpenihqe pavan pas ò'qalt-nikañw, pu hóhoñvit, Tutuyqawhqat atpip pumuy amumiq qa nānap hin hiñqaqwakañw hihta aqw tsotskanaya. ¹² Noqw ima sinom hihtuy popkotuy hihta aw qa wūwayañwuqamuy amunkahkañw, hin unañwtote' pan yukuyañwu; ñuiwye', nñiwyaniqey òviy aniwhtoti. Noqw puma hihta as qa mātsi'kahkañw qalomáhiñqaqwañwu; nihqe nāp qaanhinwisqey ep súlawhtini, ¹³ Nen qaanhintsakpiy añqw ahsatit òmahtotani. Tālò' puma qaunānwtalqatsit ep hahlayya. Ima hihta itséheet panyuñwa, himu hihta akw qa pasiwtaqat pankahkañwo; qaantunatyay ep himuiwkahkañw haqam umumum nophomikiwtañwu; ¹⁴ Novöwuy-sa taynumya; piw soon pōsiam qaanhtiput qe'tini. Puma tuptsiwnit añ qa ò'qaltuy ūnatotoynaya. Puma hihta tuñlayiy himuy'vayaniqey tuwi'yuñwa. Oviy puma God itsívuyat akw so'niqw pan amuñem yukiwta. ¹⁵ Ima hakim pōhut súantaqat añqw lasyat nāp sūhaqamiyaqe, hakiy Bosor tiyat Balaam kukyat añqe' hinwisa. Ura pam hihta qaantsatskiwhqat añqw hihta himuy'vaniqey unañwti. ¹⁶ Noqw ura himu pohko put qaantunatyayat ep put mēwa. Mōro qayuáataqa tāqat tōnayay akw God lavay'ayayat qaunānwtalqat mēwa. ¹⁷ Ima hapi nõñanvatñit añqw pāhut súlawhtiqat anyuñwa, wisoomawht huhukwhoyaqat an'i. Noqw pumuy amuñem God pas haqam qatālat na'sasta. ¹⁸ Puma hihta an'ewakw kwiviyuaatotaqe, tuptsiwnit añ qa ò'qaltuy tuskapqatsit akw ūnatotoynaya, hakimuy qaanhinwisqamuy amuñaq w híhin ayo nõñakqamuyu. ¹⁹ Puma as pumuy qenivo òoyyaniqey pañqaqwat, nāp hihta tuyoy'ewakw hintsatskiwhqat aw tūwik'iwyuñwa. Pi hak hihta akw áñwutiwe', pay put aw tūwik'iwtañwu. ²⁰ Ispi kurs pay as hak Jesus Christ

Itahtutuyqawhqay, ayo Tūooyhqat tuwi've', yep qatsit ep hihta qalomáhintsatskiwhqat ańqw mātaviwe', pay piw put ap ahoy kwise' áńwutiwhq, pay pep pu' so'ńwamiq qatsíat pas qalomáhintańwu, mohtiwat qatsíyat epnihqee. ²¹ Pay tatam pi as puma hin suan hinwisniqat qa nanaptani. Ispi puma as suan tutavot nanaptat, kwusuyat, ańqw ahoy lasyaqw pam pas qalomáhinta. ²² Noqw pay pi it yan lavayit puma súanhtoti: Pohko nāyöiy aw ahoy pitu; piw pitsötit as pāhomyaqw, pay piw tsöqakuyit aqw waööykuniqey aqw ahoy paki.

3

The Promise of the Lord's coming

¹ It hapi akw nu pu' lōs umumi pēna, aw iunańwamu. Nihqe nu put akw umuy ahoy u'nantoynaqe umuhwuwniy súantaqat pavan öqalaniqey unańwti, ² Uma imuy pás unańway yesqamuy God lavay'aymuyatuy pay hisat hin lavayhtotiqat u'ni'yuńwniqat öviy'o, pu Itahtutuyqawhqay, itamuy ayo Oyahqat tutavoyata, itam put ayamat umumi hin put mātapyaqat pan'i. ³ It yantaqat uma mohti navoti'yuńwni: Pay nāt so'ńwamiq hakim tututsiwyaqam nāp tunatyay añ hinwisqam hońvani; ⁴ Nen pańqaqwani: Yaw pam pítuniqey pańqawu. Noqw pan lavayi hisat aw antsaniwni? Taq itahwu'yamuy hisat so'q, hisat sohsoy himu yukiltiqa pay nāto panyuńwa, kitotani. ⁵ Noqw pay i' navoti susmataq'a: Pay i' yań tokpela God lavayiyat ahpiy hisat yukilti. Noqw tūwaqatsi pāńaqw wunuwkańw pāhut ańqw yukiwta. ⁶ Noqw pu pay ura i' tūwaqatsi ephaqam yukiltiqat put akw pātsikq sұлawhti. Noqw puma put navotit qa aw tunatyawyuńwa. ⁷ Noqw God it yań tokpelat, pu tūwaqatsit, pu'nihqat lavayiy akw warani'ta. Nikańw ason pam imuy put qa kaptsi'yuńqamuy hinwat amuńem yukut, hoyalani. Nen pep pu' i' yań tūwaqatsi taqtiniqat pan put eńem yuku. ⁸ Nikańwo aw iunańwamu, it hapi uma qa suhtokyani: Sūs tāla Tutuyqawhqatniqw sōmorit yahsańwuy anta, pu sōmorit yahsańw sūkwalat anta. ⁹ Pay Tutuyqawhqa lavayiy aw antsanniqey ep qa sōwunińwu, nāmahin pi sinmuyniqw pam pantańwu. Pi pam itamumi wuhko maqaptsi'ta, hakiy sұлawhtiniqat qa suhtaq'ewńwunihqee. Nikańw pas as sohsoyam nāp tunatyay ańqw lasyaniqat pam nāwakna. ¹⁰ Nikańw hapi Tutuyqawhqat talōńniyat aw suptuni, uyińwu mihikq pítuńwuqat pan'i. Noqw ep pu' tokpela a'nō umumutat, haqami tūwayani. Noqw pu' añ himu hin yukiwyuńqa qōhit akw pātini. Noqw tūwaqatsi, pu añ himu hinyuńqa taqtini. ¹¹ Noqw suyan hapi sohsoy himu pātiniqat uma navoti'kahkańw, ya uma hin as hinwisni? Soon uma qa ahsupoq qatsit añ suan hinwise' God eńem-sa yesni, ¹² Hisat God talōńniyat aw pítuniqat maqaptsi'kahkańw, kwanwtotoynayakahkańwo. Pi put talōńniyat ep yań tokpela taqte', pātini; pu añ himu hin yukiwyuńqa qaan'ewakw mukit akw sұлawhtini. ¹³ Noqw pay as pi panta. Noqw itam pi pūhut tokpelat, pu pūhut tūwaqatsit itamuy āawnaqat öviy maqaptsi'yuńwa; pep hapi himu súantaqa-sa pasiwtani. ¹⁴ Noqw uma hapi iit yantaqat öviy maqaptsi'yuńwa, aw iunańwamu. Nihqe öviy uma tunatyawyuńqw, ason pam píte' umuy kwakwhaiwyuńqat umuy túwani, qa haqam hihta akw itséheiwuńq'ö, kurs hak umuy hihta ep tukopnaniq'ö. ¹⁵ Itahtutuyqawhqa umuy ayo nõńakniqat öviy umumi maqaptsi'taqat uma pan wūwantotani. Pay ura aw ita'nańwa Paul piw pan umumi pēna, suan wuwniy put aw noiwhqat ahpiy'o. ¹⁶ Pay pi aansakis pēne' it yuaaykuńwu. Noqw tutuveniyat añ pēhu māmatsniqw qatūvosi. Noqw ima añ qanavóti'yuńqam, qa hūrs hońqam put hihin namtökintotaqe nukushintsahsanya; nihqe nankiwakw panhtoti, pay ahpiy pēhut tutuvenit pantsatskaqey pan'i. ¹⁷ Noqw öviy'o, aw iunańwamu, uma hapi ańwu pay it navoti'yuńqe öviy qanāunay'yuńwni; taq nāp hisat sen hakim qaanhinwisqam it pōhut pas antsanihqat ańqw umuy lasnayaqw, uma hūrs hońqey mātatve', ańqw ruhpaqyani. ¹⁸ Uma qa panhtotit, God ańqw núokwat makiwye', put añ wuńwani, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ itamuy ayo Oyahqat tuwi'yuńqey añ

suyhtsepñwat öqawi'wiskahkañwo. Nam pam kaptsitiwaa, pay pūu-nikañw pu yūmosa aqwhaqamii. Nam antaa.

JOHN mohti Pēniata

The Word of Life

¹ It lavayit ahpiy yēsiwhqat yayhniwhqat ańqaqwnihqat hapi itam aw tūqaykahkańw, itahposiy akw aw yórikya. Put hapi itam aw tātayyat itahmay akw aw hintsatsna. ² Pi qatsi pas mātakti. Noqw itam aw yórikya. Nihqe put pantaqat suyan navoti'yuńqe put tuawi'yuńwa. I' qatsi qaso'taqa as Nayat ámumnikańw itamumi mātaktiqat itam umuy āwintota. ³ Itam hapi hihta aw yóriyaqey, pu aw tūqayyaqey umuy āwintota, uma itamum sūpwatniqat ōviy'o. Noqw itam hapi pas suyan Nayat amum sūpwatu, pu Tiyat Jesus Christ ámuma. ⁴ Noqw uma pas hahlayaniqat ōviy itam yan umumi pentota.

God Is Light

⁵ Noqw itam hapi yan lavayit put ańqw nanaptaqe umuy āwintota: God tālanihqata; noqw qatāla hapi pas put ep sūlawu. ⁶ Kurs itam put amum sūpyaqey pańqawkahkańw qatalpuva hinwise' itam hapi atsálalwani; nihqe hihta pas qa átsanihqat qa hintsatskani. ⁷ Nikańw pam tālat epniqw ōviy itam put an tālat ań hinwise' itam sūp hinnumyani. Noqw put Tiyat Jesus Christ unwáat itamuy sohsok qaanhtiput ańqw kwan'ewakwtani. ⁸ Kurs itam qaanhtiput itamuhpe sūlawhqat pańqaqwe', itam nāmi yētotani. Noqw God lavayiat pas antsanihqat hapi itamuhpe sūlawni. ⁹ God sūankańw, pu lavayiy an hinhtińwu. Noqw ōviy itam put aw itahqaanhtipuy nahostotaqw, pam soon itahqaanhtipuy itamuhpiy qa ayo yúkuni, pu sohsok qasuantsakpit ańqw itamuy kwan'ewakwtani. ¹⁰ Itam qa haqam hihta ep qaanhtotiqey pańqaqwe', pam átsanihqat itam pan put yukunayani. Noqw put lavayiat hapi itamuhpe sūlawni.

2

Christ Our Helper

¹ Itimhohyamu, uma hapi qa haqam qaanhtotiniqat ōviy nu umumi yan penta. Noqw sen haqawa qaanhtiqw, pay Jesus Christ, pas sūka súantaqa, itamuńem Itanay aw lavayi'ma. ² Pu pam itahqaanhtipuy ep mokqe, itamuy Nay enañ namivöhikna. Pu pam qa itahqaanhtipuy-sa ep mōki, pas hapi sohsokmuy qaanhtipuyamuy ep'e. ³ Noqw itam put tutavoyat ań hiwisqey akw put tuwi'yuńqey navoti'yuńwa. ⁴ Hak haqam put tuwi'taqey lalvaykańw put tutavoyat qa ań hinme' hapi átsani. Noqw himu pas antsanihqat put hapi ep sūlawni. ⁵ Nikańw kurs hak haqam put lavayiyat ań hinmaqa pam hapi pas antsa God aw unañway'tani. It hapi yantaqat akw itam God ań yesqey navoti'yuńwa. ⁶ I' hak Tiyat amum hinnumqey pańqawlawhqat pas put hinmaq soon piw qa pan hinmani.

The New Command

⁷ Itupkomu, pay hapi nu qa hihta pas pūhut tutavot umumi penta, nikańw pay hisattutavota. Ura uma yayhniwhqat ańqaqw put oyi'yuńwa. Noqw uma yayhniwhqat ańqaqw lavayit nanvotyaqw, pam hapi hisattutavo. ⁸ Nikańw pu' piw nāt nu pas pūhut tutavot umumi penta; ispi qatāla ayo ruhpakq'ō; noqw tāla pas antsanihqat pu' tāla. Noqw pam tutavo Tiyat qatsiyat akw aw antsaniwa, pu umuhqatsiy akw piwu. ⁹ I' hak tālat ań hinmaqey pańqawkańw sinosńway aw qa suhtaq'ewnihqa hapi nāt qatālat ań hinma. ¹⁰ I' hak sinosńway aw unañway'taqa hapi tālat ań hinma; nihqe sinmuy qa unañwmoknani. ¹¹ Pu i' hak sinosńway qa aw suhtaq'ewnihqa hapi qatālat ań hinma;

nihqe qatalpuva hinmakañw, haqami hoyoyotaqey qa navoti'numa, pi qatāla put pōsiyat qatālawnaq'ō. ¹² Nu hapi umumi penta tsatsáyhohyamu, God Tiy tuñwniyat aw umuy túnwantaqey, umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yúkuqw òviy'ò. ¹³ Nu umumi penta námatu, uma put hakiy yayhniwhqat añqaqwnihqat tuwi'yuñqw òviy'ò. Nu umumi penta tōtimu, uma it hakiy qalolmat áñwutotaqw òviy'ò. Nu umumi penta tsatsáyhohyamu, uma Itanay tuwi'yuñqw òviy'ò. ¹⁴ Nu umumi pēna námatu, uma put hakiy yayhniwhqat añqaqwnihqat tuwi'yuñqw òviy'ò. Nu umumi pēna tōtimu, uma hóhoñvitniqw òviy'ò, pu God lavayiat umuhpe huruiwtaq'ō. Nihqe uma it hakiy qalolmat áñwutota. ¹⁵ Uma yep qatsit tunatyayat qa kwañwátayyuñwni, piw ep hihta hinyuñqata. Kurs haqawa yep qatsit tunatyayat hahlaye' pam Itanay qa aw unañway'tani. ¹⁶ Pi íi himu sohsoy yep qatsit ahpiy'ò: itahtokoy ahpiy tuñlayi, pu itahposiy ahpiy'ò, pu kwivi'nañwat ahpiy'ò. Pam qa Itanay ahpiynit, yep qatsit ahpiy'ò. ¹⁷ Noqw yep qatsi hapi tūwayato, pu put ep himu tuñlayi. Nikañw i' hapi God tunatyayat añ hinmaqa pas sūtsepni.

The Enemy of Christ

¹⁸ Itimhohyamu, so'ñwamiq hapi pitsíwta. Noqw ura hak Christ ehpew'iwtaqa pítuniqat uma nanaptaqw, pay hapi kaysiwhqam Christ ehpewyaqam pu' pay yēse. Noqw it yantaqat hapi akw itam so'ñwamiq pitsíwtaqat mātisi'yuñwa. ¹⁹ Puma as itamuhpiy añqe' nankwusakañw pay puma qa itamum tōnawta. Pi as puma itamum tōnawte', soon as ka qa itamum yūmosa hinwisni. Pay qa sohsoyam itamumyaqey mātaktotiniqey òviy panhtoti. ²⁰ Noqw pay uma hapi hakiy Qahováriwtaqat akw tuvoylatoti. Nihqe uma sohsok hihta navoti'yuñwa. ²¹ Pay uma hihta pas antsanihqat qa navoti'yuñqat nu qa panwat umumi pēna, pi uma put navoti'yuñqw òviy'ò. Pu qa haqam himu atsa it pas qaatsat ahpiynihqat uma navoti'yuñwa. ²² Noqw ya hak átsani? I' hak Jesus qa Moñw'asi'taqat pañqawlawhqa. I' hak Nayat-nikañw pu Tiyat pumuy ayo yuykuqa hapi Christ ehpewnihqa. ²³ Hak hapi haqam Tiyat ayo yuykuqa pay Nayat qa tuwi'ta. Nikañw i' hak God Tiyat Moñw'asi'taqat pañqawhqa hapi Nayat tuwi'ta. ²⁴ Noqw òviy hapi uma yayhniwhqat añqaqw hihta nanaptaqey aw tunatyawwisni. Kurs uma añ ahsupoq put añ hinwise', pay uma soon piw Tiyat ep qa yūmosa hinwisni, pu Nayat ep'e. ²⁵ Noqw yan hapi pam itamuy āawna: Itamuy qatsit qaso'taqat máqaniqeyu. ²⁶ Nu umuy qa súaqwat lahsintotaqamuy lavayhti qey umumiq yan pēna. ²⁷ Nikañw pay uma Itanay ahpiy Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylatiwyaqw, pam umu'nañwpeq qatu. Noqw soon pas hak piw umuy hihta tutuqaynani. Pi Hikwsi hapi umuy sohsok hihta tutuqayna. Pam hapi pas antsa, pu pas qaatsa; nihqe hin pas umuy tutuqaynaqw pan uma put ep hinwisni. ²⁸ Noqw taa ítimhohyamu, uma Tiyat ep huruiwyuñwni. Noqw hisat pam mātaktiqw, itam qa ókiwyani; nen put pituqw, itam qa hihta ep hamanhtotini. ²⁹ Uma put súantaqat pan aw navoti'yuñwa. Noqw òviy suyan hapi hak suan hinmaqa God tíyatnihqat uma navoti'yuñwa.

3

Children of God

¹ Meh, kurs huvam aw wūwayaa: Itana pas pavan itamumi unañway'ta! Oviy pi itam God timatnihqey pan túnwantiwya. Paniqw hapi òviy yep qatsit tunatyayat hinwisqam itamuy qa tuwi'yuñwa, puma put Tiyat qa tuwi'yuñqe òviy'ò. ² Aw iunañwamu, pu' hapi itam God tímatu. Noqw itam hin yukiltotiniqw pam pantaqa pay nāt qa mātakti. Nikañw ason hisat Tiat mātaktiqw itam put anyuñwniqey navoti'yuñwa; ispi itam put hin hintaqat aw yórikyaniqee. ³ Noqw haqam it yantaqat unañwvahsit nõyi'taqa nākwañw'ewakwlawñwu, pas pam hin kwañw'ewakwnihqat pan'i. ⁴ Qaanhtiput hintsakqa piw tutavot ehpewi hintsakñwu; pi qaanhtipu tutavot ehpewi hintsatskiwhqa. ⁵ Noqw uma navoti'yuñqw, ura God Tiat itahqaanhtipuy ayo yúkuniqe òviy mātakti.

Noqw qaanhtipu put ep súlawu. ⁶ Noqw put ep huruiwtaqa hapi qaanhtiput an qa hinma. Qaanhinmaqa hapi put aw qa yóriki'ta; piw qa tuwi'ta. ⁷ Itimhohyamu, qa hak hapi umuy únatoynani. Suan hinmaqa hapi súantañwu, God Tiat suan hintaqat pan'i. ⁸ Qaanhinmaqa hapi Nukpanat anqwniñwu. Pi Nukpana yayhniwhqat anqaw qaanhinma. Noqw God Tiat Nukpanat tutmalayat símoknaniqe òviy mātakti. ⁹ God anqw tihtiwhqa qaanhtiput an qa hinma, pi God tunatyaat put apqòlpeniñwuniqw òviy'o. Pu soon pam hihta ep qaanhtiñwu, pi pam God anqw tihtiwniñwuniñqee. ¹⁰ Yantaqat hapi akw God timat mātakya, pu Nukpanat timatu: Súantaqat qa hintsakqa hapi qa God anqwniñwu, pu i' hak sinosñway aw qa unañway'taqa piwu.

Love One Another

¹¹ Pi ura uma yayhniwhqat anqaw it hapi yan tūawit aw tūqayyuñwa: Itam nānami unañway'yuñwuniqata; ¹² Ura i' hak Cain Nukpanat ahpiynihqe tupkoy nīnaqat qa panhtotini. Noqw ya hinoqw pam put nīna? Ispi put tumalaat qalolmaniq'ò, noqw tupkoyat tumalaat súanta. ¹³ Pay uma qa pas pas hin wūwantotani, itupkomu, kurs yep qatsit tunatyayat hinwisqam umumi qa suhta'ewyaq'ò. ¹⁴ Itam hapi moki-wuy anqw qatsit aw nōñakqey navoti'yuñwa, òviy pi itam itahsinosñwamuy amumi unañway'yuñwa. Nohtumi qa unañway'taqa hapi moki-wuy ep hinnuma. ¹⁵ Sinosñway aw qa suhta'ewniñqa hapi sinmuy qōyantaqaniñwu. Noqw uma navoti'yuñqw qa hak tuqwyantaqa qatsit qaso'taqat pasiwta. ¹⁶ Pi God Tiat itamuñem qatsiy tavi. Put pantaqat akw God itamumi unañway'taqat itam māmatsya. Noqw soon as itam tuwat itahqatsiy qa itahsinomuy amuñem o'yaniqey suhta'ewyani. ¹⁷ Noqw sen haqawa yep qatsiy ep hihta himuy'tiwhqat himuy'kañw, sinosñway hihta haqni'taqw, tuway'kañw put qa òkwatuwe', ya sen hin pam God anqw nuhtumi unañway'taniqey tuwi'vaqey pañqawni? ¹⁸ Itimhohyamu, itam qa itahlavayiy-sa akw nānami unañway'yuñwuni, piw itahleñiy akw'a. Itam qa panyuñwt, itahhinsakpiy akw pas antsa panyuñwuni.

Courage before God

¹⁹ Pu it hapi akw itam pas antsa God tīmatnihqey navoti'yuñwuni; nihqe qa hin unañway'kahkañw put aw òkiwtani. ²⁰ Ispi kurs pay itah'unañwa itamuy sóontsani'taniqw, tis pi God itah'unañwa epnihqe pas sohsok hihta navoti'ta. ²¹ Aw iunañwamu, kurs itah'unañwa itamuy qa sóontsani'taniqw pep hapi pu' itam God aw qa òkiwyani. ²² Pu itam hihta òviy tūviñtote' put anqw put òmahtotamantani, ispi itam put tutavoyat an hinwisqee, nihqe put tayawintiwisa. ²³ Noqw yan hapi pam tutapta: Itam put Tiyat Jesus Christ aw tūtuptsuwe', nānami unañway'yuñwuniqata. ²⁴ Noqw i' hak God tutavoyat an hinmaqa hapi put ep qátuni; noqw God put ep qátuni. Noqw pam itamuy Hikwsit máqahqat akw itam put itamuhpe huruiwtaqat navoti'yuñwa.

4

The True and the False Spirit

¹ Aw iunañwamu, pay uma qa pas sohsokmuy Qahováriwtaqat Hikwsit akw yuaato-taqey pañqawqawamuy amumi tuptsiwamantani. Nikañw uma pumuy amumi pohtayamantani, sen puma pas antsa God anqwyaqata. Taq kaysiwhqam God lavay'aymatnihqey atsáy'yuñqam tūwaqatsit anqe' nankwusa. ² Noqw it akw hapi uma God Hikwsiyat māmatsyamantani: Haqawa Jesus Christ tokoy'kañw pítuñqat pañqawlawhqa hapi God Hikwsiyat ahpiy yuaatani. ³ Pu haqawa Jesus Christ tokoy'kañw pítuñqat ayo yuykuqa hapi qa God Hikwsiyat ahpiy yuaatani, soq it hakiy Christ ehpew'iwtaqat hikwsiyat ahpiy'o. Ura nāt Christ ehpew'iwtaqat pítuñqat uma nanapta. Noqw pu' hapi pay pam yep qatsit ep hinnuma. ⁴ Noqw pay Christ umuh'nañwpeq qátuhqa put epnihqe pas pavan hoñvi. Noqw òviy uma pumuy áñwutota, pi uma God ahpiy tihtiwyaqee, itimhohyamu. ⁵ Christ ehpew'iwyuñqam yep qatsit tunatyayat ahpiyya; nihqe òviy yep

qatsit tunatyayat yuaatota. Noqw yep qatsit tunatyayat hinwisqam umumi tūqayyuñwa. ⁶ Itam hapi God ahpiy tihtiwya. Noqw God tuwi'taqa itamumi tūqaytañwu. Pu God qa ahpiy tihtiwñqa itamumi qa tuqayvastañwu. It akw hapi itam it Hikwsit pas qa atsat mātsi'yuñwa, pu piw it atsat hikwsita.

God Is Love

⁷ Aw iunañwamu, itam nānami unañway'yuñwni. Pi God hapi itamuy nuhtumi unañway'yuñwniqat tutuwñañwu. Noqw haqam nuhtumi unañway'taqa hapi suyan God ahpiy tihtiwñwu, nihqe God tuwi'tañwu. ⁸ Haqam nuhtumi qa unañway'taqa hapi God qa tuwi'tañwu, pi God nami'nañwaniq'ö. ⁹ Noqw God nuhtumi unañway'taqey itamumi mahtaknaniqe pas sūkw Tiy tūwaqatsit aw tavi, itam put atsviy yesniqat öviy'o. ¹⁰ Noqw it akw itam God itamumi unañway'taqat māmatsya. Qa itam hapi God aw unañway'yuñqw, pay pam itamumi unañway'taqe öviy Tiy tavi. Noqw pam itahqaanhtipuy ep mokqe itamuy God enañ namivöhikna. ¹¹ Aw iunañwamu, God pas panhaqam itamumi unañway'ta. Noqw öviy pas hapi itam soon as tuwat nānami qa unañway'yuñwni. ¹² Qa haq hapi hak God aw yori. Kurs itam nānami unañway'yuñqw, pep hapi pu' God ita'nañwpeq qátuni; nihqe itamuy nānami pas unañway'yuñwniqat itamuy tutuqaynatima, itam put an nuhtumi unañway'yuñwniqat aw pahsavoo. ¹³ Noqw itam put añ yesq pam ita'nañwpeq qátuqw itam navoti'yuñwa, pi pam Hikwsiy itamumi nóaqw öviy'o. ¹⁴ Noqw itam hapi aw yórikya, piw Naat itamumi unañway'taqat itam tuawi'yuñwa; ispi pam Tiy añqw pew taviqw pam sinmuy ayo oya. ¹⁵ Hak hapi haqam Jesus God Tíyatnihqat pañqawñqa God añ qatu; noqw God put unañwpeq qatu. ¹⁶ Noqw itam hapi God itamumi unañway'taqat nanaptakañw tūtuptsiwa. God hapi pas nami'nañwa. Noqw nuhtumi unañway'taqa hapi God añ qatu, noqw God put ep qatu. ¹⁷ Aw iunañwamu, kurs itam hin as nānami unañway'yuñwniqey pan nānami unañway'yuñwe' pep pu' ason hin yukiltiniqat aw pituqw itam qa ókiwyani. Pi Tiat yep qatsit ep hin hintaqw pay itam piw an yep hinyuñwa. ¹⁸ Hak hakiy aw unañway'te' qa put mamqasñwu; maqaswuwni súlawnwu. Taq maqaswuwni'taqa hapi qa sun yantañwu. Noqw öviy God mamqasqa hapi soon pas put aw unañway'tani, pam as put aw unañway'tanikañwo. ¹⁹ Itam put aw unañway'yuñwa, ispi pam mohti itamumi unañway'taq'ö. ²⁰ Kurs hak haqam God aw unañway'taqey yan lalvaykañw sinosñway aw qa suhtaq'ewñihqa hapi atsátani. Ispi puyaw hak sinosñway aw yóriki'taqey aw qa unañway'te' hin tis God aw qa yóriki'kañw put aw unañway'tani? ²¹ Noqw yan hapi pam itamumi tutapta: God aw unañway'taqa piw sinosñway aw unañway'taqata.

5

Our Victory over the World

¹ I' hak Jesus Christ-nihqat tuptsiwhqa hapi God añqw tihtiwñwu. Pu hak haqam God Itanay aw unañway'taqa piw put tímuyatuy amumi unañway'tani. ² Itam God aw unañway'kahkañw put tutavoyat añ hinwise' pep pu' itam put tímuyatuy amumi unañway'yuñqey navoti'yuñwni. ³ Kurs itam God aw unañway'yuñwe' itam put tutavoyat añ hinwisni. Noqw put tutavoat qa maqsonhinta. ⁴ I' hak God ahpiy tihtiwñqa yep qatsit tunatyayat áñwuy'tañwu. Noqw yan hapi itam yep qatsit áñwuy'yuñwni-God aw tūtuptsiwee. ⁵ Noqw ya hak yep qatsit tunatyayat áñwuy'tani? I' hak Jesus God Tíyatnihqat tuptsiwhqa hapi.

The Witness about Jesus Christ

⁶ Ura Jesus Christ pítuhqe kūyit akw-nikañw pu unñwat akw tuvoylati, qa kūyit akw-sanit, pi kūyit akw-nikañw pu unñwat akw'a. Noqw Hikwsi hapi put pantaqat tuawi'ta. Noqw pam hapi pas qa atsa. ⁷ Pi pahyom öveqatsit ep Jesus Christ tuawi'yuñwa-i' Náata, pu Lavayiat, pu Hikwsi Qahováriwtaqa. Noqw ima pahyom pay suhkaa. ⁸ Pu

pahyom tūwaqatsit ep Jesus Christ tuawi'yuñwa-i' Hikwsi, pu kūyi, pu uñwa. Noqw ima pahyom sun lavayi'yuñwa. ⁹ Itam pay sinmuy tuawiyamuy kwusuya. Nihqe tis ōviy itam God tuawiyat kwusuyani. Noqw pam hapi Jesus Christ put Tiatnihqat pañqawu. ¹⁰ Ason hak God Tiyat aw tuptsiwhq God Hikwsiat put unañwpeq qátu, nihqe put pantaqat tuawi'ta. Noqw pay God qa tuptsiwhqa hapi pam átsanihqat pan put yukuna, ispi God Tiy hin tuawi'taqat pam qa tuptsiwhqee. ¹¹ Noqw yan hapi God itamuy āawna: Pam itamuy qatsit qaso'taqat huyta, it qatsit put Tiyat epnihqata. ¹² Tiyat kwusi'taqa hapi qatsit kwusi'ta. Pu i' hak God Tiyat qa kwusi'taqa hapi qatsit ñastaa.

Eternal Life

¹³ Nu hapi umuy God Tiyat aw tuptsiwni'yuñqamuy amumi iit penta. Noqw uma put añ tūñwantote', uma God Tiyat aw tūtuptsiwaqe qatsit qaso'taqat himuy'vayaqey navoti'yuñwni. ¹⁴ Noqw itam put aw tuptsiwni'yuñqw, put tunatyayat an hihta ōviy itam put tūviñtotaqw, pam itahnawakinpiy navotni. ¹⁵ Noqw itam put itahnawakinpiy aw tuqayvastaqat navoti'yuñqw, itam put aw nāp hihta tūviñtotaqw pam itamuy put máqani. ¹⁶ Kurs uhsinosñwa qaanhtiput pay mokiwuy aqw qa pitsíwtaqat hintsakq um put aw tayte' pay um put eñem tūviñtani. Noqw God put qatsit máqamantani, kurs pam mokiwuy aqw qa pitsíwtaqat qaanhtiput hintsakniq'ö. Pas antsa kurs hin hak qa mokiwuy aqw pitsíwtaqat qaanhtiput hinhtini. Noqw kurs hak pan qaanhtiqw, um put eñem tūviñtaniqat qa putwat nu pañqawu. ¹⁷ Sohsoy qaantsatskiwhqa hapi qaanhtipu. Noqw soon sohsoy qaanhtipu mokiwuy aqw pitsíwtani. ¹⁸ Itam navoti'yuñqw i' God ahpiy tihtiwhqa qaanhtiput añ qa hinma, pi God Tiat put aw tunatyawtañwuniq'ö. Noqw Nukpana put aw qa hintsakñwu. ¹⁹ Noqw itam hapi God tímatnihqey navoti'yuñwa. Noqw yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam sohsoyam it hakiy qalolmat akw tuyqawiwuyñwa. ²⁰ Itam navoti'yuñqw God Tiat píthqey itamuy suyan unañwtalwuwñitoyna. Noqw ōviy itam God pas antsanihqat tuwi'yuñwa. Noqw itam it hakiy pas antsanihqat añ yēse, pu Tiyat Jesus Christ añ'a. Pam hapi pas antsa God. Noqw itam put añ yeskahkañw qatsit qaso'taqat himuy'yuñwa. ²¹ Itimhohyamu, uma hihta wutsit aw nāwakintihqat qa aw may'yuñwni. Pas antsa.

JOHN ańk Pēniata

¹ Nu' wukw'aya, itahsiway pas namorstiwhqat aw penta, pu tímuyatuy amumii. Nu umumi pas antsa unańway'ta; pu pay qa nu'saa, pay pas sohsoyam it hakiy pas antsanihqat tuwi'yuńqam pīwu, ² I' hak pas antsanihqat itamuhpe pakiwkańw, itamum yūmosa hinmaniqat tunatyayat ōviy itam umumi unańway'kahkańw, pas antsa yan umuńem nāwakinwisa. ³ Nam ōkwalni, núokwa, pu kwakwhaunańwa umumum yantani, Itanay God ańq'ō, piw Tiyat Tutuyqawhqat Jesus Christ ańq'ō.

Truth and Love

⁴ Pas haqawat uhtim Itanay lavayiyat pas antsanihqat ań hinwisq, nu amumi navotqe, put ep pas hahlayti, ura Itanay ańqw itamumi hin tutaptiwhqat pan hinwisq'ō. ⁵ Noqw taay isiwa, nu okiw ūmi pańqawni: Itam nānami unańway'yuńwni. Nu hihta qa pūhut tutavot ūmi penta, nīkańw pay ura yayhniwhqat ańqaqw itamumi hin tutaptiwhqata. ⁶ Noqw itam put tutavoyat ań hinwise' pan nānami unańway'yuńwni; noqw yan hapi tutavo, ura uma yayhniwhqat pahpiy hihta nanaptaqey ań hinwisniqata. ⁷ Taq kaysiwhqam tūunatotoynaqam tūwaqatsit ań nankwusa, nihqe i' Jesus Christ tokoy'kańw pítuhqat ayo yuykuya. I' hapi tūunatotoynaqa; pu Christ ehpew'iwtaqa. ⁸ Uma nāmi tunatyaltotini; noqw itam hihta tumaltotaqey qa kwayhyat, ań ahsupoq ahsatotani. ⁹ Mewnit yūmo kwílakqa, pu Christ tutaqayhpiyat qa ań hinmaq, God put qa amum hinma. Pu hak Christ tutaqayhpiyat ań hinmaq, Itanay-nikańw pu Tiat puma put amum hinma. ¹⁰ Hak umumi pite', qa yan umuy tutuqaynaqw, uma umuhkiy qa aw put panayamantani, piw uma qa ōqalayamantani. ¹¹ Taq put ōqalaqa qaanhtipuyat ep suńwáatni.

Final Words

¹² Pas nu as nāt nihtiwtat hihta umumi pēnanikańw, pay nu qa tutuvenit ań pēnani, piw qa tutuvenkuyit akw'a. Nikańw pay hisnen nu umumi pítuni; noqw itam pas nānami taykahkańw, yuaatotani; nen pas hinhaqam hahlayhtotini. ¹³ Namortiwhqat uhqōqay timat uń ōqalaya. Nam antaa.

JOHN

Pēniat payisni'maqa

¹ Nu' wukw'aya, it pas aw iunañway Gaius aw penta. Nu pas antsa ūmi unañway'ta. ² Aw iunañwa, pas sohsoy himu uñem lolmaniğat nu uñem nāwakinma, um suphelawtaniğat pas uhhikwsi suphelawtağat pan'i. ³ Pi tuptsiwni'yuñqam ökihqe, inumi uñ tūawvayaq, yaw um itahtuptionsniy pas antsaniğat hūrs ñuy'kañw put añ hinma. ⁴ Pi yaw itim Itanay lavayiyat pas antsaniğat añ hinwisq, nu put pantağat navotqe, pas hahlayhti. Qa himu put epnihqe inumi pas pavan hahlayhpi.

Gaius is Praised

⁵ Aw iunañwa, pay um añ tuptsiwni'yuñqamuy-nikañw, pu a'löntuy hin tumalay'taqey ep sūantsaki. ⁶ Yaw um nuhtumi unañway'tağat puma God aw tōnawtaqamuy amumi tūawvaya, noq, um God kaptsi'kañw, pumuy haqamiyaq, amumi unañwtave', sūanhtini. ⁷ Pi puma put tuñwniyat tunvotnayanige añqe' nankwusa; nihqe imuy qatuptsiwni'yuñqamuy amuñaq, qa hihta ömahtiwisa. ⁸ Noq, paniq, hapi öviy itam pumuy panyuñqamuy soon qa pāsanyi; nen pumuy tumalsuñwamatni, puma Itanay lavayiyat pas antsaniğat yuaatiwisq'ö.

Diotrephes and Demetrius

⁹ Ura nu as God aw tōnawtaqamuy amumi pēna; noq, i' Diotrophes pumuy amuñaq, pas hımuniqey nāwaknaqa itamuy qa ömahta. ¹⁰ Noq, öviy kurs nu umumiğ pite', soon nu put hiniwhtipuyat aw qa pōnaknani, itamumiğ nānaphin qalomáhiñqawlawhqata; pu pas qa ñöyaltiqe, pam añ tuptsiwni'yuñqamuy qa ömahta; nit pu pumuy ömahtotaniqey nānawaknaqamuy mēwanta; nihqe God aw tōnawtaqamuy amuñaq, pumuy ayo maspita. ¹¹ Aw iunañwa, um hihta qalolmat aw qa nanawinht, lolmatni. Lolmat añ hinmaqa hapi God tíata; pu i' hak hihta qalolmat añ hinmaqa hapi God aw qa yóriki'ta. ¹² I' Demetrius sohsoqmuy amuhpiy aw lomanavotiwta. Noq, i' pas antsa. Owi, pu itam pas piw nāp aw navoti'yuñwa; noq, uma navoti'yuñq, itahtuawi pas qa atsa.

Final Greetings

¹³ Pas nu as nāt nihtiwtat hihta pēnanikañw, pay nu qa tutuvenkuyit pu qa tutuvenkohot akw ūmi pēnani; ¹⁴⁻¹⁵ Nikañw pay hisnen nu qa pas wūyavotiqw ūmi yórikni; noq, itam pas nāmi taykañw yuaatani. Nam kwakwhaunañwa umum yantaa. Ima itahkwatsim uñ öqalaya. Um itahkwatsmuy nanāpwat öqalantani.

JUDE

God Sinomuyatuy amumi Pēniata

¹ Nu' Jude, Jesus Christ tūwikipat, pu James tupkoat it penta. Nu umuy Itanay God ahpiy sutsvo oyiwyuñqamuy öqalanta. Ura pam umuy wánwayhqe, Jesus Christ eñem umumi tunatyawma. ² Nam núokwa, kwakwhaunañwa, pu nami'nañwa qaöwíhinkañw umumi pitsíwtaa.

False Teachers

³ Aw iunañwamu, nu as itamuy hin sun ayo nōñakqat umumi pēnaniqey unañwti. Nikañw pay kurs nu soon umumi qa pēne', uma itahtuptsiwniy eñem pas rohom-numyaniqat umuy u'nanani, itahtuptsiwniy God sinomuyatuy amumi sūs mātaviwhqat éñemi. ⁴ Taq haqawat God qa kaptsi'yuñqam nanauyve itamumi yuña. Yaw puma God aw yankahkañw qahopíyese; nihqe God sūkw Moñwit ayo yuykuya, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ pīwu. Nihqe öviy añwu pay hisat puma qalomáyukiltiniqat aw oyiwyuñwa. ⁵ Noqw öviy nu umuy it ep ahoy u'nananiqey nāwakna; pay as pi uma hisat it yantaqat pās nanapta. Ura hin Tutuyqawhqa haqaqw tutskwat Egypt añqw sinomuy nōñaknat, put pantaqat atsve pu' haqawatuy qa tuptsiwni'yuñqamuy haqami hintsana. ⁶ Pu ima öñaqw hoñvia'yat tumalay tatamhtotat, pas nāp qeniý mātatveyaqamuy sūs somhtaqe, qatalpumi tañata, hisat aw wukotalöñvaqat ep pumuy hin yukunaniqey aw pahsavoo. ⁷ Noqw ura Sodom-niqw, pu Gomorrha-niqw, pu amunan'ik kitsókit añ sinom piw pumuy amún tuskapqatsit aw tahkukq, tahtaqt nāp nānami tokoy añ písóqya. Noqw God qōhit qa tokñwuqat akw pumuy sivintoyna, sinmuy ökwhaniqe öviy'ö. ⁸ Noqw piw nāt ima pumuy amún hihta itséheet añ kwañwáwuwantotaqe, tokoy tuyoy'ewakwtotañwu; añ moñw'iwyuñqamuy qa hihtay'yuñwa, pu añ öqalat pasiwyuñqamuy amumiq nānap hin qalomáhiñqawwa. ⁹ Noqw híkispí God pas sushoñviayaat Michael Nukpanat amum nāñwuy'ta, Moses tokoyat öviy'ö. Nihqe nānaqasqe soon pay nanāp'unañw put aw qalomáhiñqawniqe, ura put aw pañqawu: Nam Tutuyqawhqa uñ mēwaa. ¹⁰ Noqw ima hihta aw qa mātisi'kahkañw, soq tuwat put ep qalomáhiñqawwañwu; pu pay hīhihtuy popkotuy amún hīhihta nāp tuwi'yuñqey akw nāhovalayañwu. ¹¹ Is okiw púmaa! Puma Cain kukyay añqe' hinwisa; pu Balaam an hihta súantaqat añqw lasya, hihta as himuy'vayaniqe öviy'ö; pu Core an God aqw kolilitotat, put an súlawhtini. ¹² Ason uma sūp haqam nōnove', Tutuyqawhqat u'ni'kahkañw pōlavikit yónoyhtotaqw, puma umumum nōnove', pep hihta itséheet anyuññwu; nānami-sa tunatyawyuñwt, qa hihta tuhtusyakahkañw nōnovañwu. Puma wisioomahwt huhukwhoyaqat anyuñwa. Puma himutskit tal'añwnawit añ qa hihta sipalay'vañwuqat anyuñwa, nāipwaniwyuñqee; soñawnen lōs soa. ¹³ Pātuwaqatsit añqe' a'nō walalataqat anyuñwa. Pumuy hintsakpiam pāhut walalataqat qōtōyat anta. Puma sōtuy nānahoy yuyutyaqat anyuñwa; nihqe puma haqami mīhikqat añ pas qatālat aqw sūs yuñni. Pep puma nawus aqwhaqami yesni. ¹⁴ Noqw Adam añqw tsañe'sikis nānañumo qatsívaptsiwyuñqat pep Enoch tihtiwa. Nit pam añwu pay imuy ura lavayhtiye pañqawu: Meh, Tutuyqawhqa pas qaan'ewakw hintaqamuy qahováriwyuñqamuy tsamkañw añq'ö, ¹⁵ Sinmuy sohsokmuy amuñem hin yúkuniqee. Pam sohsokmuy qa kaptsi'yuñqamuy qalomáhintsakpiyamuy sohsok ep pumuy hin yúkuni. Taq puma God qa kaptsi'kahkañw put ehpewi qaanhtoti, piw anahaat lavayit akw put aqw hiñqawwa. ¹⁶ Ima hapi pas sutsép-sa hihta añ hiñqawwisa; panis tuwat tūovelanhiñqawwisa; nāp tuñlayiy-sa añ hinwisa; hihta a'nō kwiviyuaatotañwu; hihta nukwáñw'ewyaniqey öviy sinmuy amumi kwañwáyuaatotañwu.

Warnings and Instructions

¹⁷ Nikañwo aw iunañwamu, pay ura Itahtutuyqawhqay Jesus Christ ayamat hin hiniqat yuaatotaqat uma u'ni'yuñwni. ¹⁸ Pay so'ñwamiq ima hakim tututsiwyaqam hoñvani. Puma God qa kaptsi'yuñwni; nāp tuñlayiy añ hinwisni, ura kitota. ¹⁹ Ima hapi añ sinmuy tsīkantotani; nāp tunatyay añ hinwisa, Qahováriwtaqa' Hikwsi pumuy unañwayamuy qa aw pákiq'ö. ²⁰ Noqw ūmaa, aw iunañwamu, uma umuh-tuptsiwniy God añqwnihqat añ nāwuñwintani; Qahováriwtaqat Hikwsit añ nāwakinwisni. ²¹ Itahtutuyqawhqa Jesus Christ núokway ahpiy umuy qatsit qaso'taqat máqani. Noqw put talönvaqat aw pahsave uma maqaptsi'kahkañw, God añqw nāmi'nañwat añ hinwisni. ²² Añ qa súyanyaqamuy uma ókwatutwani; ²³ Qōhit añqw pumuy ayo lañamintotani. Pu añ pētuy piw uma maqasneveq ayo ðoyyani. Nikañw piw yuwsiyamuy tuskapqatsit akw tuyoy'ewakwtiwhqat uma aw qa suhtaq'ewyani.

Prayer of Praise

²⁴ Taay. Kwakwhat pi God umuy qa lasyaniqat aw öqalat pasiwta. Pan hapi umuy hahlaykahkañw, qa hihta akw hinyuñqat pam natpipo lomaqatsit aw umuy ökínani. ²⁵ Pam-sa hapi nāla suan unañwtalwuwni'ta, pu itamuy ayo oya. Nam sinom sohsoyam put pas hihtatostat, kaptsi'yuñwni. Nam puma put Moñwílalwani; pam-sa hapi öqalat pasiwtaqat pañqaqwani. Nam pu' yantani, pu yūmosa aqwhaqamii. Nam antaa.

Jesus Christ HIHTA NATONIQT MAHTAKNA Ayay John aw'i

¹ I' tutuveni Jesus Christ añq'ö. God soon pas hisat hin hiniwhtiniqat put aw mātakta, pam lavay'aymuy umumi put mahtaknaniqat öviy'o. Noqw pam hoñviayay ayataqw, pam nuy John, put lavay'ayayat, put āawna. ² Noqw nu God lavaiyat, Jesus Christ inumi mātaktaqat umuy āawnani. Pu nu hihta aw yórikqey umumi pēnani. ³ I' hak it tutuvenit añ hin hiniwhtiniqa pey'taqat añ túnwantaqa hahlayhpit epni. Pu put nanaptat, aw tuqayvasi'yunqam piw pas hahlayhpit epyani. Pi aw hapi pituto.

Greetings to the Seven Churches

⁴ Nu' John Asiat ep tsañe' kitsókit añ God aw tōnawtaqamuy öqalanta. Nam núokwa, pu kwakwhaunañwa umumi pitsíwtani, it hakiy pu'nihqat, pu pay hísatnihqat, pu nātoniqat añq'ö, pu tsañe'nihqamuy hīhikwsimuy put moñw'atsvewayat ehpewiyaqamuy amuñaq'ö, ⁵ Pu Jesus Christ añq'ö. Pam hapi pas suyan navoti'kañw súañqawu; so'pumuy amuñaqaw tātayhqe nuhtuñaqw susmohpeq'a; pu tūwaqatsit ep momñwituy amumi moñw'iwta. Pam itamumi unañway'taqe, nāp unway akw itamuhpa' itahqaanhtipuy ayo pāhoma. ⁶ Nihqe itamuy moñw'oyhqe, Nay God awwat itamuy wimmoñw'oya. Nam sinom put kaptisitotat, put moñwlalwani sutsép-saa. Nam antaa. ⁷ Meh, pam öomawhtuy aqw hawni. Noqw sohsoyam pōsiy akw put aw yórikyani, pu ima put söhwiknayaqam pīwu. Noqw tūwaqatsit ep sohsoy hihtu nanāpwat sinom put atsviy tsaykitani. Pas antsa. Nam antani. ⁸ Nu hapi Alpha, pu Omega; nu hapi sohsoy hihta yayhnaqa pu sohsoy hihta aw pās yúkuniqa, kita Sus'öqaltutuyqawhqa, pu'nihqa pu pay hísatnihqa, pu nātoniqa.

A Vision of Christ

⁹ Nu' John, umuhpava, pu umuhsuñwa, umún Jesus Christ eñem hihta añ kānavota; put eñem hihta añ nakwhani'ta; piw umún put amum moñw'iwatani. Nu pāñaqw tutskwat kuytaqat Patmos yan mātsiwhqat ep qatu, God lavaiyat ep'e, pu Jesus Christ yuaataqey ep'e. ¹⁰ Noqw Tutuyqawhqat talōñniyat ep nu Hikwsit akw tuyqawiwkañw, inuhkwayñave hakiy a'nö tōnayay navota, pas tötöqpit an tōnay'taqata. ¹¹ Noqw inumi pañqawu: Nu hapi Alpha pu Omega, mohti'maqa pu nuhtuñkñihqa, kita; pu piw yan'i: Um hin yórike', tutuvenit añ put pēnat, Asiat ep tsañe' kitsókit ep inumi tōnawtaqamuy amumi távini, ayo Ephesus ep yesqamuy amumii, pu Smyrnat epyaqamuyu, pu Pergamos epyaqamuyu, pu Thyatirat epyaqamuyu, pu Sardis epyaqamuyu, pu Philadelphiat epyaqamuyu, pu Laodiceat epyaqamuyu, inumi kita. ¹² Noqw nu hakiy inumi hiñqawhqat aw yórikniqe ahoy namtö. Nihqe öviy nu namtökqe, pay tsañe' wihqöhit tsotsókpíyat sikavalasivat añqw yukiwuyunqat tuwa. ¹³ Noqw ima tsañe' tsotsókpít amuhsonve hak Sinot Tiyat an son'iwqhqa waynuma; wupaknapnat kukmiq pitsíwtaqat yuwsí'kañw, tawitsqay añ sikavalasivat kwewta. ¹⁴ Noqw qötöyat añ hōmiat qötsáphöt anta, pas nuvat an qötsa. Noqw pōsiat pavan pas ūwiñwuy anta. ¹⁵ Noqw kuk'at pas kwañw'ewakw sikasivat qöpqömiq pātiqat an talqagsala. Pu tōnaat mūmunañwtuy wukosöykitaqat panta. ¹⁶ Noqw pam putvaqw tsañe' sötuy matsvoñta. Noqw moañaqw sipwuvahpi nan'ivak a'nö qalay'taqa yayma. Noqw taywaat tāwat pas pavan tālat anta. ¹⁷ Noqw nu aw taytaqe pahsat kukmiq munu, sūmokpunikañwo. Noqw pam putvaqw may akw inumi matyawht pañqawu: Pay um qa tsawiniwtani; nu hapi mohtimaqa pu nuhtuñkñihqa. ¹⁸ Nu hapi qatu. Ura as nu mokt, pu ahoy tātayi. Noqw meh, nu hapi sutsep qátuhqa. Pas antsa. Nihqe nu maskimiq, pu mokiwuy aw öqalay'ta.

19 Um hihta aw yórikqey pēnani, yañ hihta hintaqata, pu hihta nātoniqata. 20 Ura nu putvaqw tsañe' sōtuy matsvoñkañw tsañe' wihqōhit tsotsókpiyat amuhsonva waynumqw um inumi yori. Taa. Put hímunihqat nu uñ āawnani. Ima tsañe' sōtu hapi tsañe' kitsókit ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñvia'yatu. Noqw pu tsañe' wihqōhit tsotsókpiat hapi tsañe' kitsókit ep inumi tōnawtaqamu.

2

The Message to Ephesus

1 Um Ephesus ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak putvaqw tsañe' sōtuy matsvoñtaqa, tsañe' wihqōhit tsotsókpiyat sikavalasivat añqw yukiwyuñqat amuhsonva waynumqa yan ūmi lavayhti: 2 Pay nu ūmi navoti'taqw, um inuñem tumalay'taqe maqsoni'ta. Piw um qa nañ'ekni'ta. Pu um añ qalomáhinyuñqamuy amumi qa suhtaq'ewa. Nihqe hakim inuhpiy ayatiwyaqey pañqaqwaqamuy um amumi pohtaqe, amumi navotq, pay kurs puma a'tsatu. 3 Nihqe um hihta añ kuykañw nakwhani'ta. Nihqe um inatñwaniy tunatyawkañw hihta maqsonlawkañw qa ókiwhti. 4 Nikañw pay nu hihta ūmi qaantaqat tuway'ta. Ura as um mohtihagam inumi pas unañway'tat, pu' hapi qa pan um inumi unañway'ta. 5 Nihqe ōviy um tunatyaltini. Taq um inuñaqw yāvoq'iwma. Um ahoy namtōkt, inuminen, mohti hinmaqey hintsakni. Taq um qa panhtiqw, nu ūmi supte' uhwiñqōhiy tsotsókpiyat qeniyat añqw ayo távini, um qa ahoy namtōkq'ō. 6 Nikañw it ep nu uñ hahlayi: Um imuy Nicolaitan-sinmuy hintsakpiyamuy pas qa hahlayi, inún'i. 7 Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqaata. Nukpanat áñwuy'taqat nu pan nakwhanaqwa, pam himutsokit hakiy taytoynañwuqat God ūyiyat nāsaveq wúnuhqat añqw nōsni.

The Message to Smyrna

8 Pu um Smyrnat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak mohtinihqa, pu nuhtuñknihqwa, ura as mukt, pu' qátuhqa yan ūmi lavayhti: 9 Pay um hihta hintsakqat nu navoti'ta. Um hīhihta añ kānanvota, pu okiwhinta; nikañw um pas antsa kāhak'i. Pu hakim Jew-sinomniñqey a'tsalalwaqam ūmiq qalomáhiñqaqwaqat nu navoti'ta. Puma qa Jew-sinomnikañw soq Satan aw tōnawta. 10 Um hapi hihta nāt añ kānavotniqey qa mamqasni. Meh, pay nāt Nukpana uhsinomuy amuñaqw haqawatuy sivikimi maspani, amumi tuwantaniqe ōviy'ō. Noqw uma pakwút-sikis tālat añ kānanvotyani. Nikañw uma hapi qa nañ'eknayani; nāmahin pi uma so'ni. Pi nu hihta ahsatit umuy máqani. Uma aqwhaqami yeskañw put añ nāvokawintotani. 11 Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqaata. Nukpanat áñwutaqa hapi soon mokiwyuy añqw lōs yúkuni.

The Message to Pergamum

12 Pu Pergamos ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat um aw yan pēnani: I' hak sipwuvahpit nan'ikage qalay'taqat himuy'taqa yan ūmi lavayhti: 13 Pay um hihta hintsakqat nu navoti'ta, pu um haqam qátuhqata. Pep hapi Satan moñw'iwta. Um inatñwaniy hūrs ñuy'ta. Ura nuy yuaataqa Antipas umuhsonve nīniwa, haqam Satan qátuhqat ep'e. Noqw nāmahin pi pantaqwa, um inumi tuptsiwñi'taqey qa qe'ti. 14 Noqw pay nu qa sūkw hihta ūmi qaantaqat tuway'ta. Soq um Balaam tutuqayhpiyat ñuy'yuñqamuy oyi'ta. Ura pam Balac tutuqaynaqwa, pam Israel-sinmuy ūnatoyna. Noqw puma hihta wutsit pay nāp yukiwyuñqamuy amuñem hihtuy qōyantotat, sikwíyat añqw nōñōsa; pu tokot sokoptota. 15 Pu pan piw um inuy Nicolaitan-sinmuy tutuqayhpiyamuy ñuy'yuñqamuy oyi'ta. Noqw nu put aw qa suhtaq'ewa. 16 Noqw ōviy um put añqw lasni. Taq um qa panhtiqw, nu ūmi supte' imoñaqwa sipwuvahpit akw pumuy amumi

kihpokni. ¹⁷ Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqa. Nukpanat ánwutaqat nu mennat it ónaqw pōlavikit tupkiwtaqat nopnani; nen put qōtsat owat máqani. Noqw put añ puhutuñwni pey'tani. Qa hak put navoti'taqw pas put kwúsuhqa-sani.

The Message to Thyatira

¹⁸ Pu um Thyatirat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: God Tiat ūwiñwuy antaqat pōsi'taqa, pu kwañw'ewakw sikasivat antaqat kuhkuy'taqa yan ūmi lavayhti: ¹⁹ Um hihta hintsakqat nu pay navoti'ta, pu um hin inumi unañway'taqata, pu um hihta tumaltaqata, pu nuy qapēvewnaqata, pu hihta añ pās nakwhani'taqata. Nu uhtumalay nuhtuñknihqat aw tayta, puma mohti'maqat tumalat epnihqe pas hoyokiwtaqata. ²⁰ Nikañw pay nu qa sūkw hihta ūmi qaantaqat tuway'ta. Um it wuhtit Jezebel, God lavay'ayaatnihqey pañqawlawhqat tavi'ta. Pam soq itumal'aymuy tutuqaynakañw, pumuy ūnatoynaqw, puma tokot sokoplalwa, pu nōsiwhqat añ hihta nāp yukiwyuñqamuy amumi noiwhqat añqw nōñosañwu. ²¹ Noqw pam tuskapqatsiy añqw lasniqat nu as aw qenitoyaqw, pam qa panhti. ²² Noqw meh, nu put aw toñokq, pam tūtuyhtini, pu put amum nāhahlaynayaqam pīwu. Noqw puma qaan'ewakw kānanvotyani, kurs puma hintsakpiy añqw qa lasyee. ²³ Pu nu put tímuyatuy qōyani. Noqw pep pu' sohsovik inumi tōnawtaqam navoti'yūñwni, nu hapi sohsokmuy tunatyayamuy, pu unañwayamuy añ purimaqata. Pi nu hapi sohsokmuy umuy nanāp umuhhintsakpiy an umumi ahoytani. ²⁴ Nikañw nu ūmi pañqawni, pu ahpiy Thyatirat ep it yan tutuqayhpit qa ñuy'yūñqamuy amumii, pu añ hakim Satan hihta tuwiyat qa toñtaqat pan tūñwantiwhqat qa tuwi'yūñqamuy amumii: Pay nu soon piw nāt pas hihta umuy ikwiltotoynani. ²⁵ Pay uma hihta himuy'yūñqey hūrs ñuy'yūñwni, nuy pítuniqat aw pahsavoo. ²⁶ Nukpanat ánwutat pas so'ñwamiqhaqami itunatyay añ hinmaqat nu hīhiltuy nanāp watuy sinoiwtaqamuy amumi öqalmaqani. ²⁷ Noqw pam sivakohot akw pumuy amumi moñw'iwatani, nen sivuskwit an pumuy piñani. Pan hapi Ina nuy öqalmaqa. ²⁸ Pu nu put talsohut máqani. ²⁹ Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqa.

3

The Message to Sardis

¹ Pu um Sardis ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak God añqw tsañe' hīhikwsimuy himuy'taqa, pu tsañe, sōtuy matsvoñtaqa yan ūmi lavayhti: Um hihta hintsakqat pay nu navoti'ta. Um as sinmuyniqw tayta; nikañw um pas antsa mokpu. ² Taa, um havivokalni; nen uhtumalay nātonihqat aw unañtapni, taq pam pas pay sohtini. Taq nu God atpip uhtumalay qa pasiwtaqat tuwa. ³ Oviy um hihta navotqe, ömahtaqey hūrs ñuy'tani; nen hin hinmaqey añqw lasni. Nikañw um kurs qa tātayniqw, um hisat qa pan wūwantaqw nu ūmi suptuni, uyiñwu hin pítuhqat pan'i. ⁴ Nikañw hikis pi Sardis ep híkiyom itséhee qatsit akw yuwsiy qa tuyoy'ewakwtota. Noqw puma qōtsat yuwsikahkañw inumum hinnumyani, pi puma hihkay'yūñwa. ⁵ Nukpanat ánwutaqa qōtsat yuwsini. Noqw nu put tuñwniyat qatsítutuveñit añ pēne', qa ayo sūlawhtani. Noqw pam isinonihqat nu Inay aw pañqawni, pu hoñviaymuyatuy amumii. ⁶ Naqvuy'taqa navotni, Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqa.

The Message to Philadelphia

⁷ Pu um Philadelphiat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak pas Qahováriwtaqa, pas antsanihqa, David hōtahpiyat himuy'ta. Nihqe pam aw hōtaqw, soon hak uhtañwu; pu uhtaqw, soon hak hōtañwu. Noqw pam hapi ūmi yan lavayhti: ⁸ Um hihta hintsakqat pay nu navoti'ta. Meh, nu' hapi uñem uutspit wūyak hōtani. Noqw soon hak put uhtani, pay as pi um híhin öqawi'kañw ilavayiy aw tuqayvastaqw öviy'o;

nihqe um nuy qa tuwi'taqey qa hisat pañqawu. ⁹ Meh, nu hapi imuy hakimuy Satan aw tōnawtaqamuy as Jew-sinomnihqey atsálalwaqamuy amuñem pan yukuq̄w, puma uhkuktupoq munumhtini; nen nu ūmi unañway'taqat nanaptani. ¹⁰ Um hapi ilavayiy qa mātapt, hūrs wunu. Noq̄w ōviy ason tūwaqatsit añ sopkawtaqamuy sinmuy amumi tuwantiwhq, nu tuwat soon uñ mātapt, uñ put añq̄w ayo távini. ¹¹ Meh, nu hapi suptuni. Um hihta himuy'taqey hūrs ñuy'taq̄w, qa hak uh'ahsatiy uñ nawhkini. ¹² Nukpanat áñwutaqat nu soñawnen Inay God kīyat ep tötön-wunuptsinani. Noq̄w pam pāpu pañq̄w qa yámakni. Pu nu Inay God natñwaniyat put añ pēnani, pu ivuhutuñwniyu, pu Inay God kitsókiyat tuñwniyata. Pam kitsóki pūhunikañw ōnaq̄w hawni Inay God añq'ō. Noq̄w Jerusalem yan túñwantiwini. ¹³ Naqvuy'taq̄a navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqaata.

The Message to Laodicea

¹⁴ Pu um Laodiceat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak pas antsanihqa yan ūmi lavayhti: Nu pas qaatsat hinma; piw lavayit pas antsanihqtat tuawi'ta. Noq̄w God inuhpiy sohsok hihta yuku. ¹⁵ Pay um hihta hintsakqtat nu navoti'ta. Um qa suhsuñwa, piw qa muki. Himu as um suhsuñwanikañwo, sen múkinikañwo. ¹⁶ Noq̄w pi um híhin mukinihqe qa suhsuñwa, piw qa múkiniq̄w nu ōviy uñ pavoyani. ¹⁷ Um pi pañqawlawu: Nu káhak'i; nu hihta nihti'ta; nu qa hihta rūrumna. Susmataq pi um okiwhinkañw qa navoti'ta, qahahlaykañwo, ōokiwnikañwo, qapostalkañwo, qa yuwsikañwo. ¹⁸ Oviy nu ūmi pañqawni: Um sikavalasivat qōhit akw kwanw'ewayhtiqtat nuy túniñkañwo, nen káhakni; pu um qōtsat yuwsit tue' yuwsini; nen um put akw nātupke', qa hihta hahmanni. Pu um uhposvaqe wīlelwe', tālat taytani. ¹⁹ Nu hakiy aw unañway'te' u'nanañwu, wuvahtañwu. Um ōviy qa nātusite', uhhintsakpiy añq̄w lasni. ²⁰ Meh, nu hōtsíwhpeq wúnukañw pönönötoyna. Itōnay navotqa uutspit hōtaq̄w nu aw pake', amum nōsni; pu pam inumumni. ²¹ Nukpanat áñwutaqat nu imoñw'atsveway ep qatuptsinani. Noq̄w pam inumum pep qatuptuni, nu put áñwutaq̄e Inay amum moñw'atsvewayat ep qatuptuqtat pan'i. ²² Naqvuy'taq̄a navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqaata.

4

Worship in Heaven

¹ It atsve pu' nu yorikq̄ pi meh, ōveqatsit aw hōtsílti. Noq̄w nu mohti hakiy tōnayay navotq̄, pas tötöq̄pit an tōnay'taq̄a inumi yuaataq̄e pañqawu: Um peq̄w wupni. Noq̄w yahpiy hin hintaniqtat nu ūmi mātaktani. ² Noq̄w pahsat pay nu Hikwsit akw tuyqawiwkañw ōveqatsit ep moñw'atsvewat aw yori. Noq̄w hak ep tsokiwta. ³ Noq̄w pep tsokiwtaqa jasper-owat, pu sardius-owat, an sóniwa. Noq̄w moñw'atsvewa tañaq̄wunut emerald-owat an sóniwhqtat akw ñöyakiwta. ⁴ Pu moñw'atsvewa nánan'ikaq̄e sunat-nikañw añq̄w nālōq̄ sihkay'taqat tsotsók̄pit akw ñöyakiwta. Noq̄w hakim sunat añq̄w nālōq̄ sihkay'taqam wūwuyom pañ tsokiwyuñwa, qōtsat yuwsikañkañwo; nihqe sikavalasivat añq̄w yukiwyuñqat wihkat akw qōtōsomiwyuñwa. ⁵ Noq̄w moñw'atsvewat añq̄w talwiptakañw pu umhta; pu mowawatiwa. Noq̄w moñw'atsvewat atpip tsañe' wihqōhi uwiwitota. Puma hapi God tsañe' Hikwsimatu. ⁶ Noq̄w moñw'atsvewat atpip himu panaptsat an suyan tālay'taq̄a patuphaiwta. Pu moñw'atsvewat aqlavo nālōyōm hihtu tayyuñqam hōñi; móñaq̄w-nikañw pu ahkwayñañaq̄w pōvosi'yuñwa. ⁷ Noq̄w tayyuñqamuy amuñaq̄w i' himu mohti taytaqa tóhowuy anta; noq̄w añknihq̄a wakashoyat anta; noq̄w amuñknihq̄a tāqat an tayway'ta; noq̄w pu put añknihq̄a kwāhu pūyawmaqat anta. ⁸ Noq̄w ima hihtu tayyuñqam nanāp navay masay'yuñwa; noq̄w puma pas sohsovik pōvosi'yuñwa. Nihqe

puma tälö'nikañw pu tōkilat añ qa nānasuñwnayañwu pañqawkahkañwo: Qahováriwtaqa, qahováriwtaqa, qahováriwtaqa, God Sus'ōqaltutuyqawhqa, pay hísatnikañw, pu'nikañw, pu nātoniqa. ⁹ Noqw ima hihtu tayyuñqam Hakiy Sutsep Qátuhqat moñw'atsvewat ep tsokiwtaqat pas kaptsitotakañw, tayawnayakañw, pu aw kwakwhatota. ¹⁰ Noqw pahsat pu ima sunat nälöq sihkay'taqam wūwuyom moñw'atsvewat ep qátuhqat atpip munumhtiñwu; nen put Hakiy Sutsep Qátuhqat pas hihtatote', moñw'atsvewayat atpipo wihkay maspayañwu pañqawkahkañwo: ¹¹ Tutuyqawhqa, sinom uñ pas hihtatostat, uñ kaptsi'tote', um-sa öqalay'taqat pañqaqwaqw, put hapi um hihkay'ta. Pi um hapi sohsok hihta yuku. Noqw uhtunatyay ahpiy pam yukilti.

5

The Scroll and the Lamb

¹ Noqw nu moñw'atsvewat ep qátuhqat aw tātayhq, putvaqwat may akw tutuvenit mupipitaqat yawta. Noqw tutuveni apqölnaqw-nikañw pu ihkaqewat pey'kañw tsañe'sikip tuvoylat akw namihurs'iwta. ² Noqw hoñviaya a'nö öqalat pas tönay añqe' pañqawlawhq nu aw tātayi. Ya hak tutuvenit tuvoylayat tsitsikte', tutuvenit púruknaniquey aw aptsiwta? kita. ³ Noqw soon kurs hak öveqatsit, pu tūwaqatsit, pu piw tūwaqatsit atpikaqe qátuhqa tutuvenit púruknanani, piw pēnit aw tātayni. ⁴ Noqw nu okiw nāvak'öyna, soon kurs hak put púrukne' añ tūwnaniquey aw aptsiwtaqw öviy'o. Piw hikis soon kurs hak aw tātayni. ⁵ Noqw haqawa wuy inumi pañqawu: Pay um qa tsaátani. Pay imuy Judat sinomuyatuy amuñaqw wukotóhowuy antaqa, David natkoat tutuvenit púruknanani; pu tsañe'sikip tuvoylat akw namihurs'iwtaqat tsitsiktani. ⁶ Noqw nu yorikq pi moñw'atsvewat-nikañw pu nälöq tayyuñqamuy-nikañw pu wūwukwmuy amuhsonve Maña wunu, kurs nīniwa; nihqe pan sóniwa. Noqw pam tsañe' ālay'ta, pu tsañe' pōvosi'ta. Noqw ima hapi God añqw tsañe' Hihikwsim ahsupoq tūwaqatsit añ ayatiwyaqamu. ⁷ Noqw pahsat pu Maña moñw'atsvewat ep qátuhqat awnihqe, putvaqw māyat añqw tutuvenit kwusu. ⁸ Noqw pam put kwusuqw, pahsat pu ima nälöyöm hihtu tayyuñqam-niqw, pu sunat añqw nälöq sihkay'taqam wūwuyom Mañat atpipo munumhti. Puma sohsoyam sivatonlenay'kahkañw nānan'ik tsaqaptat yawyuñwa. Tsaqapta sikavalasivat añqw yukiwkañw, añ himu kwanwáhovaqtuhqat opom'iwyuñwa. Pam himu kwanwáhovaqtuhqa hapi God sinomuyatuy nāwakinpiamu. ⁹ Noqw puma hihta puhutawit tawlalwaqe pañqaqwa: Um tutuvenit kwuse', tuvoylayat tsitsiktaniquey aw aptsiwta, ispi um nīniwhqee; nihqe uh'uñway akw um itamuy God eñem tui, sohsokmuy hihtuy nanāpwatuy sinoi-wtaqamuy amuñaq'ö, pu nānap lavaymakiway'yuñqamuy amuñaq'ö, pu tūwaqatsit añ ahsupoq yesqamuy amuñaq'ö, pu sohsokmuy hihtuy ñamuy añq'ö. ¹⁰ Nihqe um God Itahtutuyqawhqaqay aw itamuy moñw'oya, pu piw put awwat wimmoñw'oya. Noqw itam tūwaqatsit ep moñw'iwyuñwini, kitota. ¹¹ Noqw nu aw taykañw navotq, kaysiwhqam hoñvia'yat moñw'atsvewat nöyakiwta, imuy hihtuy tayyuñqamuy amumum-nikañw pu wūwukmuy amumuma. Noqw pas puma kaysiwa; pas qaan'ewakw hinta; ¹² Nihqe a'nö pañqaqwa: Ason sinom Mañat as nīniwhqat öqalanihqat pañqaqwaniqw pam súanta. Pay nam pam kähakiwuy makiwini. Pay nam sinom put-sa hapi suan unañwtalwuwini'taqat, pu sus'öqalanihqat pañqaqwe', put kaptsitostat, pas hihtatote' tayawnayani, ispi pam put hihkay'taq'ö. ¹³ Noqw nu navotq sohsoy hihtu öveqatsit ep yesqam, pu tūwaqatsit añ'a, pu tūwaqatsit atpikaqee, pu pātuwaqatsit añqe'yaqam, pu sohsoy hihtu pañqe' tañawtaqam pañqaqwa: Itam God moñw'atsvewat ep qátuhqat, pu Mañat, pumuy tayawintota, pas kaptsilalwa, piw pas hihtalalwa. Puma hapi-sa öqalat pasiwta, yūmosa aqwhaqamii. ¹⁴ Noqw ima hihtu nälöyöm tayyuñqam pañqaqwa: Pas antsa. Noqw ima sunat añqw nälöq sihkay'taqam wūwuyom tamötshoñvaqe, it hakiy sutsép-sa qátuhqat pas hihtatota.

6

The Seals

¹ Noqw nu aw taytaqw, Maña sukwat tuvoylat tsikaqw, pahsat pu imuy hihtuy tayyuñqamuy suhkawa yōyañwuy úmukqat pan hiñqawhq nu navota. Noqw pañqawu: Um pewnen yórikni. ² Noqw nu tātayhq ep qōtsa kawayo. Noqw epeq tsokiwtaga awtat yawta. Noqw haqawa put moñwwihkatoyna. Noqw pam pahpiy tūañwutimakañw aqwhaqami hihtuy áñwutimani. ³ Pu Maña añk piw tuvoylat tsikaqw, pahsat pu mohti'maqat añkniha himu taytaqa pañqawhq nu navota. Um pewnen yórikni, kita. ⁴ Noqw pahsat pu piw suhka kawayo yámakkañw pamwa pālañwpu. Noqw put ep tsokiwtaga koyanisqatsit aw tūlalayniqey öqalmakiwa. Noqw sinom nāqōyanvayani. Noqw haqawa wukosipwuvahpit put maqa. ⁵ Pu pam payhkomuytiqat tuvoylat tsikaqw, pahsat pu amuñkniha himu taytaqa pañqawhq nu navota. Um pewnen yórikni, kita. Noqw nu aw tātayhq pi söqōmkawayo. Noqw put epeq tsokiwtaga hihta pututuwanpit yawta. ⁶ Noqw nu navotq, nālōqmuy hihtuy tayyuñqamuy amuhsonñaqw hakiy tōnaat pañqawu: Pay söhövosi sūp tuwani pakwt sivat hihkay'tamantani; pu kawaysöhövosi payhp tuwani pakwt sivat hihkay'tamantani. Nikañw um hapi pay wihkuyit, övat pālayat enañ qa aw hintsanni. ⁷ Noqw pam nālōqtiga tuvoylat tsikaqw, pu imuy hihtuy tayyuñqamuy amuñaqw suhka nālōq epniha pañqawhq nu navota. Um pewnen yórikni, pam kita. ⁸ Noqw nu yorikq pi hin'ewaykawayo. Noqw put epeq tsokiwtaga Mokiwu yan mātsiwa. Noqw Maski put añk hinma. Noqw tūwaqatsi nālōvo tukiwyuñqat amuñaqw sūkw aw öqala pumuy amumi noiwa. Noqw puma sipwuvahpit akw sinmuy qōqyani, pu tsōñawuy akw'a, pu hihta tūyat akw'a, pu tūwaqatsit ep hihtuy tūtuvosiptuy akw'a. ⁹ Pu pam tsivotnihqat tuvoylat tsikaqw, nu yorikq pi kwanwáhovaqtuqat enem tataqtsokpit atpipaq hakimuy hikwsiam tañawta. Puma hapi hakim God lavaiyat ep nīniwya; puma hihta pas suyan navoti'yuñqey qatuhtuskahkañw yuaatotaqe öviy'o. ¹⁰ Noqw puma a'nö hiñqawwa pañqawwa: Ya um tūwaqatsit ep yesqamuy itah'uñway ep hinwat yúkuni. Amumi um nāoyniqey hisat panhtini, Tutuyqawhqa Qahováriwtaqa, pas qa atsa, kitota. ¹¹ Noqw puma sohsoyam qōtsat usinnit makiwya. Noqw pay hāk puma hihsavo nāsuñwni'yuñwiniqat amumi pañqawu. Pay ason pas pumuy tumalsuñwamat pu tupkomat piw tuwat pumuy amún qōyaniwyaniqat pantaniqat amumi pañqawu. ¹² Noqw nu tātayhq, pam návaynihqat tuvoylat hötaqw, pahsat tutskwa a'nö tayayayku. Noqw tāwa anaha'mötsaput an qōmviti. Noqw müyaw uñwat an pālañwputi. ¹³ Noqw tokpelat añqw sötu tūwaqatsit aw löhöhötiva, sipaltsokit pölöat pay läke', qa kwanwtit, wukohukwvaqw löhöknwuqat pan'i. ¹⁴ Noqw tokpela hihta mupipitaqat an mupipiyku. Pu sohsoy tuhtukwi, pu pānaqw tutskwa küyuñqa nahlamhti. ¹⁵ Noqw tūwaqatsit ep pas momñwit, pu pavansinom, pu kahaksinom, pu solāwamuy amumi mohpeq momñwit, pu a'nö öqalat pasiwyuñqam, pu tūtuwikt, pu pay qa tūtuwikt, puma sohsoyam tuhtukwit añ haqe' o'wat añ tuhtusöva nauyhtota; ¹⁶ Nihqe tuhtukwit, pu o'wat aw pañqawwa: Uma moñw'atsvewat ep qátuhqat pitsánwayat añqw itamuy tupkayani, pu Mañat itsívuyat añq'ö. ¹⁷ Taq itsívuyat aw wukotalönva. Noqw ya hak sen put añ kuytani?

7

The 144,000 People of Israel

¹ Yantaqat atsve pu' nu yorikq, pi nälöyöm hoñvia'yat tūwaqatsit nälövaq nānan'ivaq hoñkahkañw, tūwaqatsit añ nälövaq hūkañwuy ahoy ñuy'yuñwa, tūwaqatsit añ qa hūhukniqat öviy'o, pu pātuwaqatsit añqee, pu himutsotskit añ'a. ² Noqw pu piw suhka hoñviaya God taytaqat penhpiyat yawkañw hōpaqw wuptoqw nu tuwa. Noqw pam imuy nälōqmuy hoñvia'yatuy tūwaqatsit-nikañw pu pātuwaqatsit hintsanyaniqamuy amumi

a'nö tsa'lawhqe, ³ Pañqawu: Pay hāk uma tūwaqatsit qa hintsanyani, piw pātuwaqatsita, pu hīhihta himuqlōta. Ason itam mohti God tumal'aymuyatuy qalpeq tuvoylatotaqw, pu' pantani. ⁴ Noqw hihsa'nihqam tuvoylatotiqw nu navota. Noqw Israel-sinmuy nanāp ñamuy amuñaqw sumiyanhtige tsañe'sikip sunat-nikañw añqw nālōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya. ⁵ It Judat añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Reuben añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Gad añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, ⁶ Pu Aser añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Neph-talim añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Manasses añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, ⁷ Pu Simeon añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Levit añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Issachar añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, ⁸ Pu Zabulon añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Joseph añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Benjamin añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya.

The Great Crowd

⁹ Yantaqat atsve pu' nu yorikq pas sinom qaan'ewakw hintaqam moñw'atsvewat-nikañw pu Mañat atpip hōñi; pas kurs hin hak pohtoylaniqat pahsaa, sohsokmuy nanāpwatuy sinoiwtaqamuy, pu himuñam'iwtaqamuy-nikañw, pu tūwaqatsit añ ahsupoq yesqamuy-nikañw, pu nanāp lavaymakiway'yuñqamuy amuñaq'ō. Noqw puma qōtsat yuwsikahkañw hihta palm-tsokit nahpiyat yawyuñwa; ¹⁰ Nihqe a'nö hiñqaqwaqe pañqaqwa: Kwakwhay God aw itahyantaqa moñw'atsvewat ep qátuhqa! Kwakwhay um Maña! Pi uma itamuy ayo oya. ¹¹ Noqw sohsoyam hoñvia'yat moñw'atsvewat ñöyakiwta, pu wūwuyomu, pu nālōyöm hihtu tayyuñqamu. Nihqe puma moñw'atsvewat atpipo munumhtige, God pas hihtalalwaqe ¹² Pañqaqwa: Pas antsaa. Nam sohsoyam aqwhaqami God aw itahyantaqay tayawintiwisni, pu pas hihtatotani, pu kwakwhatiwisni, pu kaptsi'tiwisni. Pi pam-sa suan unañwtalwuwni'ta, sus'ōqala, pu hoñvi'ta. Pay nam sohsoyam aqwhaqami pan put yuaatiwisni. Nam antani, kitota. ¹³ Noqw suhka wuy inumi pañqawu: Ya ima qōtsat yuwsiyuñqam hákimu? Ya puma háqaqwa? ¹⁴ Noqw nu put aw pañqawu: Tāqa, pi um navoti'ta. Noqw pam inumi pañqawu: Ima hapi qaan'ewakw kānavotpit añqw nōña; nihqe yuwsiy tūvahomyaqe, Mañat unwáyat akw put qōtsatota. ¹⁵ Paniqw öviy puma God moñw'atsvewayat atpip hōñi; nihqe nāqavo, tälö', pu mimhikqat añ kiyat ep put eñem tumalay'yuñwa. Noqw i' moñw'atsvewat ep qátuhqa pumuy amumum qátuni. ¹⁶ Soon puma pāpu tsönso'ni, piw pānakso'ni. Soon pumuy amumi tōñvani, piw utuhuutini, ¹⁷ Pi Maña moñw'atsvewat nāsave qátuhqa pumuy amumi tunatyawmaniqw öviy'o. Nen pāhut hakiy taytoynañwuqat nōñañataqat añ tsamni. Noqw ason God pumuy posvalayamuy sohsok ayo hōñani.

8

The Seventh Seal

¹ Noqw pam tsañe'nihqat tuvoylat tsikaqw, pahsat öveqatsit ep sutmaqma, pahantawat nāsamiq pahsavohaqami. ² Noqw nu yorikq tsañe'nihqam hoñvia'yat God atpip hōñi. Noqw puma tsañe' tötöqpit makiwya. ³ Noqw suhka hoñviaya pítuhqe, kwanwáhovaqtuqat eñem tataqtsoqpit aw wunuptu, sikavalasivat añqw yukiwhqat qōqöhpit yawkañwo. Noqw himu kwanwáhovaqtuqat taqtsokiwniqat nihtiwtatqat pam makiwa. Nihqe pam sohsokmuy God sinomuyatuy nāwakinpiyamuy enañ tataqtsoqpit sikavalasivat añqw yukiwhqat aqw put taqtsoka, moñw'atsvewat atpipo. ⁴ Noqw hihta kwanwáhovaqtuqat kwitsiñwuat hoñviayat māyat añqw God aw wunuptu, put sinomuyatuy nāwakinpiyamuy enañ namiqwriwkañwo. ⁵ Noqw hoñviaya qōqöhpit kwusut, tataqtsokpit añqw tōvut

put aw oyat, pahsat pu tūwaqatsit aw put tūva. Noqw pahsat pu himu a'nō tōtōqa talwiptikañw umhta; pu tutskwa tayayayku.

The Trumpets

⁶Noqw ima tsáne'nihqam hoñvia'yat tsañe' tōtōqpit himuy'yuñqam pahsat tōqtotiniqey anhtoti. ⁷Pahsat pu mohti hoñviaya tōqti. Noqw pahsat pu lōmowa-niqw pu qōhi unwat enañ namiqwriwtaqa mātaktiqe, tūwaqatsit aw maspiwa. Noqw tūwaqatsit añ himuy wupatsotski payhp oyit añqw sūkw oyit pahsa' taqti. Pu sohsoy saksátusaqa taqti. ⁸Pu añkniha hoñviaya tōqti. Noqw pahsat pu himu wukotukwit antaqa pātuwaqatsit aqw tūviwa, uwiwitikañwo. Noqw pātuwaqatsit pahyp oyit añqw sūkw oyit pahsaqhaqam únwaniwhti qey anhti. ⁹Noqw hihtu pāvaqe tayyuñqam payhp oyit añqw sūp oyit pahsa'nihqam soa. Pu pākihu payhp oyit añqw sūp oyit pahsa'nihqam sapumhti. ¹⁰Pu payhkomuy pepniha hoñviaya tōqti. Noqw wukosohu kopitsokit an uwiwitaqa òñaqw lōhō; nihqe mūmunañwtuy payhp oyit añqw sūp oyit pahsa'nihqat añ yēva, pu pāhut nōñantotaqat añ'a. ¹¹Noqw sōhu A'nō Tsīvo yan mātsiwa. Noqw pāvahu payhp oyit añqw sūp oyit pahsaq a'nō tsiptoti. Noqw kaysiwhqam sinom put akw soa, a'nō tsīvoniqw òviy'o. ¹²Pu nālōq epniha hoñviaya tōqti. Noqw pahsat pu tāwa híhin qa nāsamiq pitsíwtaqa hinhtiqe qatālawva, pu mūyawu pīwu, pu sōtuu. Noqw òviy puma híhin qa nāsamiq pitsíwyuñqa qa tālawvaya. Noqw tālō' tāla qa pas nāsamiq pahsavo qa tāla, pu tōkilat piw pay anta. ¹³Noqw nu taykañw navotq suhka hoñviaya òvaqe pūyawmakañw a'nō hiñqawnuma: Is ohi, is ohi, is ohi tūwaqatsit ep yesqamuy amuñemi! Taq pahyom hoñvia'yat nāto tōqtini.

9

¹Pahsat pu tsívotniha hoñviaya tōqti. Noqw pu sōhu òñaqw tūwaqatsit aw posq nu aw yori. Noqw haqami koysōt pas qa toñtaqat aqw hōtahpi put aw taviwa. ²Noqw pam koysōt qatoñtaqat aqw hōta. Noqw pahsat put añqw kwītsiñw wunuptu, pas haqam wukokoysōñaqw hurukwitsiñw wunuptuqat pan'i. Noqw pañqw hurukwitsiñwuy akw tāwa sūmawuy enañ qātalawva. ³Noqw kwītsiñwuy añqw tōtōlt nōñakqe tūwaqatsit añ kúrukma. Nihqe puma òqalmakiwya, putskohmokyunqamuy amún sinmuy tūhototani qe òviy'o. ⁴Pay puma tutskwat añ tūsaqat qa hintsatsnaniqat, pan puma mewniwa, piw añ himutsotskita. Pay imuy hakimuy God tuvoylayat akw qalpeq qa tuvoylay'yuñqamuy púmuy-sa puma tūhototani. ⁵Noqw pay puma sinmuy qa qōqyaniqat pan amuñem yukilti. Pay puma tsivot mūmuyawhtuy añ pumuy okiwsahsanyani. Noqw putskohmoktaqa hakiy muaqw hin tuyvañwuqat, pay pan tūtuyuni, hakiy múaq'ō. ⁶Noqw ep hapi pu' as sinom so'ni qey hepyanikañw, hin panhtotini qey qa tutwamantani; pu as so'ni qey nānawaknaniqw, mokiwu amuñaqw haqami kursni. ⁷Noqw kawāyom kihpoknik hin hinyuññwuniqw, pan tōtōlt hinyuñwuni. Suhpan wihkat sikavalasivat añqw yukiwtaqat puma wihkay'yuñwuni. Pu taywaam sinmuy taywayamuy anyuñwuni. ⁸Pu puma moyumuy amún hōmi'kahkañw, tóhowuy an tamay'yuñwuni. ⁹Pu sivavutsgat antaqat tawitsqave púhikni'yuñwuni. Noqw pumuy pūyaltotiqw, pas masaam kaysiwhqamuy kawaymuy kipókkarētamuy lölökinkahkañw, kihpokqat an sōykitani. ¹⁰Pu puma putskohmokyunqamuy amún suruy'yuñwuni, nihqe suruve howi'yuñwuni. Nihqe puma tsivot mūmuyawhtuy añ sinmuy mumu'yaniqey makiway'yuñwuni. ¹¹Noqw hak koysōt qatoñtaqat añqw hoñviaya pumuy amumi moñw'iwtani. Noqw pam hak Hebrew-sinmuy amuhkwa Abaddon yan mātsiwuni, nikañw Greek-sinmuy amuhkwa Apollyon yan'i. ¹²Sūpwat kānavotpit hapi añ ruhpa; noqw meh, nāt hapi piw lōsni. ¹³Pahsat pu návayniha hoñviaya tōqti. Noqw God atpip kwañwáhovaqtuqat eñem tataqtsokpit sikavalasivat añqw yukiwtaqa nālōvaq ālayat añqw hakiy hiñqawhq nu navota. ¹⁴Noqw pam návaynihqat hoñviayat tōtōqpit yawtaqat aw pañqawu: Um wukomunat Euphrates ep nālōqmuy

hoñvia'yatuy sómiwtaqamuy ñahni. ¹⁵ Noq̄w ima nālōyōm hoñvia'yat ñāhiwya. Puma put tuwanit, talōñnit, mūyawuy, yahsañwuy aw maskaiwuyñwa, sinmuy payhp oyit añqw sūp oyit pahsa'nihqamuy qōqyaniqe òviy'o. ¹⁶ Noq̄w kawaymuy aq̄wyaqam sūmiyaq̄e pas hihsakip kurs sōmorit pahsa'ya (200,000,000). Noq̄w nu pumuy hihsa'yaq̄at navota. ¹⁷ Noq̄w yan kawaymuy hinyuñqamuy nu tuawyori: Ima pumuy epeq tsokiwyuñqam ūwiwuy an kuwan'iwtaq̄at tawitsq̄ava sivanavanyuñwa, pu hihta owat jacinth antaq̄ata, pu sikapik'owat antaq̄ata. Noq̄w kawayom tōhohtuy an q̄ötōy'yuñwa. Noq̄w moañaq̄w ūwiñw, pu kwītsiñw, pu sikapik'owa a'nō muki nōñanta. ¹⁸ Noq̄w imuy payhkomuy akw sinom payhp añqw sūp oyit pahsa'nihqam soa, it q̄ōhit, pu kwītsiñwuy, pu sikapik'owat pumuy moañaq̄w nōñantaq̄at akw'a, ¹⁹ Puma moañaq̄w öq̄alay'yuñqw òviy'o, pu suruveq̄'a. Pi pumuy suruam tsūtsu'tuy anyuñwa, niñq̄e q̄ötōy'yuñq̄e, put akw hakiy tūhototañwu. ²⁰ Pu ahpiy sinom it yan tūyat akw qa sūlawhtiqam hintsakpiy qa añqw lasyat, soq pas pāpu nāp yukiw̄hput aw nāwakintiwiisa, piw nukpanhihikwsimuy amumii. Hihta wutsit sikavalasivat, sen q̄ötsásivat, sen sikasivat, sen owat, sen kohot añqw yukiw̄yuñq̄at aw puma nāwakintiwiisa, nāmahin pi as puma kurs hin hihta tutwaniq̄'ö, kurs hin nanaptaniq̄'ö, piw kurs hin nankwusaniq̄'ö. ²¹ Pu piw puma tukwyantotaniq̄ey qa añqw lasya, pu hihta nuhtumi wutsílalwaniq̄eyu, pu tokot sokoplalwaniq̄eyu, pu hihta uuyiñwyaniq̄eyu.

10

The Angel and the Little Scroll

¹ Pu nu piw suk̄w hoñviayat a'nō öq̄alay'taq̄at aw yori. Pam ömawuy yuwsikañw tañaq̄wunut akw q̄ötösomiwkañw öñaq̄w hāwi, tutuvenit pūrukiwtaq̄at yawkañwo. Put taywaat pas tāwat an tāla; noq̄w hokaat ūwiñwuy wupa'leletaq̄at panta. ² Noq̄w pam putvaq̄w kuhkuy akw pātuwaq̄atsit aq̄w wuhku, pu suyvaq̄w tutskwat aw'i. ³ Pu wukotohowuy hōykuq̄at an a'nō hiñq̄awu. Noq̄w put hiñq̄awh̄q, pahsat pu tsañe'sikip yoy'umuki hihta lavayhtoti. ⁴ Noq̄w tsañe'sikip yoy'umuki lavayhtotiq̄w, nu as pēnaniq̄ey anhti. Noq̄w pay hakiy tōnaat öñaq̄w inumi pañq̄awu: Pay um tsañe'sikip yoy'umuki hin lavayhtotiq̄w put tupke', qa pēnani. ⁵ Pahsat pu i' hoñviaya ura nu tuwaq̄w, pātuwaq̄atsit aq̄wnikañw pu tūwaq̄atsit aq̄w wuhkukiwtaq̄a ömiq̄ may itat, ⁶ Pas qaöwíl̄vayhtiq̄e, pas soon pāpu sōwuniq̄at pañq̄awu, God aw yankañwo, God pas sutsep q̄átuhq̄at sohsok hihta yúkuhq̄at aw'i, öveq̄atsit-nikañw pu añ himu hinyuñq̄ata, pu pātuwaq̄atsit-nikañw añq̄e' himu hinyuñq̄at yúkuhq̄ata. ⁷ Noq̄w tsañe'niñq̄at hoñviayat tōqt̄iq̄at aw pitu. Noq̄w pep pu' God tunatyaat as tupkiwtaq̄a aw antsaniwni, pam lavay'aymuy amumi hin lavayhtiq̄at pan'i. ⁸ Noq̄w nu hakiy öñaq̄w tōnaȳat navotq̄, pam inumi pañq̄awu: Um hoñviayat pātuwaq̄atsit aq̄wnikañw pu tūwaq̄atsit aq̄w wuhkukq̄at awnen, tutuvenhoyat pūruk'iwtaq̄at yawtaq̄at put añqw kwúsuni. ⁹ Noq̄w öviy nu put awniñq̄e aw pañq̄awu: Um as nuy tutuvenhoyat máq̄ani. Noq̄w pam inumi pañq̄awu: Kwúsuu, nen um sówani. Pam soon uhponoy qa a'nō tsiptani; nikañw uhmoañaq̄w momospalat an kwánwni. ¹⁰ Noq̄w öviy nu put māyat añqw tutuvenhoyat kwúsuhq̄e put sowa. Noq̄w antsa imoañaq̄w momospalat an kwañwiti. Nikañw panis nuy put sowaq̄w, pahsat pay ivonoveq̄ tsipti. ¹¹ Noq̄w pam inumi pañq̄awu: Pay um nāt piw pas hīhihtuy sinmuy amumi yuaatani, pu añq̄e' nanāp̄watuy sinoiwyuñq̄amuy amumii, pu lavaymakiway'yuñq̄amuy, pu pas momñwituy.

11

The Two Witnesses

¹ Pahsat pu inumi tuwanpi natōnpit antaq̄a taviwa. Noq̄w hoñviaya inumi pañq̄awu: Um wunuptut, God kīyat tuwantani, pu hom'oyvihkata; pu pep ahpave nānawaknaq̄amuy

pohtoylani. ² Nikañw it kihut ihkaqe nöyakiwtaqat pay um qa énañni, nen put qa tuwantani. Taq pam qa-Jew-sinmuy amumi noiwni. Noqw puma lõp sunat añqw lõq sihkay'taqat mūmuyawhtuy añ it kitsókit pas kaptsiwihqat aw wukukutotani. ³ Noqw nu lõqmuy inuñem yuaataqamuy öqalmaqani. Noqw puma (1260) sūp sōmorit-nikañw añqw pakwt-payhkomuy sihkay'tasikip sunat tālat añ yuaatani, anaha'mötsaput yuwsikañwo. ⁴ Ima hapi lõyöm olive-tsokit, pu wihqöhít tsotsókpimat tūwaqatsit aw Tutuyqawhقات atpip wūnuhqamu. ⁵ Noqw ason hak pumuy hintsanniqey antiniqw, pahsat pu pumuy moañaqw ūwiñw yámaké', hakiy nīnamantani. Noqw öviy kurs haqawa pumuy hintsanniqey anhte' pan nīniwmantani. ⁶ Ima hapi yōyañwuy ahoy ñuy'taniqey öqalat pasiwaniqw, öviy puma hihsavohaqami yuaataniqat pahsavo qa yokvani. Pu pāvahut aw öqalat pasiwaniqe put únwat yúkumantani; pu hīhihta tūyat akw sinmuy okiwsahsanniqey öqalay'tani, hihsakis panhtiniqey nāwaknaqey pan'i. ⁷ Pu ason puma hin yuaataniqey yukuqw, pep pu' hak tāqa himuvohkot antaqa koysöt qatoñtaqat añqw yámaké', pumuy amumi kihpokni; nen ánwute' pumuy nīnani. ⁸ Noqw pumuy tokoam mokpu put wuhkokitsokit ep kitpik qatsni. Noqw hakim Hikwsit añ tunatyay'yuñqam put kitsókit Sodom-nikañw pu Égypt yan tuñwáya. Ura pep hapi Itahtutuyqawhقا nīniwa, nahoylehtsit ep'e. ⁹ Noqw sohsoyam tūwaqatsit añ yesqam, pu hīhihtu himuñam, pu nanāp lavaymakiway'yuñqam, pu nanāpwat sinoiwtāqam pāyis-nikañw añqw nāsamiq pahsavo tālat añ tokoyamuy mokput aw tayyuñwni; nen hakiy pumuy tūamniqw qa nānakwhani. ¹⁰ Noqw ima tūwaqatsit ep yesqam hahlayhtote' nāhahlaynayani; nen hihta nāhoy nāhuylalwani, ispi ima lõyöm lavay'ayat tūwaqatsit ep yesqamuy ura yūyuyhnaqam mokpuniq'ö. ¹¹ Noqw ahpiy pāyis-nikañw añqw nāsamiq pahsakis talq, pahsat pu God añqw Hikwsi hakiy taytoynañwuqa pumuy amuhsonmi pake', pumuy wunuptsinani. Noqw amumi tayyuñqam tsātsawnani. ¹² Noqw nu navotq, hak öñaqw pumuy lavay'ayatuy amumi a'nö pañqawu: Uma peqw wupni, kita. Noqw puma hakiy tōnayay navotqe, ömawuy aqw ömiq wūvi, tuwqamat amumi tayyuñq'ö. ¹³ Noqw pahsat tutskwa a'nö tayayayku. Noqw wuhkokitsoki pakwút-sikip tukiwhput añqw sūp tukiwtaqat pahsaq pam sahpu. Noqw sinom tsañe'sikip sōmorit pahsa'nihqam sūlwahti. Noqw akwsiñwyaqam tsātsawnaqe, öveqatsit ep God pas hihtatota. ¹⁴ It hapi akw lõs kānavotpit añ ayo ruhpa. Noqw meh, amuñknihqat hapi aw suptuni.

The Seventh Trumpet

¹⁵ Pu i' tsáñe'nihqa hoñviaya töqti. Noqw pahsat pu öveqatsit ep mowawatiwhq hakim pañqawu: Itahtutuyqawhقا, hakiy moñw'asnaqey amum yep qatsit ep moñwtunatyat tuyqawvage, sutsep aqwhaqami moñw'iwtani. ¹⁶ Noqw ima sunat nālōq sihkay'taqam wūwuyom God atpip yesqam tutskwamiq munumtiqe, put pas hihtatotaqe, ¹⁷ Pañqawu: Itam ūmi hahlayhtoti, God, Sus'öqaltutuyqawhقا, pu'-nikañw, pay hísatnikañw, pu nātoniqa, Um qaan'ewakw uh'öqalay mahtaknat moñwqatuptuqw öviy'o. ¹⁸ Noqw hīhihtu sinom itsívutoti. Noqw, um uh'itsivuy mahtakne' so'pumuy amuñen hin yúkuniqat aw pitu. Pu um uhlayay'aymuy hihta akw tayawnani, pu uhsinomuyu, pu un kaptsi'yuñqamuyu, añ söqavuñwsinmuy-nikañw pu pavansinmuyu. Nen imuy hakimuy tūwaqatsit hovalayañwuqamuy um tuwat hovalani. ¹⁹ Noqw öve God kīyat aw hötsílti. Noqw kīyat ahsonve tatañpi God tutavoyat añqw tañawtaqa mātakti. Noqw pahsat talwipta, mowawatiwa, umhta, tutskwa tayayata, pu qaan'eway yañsyoqw lemowa yokva.

12

The Woman and the Dragon

¹ Noqw pahsat pu tokpelat añ a'nö hihta tuawi'taqa mātakti. Hak wuhti tāwat yuwsita; noqw mūyaw kukyay atpikaqe pakiwta; noqw qötöveq wihkayay añqe' pakwt

lōq sihkay'taqa sōtu kwapya. ² Noqw pam nō'yiwta; nihqe tihtaniqey tūtuynaqe, a'nō pakmumuya. ³ Pu piw suhka hihta tuawi'taqa tokpelat an māakti-himu qaan'eway palalölōqañw'eway'o. Pam tsañe' qötö'kañw pakwt ālay'ta; noqw qōqtōyat añqe' tsañe' wihka kwapya. ⁴ Noqw suruat tokpelat añqe' sōtuy payhp oyit añqw sūp oyit pahsa'nihqamuy lánaknaqe, tūwaqatsit aw maspa. Noqw i' himu palalölōqañwu wuhtit pas pay tihtaniqat aw wunu, tiyat pay panis yamakq, pay sōwaniqe òviy'o. ⁵ Noqw pam tiyohyat tihta. Noqw Tiat òmi God aw wikiwa, put moñw'asvewayat aw'i; pi pam sohsokmuy sinmuy amumi sivakohot akw moñw'iwtaniqat pan put eñem yukiwta. ⁶ Noqw wuhti qayēsiwhpumihaqami wāya, pep God put eñem qeni'taqat aw'i. Noqw pep hak (1260) sūp sōmorit añqw pakwt payhkomuy sihkay'tasikip sunat tālat an put aw tunatyawtani. ⁷ Noqw òve nāqōyta; Michael hoñviaymuy amumum palalölōqañwuy aw nāyaw; noqw palalölōqañwuy amum hoñviaymat nāyaw. ⁸ Nikañw puma qa áñwutota; piw qa haqam òveqatsit ep amuñem qenitiwa. ⁹ Noqw wukolölōqañw òñaqw tūwiwa. Pam piw Nukpana yan mātsiwa, pu Satan pīwu. Pam hísat-tsua yan piw tūnwantiwa. Pam hapi sopkawtaqamuy sinmuy amumi yēlawu. Noqw pam-niqw, pu hoñviaymat puma tūwaqatsit aw maspiwa. ¹⁰ Noqw nu hakiy tōnyat òvaqe navotq, a'nō pañqawu: Pu' hapi God Itahtutuyqawhqa tuwqay añwutage, moñw'iwkañw òqalay'tagey māakta. Nihqe pam Christ asniy òqalmaqat, put moñwtavi. Pi itahtupkomuy hihin nēveltotoynaqa tūwiwa. Pam pi nāqavo pu tōkilnawit God Itahtutuyqawhqaqay aw pumuy hihin nēveltotoyna. ¹¹ Noqw puma Mañat unwáyat akw-nikañw, pu hin navoti'yuñqey yuaatotaqey akw put áñwutota. Nihqe puma qatsiy qa kahkawnayat, so'niqey suhta'ewya. ¹² Oviy um hahlayhtini òveqatsi; hahlayhtotini uma ep yesqamu. Noqw is ohi uma tūwaqatsit an-nikañw, pu pātuwaqatsit añqe' yesqamu! Pi Nukpana pas pavan hinhaqam itsívuiwkañw umumi hāwi, suyan pi hihsavo eñem pētiqw navoti'taqe òviy'o. ¹³ Noqw wukolölōqañw tūwaqatsit aw tūviwhqey navotqe, pahsat pu pam tiyohyat tihtaqaqat wuhtit aw kikihpoktiva. ¹⁴ Noqw wuhti lōqmuy himumasayat makiwa, wukokwahut masayat an'i, pam lölōqañwuy apyeve haqami qayēsiwhpumi eñem qeniiwtaqat aw pūyaltiniqe òviy'o. Noqw payhkomuy-nikañw añqw nāsamiq yahsañwuy pahsavo pep hak put aw tunatyawtani. ¹⁵ Pahsat pu lölōqañwuy moañaqw pāhu nōñañayku, pāyut an'i, wuhtit paōyninaniqe òviy'o. ¹⁶ Noqw pay tutskwa wuhtit paañwaniqe hōtsíltiqe, pāhut lölōqañwuy moañaqw nōñakqat sohsok hiko. ¹⁷⁻¹⁸ Noqw òviy lölōqañw wuhtit aw tuyvanaqe a'nō itsívutiqe, añqw ahpiynihqe, put tímuyatuy amumi kikihpoktiva, hakimuy God tutavoyat an hinwisqe, Jesus Christ pumuy hin amuñem hihta hinhtiqaqat nuhtumi yuaatotaqamuy amumii.

13

The Two Beasts

¹ Noqw nu pātuwaqatsit qalave wunukañw yorikq, pi himu hihta pohkot antaqa pātuwaqatsit añqw yámakto; tsañe' qötöy'kañw pakwt ālay'ta. Noqw āalayt añqe' pakwt pas moñwit wihkaat sōnniwyuñwa. Noqw qötöyat an tuñwni God qa kaptsiwyuñqa pey'yuñwa. ² Noqw nu it hihta pohkot aw yorikq, pam tóhuwuy pīvintot anta, pu hōnawuy kukyat antaqaqat kuhkuy'ta; pu wukotohowuy moayat antaqaqat moay'ta. Noqw lölōqañw òqalay put maqa, pu moñwqeniyu, an ahsupoq nuhtumi moñw'iwtaniqat òviy'o. ³ Noqw nu yorikq, pi suhka qötöy aqw pam hihta akw tūhotiwhqe sumataq pam mokni. Nikañw pay pam qa mokt, haqe' tūhoiwtagey an qalaptu. Noqw sinom sohsoyam put hihta pohkoewakw aw kātayyuñwa. ⁴ Noqw lölōqañw it pohkot òqalay máqahqat puma pas hihtatota. Pu puma it hihta pohkot pas hihtalalwage pañqaqwa: Ya hak haqam it hihta pohkot antani? Hak sen amum nāyawvaniqey aw òqala? ⁵ Noqw i' himu pohko lavaymakiwhqe, a'nō hihta kwiviyuaativa; piw God aqw qalomáyuaativa. Noqw pam lōp

sunat ańqw lōq sihkay'taqat mūmuyawhtuy ań nuhtumi mońw'iwtniqat pan put eńem yukiwa. ⁶ Noqw pam yuaaykuqe God nāp hin sasvi; pu tuńwniyat aqw a'nō hińqawlawu, pu kiyat aqw'a, pu ōveqatsit ep yesqamuy amumiq'a. ⁷ Pu pam God sinomuyatuy amumi kohpoke' pumuy ańwutaniqat pan put eńem yukiwa. Pu pam sohsokmuy sinmuy himuńamuy, nanāpwat lavaymakiway'yuńqamuy, pu pas nanāpwat sinoiwtaqamuy amumi mońw'iwtniqat pan put eńem yukiwa. ⁸ Noqw sohsoyam tūwaqatsit ep yesqam put aw nānawaknani. Noqw pay hakimuy tuńwniam Mańat qatsítutuveniyat ań pey'yuńqw, puma put qa aw nānawakna. Ura pam Mańa tūwaqatsit hisat nāt qa yukiwhqat ephaqam pay nīniwniqat pan God put eńem tunatyawta. ⁹ Naqvuy'taqa nam navotni. ¹⁰ Hak hakiy tūwiktaqa hapi tuwat nāp tūwiktiwni. Pu sipwuvahpit akw hak hakiy nīnaqa piw tuwat sipwuvahpit akw sūlawhtini. Pep hapi pu' God sinomat tuptsiwni'yuńwe', qa nan'ekni'yuńwni. ¹¹ Pu piw nu suk w pohkot antaqat tuwaqw, pam tūwaqatsit ańqw yámakto. Noqw pam mańat an lōq ālay'ta; nihqe wukolōlōqańwuy an yuaata. ¹² Noqw pam put apyevenihqat pohkot ōqalayay sohsok pasiwta. Nihqe pam sohsokmuy tūwaqatsit ań yesqamuy amumi tuyqawvaqw, puma mohtiwat pohkot aw nānawakna, ura as mokniewakw tūhotiwht, ahoy qalaptuqat put aw'i. ¹³ Noqw pam qaan'ewakw hihta kātatayhpit tumalay'va; nihqe sinmuy amutpik tokpelat ańqw ūwińwuy hawnańwu. ¹⁴ Noqw God pan put nakwhanaqw, pam mohtiwat it hihta pohkot atpip kātatayhpit hintsanhqe, tūwaqatsit ep yesqamuy ūnatotoyna; nihqe pumuy amumi tuyqawvaqw, puma mohtiwat hihta pohkot an son'iwthqat yukuya, i' pohko as sipwuvahpit akw tūhotiwkańw pay qátuhqat put an'i. ¹⁵ Pu God piw pan put nakwhanaqw, pam it pohkot an yukiwhput qatsit máqa. Noqw ōviy it hihta pohkot an yukiwhpu pas antsa yuaayku. Noqw pu hakim hihsa'nihqam it pohkot an yukiwhput aw qa nānawaknaqamuy qōqyaniqat i' himu pohko pańqawu. ¹⁶ Pu ań sōqavuńwsinom, pu pavansinom, pu kahaksinom, pu ań ōokiwyaqam, ań tūtuwikt pu qa tūtuwikt, puma sohsoyam hihta akw tuvoylatiwyaniqat pańqawu, sen putvaqw may ep'e, sen qalpeq'a. ¹⁷ Noqw ōviy soon hak hihta túini, piw húyani, hal pas i' hak pohkot tuvoylayat akw tuvoylaiwtaqa-saa, sen put tuńwniyat akw'a, sen put pohtoylaniyat akw'a. ¹⁸ Taay, uma aw wūwayani: Wuwni'taqa pohkot pohtoylaniyat mā matsni. Pam sinot pohtoylaniata; nihqe sunát-sikip sunat ańqw pakwt payhkomuy sihkay'tasikip sunat-nikańw ańqw navay sihkay'ta (666).

14

The Song of the Redeemed

¹ Pu nu yorikq pi Mańa tsomot Zion ep wunu. Noqw tsańé'sikip sunat ańqw nālōp sihkay'tasikip sōmorit pahsa'nihqam pep put amum hōńi, Nayat tuńwniyat akw qalpeq pey'kahkańwo. ² Noqw hakiy tōnaat ōńaqw tōqtiqw nu navota. Pas mūmunañwtuy an tōki'ta, pu pas a'nō umhtaqat pan'i. Noqw lēlenyaqam sivatonlenay ań lēlenyaqw nu navota. ³ Noqw puma mońw'atsvewat atpip puhutawit tawlalwa, pu nālōqmuy hihtuy tayyuńqamuy amutpipo, pu wūwukwmuy amutpipo. Noqw put tāwit pas soon hak tāwi'vani, hal pas ima tsańé'sikip sunat ańqw nālōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'nihqam tūwaqatsit ańqw tuiwyaqam-saa. ⁴ Ima hapi nāto tōtimu, qa hisat hakiy nōmatota; nihqe ōviy qa hisat tokoy hoyalaya. Ima Mańat haqaminiqw ańkyańwu. Pumuy hapi God sinmuy amuhsonńaqw tui, puma nuhtuńaqw mohti God sinomatiniqat ōviy'o, pu Mańat sinomatiniqata. ⁵ Noqw moayamuy ep himu unatwi sūlawu, puma God atpip qa hihtakw hinyuńqw ōviy'o.

The Three Angels

⁶ Pu nu piw suk w hońviayat ōva pūyawmaq w tuwa. Pam lomatuawit qaso'taqat pasiwkańw, tūwaqatsit ań yesqamuy sopkawtaqamuy amumi yuaatima, nanāp himuńamuyu, pu nanāpwat lavaymakiway'yuńqamuyu, pu nanāp sinmuy amumi;

⁷ Nihqe yan a'nö tsa'timaqe pañqawma: Uma God kaptsitotani, pu pas hihtay'yuñwni. Taq pam nuhtuñem hin yúkuniqat aw pitsíwiwta. Uma God öveqatsit, pu tūwaqatsit, pu pātuwaqatsit, pu haqe' pāhu nōñañatotaqat yúkuhqat aw naokiwhtotani. ⁸ Pu piw suhka hoñviaya añknihqe pañqawma: Wuhkokitsoki Babylon sahpu! Kitsóki Babylon sahpu! Taq sohsoyam nanāpwat sinom soñawnen pep yesqamuy amumum qahopiyese. Nihqe öviy nawus puma soon qa pumuy amumum God itsívuyat añqw yukuyani. ⁹ Pu piw suhka hoñviaya amuñknihqe a'nö pañqawma: Ima pohkot antaqat aw nānawaknaqam, pu qalpeq, sen may ep tuvoylayat akw pey'vayaqam ¹⁰ Nawus God itsívuyat wine antaqat añqw hikwyani, God itsívuyat qa hihta enañ namiqwriwkañw kuyapkuyiwqhcat añq'ö. Noqw puma qōhit-nikañw pu sikatövu'wat akw okiwsaniwyani, imuy qahováriwyuñqamuy hoñvia'yatuy-nikañw pu Mañat pumuy amutpipo. ¹¹ Noqw pumuy okiwsaniwyaqaw, kwĩtsiñw'am ömiq sūs wunuptuni. Noqw hakim pohkot an yukiwtaqat aw nānawaknaqam, pu hakim tuñwniyat akw pey'vayaqam pas qa haqami nānasuñwnayani, tälöo, pu tōkilat añ'a. ¹² Noqw öviy God sinomat put tutavoyat añ hinwiskahkañw Jesus aw tuptsiwni'yuñqey qa nan'eknayani. ¹³ Noqw nu navotq hak öñaqaw inumi pañqawu: Um yan pēnani: Yahpiy haqahpiy ima Tutuyqawhcat aw yankahkañw sóiwmaqam hahlayhpit epyani. Owi, kita i' Hikwsi Qahováriwtaqa. Puma panhtote' maqsoniy añqw nānasuñwnani. Noqw pumuy hintsakpiyamuy ahpiy aniwni pay pumuy amumumni.

The Harvest of the Earth

¹⁴ Noqw nu ömawuy qōtsat aw yori. Noqw hak Sinot Tiyat antaqa ömawuy ep tsokiwta, sikavalasivat añqw yukiwhput wihkat akw qötösomiwkañwo; nihqe tsaqanhpit a'nö qalay'taqat yawta. ¹⁵ Pu piw suhka hoñviaya God kīyat añqw yámakqe, ömawuy ep tsokiwtaqat aw a'nö pañqawu: Um uhtsaqanhpiy akw tsahqani, nen höqni; ispi pay höqsatiq'ö. Pi tūwaqatsit ep natwani pās tukwsiwta. ¹⁶ Noqw i' hak ömawuy ep tsokiwtaqa tsaqanhpiy akw tūwaqatsit ep natwanit tsahqa. Noqw tūwaqatsit ep natwani tsovalniwa. ¹⁷ Pu piw suhka hoñviaya öveqatsit ep God kīyat añqw yámakqe, piw a'nö qalay'taqat tsaqanhpit yawta. ¹⁸ Pu suhka hoñviaya qōhit aw öqalat pasiwtaqa kwanwáhovaqtuqat enem tataqtsokpit añqw yama. Nihqe pam tsaqanhpi'taqat aw a'nö pañqawu: Um uhtsaqanhpiy a'nö qalay'taqat akw tsahqani. Nen um tūwaqatsit ep ovauyit pölöyat tsovalani. Pi övaat pās kwanw'iwta. ¹⁹ Pahsat pu hoñviaya tūwaqatsit aw tsaqanhpiy akw tsahqaqat panhtiqe, tūwaqatsit ep ovauyit tsovala; pu haqam qölöt qaan'ewakw yahsakoq God itsívuyat tuawi'taqat aqw put maspa. Pep hapi övat pālayat öviy mumtsiyañwu. ²⁰ Noqw pep övat aqw wukukuykuya, wuhkokitsokit ihpovee. Noqw pālaat únwaniwhtiqe añqw nōñakqe, pas kawaymuy sipmoyiyamuy aw pahsavo pāti, pakwút-sikip sunat tutskwa-tuwanit pahsavoo.

15

The Angels with the Last Plagues

¹ Pu piw nu sukw hihta tuawi'taqat qaan'ewakw a'nö hihtaniqat ömi tuwa. Tsāne'nihqam hoñvia'yat tsañe' kānanvotpit yawyuñwa. Pam nuhtuñki, put atsve pu' God itsívuat yukiltini. ² Pu nu piw suhpan wuhkovatuphat panaptsat antaqat ūwiñwuy enañ namiqwriwtaqat aw yori. Noqw hakim patuphat qalavaqe hōñi. Puma hapi it hihta pohko'ewakw áñwutota, pu put an yukiwhputa, pu tuvoylayata, pu túnwniyata, pu pohtoylaniyata. Nihqe puma God añqw sivatonlenat mákiwyaqey yawyuñwa. ³ Nihqe puma God tumal'ayayat Moses tāwiyat tātawlalwa, pu Mañat tāwiyata; nihqe pañqaqwa: Pas uhtutmala qaan'ewakw kāhinyuñwa, God Sus'öqaltutuyqawhqa. Pas um hapi qaatsat suan hihta hinma. Um hisatñahaqaw hīhihtuy sinmuy amumi moñwi. ⁴ Puyaw hak haqam un qa kaptsi'tani, Tutuyqawhqa? Sen hak uhñatñwaniy qa pas hihtalawni?

Pi um hapi nāla qahováriwta. Sohsoy hihtu nanāpwat sinom ökiwkahkañw utpip nāwakintani. Pu um sinmuy amuñem hin yuki'maqw pam susmataq'a, kitota. ⁵ It atsve pu' nu yorikq, pi mötsáпки God pep ki'taqat tuawi'taqa öveqatsit ep'e. Noqw kīhut ep yūpaq haqam pas Aantsawat aw hötsílti. ⁶ Noqw tsáne'nihqam hoñvia'yat pañqw nōña, tsáne' kānanvotpit yankahkañwo; pas suhqötsat tusaqtontsatsaqmötsaput añqw yukiwyuñqat yuwsí'kahkañw, kwekwéwhpit sikavalasivat añqw yukiwyuñqat tawitsqay añ kwewyuñwa. ⁷ Noqw nālöqmuy hihtuy tayyuñqamuy amuñaqw suhka imuy tsáne'nihqamuy hoñvia'yatuy nānan'ik hihta huyta. Kurs pam kuyapkuyit sikavalasivat añqw yukiwhqat pumuy huyta. Put añqw aqwhaqami sutsep qátuhqat, God itsívuat opom'iwyuñwa. ⁸ Noqw haqam pas Aantsawat kīhut ep kwítsiñw ohpo, God lolmat tālawñwayat, pu öqalayay añ'ö. Noqw soon kurs hak haqam pas Aantsawat kīhut aw pákini, pas ason tsáne'nihqam hoñvia'yat tsáne'sikipwat kānanvotpit hintsatskaqey yukuyaniqat pahsavoo.

16

The Bowls of God's Wrath

¹ Noqw hak kīhut pas Aantsawat añqw tsáne' hoñvia'yatuy amumi a'nö pañqawhq nu navota. Yupavé, uma tūwaqatsit aw God itsívuyat kuyapkuyiwyuñqat wūtayani, kita. ² Noqw mohti'maqa nakwsuqe tūwaqatsit aw kuyapkuyiy wūta. Noqw pahsat pu hakim it hihta pohkot tuvoylayat akw pey'kahkañw, put an himu yukiwhput aw nānawaknaqamuy amuhpa' uya nuhtsel'eway itséhee nōña. ³ Pu hoñviaya añkniha pātuwaqatsit aqw kuyapkuyiy wūta. Noqw pahsat pu pāhu hakiy mokput uñwáyat anhti. Noqw sohsoy hihtu tayyuñqam pātuwaqatsit añqe' soa. ⁴ Pu amuñkniha hoñviaya hāhaqe' mūnat, pu pāhu nōñantaqat añ kuyapkuyiy wūtaqw pam únwaniwhti. ⁵ Noqw nu navotq hoñviaya pāhut aw öqalay'taqa pañqawu: Um súanta Tutuyqawhqa, pu'nihqa, pu hísatniha, pu nātoniqa. Um yan yúkuhqe súanhti. ⁶ Puma pi uhsinomuy, pu uhlaya'aymuy uñwáyamuy munvanaya. Noqw um pumuy uñwat hikwna, ispi puma put hihkay'yuñq'ö. ⁷ Pu nu piw sukw navotq pam kwañwáhovaqtuqat eñem tataqtsokpit añqw pañqawu: Pas antsa, God Sus'öqaltutuyqawhqa, pay um pas qaatsat sinmuy amuñem suan yuki'ma. ⁸ Pu i' nālöq epniha hoñviaya tāwat aw kuyapkuyiy wūtaqe eñem pan yukuqw pam ūwiñwuy akw sinmuy taqtsoka. ⁹ Noqw sinom qaan'ewakw tōñit akw taqtotiqe, God iit kānanvotpit aw öqalat pasiwtaqat nānap hin sasviya. Nihqe puma tunatyay añqw qa lasyat, piw nāt God qa kaptsitota. ¹⁰ Noqw pu tsivot epniha hoñviaya it himuvohkot moñw'atsvewayat aw kuyapkuyiy wūta. Noqw moñwtunatyayat añ qömseekma. Noqw sinom hihta akw a'nö tūtuyhtotiqe lēñiy mötstota. ¹¹ Nihqe puma öveqatsit ep God nānap hin sasviya, amuhpa' uya a'nö tūtuyhq öviy'o; nikañw hihta hintsakpiy añqw qa lasya. ¹² Noqw navay epniha hoñviaya wukovayut Euphrates aqw kuyapkuyiy wuhtaqw, pāyu lāki. Noqw hōpaq momñwituy amuñem kurs pöhtiwa. ¹³ Noqw nu tuwaqw, pahyom tuyoy'eway hīhikwsim pāvaqwtuy amunyuñqam imuy moayamuy añqw nōña-it wukolölöqañwuy moayat añq'ö, pu it himuvohkot moayat añq'ö, pu i' hak God lavay'ayaatnihqey atsáy'taqat moayat añqw piwu. ¹⁴ Ima hapi nukpanhikwsimu. Noqw puma hīhihta kātatahpit hintsaktivayaqe, ahsupoq tūwaqatsit añ momñwituy amuhpa' nankwusaqe haqami tuwvöhtayaniqat öviy tsovalaya, Sus'öqalat God wukotalöñniyat aw pítuq'ö. ¹⁵ Meh, nu' hapi uyiñwut an pítoni, (kita Tutuyqawhqa). Yuwsí'kañw pás tunatyawmaqa hahlaypit epni. Taq ka pam qayuwsí'kañw waynumqw, sinom put aw yórikyaqw, put eñem haman'ewayni. ¹⁶ Noqw hīhikwsim haqami Hebrew-sinmuy amuhkwa Armageddon yan mātsiwhqat aw momñwituy tsovalaya. ¹⁷ Pahsat pu tsáne' epniha hoñviaya súmawuy aw kuyapkuyiy wūta. Noqw öveqatsit ep kīhut pas Aantsawat ep moñw'atsvewat añqw hakiy a'nö tōnaat hiñqawhqe

pañqawu: Yukilti hapi, kita. ¹⁸ Noqw pahsat mowawatota; pu umhta; pu talwipta; noqw tūwaqatsi a'nō tayayayku, pas hisatñahaqaw sinom tūwaqatsit añ yesq pañqaw qa hisat pan hiniwhtiqat pan'i. Pi pas qaan'ewakw tutskwa tayayayku. ¹⁹ Noqw qaan'ewakw kitsóki pāyivo tsihtsikti. Noqw añqe' hihituy sinmuy wuhkokitsokiam sapumhti. Noqw God wuhkokitsokit Babylon u'naqe, qaan'ewakw itsívuy wine kūyiwtaqat antaqat put hikwna. ²⁰ Noqw sohsovik pānaqw tutskwa kūyyuñqa kurs haqamiya; pu tuhtukwi pīwu. ²¹ Noqw qaan'ewakw yañsayo lemowa sinmuy amumi ñnaqw löhö; sohsoy nanāp tsivót-sikip sunat pututuwanit pan puptu. Noqw sinom God nānap hin sasviya, lemowat kānavotpit ep'e, pas kānavotpi qaan'ewakw nuhtsel'ewayniqw ñviy'o.

17

The Great Prostitute

¹ Noqw ima tsāne'nihqam hoñvia'yat ura kuyapi'yunqw, pumuy amuñaqw suhka inuminihqe inumi pañqawu: Um inumum pewni. Noqw God it qaan'ewakw kitsókit tokoy huhyaqat antaqat eñem hin yúkuniqat nu ūmi mahtaknani. Pam kitsóki hāhaqe' pāvahut añ qātsi. ² Put hapi amum ima tūwaqatsit añ momñwit nākwañway'ya. Noqw tūwaqatsit añ yesqam soñawnen hōnaqtoti, put amum nākwañway'yaqee. ³ Noqw nuy Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtaqaw, hoñviaya haqami qayēwiwhpumi nuy wīki. Noqw nu hakiy wuhtit hihta pālañwput pohkot epeq tsokiwtaqat tuwa. Noqw himuvohko pas qalománanatñwanit akw pēvey'kañw, tsāne' qötöy'kañw pakwt ālay'ta. ⁴ Noqw wuhti palasakwawsat-nikañw pu pas pālañwput yuwsí'kañw, pu sikavalasivat, pu a'nō hihkay'yunqat o'wat-nikañw, pu pearl enañ yuwsí'ta; noqw kuyapit sikavalasivat añqw yukiwhput put tuyoy'ewakw qahopqatsiyat añqw kūyiwtaqat yawta. ⁵ Noqw galpeq tuñwni pey'ta. Noqw yan hapi pey'ta: I' HAPI BABYLON PAS PAVANNIHQA, TOKOY HUHAYAQAMUY YUAMU, PU TUWAQATSIT EP HIHTA TUYOY'EWAKWNIHQAT ANI-WNAQA. Noqw kurs hak put tuñwniyat mātsi'tani. ⁶ Noqw nu it wuhtit aw tātayhq, pam God sinomuyatuy uñwáyamuy akw hōnaq'iwta, pu Jesus eñem so'qamuy uñwáyamuy akw'a. Noqw nu aw yórikqe pas pavan aw wūwanta. ⁷ Noqw hoñviaya inumi pañqawu: Ya um hinoqw pas kātayta? Nu wuhtit hihta tuawi'taqat uñ āawnani, pu i' himuvohko tsāne' qötöy'kañw, pakwt ālay'taqa put ikwiwtaqat pīwu. ⁸ It pohkot um aw yorikq, pam pay as qatut mōki. Nikañw pam koysöt qa toñtaqat añqw wupni. Nen pahsat pu haqami hovalniwniqat aqw pákini. Noqw tūwaqatsit ep yesqam qatsit qaso'taqat qa pasiwyunqam pohkot aw kātayyūñwni, hakim tuñwniam tūwaqatsit yayhniwhqat pañqaw Mañat qatsítutuvēniyat ep qa pey'yūñqam, púmaa. Pi i' pohko ura as qatut, haqami; nikañw nāt piw qátuni. ⁹ Noqw ñviy hak suan wuwni'taqa it aw wūwamantani. I' tsāne' qöqtö hapi tsāne' tsotsmo. Noqw wuhti pumuy epeq tsokiwta. ¹⁰ Puma piw tsāne'nihqamuy momñwituy tuawi'yūñwa; tsívtönihqam pay súlawhti; noqw suhka pu' qatu; pu suhka pay nātoni. Noqw ason pam pite' pay hihsavoni. ¹¹ Noqw i' himovohko, as úranikañw, pay pu' qa háqamnihqa, pam hapi nanalt épeqnihqani. Nihqe pam imuy tsāne'nihqamuy amuñaqw suhkani; nihqe pam haqami hovalniwniqat aqwni. ¹² Noqw pu pakwt ālat um aw yorikq, ima hapi pakwt momñwituy tuawi'yūñwa. Nikañw pay puma moñwtunatyay nāt qa makiwya. Puma pay hihsavo it himuvohkot amum moñw'iwyūñwniqat pan amuñem yukiwa. ¹³ Noqw puma sun wuwni'yūñwe' it hihta pohkot öqalay, pu moñwqeqniy maqayani. ¹⁴ Noqw ima hapi Mañat aw kihpokyani. Noqw pay pam pumuy añwutani. Pi pam hapi nuhtumi tutuyqawyaqamuy amumi Tutuyqawhqa, pu momñwituy amumi Moñw'iwta. Noqw ima put ámumyaqam hapi wāñwayniwyaqamu, namorstiwyaqamu, nihqe pas ántsay'wisqamu. ¹⁵ Pu hoñviaya inumi pañqawu: Pu it pāhut um aw tātayhq, ura tokoy huhyaqa wuhti put añqw qatuq, pam hapi hihituy sinmuy tuawi'ta, kaysiwhqamuyu, nanāpwatuy hihtuy sínmu, yu,

pu nānapwat lavaymakiway'yuñqamuyu. ¹⁶ Pu it pakwt ālat um aw yorikq, puma it wuhtit tokoy huhyaqat aw pas qa suhtaq'ewyani; nen put kīqōtotat, yuwsiyat put añqw poswayat, tokoyat soswani; nen qōhit akw put taqtsokyani. ¹⁷ Pi God pumuy pan unañwtoynaqw puma put tunatyayat aw antsanye', sun'unañway'kahkañw, it hihta pohkot aw moñwtunatyay noayani, haqami God lavayiat añ ahsupoq anhtiniqat aw pahsavoo. ¹⁸ Pu it wuhtit um aw yorikq, pam hapi qaan'ewakw wuhkokitsókit tuawi'ta, tūwaqatsit añ momñwituy amumi tuyqawi'taqata.

18

The Fall of Babylon

¹ Yantaqat atsve pu' nu yorikq, pi suhka hoñviaya òveqatsit añqw hawto, a'nö öqalat pasiwkañwo. Noqw tūwaqatsit añ suyan tālawva, tālañwayat akw'a. ² Noqw pam a'nö tōnay añqe' tsa'timaqe pañqawu: Babylon pas pávannihqa sahpu; Babylon-kitsóki sahpu. Noqw nukpanhihikwsim pep ki'vayani, pu sohsoyam hihtu tuyoy'e'way hīhikwsimu, pu sohsoyam hihtu i'tseheet, pu tuyoy'e'wayom masay'yuñqam pīwu. ³ Pi sopkawtaqam sinom put amum qahopihintsatskaqe soñawnen wine akw hōnaqtoti. Noqw tūwaqatsit añ momñwit put amum nākwañway'ya. Pu tūwaqatsit ep huhyayaqam put kwañwáewhqatsiyat atsviy kāhaktoti. ⁴ Pu nu piw hakiy òñaqw tōnay at navotq pañqawu: Uma put añqw nōñakni, isinomu; nen uma qaanhtipuyat ep qa amum hintsatskani. Taq ka uma piw put amum hīhihta añ kānanvotyani. ⁵ Taq put qaanhtipuat òveqatsit aw pitu. Noqw God put nukpanayat aw pónakna. ⁶ Pam umuy hintsanhq, pan uma tuwat put hintsanyani; pu hin hinhtiqat uma navitañw'iwtaqat tuwat yukunayani. Pu pam umuñem kuyapit aqw ohpoknaqw, uma eñem put navitañwtotani. ⁷ Ura as pam nāhihtay'taqe kwañwáqtu. Noqw òviy uma okiwsasne' qahahlayhtapnayani. Himu pam unañwpeq pañqawu: Pi nu moñwi; nu qa koñnalavu. Nihqe soon nu hihta qahahlayhpit aw yórikni. ⁸ Paniqw òviy sūkw tāwat ep hīhimu kānavotpit put aw pítuni-tūya, qahahlayhpi, pu tsóñawu. Noqw pam qōhit akw pás tsohtso'ni. Pi Tutuyqawhqa God put hin yukunaníqa a'nö öqala. ⁹ Noqw tūwaqatsit añ momñwit put amum nākwañway'yaqam, pu amum hihta nasani'yuñqam put ep is óhilalwani, tsaykitani, put uwiwitaqw kwītsiñwyat aw taykahkañwo. ¹⁰ Pas okiwhintaqw tsātsawnaniqe, yāvaqw hoñkahkañw pañqaqwani: Is ohi, is ohi, qaan'ewakw wuhkokitsoki Babylon! Um sūs tāwat añqe' qōniltiqat ep pay kīqōti. ¹¹ Pu tūwaqatsit ep huhyayaqam put ep tsaykitani, pu qahahlayyani, pāpu qa hak pumuy huhyanpiyamuy túiniqw òviy'ò. ¹² Puma iit hihta huhyaya: Sikavalasivata, qōtsásivata, o'wat a'nö hihkay'yuñqata, pu pearls, pu tusaqtonsatsakwmōtsaput suphiñputa, pu palasakwat tsatsákwmōtsaputa, pu wishöptsatsakwmōtsaputa, pu palatsatsakwmōtsaputa, pu sohsok hihta kwañwáhovaqtuqat kokhota, pu sohsok hihta ivoryt añqw yukiwyuñqata, pu sohsok hihta a'nö hihkay'yuñqat kohot añqw yukiwyuñqata, pu sikasivata, pu pay sīvata, pu marble owat añq'ò, ¹³ Pu cinnamon, pu hihta hovaqtuyaqata, pu hihta akw nalwitotaqata, pu himu kwañwáhovaqtuqat tataqtsokiwqhata, pu wine, pu wihkuyita, pu a'nö pinput numnita, pu sōhövosita, pu wāwakastuyu, kanelmuyu, pu kawaymuyu, pu karētamuyu, pu tūtuwiktuyu, pu sinmuy qatsíyamuyu. ¹⁴ Ura as um sohsok iit hihta ep nāhahlaynañwu. Noqw meh, pam sohsoy tūwaya. Noqw sohsoy himu nukñwa, pu lolma ūñaqw ahpiyya. Noqw soon um pāpu pūvut pantaqat túwani. ¹⁵ Noqw iit huhyayaqam put wuhtit atsviy kāhaktotiqam, put okiwhintaqw, mamqasyaqe yāvahaqaqw hoñkahkañw, tsaykikahkañw a'nö hiñqaaqwat, ¹⁶ Pañqaqwani: Is ohi, is ohi, um qaan'ewakw wuhkokitsoki! Ura as um suphiñput tusaqtonsatsakwmōtsaput, pu palasakwawsat, pu pas pālañwput yuwsí'tañwu, pu sikavalasivat, pu a'nö hihkay'yuñqat o'wat-nikañw pu pearl enañ ura as yuwsí'ta. ¹⁷ Noqw sūs tāwat añqe' qōniltiqat ep i' kahakimu qaan'ewakw sūlawhti. Noqw sohsoyam pākihut añqe' momñwit, pu

pākihut akw yaktañwuqam, pu pākihut tumalay'yuñqam, pu hihsa'nihqam pāvaqe nānahoy huhyayaqam yāvaqw hoñni. ¹⁸ Nihqe put uwiwitaqw kwītsiñwyat tutwaqe sáakmaqe pañqaqwa: Ya haqam wuhkokitsoki it qaan'ewakw wuhkokitsokit anta? ¹⁹ Nihqe puma qötömi qöat tsálakinkahkañw, sáakiwtaqe tsaykikahkañw a'nö hiñqaqwat pañqaqwa: Is ohi, is ohi, wuhkokitsoki! Pas as pam qaan'ewakw hihta hihkay'taqat hintsakq, öviy sohsoyam pāvaqe pākihut akw hintsatskaqam put atsviy kähak'iwwisa. Noqw sūs tāwat añqe' qöniltiqat ep pam kīqöti, yan lavayhtoti. ²⁰ Oviy uma hahlayhtotini, öveqatsit ep yesqamu, God sínomatu, piw put lavay'aymatu; pi God umuñem put aw nāoya. ²¹ Noqw hoñviaya a'nö hoñvi owat wukomatat antaqat kwusut, pātuwaqatsit aqw put tūva pañqawkañwo: Yan hapi qaan'ewakw wuhkokitsoki Babylon tūviwni; nen pas qa nātuwiwni. ²² Noqw sivatonlenat añ lēlenyaqamuy tōkiam soon pāpu uhsonve nanaptiwni, um Babylon-kitsóki; pu tātawlalwaqamuy tōnaam soon nanaptiwni, pu muriñput lēnat añ lēlenyaqamuyu, pu sivatötöqpit añ lēlenyaqamuyu. Piw soon hak tumaltuwi'taqa pay nāp hihta tuwi'taqa pāpu uhsonve nātuwiwni. Piw soon pāpu uhsonve hisat haqam nūmantotani. ²³ Piw wihqöhi soon pāpu hisat qöhi'yuñw. Pu mööñañwuy, pu mö'wit tōnaam soon pāpu uhsonve nanaptiwni. Pi um powaqat an sopkawtaqamuy sinmuy tuhisat akw ūnatoynaqw, uñaqw huhyayaqam tūwaqatsit ep pas pavansinomniwhtoti. ²⁴ Noqw put ep God lavay'aymuyatuy unwáam nātuwiwa, pu God sínomuyatuy unwáamu, pu sohsokmuy tūwaqatsit ep hakimuy qöqyaqamuy unwáamu.

19

¹ Yantaqat atsve pu' nu navotq, hakim kaysiwhqam öveqatsit añ a'nö hiñqaqwaqe pañqaqwa: Alleluia! Kwakwhay God Itahtutuyqawhqa! Um hapi itamuy ayo oya. Um hapi pas hímuu, öviy itam un kaptsi'lalwa. Um-sa nāla öqalay'ta. ² Um hapi qaatsay'makañw nuhtuñem suan hin yúkuñwu. Pi um wuhtit tokoy huhyaqat qaan'ewakw hinhtiqat enem hin yuku, it wuhti tuskapqatsiy akw tūwaqatsit ep sinmuy qalomáhintsanhqat éñemi; nihqe uhtumal'aymuy ep put aw nāoya. ³ Pu piw puma pañqaqwa: Alleluia! Noqw put kwītsiñw'at sūs ömiq wunuptu. ⁴ Noqw ima sunat nālöq sihkay'taqam wūwuyom, nālöqmuy hihtuy tayyuñqamuy amumum tutskwami munumhtotiqe, God moñw'atsvewat ep qátuhqat pas hihtatotaqe pañqaqwa: Pas antsa, Alleluia!

The Wedding Feast of the Lamb

⁵ Noqw moñw'atsvewat añqw hakiy tōnaat pañqawu: Uma God Itahtutuyqawhqay tayawnayani, uma sohsoyam tumal'aymatu, pu uma put kaptsi'yuñqamu, añ söqavuñwsinomu, pu pavansinomu. ⁶ Noqw nu navotq pas hakimuy qaan'ewakw hintaqamuy tōnaam tötöqa, haqe' pāhu söykitotaqat pan'i, pu pavan a'nö úmukqat pan'i, noqw pañqaqwa: Alleluia! Pi God Sus'öqaltutuyqawhqa hapi moñw'iwta. ⁷ Itam hahlayhtotini. Owi, itam pas hinhaqam hahlayyani; nen pas kaptsitotani. Tsañaw pi Mañat nōmataniqat aw pitu. Noqw nōmaatniqa pās moñwvasiwta. ⁸ Nihqe pam tusaqtontsatsakwmötsaput suphiñput kwañw'ewakw suhqötsat yuwsitaniqat pan put enem yukiwa; pi tusaqtontsatsakwmötsapu suphiñpu God sinomuyatuy súantsakpiyamuy tuawi'ta. ⁹ Noqw hoñviaya inumi pañqawu: Um yan pēnani: Pas hapi Maña nōmataqw put ep nōviwhqat aw tūtsamiwyaqam hahlayhpit epyani. Pu pam inumi pañqawu: I' hapi God lavayiatnihqe pas antsa. ¹⁰ Noqw nu kukmiq nātuvat, as put pas hihtataniqw, pam inumi pañqawu: Soh, pay um qa panhtini. Pay nu umún God enem tumalay'ta, pu uhtupkomuy Jesus tuawi'yuñqamuy amun'i. Um God pas hihtalawni. Pi Jesus tuawi'yuñqam God lavay'aymuyatuy amún God Hikwsiyat akw tuyqawiwyuñwa.

The Rider on the White Horse

11 Noq̄w ōmi hōtsīltiq̄w, nu qōtsākawayot aw yori. Noq̄w aq̄w tsokiwmaqa Pas Antsay'maqa Pas Qaatsay'maqa yan mātsiwa. Nihq̄e pam suan hihta ań wūwańwu, piw suan kihpokńwu. 12 Noq̄w pōsiat ūwińwuy anta; noq̄w qōtōyat ańq̄e' wūhaq wihka kwapya. Noq̄w pam tuńwniy akw tuvoylaiwtaq̄w, qa hak put tuwi'ta, pas pam-saa. 13 Noq̄w pam usimnit uńwat akw mórokput yuwsita. Nihq̄e pam God Lavayiata yan mātsiwa. 14 Noq̄w tuwvōh'aymat qōtsākawaymuy ań tsokiwkahkańw ōńaq̄w put ańkya tusaqtontsatsakwmōtsaput suphińput kwańw'ewakw suhqōtsat yuwsikahkańwo. 15 Noq̄w mońaq̄w sipwuvahpi a'ńō qalay'taqa yayma. Noq̄w put akw pam hīhihtuy nanāpwatuy sinoiwtāqamuy wuvahtani. Nen pam pumuy sivamońwkoht akw amumi mońw'iwatani. Pi pam hapi Sus'ōqalat God nuhtsel'ewakw itsívuyat sinmuy amuńem na'sastani, hak haqam ōvat mumtse', pālayat na'sastańwuqat pan'i. 16 Noq̄w pam usimniy ań-nikańw pu qahsiy ań tuńwniy pēni'taq̄w yan pey'ta: MOMŃWITUY AMUMI MOŃW'IWTAQA, PU TUTUYQAWHQAMUY AMUMI PAS TUTUYQAWHQ. 17 Noq̄w nu sukw hońviayat tuwaq̄w, tāvit ep wunu. Nihq̄e pam a'ńō tōnay ańq̄e' tsahtsa'lawhqe, ōva sohsokmuy masay'yuńqamuy pūyawnumyaqamuy amumi pańqawu: Uma pew tso-vawmaq̄w, God umuńem wukonovat na'sasta. 18 Noq̄w uma ań pas momńwituy tokoyamuy nōńōsani, pu solāwamuy amumi momńwituy tokoyamuyu, pu ań a'ńō ō'qaltuy tokoyamuyu, pu kawaymuy tokoyamuyu, ań qa tūtuwiktuyu, pu tūtuwiktuyu, ań sōqavuńwsinmuyu, pu pas pávansinmuyu. 19 Noq̄w nu yorikq̄w, i' himuvohko-niq̄w, pu tūwaqatsit ań pas momńwit-niq̄w, pu tuwvōh'aymat sūmi tsovalti. Nihq̄e puma qōtsākawayot epeq tsokiwtaqat, tuwvōh'aymuyatuy enań amumi kihpokya. 20 Noq̄w i' himuvohko űniwa, pu God lavay'ayaatnihq̄ey atsáy'taqa pīwu. Ura pam it himuvohkot atpip kātatayhpit tumalay'taq̄e, hakimuy put tuvoylayat akw tuvoylaiwyuńqamuy ūnatoya piw put an hihta yukiwhput aw nānawaknaqamuyu. Puma nāto taykańw, qōhit patuphaiwtaqat tōvu'wat akw uwiwitaqat aq̄w tūwiwa. 21 Noq̄w ahpiy akwsińwyaqam kawāyot epeq tsokiwtaqat sipwuvahpit put mońaq̄w yaymakqat akw sūlawhti. Noq̄w masay'yuńqam tokoyamuy nānasna.

20

The Thousand Years

1 Pahsat pu nu sukw hońviayat aw yori. Pam ōńaq̄w hawhqe, koysōt qatońtaqat aq̄w hōtahpit, pu wupasivanamiqlōlōt yawta. 2 Nihq̄e pam wukolōlōqańwuy, pay hisat qátuhqat tsūat, Nukpana, pu Satan yan piw mātsiwhqat űuáhqe, sūp sōmorit yahsańwuy pahsavo put soma; 3 Nit koysōt qatońtaqat aq̄w put tūvat aq̄w uhta, nit pu ep tuvoylata. Noq̄w ōviy kurs hin pam pāpu sinmuy ūnatotoynani, sūp sōmorit yahsańwuy ań kuyvaniq̄ey aw pahsavoo. Nit ason put atsve pam hihsavo mātaviwni. 4 Noq̄w nu mońw'aatsvewat aw yori. Noq̄w hakim ań yēse. Puma hapi nuhtumi mońw'iwyuńwiniqat pan pumuy amuńem yukiwa. Pu hakim God lavayiyat yuaatotakahkańw Jesus tu-awi'yuńqey ep qōyaniwyaqamuy nu amumi yori. Puma hapi himuvohkot aw qa naoki-wlalwa, pu put an hihta yukiwhput qa aw nānawakna; pu qalpeq, pu may ep put tuvoylayat qa akw tuvoylatoti. Puma mokiwyu ańq̄w ahoy tātayyaq̄e, sūp sōmorit yahsańwuy ań Christ amum mońw'iwyuńwa. 5-6 Ima hapi mohti ahoy yesva. Pas i' hak mohti ahoy yesvaniqamuy amumum ahoy tātayhqa hahlayhpit epni. Pi mokiwu qa lōs put aw ōqalay'tani. Pi mohti ahoy yesvaniqam hapi God awwat-nikańw pu Christ awwat wimmomńwitni; nen sūp sōmorit yahsańwuy ań put amum mońw'iwyuńwini. Noq̄w pay ahpiy mímawat so'pum pay ason pas sūp sōmorit yahsańwuy sūlawhtiniqat pahsavo pay hāk qa yesvani.

The Defeat of Satan

⁷ Pu ason sūp sōmorit yahsañwu sūlawhtiqw, pepeq pu' Satan sivikiñaqw mātaviwe',
⁸ Tūwaqatsit ep nalōnan'ivaqw sinmuy yesqamuy ūnatoyñani, it Gog añqw sinmuyu, pu
 Magog añqw sinmuyu; nen pumuy sūmi tsovalaqw, puma God aw nāqōytani. Noqw
 puma pātuwaqatsit qalavaqe tūwat an qaan'ewakw hintani. ⁹ Pu puma tutskwat añ
 ahsupoq kúrukme', God sinomuyatuy haqam hāk yesqat pónokyani, pu God kitsókiyat put
 aw unañwayat pīwu. Noqw ōviy pam ōñaqw ūwiñwuy tūve', pumuy taqtsokni. ¹⁰ Pahsat
 pu Nukpana pumuy ūnatoyñaniqa ūwiñwuy patuphat antaqat tövu'wat akw uwiwitaqat
 aqw tūviwni, ura i' himuvohko-niqw, pu God lavay'ayaatnihqey atsay'taqa pañsoq
 tūviwhqat pañsoq'a. Noqw puma sutsép-sa pepeq kānavoti'yuñwni, talōnvaqat añ'a, pu
 mimhikpuvaa.

The Final Judgment

¹¹ Pahsat pu nu qaan'ewakw qōtsat moñw'atsvewat aw yori, pu hakiy put ep tsoki-
 wtaqata. Noqw put pítsañwayat apyeve tūwaqatsi, pu tokpela haqami hiniwhtiqe qa
 nātuwiwa. ¹² Noqw nu yorikq pi ima so'pum añ sōqavuñwsinom, pu pavansinom God
 atpip hōñi. Noqw tutuveni purumhtoti. Noqw pu piw suhka tutuveni puru. Pamwa
 qatsítutuveni yan tūñwantiwa. Noqw ima so'pum it wūhak tutuvenit añ hin pey'yuñqat
 put ahpiy hin yukuniwya, hinhaqam hintsatskaqey pan'i. ¹³ Pu pātuwaqatsi put añqe'
 so'pumuy mātavi; pu mokiwu maskit amum pepeq so'pumuy mātavi. Noqw puma
 sohsoyam nanāp hin hintsatskaqey ahpiy yukuniwya. ¹⁴ Noqw mokiwuniq w pu maski,
 puma ūwiñwuy patuphat antaqat aqw tūviwa. Pam hapi lōs mokiwu. ¹⁵ Pu hakiy tuñwniat
 qatsítutuvenit ep qa pey'taqw, pam ūwiñwuy patuphat antaqat aqw tūviwñwu.

21

The New Heaven and the New Earth

¹ Noqw nu puhutokpelat aw yori, pu puhutuwaqatsit aw'i, i' mohtiwa tokpela,
 pu mohtiwa tūwaqatsit haqami tūwayaqw ōviy'o. Noqw pātuwaqatsit pāpu qa háqamo.
² Noqw nu' John, wuhkokitsokit pas pavan hímuniqhē qahováriwtaqat ōñaqw God añqw
 hawtoqw aw tātayi. Noqw pam Jerusalem Pūhuniqqa yan mātsiwa. Pam möm'ōwīqa
 puwsuñwayniqat aw hin yuwsit'añwuqat pan sóniwa. ³ Noqw hakiy a'nō tōnaat ōñaqw
 pañqawhq nu navota; noqw yan lavayhti: Meh, God kīat sinmuy amumum yanta; noqw
 pam pumuy amumum qátuni; noqw puma put sinomatni; noqw God pas nāp pumuy
 amumum yantani; nen pumuy Tutuyqawhqaamni. ⁴ Pu God pumuy posvalayamuy
 sohsoq ayo hōñani. Pu mokiwu pāpu qa háqamni; pu qahahlayhpi, pu pahki sūlawhtini;
 piw soon haqam pāpu himu tūyani, pi hisatqatsi pay tūwayaq'ō. ⁵ Noqw i' moñw'atsvewat
 epeq tsokiwtaqa pañqawu: Meh, nu hapi sohsoq hihta pūhulawu. Noqw pam inumi
 pañqawu: Um it pēnani, i' lavayi pas antsa, pas qa paysoq'a. ⁶ Noqw pam inumi pañqawu:
 Yukilti hapi! Nu hapi Alpha pu Omega. Nu hapi sohsoq hihta yayhnaqa, pu sohsoq hihta
 aw pās yúkuniqa. Nu pāhut nōñañataqat hakiy taytoynañwuqat pānaqmokiwtaqat paysoq
 máqani. ⁷ Añ kuytaqa hapi sohsoq hihta makiwni; noqw nu put Tutuyqawhqaatni;
 noqw pam ítini. ⁸ Pu ima añ tūmamqasyaqam, pu qatuptsiwni'yuñqam, pu tuyoy'ewakw
 hinyuñqam, pu tuqwyantotaqam, pu qahopíyesqam, pu tuhisay akw hintsatskaqam,
 pu nāp yukiwhtput aw nāwakintotaqam, pu sohsoyam a'tsat, it qōhit patuphat antaqat
 tövu'wat akw uwiwitaqat pañsoq nuhtumyani. I' hapi lōs mokiwu.

The New Jerusalem

⁹ Pahsat pu ima tsañe' hoñvia'yat ura nuhtuñk tsañe'sikip kānavotpit kuyap-
 kuyi'yuñqamuy amuñaqw suhka inuminiqhē inumi pañqawu: Kurs um pewni. Noqw nu
 it mö'wit Mañat nōmayat ūmi mahtaknani. ¹⁰ Pahsat pu nu Qahováriwtaqat Hikwsit akw
 tuyqawiwtaq w, pam haqami qaan'ewakw wupatukwit aqw nuy wīki. Nihqē pepeq
 pam qaan'ewakw wuhkokitsokit pas pavan hímuniqhē qahováriwtaqat Jerusalem yan

mātsiwhqat inumi mahtakna. Pam ōnaqw God aŋqw hawto ¹¹ God lolmat tālawŋwayat tālawŋway'kaŋwo. Noqw tālawŋwaat hihta owat pas a'nō hihkay'taqat an talqaqsala, it jasper-owat an'i; hihta suyantalqat an suyan tāla. ¹² Noqw kitsóki qaan'ewakw wupatuhpelat akw nōyakiwta. Noqw tuhpelat aŋ pakwt lōq sihkay'tasikip hōtsíwa. Noqw hōtsíwat aŋqe' pakwt lōq sihkay'taqam hoŋvia'yat hōñi. Noqw put aŋ natŋwani pey'yuŋwa. Nihqe paŋ Israel tímuyatuy pakwt lōq sihkay'taqamuy tuŋwniam pey'yuŋwa. ¹³ Hopkaqe payhk hōtsíwa, pu kwiniñaqe piw payhk hōtsíwa, pu tātōqe payhk hōtsíwa, pu tēveŋeque payhk hōtsíwa. ¹⁴ Noqw wuhkokitsokit aw nōyakiwtaqa tuhkwa pakwt lōq sihkay'taqat qaqaŋspi'ta. Noqw pumuy aŋ it Mañat ayamuyatuy pakwt lōq sihkay'taqamuy tuŋwniam pey'yuŋwa. ¹⁵ Noqw i' hak inumi yuaataqa sikavalasivat tuwanpit yawta, akw wuhkokitsokit tuwantaniqee, pu hōhtsiwayata, pu tuhpelat put nōyakni'taqata. ¹⁶ Noqw kitsóki sutsŋakiwta, wuhpalwat-nikaŋw pu puhtsilwat pay súnanta. Noqw pam hopaqat tuwanpiy akw put tuwanta; noqw kurs pam sūp nāsamiq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'haqam tutskwatuwanit tuwanta. Wuhpalwat-nikaŋw pu puhtsilwat-nikaŋw pu ōmiqwat pay sunyuŋwa. ¹⁷ Pu pam tuhpelat kitsókit aw nōyakni'taqat tuwantaqw, kurs pam pakwt-sikip sunat pakwt navay sihkay'taqat (216) kuktuwaniŋ pahsavo tuhpela. (Hoŋviaya sinmuy tuwaniamuy akw put tuwanta.) ¹⁸ Noqw tuhpela jasper-owat aŋqw yukiwta; noqw kitsóki it sikavalasivat pas kwaŋw'ewakw aŋqw yukiwta, pas panaptsat an suyan tālat aŋq'ō. ¹⁹ Noqw kitsókit tuhkwayat qaqaŋspiat sohsok hinyuŋqat o'wat a'nō hihkay'yuŋqat akw lomasniwa. I' mohti'maqa jasper-owat aŋqw yukiwta, aŋkniha sapphire-owat aŋq'ō, pu amuŋkniha chalcedony-owat aŋq'ō, noqw pu nālōq epniha emerald-owat aŋq'ō, ²⁰ Noqw tsivot epniha sardonyx-owat aŋq'ō, pu navay epniha sardius-owat aŋq'ō, noqw tsaŋe' epniha chrysolite-owat aŋq'ō, noqw nanalt epniha beryl-owat aŋq'ō, noqw pēve' epniha topaz-owat aŋq'ō, noqw pakwt epniha chrysoprasus-owat aŋq'ō, noqw peveest epniha jacinth-owat aŋq'ō, noqw ōsat epniha amethyst-owat aŋq'ō. ²¹ Noqw pakwt lōq sihkay'tasikip utspi piw pakwt lōq sihkay'taqat hihta pearl aŋqw yukiwyuŋwa. Nanāp utspi sūkw pearl aŋqw yukiwtaŋwu. Noqw kitsókit ep kitpik pas sikavalasivat kwaŋw'ewakw aŋqw yukiwta, pas pay suyan talqat panaptsat panyuŋwa. ²² Noqw nu ep qa haqam God eñem nāwakinkit tuwa, pi sinom God Sus'ōqaltutuyqawhqat, pu it Mañat, pumuy amutpip nāwakintotaqw ōviy'o. ²³ Pu kitsóki pay tāwat qa hakni'ta, piw mūyawuy, aw talni'taniqata. Pi God lolmat tālawŋwaat aw talni'ta, pu i' Maña pep put aw tāla. ²⁴ Noqw ima nanāpwat hihtu ayo nōŋakqam put talniyat aŋ hinwisni. Pu tūwaqatsit aŋ pas momŋwit piw kāhakiwuy, pu hihta hihkay'taqat paŋso ōoyyani. ²⁵ Pu pep hōtsíwa tālō pas qa uhtsiltimantani. Noqw tōkila pep sūlawni. ²⁶ Noqw hīhihtu nanāpwat sinom kāhakiwuy pu hihta hihkay'taqat paŋso ōoyyani. ²⁷ Pu pas soon himu hihta itséhe'taŋwuqa paŋso pákini, pu piw hihta tuyoy'ewakw tumalay'taqa, pu atsátaŋwuqa. Pay pas ima Mañat qatsítutuveniyat aŋ tūŋwniam pey'yuŋqam-sa hapi paŋso yuŋni.

22

¹ Pu hoŋviaya kwaŋw'ewakw mūnat hakiy taytoynaŋwuqat inumi mahtaknaqw, pas ruhpit an suyan talni'ta. Pam God-nikaŋw pu Mañat, pumuy moŋw'atsvewayat aŋqw mūna, ² Wuhkokitsokit ep kitpik nahsavaqee. Noqw mūnat nan'ivaq sipaltsoki akw yēsiwhqa wunu, nihqe pakwt lōq sihkay'ta-sikip alōnōt sipalay'vaŋwu; noqw aŋsakis mūyawuy ep himuy'vaŋwu. Noqw hīhihtu nanāpwat sinom put nahpiyat akw powai-wwisa. ³ Noqw God hihta aw qa suhta'ewniqw, pam pep sūlawni, ispi God-nikaŋw pu Mañat, pumuy moŋw'atsvewaam ep wūnuniq'ō. Noqw God tumal'aymat put tayawin-totani. ⁴ Pu puma put pitsánwayat aw yorstotani. Noqw put tuŋwniat pumuy qalkaqa pey'yuŋwani. ⁵ Pu pep qa mīhikmantani; piw puma wihqōhit pāpu kurs hintsatskani, piw

tāwat ańqw tālata, pi Tutuyqawhqa God pumuy amumi talni'taniqw ōviy'o. Noqw puma aqwhaqami sutsép-sa mońw'iwyuńwni.

The Coming of Jesus

⁶ Noqw pam inumi pańqawu: I' hapi yan lavayi pas qa paysoq'a, pas antsa. Noqw i' Tutuyqawhqa God imuy pas hihtuy lavay'aymuy amuhpa' yuaataqa tumal'aymuy amumi hońviayay hōna, pam soon pas hisat himu hintaniqat pumuy āawnaniqata. ⁷ Meh, nu hapi qa sōwunit pítuni, (kita Tutuyqawhqa). Noqw i' hapi hak it nāto hin hintaniqat lavayit it tutuvenit ep pey'taqat aw tuqayvahsi'maqa hahlayhpit epni. ⁸ Nu John hapi iit aw yori; nihqe nu put navota. Nihqe nu navotkańw yórikqe, pahsat pu nu it hońviayat inumi iit mahtaknaqat kukmiq nātuva, put pas hihtataniqee. ⁹ Noqw pam pahsat inumi pańqawu: Soh, um qa panhtini. Pay nu uhtumalsuńwa, pu uhpavamuy lavay'a'yatuy suńwáamu, pu it tutuvenit ań lavayit pey'taqat aw tuqayvahsi'yunqamuy suńwáamu. Um God hapi pas hihtatani. ¹⁰ Pu pam inumi pańqawu: Um it tutuvenit ań himu nātoniqat pey'taqat qa tupki'tani; taq pay aw pitsíwta. ¹¹ Pay pi qasuan hintaqa qasuan hintani; pu i' hak itséhee itséheeni; pu i' hak súantaqa súantani; pu i' hak qahováriwhpu qahováriwtani. ¹² Noqw meh, nu hapi qa sōwunit pítuni (kita Tutuyqawhqa). Noqw nu hapi hihta ahsatit yankańw pítuni; nen sohsokmuy sinmuy ań nanāp tumaltipuyamuy an amumi ahoytani. ¹³ Nu hapi Alpha, pu Omega. Nu hapi sohsok hihta yayhnaqa pu sohsok hihta aw pās yúkuhqa; mohti'maqa, pu nuhtuńkniqa. ¹⁴ Ima hakim hapi tutavoyat ań hinwisqam pas hahlayhpit epyani. Puma himutskit akw yēsiwhqat ańqw nōńsaniqey makiway'yunwani, pu kitsókit aw hōtsíwhpa' yuńniqeyu. ¹⁵ Pi popkotuy amunyunqam pay ihke'ya, pu tuhisay akw hintsatskaqamu, pu qahopqatsit hintsatskaqamu, pu tuqwyantotaqamu, pu nāp yukiwhput aw nāwakintotaqamu, pu hak atsat hintsakqey ep hahlayhqa pīwu. ¹⁶ Noqw nu' Jesus hapi ihońviayay ayata, ańqe' hāhaqe' inumi tōnawtaqamuy iit āawnaniqat ōviy'o. Nu hapi David náata, pu ahpuy tsíyakpu, suyan tālawńway'taqa talsohu. ¹⁷ Noqw Hikwsi Mö'wit amum pańqawu: Pewyaa. Pu i' hak navotqa Pewyaa, kítani. Pu i' hak pānaqmokiwtqa pewni. Pu pay nāp hak nāwaknaqa it kūyit akw yēsiwhqat qa sisvit ańqw hikwni.

Conclusion

¹⁸ Pu nu sohsokmuy it nāto hin hintaniqat lavayit it tutuvenit ań pey'taqat nanap-taqamuy amumi pańqawu: Kurs hak haqam it lavayit aw hihta hóyoknaniqw, pay God hīhihta kanavotpit it tutuvenit ep pey'taqat hapi aw nāoyni. ¹⁹ Pu kurs hak haqam it nāto hin hintaniqat lavayit it tutuvenit ań pey'taqat hihtawat ayo yúkuniqw, pay God qatsítutuvenit ańqw put natńwaniyat ayo yúkuni, pu pas hímuniqat kitsókit ep qeniyata. Pu sohsoy himu lolma it tutuvenit ep pey'taqat put aw uhtani. ²⁰ Noqw iit lavayhtiqa yan hińqawu: Meh, nu pas antsa qa sōwunit pítuni, kita. Nam antaa, Jesus Tutuyqawhqa, pay um qa sōwunit ańqwni. ²¹ Nam Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ núokwaat sohsokmuy umumi pitsiwtāa. Nam antaa.